

MONIKA KROPEJ PRAVLJICA IN STVARNOST

Rojena v Ljubljani, kjer je leta 1974 tudi maturirala in leta 1980 diplomirala na Filozofski fakulteti iz etnologije in umetnostne zgodovine. Na Oddelku za etnologijo Filozofske fakultete v Ljubljani je leta 1989 opravila magisterij s študijo *Karel Štrekelj in njegova narodopisna zapuščina* ter junija 1993 obranila doktorsko disertacijo *Ljudska kultura v slovenskih pravljicah in povedkah, na primerih iz Štrekljeve zapuščine*.

Kot kustos pedagog je delala najprej v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani; od leta 1985 pa je sodelavka Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU. Raziskuje zgodovino slovenske etnologije in ljudsko pripovedništvo.

Objavila je več strokovnih člankov, med njimi: *Josip Šašel, etnograf* (Traditiones 10/12, 1981/83); *Štrekljevi sodelavci - zbiralci narodopisnega gradiva*. - (Traditiones, 17, 1988); *K poznavanju Štrekljeve etnološke usmeritve* (Traditiones, 19, 1990); *Raziskovanje ljudskega pripovedništva na Slovenskem v luči mednarodnih usmeritev* (Traditiones, 21, 1992); *Pravne sestavine v slovenskih ljudskih pravljicah in povedkah* (Traditiones, 22, 1993). Sodeluje pri projektu *Temeljne raziskave slovenske ljudske kulture* in pri pripravi *Slovarja etnologije Slovencev*.

Monika Kropelj

Pravljica in stvarnost

*Odsev stvarnosti v slovenskih ljudskih pravljicah in
povedkah ob primerih iz Štrekljeve zapuščine*

Monika Kropej

Pravljica in stvarnost

● *odsev stvarnosti v slovenskih ljudskih pravljicah in povedkah ob primerih iz Štrekljeve zapuščine*

Zbirka ZRC

5

ZNANSTVENORAZISKOVALNI CENTER SAZU

Zanj: Oto Luthar

Urednik

Vojo Likar

Uredniški odbor

Darko Dolinar, Tomaž Erzar, Špela Goričan, Alenka Koren,
Vojo Likar, Dragica Turnšek in Milojka Žalik Huzjan

Oblikovanje in tehnična ureditev

Milojka Žalik Huzjan

Jezikovni pregled

Jože Faganel

Tisk

Povše

Ljubljana 1995

Digitalna različica (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:
<https://doi.org/10.3986/9619012577>.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

398.2(497.12):908

KROPEJ, Monika

Pravljica in stvarnost : odsev stvarnosti v slovenskih ljudskih pravljicah in
povedkah ob primerih iz Štrekljeve zapuščine / Monika Kropej. -
Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1995. - (Zbirka ZRC ; 5)

ISBN 961-90125-7-7

48209920

Slika na platnici:

Boj sv. Jurija z zmajem,

Breg pri Preddvoru; Križnikov rokopis pravljice

Veroniki in Jerneju

Vsebina

PREDGOVOR	11
UVOD	13
Kratice	14
Kratek pregled zbiranja in raziskovanja ljudskega pripovedništva na Slovenskem	16
Izpovednost ljudskih pravljic in povedk ter raziskovanje odsevov stvarnosti v njih	18
Zapisovalci in zapisi	25
K različnim načinom zapisovanja besedil	27
Kraji zapisov	29
ODSEV GOSPODARSKIH RAZMER	31
Kmečko gospodarstvo	32
Poljedelstvo	32
Živinoreja	35
Vrtnarstvo in sadjarstvo	38
Vinogradništvo	39
Gozdno gospodarstvo	40
Lov in ribolov	41
Nabiralništvo	42
Čebelarstvo	43
Obrt	44
Trgovina	52
Denar	54
Promet	56
Hrana in njen pomen	61
Oblačilni videz in osebna oprema	67
Bojna oprema	71
Gradnja in stanovanjska oprema	73
Gospodarska poslopja	77
Notranja oprema	78
ODSEV DRUŽBENIH RAZMER	81
Družbeno življenje	82
Pravne sestavine	92
Sejemsko pravo	102
Mere	103
Šege in navade	104
Šege prehajanja in ženitovanjske šege	104
Šege ob rojstvu	109
Šege ob smrti	110
Letne in delovne šege	111
Praznovanja	112
Igre in zabava	113
Izobrazba, znanje in zdravilstvo	115
Izobrazba in znanje	115
Zdravilstvo	119

Glasba, ples in likovne sestavine	122
Glasba in ples	122
Likovne sestavine	123
ODSEV VEROVANJ	125
Prerokbe Rojenic in Desetnikov (Desetnic)	126
Smrt in onstranstvo	128
Pogodba z vragom	130
Zakletev	136
Čarovništvo	140
Krščanske prvine	144
Kozmološke prvine	147
Naravni red in sile, ki ga ogrožajo	147
»Stekleni gospod«	151
Čudežni pomočniki	155
LOKALNI, REGIONALNI IN NACIONALNI ZNAČAJ LJUDSKEGA PRIPOVEDNIŠTVA	163
OBRAVNAVANE PRAVLJICE IN POVEDKE	169
1 Od barke, ki je po suhem plavala Anton Pegan, Vipavsko/ AaTh 513	171
2 Trije bratje Anton Pegan, Vipavsko/ AaTh 1030/	172
3 Sv. Jožef Anton Pegan, Vipavsko/ AaTh 326 + 1063 B + 1045 + 1640	173
4 Hudič in kmetič Anton Pegan, Vipavsko/ AaTh 1062 + 1096 + 1083	175
5 Tri funte hudičeve volne Anton Pegan, Vipavsko/ AaTh 461	175
6 Ne povej vsega kar veš Anton Pegan, okolica Gorice/ AaTh 911*	176
7 Od Janeza Anton Pegan, Štanjel/ AaTh 516	177
8 Sirota Anton Pegan, Ročinj/ 510 A	177
9 Zludi jen »šušter« Anton Pegan, Kras/ AaTh 1164 D	179
10 Od kobil'ce an pa od pobča Anton Pegan, Ročinj/ AaTh 531	179
11 Ot angha vandrouca kaku je rejšu ano hčer ot angha ghrofa jen se je ožêno ž njuo Lovro Žvab, Ponikve/ AaTh300	182
12 At angha grafovskoga saina Lovro Žvab, Dutovlje/ AaTh 613 A* (D 838.9)	183
13 Od an'ga šularčka Lovro Žvab, Dutovlje/ AaTh 361	184
14 Od angha fanta jen od ane punce ki je mislu ju uzêt če ni cúprnca Lovro Žvab, Dutovlje/ AaTh 613* (N 452)	184
15 Mertvi pride po svojo ljubico Ivan Kokošar, Hudajužna/ AaTh 365	185
16 Pravljica o treh hčerih Tonca Zložna, Gorjansko/ AaTh 311	185
17 Trije bratje Jožef Cejan, Vrtojba/ AaTh 566/	186
18 Koža od uši Jožef Cejan, Šempeter/ AaTh 851 A + 546	187
19 (Prebrisan) tat Izidor Modic, Bloke pri Cerknici/ AaTh 1525 A + 1737	187
20 (Lisica pomaga najti čudežno zdravilo) Izidor Modic, Bloke pri Cerknici/ AaTh 551	189
21 Kako se hude ženske ukrote Rudolf Andrejka, Hrašče pri Postojni/ AaTh 901	190
22 Mačoha Matevž Ravnikar-Poženčan, Poženik pri Cerkljah/ AaTh 450	191
23 Kraljevi služabnik, ki hodi po svetu Matevž Ravnikar-Poženčan, Poženik pri Cerkljah/ AaTh 506/	191
24 Siromak Matevž Ravnikar-Poženčan, Poženik pri Cerkljah/ AaTh 537 + 313	192
25 Mačoha Matevž Ravnikar-Poženčan, Poženik pri Cerkljah/ AaTh 706/	193
26 Učenec vé več kot učenik Matevž Ravnikar-Poženčan/ Poženik pri Cerkljah/ Arhiv/ AaTh 325/	194
27 Kraljevi sin Matevž Ravnikar-Poženčan, Poženik pri Cerkljah/ AaTh 531/	194
28 Čudna služba Matevž Ravnikar-Poženčan, Poženik pri Cerkljah/ AaTh 610 + 570	195
29 Pepeljuharica France Poznik, okolica Krope/ AaTh 510	196
30 Sveti Anton France Poznik, okolica Krope/ AaTh 1096	197
31 Mrtvaški ljubeč France Poznik, okolica Krope/ AaTh 365	197
32 Sveti duh Simon Zupan, okolica Radovljice/ AaTh 1837	198
33 Od svêt'ga Coprijana , Gašpar Križnik, Motnik/ AaTh 756 B	198
34 Od kocastga psa ali kôha , Gašpar Križnik, Motnik/ AaTh 652	200
35 Od Kuzle rojen sin Gašpar Križnik, Motnik/ AaTh 300 A + 300	201

36	Ajnšpegler Gašpar Križnik, Srebotna pri Motniku/ AaTh 1542	204
37	O prevzetni nevesti Gašpar Križnik/ AaTh 900	204
38	Od moškre Gašpar Križnik, Kokarje pri Mozirju/ AaTh 875	206
39	Od štavvarja Gašpar Križnik, Vransko/ AaTh 530	206
40	Od gvaževnate goré Gašpar Križnik, Šentožbalt pri Trojanah/ AaTh 461 + 531	209
41	Od jêža Gašpar Križnik, Blagovica/ AaTh 441	211
42	Od sovčne zvezde Gašpar Križnik/ AaTh 510 B	211
43	Kristus in sv. Peter Gašpar Križnik/ AaTh 779	212
44	Od hudiča izdajnga Gašpar Križnik/ AaTh 756 B	212
45	Hudiču se ni zapisati Ivan Ferlan, Poljane/ AaTh 812 + H 963	213
46	Prekanjeni kmet Paul Lenasi/ AaTh 1194*	214
47	Trije sinovi Anton Mali, Šmartno pri Kamniku/ AaTh 530	215
48	Škrat Fran-Sreboški Peterlin, okolica Lašč in Ribnice/ AaTh 756 B	216
49	Coperniki Fran-Sreboški Peterlin, okolica Lašč in Ribnice/ AaTh 313	217
50	Lakomni bogatin Fran-Sreboški Peterlin, okolica Lašč in Ribnice/ AaTh 753*	218
51	Kaj ptiči pojo Fran-Sreboški Peterlin, okolica Lašč in Ribnice/ AaTh 671	219
52	Rojenice Fran-Sreboški Peterlin, okolica Lašč in Ribnice/ AaTh 934 + 410* + D 1470.1.15	219
53	Zacoprane kraljične Fran-Sreboški Peterlin, okolica Lašč in Ribnice/ AaTh 311 + 312	220
54	Ne zaničuj nobenega človeka Fran-Sreboški Peterlin, okolica Lašč in Ribnice/ Q 40	221
55	Toliko čevljev Fran-Sreboški Peterlin, okolica Lašč in Ribnice	221
56	Vrag Fran-Sreboški Peterlin, okolica Lašč in Ribnice/ AaTh 826	222
57	Potempljana betica Jože Bercer, Kamnje pri Šentrupertu/ AaTh 1574 C	222
58	Kovač in tergovc Jože Bercer, Kamnje pri Šentrupertu/ AaTh 1654	222
59	Od Wedeža Jože Bercer, Kamnje pri Šentrupertu/ AaTh 1641	223
60	Od treh naukov ali svetov Jože Bercer, Kamnje pri Šentrupertu/ AaTh 910	224
61	(Brenta denarja) Jože Bercer, Kamnje pri Šentrupertu/ AaTh 810 (S 241)	226
62	Kovač Janez Zore, Lašče/ AaTh 330	226
63	Vod sv'etga Greg'orja Franc Kramar, Borovnica pri Vrhniku/ AaTh 933	227
64	Kumštna uganka Franc Kramar, Borovnica pri Vrhniku/ H 805	227
65	Kakú se je Ribenčenov sin spovdov Franc Kramar, Borovnica pri Vrhniku/ ad AaTh 1804	227
66	Tərj'è lumpje jøn km'ètəč Franc Kramar, Matena pri Igu/ AaTh 1525 D + 1525 J	228
67	Kakú je Ribenčen jøs soje ajde čəb'èle prep'òdu? Franc Kramar, Matena pri Igu/ J 1932	228
68	Če nemaš v glav', maš pa v petáh Franc Kramar, Matena pri Igu/ X 680	228
69	Ad dvejh g"òdcə jøn ad ravbarjə Franc Kramar, Matena pri Igu/ AaTh 1654	228
70	Zakaj m"orje šuštarji še dandônəs kàpîta pa skrinca na hrbti nôst, kədər grîèje v »šfièra«? Franc Kramar, Brest pri Tomišlju/ AaTh 779	229
71	Ad trejəh bratə Franc Kramar, Brest pri Tomišlju/ AaTh 551**	229
72	Ad mačehe, ad nìene pàstarke, pòl pa od nìene hčìere Franc Kramar, Št. Janž pri Tomišlju/ AaTh 480 B*	230
73	Kak' je šu àn fant pà tri funte hudičeve vovne na glažova gura Franc Kramar, Št. Janž pri Tomišlju/ AaTh 461	231
74	Ad an'ga guòdca, ad an'ga ta martvəga, pòl pa ad trejəh duš, kak' sa se matrale Franc Kramar, Št. Janž pri Tomišlju/ AaTh 470 A	232
75	Dva tãta jøn fajmaštər Franc Kramar, Cirknik pri Mirni/ AaTh 1791	233
76	Ribenška Franc Kramar, Cirknik pri Mirni/ ad AaTh 778	233
77	(Okamneli svatje) Davorin Petelin, okolica Ljubljane/ Q 551.34	234
78	(Hudobec tlačan) Davorin Petelin, okolica Ljubljane/ AaTh 810A	234
79	Najden Anton Žlogar, Suhor pri Metliki/ AaTh 930 A	234
80	Od treh bratov Anton Žlogar, Suhor pri Metliki/ AaTh 1535	235
81	Od pastirja Anton Žlogar, Suhor pri Metliki/ AaTh 826*	236
82	(Neumni medved) Josef Kosi, okolica Ljutomera/ AaTh 155	236
83	(Hudič in črnošolec) Josef Kosi, okolica Ljutomera/ AaTh 325	236
84	(Vojak reši zakleto ženo) Josef Kosi, okolica Ljutomera/ AaTh 307	237
85	(Kdo je pojedel sir?) Jakob Lasbaher, Sv. Jurij na Ščavnici/ AaTh 785 + 753	237
86	(Zviti kovač) Jakob Lasbaher, Sv. Jurij na Ščavnici/ AaTh 330 B	238
87	(Cesar in mašnik) Jakob Lasbaher, Sv. Jurij na Ščavnici/ AaTh 922	238
88	(Neumni sin) Jakob Lasbaher, Sv. Jurij na Ščavnici/ AaTh 1681 A*	239

89 (Kuhana jajca) Jakob Lasbaher, Sv. Jurij na Ščavnici/ J 1191.2	239
90 (Mrtvi na gostüvanji) Jakob Lasbaher, Sv. Jurij na Ščavnici/ AaTh 470 A	239
91 Dva brata Svoimir Klemenčič, Stanetinci/ AaTh 613	240
92 (Razbojnik ženin) Franz Misleta/ AaTh 955	240
93 Vojak Kramberger/ AaTh 330 A	241
94 O kraljični, ki se ni znala smejati Maks Šnuderl, Rimske Toplice/ AaTh 559	241
95 Pravljica o peklenskem botru Maks Šnuderl, Rimske Toplice/ AaTh 756 B	243
96 Pravljica o ptiču Vedomcu Maks Šnuderl, Rimske Toplice/ AaTh 461	244
97 O kraljiču, ki se ni nikogar ustrašil Maks Šnuderl, Rimske Toplice/ AaTh 326	248
98 O zlatem ptiču, o najhitrejšem konju in od Morskega dekleta Maks Šnuderl, Rimske Toplice/ AaTh 550	249
99 Pravljica o potepuhu Maks Šnuderl, Rimske Toplice/ AaTh 592	251
100 Šum Ivan Čavko, Brodi v Rožu/ AaTh 1191	252
KAZALO PRIPOVEDNIH TIPOV IN MOTIVOV	253
LITERATURA	255
NEKATERE MANJ ZNANE BESEDE	259
IMENSKO IN STVARNO KAZALO	265
FOLK TALE AND REALITY. The reflection of Reality in Slovenian Folk Tales Based on Examples from Štrekelj's Legacy	269

Seznam fotografij

Jože Karlovšek, Kurent in hudoba. Folklorne in ornamentalne podobe, 1955. Fototeka ISN	31
Kmet in vrag si delita spodnji, zgornji in srednji del pridelka. Panjska končnica, SEM, inv. št. 2846.	34
Legenda sv. Alojja (Eligija). Banderna slika kovaškega ceha. Loški muzej.	45
Kozel podi krojače. Panjska končnica. 1843, SEM, inv. št. 7663.	46
Vrag brusi babi jezik. Panjska končnica. 1882, SEM, inv. št. 2367.	49
Hinko Smrekar, Ribničan. Ilustracija v knjigi: Franc Milčinski, Süha roba. Ljubljana 1920.	59
A. Trost, Hudičev most pod Ljubeljem. Ilustracija v knjigi: J. V. Valvasor, Topographia archiducatus Carinthiae antiquae et modernae completa. 1688.	73
Jože Karlovšek, Kamniška Veronika. Folklorne in ornamentalne podobe, 1955. Fototeka ISN	81
Amor in Psihe. Rimski nagrobni relief. Pokrajinski muzej Celje, inv. št. L 181.	106
Babji mlin. Panjska končnica. SEM, inv. št. 2348.	111
Jože Karlovšek, Neurje nad Šmarjeto. Folklorne in ornamentalne podobe, 1955. Fototeka ISN	125
Pečat mesta Kamnika iz konca 13. stol. Objavil: Božo Otorepec, Doneski k zgodovini srednjeveškega Kamnika. Kamnik 1229-1979, Ljubljana 1985.	138
Boj sv. Jurija z zmajem. Freska, Breg pri Preddvoru, začetek 15. stol. Objavil: France Stele, Gotsko stensko slikarstvo. Ljubljana 1972.	148
Votiv krstače, druga polovica 19. stol. SEM, inv. št. 5888.	153
Bronasta miška. Rimskodobna plastika, konec 2. začetek 3. stol., najdena v strugi Savinje. Pokrajinski muzej Celje, inv. št. A 14511.	158

PREDGOVOR

V današnji, sicer izrazito materialistično usmerjeni družbi, pravljice ponovno doživljajo razcvet in se uveljavljajo kot kulturna dobrina, dobrodošla tako odraslim kot otrokom. Polnijo knjižni trg, pogoste so na odrih in ekranih, uporabljajo jih celo v šaljive in reklamne namene, pojavljajo se tudi na svoj najbolj naraven način - v živi besedi.

Oživitev pravljič ne pomeni bega pred tehnično-racionalističnim svetom v neke vrste iracionalizem. Pomeni le, da pravljice, na svoj prikupen način, s svojim optimizmom, z zmagovanjem dobrega nad zlim vlivajo upanje in ljudi pomirjajo. V času, ki priznava predvsem zunanjo uspešnost in dosežke, preprosto govorijo o drugih - duhovnih - vrednotah. Nezavedna resničnost in idealna podoba samega sebe, ki jo človek razpozna v pravljičah, ljudi zbližuje in jih dela prijaznejše do okolice.

Pravljice ne glede na razdalje, tako prostorske kot časovne, predstavljajo skupno bogastvo številnih narodov. Na neki način torej rušijo meje in premagujejo čas. Vendar pa ima v okviru evropske kulture vsak narod svojo kulturo in v okviru te tudi svoje pravljice in povedke, ki so živele in še živijo v njegovem kulturnem prostoru, vraščene v njegovo stvarnost. Odkriti v naših pravljičah odseve te stvarnosti in s tem pokazati, zakaj jih imenujemo naše, slovenske, je poleg odkrivanja drugih sledov resničnosti v pripovednem izročilu, glavni cilj te študije.

Za potrpežljivo vodstvo in mnoge koristne napotke pri pisanju disertacije, ki je osnova tej knjigi, se zahvaljujem prof. dr. Zmagi Kumer. Za dragocene nasvete sem hvaležna tudi dr. Milku Matičetovemu, prof. dr. Janezu Bogataju in prof. dr. Zmagu Šmitku. Zahvalo za ljubeznivost, da so kritično prebrali posamezna poglavja in mi jih omogočili izpopolniti s svojimi pripombami, dolgujem prof. dr. Vitomirju Belaju, akad. prof. dr. Sergiju Vilfanu, dr. Andreju Pleterskemu in dr. Vladu Nartniku. Prav tako je namenjena moja zahvala vsem tistim raziskovalcem na različnih področjih, ki so mi pomagali s strokovnimi podatki, kakor tudi vsem, ki imajo zasluge za oblikovanje in izdajo te knjige.

V Ljubljani, decembra 1994

Monika Kropelj

UVOD

Ljudsko pripovedništvo, še posebej pa pravljice, se na prvi pogled zdijo nekaj, kar je tako drugačno od resničnega življenja, da z njim nima nobene zveze, nekaj, kar prehaja iz roda v rod, kot kak starinski predmet. Če pa se poglobimo v njihovo bistvo, odkrijemo, da so - kot mi in vse okoli nas - podvržene spremembam. Spreminjajo se ravno pod vplivom resničnega življenja, okolja, v katerega so vraščene. Sledove vsakdanjega življenja v njih naj bi odkrila ta razprava.

Odkar se je znanost začela intenzivneje zanimati za ljudsko pripovedništvo, ga zbirati in raziskovati, so se porajale različne interpretacije tega kulturnega izročila, v katerem so spoznali pomemben vir za odkrivanje narodovih posebnosti in zgodovinskih danosti. Že J. Grimm je spoznal, da obstajata za raziskovanje mitologije, šeg in prava poleg drugih še dva vira, ki sta bila do tedaj zanemarjena. To sta ljudsko verovanje in jezik. Sidney Hartland je leta 1891 na mednarodnem folklornem kongresu v Londonu kot predsedujoči sekcije poudaril pomen ljudskega pripovedništva, ki je lahko ključ za razumevanje zgodnejših kultur in razvoja človeštva.¹ Tudi na Slovenskem so se že sredi 19. stoletja začeli zanimati za ljudsko pripovedništvo. V njem so namreč videli predvsem vir za rekonstrukcijo stare slovanske religije.

Čeprav je stvarnost v ljudskem pripovedništvu ponekod bolj, drugod manj prepletena z domišljijo, je vendarle mogoče s podrobno analizo v njem najti odseve resničnega življenja. Odkriti se dajo tudi sestavine, v katerih so prepoznavne značilnosti ljudske kulture tistega okolja, v katerem so pravljice in povedke živele, preden so bile zapisane oz. še živijo, kolikor niso pozabljene. Moj namen je bil v izbranih pravljicah in povedkah poiskati te sestavine in ugotoviti, v kakšnem odnosu so do drugih, predvsem magičnih prvin. Pri tem se praviloma nisem spuščala v iskanje začetka in razvojne poti motivov, vendar pa sem si pri delu mnogo pomagala tudi s študijami, ki se ukvarjajo s temi problemi.

Kadar je govor o slovenskih pravljicah in povedkah, z oznako slovenski ni mišljen njihov izvor ampak dejstvo, da so tukaj živele oz. še živijo. Teh pripovedi namreč v osnovi in motiviki v glavnem ne moremo označiti kot samonikle v prostoru, kjer so bile zabeležene. Znano je namreč, da so pravljice in povedke stara kulturna dobrina, ki se je naglo širila iz kraja nastanka - kjerkoli že je bil - in so si jo ljudje tako rekoč po vsem svetu prilaščali. »Doma« so jih po svoje prikrojili in spreminjali, s tem pa vnašali vanje primesi svoje kulture in jim tako vtisnili svoj pečat, različen od drugih. To nas upravičuje, da jih označujemo kot svoje, ne da bi jim odrekli mednarodni značaj. Ta se kaže v motiviki in zlasti v magičnih elementih, ki vsem spremembam nakljub ostajajo osnova pripovedi.

Mednarodna zakladnica pravljic in povedk vsebuje vrsto motivov, v katerih so se različne verske predstave neverjetno dolgo in vztrajno ohranjale. Trdoživost pa pripovedi seveda nikakor ni obvarovala pred spremembami, saj daje pravljici trajnost ravno njena prilagodljivost, ki jo omogoča predvsem za pravljice značilna neskladnost časa, kraja, dogajanja in nastopajočih. Zaradi premnogih sprememb, ki so osnovno sporočilo prvotnega besedila zabrisale, neredko (skoraj) do nerazpoznavnosti, je nekatere predstave, ki tičijo na dnu marsikaterih pravljicnih pripovedi, včasih zelo težko ločiti od čiste pravljicne fantazije. Zlasti težko je to zato, ker so že po izvoru in funkciji čarobni motivi ljudskih pravljic različni in ne izvirajo vsi iz ljudskega verovanja. Niso - čeprav tak videz vzbujajo - vsi prastari, saj, kot je zapisal že L. Röhrich, »arhaizmi v ljudskem

¹ Enzyklopädie des Märchens Bd. 6, No. 1, Berlin - New York, 1988, 228 (Grossbritannien).

² Lutz Röhrich, *Märchen und Wirklichkeit. Eine volkskundliche Untersuchung*. Wiesbaden 1956, str. 4.

izročilu niso vedno 'survivals'; vse bolj namreč opažamo, da se da tudi arhaično vedno spet na novo izraziti. Tako zgolj primitivnost ne daje še nobene možnosti datiranja, kajti ta tiči v vsakem človeku; ne le kot ostanek prazgodovinskega obnašanja, ampak tudi še kot možen način mišljenja v sedanosti.«²

Vendar pa je kljub še tako nenavadni preobleki pri čudežnih pravljicah včasih v motiviki moč prepoznati odseve arhaičnih verskih predstav in obredij, seveda, če pri tem upoštevamo dejstvo, da ti motivi izvirajo iz starejših kultur, ki so času in prostoru, v katerem danes živimo, docela tuje. Besedilo je bilo v okolju, kjer je nastalo, povsem jasno - ker se je ujemalo z njegovo kulturo. V njem je bila uporabljena v tem okolju živa govorica s svojimi ustaljenimi prisposodobami in stalnimi zvezami. V drugem kulturnem okolju pa besedilo ni več enako razumljivo. Pripadniki drugih kultur ga ne dojemajo prav in ga zato začenjajo spreminjati. Njegov pomen se s časom vse bolj izgublja in le, če upoštevamo spremembe, hkrati pa poznamo v zadostni meri kulturni vzorec izvirnega okolja, lahko prepoznamo v pripovedi ostanke ali vsaj sledove prvotnega jedra.

Vse obravnavano gradivo - 78 pravljic in 22 povedk - je vzeto iz Štrekljeve zapuščine zato, ker je s tem zagotovljen dovolj enoten čas zapisov (druga polovica 19. stoletja) in hkrati zaobsežena večina slovenskih pokrajin. Vsebinska analiza izbranih pravljic in povedk, ki so bile kot vzorec vzete iz nepregledne množice slovenskega pripovednega gradiva, naj bi torej na osnovi konkretnih odlomkov pripomogla do čim natančnejših izsledkov v tem ozkem izseku.

Ker je zgradba ljudskih pravljic in povedk večplastna - sestavljene so iz motivnih enot, ki so jim dodani opisi pripovedovalčevega vsakdanjega življenja in okolja, vse skupaj pa je združeno v časovno neskladno enoto - sem z analizo želela dobiti pregled nad tem, kaj je v obravnavanih primerih objektivno (v zgodovinskem smislu) ter ugotoviti, kakšne so te sestavine, predvsem glede njihove zanesljivosti, starosti, splošnosti, eksotičnosti ali krajevnih posebnosti. Poleg tega pa naj bi analiza osvetlila tudi semantiko določenih pripovednih zvez ter pomagala razložiti simbolično sporočilnost, ki se v nekaterih primerih pojavlja.

Za razliko od večine dosedanjih monografskih študij, ki zasledujejo določeno kulturno prvino v ljudskem slovstvu ali iščejo isti motiv oz. motivni sklop v izročilu raznih narodov, sem v vsakem posameznem obravnavanem primeru raziskovala vse kulturne sestavine, ki se v njem pojavljajo.

Med izbrano gradivo sem pritegnila tiste zapise iz Štrekljeve zapuščine, ki jih lahko uvrstimo med pravljice v širokem pomenu besede, torej ne le čudežne pravljice, pač pa tudi živalske, novelistične pravljice ter šaljivke in legendne pravljice. Izjemoma sem posegla tudi preko teh meja na širše področje povedk. Vendar pa lahko skoraj vse izbrane primere klasificiramo po mednarodnem tipnem in motivnem indeksu. Pri izbiri me niso vodila estetska merila, prej - toda ne izključno - pristnost in kakovost pripovedi ter želja, da bi zajela gradivo s čim širšega slovenskega ozemlja in da bi vključila tiste pripovedne tipe, ki so pri nas razmeroma najbolj pogosti.

Kratice

AaTh	Antti Aarne, Stith Thompson, The Types of The Folktales. FFC 184 Helsinki 1961.
AslPh	Archiv für slawische Philologie
BP	Johannes Bolte, Georg Polívka, Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm 1-5. Leipzig 1913-1932.
ČZN	Časopis za zgodovino in narodopisje
HDA	Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. 1-10, Berlin-Leipzig 1927-1942.
EM	Enzyklopädie des Märchens. Berlin/ New York 1977 -
Et	Etnolog
FFC	FF (Folklore Fellows) Communications
GDZS	Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev 1. Ljubljana 1970.
ISN	Inštitut za slovensko narodopisje
JAZU	Jugoslovanska akademija znanosti in umetnosti
PLS	Niko Kuret, Praznično leto Slovencev 1-2. Ljubljana 1989 (2. izdaja).
NM	Narodni muzej
NUK	Narodna in univerzitetna knjižnica
Plet.	M. Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar 1-2. Ljubljana 1894-1895.
SAZU	Slovenska akademija znanosti in umetnosti
SE	Slovenski etnograf
SEM	Slovenski etnografski muzej
SLI	Slovensko ljudsko izročilo. Ljubljana 1980.
SLP	Slovenske ljudske pesmi. Ljubljana 1970 -
SSKJ	Slovar slovenskega knjižnega jezika 1-5. Ljubljana 1970-1991.
Š	Karel Štrelkelj, Slovenske narodne pesmi 1-4. Ljubljana 1895-1923.
ŠZ	Štrekljeva zapuščina

Kratek pregled zbiranja in raziskovanja ljudskega pripovedništva na Slovenskem

Pozornost naših izobražencev je bila na področju ljudskega ustvarjanja namenjena sprva mnogo bolj pesništvu kot pripovedništvu. Valentin Vodnik je še celo redke zapise ljudske proze pretopil v verze (npr. *Kos in brezen*). Predstavniki slovenske romantike s Prešernovim krogom so v ljudskem pesništvu iskali predvsem potrditev občečloveških vrednot, segali pa so tudi po motivih, ki so jih v njem našli. Pesem jim je bila višji umetniški dosežek, zato so prozna besedila zapisali le tu in tam. Med razmeroma redkimi zapisi ljudske proze naj omenim npr. pravljico o *Lisici in volku* (NUK: Ms 472,1,214) iz zapuščine Mihe Kastelica, ustanovitelja »Kranjske čbelice«, ter nekaj Korytkovih in Vrazovih rokopisov. Velja pa omeniti delo Urbana Jarnika na Koroškem, čeprav ljudskega izročila ni objavljajl – pošiljal ga je predvsem Pavlu Josefu Šafařiku in Stanku Vrazu. Sam je na osnovi poglobljenih raziskav krajevnih imen in zgodovinskih virov pisal jezikovnozgodovinske študije.³

³ Po metodi J. Dobrovskega je izdal prvi slovenski etimološki slovar "Versuch eines Etymologikons der Slowenischen Mundart in Inner-Österreich" (Celovec 1832); za Vrazovo "Kolo" (1/1842) pa prvo slovensko dialektološko razpravo "Obraz slovenskega narečja u Koroškoj".

Enega prvih zapisovalcev ljudskega pripovedništva Matevža Ravnikarja Poženčana je Franc Metelko sicer spodbudil k zbiranju ljudskih pesmi, toda ob tem je začel gorenjski župnik zapisovati tudi pravljice in povedke. Nekaj jih je objavil, npr. v Danici Ilirski (1842), Novicah (1846), Slovenskem glasniku (1859/II, 73). Druge so ostale v rokopisu (NUK, Ms 483, zv. 11).

Kljub spodbudnim začetkom je Jernej Kopitar še vedno zaman iskal človeka, ki bi tudi na Slovenskem pripravil podobne zbirke ljudskega slovstva kot Vuk Karadžić za Srbe. Ko je bila leta 1849 na Dunaju ustanovljena slavistična stolica, je dal novi slavistični vedi smernice France Miklošič. Zgledoval se je po Kopitarjevi teoriji o pomenu ljudskega jezika za jezikoslovje ter tako spodbudil tudi raziskovanje in zbiranje ljudskega pripovedništva.⁴

⁴ Od njegovih tudi za raziskovanje ljudskega slovstva pomembnih del naj omenim le "Etymologisches Wörterbuch der slawischen Sprachen". Dunaj 1886.

⁵ Pozneje je zamisel nadaljeval s Slovenskim glasnikom.

⁶ Matija Valjavec, *Narodne pripovedi iz susjedne Varaždinu Štajerske*. Izvestje kr. realne i velike gimnazije i male gradske realke u Varaždinu 1874/5, Zagreb 1875, str. 3-46; G. Križnik, *Slovenske pripovedke iz Moznika*, Celovec 1874 ter prva splošnoslovenska zbirka Bogomila Kreka: *Slovenske narodne pravljice in pripovedke*, Maribor 1885.

Janežičevo »Cvetje slovenskega naroda« (1852)⁵ je praktično uveljavilo Miklošičeve pobude za zbiranje ljudskega pripovedništva in zbudilo pri slovenskih izobražencih široko zanimanje za ljudsko izročilo. Če so dotlej posvečali pozornost predvsem ljudskim pesmim, se je zdaj poleg tega začelo pospešeno zbiranje ljudskega besedišča, pregovorov, rekov, ugank, šeg, pa tudi pravljic in povedk.

To obdobje nam je prineslo veliko bero iz bogate zakladnice ljudske proze, objavljeno v časopisih, kot so Novice, Slovenska bčela, Slovenski glasnik, Zora, Vestnik, Vedež, nekoliko pozneje tudi Ljubljanski zvon, Kres, Dom in svet, Mladika itn. Dosti gradiva je ostalo tudi v rokopisih, posamezniki pa so že začeli izdajati prve zbirke slovenskih pravljic in povedk.⁶

⁷ *Nekaj o belih ženah s posebnim obzirom na Koroško*. Slovenska Bčela 1850, 182; v Novicah (1848, 44) je objavil prispevek o Kralju Matjažu v Sloveniji.

Študije, ki so izhajale v časopisih, so bile predvsem mitološko usmerjene, mnoge z namenom da rekonstruirajo slovanski Pantheon oz. se približajo J. Grimmovi *Deutsche Mythologie* (1835). Takšni so bili npr. poskusi Davorina Trstenjaka, ki je s svojimi prispevki skušal dokazati, da so Slovenci avtohtoni v sedanji domovini. V ta namen je začel kopiciti bolj ali manj zgrešene etimološke dokaze ter se pri tem skušal opreti na indologijo in mitologijo. Tako so nastali njegovi članki v Novicah ter *Mythologične drobtine*, s katerimi je polnil številne letnike Slovenskega glasnika in razburjal bolje podkovane strokovnjake. Objavljajl je tudi v Letopisu Matice Slovenske (1869-70); o Sojenicah, Kurentu, petelinu, županu pa je pisal v mariborski Zori (1873). Danes lahko rečemo le, da je bera njegovega zagnanega dela pičla in pravzaprav še neovrednotena. Prizadevanjem Urbana Jarnika in njegovega učenca Matije Majarja Ziljskega⁷ so se

pridružili še Janko Pajek,⁸ Ivan Navratil,⁹ Janez Scheinigg,¹⁰ Franc Hubad,¹¹ Janez Majciger,¹² Viljem Urbas¹³ ter Ivan Kunšič.¹⁴

O pomembnosti ljudskega pripovedništva za odkrivanje in razumevanje slovanske mitologije je, sledeč Grimmovi mitološki teoriji, toda - za razliko od Davorina Trstenjaka - znanstveno podprto, obširno in sintetično spregovoril Gregor Krek v knjigi *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte* (Graz 1874, druga dopolnjena izdaja 1887). Svoja stališča je podprl s številnimi primeri iz slovanske arheologije, zgodovine in predvsem primerjalnega jezikoslovja.

Razen Krekovega poskusa pa lahko rečemo za omenjene in druge - ki niso naštetih - narodopisno usmerjene posameznike iz tega obdobja, da so se posvečali le drobcem iz bogate zakladnice ljudskega pripovednega izročila. Danes ne moremo kar tako mimo njihovih prizadevanj, saj kljub včasih napačnim hipotezam predstavljajo kamen v stopnicah, ki vodijo k novim spoznanjem. Zbrali so tudi veliko gradiva, čeprav ni bilo vedno zanesljivo.

Strokovno najbolj izpopolnjeno, predvsem kar zadeva zapisovanje ljudskega pripovedništva sredi in v drugi polovici 19. stoletja, je nedvomno delo Matije Valjavca, ki je bil naš prvi fonetično natančen zapisovalec.¹⁵ Znanstvene metode zapisovanja ga je naučil Miklošič. Prištevamo ga med prve naše znanstvenike, ki so začeli obravnavati ljudsko pripoved z realističnimi prijemi. Njegovo delo je zelo visoko cenil že Miklošič, ki je v svoji »Slavische Bibliothek« (2. Bd./1858, 151-169) objavil nekaj pravljic iz Varaždina, ki mu jih je bil poslal Valjavec, in pohvalno pripomnil, da je prvi med slovenskimi rojaki spoznal mitološki pomen pravljic. V nasprotju z mnenjem J. Grimma, da Slovani nimajo predstav o boginjah usode, je v članku *O rodjenicah ili sudjenicah* (Književnik, Zagreb 1865) z obsežnim jezikovnim gradivom dokazal nasprotno. Ljudsko pripovedništvo je raziskoval s primerjalnih vidikov, kar je vplivalo tudi na nastanek njegove razvojne teorije, spoznavne v članku *Prinešček, kako in od kod se narodne pripovedi razširjajo* (Kres 1886).

Vendar v tem času tudi v svetu stroka še ni toliko dozorela, da bi lahko zadostno odgovorila na osnovna vprašanja, ki zadevajo pripovedno izročilo, npr. na vprašanja o njegovem izvoru, razširjanju, medsebojnem vplivu ipd. Zato gre v tem obdobju bolj za teorije, grajene vse preveč na enem samem prepričanju, po katerem so posamezne smeri dobile tudi ime: npr. mitološka z najvidnejšima predstavnikoma Jacobom Grimmom in Maxom Müllerjem, indijska ali selitvena (difuzionistična) teorija Teodorja Benfeya, tej nasprotna poligenetska teorija E. B. Tylorja, predstavnika antropološke šole. To smer je prvotno zagovarjal tudi Tylorjev učenec Andrew Lang, pozneje pa je svoje stališče spremenil in raziskave poglobil. Opozoril je na presenetljivo podobnost med grškimi miti in miti nekaterih primitivnih ljudstev ter njihovimi šegami in religioznimi predstavami. Podobne povezave sta odkrivala Hermann Oldenberg v svojem delu *Religion der Veda* (1894) in J. G. Frazer, ki se je v raziskavi antične šege ob menjavi Dianinih svečenikov v Aricii¹⁶ lotil vseh pomembnih problemov, ki se pojavljajo ob raziskovanju primarnih religij.

Mitološko teorijo, ki se je edina od omenjenih uveljavila tudi pri nas, so v svetu kmalu začeli izpodbijati mlajši raziskovalci, npr. H. Gaidoz (skupaj z E. Rollandom), od leta 1878 urednik Mélusine, in Joseph Bédier z *Les fabliaux* (1893) v Franciji. Od mitološke teorije sta se s svojima monografskima študijama odvrnila tudi Angleža Marian Emily Roalfe Cox in E. Sidney Hartland. Prva je leta 1893 objavila *Cinderello* (London), drugi pa *The Legend of Perseus* (London 1894). Čeprav sta ti njuni študiji pravzaprav antropološko usmerjeni, sta se že v veliki meri približala komparativni, historično-geografski metodi. Lahko bi celo rekli, da predstavljata angleško vzporednico finski historično-geografski ali boljše komparativni šoli, ki se je takrat uveljavila in med drugim zaznamovala tudi znamenite »Pripombe« (*Anmerkungen*) h 'Kinder- und Hausmärchen' bratov Wilhelm in Jakob Grimm Johannes Bolteja in Jiřija Polivke.¹⁷ Finska šola je

⁸ *Torklja*, Kres 1881, 306; *Praznoverne bajke in šege med štaj. Slovenci*, Kres 1882, 218-22, 268-72; *Baumfilius*, Kres 1882, 372; *Vurberški Krsnik*, Kres 1882, 578-81; *Črtice iz duševnega žitka štaj. Slovencev*, 1884; *Oves, osat in vražji stric*, Dom in Svet 1888, 47

⁹ Že leta 1848 je začel izdajati "Vedeža" - prvi slovenski poučni in leposlovni list za mladino; sodeloval je pri Janežičevem slovensko-nemškem slovarju (1851); priporočal nabiranje besed, rekov in pregovorov (v Vodnikovem spomeniku 1859, 186-9). S *Slovenskimi narodnimi vražami in praznimi verami primerjanimi drugim slovenskim in neslovenskim* (Letopis Maticice Slovenske 1885-8, 1890, 1892, 1894, 1896) je hotel ustvariti svojevrsten slovenski bajeslovni koledar. Kresni del je priredil L. Moser za Zeitschrift für österreichische Volkskunde 1905, 122-5.

¹⁰ *Mythen, Sagen u. Volkslieder der Slovenen*, Österr.ungarische Monarchie in Wort u. Bild. Kärnten 151, Krain 378; uredil je *Narodne pesmi koroških Slovencev*, Ljubljana 1889.

¹¹ Za Österr.ungarische Monarchie in Wort u. Bild, je za zvezek Steiermark napisal poglavje o narodnem življenju, šegah in povedkah štajerskih Slovencev (Dunaj 1890, 208-224); v Kresu 1 in 2 je objavil nekaj krajših narodopisnih prispevkov.

¹² *Voda in njene moči v domišljiji štajerskih Slovencev*, Kres 3/1883; *Zrak in njegove moči v domišljiji in povesti štajerskih Slovencev*, Kres 4/1884.

¹³ O pregovorih je pisal v članku *O pregovorih in prilikah sosebnosti slovenskih*, Jber. der k.k. Oberrealschule, Görz 1869, 2-33; dalje v Novicah v 12 nadaljevanjih (1869, 313 s. 1870, 4 s.); o pravljicah, povedkah in vraževerju pa v člankih: *Über Sagen und Märchen*, Jber. über die deutsche Staats-Oberrealschule in Triest 1887-8, 1-22. Dalje: *Aberglaube der Slovenen*, Zeitschrift für österreichische Volkskunde 4, Dunaj-Praga 1898, 142-152.

¹⁴ Poleg članka o slovenski ljudski kulturi za Ottův Slovník naučný (Praha 1898) je skupaj z Gvidom Hoduro prispeval bibliografijo *Tradicionalní literatura lidová na r. 1897*, Narodopisní sborník 1897, str. 160-187.

¹⁵ Slovenske in kajkavske povedke in pesmi je objavljaval v Novicah (1848, 1858, 1860, 1872), Sloveniji (1848), Slovenski bčeli (1851-52), Slovenskem glasniku (1860, 1863), znanstveni prilogi mariborske Zore-Vestniku (1873, 1874), Kresu (1884, 1885); Iz kajkavskega pripovednega izročila je objavljaval v JAZU (1878: knj. 43, 49; 1884: knj. 71) ter izdal samostojno zbirko: *Narodne pripovedke. Skupio u i oko Varaždina M. Kračmanov Valjavca* (Varaždin 1858). 21 povedk in pravljic s Štajerskega je objavil v Izvestju kr. realne i velike gimnazije i male gradske realke u Varaždinu 1874-75 (Zagreb 1875, 3-46).

- ¹⁶ *The Golden Bough 1-2. A Study in Comparative Religion.* London 1890.
- ¹⁷ *Anmerkungen zu den Kinder- und Haus-märchen der Brüder Grimm 1-5.* Leipzig 1913-32.
- ¹⁸ Med drugim je objavil *Die südslavischen Volkssagen von dem Grabancijaš dijak und ihre Erklärung* (AslPh 2/1877, str. 437-481); *Die südslavische Märchenschatz* (AslPh 1/1876, str. 267-289, 2/1877, str. 614-641); *Slavische Beiträge zu den biblischen Apokryphen I: Die altkirchensprachlichen Texte des Adambuches* (Denkschriften der Akademie der Wissenschaften in Wien. Phil.-hist. Cl, Bd. 42 Wien 1893); *Zur slavischen Mythologie* (AslPh 37/1920, str. 491-511).
- ¹⁹ *Zum Volksglauben, dass die Erde auf einem Fisch ruhe* (AslPh 12/1890, str. 310-312); *Helmold's Zcerneboch im angelsächsischen Olymp* (AslPh 26/1904, str. 320).
- ²⁰ Sitzgber. ph. h. Kl. Ak. Wien 122/10, 1890, 138 str.
- ²¹ Leipzig 1908.
- ²² L.Z 28/1908, 281-8; 347-56.
- ²³ *Beiträge zur Volksliteratur Kärntens. Kurze Biographie des Volkspoeten Andreas Schuster, vulgo Drabosnjak.* Programm des Staats-Obergymnasiums zu Klagenfurt 1909-1910, Klagenfurt 1910, str. 1-22.
- ²⁴ S podnaslovom Posnetek iz zgodovine pripovedke o Zlatorogu in stare cerkvene pesmi 'Jager na lovu šraja...' ČZN 7/1910, str. 34-106.
- ²⁵ Zbornik zimske pomoči, Ljubljana 1941.
- ²⁶ *Bisernice iz belokranjskega narodnega zaklada 1-2.* Ljubljana 1906, 1909.
- ²⁷ ČZN 7, 8, 10, 11 (1910-1914).
- ²⁸ Razpravo je pozneje objavil - *Az Orpheus-monda rokonai a délszláv népköltészeben' v reviji madžarskega etnološkega društva.* Ethnographia 20/1909, str. 231-340.
- ²⁹ *A Bankó leányáról szóló széphistória délszav forrásai.* Egyetems Philologiai Közlöny 37/1913, str. 104-111).
- ³⁰ *Vend szövögyűjtemény és az eddigi gyűjtések története.* Nyelvtudomány 6/1916-18, str. 161-187, 263-284).
- ³¹ *A Hunyadiak a délszláv népköltészetben (v Vasvármegye és Szombat hely város Kultúregyesülete és a Vasvármegyei muzeum II.* Evkönyve 1926-27, Szombathely 1927, 111-124).
- ³² *Mátyás király és a szlovénok.* Sorsunk II, Pécs 1942, str. 109-202).
- ³³ J. Šašel in F. Ramovš, *Narodno blago iz Roža.* Arhiv za zgodovino in narodopisje II, 1936-1937, 121 str.
- ³⁴ SAZU, 2. r. Dela 4, Ljubljana 1951, 262 str.
- ³⁵ Zgodovinski časopis 6-7/1952-53, str. 124-153; 8/1954, str. 130-133.
- ³⁶ SE 8/1955, str. 129-144.
- ³⁷ SE 10/1957, str. 97-112; 11/1958, str. 49-68; 12/1959, str. 135-162.
- ³⁸ SAZU, 2. r. Razprave 4, Ljubljana 1958, str. 157-201.
- ³⁹ SE 13/1960, str. 13-30.
- ⁴⁰ SAZU, 2. r. Dela 19, Ljubljana 1965,

komparativno metodo spodbujala predvsem s svojima zastopnikoma Juliusom Krohnom in njegovim sinom Kaarlom Krohnom (1863-1933). Iz te šole je leta 1907 nastala še danes vodilna serija študij s področja duhovne kulture FFC (Folklore Fellows Communications), Antti Aarne pa je na pobudo svojega učitelja J. Krohna izdelal osnutek za tipni indeks pravljic (leta 1910) in s tem postavil temelje mednarodnemu klasifikacijskemu sistemu pripovednega izročila. Indeks je pozneje izpopolnil Američan Stith Thompson (leta 1928, razširjena izdaja 1961).

Že proti koncu 19. stoletja se je pretirani mitološki usmeritvi nekaterih študij tudi pri nas začela postavljati po robu mlajša generacija narodopisno usmerjenih filologov in tako zaustavila nadaljevanje preveč vznesenih in premalo strokovno podprtih mitoloških razprav 19. stoletja. Študije ljudskega pripovedništva so v zadnjih desetletjih preteklega stoletja postale previdnejše. Privzemale so le to, kar je bilo dokazljivo in podprto s številnimi primeri. Poleg že omenjenega Valjavca sodita med realistično usmerjene raziskovalce še Miklošičev naslednik na Dunaju - Vatroslav Jagić,¹⁸ urednik Archiva für Slawische Philologie, ki je s svojim delom vplival tudi na nekatere naše filologe, kot je bil npr. Karel Štrekelj.¹⁹ Skupaj z zapisi ljudskih pesmi je prevzel tudi rokopise ljudskih pripovedi iz (leta 1864 ustanovljene) Matice slovenske - društva za izdajanje znanstvenih in leposlovnih knjig, sam pa zbiranje še pospešil. Daleč v 20. stoletje nas vodi delo Matije Murka, sicer svetovno znanega raziskovalca srbohrvaškega epskega pesništva, ki je zgodovinsko ozadje vsebine epskih pesmi povezoval s fevdalnim značajem njihovega izvora, ljudskemu pripovedništvu pa se je posvetil v delu *Die Geschichte von den sieben Weisen bei den Slaven*²⁰ in ga vključil tudi v knjigo *Geschichte der älteren südslawischen Literaturen*.²¹ Za zgodovino raziskovanja ljudskega slovstva pri nas je pomemben njegov članek *Kopitar in Vuk Karadžić*.²² Realistično usmeritev Valjavca, Štreklja in Murka sta nadaljevala tudi učenca graške slavistične stolice France Kotnik,²³ čigar etnološko delo je zelo mnogostransko, na področju ljudskega slovstva pa je pomemben predvsem kot zbiralec in izdajatelj številnih koroških pravljic in povedk; ter Joža Glonar, ki je prispeval monografsko študijo *'Monoceros' in 'Diptamus'*²⁴ in članek *Ulinger - Jelenger - Lajnar*.²⁵ Časovno se uvršča še pred njiju Ivan Šašel, ki je v svojih Bisernicah²⁶ objavil lepo število belokranjskih pravljic in povedk. Števan Kūhar je s Štrekljevimi opombami in razlago objavil *Narodno blágo vogrskij Slováncof*.²⁷ Avgust Pavel pa je že s svojo disertacijo na temo Polifem in Orfej v slovanskem ljudskem izročilu²⁸ posegel na področje motivike ljudskega slovstva. S podobnim delom je nadaljeval v člankih Južnoslovanski viri lepe zgodbe o Bankójevi hčeri,²⁹ Zbirka prekmurskih besedil in zgodovina dosedanega zbiranja,³⁰ Hunjadijci v južnoslovanskem ljudskem pesništvu³¹ in Kralj Matjaž pri Slovencih.³² Josip Šašel je po Ramovševih dialektoloških pravilih zapisovanja objavil v knjigi *Narodno blago iz Roža*³³ med drugim tudi več rožanskih pravljic in povedk, ki pa so zapisane - v sicer pristnem rožanskem govoru - predvsem po spominu. Leta 1930 so pri Družbi sv. Mohorja v Celju izšle Jakoba Kelemine *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*, ki so še danes edina splošna zbirka povedk pri nas. V knjigi zagovarja Kelemina mitološki izvor povedk, bajk in pravljic ter pravi, da imajo vse tri prvinske pripovedne oblike v svojem jedru mitične osebe in dogodke.

Ker se je l. 1904 ustanovljeni Časopis za zgodovino in narodopisje vedno bolj usmerjal v zgodovinske študije, je prevzel etnološke raziskave leta 1926 ustanovljeni Etnolog. Tu je mdr. pisal klasični filolog Milan Grošelj *O tipu pravljice o Amorju in Psihi* (Et 15/1942, str. 62-70), v Slovenskem etnografu pa je objavil kratko notico *Konj iz vode in ime Kentavrov* (SE 5/1952, str. 195-196). Eda Stadler je prispevala historiat raziskovanja pravljic (*Pravljica. Primerjalna studija*, Et 12/1939, str. 41-73). Vpliv že omenjene finske šole je bilo pri nas v večji meri občutiti šele po drugi svetovni vojni, ko se je z ustanovitvijo Komisije za slovensko narodopisje pri SAZU (1947) na pobudo njenega ustanovitelja I. Grafenauerja znanstveno raziskovanje ljudskega pripovedništva organiziralo na Akademiji in si zastavilo točno določene cilje. Grafenauer sam je s svojimi monografskimi razpravami, v katerih se je oprl na tedaj že uveljavljeno primerjalno metodo, ki jo je še poglobil s kulturnozgodovinskim študijem, napravil

velik korak naprej. Med njegovimi najpomembnejšimi študijami so: *Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu*,³⁴ *Slovenske pripovedke o ujetem divjem možu*,³⁵ *Srednjeveška pripovedka o Mačaš krali ino dekli*,³⁶ *Zveza slovenskih ljudskih pripovedk z retijskimi*,³⁷ *Netek in Ponočna potnica v ljudski pripovedki*,³⁸ *Mišičina basen od Zilje in njen pomen*,³⁹ *Spokorjeni grešnik*.⁴⁰

Strukturalistična metoda, ki sta jo spodbudila Vladimir Propp⁴¹ in Claude Lévi-Strauss⁴² in katere vpliv je čutiti še danes v delih številnih raziskovalcev drugod po svetu, med njimi npr. A. Dundesa⁴³ in A. J. Greimasa,⁴⁴ pri nas v glavnem ni izzvala podobno usmerjenih študij.

Medtem je zanimanje za tekstno analizo preraslo v kontekstne raziskave. Raziskovalci so se začeli vedno bolj usmerjati v proučevanje samega načina pripovedovanja in okoliščin, v katerih se pripoved odvija, ter k pripovedovalcu in njegovemu izboru. Ena zelo odmevnih tovrstnih študij je npr. delo M. K. Azadovskega *Eine sibirische Märchenerzählerin* (FFC 86, 1926). Poudarjati so začeli, da je treba odgovoriti na vprašanje, kako je pravljica zrasla, ne le zgodovinsko, pač pa tudi v miselnem svetu pripovedovalca. Nekateri, kot sta npr. L. Dégh⁴⁵ in J. Pentikäinen,⁴⁶ iščejo tudi vpliv danih okvirov na sporočilnost pripovedi. Tovrstne raziskave skušajo pokazati, kako lahko pripovedovalec pripovedi vsakokrat, ko jo pripoveduje, da nov poudarek - glede na različno poslušalstvo - in jo do neke mere celo vsebinsko spreminja.

Milko Matičetov, ki je nadaljeval Grafenauerjevo delo, je pri tem sledil novim smerem predvsem v tem, da je pozornost posvetil okoliščinam, v katerih pripoved nastaja, ter pripovedovalcem in pravljničarjem. Izpopolnil je tudi Grafenauerjeva dognanja o Kralju Matjažu z razpravo *Kralj Matjaž v luči novega slovenskega gradiva in novih raziskovanj*.⁴⁷ Med monografskimi deli naj omenim le njegovo disertacijo *Sežgani in prerajeni človek*,⁴⁸ od številnih študij pa naj na tem mestu navedem le nekatere članke, npr. o rezijanskem junaku pravljničnega tipa AaTh 756 B - Petu Abanu,⁴⁹ o pojavljanju in pomenu maske v ljudski pripovedi,⁵⁰ o legendi Barlaam in Josaphat,⁵¹ o sestavinah pastirske kulture v slovenskem ljudskem pripovedništvu⁵² ter študijo o vpreženem medvedu.⁵³

Pravna in zgodovinska vprašanja v ljudskem pripovedništvu je obravnaval Sergij Vilfan.⁵⁴

Krajši čas se je z raziskovanjem ljudskega pripovedništva ukvarjal Tone Cevc, ki je mdr. prispeval članka o pripovednem izročilu o gamsih z zlatimi parklji iz Kamniških Alp⁵⁵ ter o okamnelih živih bitjih v slovenskem ljudskem izročilu.⁵⁶ V okviru Inštituta za slovensko narodopisje raziskuje ljudsko pripovedništvo tudi Marija Stanonik, ki objavlja predvsem študije o zgodovini raziskovanja in zbiranja ljudskega slovstva pri Slovencih in si prizadeva slovstveno folkloro teoretično opredeliti.⁵⁷ Motive in prvine, ki so prišli v slovensko ljudsko slovstvo iz tujih kultur, raziskuje Zmago Šmitek.⁵⁸

str. 7-168.

⁴¹ Morphologija skazki. Leningrad 1928; Transformacii volsebnih skazok (v Poetika IV 1928).

⁴² The structural Study of Myth. (A Symposium. Bloomington 1955)

⁴³ *The Morphology of North American Indian Folktales*. FFC 195, Helsinki 1964; *The Symbolic Equivalence of Allomotifs: Towards a Method of Analyzing Folktales*, Le Conte, pourquoi? comment'. Paris 1984, str. 187-199.

⁴⁴ *Sémiotique structurale*. Paris 1966.

⁴⁵ *Märchen, Erzähler und Erzählgemeinschaft*. Berlin 1962

⁴⁶ *Oral repertoire and World View*. FFC 219, Helsinki 1978.

⁴⁷ SAZU, 2.r. Razprave 4, Ljubljana 1958, str. 101-156.

⁴⁸ SAZU, 2.r. Dela 4, Ljubljana 1961, 278 str.

⁴⁹ *Peto Abano. Racconto resiano del tipo AT 756 B*. Schweizerisches Archiv für Volkskunde 61, Basel 1965, str. 32-59.

⁵⁰ *Sui mascheramenti nella narrativa popolare*. Alpes Orientales 4, Firenze 1966, 91-94.

⁵¹ *Die Legende von "Josaphat und Barlaam" in Resia. Typisches Beispiel absteigender Tradition*. "Volksüberlieferung". Festschrift für Kurt Ranke (Göttingen) 1968, str. 197-209. *La legenda di "Giosafat e Barlaam" a Resia, tipico esempio di tradizione discendente*. Studi di letteratura popolare friulana (Udine) 2/1970, str. 107-114.

⁵² *Elementi di cultura pastorale nei racconti di popolo sloveno*. Alpes Orientales 6, München 1972, 87-93.

⁵³ *Po sledovih medveda s Križne gore. Mednarodni pravljnični motiv AT 1910 v hagiografiji, ikonografiji, literaturi in ustnem izročilu*. Loški razgledi. Škofja Loka 1987, str. 163-200.

⁵⁴ *Pravni motivi v slovenskih narodnih pripovedkah in pripovednih pesmih*. Et 16/1944, str. 1-29. Pes Marko. SE 8/1955, str. 145-151.

⁵⁵ Traditiones 2/1973, 79-96.

⁵⁶ Traditiones 3/1974, 81-112.

⁵⁷ *Slovenski protestanti in vprašanje slovstvene folklore*. SAZU 2.r. Razprave 11/1987, str. 111-132.; *Slovstvena folklor v domačem okolju*. Ljubljana 1990, 135 str.; *Janez Vajkard Valvasor in slovstvena folklor v njegovem duhovnem obzorju*. Valvasorjev zbornik. Ljubljana 1990, str. 287-310.

⁵⁸ *Nevropski motivi in vplivi v slovenskem ljudskem izročilu*. Primerjalna književnost 2/1983; *Antična tradicija o Indiji v slovenskem ljudskem izročilu*. Traditiones 20/1991, str. 95-106.

Izpovednost ljudskih pravljic in povedk ter raziskovanje odsevov stvarnosti v njih

⁵⁹ L. Denecke, Grimm, Jacob Ludwig Carl. V: EM 6/1990, 176.

⁶⁰ W. Seidenspinner, Sage und Geschichte. Fabula 33/1992, str. 14 s.

⁶¹ J. Le Goff, Für ein anderes Mittelalter. Zeit Arbeit und Kultur in Europa des 5.- 15. Jahrhunderts. Frankfurt am Main/ Berlin/ Wien 1985, 164.

⁶² Ljudska proza. Zgodovina slovenskega slovstva, Ljubljana 1956, str. 135.

⁶³ L. Röhrich, Märchen und Wirklichkeit. Wiesbaden 1956, str. 117.

⁶⁴ Bayerische Sagen und Bräuche 1-2. Beiträge zur deutschen Mythologie. Hrsg. und eingel. von Will-Erich Peuckert. Göttingen 1954/56.

⁶⁵ Die deutsche Volkssage. Leipzig/Berlin 1922.

V primerjavi s pravljicami veljajo povedke na splošno za tisto zvrst ljudskega pripovedništva, ki je bliže resničnosti. Brata Grimm sta jim prisojala določeno zgodovinskost v nasprotju s pravljicami, ki naj bi spadale v področje poezije. Po mnenju Jakoba Grimma naj bi bile povedke odsev zgodovinskih dogodkov v ljudski zavesti.⁵⁹ Vendar je iskanje izvora kake povedke v nekem določenem zgodovinskem dogodku zelo vprašljivo in že Grimm je pozneje svoje prvotno mnenje zelo modificiral.⁶⁰ Kljub temu pa so raziskovalci in še posebej »pararaziskovalci« ponovno iskali izvor povedk v konkretnih dogodkih in osebah. Danes v stroki po večini prevladuje mnenje Jacquesa Le Goffa. Ta je namreč ob povedki o Melusini svaril pred zavajajočim historicizmom, ki se pri razlagi povedk in pravljic usmerja le na dogodke. Le Goff meni, da ne smemo iskati razlage in - kar je še slabše - izvora neke pravljice oz. povedke v določenem zgodovinskem dogodku ali zgodovinski osebi. Morali pa bi predvsem bolje določiti njuno zgodovinsko funkcijo v povezavi z družbenimi in ideološkimi strukturami.⁶¹

Ko danes beremo ali poslušamo pravljice, se nam zdi, da sega pravljичni svet daleč preko meja resničnosti. Toda ali je bila stvarnost vedno tako odmaknjena od pravljичnega sveta, kot se nam zdi danes? Saj vendar vemo, da gradi vsak čas, vsak človek svoj lastni odnos do tega, kar imenujemo resnično, zato je tudi stvarna vsebina pravljice vedno drugače podoživeta in razumljena. M. Matičetov je zapisal, da je »marsikaj, kar se nam zdi neverjetno, 'pravljичno', bržkone spomin na davno opuščene navade in obrede. Kar bi se nam danes zdelo morda sad razgrete domišljije, so naši bližnji ali daljni predniki sprejemali od staršev in sporočali otrokom kot neovrgljive resnice.«⁶² Neki Grönlandec je danskemu etnologu K. Rasmussenu celo sam dejal: »Vse naše zgodbe - s tem je mislil na pravljice in mite - so doživetja ljudi, so resničnost. Kar so naši modri praočetje izročili, niso lahkomišelnje bajke ali laži.«⁶³ Navsezadnje pa se je celo ponekod pri nas, v niti ne tako odmaknjenih krajih, do današnjih dni ohranila vera v 'Zale žene', Škrate, Škopnike ipd., o katerih si ljudje še danes pripovedujejo 'resnične' zgodbe.

Vsak čas in vsako okolje sprejema pravljice in povedke bolj ali manj po svoje in vsaj do neke meje vnaša v njihovo razlago svoje poglede na življenje. Da niti pravljica niti povedka nista nikoli povsem iztrgani iz resničnega življenja, vidimo že na prvi pogled po omembah tehničnih dosežkov, ki so kar mimogrede natreseni v besedilo in to celo na mestih, kjer jih niti ne pričakujemo. Tako nas pravljice in povedke popeljejo v pestrost vsakdanjega življenja, hkrati pa nam na svojski način govorijo o človekovi povezavi z naravo, z vidnim in nevidnim svetom, s človeku nerazložljivimi silami, ki so jih nekoč ljudje čutili bolj prvinsko kot danes in so bolj kot danes zaposlovale njihov miselni svet. Če to upoštevamo, bi morda smeli reči, da so pravljice in povedke nosilke pretekle in sedanje kulture.

Ker sodobno ljudsko izročilo ohranja nekatere prvine še iz časov svojega nastajanja, je vprašanje starosti in izvora pravljic in povedk pri iskanju odgovora na vprašanje o stvarnosti in fikciji v proznem izročilu, s to problematiko tesno povezano.

O starosti tradicionalnega pripovedništva obstaja mnogo hipotez. Večina uglednih raziskovalcev pa je prepričana, da segajo njegove korenine daleč v preteklost. Wilhelm Wundt npr. je izenačeval čas nastanka pesmi s časom nastanka povedke in ga postavljaval v najstarejše obdobje človeške kulture. Nasprotno pa sta npr. Friederich Panzer⁶⁴ in Otto Böckel⁶⁵ videla v pripovedkah ostanek razpadlih pripovednih pesmi ter krajših ali daljših balad. Po njunem mnenju se je ohranila v povedkah le snov. Bistveno se ločijo

od oblikovno samostojnih in razvitejših pravljic, ki so se od nekdanj pripovedovale v nevezani besedi.

Čeprav se teoriji C. W. von Sydowa⁶⁶ in W. E. Peuckerta⁶⁷ povsem izključujeta, sta si obe edini v tem, da lahko iščemo izvor pravljice v obdobju neolitika. Sydow meni, da morajo biti pravljice starejše od evropske bronaste dobe, Peuckert pa formulira svoje stališče z domnevo, da morajo čudežne pravljice izvirati iz obdobja, ko je prevladovala magičnost, t. j. v postotemističnem, preddemoničnem in predracionalnem svetu. Po njegovem mnenju naj bi nastale v vzhodno-mediteranskem območju, bolj natančno v kretska-mikenska civilizaciji. Tem hipotezam je nasprotoval J. de Vries in postavljala nastanek pravljic v obdobje prehajanja iz mitičnega k bolj realističnemu mišljenju. Ta prehod pa pri posameznih ljudstvih ni hkraten.⁶⁸ Tudi Kurt Ranke⁶⁹ in Lutz Röhrich⁷⁰ sta izrazila dvom o neolitičnem izvoru pravljice.

Če izhajamo iz teorije, da so nekatere čudežne pravljice nastale iz mita (danes namreč še tako skeptičen raziskovalec ne more kar tako mimo neverjetne sorodnosti med nekaterimi pravljimi motivi in več tisoč let starimi asirskimi, babilonskimi, egipčanskimi zapisi, indijskimi knjigami Veda, antičnimi miti ipd.), ni nobenega dvoma, kot pravi Max Lüthi,⁷¹ da pravljice in šege odsevajo druge v drugih. Na to je opozoril med drugimi tudi Albert Wesselski, ko je pritrdil Saintyvesu, na katerega delo⁷² je sicer gledal zelo kritično, v tem, da med obredjem in tradicionalno pripovedjo lahko obstajajo določene povezave.⁷³

Pri raziskovanju starosti in izvora tradicionalnega pripovedništva je osrednji problem, v katerem obdobju so bili motivi, ki se nam danes zdijo neresnični, zgodovinsko možni ali pa so ljudje v njihovo resničnost vsaj verjeli.

V. Propp⁷⁴ je skušal na primeru ruskih pravljic razložiti nekatere pravljicne motive v odnosu do minulih družbenih ureditev in religij. Po njegovem mnenju naj bi namreč med pravljicami in rituali obstajale povezave. Obredi so namreč zahtevali razlago, ki je prešla v mite, iz teh pa so se razvile čudežne pravljice. Dalje ugotavlja, da sorodnost pravljicnih motivov pri raznih narodih nima izvora v enotnosti človeške duševnosti, niti v enotnosti umetniške ustvarjalnosti, pač pa v resnični zgodovinski preteklosti. To, kar se danes pripoveduje, se je nekoč v okviru verskega obredja in obnašanja izvajalo ali se je tako predstavljalo, v pravljico pa je prišlo, ko je izgubilo značaj svetega.

Tudi A. Dymke se je na primeru nemških čudežnih pravljic ukvarjal z vprašanjem, kako in v kakšni obliki odseva v njih resničen svet,⁷⁵ prav tako G. Kahlo v delu »Die Wahrheit des Märchens«.⁷⁶

Lutz Röhrich⁷⁷ je realistične prvine, ki pravljico sozaznamujejo, primerjal z zgodovinsko stvarnimi pojavi, npr. magijo, verskimi predstavami, odnosom do živali, šegami in običaji ter drugimi prostorsko, časovno in družbeno določljivimi dejstvi. Vendar pa se ni spuščal v časovno opredeljevanje tega gradiva, kot je storil A. Nitschke,⁷⁸ Ta je videl v pravljicah zgodovinski vir, ki razširja naše znanje o družbenih ureditvah zgodnje Evrope.

V novejšem času mnogi menijo (npr. Gerndt,⁷⁹ Daxelmüller,⁸⁰ Meletinsky⁸¹), da nekatere povedke pa tudi pravljice posredujejo podatke s področja družbene zgodovine predvsem starih obdobj. Vendar se je pri interpretaciji odsevov družbenih razmer preteklih, arhaičnih obdobj v ljudskem pripovedništvu potrebno temu gradivu ustrezno teoretično približati.

Le redkokatera kulturna stvaritev ima pri različnih narodih toliko skupnih potez kot ljudsko slovstvo, v okviru tega pa še posebej pravljica. Toda prav ta njen mednarodni značaj omogoča raziskovanje narodnostnih oz. regionalnih posebnosti v njej. Že leta 1912 je A. von Löwis of Menar ob primerjavi nemških in ruskih pravljicnih junakov poskušal pokazati, v kolikšni meri se kaže narodnostna značilnost v pripovedništvu enega in drugega naroda.⁸² Podoben poskus je E. Tegethoffovo delo »Demonen im dt. und frz. Märchen«.⁸³ Tradicionalno izročilo, v njegovem okviru pa še posebej pravljicno, je kljub vsej svoji uniformiranosti neverjetno bogato in raznorodno; vendar pa se zdi odkrivanje raznolikosti posameznih sestavin težje od odkrivanja sorodnosti v pripovedni zgradbi.

Kadar želimo najti njene posebne, samo za določen prostor značilne poteze, pravljice ne smemo raziskovati same zase, ampak jo moramo postaviti v okvire narodne kulture, iz katere izvira oz. iz katere jo vzamemo. Raziskovanje pravljice nam hitro pokaže, da

⁶⁶ C. W. von Sydow. Selected Papers on Folklore. Published on the occasion of His 70th Birthday. Copenhagen 1948, 257 str.

⁶⁷ Deutsches Volkstum in Märchen und Sage, Schwank und Rätsel. Berlin 1938.

⁶⁸ Betrachtungen zum Märchen bes. in seinem Verhältnis zu Heldensage und Mythos. FFC 150, Helsinki 1954.

⁶⁹ Betrachtungen zum Wesen und zur Funktion des Märchens 1958.

⁷⁰ Märchen und Wirklichkeit. Wiesbaden 1956.

⁷¹ Märchen Rapunzel. Zürich 1959, str. 23.

⁷² Les contes de Perrault. Paris 1923.

⁷³ Versuch einer Theorie des Märchens. Reichenberg i. B. 1931, str. 68.

⁷⁴ Istoričeskie Kornj Volšebnoi Skazki. Leningrad 1946. Italijanska izdaja: V. Ia. Propp, Le radici storiche dei racconti di fate. Torino 1949.

⁷⁵ Die wirkliche Welt in dt. Zauber-märchen. Diss. Würzburg 1951.

⁷⁶ Halle 1954.

⁷⁷ Märchen und Wirklichkeit. Eine volkskundliche Untersuchung. Wiesbaden 1956.

⁷⁸ Soziale Ordnungen in Spiegel der Märchen. 1-2, Stg.-Bad Cannstadt 1976/77.

⁷⁹ H. Gerndt, Zur Frühgeschichte der Sagenforschung. V: K. Roth, G. R. Schroubek (izd.): Dona Ethnologica Monacensia. Festschrift L. Kretzenbacher (Münchner Beiträge zur Volkskunde 1) München 1983, 251-266.

⁸⁰ C. Daxelmüller, Quod non Hamelensi modo an fabula an historia - Barocke Traktatliteratur zur Rattenfänger-Sage. V: N. Hamburg (izd.), Geschichten und Geschichte. Erzählforschertagung in Hameln, Oktober 1984. Hildesheim 1985, 103-111.

⁸¹ E. M. Meletinsky, Die Ehe im Zauber-märchen. Ihre Funktion und ihr Platz in der Struktur des Märchens. Acta Ethnographica 19/ 1970, 281-292.

⁸² Der Held in dt. und russ. Märchen. Jena 1912.

⁸³ Schweizerisches Archiv für Volkskunde 24/1923, str. 137-166.

so celo na mestih, kjer se pripoved izživlja v čistem izmišljanju, pogosto opisana povsem splošna stanja in navzkrižja, do katerih lahko pride v vsakdanjem življenju in ki se pogosto nanašajo na osebne izkušnje pripovedovalca. Stvarne prvine prinaša samo varianta v le njej lastni posebnosti, kajti vsaka pripoved je enkratna stvaritev, zgrajena na temelju skupne dediščine. Prav te posebne črte v okviru izročila, ki je sicer skupna last, si prizadeva poiskati narodopisje in prav s tem razkriva posebnosti, ki so značilne za posamezna območja.

Dobro potrditev prej omenjene misli, da so namreč za odkrivanje pretekle stvarnosti izpovedne samo variante, najdemo, če se ozremo malo preko meja Slovenije. V razpravi *Narodna predanja o starom stanovništvu u Dinarskim krajevima*⁸⁴ je Vljako Palavestra za predmet raziskave izbral vprašanje stvarnosti v pripovednem izročilu. Razložil in zgodovinsko ovrednotil je sporočila ljudskega pripovedništva o ljudstvu samem, t.j. o starem prebivalstvu na dinarskem področju.⁸⁵ Gradivo, ki ga je avtor analiziral, je pokazalo, da se iz pripovednih motivov, ki jih najdemo v posameznih dinarskih krajih, kolikor so skupni geografsko širšemu območju, ne da odkrivati dejanske zgodovinske stvarnosti. Izročilo, ki je temeljilo na davnih doživetjih in spominih na resnične zgodovinske dogodke in dejstva, je zaživelo tesno skupaj z vzporednimi kulturnozgodovinskimi sestavinami, kot so vraževerje in druga verovanja, ki niso posebej značilna za raziskovani prostor, ampak so mnogo splošnejša. Iz Palavestrovih izvajanj sledi, da nekdanjo stvarnost na raziskovanem področju odsevajo samo tiste sestavine ljudske pripovedi, ki jih najdemo le v tem geografskem prostoru. Vsi motivi pa, ki jih najdemo tudi pri sosednjem prebivalstvu in na drugih območjih, so splošno folklorni in v zgodovinskem smislu neizpovedni.

S problemom povezave med ustnim izročilom in kulturnimi sestavinami različnih starejših obdobij se ukvarja tudi Maja Bošković Stulli v svoji disertaciji *Narodna predaja o vladarevoj tajni*.⁸⁶ V vsestransko izčrpnih obdelavi vseh vidikov izbrane teme ne pusti ob strani niti raziskave o odsevanju stvarnosti v ljudskem izročilu. Nazorno pokaže na značilne razlike v načinu pripovedi, odvisno od tega, kje se pripoveduje. V vzhodno balkanskih (turških) variantah obravnavanega motiva se jasno zrcali neusmiljeni sultanov despotizem; v zapadnoevropskih (irskih) variantah viteška eleganca, medtem ko imamo v varianti iz Banije preprosto kmečko obujanje spominov na težke fevdalne razmere in to v izročilu, ki prvotno ni imelo prav nič fevdalnega v sebi. Vendar gre tu za široko zajete regionalne posebnosti. Maja Bošković Stulli poudarja, da besedila pri vsej raznolikosti in lokalnem variiranju znotraj okvira regij samih ne tvorijo kake posebne, zaključene celote ampak odražajo postopne prehode s številnimi križanji pa tudi skupne poteze na velike razdalje, kjer jih ne bi pričakovali.⁸⁷ Zaradi sestavljenosti in raznovrstnosti tako razširjenega Midovega izročila, ki vsebuje tudi nekatere izrazito poljedelske kulturne sestavine, domneva, da sega njegov nastanek v tisto okolje, kjer sta se dotikali poljedelska in živinorejska kultura, medtem ko so pri njegovem širjenju največ sodelovali živinorejci (pastirji), ki so bistveno prispevali k njegovemu popolnemu oblikovanju. Čeprav svari pred nevarnostjo prevelikega povezovanja posameznih motivov z obredji, ker se pri tem zanemarja avtohtona celota zgodbe, vendarle tudi sama opozori na sorodnosti med določenimi sestavinami tega izročila z arhaičnimi kulturnimi prvini. Tako npr. vzporeja živalsko zaznamovanost oz. živalsko poreklo vladarja s starejšimi kultno-mitskimi potezami, vezanimi na lovsko kulturo, in se s tem približuje večini strokovnjakov, ki so pojav Mide v slovstvu že raziskovali in so njegov lik razlagali kot ostanek starega teriomorfnega božanstva. V delu Stulijeve je dobro prikazana kompleksnost obravnavane snovi z najrazličnejšim prepletanjem motivov. Med našimi raziskovalci se je na primeru Zlatoroga in stare cerkvene pesmi »Jager na lovu šraja...« že leta 1910 J. Glonar lotil zapletene snovne problematike v ljudskem izročilu. V poglobljeni študiji⁸⁸ je natančno analiziral z velikim znanjem zbrana, za to temo važna mesta iz antične in poznejše literature in pokazal, kako v prvotni motiv divjega ali večnega lovca, ki je skupna last indoevropske ljudske zakladnice in je jedro slovenske pripovedke o Zlatorogu, pronicajo druge sestavine, nastale po spojitvi antičnih sporočil in krščanske simbolike.

Prepletenost starih prvin z odsevi najrazličnejših zgodovinskih dogodkov je včasih v

⁸⁴ Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Etnologija n. s. zv. 20-21, Sarajevo 1966, str. 5-86.

⁸⁵ Raziskave je zlasti proti severu in zahodu razširil precej prek meja, ki jih je Dinarskemu področju začrtal Cvijić.

⁸⁶ Objavljena v razširjeni obliki: INU Zagreb 1967, 345 str.

⁸⁷ Ibidem, str. 163 s.

⁸⁸ Gl. op. 25.

pripovednih sklopih zaradi sorodne, če ne kar enake motivike težko določljiva. Zato je razvozlavanje vprašanj, ki se nanašajo na nekatere pripovedne tradicije, silno otežkočeno. Kot primer bi lahko navedli zgodbo Pes-Marko. M. Matičetov v članku *Attila fra Italiani, Croati e Sloveni*⁸⁹ sicer ni imel namena monografsko obdelati motivike pasjeglavega protijunaka, pač pa je s primerjavo izročila ter tudi likovnih in kulturnih spomenikov na to temo odkrival življenjsko pot tega prastarega motiva, ki je pri nas povezan predvsem s hunske tradicije, v katero je uvrstil tudi lik Psa Marka. Po njegovem mnenju je najbolj verjetno in zanesljivo iskati zgodovinsko številnih hunske izročil (ne vseh) v spominu na ujme, ki so ogrožale ljudstva, še preden se je pojavil Atila, čigar ime se je pozneje oprijelo izročila, ki je izšlo iz mitičnih osnov in je bilo ob Atilovem zgodovinskem nastopu že izoblikovano ter po vsej verjetnosti že močno razširjeno. Podoba sina-psa tudi v našem izročilu bi se morda navezovala na staro verovanje v totemistične božanske prednike.

Medtem ko je Matičetov Psa Marka obravnaval v okviru hunske tradicije, to pa v širšem okviru tradicije o pasjeglavcih, je S. Vilfan⁹⁰ v zapiskih beneškega kronista Marina Sanuta med četovodji Maksimilijanove vojske (v vojni proti Benečanom konec 15. začetek 16. stoletja) odkril pogosto omenjeno ime Marco Cana, Marco Cama oz. kar Pas Marca, kar bi lahko bil Maksimilijanov najemniški poveljnik Marx Sittich von Ems. Vilfan dopušča tudi možnost, da ga istovetimo z Markom Klisom, ki so ga slovenski kmečki uporniki ubili leta 1515 v Brežicah. Avtor meni, da so se na izročila o cesarjevem poveljniku verjetno navezali razni starejši pripovedni motivi, z osvetlitvijo imena pa prepričljivo pokaže, da moramo Psa Marka izločiti iz hunske tradicije.

Čeprav je pri tem v nasprotju z izvajanjem Matičetova, bi pa vendar mogli reči, da jih v nekem drugem vidiku celo dopolnjuje. Gotovo nam značilnost ljudskega izročila, namreč njegova prilagodljivost, ki je pogojevala ohranitev nekaterih motivov skozi stoletja in ki jo poudarja Matičetov, dovoljuje sklep, da se tako hunska tradicija kot tradicija o Psa Marku vključujeta v osnovno motiviko o pasjeglavcih. Vsekakor pa je umestno Vilfanovo svarilo pred preveč drznimi kombinacijami pri tolmačenju ljudskih tradicij. V novejši slovenski strokovni literaturi je zelo malo študij, v katerih bi bilo v ospredju odkrivanje ljudske kulture in stvarnih sestavin v pravljicah in povedkah. Še najbolj posega na to področje Ivan Grafenauer, ki je npr. v svojem članku *Človeška stavbna daritev v slovenski narodni povedki in pesmi*⁹¹ povezal naše šege s predkrščansko stavbno daritvijo. Pri tem je z metodo, ki išče zveze pesniškega motiva s kulturnimi razmerami okolja, v katerem je zrasel, prišel do zanimive ugotovitve, da se na to prastaro kultno šego navezuje tudi pripovedno izročilo o 'Krvavem kamnu na Gorjancih' oz. o razmejitenem teku. Razpravo je razširil še na motiv oz. izročilo o hudobi, ukanjeni za človeško dušo.

Nikjer na področju ljudskega slovstva pa nimamo tako konkretnih dokazov o vplivu stvarnosti na ljudsko ustvarjanje, kot jih je na področju ljudskega pesništva podala Zmaga Kumrova za balado o detomorilki Urški.⁹² To je identificirala z Uršulo Mandlnovko, vulgo Kustrovko, in pokazala, kako verno se njena v virih dokumentirana obglavitev odraža v pesmi.

Po primer iz ljudskega pesništva je bilo treba seči zato, ker bi v naših obravnavaх pravljic in povedk zaman iskali tako nazoren primer za vključitev realnega dogodka v pripoved. Iz dosedanjega raziskovalnega dela in strokovne literature na področju ljudskega slovstva je razvidno, da je razmeroma redko mogoče z gotovostjo opredeliti in dokazati konkretne stvarne oz. zgodovinsko določljive elemente v ljudskem slovstvu. Na drugi strani pa je gotovo, da so vse te stvaritve v določeni meri - prozne še mnogo bolj kot pesniške - odraz duha, mišljenja in čutenja ne samo tistih, ki so jih ustvarili, ampak tudi tistih, ki so jih sprejemali in predajali poznejšim rodovom. Pri tem so jih namreč »krojili po meri lastnega življenja, lastnega razumevanja, hrepenenja in upanja in jih šele tako polno vključili v svojo lastno podobo sveta«, kot pravi za legende - velja pa to tudi za druge zvrsti ljudskega slovstva - Leopold Kretzenbacher v svoji razpravi *Rechtslegenden abendländischer Volksüberlieferung*,⁹³ kjer opozarja na vpliv kulturnega okolja, v katerem so te legende (obravnavajo tudi slovenske) nastale.

Raziskovalci se na splošno strinjajo s tem, da v ljudskih pripovedih močno odsevajo

⁸⁹ Ce Fastu? 24/1948, n. 5-6; 25/1949, n. 1-6, str. 1-6.

⁹⁰ 'Pes Marko', SE 8/1955, str. 145-150.

⁹¹ Slavistična revija 10/1957, št. 1-4, str. 41-60.

⁹² Dichtung und Wahrheit in einer slowenischen Volksballade'. Jahrbuch für Volksliedforschung 33/1988, str. 52-58.

⁹³ Graz 1970, Kleine Arbeitsreihe des Instituts für Europäische und Vergleichende Rechtsgeschichte an der Rechts- und staatswissenschaftlichen Fakultät der Universität Graz, H 1.

⁹⁴ Apo Satu, Family relations in Western Finnish folk tales. A socio-historical interpretation. The 8th Congress for the International Society for Folk Narrative Research. Bergen, June 12th - 17th 1984, Papers 1, str. 309-317.

⁹⁵ Anna J. Papamichael-Koutrobas, The Socio-cultural Aspect of Folk Narratives. Samples of Folktales from the Island of Syme the Dodecanesos. Fabula 31 Bd. Heft 1/2, 1990 Berlin/New York, str. 85-96.

⁹⁶ Rudolf Schenda, Remarques sur le contenu socio-historique des recits légendaires. Le mond alpin et rhodanien. N. 1-4/1989, str. 186.

družbene razmere bodisi tiste iz časa nastanka bodisi one iz časa zapisa. Mnogi tudi v zadnjem času obravnavajo ljudske pripovedi z družbenozgodovinskih vidikov. Tako npr. Apo Satu v svoji študiji⁹⁴ raziskuje družinske odnose v finskih pripovedih, Anna Papamichael-Koutrobas iz Aten pa, posveča pozornost odsevom družbenokulturnih razmer novejšega oz. (pol)preteklega obdobja v ljudskih pripovedih.⁹⁵

Po mnenju R. Schende vsebujejo ljudske pripovedi, če niso suhoparne obnove po spominu ali celo ponaredk, podatke predvsem z naslednjih treh področij: s področja materialnih pridobitev ljudi; s področja njihovega ekonomskega in socialnega položaja - pri tem predvsem odzive na pomanjkanje moči in vplivnosti; ter s področja normativnega sistema vrednot, miselnosti, odnosa do tujcev, nezancev, dela, dolžnosti, nepravilnosti ter predstav o življenju, smrti, Bogu in hudiču.⁹⁶ Poudarek je pretežno na njihovi sporočilnosti s področja družbenih razmer.

V svoji študiji se pri iskanju tistih sestavin v ljudskih pravljicah in povedkah, ki odsevajo stvarnost, ne omejujem na en vidik, ampak skušam zaobjeti več ali manj vsa področja, s katerimi se ukvarja etnologija. Izluščiti resničnostne elemente in določiti v kakšnem razmerju sta v pravljicah in povedkah stvarnost in domišljija, kot dve prepletajoči se vzporednici ljudskega pripovedništva, je zapletena naloga. Čudežnost je lahko na eni strani domišljjsko stopnjevanje resničnih razmer, na drugi utegne biti odsev že preživetih predstav o transcendentalnem dogajanju, morda je alegorija, ki ponazarja prastaro razlago stvarstva, morda odsev arhaičnega družbenega reda, lahko pa je tudi nekaj popolnoma neresničnega. Ali je prvo ali drugo ali tretje, pa je vprašanje, na katerega včasih lahko odgovorimo le s hipotezo.

Najlaže je vpliv okolja razvideti tam, kjer se vnašajo v pripoved nove sestavine s področja materialne kulture. Težje je pri družbeni in duhovni kulturi. Tu gre namreč navadno prav za tiste sestavine v pripovedi, ki so ključne in je nanje vezana vsebina, razplet in sporočilnost zgodbe, so torej njena strukturna in tematska osnova. Največkrat se spremeni sporočilo pripovedi, ki neredko dobi vzgojno-moralistično noto, medtem ko vsebina pravljice - zelo pogosto podana v alegorični govorici - vsaj v grobem ostaja, tudi kadar ni več razumljena v prvotnem pomenu.

Zapisovalci in zapisi

Obravnavana besedila so bila izbrana iz Štrekljeve zapuščine in izvirajo s Primorskega (pet zapisovalcev, osemnajst pripovedi), z Notranjskega (dva zapisovalca, tri pripovedi), z Gorenjskega (sedem zapisovalcev, sedemindvajset pripovedi), z Dolenjskega (pet zapisovalcev, enaintrideset pripovedi), iz Bele krajine (en zapisovalec, tri pripovedi), s Štajerskega (šest zapisovalcev, osemnajst pripovedi) in s Koroškega (en zapisovalec, ena pripoved). Skupno torej šestindvajset zapisovalcev, pri tem pa sta Gašpar Križnik in Franc Kramar gradivo zbirala vsak v dveh pokrajinah.

Na Primorskem so zapisovali Anton Pegan, Lovro Žvab, Ivan Kokošar, Tonca Zložna in Jožef Cejan. Njihovi zapisi se med seboj kar precej razlikujejo. Medtem ko je Kokošar zbrano gradivo podal v knjižni slovenščini, je Žvab, katerega tekste je Kokošar včasih za objavo žal poknjžil, dosti skrbno sledil ljudskemu govoru iz Dutovelj, Tupelč in Ponikev. Njegova besedila ohranjajo dosti značilnih primorskih izrazov. Pravljičica, ki jo je prispevala Tonca Zložna iz Gorjanskega, Štrekljevega rojstnega kraja, je prav tako zapisana v narečju. Anton Pegan je bil eden prvih, ki je začel pošiljati pripovedno gradivo Slovenski matici. Ljudskemu načinu govorjenja je dosti zvesto sledil, njegovi zapisi vsebujejo kar lepo število domačih izrazov, kot so npr: krukla (bergla, greblja, 3^{96a}), pat (rok, 10), prtiti si (deliti si, 2), vädle (vadlje - v pomenu - takoj, 7). Nasprotno pa je Jožef Cejan, ki je pošiljal Štreklju gradivo najprej kot dijak iz Vrtojbe, nato kot gimnazijec iz Gorice in nazadnje kot železniški uradnik na Savi in v Trziču, pravljice in povedke zapisoval v poknjženi obliki.

Izidor Modic in Rudolf Andrejka sta zbirala pripovedi na Notranjskem. Ker sta zapisovala v poknjženem jeziku, njuni teksti ne prinašajo narečnih izrazov, pač pa prihaja ljudski način izražanja bolj do izraza v premem govoru in rimah.

Pri zapisovalcih z Gorenjskega je še bolj kot drugje opazna razlika v kakovosti posameznih zapisov. Izstopajo Križnikove pravljice, tako po pristnem govoru kot po živahnosti pripovedi in po besedišču. Pravljičice in povedke, ki so jih zbrali Matevž Ravnikar Poženčan, Franc Poznik in Simon Zupan, so zanimive že zaradi tega, ker sodijo med najstarejše zapise pripovednega izročila pri nas; medtem ko lahko v zapisih Ivana Ferlana, Pavla Lenasija in Antona Malija, ki so gradivo nabrali za svojega profesorja Wiesthalerja, zasledimo nekatere slabosti, značilne za dijaške zbirke.

Fran Sreboški Peterlin, Jože Bercer, Janez Zore, Franc Kramar in Davorin Petelin so zapisovali na Dolenjskem. Med temi besedili so najbolj avtentični zapisi Kramarja, ki se odlikujejo ne le po skrbnem podajanju dolenjskega narečja, pač pa tudi po izredni živahnosti in barvitosti. Prav zato ker je bil le preprost kmet iz Kamenj pri Št. Rupertu, je tudi Bercer vedno sledil preprostem domačemu načinu izražanja, kar potrjujejo tudi pristni domači izrazi.

Iz Bele krajine so izbrane tri zgodbe, ki jih je zapisal bogoslovec in pozneje kanonik novomeškega kapitlja Anton Žlogar iz Suhorja, v značilni severnobelokranjski govorici, ki ohranja tudi nekaj narečnih izrazov, npr: pleter (pletena lesa, 78), povnek (korec, 78), vele (do, 78), vre (že, 77, 78), žmati (mižati, 77).

Na Štajerskem so nabrali Josef Kosi, Janko Lasbaher, Svoimir Klemenčič in Franc Misleta. V zapisih so ohranili domači govor, zato tudi nekaj narečnih izrazov. Maks Šnuderl pa, ki je zapisoval v Rimskih Toplicah, je sicer ohranil živahnost ljudske pripovedi, a žal v knjižni slovenščini.

Zapise Ivana Čavka s Koroškega, ki je svoje zvezke z »narodnim blagom« poslal šele

^{96a} Številke v oklepaju pomenijo zaporedno številko pravljice oz. povedke

po Štrekljevi smrti in je pisal bolj po spominu kot po pripovedi, težko štejemo med ljudske. Kljub temu je tudi v edini privzeti povedki ohranjenih nekaj lokalnih izrazov, npr: bremce sena (breme - naročaj sena, 100), malinkovski (malikovalski, 100) ipd.. Čavkovi zapisi ne ustrezajo vsem kriterijem pristnosti ljudskega izročila. Privzela sem eno povedko in to le zaradi tega, da je v izboru zastopano tudi ljudsko pripovedništvo s Koroškega. Čavkovi zapisi so namreč v Štrekljevi zapuščini edini, ki prinašajo pripovedno izročilo iz tega dela slovenskega območja.

Vsi podatki (naslov pravljice, številka pravljичnega tipa in arhivska številka ter kraj, zapisovalec, leto zapisa, pripovedovalec in naslov zvezka) če so znani, so navedeni ob vsaki pravljici v prilogi besedil in sumirani v seznamu (kazalu) izbranih pravljic. V študiji sami so praviloma navedene vedno le tekoče številke pravljic in povedk, seveda pa sem pritegnila, kolikor je bilo potrebno, tudi druge podatke, zlasti kadar kak sklep oz. razlago pravzaprav omogočajo ali dopolnjujejo. Pri citatih niso upoštevani glasovi: \acute{a} , \acute{e} , \acute{o} , \acute{u} , $\acute{o}\acute{a}$, $\acute{o}\acute{u}$, $\acute{u}\acute{a}$, $u\acute{o}\acute{a}$, \bar{i} , \bar{m} , \bar{n} .

K različnim načinom zapisovanja besedil

Izbrana besedila ne ustrezajo današnjim, mnoga tudi ne Štrekljevim kriterijem o zapisovanju ljudskega slovstva. Še najbolj verno so zapisovali Fr. Kramar, ki se je ravnal po Štrekljevih navodilih, G. Križnik, ki je svoje zapise pošiljal tudi J. Baudouinu de Courtenayu, in L. Žvab, ki je bil jezikoslovec. Nasprotno pa so nekateri zapisovalci zapisali pravljice kar v knjižni slovenščini, dostikrat precej suhoparno. Vendar pa lahko skoraj z gotovostjo trdimo, da, čeprav je bilo tu in tam kaj izpuščenega oz. poknjizenega, resnejših vsebinskih predelav v izbranih besedilih ni bilo.

Pravopis seveda ne ustreza niti današnjim niti takratnim merilom, kar opazimo še posebej pri neizobraženih zapisovalcih. Kljub temu napak nisem popravljala - razen izjemoma, kjer je bilo to potrebno zaradi razumevanja vsebine - ker sem hotela ohraniti avtentičnost pripovedi.

Obravnavane pravljice in povedke so, kolikor niso poknjizene, z dialektološkega vidika zanimive le zaradi ljudskega načina govorjenja. Izjema so zapisi Lovra Žvaba, Tonce Zlozne, Gašparja Križnika in Franca Kramarja, ki so uporabljali naglasna znamenja, apostrof, polglasnike, zaznamovali dvoglasnike, preglase ter reducirane in zlogotvorne glasove.

Okoli leta 1874 in pozneje je zgodaj umrlj jezikoslovec Lovro Žvab zapisoval pravljice, povedke, pesmi, vraže in pregovore v Dutovljah (12, 13, 14), Tupelčah in Ponikvah (11) v kraškem in notranjskem narečju, dosti zvesto po pripovedi. Označeval je naslednje narečne glasove:

â (člâveka)
ô (kôku)
Û (u četrtÛ kambrÛ)
û (frajlû)
ôâ (zgoâdilu)
ôû (spounla)
ûâ (puâti)
uoa (pruoasəm)

ter glasova ü in ə - le v primeru iz Ponikve.

Vendar pa prihaja v njegovih zapisih do nedoslednosti pri zapisovanju istih besed, npr: »od an'ga« (13) in »at angha« (12).

Pravopisne napake so najpogostejše v rabi ločil.

Pod pravljico 16 je podpisana Tonca Zlozna, zraven pa je datum »3.10.1884 v Gorjanskem«, torej v Štrekljevem rojstnem kraju, zato morda ni brez podlage domneva, da je Štrekelj pravljico zapisal sam po njenem pripovedovanju ali pa je narečne znake in morda še kaj pozneje dostavil. V besedilu so označeni naglasi in posebni glasovi, ki pa so - kar je presenetljivo - v drugem delu pravljice precej redkejši.

â (dâmu)
ê (kamrê)
ô (sô)
û (drûgu).

Gašpar Križnik, čevljar, pozneje trgovec v Motniku je začel okoli leta 1869 zbirati narodopisno gradivo, predvsem pravljice in povedke. Izbrani teksti prihajajo iz različnih krajev, tako so bili primeri 33, 34, 35, 36 37 zapisani v Motniku, kjer govore

srednjesavinjsko narečje. Predvsem je označeval akcente in preglas. V primeru 33 ima posebej označen glas \bar{m} in \bar{n} (un' \bar{m} , briht \bar{n}).

V primeru 34 pa:

ǎ (spelavat')

ǎ (päs)

ë (dëb)

e (gver)

o (ukop)

ö (tök)

\bar{n} , \bar{m} navadno na koncu besede (u tist \bar{m} , imenit' \bar{n}).

V primeru 35 pa:

ǎ (vårže)

ë (jën)

°l (toš°l)

°m (s°m)

°n (podob°n)

°r (p°ršu)

V primeru 38 iz Kokarij na območju gornjesavinjskega narečja si je pomagal samo z ostrivcem na samoglasnikih in apostrofom; prav tako v primeru 39 z Vranskega, kjer govore srednjesavinjsko narečje, le da je tokrat označil še glas vv (od štavvarja). Enako v glavnem velja tudi za primer 40 iz Blagovice ter primere 42, 43, 44, kjer kraj zapisa ni naveden. Pravopis je pomanjkljiv, kar je očitno predvsem v uporabi ločil; narekovaji niso označeni, prav tako so napake pri uporabi velikih in malih začetnic ter pri pisanju besed skupaj oz. narazen.

Franc Kramar, kmečki fant iz Matene pri Igu in pozneje organist v Tomišlju, je bil navdušen zbiralec ljudskih pesmi in pravljic ter povedk. Pri zapisovanju se je ravnal po Štrekljevih navodilih, kar potrjuje tudi ohranjena korespondenca⁹⁷. Imel je dober posluš za jezik, zato so njegovi zapisi dosti natančni. Pri zapisovanju dolenskega narečja je v primerih iz Matene pri Igu (66, 67, 68, 69) uporabil naslednje znake:

°a (n°aga)

iè (km'ëtäč)

°ò (n°òt)

ə (səmən)

V primerih iz Bresta pri Tomišlju in Št. Janža (70, 71, 72, 73, 74):

ëā (zasmalëānəm)

ĩ (štiëra)

uò (muòrje)

ə (tək)

°a (pərn°ase)

V primerih iz Borovnice (63, 64, 65):

iè (sv'ëtga)

°ò (Greg°òrja)

ə (pər)

Pri vzhodnjedolenjskem narečju iz Cirnika pri Mirni (75, 76) pa je uporabil naslednje oznake za posamezne glasove:

°a (pərn°ase)

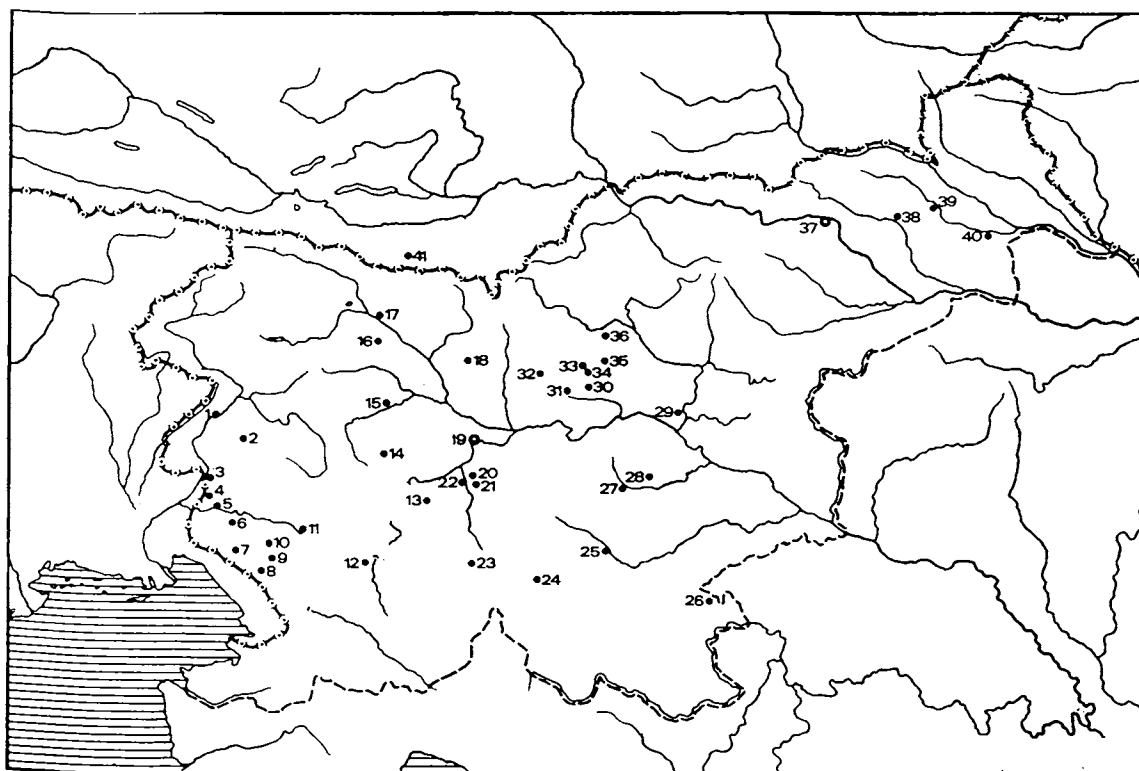
iè (vbúgajm'è)

°ò (m°ògu)

ə (zravən).

⁹⁷ Milko Matičetov, Štrekljeva zapuščina in korespondenca s Francem Kramarjem. SE 15/1962, 223-243.

Kraji zapisov

1 Ročinj	2 Hudajužna	3 Nova Gorica
4 Šempeter	5 Vrtojba	6 Gora
7 Gorjansko	8 Dutovlje	9 Ponikve
10 Štanjel	11 Vipava	12 Hrašče pri Postojni
13 Borovnica pri Vrhniku	14 Šentjošt nad Vrhniko	15 Poljane
16 Kropa	17 Radovljica	18 Poženik pri Cerkljah
19 Ljubljana	20 Matena pri Igu	21 Tomišelj
22 Brest	23 Bloke pri Cerknici	24 Ribnica
25 Lašče	26 Suhor	27 Cirknik pri Mirni
28 Kamnje pri Šentrupertu	29 Rimske Toplice	30 Šentožbalt pri Trojanah
31 Blagovica	32 Šmartno v Tuhinju	33 Srobotno pri Motniku
34 Motnik	35 Vransko	36 Kokarje pri Mozirju
37 Maribor	38 Stanetinci	39 Sv. Jurij na Ščavnici
40 Ljutomer	41 Brodi	

ODSEV GOSPODARSKIH RAZMER

Največ odlomkov in podatkov iz vsakdanjega življenja se pojavlja na začetku, v uvodnem delu pravljice oz. povedke, kjer pripovedovalec takoj razloži družbeni položaj glavnih junakov. Krajši drobci so raztreseni, kakor to zahteva ali dopušča vsebina, tudi v nadaljevanju, vendar tokrat le zelo stvarno, brez daljših opisov - zgolj kot omemba. Znano je namreč, da je ljudska pripoved jedrnata in se ne izgublja v opisih okolja in čustev. Ker so zapisi pravljic in povedk, ki jih obravnavam, nastali v drugi polovici 19. stoletja, odseva večina omemb stanje, kakršno je bilo pri nas v času zapisa oz. nekoliko prej; le tu in tam so nakazane tudi razmere iz starejših obdobj, predvsem tam, kjer to zahteva vsebina pripovedi.

Omembe s področja gospodarstva, ki jih najdemo v obravnavanih pravljicah in povedkah, zrcalijo čas, ko je na vas vse bolj prodiralo denarno gospodarstvo in so se na podeželju že močno uveljavljali kapitalistični odnosi. Razslojenost na vasi se je stopnjevala. Medtem ko so veliki posestniki že uporabljali poljedelske stroje in delali z najetimi delavci, so se mali kmetje, katerih posestva so se drobila, vse bolj oteпали z revščino. Čeprav pravljice in povedke predstavljajo tudi bogatega gospodarja, je v njih v prvi vrsti izpostavljeno težko življenje slovenskega kmeta, ki so ga poleg slabih letin in raznih škodljivcev tlačili še davki in odškodnine za zemljiško odvezo.

Jože Karlovšek, Kurent in hudoba

Kmečko gospodarstvo

Poljedelstvo

Oranje, v času zapisov najznačilnejše in najtežje kmečko delo, ki je postalo že skoraj prisposoba za poljedelstvo, je v ljudskem pripovedništvu od vseh kmečkih opravil največkrat omenjano, tako npr. v anekdoti 6 iz okolice Gorice (*Ne povej vsega, kar veš*), kjer se žena ponudi, da bi pri oranju sama gonila vole in konje namesto hlapca. Značilno je, da pripovedovalec ne omenja posebej, še manj pa opisuje tedaj najbolj uporabljanega ornega orodja - pluga. Danes so potrebna v zvezi s tem načinom oranja določena pojasnila. Še iz konca 19. stoletja imamo poročila, da je celo po slovenskih ravninskih predelih videti največ starih, neokretnih plugov z leseno desko in kleščami, čeprav so začeli tedaj vendarle vse pogosteje uporabljati železne t. i. cugmajerjeve pluge.⁹⁸ Vprega je bila odvisna od zemlje, njenega geološkega sestava ter lege in ornega orodja, seveda pa tudi premoženjskega stanja kmetovalca. Poleg konjske in ponekod kravje vprege za oranje v srednje težki zemlji je bila pogosta volovska.⁹⁹ V jarem so v slovenskih deželah vpregali povečini par volov, kot v pravljici 19 z Blok pri Cerknici, kjer so trije orali z jarmom volov - orač, drugi orač in gonjač. Na Primorskem, točneje v okolici Gorice, je morala biti zemlja že kar težka ali pa kamnita, če so v jarem poleg volov vpregli tudi konje - kot v anekdoti 6. O tem, koliko je bilo enih in drugih, pa zgodba molči.

⁹⁸ B. Grafenauer, Poljedelsko orodje. GDZS 1/1970, str. 217. Prim. tudi: Inja Smerdel, Prelomna in druga bistvena gospodarska dogajanja v zgodovini agrarnih panog v 19. stoletju na Slovenskem. SE 33-34/1988-1990, str. 35.

⁹⁹ A. Baš, Poljedelstvo. Slovensko ljudsko izročilo. Ljubljana 1980, str. 25, 26.

V dodatku k povedki 52 iz okolice Lašč oz. Ribnice je rečeno, da je mlad kmet pri oranju uporabljal trto: *Kmet si pripravi, kakor si je najbolj vedil in znal, leskovo terto, katera se mu je pak nagloma vtrgala. Terta oz. trta je upogljiva šiba, pri oranju so jih rabili za povezovanje pluga z vprego. Kmet v povedki, ki je nekega vročega spomladnega dne oral ledino pod strmo goro, si je urezal šibo za trto najprej v leskovem, nato še v brezovem grmu, pa se mu je kar naprej trgala. Ko si je nato po Rojeničinem nasvetu naredil trto iz drobotovega grma - iz drobotnice (knjižno dobrovita - grm z belimi ali rdečkastimi cveti v ploščatih kobulih, viburnum lantana), se mu ni več trgala in delo mu je steklo gladko od rok.*

Študentje, ki so se odvadili težkega kmečkega dela, kot npr. v primeru 13 iz Dutovelj (*Od an'ga šularčka*), so v pravljicah pogosto tarče posmeha:

Ko ga pripelje domov, mu je rekel, naj gre delat v grunt; šolarček vzame strpáčo (pikoníco) in gre kôpat; kopá en čas in na roki mu se naredí žulj, gre domov in reče ôči, da ne bo kôpal, da si gre iskat kakšne službe, rajše ko da bi domá kopal.

V ljudskem pripovednem izročilu tudi večkrat naletimo na različna kmečka orodja in domača imena zanje. Tako npr. je v tej pravljici iz Dutovelj omenjena »strpača« oz »pikoníca«, majhna, nekoliko upognjena motika ali rovnica.

V pravljici 82 (*Kmet in medved*) iz okolice Ljutomera naj bi kmet delal na polju z »otiko« oz. otko - s katero so čistili z lemeža pri plugu prst in plevel. V prleškem narečju pa je - po pravljici sodeč - s tem izrazom označeno tudi poljsko orodje - motika; ali pa je imel pripovedovalec v mislih pral(i)co, ki je po obliki še bolj podobna ot(i)ki in so jo včasih tudi nadomeščali z njo. Iz nadaljevanja zgodbe zvemo, da je z njo nezadnje še *medveda v žakli dol zatuka*.

Šaljivka 88 (*Neumni sin*, Sv Jurij na Ščavnici) pripoveduje, kako je neumni sin šel po

smüko, (to je tista reč, ka majo kmetje ka plük domo vozijo) in kako jo je potem domov prinesel: On gre med potjo pa se sponi, ka so mu doma mati pravili. Vtekne si smüko za klabük, pa nese domo. Kako si je ljutomerski Pavliha zataknil smuko za klobuk, si je težko predstaviti, saj je smuka plaznica, drsalo ali drsni tir, ki olajša vleko pluga. Doma so se mu seveda smejali in so ga podučili, da mora take stvari nositi na rami.

Pravljica 78 (*Hudobec tlačan*) iz okolice Ljubljane govori o tlaki:

Bil je grajščak, ki je pozval svoje kmete na tlako. Ko se dela potijo, pride hudobec ter sné nekemu tlačanu kruh iz mavhe.

Hudobo je Lucifer v peklu okregal in mu svetoval, naj pomaga tlačanu obogateti, kajti v sreči postane človek ošaben in tako mu bo laže pridobiti človeško dušo. Zatorej se je hudobec naslednji dan v beraški obleki ponudil tlačanu za namestnika pri tlaki:

Ko pride tja, so ravno želi in hudobec reče vsem iti domov. /.../ Zdaj začne žeti i kmalu je vse požeto. Na jednom koncu je žel, na drugem se je pa vže žito majalo. Grajščak mu da za plačilo snopovja, kolikor ga more nesti. Hudobec začne metati snope na ramo in kmalu je vsa njiva prazna. Da bi mu vsega ne odnesel, izpusti grajščak divjega bika za njim. Bik zarujove ter poleti za hudobcem. ta se obrne, prime bika za rep, vrže ga na ramo in koraka dalje. Prišedši do kmetovega doma, povrne kmetu za kruh, kojega je bil snedel, ter mu podari snopovje i bika. Potem prisili še grajščaka, kmeta oprostiti tlake, žugaje mu, da bo grad podrl.

Tlake v času zapisa (okoli 1876) že ni bilo več. Fevdalna odvisnost oz. vse oblike tlačanskega dela in vse dajatve, izvirajoče iz fevdalnega lastništva ali iz desetinskih pravic, so bile namreč odpravljene s cesarskim manifestom z dne 11. aprila 1848. Ker pa sta zaplet in razplet pravljice zasnovana na odnosu fevdalni gospod - kmet tlačan, je seveda v pripovedi morala ostati.

Ali je hudobec žel z žitno koso, ki so jo priporočale kmetijske družbe sredi 19. stoletja, ali s srpom, zgodba ne pove. Bolj verjetno je, da je imel pravljicar v mislih srp, saj so na Slovenskem še vse 19. stoletje kmetje raje želi s srpi, ker je kosa uničevala slamo, namenjeno za strešno kritino.¹⁰⁰ Kakorkoli že, hudičev načrt je zdaj uspel, kajti kmet se je v izobilju zares pokvaril. Seveda pa v pravljici ni poudarek na opisu žetve, bolj pride v njej do izraza mnenje, ki so ga imeli tlačani o fevdalnih gospodih, oz. - če moralo pravljice prenesemo v čas zapisa - delovni ljudje o bogataših in gospodi.

¹⁰⁰ Gl. Inja Smerdel, o.c. str. 37.

S spremenjenimi gospodarskimi in socialnimi razmerami ob razpadu fevdalizma je tudi gospoda morala plačevati najete delavce - kmete, kar omenja npr. pravljica 46 (*Prekanjeni kmet*), ki jo je zapisal P. Lenasi verjetno na Gorenjskem:

Živel je nekdanj kmet, kteremu je nek bogat gospod za malo denarja kopanje grabnov čez dal. Ko je denar imel, je imel veliko delavcev, ko so pa delavci videli, da mu denarja primanjkuje, mu ni hotel nihče delati. Tedaj se sam na delo poda in začne kopati, ko pa vidi, da mu delo ne gre spod rok, zažene jezen lopato od sebe in zaupije: »Hudič naj vse vzame!«

Kakšne jarke in v kakšen namen jih je kmet kopal, se pripovedovalcu ni zdelo potrebno omeniti. Smemo pa sklepati, da gre za delo na polju, morda za kopanje osuševalnih jarkov.

Naloga, ki jo dobi pravljичni junak, ko pride pod čarovnikovo oblast, da namreč mora pridelati pšenico in speči kruh iz nje, je zelo pogosta v inačicah pravljичnega tipa AaTh 313. Imamo jo tudi v pravljici 49 iz okolice Lašč in Ribnice. Copernik je fanta takole zaposlil:

Ne pustim te od sebe in ti ne dam plače, če ne okopaš planjave, kjer je sedaj pesek in ne raste nobena zelenjad, in če ne požanješ na nji danes do večera zrele pšenice, te ne pustim od sebe, ampak zmirej boš moral biti moj suženj. Ako pak to storiš, ti bom dal mojo hčer za ženo.« - Žalostno gre mladenič na planjavo in obupano koplje od jutra do poldne, potem poškopri z vodo peščenino ter vseje pšenice po planjavi in čaka, kdaj bo skalila. Ura je vže tri odbila, à še nobena kal ni pognala iz zemlje. /.../ Kar se prikaže devica, ki ga potolaži ter mu da ljulke in prahu s smetmi namešanega pak mu reče: »Posej to po planjavi in zvečer boš žel zrelo pšenico!« Mladenič jo sluša ter stori

tako. Kmalo je pšenica pognala kali, očitvidno je rastla in predno je šlo solnce za goro, dozori pšenica. Mladenič jo požanje, zveže v snopke in pokaže coperniku.

Dekle, ki se je mladeniču prikazala in mu pomagala, je bila, kot je iz pripovedi razvidno, čarovnikova hči. Podoba čarovnikove hčere je v tej dolenski pravljici pod vplivom predstav o Vilah, Žalik ženah ali Rojenicah ipd., kajti podobno kot je čarovnikova hči dobro svetovala fantu, kako naj se dela loti, so po ljudskem izročilu ta bajna bitja svetovala kmetom, kdaj morajo saditi in kaj.

V varianti tega pravljice tipa - v primeru 23 (*Siromak*), zapisani v Poženiku pri Cerkljah, pa te sorodnosti med čarovnikovo hčerko in Rojenicami ni.

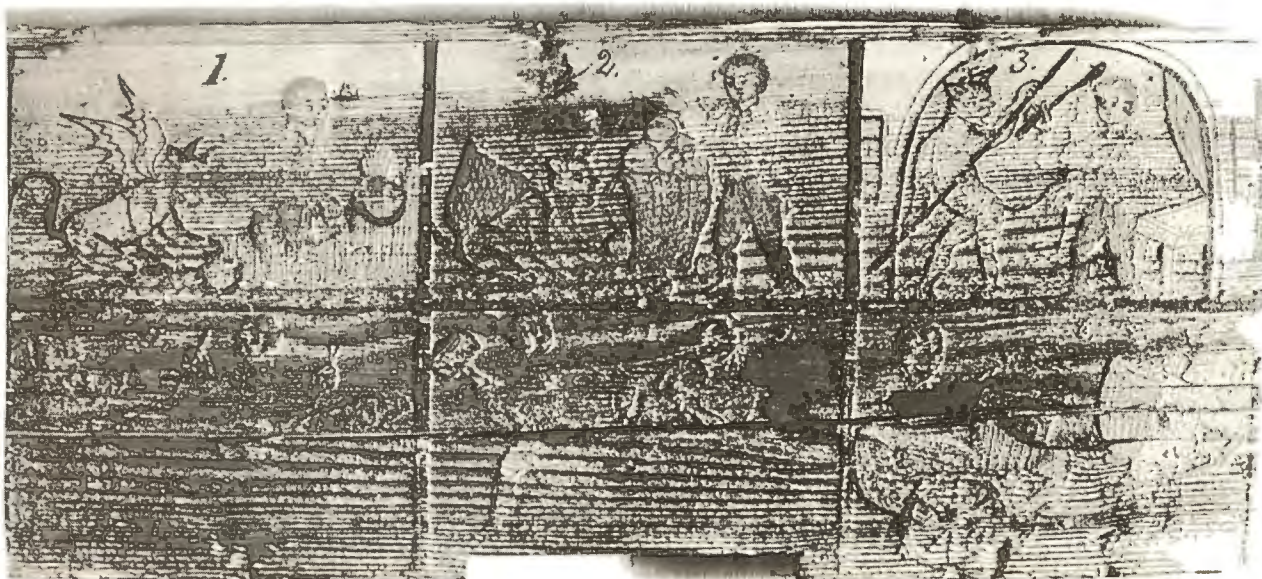
Podobno, kot so verovali v Rojenice, Vile in druga bajna bitja, je bila med ljudmi živa tudi vera, da so tisti, ki so prestavljali mejnike, ali širili robove svojih njiv na račun sosedu, do sodnega dne prekleti (več o tem v poglavju »Pravne sestavine«); ponekod se pojavljajo celo kot duhovi, vsekakor pa jih na onem svetu doleti kazen, podobna Sizifovi. Tako je npr. v pravljici 74 (*Ad an'ga guodca, ad an'ga ta martvæga, pôl pa ad trejeh duš, kak' sa se matrale*) iz Št. Janža pri Tomišlju mrtvi takole razložil godcu čudno prikazen, ki jo je ta videl v njegovem onstranskem prebivališču:

Jest sem biv kmet, pa m' je muj suosed nive àdârâvov pa mejnike prestavlov. Zdej bo muogu pa da suodnæga dniè tista pârst mean' nazaj nôsæt, vsake stu lejt ànà mrtvaška truga!

Grešnik je torej svojo njivo oral čez rob na sosedovo in jo s tem sosedu odvzemal - odoral.

Poleg pšenice, ki jo ljudsko pripovedništvo največkrat omenja kot poljski pridelek, so v obravnavanih primerih omenjene še nekatere druge poljščine, npr. ajda (67), krompir (2), repa (33), sirk (2) itn. Več ali manj se pojavljajo vsi glavni poljedelski pridelki druge polovice 19. stoletja, razen koruze, kar je pravzaprav čudno, saj je prišla k nam v 17. stoletju in se je, še posebej na Primorskem, od konca 18. stoletja že močno uveljavila.

Vsebina pravljice 2 (*Trije bratje*) iz okolice Gorice zahteva, da si poljščine slede v določenem zaporedju - kot pri kolobarjenju. Bratje so najprej sejali žito (mišljena je verjetno pšenica, saj je beseda žito postala sinonim zanjo), nato krompir in nazadnje sirk. Tako je najmlajši, ki sta ga hotela brata ogoljufati, dobil - po dogovoru - prvič zgornji del, drugič spodnji del in končno srednji del pridelka in se tako vselej najbolje odrezal.

Kmet in vrag si delita spodnji, zgornji in srednji del pridelka. Panjska končnica, SEM.

V pravljici 33 (*Odsvát'ga Coprijana*) iz Motnika je repa, edini pridelek revne družine, simbol pomanjkanja in težkega življenja revnih kmetov, ki so se oteпали z lakoto:
Je biu an bôg sromak, de ni jemu neč drugja, ko svojo hišo, in pa jeno njivo. Je jemu na tisti nivi rêpo osjano. In tista niua je bla tako oštimana, de je b'la okôl in okôl meja na srêd pa niva. In je jemu četvêr otrôk. In ta najmlaj je biu star sêd'm lêt. Jen ta môž in žena in otroc niso imeli drugja za živež kaker tô rêpo. In je šou usak dan jenket, de je tê rêpe napipov, de so jo mêl za živež. In niso mêl s čem ne osolit ne zabêlit ne podmêst: samo golo so jêdli.

Živinoreja

Čeprav se je v drugi polovici 19. stoletja živinoreja na Slovenskem zelo razmahnila, saj so proti koncu 19. stoletja slovenske dežele v govedoreji presegle popreček vseh avstrijskih dežel,¹⁰¹ je bila tedaj v glavnem še vedno ekstenzivna (pašniška). V obravnavanih pravljicah in povedkah redijo živino premožnejši in srednje premožni družbeni sloji ali tisti, ki so poklicno povezani z njo, kot so vozniki, pastirji ter živinski trgovci.

Varovanje živine na paši je opravilo, ob katerem lahko pastir opravlja še kakšno drugo delo. Tako npr. je morala pastorka v pravljici 29 (*Pepeljuharica*) iz okolice Kroke krave past, zraven pa ji je dala mačeha še kup prediva, da bi ga med pašo spredla.

V pravljici 23 iz Poženika pri Cerkljah je grajski pastirček pasel živino s puško, da bi zraven streljal divjad in ptiče:

Nek pobeč, ki ni nobenga svojiga imel, je šal po sveti in prišal v neko grajšino. Per grajšini ga vprašajo, ali bi on hotel služiti iti. On odgovori de rad hoče služiti, če mu bi potrebni živež in obleko preskerbel. Ko je on per gradi služil, je živino pasel. Enkrat prosi, de naj mu pušo dajo, on bi rad streljal.

Medtem ko je pastir v gornji pravljici dobival »živež in obleko«, kar je bilo v času zapisa najobičajnejše plačilo pastirjev, so nekateri - v stvarnem življenju - prejeli tudi denar, tako praviloma čredniki, ki so jih v drugi polovici 19. stoletja redno plačevali v denarju. V denarju je bil plačan tretji brat v pravljici 47 iz Šmartnega pri Kamniku: *Peti dan je prišel najmlajši sin do grajščine in sta se z gospodom ravno tako pogodila, kakor z unimdvema (namreč: »Vsak dan ti bom dal 100 goldinarjev ako boš mojih 100 krav za vodo pasel.). Pervi dan je gnal krave po cesti in se je vsedel na kravo in je šel na travnik. Krave so se rade pasle, ker so bile zelo lačne, ko sta jih prednja dva zmiraj po cesti gonila. Zvečer je gnal krave domu in jih je bilo 100, kakor jih je gnal in so bile zelo site.*

Plača pastirja v pravljici 47 je bila seveda, v skladu z nalogo, pravljичno visoka. Pastir naj bi namreč dobil kar 100 goldinarjev na dan. To je bilo veliko, saj so ohranjeni podatki, da so nekateri sluge leta 1870 prejeli letno le 200 goldinarjev plače.¹⁰² Višina pastirjeve plače poudarja težavnost naloge, saj je od treh bratov le najmlajšemu uspelo pripeljati gospodu nazaj s paše vseh 100 krav, medtem ko je starejšima bratoma vselej ušla ena krava čez vodo.

V koliki meri pa vsako od teh dveh navedenih mest - tako to v pravljici 47 kot ono v pravljici 23 - odseva resnično podobo glede načina plačevanja pastirjev, je razvidno iz tega, kar piše G. Križnik iz Motnika:

Pastérji dobivajo plačo u gvant po dvoje ali troje hlač, čevlev, in klabukov. Malo nižje pa piše, da tudi pastirje plačujejo z denarjem: Zdaj se navad'n udinujejo u dnarjih; mal'fant, sed'm al os'm let star udina se za deset ali dvanajst goldinarjev; bolj sred'n in močn, star šternajst, šestnajst let za petindvejest ali trideset goldinarjev, nekter očjo met že šterdeset goldinarjev. Ume se, da priraja in štruce, godovi se sami izgovarjajo./ .../ Potem dobiva paster ob usak pék štruco, o Velk noč kolač in pirhe; o Šmarnim ali keder je žegnane štruk'l; o Useh Svetih prešco /majhen kruhek/; na Šentjanžov dan, ko gre preč, pogačo in bel veliko okroglo štruco, de ni mani, koker pogača, če gospodar kej spozna /ceni/ posla.

Čed'nk so pa pravi gospodje, ki se udinajo le za dnar od goveda. Ker pride čeda zvečer usak dan dam, je čed'nk u svoj košt, nekdej je šou po hišah, zdajn nočjo košte, udinajo se le za dnar. (ŠZ 1/43)

¹⁰¹ Gl. Vilko Novak, Živinoreja. GDZS I. Ljubljana 1970, str. 389.

¹⁰² Ustno J. Podpečnik, Narodni muzej.

Tako kot je pastir v gornji pravljici 47 vedel, da gredo krave raje po travi kot po cesti, je tretji brat v pravljici 80 iz Suhorja v Beli krajini vedel, da bo krava raje šla v vejnat šotor kot pa v zidan hlev:

Zdej se posvetvajo, koko bi kravo razdelili, da bi bilo prav?

»Dajmo, sezidajmo vsak svojo štalo. V ktereга štalo krava zajde, keda jo jizpustimo, temè naj bo krava.« Zdej una dva zidata lepe štale, mlajši pa več sèšatra iz vejevja nekak šator (ali pleter), pa vrata naredi. Poklje kravo jizpestijo. Hej ona okuli unega veja, pa smèk noter čez vrata; na zidane štale se še ogledala ni.

Pastirji, ki so živeli v oddaljenih krajih samotno življenje, so veljali za poštene in preproste ljudi. V anekdoti 81 (*Od pastirja*) iz Suhorja si je pridobil pastir zaradi svoje nepokvarjenosti že kar nadnaravne sposobnosti. Ko se je namreč pri tridesetih letih prvič odpravil k maši, se je voda razdelila, da je po suhem prišel na drugi breg:

I ano nedeljo se res odpravi z drugimi ljedmi. Pridejo do vodi. Drugi se vstopijo na brud ter se prepeljajo, a pastir stopi v vodo, ki se vele rezdeli, da on po sühem pride čez.

Ta motiv je nedvomno zašel med ljudsko pripovedništvo iz Stare zaveze (več o tem gl. poglavje »Krščanske prvine«), odseva pa jasno, da je bilo pastirstvo kot ena osnovnih kmečkih dejavnosti primerno cenjeno.

O manjših kmečkih opravilih, kot je npr. žetje trave na obrobni krajih za hlevsko krmno, govori odlomek iz pravljice 31 iz okolice Kroepe:

Služila je že sedem let pri nekem mežnarju, pa gre nekega dne na pokopališče trave žet. Kar zagleda na grobu svojega mrtvaškega ljubca jajce, ki ga je kura tam znesla. Gre ga poberat. Ko se pa s prstom tal dotakne, se prime mazinca koščica, ktere nikakor ni mogla odstraniti.

Travo, ki so jo pokladali živini, so na manjših, obrobni površinah žele dekline, kot v tem primeru - mežnarjeva dekline - ali pa drugi člani družine bolj mimogrede.

Praščereja je bila pri nas že v zgodnjem srednjem veku zelo pomembna kmečka dejavnost. Medtem ko je ovčereja v alpskih in kraških predelih nazadovala, je praščereja ostala še v drugi polovici 19. stoletja zelo razvita. Posredno je omenjena tudi v obravnavanih primerih. Tako se je npr. grofična s sončno zvezdo na čelu v pravljici 42 iz Motnika ali okolice zaposlila na tujem gradu kot svinjska pastirica:

Zdej je šla kje u ano grašino, deb' jo uzal služ. Zdej pa prav ana dekline: »Drujga na nucamo zdej, koker ano svenarico tisto b' še nucal.« Zdej je rekla: Sej rada ustanem. S tem se je spustila s svojega visokega položaja na najnižjo stopničko v družbeni lestvici, seveda namerno. Domači grad je namreč zapustila zato, da bi se izognila incestni zvezi z očetom.

Praščice je redil - in to v gozdu - tudi sin-Jež v pravljici 41 (*Od jêža*) iz Blagovice. Potem ko mu je oče s sejma prinesel že korobač, piščalko in petelina z zlatim kljunom in srebrnim repom, si je namreč zaželel še *par praščikov, pa nobeden ne sme biti rézan*. Z rezanjem ali skopljenjem samcev so se ukvarjali posebni rezači - »erzarji«, v vzhodni Sloveniji imenovani »fkaplarji« - ki so živino tudi zdravili.¹⁰³ *Oče mu vse nakup, koker mu je jež rekel. In zdej, ko je jemu vse te reči, se vsede na petelina, vzame v roke korobač, de je pokov in žene tiste praščike v gojzd. Pasu jih je vond sedem let, kteri so se mu tako pomnožil, da jih je bla cela čreda; kader so se razgubil, je pa v pišuko zabrlizgov, so pa vsi h nem paršli.*

Še v drugi polovici 19. stoletja so pasli praščice zaradi žira in želoda v bukovih in hrastovih gozdovih,¹⁰⁴ tako kot junak v tej pravljici.

Z živino so trgovali na sejmih in živinski trgovci so veljali za premožne ljudi. S tem poslom si je pridobil svinje tudi *Ajnšpegler* v pravljici 36, ki jo je v Srobotnem pri Motniku povedal sedemnajstletni fant, kakor jo je slišal od nekega vojaškega odpustnika. V zgodbi je *Ajnšpegler*,¹⁰⁵ ki se je s priglufanim denarjem odločil za prekupčevalski posel, na nekem sejmu nakupil svinje. Dobil jih je toliko, da jih je na trgu prodal za 1000 goldinarjev, nekaj pa jih je še domov gnal in zaklal ter napravil lepe koline.

¹⁰³ V. Novak, *Živinoreja*, GDZS I, str. 370.

¹⁰⁴ Viiko Novak, *Slovenska ljudska kultura*. Ljubljana 1960, str. 64-65.

¹⁰⁵ Junak pravljice je dobil ime po nemškem šaljivo-prebrisanem ljudskem junaku Tielu Eulenspiegelu.

Na račun trgovcev z živino je obogatel tudi tretji brat v pravljici 80 (*Od treh bratov*) iz Suhorja:

Trgovci prrenejo tje živino i zagledajo žakelj, ki zmir govori: »Bogme očo - bogme nečo.« - »Kaj to žlobodra?« Si misli trgovec. »E za kneza me silijo, pa ja nečo.« Trgovec ga odveže pa reče: »Bom pa ja za kneza, zaveži mene:« - »No, te pa bom,« i ga zaveže ter povalička proti vodi, da se vtópi. Pokle rine damuh živino. Ko brata vidita toliko jato, veli, da je to bilo vse v vodi.

Po navadi pa so gnali kmetje živino na sejem sami, čeprav so se morali tako na poti kot na sejmišču varovati pred goljufi in tatovi, da se jim ne bi zgodilo to, kar se je ubogemu kmetiču v pravljici 66 (*Tərjiè lumpje jən kmiètəč*), ki jo je povedal Franc Janežič, berač v Mateni pri Igu, zapisal pa Fr. Kramar:

Tərjiè lumpje sa vidli anga km'èta, k' je osla pa koza v səmən gnòv. Osla je jezdju, koza je jəmù pa za štərk za oslov r'èp pərv'èzana. Kozi je pa še žgančək na vrat pərv'èzov, zatù de je vejdu de za njəm gr'è, de mu náj blu treba nəč nazaj gl'èdat. /.../ Ta parvi je zdej šu, pa je nalahkə kozi z vratù zgonc adv'èzov pa osli ga je za r'èp pərv'èzov, zdej je pa nalahkə koza adv'èzov pa je šu ž n'ò. /.../ Tà druh lump je tejga km'ètča pa da šrange slədív. Na šrang' pa prav' km'ètəč: »Zdej bəm plačov šranga ad tejga-le osla pól pa ad koze!« - »Ad kt'ère koze?« pravjè un'. - »Ji, ad tiste, k' je tl'a osli za ta rièp pərv'èzana!« - »Ji sèj je náj nək'èr, le paglejte, de ne,« pravje un. Ta paglièda - pa je rejs náj blu. /.../ Zdej pa pərs't'òp' un tadrž lump pa prav': »Oče, jest səm pa vidu tistga k' je vam koza vkròv, - glih pa tistle gas' je je gnòv! Če je čtè dábət, le brš pejte za jəm, - bəm pa jest v tejmi cajt' vam osla pādàržòv!« - Nə ta pərs'màdè m' je rejs osla pustu de m' ga je pādàržov, pa je za tatam leatu. Sevejde, ta lump je pa v tejəm cajt adkùru s tistəm oslam Buh-vej kam!

Konjereja je pri nas stara panoga, saj že Valvasor piše, da prinaša marsikomu dober zaslužek. V pravljicah in povedkah je uporaba konj v kmečkem gospodarstvu - namreč predvsem za vprežno živino, za vleko vozov pri delu v gozdu, na polju ali pa kadar so šli na pot - večkrat omenjena. Tako tudi v šaljivi zgodbi 88 (*Neumni sin*) iz Sv. Jurja na Ščavnici, kjer pošlje premožni gospodar svojega sina- Pavliho po voz in štiri konje:

Potle so pa liste grabljali. Oča ga pošlejo domo, naj pripreže štiri konje k vozu pa pride žnjimi v les (v gojzd). On pa vpraša, »kak bi štiri konje zaprega, sem še ni nikdar vida?« - »Dva k ojem napre, dva pa od zada.« On gre pa napreže dva pri ojuh, dva pri repici, tako da so bili z glavami od endruga obrnjeni. Zdaj vleče enok eden par, zdaj ovi, no so ne nikam prišli.

Čeprav je bila konjereja že dolgo razširjena, posebej na Koroškem (zahvaljujoč tudi kisli travi ob Zilji), je bilo vendar v splošnem na Slovenskem v drugi polovici 19. stoletja konj razmeroma malo. Od kmetov so jih imeli praviloma le premožnejši. Konj je bil tako rekoč znamenje bogastva. Revni kmetje so si jih v sili izposodili pri bogatejših sosedih, sami pa so ponekod redili osle. Seveda pa dejstva, da je konja marsikdaj nadomestil osel, ne moremo vedno in povsod pripisati revščini. Vsekakor ne na Primorskem, kjer so bili osli kot povsod po mediteranskih krajih (marsikje še danes) običajna vprežna in tovorna, po potrebi pa tudi jezdna živina. Tako je značilno, da je bila pravljica 3 (*Sv. Jožef*), kjer je osel omenjen, zapisana na Primorskem na Gori pri Sežani. Opisuje fevdalne razmere, ko so na gradovih imeli velike hleve in dosti najboljših konj, kar je bilo revnemu cerkovniku, ki je bil od doma vajen le oslov, tuje. Ko naj bi si izbral najboljšega konja, da bi z njim popeljal vojsko v boj in premagal nevarnega sovražnika, je izbral osla, saj konja še jahati ni znal.

Zdaj prideta s hlapcom do hleva, ker se je konjev bal, pošlje hlapca naprej. Poprej pa, ko notri stopi, ga praša, ali so konji privezani. Hlapec odgovori, da so, in se čudi, zakaj to vpraša. »Morda se še konjev boji,« si misli sam pri sebi, »potlej že ne bo neč.« /.../ Že sta hotela oditi, ker nista bila nič opravila, ko cerkovnik vesel zakriči: »Glej tu je konj, kateri je meni prav všeč, take imamo tudi mi doma. No glej, na tega bom pa že prišel in padel tudi ne bom raz njega, ker ima dolge ušesa, da se bom lahko za-nje držal.«

Delo s konji je opisano v pravljici 39 (*Od štavvarja*) z Vranskega. Grofov najmlajši sin

iz te pripovedi, ki so ga imeli za črno ovco, imenovali pa štavvar (hlevar) - zato, ker je bil najraje v hlevu pri živini, *druzga ni delov, koker po štalah okôli živine hodil, jo komdêral, ji kladu, spodkidoval* in seveda je bil temu primerno *ôsvran, pa še opucat se ni otu*. Vendar se je prav on edini od treh bratov izkazal za vrednega, da dobi očetovo darilo iz onstranstva, namreč čudežnega konja, čudežni prstan in čudežno mošnjo denarja.

O konjereji v okolici Motnika piše G. Križnik takole: *Konje redijo ker gospodari so bliz ceste in imajo kopčijo z lesom in vinom ali kakšen drug zaslužk na cest. /.../ Konje futrajo in napajajo zutrej, opovne in zvečer senom in deteljo, dajajo jim zobanje rezanco pomešano z ovsam, če tega ni iz ušeničnim debelim otrobmi ali s šrotano (zdrobljeno, iz nem. Schrot - zdrobljeno zrnje) turšico. /.../ Konje kopujejo na sejmi na Ogerskem in na Hervaškem (ŠZ 1/41).*

Ukrotitev divjega konja spada v pravljicah med posebno težke naloge. Omenjena je v pravljici 24 (*Siromak*) iz Poženika pri Cerkljah, kjer ukaže gospod - čarovnik fantu: V štali imam kobilo, ktere nihče ni v stani ukrotiti, še jaz ne. Njo mi moraš do jutri ukrotiti, de jo bom jezdit.

Hlapcu je priskočila na pomoč gospodova najmlajša hči, peljala ga je k neki debeli »goli« (obsekano deblo za drva) in mu rekla: »Vzdigni jo, če jo moreš.« *On poskusi, pa se mu ni dala perzdignit. Hči ga z nekim mazilam permaže in on je gol nekoliko odzdvignil. Še bolj ga permaže in on je gol lahk vzdvignil. Šal je s to goljo h kobili, kakor mu je mlada prijateljica svetvala, ino vergel je gol pod kobilo, de je doli padla. Potlej jo je z goljo tudi enekrati udaril, de je ležala kot cerknjena.*

Gotovo je kobila pozneje prišla k sebi, česar pa pravljica ne pove in enostavno preide na novo nalogo. Seveda način, kako junak v pravljici ukroti konja, ni prav nič podoben postopku, s katerim so konjereji pripravili konje, da so popustili in se dali zajezditi.

Vrtnarstvo in sadjarstvo

Vrtovi so v izbranih pravljicah in povedkah skoraj izključno povezani z gradovi, na njih pogosto rastejo čudežna drevesa. Gospoda se je rada postavljala z lepimi vrtovi, ki so bili del njihove kulture. Pogosto so predvsem grajske vrtove uvrščali med umetniške dosežke svojega časa. Zato ni čudno, da je graščinski gospod v pravljici 7 (*Od Janeza*) iz Štanjela slikarju naročil, da mu poslika vrtni zid. V kotu slike mu je nato popotni *malar* naslikal nenavadno lepo dekle. Tako lepa je bila njena podoba, da se je gospodov sin odločil, da bo šel v svet in jo poiskal.

Vsaka škoda na grajskem vrtu je njegove lastnike po navadi zelo vznemirila. V pravljicah je to največkrat kraja zlatih jabolok, včasih pa tudi čisto navadnih sadežev, kot npr. v pravljici 25 (*Mačoha*) iz Poženika pri Cerkljah:

Ko pasterka vidi, de ji ni več per hiši obstati, je po sveti šla in se podala na neki grajšinski vert. Tam je brez rok objedala sadje, kar ga je z ustmi dosegla. Vrtinar zagleda objedeno sadje in to v gradu razglasi. Grajski mu ukažejo paziti, kdo sadje objedat hodi. Res je to revo najdel in grajšinski jo lepo sprejmejo.

V ljudskem pripovedništvu je vrtnar razmeroma pogosto glavni junak ali eden od pomembnih oseb v zgodbi. Tako v pravljici 37 (*O prevzetni nevesti*) iz okolice Motnika, v kateri se je zavrneni princ udinjal na gradu svoje izvoljenke kot vrtnar:

Ponudi se za vrtnarja, ker ravno niso imeli imenovanega posla, ga precej sprejmejo. Pohleven, obogliv, z eno besedo, imel je vse lastnosti dobrega posla. Tako so bili žnim zadovolni bolje ko z drugem enake vrste delalci.

Neki večer, ko pride v svojo sobo spati si domisli: »Moram si prstane premeniti.« Sname tistega ter ga položi na okno, ki se je svetil kakor zvezda.

Iz pripovedi je razvidno, da je imel grajski vrtnar svojo lastno sobo. Stanovanja za posle so bila prilagojena razmeram; na gradovih seveda drugačnim kot na kmetijah. Vrtnar pa je zaradi narave svojega dela na gradu užival tudi nekoliko večji ugled kot navadni hlapci in služabniki. Grajski vrtnarji so bili v resnici bolj cenjeni kot drugi posli tudi zato, ker je njihovo delo zahtevalo ne le znanje, ampak tudi izbran okus in čut za tako rekoč umetniško oblikovanje parkov in vrtov.

V primorski pravljici 16 (*Pravljica o treh hčerih*) z Gorjanskega na Krasu je vrag preverjal, ali je žena ubogala njegov ukaz, z rožo, pa ne s katero koli ampak z nageljnom:

Taku ju je peljou na suj dum jenu ji je dau an nagolen v njedra jen je jau, da lahko vse kamre pogleda, samo ta deveta ne.

Starejšima sestrama je nagelj, ko sta pogledali v deveto sobo, ovenel, tretja pa je dala rožo, medtem ko je ogledovala sobe, *frišat*, tako je vraga preslepila in niti zaslutil ni, da si je ona, medtem ko ga ni bilo doma, ogledala vse sobe, tudi tisto prepovedano.

Pravljica po svoje odseva običaj, da so na vrtovih ob hišah gojili rože, med katerimi ni smel manjkati nagelj - na Slovenskem tako značilen okenski okras. Nageljne so včasih na Gorenjskem, pa tudi drugod po Sloveniji, gojile vse kmečke gospodinje - saj če teh ne bi bilo, snubci ne bi prišli k hiši, kot pravijo ponekod.

Pravljice in povedke včasih pripovedujejo o »vrtcih« posebne vrste, ki jih ne moremo spravljati v zvezo z vrtnarstvom. Tako je v pravljici 95 (*Pravljica o peklenkem botru*) iz Rimskih Toplic prodani sin Peklenškemu botru na poti iz pekla povedal, da mora, če hoče biti zveličan, *zadnjo palico* (na katero je urezoval za vsako žrtev po eno črtico) *zasaditi v suh pesek, druge pa v krogu okoli, da mora na sredi klečati, moliti in palico greti s svojim dihom tako dolgo, dokler se palica ne ozeleni in obrodi sadu. Boter vzame butaro, zasadi zadnjo palico na suh pesek, ostale vse pa okoli, poklekne in začne moliti.* Ko je čez mnogo let pot zanesla prodanega sina - zdaj duhovnika - mimo tega kraja, je zagledal tam spokorjenega grešnika:

Sredi majhnega vrtca, ki je bil omejen z nizko živo mejo, je stala vitka mlada jablana in na njej tako lepa rdeče rumena jabolka, da mežnar še ni videl take. Pod njo pa je klečala človeška postava; bila je vsa obrastena z mahom, lasje so bili sivi kakor pajčevina, brada se je bila razpredla krog debela kakor mah. Tedaj se je spomnil duhovnik, kdo da je ta človek. Povzdignil je Rešenje Telo, blagoslovil in rekel: »Moj Bog, daj temu spokorniku večno kraljestvo!« V tistem trenutku se je vsa postava razsula kakor pepel, jablan in živa meja sta izginila in iz kupa pepela je splaval bel golobček proti nebu.

Podoben je opis spokornikovega vrtička v pravljici 8 iz okolice Lašč in Ribnice:

Grešnik vzame kolec, ga nese na strmo goro, kjer drevesa ne rasto, rožice ne cveto in ptički ne čvrlo: - tam ga zapiči v črno zemljo ter poklekne zraven na skalo sivo. Čez pet let pridejo duhovni gospodje na tisto goro in jabelko - poprejšni kolec - je vže zelenelo. Ko je vže osmo leto po spovedi preteklo - tri leta po tem - so spet prišli ti gospodje gori na sprehod. Začeli so lepe jabelka trgati. Ko so vse potrgali, je poleg drevesa iz prstnega z mahom obraščenega kupčika zletel bel golobec proti nebu in za njim so šle vse jabelka.

V obeh pravljicah gre za ozelenitev mrtvega lesa, torej za simboliko odrešenja, ki ga dosežejo posebno hudi grešniki po zelo dolgi in težki pokori. Mimogrede je dobro opozoriti, da simbolika odrešenja, ki jo imamo v teh dveh pravljicah, ni v nikakršni zvezi s simboliko obnovitve narave, kakršno predstavljajo kulturni vrtički in so jih pri nas gojili npr. o Pustu, za Veliko noč ob Odrešenikovem vstajenju, dalje v času poletnega enakonočja o Kresu, najbolj pa - na Slovenskem - v božičnem času.¹⁰⁶

Vinogradništvo

Vinska trta in delo z njo sta v izbranih pravljicah in povedkah omenjena le tu in tam, samo v primerih iz vinorodnih krajev: Dolenjske, Bele krajine in z Vipavskega. Tako se je npr. kmet v dolenski anekdoti 57 (*Potempljana betica*) iz okolice Št. Ruperta odpravil sekati kolje za vinograd. Trtno kolje, kolce za oporo trti, so vinogradniki sekali največkrat iz kostanjevega ali akacijevega lesa, vendar pa anekdota, zaradi jedrnatosti pripovedi vrste lesa ne omenja.

Prizorišče dogajanja v pravljici 79 (*Najden*) iz Suhorja v Beli krajini je med drugim tudi vinograd:

Jemel je veliko trtje (vinograd) - okuli i okuli trtja postavi sudate za stražo, ter jim naroči, da prvega vstrlijo, ki pride po grozdje. - Trgovec pošlje najprej Najdena. On brž prnese lepega grozdja kot samo salo. »Kaj dela straža?« Vpraša trgovec. »Žmali so vsi.« Trgovec se iše belj rezjadi i naroči štirim najbelj srditiim sudatom, da pazijo natanko. Fant gre glih ondi i najlepšega grozdja pernese. Zdej pa sam trgovec leti kot bürja ondi, kot so štirje sudati stali, da bi jih ošpotoval, kako to merkajo. Oni vsi štiri na an put: cmok na njega, ka vrata odpre.

¹⁰⁶ Več o tem gl. Vitomir Belaj, Kulturni vrtički u Jugoslaviji i njihov etnološki okvir. Zagreb 1979 (doktorska disertacija).

Kot je razvidno iz odlomka, naj bi bil vinograd v tej pravljici obzidan. Ograjeni so bili le samostanski in graščinski vinogradi, sicer pa ograjevanje vinogradov niti v Beli krajini, od koder je pravljica, niti kje drugje na Slovenskem ni bilo v navadi; pač pa so postavljali v vinogradih včasih stopničaste nizke »škarpe«, zato da ne bi dež na pobočjih odplaknil zemlje.

V primorski pravljici 2 (*Trije bratje*) z Vipavskega je nekaj podatkov o kletarstvu: *Pridelali so bariglo vina. Mlajši s' je naredu zdolej čepinc, kakor sta mu bla vkazala, ta starš' na sredi in ta srednji na vrhi. /.../ Zdaj odmaši ta sredni brat svoj čepinc, ali kanca mu ga ne prtéče. Za njim odmaši starši brat, ali tudi njemu več vinu ne teče. Samu ta mlajšemu je še teku. Vesel ga je toču in piv in se bratom smejov, da sta taku neumna.*

Barigla je sod, ki drži približno 600 litrov, čepinec pa je lesen zamašek za sode.

Gozdno gospodarstvo

Poleg drugih kmečkih del so vključena v pripoved, zlasti v tistih pravljicah in povedkah, ki so bile zapisane v krajih, kjer je bil pomemben vir zaslužka gozd, tudi gozdarska opravila.

Kmetje so les sekali za lastno uporabo, pogosto pa je bil to tudi njihov glavni vir dohodkov. Očitno je les za prodajo sekal tudi kmet-gozdar v pravljici 21 (*Kako se hude ženske ukrote*) iz Hruš pri Postojni, na katerega je naletel junak te pravljice:

Ko je prehodil že lep del sveta, pride nekoč v goščavo, kjer ni vedel ne pota ne steze. Kar začuje, kakor bi kdo v nji drva sekal, zraven pa je vsakokrat prav čudno zacingljalo in pozvonilo. /.../ Naenkrat zagleda prav v goščavi kmeta, ki je podiral z veliko sekuro hrast.

Izkazalo se je, da je kmetu na levo roko privezala zvonček žena, zato da bi ves čas lahko preverjala, ali še dela. Iz tega smemo sklepati, da je delal v svojem gozdu, saj je žena nedvomno tako budno nadzorovala možovo delo iz pohlepa po dobičku. Po zemljiški odvezi so bili namreč kmetje lahko lastniki gozda in ne le servitutni ali najeti gozdni delavci, saj je zakon o odkupu in uravnavi zemljiških služnosti iz leta 1853 omogočil odkup in uravnavo gozdnih služnosti veleposestnikom, da so z odstopom slabšega dela gozdov ali za majhen denar osvobodili svojo posest servitutnih bremen.¹⁰⁷ Zaslužek z drvni ni bil slab, še posebej, če vemo, da je leta 1892 npr. stal kubični meter drv 3,80 goldinarjev, za eno kurilno sezono pa je bilo za stanovanjsko hišo potrebnih 10 do 20 kubičnih metrov drv.¹⁰⁸

Tudi bogatemu gospodu v zgodbi 54 iz okolice Lašč in Ribnice je drva prodal in mu jih pripeljal na dom kmet, kateremu je očitno bil to dodaten vir zaslužka:

Neki kmet pripelje na dvorišče bogatega kupca voz drv in zapazi tam, da so delavci nov brus postavili, starega pak, komej na pol porabljenega, zatočili v kot. Ko je kmet šel po denar k gospodu, ga vpraša, koliko bi hotel za ravno zavrženi brus. Gospod reče: »Le vzemite ga zastonj, da nam ne bo več delal napotja.«

Koliko je kmet za drva zahteval, pripoved ne pove, vendar pa je iz nadaljevanja razvidno, da mu je brus, ki mu ga je gospod navrgel, pomenil kar lep dodatek k zaslužku.

V gozd pripravljat drva je šel tudi kmet v pravljici 82 (*Neumni medved*) iz Ljutomera: *Ta pa pride en kmet drv sekat, pa ga je medved jako prosa, da bi ga on reša - iz gačin na hrasti, ker se je notri zgraba - da bode mu on že dva koša meda da.*

Gáča je debelna rogovila (po Plet.). Medved se je v tej pravljici vanjo ujel, torej kmetu ni bil več nevaren, vendar pa je nakazana nevarnost, ki je pretila gozdnim delavcem.

Pravljice in povedke, kot npr. 6 (*Ne povej vsega kar veš*) iz goriške okolice, nam sporočajo, da so težka gozdarska dela opravljali kmetje s pomočjo hlapcev, če so jih le imeli:

Napravi se v gozd s hlapcom drva sekat, ženi pa reče, da pride v treh dneh domu. In res pride tretji dan, ali sam brez hlapca.

O tem, da je bilo v gozdu včasih potrebno ostati več dni, govorijo tudi nekatere ljudske

¹⁰⁷ Vlado Valenčič, *Gozdarstvo*, GDZS I, str.453.

¹⁰⁸ Ustno J. Podpečnik, kustos NM.

pripovedi. To pomeni, da so si kmetje postavljali v gozdu zasilna zavetja, čeprav naša povedka tega ne omenja izrecno. Predstavljati si je treba drvarske in oglarske koče - npr. brunaste, enoprostorne stavbe, pokrite s smrekovim lubjem in z odprtim ognjiščem. Najpreprostejša gozdarska zavetja, t. i. »kožarice«, so imele dvokapno streho, segajočo do tal.¹⁰⁹

V nekaterih pripovedih lahko naletimo tudi na omembe orodij, ki so jih uporabljali pri delu z lesom. Tako je rečeno v anekdoti 57 (*Potempljana betica*) iz okolice Št. Ruperta: *Ko gre kmet /.../ neko jutro tud ravno po svojim delu /.../ najde pod svojim domom, v nekim grabnu njegov bet ali betico, ki je za kladje razbijat.*

Omenjena beseda »bet« ali »betica« v anekdoti predstavlja leseno orodje, podobno velikemu kladivu ali kiju (po Plet.), ki so ga uporabljali za razbijanje kladja - velikih, debelih, neobdelanih kosov debla.

Lov in ribolov

V fevdalni dobi so imeli podložniki oz. kmetje samo ponekod pravico do lova. Zemljiška gospostva so jim tu in tam dovolila lov na malo divjad, zveri in ptiče. Te živali so morali kmetje oddajati gospostvom, za kar so dobili odstrelnino, ali pa so plačevali zanje odškodnino. Zvečine so bili zato divji lovci.¹¹⁰ Podobne razmere so ostale tudi po patentu iz leta 1849, ki je sicer odpravil lovsko pravico na tujih tleh, razliko med visokim in nizkim lovom, tlako in vse dajatve, ki so bile povezane z lovom. Vsakemu lastniku, ki je imel skupno najmanj 200 oralov zemljišča, je bil na njem dovoljen lov, na drugih zemljiščih pa je občina odločala o zakupu in podeljevala lovsko pravico večidel za plačilo.¹¹¹ Ker revni kmetje plačila niso zmogli, so tudi zdaj lovili naskrivaj.

V obravnavanih pravljicah in povedkah sicer nikoli ni rečeno, da gre za nedovoljen lov, vendar je to v pravljici 36 (*Ajnšpegler*) iz Srebotne pri Motniku očitno: *Njemu je dnarjev zmankolo, potlej je šel na lov, v borštu pride do nekih peči.* Gre torej za preživetje revnih ljudi.

Tudi v pravljici 99 (*Pravljica o potepuhu*) iz Rimskih Toplic je zapostavljeni pastorek, potem ko je našel v volovskem želodcu čudežno puško in se z njo odpravil po svetu, spotoma ustrelil kako zver, da bi se prehranil: *Pa se mu je dobro godilo po sveti. Godel je, pa je dobil piti in jesti, kolikor se mu je dalo. Ali pa je ustrelil kako zverjad, jo spekel in snedel.*

Zgodba pripoveduje, da je srečal grofa, ki ni in ni mogel ustreliti jerebice. S čudežno puško jo je ustrelil pastorek, grof pa je moral, ker je tako stavil, nag ponjo v grmovje. V trnovem grmovju ga je potepuh s čudežnimi goslimi, ki jih je prav tako dobil v volovem želodcu, prisilil še k plesu. Pripoved spominja na Kurentove potegavščine in vsebuje vrsto arhaičnih elementov, odseva pa tudi navado gospode, ki je hodila na lov predvsem za zabavo - tako kot ta grof, ki je očitno slabo streljal - in priča o posmehovanju preprostih ljudi takim lovcom.

Koliko je povezana z lovom pravljica 35 (*Od Kuzle rojen sin*) iz Motnika, kjer piše: - *Zdej gre ta od kuzle rojen sin tja noter h izer, zažvižga v pèrste, pride lintver po jizer, ta je mahnu iz svojim mečam po jem, in odbev mo je usej šterindvejšet glau in tem glavam jezike porêže, juh da v svoj rajzetošel in gre na svoj kvartêr v mest h svojim brat.* - je odvisno od razlage tega motiva, ki se pojavlja navadno v pravljичnem tipu AaTh 300. Po L. Röhrichu¹¹² naj bi pravljice s tem motivom ohranjale spomin na običaj prazgodovinskega izvira, po katerem so lovci ubiti živali odrezali jezik, tudi kremplje, izkopalni oči ali ji zlomili tace. Ta šega se je ohranila pri nekaterih ljudstvih skoraj do današnjih dni. Lovec se je namreč šele po tem dejanju čutil varnega pred živaljo. V pravljici pa je to predvsem dokaz, da je junak zmaja zares ubil.

Preprosti ljudje so se pri nas bolj kot z lovom ukvarjali z ribolovom, čeprav je bilo tudi z ribolovno pravico podobno kot z lovsko. Vendar je ribolov zaradi naglega razvoja poljedelstva in živinoreje bistveno nazadoval, zato ni čudno, da se tudi v obravnavanih primerih omenja le, kadar to zahteva vsebina oz. razplet zgodbe. Tako v pravljici 38 (AaTh 875) iz Kokarij pri Mozirju prebrisana gospodova žena svetuje ubogemu kmetiču,

¹⁰⁹ Več o tem gl: T. Cevc, Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem. Ljubljana 1984 z risbo drvarske skorjevke na str. 216; ter isti: Stavbe, SLI, str. 105.

¹¹⁰ Gl. A. Baš, Lov in ribolov, SLI, Ljubljana 1980, str. 64

¹¹¹ Gl. Ema Umek, Lov in Lovstvo. GDZS I, str. 490.

¹¹² Prim. L. Röhrich, Märchen und Wirklichkeit. Wiesbaden 1956, 69.

naj vzame sak - ribiško mrežo, obešeno na lesen locenj, ki je bil pritrjen na drog - in gre na travnik »ribe sačt«. S tem je hotela krivičnemu gospodu dokazati, da kakor voz - »bagerle« - ne more povreči teleta, pa čeprav se je ta znašel pri njem, tako tudi ribič na travniku ne more ujeti rib, čeprav ima sak.

V pravljicah in povedkah so ribiči skoraj vedno revni, zato preseneča začetek pravljice 35 (*Od Kuzle rojen sin*) iz Motnika:

Jenkert je biu an ribč čuden bógat, je jemu šest hlapcov in šter dèkle, on je pa zmeram ribe loviv in juh je nvosu svojmo barònu. Jenkert jèh gre lovit pa cev dan ni neč dobiu, preke nvoč ujame jeno, pa tista je bla zlata.

Ribičevo bogastvo pa se kmalu pojasni, ko postane iz nadaljevanja pravljice razvidno, da je bil ribič *birt* t.j. gostilničar ali krčmar, če seveda beseda tukaj ni rabljena kar v pomenu gospodar.

Nabiralništvo

V čudežnih pravljicah veljajo (poleg gozdov) voda in vodnjaki za mitične elemente par excellence. Vendar pa so, kadar ne gre za čudežno, zdravilno vodo, omembe vodnjakov in opisi pridobivanja vode povsem stvarni.

Pravljice predvsem večkrat omenjajo vodnjake na sredi vasi:

*Zdej je pa pršu dà 'ne vasi, k' je bla na srejd' vasi prov velika štìèrna. Sa ga pa ladiè vprašal': »Kam pa grièš?« Je pa rièku: »Na glaževa gura, pa tri funte hudičeve vovne!« Sa m' pa reakli: »Dèj nò, kò bəš žè tam vprašat, zakaj naša vaškà štìèra več vode na dà?« - Iz pravljice 73 (*Kak' je šu àn fant pà tri funte hudičeve vovne na glažova gura*) iz Št Janža pri Tomišlju.*

Da je kopanje vodnjaka, zlasti na kamnitih kraških tleh, težko delo, omenja pravljica 4 (*Hudič in kmetič*) z Vipavskega:

Hudič pride k kmetiču, ki je 'šterno' kopal in mu pravi: »Kaj se tukaj trudiš, če ti je drago, pojdi se z mano metati. Če me v kaki reči premagaš, dal ti bom žakelj denarja:«

Studence so na tistih mestih, kjer so dobivali iz njih pitno vodo, ponekod pokrivali, da se ne bi voda v njih izsušila. V pravljici 3 (Sv. Jožef) z Vipavskega je Kosmačin, ki je živel v podzemeljski votlini, tako pokrival svoj vodni vir:

Potlej pa pelje kosmat cerkovnika v gozd in pravi: »V tem gozdu je studenec, ki je s kamnam od petnajstih centov pokrit. Kdor tedaj ta kamen raz studenca odvali, ta bo močnejši.«...Ko mu je cerkovnik zagrozil, da bo kamen vrgel tako visoko, da se bo zasadil v zemljo s tako silo, da ga ne bo nikdar več videl, se je kosmati zbal in ga prosil...:« O pusti mi kamen, pusti na mestu, ker če ne, ne bom imel s čem studenca pokrivati. Voda se mi bo posušila, kaj bom potlej pil.

Razne oblike nabiralništva, npr. zdravilnih rastlin in sadežev, so omenjene le, če predstavljajo vezni člen v pripovedovanju. V pravljicnih tipih o zapostavljenih pastorkah se npr. pogosto pojavi motiv H 1001, ko pošlje mačeha pastorko sredi zime po jagode. V našem primeru 8 iz Ročinja na Primorskem so jagode imenovane *smukvice*, kot imenujejo (oz. so imenovali) jagode na Gorenjskem, Goriškem, Vipavskem in v Ziljski dolini.¹¹³

¹¹³ Prim. Plet.

K nabiralništvu prištevamo tudi nabiranje šibja za pletenje košev, košar, povezovanje metličja za izdelovanje metel, pa tudi za pletenje opažev, kar omenja uganka iz pravljice 38 (*Od moškre*) iz Kokarij pri Mozirju, s katero je prebrisana kmetova hči odgovorila gospodu, ko jo je vprašal - »Kaj voče delajo?« - »Išèjo hišnega prostora.« - Skrivnosten odgovor je bil težko razumljiv tudi potem, ko je oče njen odgovor razložil: »Sem ga ja jeskov, ko sem šou po metličje.« Metličje so tanjše veje, ki jih uporabljajo predvsem za izdelavo metel, toda če bi šel oče po šibje za metle, dekletov odgovor ne bi bil točen. Šlo je torej za šibje, ki so ga rabili pri gradnji. V okolici Kokarij pri Mozirju, od koder je ta pravljica, se je - v času, ko je bila pravljica zapisana - ohranil tradicionalni način gradnje sten, spletenih iz vrbovega šibja, kakor se je ohranil predvsem v vzhodni Sloveniji.¹¹⁴

¹¹⁴ Več o tem gl. poglavje »Gradnja in stanovanjska oprema«.

Čebelarstvo

Čebele so, čeprav je bilo čebelarstvo na Slovenskem zelo razvito, omenjene v obravnavanih primerih le dvakrat. V šaljivki 67 (*Kakú je Ribənčen jas soje ajde čab'èle prep'òdu?*) iz Matene pri Igu; ter v pravljici 82 (*Neumni medved*) iz okolice Ljutomera. Niti prvi, niti drugi primer nima dosti zveze z resničnostjo. Prvi se norčuje iz Ribničanov, kar je očitno iz besed 'pametnega' gospodarja: »*Vejste vi, zdej b'òm jest čebi'le stran z ajde otjepov, k' mi tükšno šk'òdo dajlajo! K' se pa bojim prav', de na b' preveč ajdo pohodu, zatu me b'òte m'ògli pa vi š'èrje po niv' s tragam' prenašat'!*« Drži seveda le to, da so Ribničani v 19. stoletju še gojili ajdo, saj je bila ajda na Kranjskem sredi 19. stoletja še na prvem mestu med kulturnimi rastlinami na Slovenskem, čeprav pretežno kot strniščni pridelek po spravilu prvega žita.¹¹⁵ Da se na ajdi rade pasejo čebele, je znano; prav tako, da je doseglo čebelarstvo na Kranjskem visoko raven že v 17. stoletju in verjetno še prej, o čemer piše že Valvasor.

Iz drugega primera bi lahko sklepali le to, da je bilo gojenje čebel v koših - t. i. košnicah iz slame in vrbovih viter - ki so omenjeni v pravljici iz okolice Ljutomera, v času zapisa še znano. V panonskem območju je še danes čebelarjenje s košnicami v primerjavi z ostalimi slovenskimi pokrajinami najbolj ohranjeno.

¹¹⁵ Gl. Vlado Valenčič, *Kulturne rastline*. GDZS I. Ljubljana 1970, str. 261

Obrt

V ljudskem pripovedništvu so - predvsem v anekdotah - kar pogosto v središču dogajanja različni obrtniki, večkrat zato, da bi se ljudje ponorčevali iz njihovih slabosti. Včasih so opisane njihove dogodivščine; lahko pa ima dejstvo, da junak zgodbe opravlja neko obrt, postransko vlogo, kakor da je poklic izbran povsem naključno.

Kovači so zaradi narave svojega dela v nekaterih pravljicnih tipih zamenjali prvotnega mitičnega junaka, kot je bil v antiki Hefajst. Na njegovo mesto so stopili takrat, ko se je pri izvimi legendi zabil njen prvotni pomen. Neredko nastopa v posameznih variantah teh pravljicnih tipov Kurent. V nekaterih slovenskih pravljicah tega tipa se pojavlja kovač Aloj (ŠZ 6/282, M. Ravnikar Poženčan) - po sv. Alojzu ali sv. Eligiju, ki je bil patron škofjeloškega kovaškega ceha in naj bi po legendi s kovaškimi kleščami odščipnil nos hudobcu, spremenjenemu v žensko, ko mu je ta svetoval, naj pri kovanju odseka konju nogo (legenda je tudi upodobljena na sklepniku škofjeloške župne cerkve in na banderu kovaškega ceha).¹¹⁶

Med obravnavanimi primeri sta dve varianti (62 in 86), v katerih je pravljicni junak kovač.

Pravljica 62 (*Kovač*) iz Lašč na Dolenjskem pripoveduje:

V neki vasi je živel ubog kovač, ki je imel zelo malo železa. Nekega dne pride sv. Jožef v vas z osličkom, na katerem je Marija sedela. Osličku se je bila pa ravno podkov razbila in sv. Jožef popraša, če je tukaj kak kovač. Radi mu ga pokažejo in on gre k njemu, ga poprosi, da bi osličku novo podkov pribil. Kovač pravi: »Ravno še za eno podkov imam železa, zdaj hočem pa še to prodati.« Ko je imel osliček novo podkev pribito, mu sv. Jožef reče: »Tri reči si zberi, kakoršne koli hočeš za plačilo.« Kovač je bil zadovoljen ter si zbere tri reči: »Kteremu bodem rekel na to črešnjo iti, ne bode mogel doli priti, ako mu jaz ne bodem pustil;« drugo reč si je izvolil: »Kdor bode skoz to okno gledal, ne bode mogel več preč iti, ako mu jaz ne privolim.« In v tretje si je volil: »Kteremu bodem jaz zapovedal v to vrečo iti, ga bode to železno kladivo toliko časa toplo, dokler jaz ne privolim, da ga pusti.« Sv. Jožef mu pravi: »Vse to dobiš.«

Kovač v tej pravljici je bil, kot vidimo, reven. Bil pa je tudi, če sklepamo po tem, kar si je izbral za plačilo, zvijačen in nepriljudnega značaja. Podobno naj bi bil surovega značaja kovač v pravljici 86 (*Zviti kovač*) od Sv. Jurija na Ščavnici. Ali je bil tudi ta podkovski mojster, iz pripovedi ni razvidno, zato pa je v tej pravljici več informacij o kovaškem delu in orodju:

Nekda je bija kovač pa tudi močen človek. No je prav nesmileno živeja. /.../ Te pa pošle Bog dva zlodja po jega, da je smrt ne štela več iti; kovač je ravno te prav velki falet železa kova, kda zlodja tja prideta, pokaže jima kovač žarečo železo, kovača sta pa se strašila, no odbežita. /.../ Ko je prišlo devet zlodjev po kovača, jih je ta pregovoril, da so se skrili v meh /.../ Luknjo je doj zadela no začne meh goniti, tak ka so ga začeli prositi, naj jih vün spūsti, se je mu nedo nič včini, odišli bodo hitro, naj je le pūsti domo iti. On pa ozeme hamer no začne enega za drugim vün spuščati, pa še je vsakega prav zlo po hrbt vdara s hamrom.

Izraz »falet« - falét v pomenu kos, je verjetno madžarskega izvora;¹¹⁷ »hamer« - kladivo - pa je nemška izposojenka (»Hammer«).

Pravljica 58 (*Kovač in trgovci*) iz Kamenj pri Št. Rupertu govori o dveh prijateljih - kovaču in trgovcu. Godca, ki v večini variant tega tipa, prenočujeta v mrtvaški kapelici, kamor pripelje pot tudi razbojnika, nadomestita tukaj kovač in trgovec. Vsi zapleti se

¹¹⁶ S. Vilfan, Očrt slovenskega pravnega narodopisja. Narodopisje Slovencev. Ljubljana 1944, str. 240.

¹¹⁷ Prim. Plet.

začnejo, ko kovaču zmanjka železa za delo in si, ker nima denarja, nekaj železa sposodi pri svojem dobrem prijatelju trgovcu. Ko pa bi moral dolg povrniti, se napravi mrtvega. Zgodba se potem začne odvijati v kovačevi hiši, nadaljuje pa se v mrtvaški kapelici. Bolj mimogrede je omenjen kovač v pravljici 81 (*Hudič in črnošolec*) iz okolice Ljutomera, kjer je hudič črnošolca v konjski podobi odgnal h kovaču, da bi ga »vkoval«, oz. mu pribil podkve:

Hudič pa je ovega k kovači gna, da bi ga on vkova, pa ga je za slivo priveza pa je notri v kovačnico odiša.

Kovaštvo ni bil posebno donosen poklic - če bi smeli soditi po ljudskih pripovedih - saj je od štirih navedenih primerov, v katerih kovač nastopa, kar v dveh (62 in 58) poudarjena njegova revščina.

Legenda sv. Alojza. Banderna slika kovaškega ceha. Loški muzej

Čevljarji in krojači nastopajo v obravnavanih primerih predvsem v šaljivih zgodbah, čeprav šala ni vedno na njihov račun, kot npr. v anekdoti 55 (*Toliko čevljev*) iz okolice Lašč in Ribnice:

V necem trgu na Dolenskem je potujoča Nemka, ki je malo umela slovenski, pri čevljarji naročila čevlje, ktere je hotela imeti še tisti teden.

»Ni mogoče,« - jo zavrne čevljar, - »jaz moram za sveto Telo še 40 parov čevljev narediti!« - »Bog se usmili! Kdo je tisto presneto telo, ki potrebuje toliko čevljev?« - Izdihne začudeno Nemka.

Tujka pač ni razumela, da pomeni sv. Telo cerkveni praznik Telovo.

O navadi, da so čevljarji in krojači hodili delat po hišah, priča vrsta povedk, najbolj značilna je razlagalna povedka 70 (*Zakaj muorje šuštarji še dandônas kâpita pa skrinca na hrbti nôst, kâdar griêje v »štiera«?*), ki jo je povedal J. Zalar, čevljar iz Bresta pri Tomišlju. Zgodba pravi, da je krojač Kristusu, ki ga je vprašal, zakaj nosi »s slama nafilèngà màžâ« na hrbtu, prijazno odgovoril, da ga ima za mero, nakar ga je Kristus naučil vzeti mero z nitjo. Drugače je bilo s čevljarjem: *Polej čez ancajt je Kristus pa šuštarja srièčov, k' je šu glih tàk' na štiera kò un. Je pa tà šuštar pa cev naruočaj tistèh kâpità na hrbti nièsu, polej pa še tista skrinca s šuštarska rištènga, - tàk', de je kâr stuokov pàd tista tièža! Zdej ga je pa Kristus vprašov: »Zakaj pa nuosèš túk tejèh kâpità na hrbti, pôlej pa še ta skrinca?« Zdej je biv pa šuštar masa jièzøn k' je muogu tàk' teškú nest', m' je pa prov čømièrnø adgavuru: »E, kâj ti'm prâv' zakaj? - sèj mì tàk' na muoreš nêč pâmâgat!« Sevejde, zdej je šu Kristus pa kâr naprej, m' náj tù nêč pamagat.*

Varianto te zgodbe je G. Križnik, ki je bil sam prvotno čevljar, zapisal v okolici Motnika takole:

Zakaj more tako velk rištènge šuštar nosti, ko hodi po kmetih šivati, žnidar pa tako malo? - Ko je še Kristus po svetu hvodu, je enkrat žnidarja srečov, ko je lesenga človeka nesu. Kristus mo reče: »Kaj tako teško neseš?« Žnidar reče: »Boh mi je tega človeka davv, de gvant delam ljudem po njem.« Kristus mo reče: »Odtregej cvernato net in žnjo pomeri ude ljudem, puol boš pa po nit ljudem gvont delov.« Od tega cajta žnidarji le z nitjo merijo gvont ljudem; prej so mogli pa lesenga človeka iz sabo nositi. Ko je pa šuštarja srečov, ga je oprášou: »Kaj tako teško neseš?« - »Sam hudič mi je tolk rištènge ustvaru, preklet!« Kristus mo reče: »Če ti jo je pa hudič ustvaru, je pa le nos. Zato

Kozel podi krojače. Panjska končnica, SEM

morjo šušтари od hiše do hiše po šterah tako težko rištengo nvost.« (43 *Kristus in sv. Peter*).

Beseda »rištenga«, ki je uporabljena tako v zgodbi z Dolenjskega kot v oni z Gorenjskega, je nemška izposojenka (Einrichtung) in pomeni tu čevljarstvo opremo, pripomočke.

V štero so hodili delat - kot se je včasih temu reklo - nekateri obrtniki, predvsem krojači in čevljarji. Izraz je iz nemške besede »stören«. V tujih hišah, kjer so jih začasno najeli, so dobili hrano in dnevno plačilo. Delo po hišah je bilo na deželi ponekod v navadi še vse do druge svetovne vojne.

Čevljarji so začeli hoditi v štero novembra in so obiskovali kmetije vso zimo. Obisk obrtnika na domu je pomenil dogodek za vso hišo, posebno za otroke, ker so mojstru vedno dobro postregli.¹¹⁸ Tako se je npr. tudi gospodinja v pravljici 9 (*Zludjen šušter*) s Krasa, ko je imela *šuštrja na žrnadi*¹¹⁹, torej v dnini (prim. ital. giornata, franc. journée - v pomenu dnina), namenila pripraviti sirove štruklje.

V pravljici 57 *Potempljana betica* iz okolice Št. Ruperta na Dolenjskem je čevljar, ki je prišel h kmetu, da bi sešil in popravil čevlje celi družini, nameraval par podplato v kmetov račun pridobiti še zase in jih je pribil na svoje leseno kladivo, kmet pa je njegovo ukano odkril in mu ob poročunu to tudi oponesel:

Ko čevljar svojo delo dokonča, imata račun, namreč de mu kmet plača zaslužek od narejenih čevljev. Ta mu precej veliko našteje in mu izračuna, koliko je naredil hlapcu, dekli, otrokom i.t.d. in potem kolko je od novih čevljev - kolko od vdelanih in od templaje in no sevej da tud kake stare je zakerpal in tako je bil račun kmal končan, se gotovo vej, de je čevljar dobro se hvalil, de je čevlje prav izvrstno in terdno naredil.

Zdej misli čevljar, de bo dobil precej denarja, mu kmet pa še prinese betico, ki so bli podplajte gor pribil in mu reče: dragi moj, na to betico ste pa čisto pozabili, ki ste je potemplali, morava še od tega dela račun imet, ker jest sim pošten in nečem, de bi se kaj pozabilo-

Čevljar je osramočen zapustil hišo in tudi njegovi čevlji so ostali raztrgani. Anekdota pa, kljub temu, da se iz obubožanega čevljarja norčuje, bolje kot suhoparni podatki, priča o revščini, v katero so zašli čevljarji, podobno kot drugi mali obrtniki, ki so se v času, ko so začeli nastajati novi manufakturni in industrijski obrati, vedno težje preživljali.

V čevljarstvu pogosto uporabljan izraz »potemplati« (iz nemško doppel - podvojiti) je tukaj uporabljen v narečni obliki *templaja, betico* pa, na katero je čevljar naskrivaj pribil par podplato v za svoje čevlje, je zapisovalec razložil kot *bet za kladje razbijat* (gl. »Gozdno gospodarstvo«).

Po takšnih in podobnih pripovedih bi lahko sklepali, da so bili čevljarji pri ljudeh slabše zapisani kot krojači. Toda na panjskih končnicah in v ljudskih pesmih (»Krojači pred polzem« ter »Rod in značaj krojačev«, Š 8618-8638) je ravno narobe, večkrat je osmešen krojač. Pogosto je prikazan v družbi polža, ki naj bi se ga krojači bali, ali pa so jih upodabljali v nečastni družbi s kozlom. V 15. stoletju je bila že splošno v rabi psovka 'krojaški kozel'. V tem času je postal motiv krojača, ki jaha na kozlu ali pa se z njim ruva, zelo priljubljen v številnih pisnih in likovnih predstavah. Najstarejšo do sedaj znano likovno upodobitev krojača in kozla najdemo v 'Codex picturatus' v Krakovu iz leta 1505 Balthasarja Behema.¹²⁰ Šale o krojačih in polžu ter o krojačih in kozlu so prav tako mednarodne kot to, da se je za krojače reklo, da so suhci (prim. pravljico Pogumni krojaček, AaTh 1640).

V pravljici 46 (*Prekanjeni kmet*), ki jo je zapisal P. Lenasi nekje na Gorenjskem, je krojač - ki je slovel za najboljšega v mestu in je ponj poslal kmet, da bi hčeri sešil poročno obleko - predstavljen kot nepošten človek, ki se na škodo ljudi dogovarja z vragom, a se pri tem sam pogubi.

Legenda 30 (*Sveti Anton*) iz okolice Kroke pripoveduje, kako je sv. Anton, zavetnik krojačev - kot pravi pripoved - tekmoval s hudobcem za krojačevo dušo in jo nazadnje tudi dobil. Iz zgodbe sicer ne izvemo, ali je pripovedovalec imel v mislih Antona Padovanskega ali Antona Puščavnika, toda ne prvi ne drugi ni znan kot zaščitnik krojačev. Sv. Anton iz Padove je sicer eden tistih svetnikov, ki so že od baroka dalje uživali na

¹¹⁸ Gl. Ljudmila Bras, Rokodelstvo in obrt. SE 33-34/1988-90, str. 233.

¹¹⁹ Beseda "žrnada" je na Primorskem in Notranjskem delno izpodnesla slov. izraz dnina. Prim.: Janez Bogataj, Donače obrti na Slovenskem. Ljubljana 1989.

¹²⁰ Več o tem gl. Nils-Arvid Bringéus, Schneiderspott. Bunte Bilder am Bienenhaus. Malereien aus Slowenien. Razstavni katalog (15.3. - 21.7. 1991, Bayerisches Nationalmuseum München)

¹²¹ PLS 1, str. 377.

Slovenskem velik ugled in priljubljenost. Postal je ljudstvu nepogrešljiv pomočnik v najrazličnejših težavah, še celo tatovi so ga prosili za pomoč,¹²¹ zato morda niti ni tako čudno, da se v tej gorenjski legendi pojavlja v nekoliko nenavadni vlogi krojaškega zavetnika.

Medtem ko se krojači kar pogosto znajdejo med junaki pravljic in povedk, pa so šivilje redkeje omenjene. Med obravnavanimi pravljicami samo v eni - 38 nastopa šivilja, pa še ta nam kljub obetavnemu naslovu (*Od moškra*) ne pove ničesar v zvezi z njeno obrtjo, kajti *moškra, ko je vani zunej na klope sedela in eno srajco šivala*, je v tej pravljici tipa AaTh 875 le nadomestila prebrisano kmetico oz. revno dekle, ki sta običajno junakinji pravljic tega tipa.¹²² Za razplet zgodbe, v kateri si s svojo razumnostjo in zvitostjo pridobi gospoda za moža, je namreč povsem vseeno, ali je dekle kmetica ali šivilja ali pa kaj tretjega.

¹²² Prim. I Grafenauer, Srednjeveška pripovedka o Salomonu in Markolfu in prekmurska pravljica o Mačaš-krali ino dekli. SE 8, 129-144. Jan de Vries, Die Märchen von klugen Rätselfösern. FFC 73, Helsinki 1928.

V tej pravljici naj bi šivilja na gospodov ukaz naredila *sto pračev* (lakti) dolgo balo iz povesma prediva. Pa tudi preslico in kolovrat, ki bi ju za to potrebovala, bi morala, na gospodov ukaz, sama izdelati kar iz *paklesa* (polena). Seveda dekle tega ni zmogla, pa si zato tudi ni dosti belila glave. Gospodu je enostavno vse skupaj poslala nazaj, ne da bi si izmislila kakšen zvit izgovor, kot je to storila pri razbitem loncu, ki bi ga morala zakrpati. Takrat je namreč odgovorila, da bo to storila takoj, ko ji ga bo gospod navzven obrnil.

O tkalstvu v obravnavanih primerih ne izvemo dosti, omenjena je le *tkavnica*, s katero je kmet v pravljici 4 z Vipavskega premagal hudiča. Beseda tkalnica lahko pomeni sicer tudi same statve,¹²³ vendar predstavlja tkalnica v tej pripovedi pripomoček, ki so ga uporabljali tkalci pri navijanju osnutka na krosna, imenovan tudi ničalnica. Tkalnica je lahko narejena kot lesen okvir z lamelicami, torej bi bila kar primerno orodje v boju z vragom.

¹²³ Prim. Božo Račič, Domače tkalstvo v Beli krajini. SE 3-4/1951, str. 142-159.

V obravnavanih primerih je preja - ki je sicer domače opravilo - omenjena kot dodatna zaposlitev pastorka med pašo, npr. v pravljici 8 (*Sirota*) iz Ročinja. V pravljici 92 (*Razbojnik ženin*) pa naj bi bile *prelje* zbrane na skupni preji v krčmi:

Enkrat so v enoj krčmi prelje prele in so si med soboj gučale, kera bi tak sagurna bila, ka bi šla k gogan. Samo kera bode šla, tista more eno znamenje prnesti, ka je resen pri gogah (vislicah) bila.

Ker je bila preja domače delo, h kateremu so se dekleta in žene zbirale doma (zdaj v tej, zdaj v oni hiši), je preja v krčmi, o kateri pravljica govori, v izrazitem nasprotju z resničnostjo, razen če je bila preja na krčmarjevem domu.

Mlinarji nastopajo v pravljicah in povedkah pogosto kot goljufi in skopuhi. V pravljici 63 (*Vod sviētga Greguōrja*), ki jo je povedal Fr. Kramarju Radeckijev veteran J. Korenčan iz Borovnice pri Vrhniki, pa je mlinar krušni oče pravljicega junaka:

Cajna je plavala, pa je p̄rplavala do jiēnga malna, tam se je vuòb »grableh« pa vstavla. Tist' mal̄n je biv pa viēl̄ok, na piēt teč̄ajev - j̄on, k' se je tista cajna vuòb tist̄oh »grableh« vstavla - se pa k̄ar na jiēnk̄at vstavjo vsi koliēsa v malni. Malnar leti pogliēdat, zakaj de stojiē, - k' pa n̄aj prec vuržeha zamiērkov zakaj stojiē, je začev pa vuòd same začudenast' k̄e vol̄ol' malna liētat pa varžeha j̄askat. Kar zamiērka jeno cajno tam p̄r »grableh« pa jo potiēgne br̄š z vuòde pa jo v hišo niēse.

Ker se je košarica z otrokom zataknila v mlinskih *grablah*, omenja pripovedovalec tudi sestavne dele mlina. Vodni mlini so bili različno veliki. Da je bil ta mlin velik, pove že pripovedovalec in to podpre s pojasnilom, da je bil to *mal̄n na piēt teč̄ajev*. Če je imel mlin pet »tečajev«, pomeni, da je imel tudi najmanj pet mlinskih koles, ki so malo pozneje tudi omenjena. Velikost mlina so ocenjevali po številu mlinskih kamnov, v velikolaškem okraju pa so jih ocenjevali na tečaje.¹²⁴ Kot vidimo iz pravljice, so tudi v Borovnici določali velikost mlina s številom tečajev. *Grable* pa, ob katerih se je ustavila cajna, so morale kot filter v raki zadrževati večje smeti ali veje, da ne bi prišle z vodo na kolesa.

¹²⁴ Rajko Ložar, Ljudska obrt in trgovina v Sloveniji. Zgodovinski zbornik, Buenos Aires 1959, str. 113. Prim.: Janez Bogataj, Mlinarji in žagarji v dolini zgornje Krke. Novo mesto 1982.

Kot že opuščen je omenjen mlin v pravljici 53 (*Zacoprane kraljične*) iz okolice Lašč in Ribnice.

Izdelovanje 'suhe robe' in krošnjarjenje z njo je tako značilno za Ribniško dolino, da je 'suha roba' že skoraj sinonim zanjo. V obravnavanih primerih je ta obrt omenjena v šaljivih zgodbah o Ribničanih, npr. v šaljivki 65 (*Kakú se je Ribnčanov sin spovdov*) iz Borovnice pri Vrhniki, kjer je na kratko predstavljen potek tega dela. Ribničanov sin se je namreč *fajmoštru* na vprašanje, kaj je delal, t.j. grešil, takole spovedal: »*Naparu sëm lajščovje sajkov. Puòl sëm vitre dròv. Puòl sëm reščeja naplajtov. Puòl sëm se pa s sũho ruòba po svajt' porivov!*« Fant je bil namreč rešetar (beseda pomeni hkrati izdelovalca in krošnjarja suhe robe¹²⁵) in je podne, ki so jih pritrdili na obod, spletal iz leskovih viter. Podne za rešeta in sita so izdelovali tudi iz drugih materialov, odvisno od tega, kateremu opravilu so bili namenjeni, tako npr. so bila razširjena še lesena, žičnata ali žimnata dna.¹²⁶ Medtem ko so sita izdelovali še tudi drugod na Slovenskem, npr. na vsem ozemlju med Loko in Stražiščem pri Kranju,¹²⁷ pa rešet - najznačilnejši ribniški izdelek - drugje po Sloveniji niso pletli. Ribničani koljejo vitre zanje iz leskovih palic še danes, čeprav skoraj le še za izdelavo spominkov.¹²⁸

Druga šaljivka 76 (*Ribnška*), ki jo je povedal Fr. Kramarju berač Fr. Janežič iz Cirknika pri Mirmi, omenja težave, s katerimi so se suhorobarji srečevali na svojih trgovskih poteh:

Ankat se je àn Ribnčan pealov s soja sũha ruòba pa svejt' - pa pride do 'n'ga klanca, kièr náj muògu spealet. Tam je bla pa glih ànà Marína kapèl'ca, pa je djav Ribnčan: »O ljuba Mat' Božja, pomágej mi, - pa t' bëm dav pø tòvora vbùgajmiè!« Potlej je pa kàj (konj) kàr šu naprej, je pa spealov.

Ribničanom in Kočevarjem je leta 1492 cesar Friderik III. s posebnim patentom dovolil prosto trgovanje z živino, platnom in domačimi lesnimi izdelki.¹²⁹ Krošnjarstvo je imelo svoja nenapisana pravila, pridobljene pravice pa so se v rodu podedovale.¹³⁰ Vsak krošnjar je imel določen svoj okoliš -rajon, ki ga je za njim prevzel sin ali sorodnik. V času zapisa so svojo robo raznašali po vseh deželah avstroogrškega cesarstva in dlje. Tudi po prvi svetovni vojni so še precej prodajali čez mejo, zlasti po Koroškem. Po drugi svetovni vojni pa so svoje izdelke z vozmi vozili na prodaj največ na Hrvaško v Slavonijo in Vojvodino. Tja so odhajali ob žetvi in jih zamenjevali za žito. Pri posodah je veljala menjava »mero za mero« ali »prazno za polno«. Redno so vozili izdelke na vse tedenske in večje letne sejme. Tako so bili obilno založeni z ribniškimi izdelki sejmi v Mengšu, Kranju, Škofji Loki, v Ptuj, Celju, Radgoni in Ormožu.¹³¹

¹²⁵ Zmaga Kumer, Iz brihtne Ribnice v široki svet. Mohorjev koledar 1992, str. 94.

¹²⁶ Janko Trošt, Ribniška suha roba v lesni domači obrti. SE 3-4, 1951, str. 54-55.

¹²⁷ Rajko Ložar, Ljudska obrt in trgovina v Sloveniji. Zgodovinski zbornik, Buenos Aires 1959, str.105.

¹²⁸ Zmaga Kumer, Iz brihtne Ribnice v široki svet. Mohorjev koledar 1992, str. 94.

¹²⁹ Janko Trošt, Ribniška suha roba v lesni domači obrti. SE 3-4, 1951, str. 36.

¹³⁰ Ljudmila Bras, Rokodelstvo in obrt. SE 33-34/1988-90, str. 215. Gl. tudi Z. Kumer, o. c.

¹³¹ Janko Trošt, Ribniška suha roba v lesni domači obrti. SE 3-4, 1951, str. 56-58.

Vrag brusi babi jezik. Panjska končnica, SEM

Izdelovanje različnega lesenega orodja je - kot postransko kmečko opravilo - omenjeno v pravljici 19 (*Prebrisani tat*) iz Blok pri Cerknici. Ko je stric - tat - preizkušal svoje nečake, kateri od njih bi bil najbolj primeren, da bi ga izučil za tatiča, je za oba starejša ugotovil, da se ne bi obnesla, kajti prvi je ob prihodu v gozd takoj zagledal vejo, iz katere bi se dalo narediti dobre vile, drugi pa je našel primerno palico za grabljišče. Po tem je stric spoznal, da imata fanta več smisla za kmečko delo in za izdelovanje kmečkega orodja kot pa za tatinsko obrt.

V krajih, kjer je bila razvita lesna obrt, so les za poznejšo obdelavo večjih izdelkov pripravili na grobo kar v gozdu. »Kompanija« - navadno šestih mož - se je napotila v gozdove. Tam so si delo porazdelili tako, da je postopek tekel neovirano. Prvi so sekali drevesa, drugi žagali debla v manjše kose, tretji so razžagana debla klali in les obsekavali v grobo obliko. Doma pa so izdelek do kraja obdelali.¹³² Nekako tako so se bratje v primorski pravljici 1 (*Od barke, ki je po suhem plavala*) namenili izdelati barko kar v gozdu. Pri tem pa starejšima dvema, potem ko starčku nista dala jesti, ampak sta ga zapodila, ni uspelo stesati barke, ampak sta proti svoji volji izdelala namesto barke prvi polno samokolnico kuhalnic, drugi pa lesenih žlic, kajti ob vsakem zamahu je - kot se pač v pravljicah lahko dogaja - namesto trsk letel izpod sekire kuhinjski pribor.

Apnenice so omenjene mimogrede. V pravljicah so pravzaprav nadomestile grmade, kot način preizkušnje ali kazni, tako v primerih 10 in 44. V prvi pravljici (*Od kobil'ce an pa od pobča*) iz Ročinja predstavlja goreča apnenica preizkušnjo junaku, ki mu ukažejo, da mora v goreči apnenici pred zbranimi ljudmi pokaditi pipo tobaka, kar junak s pomočjo kačje kože tudi srečno opravi; v drugi pravljici (*Od hudiča izdajnga*) pa je moralo dvanajst razbojnikov skočiti v apnenico, da bi jim bili grehi odpuščeni.

O kuhanju ali žganju apna piše G. Križnik takole:

Kdor apno sežge ali skuha, ga nekej proda, nekej porabi za dom. Apno spravmo u apnene jame, napeljemo ali nanosmo noter vode, de ga ugasimo, in mešamo s kolom, de se ves dober ugasi in premeša, ker nimajo vode, ga pstijo, de se ugasi počas, pa je parheč potem. U kêrm ap'n je pesk in kamne, prav'mo, de je u njem vovk, kêr je lep bev, pravmo, de je mast'n. (ŠZ 1/26).

Med poklice, ki so danes že skoraj izginili, a so bili še v polnem zamahu do druge svetovne vojne, sodijo brusači, ki so z brusil na kolovrat hodili od hiše do hiše. V ljudskem pripovedništvu je brusni kamen največkrat povezan z vragom, ki naj bi brusil predvsem ostre jezike, kot npr. v pravljici 94 (*O kraljični, ki se ni znala smejati*) iz Rimskih Toplic:

Prej ko je kraljevič spet dobro pogledal, je že stal sredi sobe velikanski vrag. Lase je imel čisto rdeče in brado špičasto, brke pa dolge in za ušesi zvezane. Rep mu je mahal semtertje, z nogo pa je gonil brus z velikim kamnom. Na njem si je brusil žareč in dolg jezik. /.../ Kraljevič pa je sunil z nogo v kolovrat in rekel: »Skidaj se, odkoder si!«

Vrag je tako živo opisan, kot bi bil povzet po eni likovnih upodobitev, ki jih poznamo iz ljudske upodablajoče umetnosti, kjer se tudi pojavlja motiv vraga, ki brusil jezike opravljamim ženskam.

Pripovedovalci so včasih vključili v svojo pripoved tudi kakšen tehnični dosežek svojega časa. Tako je v pravljici 37 (*O prevzetni nevesti*), ki jo je zapisal G. Križnik okoli leta 1890, omenjeno fotografiranje. Princ, ki je iskal nevesto, je namreč dal razglasiti, da naj se vse neporočene ženske fotografirajo in mu pošljejo slike. Gre za star pravljичni motiv, ki ga je pripovedovalec očitno posodobil. V pravljicah, kjer se ta motiv pojavlja, morajo namreč poslati dekleta ali prave slike ali pa se na dvoru osebno zglasiti. Fotografija sodi med izume, ki so začeli prodirati in se širiti v času pred marčno revolucijo. Na Slovenskem je bila fotografija v drugi polovici 19. stoletja med preprostimi ljudmi presenetljivo razširjena in zelo popularna. Sicer pa smo imeli na tem področju celo izumitelja - duhovnik Janez Puhar je izumil prvo sliko na stekleni plošči (1848) in s tem omogočil razvoj od unikatne k reproduktivni fotografiji.

Zidarje in tesarje (»cimermane«) je naročil baron v pravljici 34 (*Od kocastga psa ali*

¹³² L. Bras, o.c., str. 217.

kôha) iz Motnika, da bi čez *grab'n* v bližini njegovega gradu naredili most: *In je poklicov svojga kôha in mo je réku: »Pejd ti no, dobôd zidarje no cimermanne, de bojo tukej čez ta grab'n môst nardil, de ne bojo 'ld'jê žvino tók pretêpâl.«* Vendar pa sodi zidava mostov h gradbeništvu, prav tako tudi gradnja cest, ki je omenjena v pravljici 36, kjer je *Ajnšpegler* bolj za šalo - da bi ponagajal hudičem, ki so se tam zbirali - rekel, da bo v borštu (gozdu) čez pečine, ki so bile tam, naredil cesto, čeprav je vedel, da je čez skalovje pretežko kopati ceste.

Čeprav čiščenja čevljev pravzaprav ne moremo šteti k obrtem, je treba na koncu vendarle dodati še ta posel, ki ga je opravljala princesa v pravljici 37 (*O prevzetni nevesti*). Ker jo je mož, sicer tudi princ, želel ozdraviti njene prevzetnosti, ji je ukazal čistiti oz. črniti vojakom čevlje: *»Kupu ti bom črnila, ter pojdeš na trg, ondi boš črnila vojakom škorne, pojdem jim v kosarno povedat, da jih črniš po reparji.«* On se poda drugi dan na sprehod, ona pa na trg. Zvečer jo praša, koliko je kaj zaslužila, ona se zelo pohvali, da je to prav dober zaslužek. Za ozdravitev prevzetnosti je čiščenje čevljev vsekakor primerna zaposlitev, posebej, če se mora tega dela lotiti princesa. Sicer pa je za leta po drugi svetovni vojni še ohranjen spomin na čistilce čevljev; v naši strokovni literaturi, tako starejši kot novejši, pa so bolj malo omenjani.

Trgovina

Sejmi so večkrat prizorišče dogajanja oz. osrednji del motivov v ljudskem pripovedništvu. V pravljicnem tipu AaTh 325 »Čarovnik in njegov učenec« npr. oče prodaja na živinskem sejmu svojega sina v živalski podobi. Tako se v primeru 83 (*Hudič in črnošolec*) iz okolice Ljutomera pravljicni junak, ki se je naučil čarovnije iz hudičevih knjig, ko je pri njem služil, spremeni prvič v telico, drugič v bika in tretjič v konja ter naroči očetu, da ga *od 500 rajš* (rajnišev) *fale nesmejo dati, pa vojke nesmejo od sebe dati*. Varianta te pravljice je primer 26 (*Učenec vé več kot učenik*) iz Poženika pri Cerkljah, kjer sin prav tako očetu naroči, naj zahteva povodec nazaj. Sin mora to očetu posebej zabičati, torej gre za nekaj, kar ni običajno in je tudi v resnici bilo v nasprotju s tedaj veljavno sejmsko navado. Nenapisano pravilo je namreč bilo, da so živinski prodajalci povodec oddali skupaj s prodano živaljo (gl. poglavje »Pravne sestavine«).

Kmetič v smešnici 66 (*Tərjè lumpje jən km'ètəč*) iz Matene pri Igu, ki so ga trije prebrisanci opetnajstili tako za živino kot za denar, je moral tako kot vsak prodajalec, ki je želel prodajati na živinskem sejmu, plačati t. i. »šrango« oz. »štantnino« (pristojbino za trgovsko blago), kot je pač določalo sejmsko pravo tistega trga oz. mesta.¹³³

¹³³ Gl. tudi poglavje »Pravne sestavine«.

Gospod v pravljici 41 (*Od jēža*) iz Blagovice) je vselej, kadar se je odpravil na sejem, vprašal sina-ježa: »Jež, kaj bom pa teb za sejm kupu?« - »Kupte mi an korobač pa ano pišuko«. Drugič si je jež želel petelina - pa ne navadnega - ampak z zlatim kljunom in srebrnim repom; in nazadnje še *par prašičkov, pa nobeden ne sme biti rēzan*, kajti prašičke je rabil za vzrejo in ne za zakol. Pravljica odseva navado, da je tisti, ki se je odpravil na sejem, ob vrnitvi prinesel domačim kakšno darilo, spominek. Ta navada prinašanja »odpustkov« domačim ni samo naša in se v nekaterih pravljicnih tipih oz. v nekaterih njihovih variantah lahko pojavlja tudi kot ključni motiv - npr. v pravljici AaTh 425C »Lepotica in zver«. Med obravnavanimi pravljicami tega pravljicnega tipa ni.

O prodaji loncev na sejmi in trgih je nekaj besed v pravljici 37 (*O prevzetni nevesti*) iz okolice Motnika, kjer je princ hotel ukrotiti grofičnino prevzetnost tako, da jo je prisilil, da si je sama služila kruh:

Drugokrat ji kupi loncev, skled in piskrov. Pravi: »To bo dobra kopčija, ker posodo potrebujejo pri vsaki hiši.« Ona je zadovolna z nasvetom. Drugi dan gre žena z lonci na trg, on pa na sprehod. /.../ Ona je lonce en čas dobro prodajala, kar pridrvijo vzniki ter jej veči del vso posodo podrobijo.

V odstavku iz pravljice 98 (*O zlatem ptiču, o najhitrejšem konju in od Morskega dekleta*) iz Rimskih Toplic so kar živo predstavljene stojnice, ki jih je bilo mogoče videti na marsikaterem resničnem slovenskem sejmu, čeprav pravljicni junak prodaja v deveti deželi: *Tako prideta do devete dežele. Medved se ustavi in mu reče: »Pojdi zdaj in si nakupi raznih ropotij, rut, svile, lišpa in drugega, postavi k morju oder in tam prodajaj blago.«* Značilno je, da medved ukaže kraljeviču postaviti »oder« k morju, saj je sejmarjenje cvetelo predvsem v obmorskih mestih. Tam so na sejmskih stojnicah pogosto prodajali poleg domače tudi bolj 'eksotično' robo, ki je prihajala iz oddaljenih dežel.

Sejmi, kjer je blago romalo iz ene dežele v drugo, so vedno nastajali ob starih trgovskih poteh.¹³⁴ Tudi na Slovenskem smo imeli sejme, kjer se je izmenjavala domača in tuja roba, ob takih poteh. Med najbolj znanimi sejmi z blagom iz tujih dežel na Slovenskem so bili sejmi, ki so se dvakrat na leto odvijali pri cerkvi sv. Janeza ob Bohinjskem jezeru. Tu se je - po stari trgovski poti, ki je vodila preko Bohinja in Bače na goriško stran, proti severu pa v Savsko dolino - prevažalo k nam olje, vino, sol in podobno blago; medtem ko so na Goriško in v Furlanijo prodajali živino, konje, sir ter železo. Ljudsko pripovedništvo se pogosto v zvezi s sejmarjenjem na široko razgovori o najrazličnejših goljufijah. Večkrat se npr. zgodi, da padejo kupci ali prodajalci v roke zvitim mešetarjem, ki so bili na sejmu domač pojav, ali pa pravim sleparjem, pri tem pa ni redko, da je v pravljičah in anekdotah zvitost goljufov bolj občudovana kot pa obsojana. V pravljici 19 (*Prebrisani tat*) iz Blok pri Cerknici sta zvita goljufa pretentala mesarja - ti so redno hodili kupovat in prodajat na živinske sejme - najprej za teleta, nato pa še za koštruna:

Pride mesar do čevlja, vidi ga: »Pa tega nočem, ta je ves vmazan in grd.« In gre dalje. Pa pride do drugega čevlja: »Lep čevelj; škoda, da tudi onega nisem vzela; pa še par mu je.« Pa pusti tele na mestu, pa se vrne nazaj, da poišče čevelj. In ko vmazani čevelj snaži in umiva, pa vzameta stric in mladenič teleta, pa hajd v gozd. (Ko je mesar pozneje gnal koštrune po poti, jima je njuna nova potegavščina zopet uspela:) Fant se skriva visoko v gozdu, pa začne mukati kakor tele. Mesar si misli: »Morda muka moje tele, ki se mi je zadnjič izgubilo.« Reče, pa odhiti v gozd za teletom. Stric pa pride in vzame koštruna, odpelje ga v gozd in tam ga oba spečeta.

Ta pravljlični tip (AaTh 1525 »Mojster tat«) je široko razprostranjen po vsej Evropi in izven njenih meja, saj izvira motiv s podvigi prekanjenega tatu še iz egiptčanske pravljice o Rhampsinitovi zakladnici in o mojstrskem tatu, poznane preko Herodota (2, 12).¹³⁵ Pozitiven odnos do takšnih in podobnih zvijač in ukan pa izhaja iz starosti tega pravljličnega motiva, ki je nastal v napol nomadskih razmerah, ko so primitivna ljudstva živela od ropanja in jim je bila tatvina nekaj nujno potrebnega. Zato je bilo razumljivo njihovo občudovanje in spoštovanje do spretnega tatu.

Takemu zvijači in kraji naklonjenemu odnosu je povsem nasprotna obsodba goljufije oz. prepričanje, da grehu sledi kazen. Če se goljuf ni prej spokoril, je kazen prišla po smrti. Tako je moral grešnik v pravljici 74 (*Ad an'ga guodca, ad an'ga ta martvæga, pôl pa ad trejæh duš, kak' sa se matrale*) za kazen, ker se ni držal kupčijskega dogovora, ki ga je sklenil ob nakupu vola - da bo tistemu, ki mu ga je prodal, dal eno četrtno mesa, ko bo vola zaklal - do sodnega dne oškodovanemu na onem svetu vsakih sto let enkrat meso nazaj nositi.

Razmeroma pogosto se v ljudskih pravljicah in povedkah pojavljajo kot trgovci in obrtniki Židje. Navadno so predstavljeni kot neusmiljeni in oderuški ljudje. Lakomen je »Židov« v legendi 85 (*Kdo je pojedel sir?*) s Sv. Jurija na Ščavnici, ki je imel pod *senčnatim hrastom sejem*, kjer je prodajal otroške igrače. Njegova skopost je v zgodbi močno poudarjena. Svoj greh, namreč da je pojedel sir - česar ni priznal niti takrat, ko je že stal pod vešali - je brez oklevanja priznal, ko je videl, da je zadnji kupček denarja, namenjen tistemu, ki je pojedel sir:

Zdaj grejo tja, kak so se prle namenili sir jesti, da bi si peneze raztalali. Kristus začne šteti peneze na štiri kupa, pa ne samo na tri. Potlej pa reče: »Totega bom jaz meja, totega pa Peter, totega pa Židov.« Ali Židov ne moga čakati da bi Kristus tega zadnega komu da, je moga prle pitati: »Kdo pa de ovega meja?« »Toti pa naj tistega čaka, ker je sir poja;« pravi Kristus. »Jaz sem tisti sir poja,« reče Židov. Penezi so bili jegovi.

V drugih variantah je junak te zgodbe lahko tudi vojak, popotnik ali kak drug človek, zato ni slučajno, da je bila legenda zapisana v neposredni bližini Prekmurja, kjer je bilo v Sloveniji največ Židov in so imeli še skoraj vse do druge svetovne vojne kar tri sinagoge: v Murski Soboti, Lendavi in Beltincih. Madžarske oblasti namreč niso tako preganjale Židov kot v drugih avstroogrskih deželah.¹³⁶

S trgovino pa se je ukvarjal tudi star in bogat Žid z Broda, trga na kranjsko-hrvaški meji - v povedki 77 (*Okameneli svatje*):

V starih časih je živel na Brodu, nekem trgu na kranjsko-hrovaškej meji, star, pa bogat

¹³⁴ Gl. Rajko Ložar, *Ljudska obrt in trgovina v Sloveniji*. Zgodovinski zbornik, Buenos Aires 1959, str. 124; V. Novak, *Slovenska ljudska kultura*. Ljubljana 1960, str. 102-3.

¹³⁵ Maspéro, *Contes pop. de l' Egypte ancienne* 1889 p. 245 in XLVII. G. Paris, *Le conte de Rhampsinite* (Revue de l' hist. des religions 55, 151. 267), citiram po BP III, str. 395 s.

¹³⁶ Mihaela Hudelja, *Prispevek o Judih k etnološki podobi Prekmurja*. Etno delavnica Markovci 91. Ljubljana 1992, str. 24-34.

Žid. Ker se je pa bil uže postaral, i ker so vsled tega njegove telesne moči zeló opešale, se ni mogel več pečati sè svojim obrtstvom. Zaradi tega je sklenil, da bode svoje premoženje i obrtstvo svojemu edinemu sinu prepustil. /.../ hotel mu je tudi dobro tovarišico preskrbeti. Pri svojem trštvu i obrtstvu je bil v Ribnici tako pošteno, i za svojega sina pripravno dekle spoznal. Tudi se je bil uže poprej z njenimi starši pogovoril, ki so jo le pod tem pogojem njegovemu sinu v zakon dati obljubili, ako bode h katoliškej veri pristopil.

Povedka ima s stvarnostjo dve stični točki, namreč to, da so bili Židje v resnici predvsem trgovci, obrtniki in bankirji in da so se pokristjanjevali predvsem zaradi porok.

Židje so bili z Maksimiljanovim odlokom konec 15. stoletja pregnani iz slovenskih dežel, iz Ljubljane sicer nekoliko pozneje (leta 1515), in so se ponovno začeli naseljevati na Slovensko šele v času Napoleona. Ob pregonu so nekateri prestopili v krščanstvo, da so lahko ostali, vendar pa je bila poroka najobičajnejši razlog za prestop v drugo vero.

Pravljica 79 (*Najden*) iz Suhorja v Beli krajini govori o trgovcu, ki je bil v gostilni, mimo katere je hodil, kadar je po svetu kupčeval, že poznan stalni gost: *Un trgovec je ostajal na te oštariji, ko je hodil po svoji baratiji. Fant je zmir hitro streigel, konja lepu spravil v štalo, in vse no, kaj je treba.*

Trgovci, ki so bili na daljših trgovskih poteh - »baratijah« (od barantati, kupčevati), so prespali navadno v vedno istih gostilnah oz. gostiščih, včasih pa tudi v bližnjih hišah, kjer so domači seveda poskrbeli tudi za njihove konje, kadar so potovali z njimi, tako kot to pripoveduje zgornja pravljica.

Denar

Podoba, ki nam jo nudijo obravnavane pravljice o denarju, je dokaj pisana, nekako tako, kot je bil pisan kovni sistem na naših tleh še v 19. stoletju. Posebnost denarnih razmer na Slovenskem je namreč prevladovanje dveh denarnih kovnih sistemov, ki sta bila vezana vsak na svoj števeni sistem.¹³⁷ Od tod raznovrstna imena za denar, ki se pojavljajo v pravljičah. Sicer pa so imena za denar v pravljičah drugotnega pomena, saj želi pravljničar, kadar govori o ceni, svojo pripoved podpreti predvsem z višino (ali nižino) zneska. Zanj ni toliko pomembno, kako denar imenuje, in včasih niti ne, kakšna je njegova resnična vrednost, hoče le povedati, ali je šlo za veliko ali malo denarja. To pa izrazi s številom. Pri tem tudi ni vedno važno, ali je denarna enota, o kateri govori, tedaj v obtoku ali ne. Večkrat se zgodi, da pripovedovalec izraz ponovi, kot ga je slišal, tako se stara imena za denar v ljudskem izročilu trdoživo ohranjajo. Treba pa je poudariti, da velja to v mnogo večji meri za pesmi, kjer sta odločilna tudi ritem in rima, kot za pravljice in povedke. Sicer pa tudi v resničnem življenju ljudje v pogovoru še dolgo ohranjajo imena starega denarja (in preračunavajo vanj).

Najpogosteje je kot denarno plačilno sredstvo omenjen **goldinar**, kar je povsem v skladu s stvarnostjo, saj so ljudje v času zapisov imeli največ opravka z goldinarji. Tako npr. je v pravljici 34 grofov kuhar dobil 100 goldinarjev, da bi s tem denarjem nakupil vse potrebno za gostijo. S tem denarjem bi se dalo goste kar dobro pogostiti. Goljufivi strežaji v pravljici 59 (*Od Wedeža*) iz okolice Št. Ruperta na Dolenjskem, zapisani l. 1874, so skušali podkupiti *Wedeža* - starega čevljarja, ki se je razglašal za vedeževalca - s 300 goldinarji, kar ni bilo malo, da ne bi izdal njihove tatvine. V pravljici 36 iz Srebotne pri Motniku je *Ajnšpegler šel za morje nakupit svéne, jih je toliko dobil, de jih je prodal na trgu za 1000 gl.* To bi morala biti že kar lepa čreda svinj, če naj bi z njimi - kot pravi pravljica - res zaslužil 1000 goldinarjev. Več tisoč goldinarjev pa je na gospodov ukaz moral zapraviti v enem samem dnevu tudi *šularček* (13, 1882, Dutovlje). Prebrisani berač v pravljici 87 pa je cesarja na vprašanje »*Keko sem jaz vreden?*« ocenil le na 28 goldinarjev in odgovor utemeljil: »*Da ba Kristus za 30 goldinarje odan, no ba Bog, no človek; vi pa ste samo človek, no ste zato menje vredni!*« Tukaj je vpliv kulturnega okolja lepo razviden. Pripovedovalec je gotovo poznal svetopisemsko besedilo, v katerem je rečeno, da je Judež izdal Kristusa za 30 srebrnikov, vendar je bil v vsakdanjem življenju tako vajen goldinarjev, da je denarno enoto samodejno »posodobil«. Seveda pa je ohranil število, ki je pri poanti najvažnejše.

¹³⁷ Jože Podpečnik, Breški novci v prostoru Alpe-Jadran. Zgodovinski časopis 1993, št. 2, letnik 47, 313-318.

Omenim naj še *štavvarja* - v pravljici 39 iz Vranskega - ki je dobil, zato da je namesto bratov stražil očetov grob, od enega *sedem stô goldinarjev*, od drugega pa *dvanašt stou goldinarjev*.

Goldinar je bil sprva zlat denar, kot pove že ime samo, izza 15. stoletja pa so goldinarje kovali iz srebra. Do leta 1852 - ko so uvedli avstrijsko veljavo, po kateri je bil goldinar razdeljen na 100 krajcarjev, je veljal 20 grošev ali 60 krajcarjev; nazadnje pa je bil vreden 2 novi avstrijski kroni.¹³⁸

Star odslužen vojak v pravljici 93 je dobil, ko se je vračal domov z vojaščine, le »3 kolače kruha in 12 krajcarov«. **Krajcar** je bil - kot je razvidno že iz gornjega odstavka - do leta 1852 vreden eno šestdesetino goldinarja, po tem letu pa le eno stotino. Število 12 nekako vsiljuje misel, da gre še za šestdesetični sistem, da je torej vojak dobil eno petino goldinarja. Pravljica torej zelo verjetno odseva razmere, ki so starejše od zapisa, kajti gotovo je, da je bila pravljica zapisana globoko v drugi polovici 19. stoletja, čeprav leto zapisa ni točno znano. Da v pravljici odsevajo razmere, ki so starejše od zapisa, bi lahko sklepali tudi iz dejstva, da je vrednost denarja od začetnih do zadnjih desetletij 19. stoletja precej padla. Če je leta 1814 npr. stal kilogram kruha le 2,4 krajcarja, pa je ob koncu 19. stoletja kilogram rženega kruha stal 13 krajcarjev (belega pa kar 25). Pri nas so bili krajcarji v veljavi do leta 1893.¹³⁹

Za boren **vinar** sta se sprla godca pri delitvi dobička v pravljici 69, zapisani leta 1910 v Mateni pri Igu:

Ankat sta šla dva guòdca z ànè kmiècke vuòhceti. Zdej jemà je pa pør plačili (pør learni) za 'n vinar navskriš hadil'. Zdej sta se pà puòt' za tist vinar pa kregjala: »Vinar je muj!« - »Vinar je muj!«

Vinar je bil sprva domač izraz za dunajski (Wiener) pfenig, imenovan tudi belič (po barvi drobnega srebrnega denarja), ki so ga kovali Habsburžani od 13. do 14. stoletja v Dunajskem Novem mestu (Wienerneustadt). Za časa Marije Terezije je bil vreden četrt krajcarja. Leta 1892 pa je bila v Avstro-Ogrski uvedena zlata kronska veljava, po kateri je imela **krona** 100 vinarjev. V času zapisa (leta 1910) je torej veljal vinar 0,01 krone. Krone so ostale v nekaterih avstroogrskih deželah plačilno sredstvo vse do leta 1918. Okoli leta 1860 je M. Ravnikar Poženčan zapisal pravljico 26 (*Učenic vé več kot učenik*), v kateri se omenjajo krone. Glede na leto zapisa gre seveda za starejše krone, ki so se delile po šestdesetičnem sistemu in so bile kot srebrnik znane že izza 1775.¹⁴⁰

Mesto v pravljici 26 se glasi:

Ali sin pravi: »Jez se bom v konja zmenil, in vi me ravno za petnajst kron prodajte, ne za menj, ne za več, pa uzdo nazaj.« /.../ »Zdej se bom pa v kozla spremenil, vi me prodajte za petnajst petic, ne za več, ne za manj, pa štrik nazaj.« /.../ »Zdej se bom pa v vola spremenil, ženite me na semenj in prodajte me za petnajst kron, ne za več ne za manj in pa za štrik nazaj.« /.../

15 kron je malo in cena je vsekakor pravljična. Logično pa se zdi, da je kozel vreden manj kot konj ali vol. Vendar prav tu nastane vprašanje, ali niso petice zašle v pravljico zaradi logike pripovedovalca ali pa zapisovalca - če seveda ne upoštevamo, da gre za preprosto pomoto. Logika namreč v pravljicah nikdar ni kaj prida pomembna, saj je v drugi pravljici (83) istega tipa AaTh 325 sin zahteval od očeta, naj ga v različnih živalskih podobah proda vselej za isto ceno - »500 rajš« (rajnišev, gl. spodaj). Verjetno je tudi v pravljici 26 bila prvotno za vse tri živali ista cena, namreč 15 kron, potem pa je ostalo le število 15 isto. Petica je bil novc za 5 grošev ali pa 5 krajcarjev.¹⁴¹

Da so to res »pravljíčne« cene, vidimo tudi po tem, da naj bi grofičnina zlata ogrlica v pravljici 37 veljala kar 200 kron, kar je ogromno v primeri s ceno konja:

On jej svetuje: »Prodaj iz vratu zlate koravde, saj jih ne potrebuješ, ko potujeva; kakih pet kron lahko dobiva za nje.« Ona mu jih da, da jih nese prodajati po mestu. Ni jih prodal, skrrije jih v potno torbo in nje reče, da jih je prodal za pet kron. Ona se začudi in je djala: »Dvesto kron so velali, ti jih daš tako vredno. Kam pridéma!«

Prstani in uhani pa naj bi bili vredni - kot je zapisano v tej pravljici - 100 kron.

V isti pravljici je kot plačilno sredstvo omenjen še **repar** - grofična naj bi namreč

¹³⁸ Stanko Bunc, Imena za denar na Slovenskem. Slovenski jezik 3/1940, str. 56, 58.

¹³⁹ Ibidem, str. 61.

¹⁴⁰ Ibidem, str. 61.

¹⁴¹ Ibidem, str. 63.

¹⁴² Ibidem, str. 64, dodaja: O ljudski razlagi imena prim. V. Möderndorfer, Narodno blago koroških Slovencev 1934, 36.

vojakom črnila škornje *po reparji* (nem. Rüblerbatzen, na averzu je namreč imel v grbu solnograškega nadškofa Leonharda iz 16. stol. podobo repe).¹⁴² Njegova vrednost je bila 4 krajcarje. Reparji so bili v rabi v 16. in 17. stol. Pozneje so se umikali iz obtoka, ime pa se je za vrednost 4 krajcarjev pa tudi kot splošno ime za denar še dolgo ohranilo.

Tisoč **tolarjev** je v pravljici 19 z Blok pri Cerknici (1904) ukradel tat v spalnici premožnemu gospodarju. Tolarje je uvedla leta 1753 Marija Terezija, en tolar je tedaj veljal 2 goldinarja oz. 120 krajcarjev. V času, ko je bila pravljica zapisana, niso bili več v obtoku, uporabljali so jih le do leta 1892, ko je bila uvedena zlata kronka veljava, ime pa se je kot pojem trdne vrednosti še dolgo ohranilo v pogovorni rabi.

Pravljica 83 (*Hudič in črnošolec*) iz okolice Ljutomera, zapisana nekako v letih med 1880 do 1890, govori o **rajniših**, v katerih je bila zaračunana cena na sejmu prodane živine. Rajniš je domače ime za renske goldinarje, ki so jih uvedli leta 1386 renski volilni knezi. Vrednost tega denarja je že v 15. stoletju začela polagoma padati, beseda rajniš pa se je med ljudstvom trdovratno ohranjala kot splošno ime za denar, zato se je obdržala tudi v tej pravljici.

Namesto rajnišev so v isti pravljici na drugem mestu omenjeni **filerji**: *Ko pa je v bližjen trgi en sejen bija, je on reka jaz se bom v eno telico spremenja, pa me morete na sejen gnati, pa od 500 fale ne dati, pa vijke nesmite v kraj dati. Fala*, kot imenuje pripovedovalec filer, madžarski kovanec z vrednostjo ene stotinke forinta, je bil med prebivalstvom iz okolice Ljutomera že zaradi bližine z Madžarsko poleg rajnišev dobro poznan denar.

V obravnavanih pravljicah in povedkah so kot prevozno sredstvo navedeni edino konji, vozovi in ladje - tudi čudežne (1) - ter čolni; železnica pa je omenjena kot prometno sredstvo, ki ga v času, ko se zgodba odvija, še ni bilo, v pravljici 95 (*Pravljica o peklenskem botru*), zapisani leta 1913 v Rimskih Toplicah:

Tedaj še ni bilo železnic /.../, kdor je hotel preseliti kako stvar, je moral najti voznika ali furmana. Ti furmani so bili skoraj vsi hudobni in so znali preklinjati.

Kot je znano, je bila leta 1825 v Angliji zgrajena prva železnica, leta 1846 pa so bili tudi pri nas položeni prvi tiri (do Celja) železnice Dunaj-Trst, dokončane leta 1857. Dotlej je bilo razvito tovorništvo - prenašanje robe, navadno na konjih - in mlajše - prevoznništvo, ki se je razmahnilo šele, odkar so uredili poti za vozni promet - npr. na ljubeljski cesti šele od 16. stol. dalje - ter odkar so bile preko naše dežele speljane glavne ceste, zlasti cesta z Dunaja v Trst, ki so jo začeli delati leta 1720. Ob cestah so na številnih krajih začeli zidati hleve za živino in za preprego, kar je bilo potrebno zaradi velikih razdalj.¹⁴³ Prevoznništvo je bilo pogosto v rokah poklicnih voznikov ali prevoznikov t. i. furmanov, o katerih pa ljudje v glavnem niso imeli preveč dobrega mnenja. Očitali so jim surovost in preklinjanje - 'preklinja ko furman' je reklo, razširjeno po vsej Sloveniji - kar se odraža tako v tej pravljici, kot tudi v pravljici 34 (*Od kocastga psa ali kôha*) iz Motnika:

Môm' tiste grešine je na široka in globoka voda tjkla, mosta nobjenga ni blo čez tisto vodo. Kso furman fural po cest, so pârš'l' v tist grab'n iz svojim cajgam in žvino, zdej so žvino tjep'l, ko niso mog'l' van iz grabna spelavat'. Barônu se je tô čudno zdel, ko so furman takô žvino pretêpâl, jem se je smil'a, in je poklicov svojga kôha (kuharja) in mo je rêku: »Pejd ti no, dobôd zidarje no cimermanne, de bojo tukej čez ta grab'n môst nardil, de ne bojo 'l'djê žvino tók pretêpâl.«

V pravkar navedenem odstavku dobro odsevajo tudi dejanske težave, ki so jih furmanom povzročale slabe poti. V pravljici so morali furmani prepeljati svoj *cajg* (beseda pride iz nem. Zeug - blago, roba) in živino čez vodo. Podobno bi se jim lahko zgodilo tudi v resnici. Poti so bile namreč pogosto težko prevozne in nevarne. Prevozniki so večkrat naleteli na ovire. Celo mostov ni bilo povsod, kjer bi bili potrebni, tako da so morali včasih tovor splavljati čez vodo.

Mostovi in križišča so bila v tesni povezavi s starimi verovanji o magičnih silah, ki naj bi bile na takšnih krajih še posebej nevarne. Zato so postavljali znamenja, kapelice ter kipce pogosto prav na teh mestih. O Marijinem kipu s čudežno močjo, ki je stal na mostu, govori pravljica 11 (*Ot angha vandrouca kaku je rejšu ano hčer ot angha ghrofa jen se je ožêno ž njuo*) iz Ponikev:

Kadar su konje naprjehli, se usjedesta hor vandrouc jen hči jen kučer jen ghreju naprej po cesti jen prideju do ane tekuoče vóde na must, k' je čes tisto uodo, jen uondi ustaveju konje, k' je bla na mosti ana mati božja al pil matere božje.

Marijino kapelico in železno razpelo ob poti s klanci, ki so v času zapisa bili gotovo marsikje huda prometna ovira, omenja šaljivka 76 (*Ribønška*) na račun Ribničanov iz Cirnika pri Mírní:

Ankat se je àn Ribënčen pealov s soja sũha ruoba pa svejt' - pa pride do 'n'ga klanca, kiêr náj muògu spealet. Tam je bla pa glih ànà Marína kapêl'ca, pa je djav Ribënčen: »O luba Mat' Božja, pomâgej mi, - pa t' bëm dav pè tóvora vbúgajmiè.« (...potem, ko je že nakaj časa pot nadaljeval in je »vbugajmie« pri sebi že preklical, pride do železnega

¹⁴³ R. Ložar, Ljudska obrt in trgovina v Sloveniji. Zgodovinski zbornik, Buenos Aires 1958, str. 126.

križa ob cesti:) *Ta oče zdej prav' sini: »Bagá pejt kušənt!« Sin pa prav': »Pa Ga vi pejte, sēj 'mate vičč' žnable kəjest!« Oče griè jən Ga kušne; k' je blú pa strašnú mrès, pa kriš želejzən tá pa žnable makriè, ga je pa želejs takú za žnable prijèv, de jəh nəkuòkər náj muògu stran' àdtàrgàt!*

Medtem ko je Ribničan v tej anekdoti prevažal svojo robo z vozom, se je Ribničanov sin (v anekdoti 65), ki se je tako imenitno spovedoval, z rešeti na hrbtu *po svajt' porivov*. Krošnjarjenje je bilo namreč najpreprostejša oblika tovorjenja blaga. Najbolj znani pri nas so bili kočevarski in ribničanski krošnjarji, ki so hodili po svojih trgovskih poteh oprtani s »krošnjo« ali pa s »kanonom«. S krošnjo je še pred desetletji hodil po svetu npr. Metličan pa tudi Rezijan in raznašal železno, lonce in drobno galanterijo, dalje dolenske jajčarice, prekmurski kopunarji in drugi.

Kočije in vozovi, namenjeni prevažanju ljudi so veljali za prestižna prevozna sredstva. Da so imeli tudi v ljudskem pripovedništvu vlogo kazalca posameznikove premožnosti, je razvidno iz naslednjega primera: *Zdej, jenkret sta se pa prišla dva brata tožvat, jed'n se je pripelov v bagerle, drug je pa prijahov, vsak iz svojoj kobiloj. Zdej je pa tistga kobila žrebe povrgla, ko je prijahov na ne. Un je pa trucov, de njegova.* (38 *Od moškre*, Kokarje pri Mozirju). Čeprav razlika v premoženju obeh bratov ni mogla biti prav velika, saj je bagerle, s katerim se je eden od njiju pripeljal, le majhen voz, pa je bila vendarle dovolj velika, da se je preprost človek po svojem socialnem čutu postavil na stran nekoliko revnejšega brata.

V pravljici 54 (*Ne zaničuj nobenega človeka*) iz okolice Lašč in Ribnice se vozi trgovec v kočiji:

Ko gre pak v nedeljo potem kmet k večernicam, zagleda kočijo, ki se neizrečno hitro pelje proti njemu. Konji so se splašili in voz omahuje na 2 stranskih kolesih. Gospod v vozu - bil je bogat kupec - razbije šipe v vozu ter kliče na pomoč. »Tukej je čas pomagati« - si misli kmet - »Bog me ne zapusti!« - S silno močjo vstavi konje, se pred nje vstopi in prime za uzdo. Živali so se vstrašile in obstale.

V pravljici 59 (*Od Wedeža*) iz okolice Št. Ruperta pa se je škof *pelal en malo ven z' mesta na sprehod*.

Vozove, ki niso bili namenjeni za kmečka dela, so imeli samo bogati kmetje, poklicni vozniki, prevozniki in premožna gospoda, slednji so imeli tudi svoje kočijaže, ponekod v Sloveniji so jim po domače rekli *kar forarji*, tudi *kučarji* (kot v pravljici 42) ali *kučeji* (kot v pravljici 41). Zato so bili konji in kočije - kot v resnici, tako tudi v ljudskem pripovedništvu - znak prestiža.

Opisa vozov v naših pravljicah in povedkah sicer ni, so pa v nekaterih primerih omenjene nekatere podrobnosti kot npr *lüneki*:

Zdaj pa so ga oče poslal po vino, pa ma naročili, naj lüneke pas ko ma (lünek je tisti klin, kak drži kolo, ka se z osi ne zmekne), ka ne de zvrna. On pa se je ba, ka jih ne bi zgüba, je spiplje vün no v žep zdevlje. Voz se zvrne no je samo lüneke domo prnesu.» (86 *Neumni sin*, zapisano pri Sv. Juriju na Ščavnici).

Lünek ali *lunek* je pri kmečkem lestvenem - 'lojtrskem vozu' zagozda, s katero je kolo pritrjeno na podvozje.

V isti anekdoti so z domačim izrazom imenovane *oje* - 'štanga' na sprednjem delu voza, ki služi kot vprega za žival - in *repica* na zadnjem delu:

On pa vpraša, »kak bi štiri konje zaprega, sem še ni nikdar vida?« - »Dva k ojem napre, dva pa od zada.« On gre pa napreže dva pri ojev, dva pri repici, tako da so bili z glavami od endrüga obrnjeni.

Repica je namreč zadnji del droga (sore), ki povezuje sprednji in zadnji del voza, drog, na katerega zadnji del se je dalo privezati vrv (ože oz. vože).¹⁴⁴

Pravljica 21 (*Kako se hude ženske ukrote*) iz Hruš pri Postojni omenja ojnice, torej ojesa, med katera so vpregli žival:

Nista bila še na pol pota, ko skoči naenkrat koza čez pot ter se zasadi z rogovi med vozove ojnice. Konj se vstraši ter skoči vstran.

Morski in vodni promet je v obravnavanih pravljicah in povedkah skromno predstavljen. Brodarji oz. brodniki so omenjeni največkrat v pravljicnem tipu AaTh 461 »Tri dlake

¹⁴⁴ Janez Bogataj, *Domače obrti na Slovenskem*, Ljubljana 1989, str. 152

hudičeve brade«, kjer se junak odpravi na konec sveta ali v onstranstvo in ga čez vodo, ki je med obema svetovoma, prepelje *vodnar* oz. *brodnâr*, kot npr. v primeru 73 (*Kak' je šu àn fant pà tri funte hudičeve vovne na glažova gura*) iz Št. Janža pri Tomišlju: *Zdej je pršu pa da 'nga bradnârja, k' je že dujst lejt čez vuda ladi prepeleavov, pa néj naben'ga člavéjka jømu, de b' mu biv tist' bradarêjne čiès zruòču - k se je žè àn naveličov*. Kako se je pastirju potok sam razmaknil tam, kjer so se drugi peljali z brodom (81 *Od pastirja*, Suhor v Beli krajini), pa je bilo že omenjeno pri opisu živinoreje.

V vseh teh primerih je predstavljen čolnar, ki je prepeljeval ljudi in tovor od enega brega reke do drugega, za kar je seveda pobiral - namesto mostnine - čolnino. Nikjer v obravnavanih pravljicah pa ni brodarstvo omenjeno kot splavljanje ali tovorjenje blaga, ki se je odvijalo po naših rekah, kot so: Sava, Ljubljanica, Savinja, Drava in Mura, ki so še do druge svetovne vojne predstavljale pomembno prometno in tovarno žilo.

Ribničan. Ilustracija Hinka Smrekarja v knjigi: Franc Milčinski, *Süha roba*, 1920.

Za prenašanje, oz. prevažanje tovora so si v izbranih pravljicah in povedkah ljudje pomagali s samokolnicami, »karjolami«, kot npr. v pravljici 1 (*Od barke, ki je po suhem plavala*), z Vipavskega: *Ko je spet barko tesati začel, letele so kuhance vse križem iz pod sekire. Vsakokrat, ko je zamahnil, odletela je kuhanca namesto trske tako, da je zvečer polno krijolo kuhanc domu peljal.*

Kot pripomočki za prenašanje tovora so omenjeni še koši in nosilnice:

Zdej miěžnar pa zasliš' tist' tàrkàjne na britaf, pa letí glièdat, kaj de je - pa zaglièda tist' ógøn, k' je tam goru - pa un je sevejde še zmirej razbijov, k' je še zmièrej arèjhe tovku. Sevejde, ta se pa tejga silnə prestraš pa letí brš h fajmaštri v cimər pa jəm prav': »Něj greduò na britaf, k' je téka rejč tam! Mrtvi kurjè pa rapatájà, de je groza!« - Fajmaštər pa pravjà: »Ja, jest bi že šu na britaf s tistəm ta viðcəm čarnəm' bukvam', pa me takú noga balí, na vem, če 'm muògu jət!« Nə tək pól sta se bla vəndər takú zmənìla, de jəh bə miěžnar kàr v kuòši na britaf nièsu. Zdej jəh pərnease kè na britaf, pa zaglièda tú un tat, je pa sevejde mislu, de un tat kaštruna nease - je pa zavpi: »Dèj ga brš, dèj, de ga brš vbijeva jən adeareva!« - Sevejde, fajmaštər pa tú zasliš', se pa tàk' strašnu vstraš', da kàr brš vən s koša skuòč', pa zažeane ad seabe tiste čàrnè bukve, de je ləžej bejžov, pa je takú šu, de se je kàr kadíl' za ním. (75 Dva tãta jən fajmaštər, Cirknik pri Mirni).

Ribničan v anekdoti 67 iz Matene pri Igu, ki je hotel pregnati čebele s svoje ajde, si je pri tem pomagal z nosili - *tragami*, kot je bilo že omenjeno pri odstavku o čebelarstvu.

Hrana in njen pomen

Motivi, v katerih se omenja hrana oz. najrazličnejše jedi in pijače, so v ljudskem pripovedništvu razmeroma pogosti. Ob primerjalni analizi besedil se pogosto izkaže, da je imela hrana v motivnih arhetipih največkrat simbolični pomen.¹⁴⁵

Od vseh jedi ima kruh - ne le v obravnavanih, pač pa tudi sicer - v slovenskih pravljicah in povedkah daleč najvidnejše mesto, saj kruh na neki način simbolizira hrano kot tako in v prenesenem pomenu.¹⁴⁶ Večina drugih jedi se pojavlja le enkrat, kvečjemu dvakrat ali trikrat.¹⁴⁷ Včasih je v pravljicah govor o nevestini najljubši jedi, kot npr. v primeru 23 (*Kraljevi služabnik, ki je hodil po svetu*) iz Poženika pri Cerkljah, ne da bi zvedeli, kaj je to bilo. Pravljica 49 (*Coperniki*) iz okolice Lašč in Ribnice pa omenja poleg kruha še druga jedila za ženitovanjski obed, ki tudi niso naštet. Za pravljice je namreč - kot je bilo že rečeno - značilna jedrnatost pripovedi, ki se ne izgublja v nepotrebnih detajlih, zato tudi v pravljici 10 (*Od kobil'ce an pa od pobča*) ni omenjeno, kaj je v hišo povabljeni Desetnik dobil za večerjo. Enako v pravljici 94 (*O kraljični, ki se ni znala smejati*) niso naštet jedila, ponujena za večerjo, na katero je kralj povabil kraljeviča devete dežele ipd.

Kljub temu, da ima v ljudskem pripovedništvu kruh vodilno mesto, marsikje na slovenskem podeželju, zlasti pa v revnih okoljih, kruh v drugi polovici 19. stoletja ni bil vsak dan na mizi. Namesto kruha so jedli kašo, žgance, močnik in druge jedi, kakor je pač bilo v navadi. Vendar pa je bila tudi revščina ali slaba letina neredko razlog, da kruha pri hiši ni bilo in so si ljudje pomagali, kakor so vedeli in znali. Odsev takih skrajno revnih razmer zasledimo v pravljici 33 (*Od svát'ga Coprijana*) iz Motnika, kjer se omenja repa kot edina jed siromašne družine. Na njivi so namreč pridelali le repo, ki jo je gospodar vsak dan napulil, da so jo potem nezabeljeno, nepodmeteno in neosoljeno jedli iz dneva v dan.

Največkrat omenjajo ljudske pravljice in povedke kruh kot popotnico. Tako npr. dobi v pravljici 93 (*Vojak*) kruh za popotnico odsluženi vojak, ko je bil odpuščen iz vojske. Prav ta vojak je v zapuščeni hiši, kamor je prišel, našel poleg gosli in »kanjera« (torbe) tudi kruh in vino. V pravljici *Mačoha* (Arhiv ISN, ŠZ 7/179) iz Poženika pri Cerkljah je mačeha spekla za popotnico dve »povaljničici«: svoji hčerki pšenično, pastorki pa - kot navadno v tem pravljичnem tipu - iz pepela. Naj tu opozorim na izraz »povaljničica« oz. povalnica, ki se običajno enači s povitico. Izraz je razširjen predvsem na Kranjskem in Štajerskem in pomeni zvito nadevano pecivo iz različnih mok, z različnimi nadevi;¹⁴⁸ po obravnavanem gradivu pa je bila povalnica v Poženiku sredi 19. stoletja lahko tudi nenadevan zvit kruh. Tudi vrtnarjevim sinovom, ki so v pravljici 28 (*Čudna služba*) iz Poženika pri Cerkljah nesli kralju sveže fige, da bi ozdravel, je mati spekla povaljničico za na pot.

Razen povaljničice se omenja še ena posebna oblika kruha, namreč žemlja, ki bi jo moral v pravljici 24 (*Siromak*) prav tako iz Poženika pri Cerkljah vsak dan dati svoji ženi, spremenjeni v ribo, mladenič, s katerim je pobegnila od očeta - čarovnika.

Za malico so prinesli kruh v gozd trem bratom, ki so v pravljici 1 z Vipavskega skušali stesati barko, ki bi po suhem plavala. V pravljичnem tipu AaTh 756 B (Prodani sin), kot so primeri 33, 48 in 95, joče oče, ko reže kruh sinu, ker ga je prodal vragu. Pastorek je v pravljici 99 (*Pravljica o potepuhu*, iz Rimskih Toplic) dobil jesti samo *kakšno škorjo ali pa ješprejn*.

¹⁴⁵ C. Lévi-Strauss je v študiji »Le cru et le cuit« (Mythologiques I., Paris 1964) ugotavljal ob besedilih indijskih jezikovnih skupin, da ima kuhanje v mitski misli oz. sistemu mitov lahko prenesen pomen. Kuhanje naj bi mdr. označevalo prehod od narave h kulturi. Simbolično »pečenje« naj bi imelo namen prevesti človeka iz naravnega, »surovega« stanja v civilizirano »pečeno« osebo. V. Ja. Propp pa v delu »Istoričeskie korni volšebnoi skazki« (Leningrad 1946) odkriva, da ima zaužitje hrane v arhaičnih predstavah odločilno vlogo pri prehodu v tuj (drugi, oni) svet.

¹⁴⁶ Omenjen je kar v petnajstih pravljicah: 1, 2, 22a, 23, 24, 27, 28, 33, 39, 40, 48, 49, 93, 95, 99

¹⁴⁷ Ješprejn (99), žganci (36, 53), kaša (36, 37), repa (33), krompir (2, 8), štruklji (9), bob (89), jajca (89), rak (59), riba (23, 35), meso (40), sir (85), orehi (75), pečen koštrun (75), pečeno tele (19), pečen vol (1), grozdje (79), jabolka (7, 17), fige (28), le slanina je omenjena trikrat (19, 72, 88).

¹⁴⁸ G. Makarovič, Prehrana v 19. stoletju na Slovenskem. SE 33-34/1988-1990, str. 191.

¹⁴⁹ P. Borgen, *Bread from Heaven*. Leyden 1965; Dietz - Rüdiger Moser, *Brot*. EM 2/3-4, 805-813.

¹⁵⁰ Gl. Manfred Clauss, *Mithras Kult und Mysterien*. München 1990, str. 117-118.

¹⁵¹ Gl. M. Edith Durham, *Some Tribal Origins, Laws, and Customs of the Balkans*. London 1928, str. 156-157.

¹⁵² S. Vilfan, *Očrt slovenskega pravnega narodopisja*. Narodopisje Slovencev 1, Ljubljana 1944, str. 229.

¹⁵³ Inja Smerdel, *Prelomna in druga bistvena gospodarska dogajanja v zgodovini agrarnih panog v 19. stoletju na Slovenskem*. SE 33-34/1988-1990, str. 33.

Če je v zgornjih primerih kruh povsem navadna, vsakdanja hrana in je z njim včasih skorajda poudarjena revščina, pa se zdi, da ima v nekaterih obravnavanih pravljicah kruh globlji pomen božjega daru, ki hrani ne le telo ampak tudi dušo. Ta pomen je čutiti v pravljicah 33 in 22a. Čeprav je omenjen le kot hrana, potrebna za preživetje, ga vendar dobita pravljlični osebi na čudežen način: v pravljici 33 (*Od svēt'ga Coprijana*) iz Motnika ga puščavniku vsak dan prinaša angel, v pravljici 23 (*Kraljevi služabnik, ki hodi po svetu*) iz Poženika pri Cerkljah pa odvrže kraljevemu služabniku na samotni otok vsak dan skorjo črnega kruha krokar. Simbolika kruha pride tukaj zopet do polnega izraza. Kruh postane dar neba, materializirana božja milost. Osnova tem predstavam, ohranjenim v pripovednem motivu B 256.5.1, prihaja iz biblijske tradicije (Ex 16,4; Neh 9, 15; Ps 78, 24, 105, 40).¹⁴⁹

V pravljici 39 (*Od štavvarja*) z Vranskega je globlji pomen kruha in ob njem tudi vina zaznaven z drugega vidika. V tej pravljici se junak niti takrat, ko se poroči s kraljično, ne udeleži svoje ženitovanske gostije; iz hleva pride med ljudi le toliko, da popije kozarec vina in vzame košček kruha. Tu kruh in vino simbolično predstavljata hrano kot vez, ki ljudi združuje, če jo skupaj uživajo.

Na poseben pomen kruha in vina, t. j. hrane in pijače v najodličnejšem pomenu besede, kaže njun pomen v kultih, npr. Mitrovem kultu. Udeleženci Mitrovih misterijev so npr. verjeli, da se z zaužitjem kruha in vina na novo rodijo - prerodijo. Pri kulturnem obedu zaužita jed zanje ni bila le navadna hrana, ki krepi telo na tem svetu, ampak tudi v prenesenem pomenu, hrana, ki okrepi dušo; obed je pomenil sredstvo, da se doseže večna luč.¹⁵⁰ Na njuno vlogo pri potrjevanju prijateljskih vezi med ljudmi pa kaže dejstvo, da se je npr. med nekaterimi črnogorskimi in srbskimi plemeni še v 19. stoletju pobratimstvo sklepalo v cerkvi z obredom, pri katerem so skupaj zaužili kruh in vino.¹⁵¹ Med slovenskimi pravnimi običaji spominja na posebno spoštovanje do kruha in vina ljudski nazor, da je najhujša od tatvin prav kraja pšenice in grozdja.¹⁵²

Omemba kruha v pravljicah 27 (*Kraljevi sin*) iz Poženika pri Cerkljah in 40 (*Od gvaževnate gorē*) iz Št. Ožbalta pri Trojanah ne spada toliko v poglavje o hrani kolikor v poglavje o čudežnih pomočnikih. V obeh pravljicah namreč pravljlična junaka svojo popotnico - v pravljici 27 nosi kruh 99 oslov, v pravljici 40 pa sta kot brašno (popotnica) navedena kruh in meso - prepustita mravljam (več o tem gl. poglavje o »Šegah«). Ker že govorimo o brašnu, naj tu navedem omembo brašna v pravljici 37 (*O prevzeti nevesti*), kjer pa ni navedeno, kaj sta princ in grofična vzela s seboj, ko sta odšla z njenega gradu. Zelo pogosto se omenja kruh v pravljličnem tipu AaTh 313, kjer čarovnikova hči pomaga junaku pobegniti pred svojim očetom. V pravljici 49 (*Coperniki*) iz okolice Lašč in Ribnice, npr., pomaga fantu, ki se pri čarovniku udinja, da bi uspel izvršiti zaupano mu nalogo, namreč v šestih urah pridelati pšenico in speči kruh. V tej pravljici ni težišče na kruhu samem kot jedi. Gre namreč za eno od dveh nalog, ki jo morajo pogosto opraviti junaki tega pravljličnega tipa: pridelati pšenico (poljedelstvo) in ukrotiti divjega konja (živinoreja), o čemer smo že govorili. Tudi v pravljici 2 (*Trije bratje*) z Vipavskega, ki sicer omenja kruh kot izdelek iz pridelane pšenice, ni poudarek na jedi. Gre za prebrisanost oz. srečo tretjega brata, kajti trije bratje so se zmenili, da dobi najmlajši prvo leto zgornji, drugo leto spodnji in tretje leto srednji del pridelka. Prvo leto so posejali žito in *ta mlajši je nesu lepo žitu v malin, je dobil moku in je spekel lep krah*.

Omembe drugih jedi so v ljudskem pripovedništvu navadno naključne, tako je tudi krompir, kljub temu, da je bil v 19. stoletju pogosto na mizi, omenjen le tu in tam, kot npr. v gornji šaljivi zgodbi. Pravljica se namreč nadaljuje takole: *Pri krompirju si je vzela gomolje v zemlji, bratoma pa je ostala le »krompirjevca«* in sta ga žalostno gledala, *kaku je krompir jou*. Če je v to pravljico krompir prišel zaradi poante, pa v pravljici 8 (*Sirota*) iz Ročinja nazorno osvetljuje bedo sirote, ki je dobila s seboj dva gorka krompirja iz kotla, ko jo je mačeha sredi zime poslala *smukvice brat*.

Krompir je že kmalu potem, ko se je od konca 18. stoletja razširil na Slovenskem, postal kruh revežev, čeprav so ljudje v začetku le počasi sprejemali to novost. Ob slabih letinah žita (1815, 1816 in 1817) je marsikom celo rešil življenje.¹⁵³ Princ in grofična, preoblečena v potepuha, sta z drugimi reveži vred dobila na gradu,

kjer je bila *vizitenga* (gostija ob »viziti« t.j. obisku), *kaše eno skledo in bokal vina*. (37, *O prevzetni nevesti*).

Mati je morala, če je hotela »udomačiti« sinove ob njihovem povratku, mdr. pripraviti za vsakega žgance iz sedem let stare moke, zabeljene s sedem let staro zabelo. Žganci so v pravljici 53 *Zacoprane kraljične* iz okoice Lašč in Ribnice - kot najobičajnejša hrana - očitno nadomestili kruh in prevzeli tudi njegovo povezovalno vlogo (prim. zgoraj). Hkrati imajo žganci tu vlogo kulturnega prevodnika: »omikajo« naj sinove, ki so na onem svetu »posuroveli«, v civilizirana bitja.¹⁵⁴ (Več o tem gl. poglavje »Oblačilni videz in osebna oprema«)

Žganci in kaša se kuhajo tudi v pravljici 36 (*Ajnšpegler*) iz Srebotne pri Motniku. V njej se je opeharjeni kupec osla prišel k premetenemu Ajnšpeglarju pritožiti ravno, ko je njegova žena pri *šparherthu* kuhala kosilo. Ker ni poznal štedilnika, je mislil, da lonec sam kuha. *Mu reče: »Unle pisker mi predaj, ko sam ure, mu ni potrebe neč ukuriti, za pisker me ja ne boš goljfal, ko sam vidim, de na ognišu ure.« /.../ Ko ga damu prinese, je rekel ženi jit žgance kuhat, pa ni hotel zavreti. Potlej se je spomnil, de je Ajnšpegler kašo v njem kuhat, je pa kašo dal kuhati, spet ni hotelo na ognišu zavreti.*

Če dodamo še pravljico 72 (*Ad mačehe, ad niène pastarke, pôl pa od niène hčièere*) iz Št. Janža pri Tomišlju, v kateri je mačeha dala pastorki, ki jo je poslala v začaran grad, s seboj: *Papièv za muoka, pejsak pa za su, svoji hčeri pa: moke, soli, špeha, ušeana* (pšeno t.j. prosena zrna), *jen tak' naprej*, smo izčrpali že večji del tega, kar govorijo obravnavane pravljice o hrani preprostih ljudi. Rekli bi lahko, da dobro odsevajo stvarnost, saj so bile ješprenova, ajdova, prosena kaša ter ajdovi, pozneje koruzni žganci, zabeljeni ali nezabeljeni poleg kruha in repe ter krompirja med najpogostejšimi vsakdanjimi jedmi slovenskega kmečkega, delno tudi mestnega prebivalstva v 19. stoletju.

Od mesnih jedi je še najpogosteje v obravnavanih pravljicah in povedkah omenjana slanina. Svinina je bila namreč od mesa tudi v resnici najčešče na slovenski kmečki mizi 19. stoletja. Tako npr. v pravljici 19 (*Prebrisani tat*) iz Blok pri Cerknici, kjer je premožni gospod ukazal prebrisanemu tatu, da mu mora ukrasti najlepši kos slanine izmed sedmih visečih pod njegovo streho; v zgoraj omenjeni pravljici 72 (*Ad mačehe, ad niène pastarke, pôl pa od niène hčièere*) iz Št. Janža pri Tomišlju je slanina vključena v popotnico, ki jo je mačeha dala svoji hčeri; v šaljivki 88 (*Neumni sin*) od Sv. Jurija na Ščavnici pa se je fantova neumnost izkazala med drugim tudi ob slanini, po katero so ga poslali: *On gre pa se sponi, kaj so mu mati doma pravili, začne špeh po blati vleči, tisto pa, ka se jemu je zblatili, je vkraj vreza, te se je znovi dalje blatilo, je pa vkraj vreza pa tak naprej, de je skoro vse vkraj zreza, no domo zelo malo prvleka.*

Kadar so pri hiši klali prašiča, so praznovali domači praznik: koline ali furež. Ob tej priložnosti so se zbrali vsi domači pa tudi sosedje. Drugače je očitno bilo pri goveji živini, saj na Slovenskem ni izpričano podobno praznično družabno srečanje kakor ob kolinah. Pravljice, ki vključujejo motiv B 411, kjer je čudežni predmet skrit v drobovju kake živali, so povezane s tem opravilom. Tako so npr. v primeru 29 (*Pepeljuharica, AaTh 510*) iz okolice Kroke pastorkini domači zaklali kravo:

Drugi dan so res kravo pobili, in mačeha že sama vrže pepeljuharici čreva in ji ukaže jih prat iti. Ko je ona na vodi, pogleda v čreva in res dobi notri ključek.

Danes seveda peljejo govejo živino v zakol k mesarju, če bi pa lahko imeli navedeno mesto v naši pravljici za odsev stvarnosti - kar se zdi, da je - bi to pomenilo, da so v 19. stoletju vsaj nekateri še tudi govejo živino klali doma. Zakol živali in opravila ob tem so zaposlila vso družino, tako da tudi pastorki, ki je dobila sicer najnižje delo, ta dan ni bilo treba opravljati še česa drugega.

Sir, ki ga je pojedel lakomni Žid - pa tega ni hotel priznati niti tedaj, ko je že pod vešali stal - je v središču dogajanja legende 85 (*Kdo je pojedel sir?*, Št. Jurij na Ščavnici). Žid je nazadnje le povedal resnico in to samo zato, da je lahko pobral četrti kupček denarja, namenjenega tistemu, ki je sir pojedel. Mleko in drugi mlečni izdelki se v obravnavanih primerih ne pojavljajo, čeprav so bili zlasti v živinorejskih predelih pomembna prehrabena sestavina.

¹⁵⁴ Prim.: C. Lévi-Strauss, *Le cru et le cuit. Mythologiques I.* Paris 1964.

Živila, kot so bob in jajca, so nepogrešljiva v pripovednem motivu J.1191.2, ki ga imamo med obravnavanimi v primeru 89 (*Kuhana jajca*). Ko je mašnik hotel poravnati dolg še iz svojih študentskih let, ko se je skupaj z dvema prijateljema izmuznil iz vaške gostilne, ne da bi plačal naročena jajca, mu je gostilničar zaračunal na *taužente goldinarjev*, všteti generacije piščancev, ki bi se medtem iz teh jajc zvalile. Absurdnost krčmarjeve zahteve je mašnik »pecirksu« (rihtarju) predočil z novo absurdnostjo; svojo zamudo sodne obravnave je namreč takole opravičil: *Bob sem kühal eno vüro, eno vüro pa sadija*. Jajca so bila kot vedno in povsod sestavni del prehrane, bob pa, ki je bil še ob zapisu anekdote zelo razširjena hrana, se je konec 19. stol. umaknil fižolu, ki je postal na Štajerskem ena glavnih prehranskih sestavin.

Od »boljših« jedi se omenjajo štruklji. Gospodinja v pravljici 9 (*Zlud jen »šušter«*, Vipavsko) se je namreč pripravila, »*de bi štruklje mesla*«, ko so imeli »*šuštrje na žrnadi*«. Štruklji naj bi bili sirovi, toda iz tega ni bilo nič, kajti ujeti »*zlud*« se je upri, da bi »*ser kozlal*«. Navedeno mesto nesporno odseva običaj, da so se gospodinje posebej potrudile pri kuhi, kadar so prišli k hiši delat bodisi sosedje bodisi obrtniki.

Kot rečeno, so častna kosila, gostije ali ženitovanjski obedi v pravljicah zelo pogosto omenjeni, redkeje oz. le z nekaj besedami pa so tudi opisani. Pripovedovalec pove npr. le, da je *grof pustil napraviti raznih jedil. Za ta zadno jed je pa tisti gospod pa prihranil enga kuhanga raka, kater je bil v čisto pokriti posodi na mizo prinešen.* (59 *Od Wedeža*, Kamnje pri Šentrupertu). Čevljar-vedež, po priimku Rak, ki se je izdajal za vsevednega, je uganil, kaj se skriva v pokriti skledi zato, ker je zavzdihnil: *O, ti ubogi Rak ti!* in pri tem mislil samega sebe, ne pa raka, ki je bil v resnici pripravljen kot zadnja jed za večerjo pri graščaku. Rak je v tem pravljичnem tipu AaTh 1641 obvezna jed, je pa vendarle značilno, da se - očitno kot gosposka jed - znajde na mizi bogatega graščaka. Jasno je namreč, da je bil v pravljici čevljarjev priimek izbran zaradi jedi, ne pa jed zaradi čevljarjevega priimka.

Fant, ki se je udinjal pri čarovniku, je moral, če se je hotel oženiti z njegovo hčerko, pripraviti v 6 urah srebrne žlice, vilice in nože za 20 oseb, *pridelano pšenico zmlati, iz nje speči kruha in pripraviti jedila za ženitovanski obed.* (49 *Coperniki*, okolica Lašč in Ribnice). Pravljica - o njej smo govorili že zgoraj pri kruhu - je daleč od stvarnosti, res pa je, da je ob ženitovanjih morala biti povsod na Slovenskem na mizi tudi ženitovanjska pogača, sicer raznih oblik in z različnim okrasjem, vendar praviloma iz pšenične moke. Prav tako je bilo povsod uveljavljeno načelo, da so ob tej priložnosti postregli z najboljšimi jedmi.¹⁵⁵

V eni od pravljic (23 *Kraljevi služabnik, ki hodi po svetu*, Poženik pri Cerkljah) je omenjeno, da so za ženitovanjski obed kuharice pripravile mdr. tudi nevestino najljubšo jed; v pravljici 24 (*Siromak* iz Poženika pri Cerkljah) pa je čarovnikova hči ženinu za poročno pojedino v kraljevi kuhinji *eno ribo za jed napravila*, da bi ga spomnila nase. Ko je namreč ubežala z njim, se je na begu pred očetom med drugim spremenila tudi v ribo, medtem ko je fant, potem ko je prekoračil reko, lahko svobodno nadaljeval pot. Nanjo, ki je morala spremenjena v ribo nekaj časa še ostati v vodi, pa je čisto pozabil in se hotel poročiti z drugo. Riba ima tu določen simbolični pomen in je z vidika prehrane ne kaže kaj prida upoštevati.

Bolj zgovorno je mesto o ribi v čudežni pravljici 35 (*Od Kuzle rojen sin*) iz Motnika: *Preke nvoč ujame (ribič) jeno (ribo) pa tista je bla zlata, jo nese damu in prau preke svoj žjen, de te na da barônu, »naprau jo ti, de jo boma sama jédla.« Žjena jo gre trenčerat in kar je riba v sjeb mela, uzame van iz žnjê, vérže tej na dvoriše, kuzla je pèršla, snê tiste čeve in kar je van värgla. In to drugo ribo, de sta jo z možem snedla; in nekej sta jo še te več děkel dála kôštat. Čez nekej cajta an juter se pergodi, ko pride hlapc iz štale vid, de je tam pred štalo kuzla pôba lizala./.../ Čez nekej časa so povile gospodina in děkla vsaka jenga pôba, uba sta tüd' 'mèla zlate lase.*

V tem, da je ribič lovil posebej za barona, odseva dejstvo, da so bile ribe - podobno kot raki - jed, ki jo je cenila gospoda. Bile pa so neredko tudi na mizah preprostih ljudi, kajti sladkovodni ribolov je imel tam, kjer so bili pogoji za to, že dolgo tradicijo in marsikdo si je pomagal pri preživljanju tudi z ribami.

¹⁵⁵ G. Makarovič, *Prehrana v 19. stoletju na Slovenskem*. SE 33-34/1988-1990, str. 142.

Pri nenavadnih posledicah zaužitja ribjega mesa gre za pravljico razlago partenogeneze, pri čemer je kot sredstvo izbrana zlata riba, ki je že sama nekaj nenaravnega, ne glede na to, da je riba večpomenski simbol (predvsem vode, plodnosti in modrosti).

Medtem ko ima večina sadežev, ki se v pravljicah omenjajo, takšno ali drugačno čudežno vlogo, je grozdje, ki se omenja v pravljici 79 (*Najden*) iz Suhorja v Beli krajini, čisto navadno. Ponj je poslal sovražni tast Najdena - ker se ni hotel sprijazniti z revnim zetom, češ, da ga bo ponudil gostom, v resnici pa mu je nastavil past, v katero se je nazadnje sam ujel:

»Napravi velike góstje. Jèmel je veliko trtje (vinograd) - okuli i okuli trtja postavi sudate za stražo, ter jim naroči, da prvega vstrelijo, ki pride po grozdje. Trgovec pošlje najprej Najdena. On brž prinese lepega grozdja kot samo salo.«

Jagode, fige, jabolka in orehi pa nasprotno niso navadni sadeži, pač pa npr. zlata jabolka, ki prinašajo moč cesarstvu, hrano, ki si jo zaželiš, če jih vržeš v zrak, dalje razmikajo reke, da gre junak lahko po suhem na drugi breg, ter vodijo pot v neznano (7); jabolka, po katerih zrastejo ali odpadejo rogovi (17); fige, ki bi edine lahko ozdravile bolnega kralja (28). Jagode, v primeru 8 (*Sirota*) iz Ročinja na Primorskem - kjer so imenovane *»smukvice«* - same na sebi nimajo nič čudežnega. Čudežno pa je to, da jih je pastorka nabrala sredi najhujše zime.

Orehi v anekdoti 75 (*Dva tãta jøn fajmaštør*) iz Cirnika pri Mirni so sicer brez čudežnih lastnosti, čeprav se v pravljicah pod orehovo lupino pogosto skriva namesto jedrca čudežno darilo. V Kramarjevi šaljivi zgodbi pa sta se zmenila dva lumpa, da bosta ukradene orehe trla in koštruna, tudi ukradenega, pekla kar na »britafi«:

»Unga k' je šu kaštruna krast sa vjièl' pa zápàrli. Un k' je šu pa nad arêhe, jøh je pa dost' dabiv, jøn pøl je ž nim' pa na britaf šu, kukør sta se bla prejt zmønila. Tam je pa zakuru za kaštruna, polej pa arêhe je na 'n dil' tovku, tàk' de je kàr daneal'.«

V tem primeru seveda ne moremo govoriti o kakem odsevu prehrabnih navad druge polovice 19. stoletja. Teh navad tudi ne spričuje tele, ki ga v pravljici 19 ukradeta mesarju na poti s sejma dva prebrisana tata in ga spečeta.

V nekaterih pripovednih motivih je vloga hrane enako nepovezana s stvarnostjo kot v primeru čudežnih sadežev ali v nekaterih motivih, v katerih ima kruh posebno vlogo, a vsebinsko drugačna od prejšnjih. V dveh pravljicah so ohranjeni elementi, ki pričajo o uporabi jedil v kulturne namene. V pravljici 23 (*Siromak*) iz Poženika pri Cerkljah je grajski pastir prinesel nekega dne s paše, kjer je tudi lovil, velikega ptiča. Ta ga je prosil, naj ga ne ustrelji, pač pa naj ga odpelje s seboj na grad. Morda ga bodo hoteli grajski preživljati. Ptič, ki je bil zaklet mladenič, je bil strašno ješč in je pojedel prvo leto 100, drugo leto 200 in tretje leto 300 volov. Po treh letih so ga odslovili. Potem ko je ptič fantu, ki ga je peljal v gozd, pokazal zaklad pod skalo pri bukvi ter mu je ena od obeh sester v ptiča zakletega mladeniča, h katerima ga je fant odpeljal, dala zlato jabolko, je pastir ptiču, ki ga je za to prosil, odsekal glavo na hišnem pragu. V tem trenutku je ptič dobil ponovno človeško podobo. Ptiču, ki je bil z drugega sveta, je bilo potrebno obilno žrtvovati, mu nazadnje odsekati glavo ter mu s tem dejanjem vrniti njegovo pravo podobo in ga spet spraviti v njegov svet. V pravljici so po vsem sodeč ohranjeni ostanki verovanj v odrešujočo moč žrtvovanja.

V pravljici 1 (*Od barke, ki je po suhem plavala*) iz Ajdovščine pa se pojavlja motiv, da mora junak v eni sami noči pospraviti ogromne količine hrane in pijače:

»Če hočeš mojo hčer za ženo vdobiti, moraš danes za južino cel sod vina spit, in celega vola snesti.« Kmalu mu pripeljejo cel sod vina in celega pečenega vola. Brat misli in misli, kako bi to pojedel, nazadnje si pa odreže košček pečenke od vola in maselček vina iz sode, pojužina to, potem pa pokliče: »Cel'gavolasnel, kje si ti?« - »Tukaj sem,« se oglasi oni. »Pojej tega vola! Precej!« Brdavs zazja, požre enkrat in vola ni bilo več. Nato zakliče brat: »Celsodvinaspil, kje si ti?« - »Tukaj sem,« pravi oni. »Pojdi sem in požri ta sod vina!« - »Precej, precej,« se oglasi brdavs vesel. Nato nagne 'Celsodvinaspil' sod, požre enkrat in vina ni bilo več.

Nadnaravna požrešnost oz. zaužitje ogromne količine jedi naj bi prinašala izobilje,

blagostanje in naj bi pospeševala rodovitnost narave (več o tem gl. poglavje »Čudežni pomočniki«), je torej v osnovi povezana z željo po vplivanju na plodnost in rodovitnost.

Tudi če ne upoštevamo čudežne vode, se kot pijača v pravljicah in povedkah najpogosteje omenjata voda (33) in vino (37, 39, 93); pravljica 59 (*Od Wedwža*) iz Kamenj pri št. Rupertu pa, ki govori o zapitem čevljarju, navaja žganje. Čevljar, ki ni bil jasnovidec, za kar se je razglašal, in tudi ni vedel cesarju povedati, kje je njegov izgubljeni prstan, je namreč, tudi zato, da bi pozabil na usodo, ki ga čaka, naročil, da mu prinesejo vsak dan bokal žganja.

Pravila lepega obnašanja pri jedi so se z leti spreminjala, v vseh obdobjih pa je bilo obnašanje kraljeviča devete dežele v pravljici 94 (*O kraljični, ki se ni znala smejeti*) iz Rimskih Toplic, milo rečeno, neprimerno:

Kralj ga je povabil na večerjo, a zmagovalec se je vedel tako neslano. da so se vsi plemenitniki bali, kaj bo. Kosti je metal pod mizo, koščice je prožil v obraz, komur je priletelo, kolcal je, da je bilo grdo. Pri tem pa je bil umazan kakor rokomavh in raztrgan huje od berača.

Oblačilni videz in osebna oprema

Obleka ima v pravljicah in povedkah poleg čarobne, v prvi vrsti označevalno vlogo; po njej je razpoznaven družbeni položaj posameznika. Pripovedovalec z opisom redko zgublja dosti besed, navadno kar na kratko pove, npr. takole:

Zdaj se je po gospočko obleka, no od sebe reka, da je doktor. 91 (Dva brata).

Ali:

Mašnik mu da (beraču) svojo obleko, ka si cesar ne bi misla, ka je kaki drugi stari ded priša. 87 (Cesar in mašnik).

Ali pa:

Velijo mu k' mizi, de bi se tud on žnjim kratkočasil in veselil, ker bil je tud zlo čedno opravljen. 60 (Od treh naukov ali svetov).

Da lepa obleka pripomore k človekovi veljavi v družbi, je splošno znano dejstvo, ki ga, kot je iz navedenih mest razvidno, jasno odražajo tudi citirane pravljice, enako kot odražajo ljudsko mnenje, da se za lepo obleko včasih lahko skriva zlo bitje, saj je v pravljicah hudič pogosto »gospod« (13, 16, 33). Ta oznaka se nanaša na njegov videz, torej predvsem na gosposko obleko.

Toda ljudski pogledi na obleko, ki odsevajo iz gornjih navedb in splošnih izrazov v njih, nikakor niso posebej značilni za slovensko stvarnost in za drugo polovico 19. stoletja, ampak so splošno veljavni. Zato so te omembe v obravnavanih pravljicah bolj malo izpovedne za prostor in čas, ki nas posebej zanimata. V njih preprosto odseva, da smo del človeške skupnosti, v kateri ljudje mnogo dajo na obleko in zunanji videz ter pogosto po tem presojujejo ne samo posameznikovo mesto v družbi, ampak tudi njegovo notranjo vrednost.

Če ima v resničnem življenju in njegovih že navedenih pravljичnih odsevih obleka med drugim tudi nekako usmerjevalno vlogo pri presojanju ljudi, pa je v nekaterih pravljicah obleka vse drugače pomembna. V pravljici 47 (*Trije sinovi*) beremo:

Ko peti dan žene (pastir) krave, je zvedel zjutraj, da je gospodu vojska napovedana. Ko pride v hlev do prvega konja, mu reče: »Osedlaj me v to škrlatasto opravo in to škrlatasto oblačilo si obleci, da greva tvojemu gospodu na pomoč, ki ga sovražniki zelo stiskajo.«

Drugi dan je pastir sovražnika premagal na belem konju in v srebrni opravi; tretji dan pa na rumenem konju in v zlati obleki. Zlata, srebrna, pa tudi škrlatna barva so vladarske oz. božanske barve. Obleka ima v tem primeru, ki seveda nima nikakršne zveze s stvarnostjo, simboličen pomen.

Štavvar, tretji grofov sin, ki se v pravljici 39 zadržuje v glavnem le v hlevu ter je temu primerno umazan in se po videzu tak tudi poroči s kraljično, svojo zunanost, kadar opravlja težke naloge, popolnoma spremeni:

In pride nôt uhôsto, privêže tega starga pezijônarja (konja) h' nmu garmu; natakne parstan na rôke in se spovne na tak'ga kvojna koker blisk, pa tak gvont, koker nar lepš general, pa tak meč, de bo vagov tri cênte, pa n'gov ruok regêrov (poveljniški) koker perô.

Kraljevič devete dežele iz pravljice 94 (*O kraljični, ki se ni znala smejati*) je prišel snubit kraljično umazan kakor rokomavh in raztrgan huje od berača. Ko pa je končno dobil dovoljenje, da se oženi s kraljično, je nenadno spremenil tudi svoj videz:

Kraljico so oblekli v čuda lepo obleko, trikrat lepša je bila ko ona v začaranem gradu.

Vsi so sedeli v zlati dvorani v zlatih oblekah in čakali ženina. Kralj je bil jezen in zlovoljen, saj je bil lahko!

Kar se vrata odpro in notri stopi v krasni obleki z mečem ob strani - kraljevič zmagovalec - lep v obraz in stasit.

V teh pravljicah ne kaže iskati zveze med opisom obleke oz. celotnim videzom pravljичnega junaka ter stvarnostjo, saj gre na eni strani za pravljичni način prikazovanja razvojnih stopenj v dogajanju, na drugi pa za magične lastnosti obleke. V začetni stopnji je z grdo obleko še bolj kot (navidezen) nizek družbeni položaj simbolizirana junakova (navidezna) neobetavnost in nesposobnost, v nadaljevanju pa se prav on najbolj odlikuje in izkaže vrednega, da dobi kraljično. V končni stopnji se razkrije njegova prava podoba, pri čemer ravno popolna sprememba v zunanosti - predvsem v obleki - poudari njegovo veljavo tako v družbenem kot v duhovnem smislu.¹⁵⁶ V nekaterih pravljicah junak spremeni svoj neugledni zunanji videz, ko nalogo opravi in doseže svoj cilj (13, 41, 94), v drugih pa lahko opravi nalogo samo v čudežni obleki. V tem primeru v obdobju med eno in drugo nalogo, če jih je več, vsakokrat znova privzame zanemarjeni videz (39, 47). Do magične obleke mu pomagajo čudežne sile (čudežni pomočniki). Že to daje samo razumeti, da z obleko dobi čudežno moč.

Ne potrebuje pa za opravljanje nalog, ki presegajo človeške moči, čudežne obleke pravljичni junak, ki ima že od rojstva posebna znamenja, npr. zlate lase (35, 96).

Izredno nenavadna je zanemarjenost pravljичnega junaka v pravljici 13 (*Od an'ga šularčka*) iz Dutovelj. *Šularček* namreč stoji sedem let na stebru v *brgešah*, katerih zadnji del je segal do tal, ne da bi se kakorkoli čistil ali strigel. V pravljici sta se na svojski način spojila dva motiva: motiv maskiranega pravljичnega junaka in motiv pogodbe z vragom, zaradi katere mora v takem stanju vztrajati sedem let. Razen tega se je pravljice očitno nekje na njenih mednarodnih poteh oprijel spomin na pojav stelitov, spokornikov v Palestini, ki so stali na stebrih. Nenavadno ukrojene hlače - *brgeše* (bregeše, brageše) - platnene hlače so bile prav zaradi junakovega visokega mesta na stebru lahko tako čudno ukrojene.

Poleg sijajnih in prekrasnih oblek, v katerih pravljичni junaki zmagujejo ter opravljajo čudovite podvige in v katerih se pojavljajo prerajeni ali odrešeni, imamo v obravnavanih pravljicah še drugačna magična oblačila, ki se ne odlikujejo z lepoto in bliščem, ampak so docela preprosta, neugledna, toda narejena iz posebnih snovi. Tako npr. mora v pravljici 53 (*Zacoprane kraljične*) iz okolice Laš in Ribnice mati svoje tri ob rojstvu izginule sinove ob času njihove vrnitve ogrniti s srajcami, sešitimi iz 7 let starega platna, ki ga je po dolgem iskanju dobila pri nekem tkalcu. S srajcami naj bi ukrotila svoje sinove, ki so na drugem svetu postali sovražni in divji. Prav srajce - seveda posebne - imajo torej v pravljicah moč, da pomagajo ljudem pri odrešitvi, odčaranju, ukrotitvi in ponovni vključitvi v normalno življenje. Podobno je npr. v pravljичnem tipu AaTh 451 sestra rešila brate, zaklete v labode, ko jim je iz kopriv stkala in sešila srajce in jih z njimi ogrnila. Verovanje v vključevalno moč srajce, ki velja sicer kot simbol zaščite in preskrbljenosti,¹⁵⁷ odseva tudi v ženitovanjski šegi, da je nevesta darovala ženinu srajco, ki jo je ta na poročni dan oblekel. To je simbolično pomenilo sklenitev rodbinskih vezi.¹⁵⁸

Razen bregeš in srajce v zgornjih primerih niso nikjer omenjeni posamezni deli oblačil. Poleg tega so uporabljeni le splošni izrazi (po gosposko oblečen, zelo čedno opravljen, umazan, raztrgan, v krasni obleki), ki so v časovnem in prostorskem smislu glede na odsev oblačilne kulture, neizpovedni. Mnogo bolj zgovorna je pravljica 72 (*Ad mačehe, ad niène pâstarke, pôl pa od niène hčière*) iz Št. Janža pri Tomišlju, v kateri je mucka pravljичni junakinji, pastorki svetovala, naj od hudobe zahteva *zlate šulnčke* (čevlje), *židan fièrtazek* (predpasnik), *židane kikle*, *židana kačemalkica* (kačomajka = ženska jopa) in *židana ruta*. Pravljica poleg različnih delov ženske obleke posreduje tudi narečne izraze zanje. Razlike v noši prebivalcev posameznih slovenskih pokrajin in nekaterih manjših območij so se že od srede 19. stoletja postopoma zmanjševale, proti koncu 19. stoletja pa je prevladoval podoben, če že ne poenoten oblačilni videz skoraj na vsem Slovenskem ozemlju.¹⁵⁹ Če odmislimo, da so *šulenčki* zlati, vsi deli obleke pa

¹⁵⁶ Da je v čudežnih pravljicah dragocena obleka simbol notranje kreposti, je ugotavljala npr. Katalin Horn v članku "Das Kleid als Ausdruck der Persönlichkeit", *Fabula* 18/1977, H. 1/2, str. 74-104. Več o tem gl. poglavje »Šege in navade«.

¹⁵⁷ Janek Musek, *Simboli, kultura, ljudje*. Ljubljana 1990, str. 257.

¹⁵⁸ Gl. Sergej Vilfan, *Očrt slovenskega pravnega narodopisja*. Narodopisje Slovencev I. Ljubljana 1944, str. 229.

¹⁵⁹ Gl. Marija Makarovič, *Oblačilna kultura agrarnega prebivalstva v 19. stoletju*. SE 33-34/1991, str. 247-248.

židani - torej svileni, bi navedeni deli obleke sestavljali nošo deklet na Dolenjskem ob prelomu stoletja.

Žal so glede moške noše obravnavane pravljice zelo skope. Kamižolo (kratek moški suknjič) oz., kot je Fr. Kramar zapisal v ižanskem narečju, *kamžuòlo* so ukradli trije tatovi kmetiču v pravljici 66 (*Tərjè lumpje jən kmiètəč*) iz Matene pri Igu, potem ko so ga že prevarali za kozo in osla. Ko je namreč ta slekel svoj *gvant*, da bi prinesel iz vode mošnjo z denarjem, je ostal brez vsega, kajti lopov jo je medtem z obleko vred popihal. Ta skromna omemba je pravzaprav vse, kar je od moške noše poleg brgeš in srajce omenjenega v obravnavanem gradivu, razen klobuka. Ta ima v obravnavanih pravljicah sorazmerno zelo opazno mesto, kar niti ni nenavadno, saj so pokrivala najznačilnejši zunanji atribut. Za klobuk si je npr. kraljevič v pravljici 96 iz Rimskih Toplic zataknil peresa ptiča Vedomca. Kraljevič, ki se ni nikogar ustrašil (59), je očitno veliko dal na svoj klobuk: *Toti vzame klobuk, reče: 'srečno', pa ne vzame ne konja, ne denarja, ne lepe obleke, ne meča, kar tako jo mahne po svetu.* Tudi štavvar - grofovski sin - v pravljici 39 z Vranskega *se usede na kvojna, dene klabuk na glavo in gre koker blisk.* Navedene omembe klobuka zrcalijo dejstvo, da je bil pri nas - in je ponekod še vedno - klobuk tisti del mladeniške kmečke noše, ki je imel neko veljavo. Čim lepša in čim bolj pisana peresa je imel za njim zataknjena, tem več je fant veljal. Zanimivo je, da je bila po vsej Sloveniji razširjena navada, da so fantje svoj prvi klobuk dobili ob birmi in da je bil ta klobuk narejen po meri za odraslega.¹⁶⁰

¹⁶⁰ PLS 1, str. 343.

Nadnaravna bitja, kot so npr. Rojenice, Škratje, peklenščki... so imela čisto določen videz in tudi oblačila. Tako so v pravljici 79 (*Najden*) iz Suhorja v Beli krajini *Rojenice, kot tri belo oblečene žene, sedeje za mizo*, Desetnica je v ljudskem pripovedništvu vedno strgana in razcapana. Najbolj pa je ljudska domišljija zaživela ob opisih vraga. Z opisom grozovite zunanjsčine hudobe je želel pripovedovalec pogosto tudi stopnjevati napetost pripovedi. V pravljici 94 (*O kraljični, ki se ni znala smejati*) iz Rimskih Toplic je vrag opisan takole:

Lase je imel čisto rdeče in brado špičasto, brke pa dolge in za ušesi zavezane.

V pravljicični legendi 95 (*O Peklenskem botru*) iz Rimskih Toplic je predstavljena peklerska mati:

To je bila šele grda ženska. Dolga in strašno suha, oči udrte in na njih debele velike očale, ki so ji pa sedeje skoro na konci nosa, razkuštrana in sitna, da je bilo joj. Oblečena je bila v raztrgane cape, le da je namestu krila imela napol hlače in vzadaj - rep. V roki je vihrela brezovo metlo, kakor jih imajo coprnice.

V isti pravljici so peklenščki ali zli duhovi različno oblečeni, odvisno od tega, kako velike hudobije so opravljali. Najhujši so bili rdeče oblečeni hudiči; nekoliko manj strašni so bili črni vrage; Škratje pa, zeleno oblečeni, z rdečimi kapicami, so bili le za porednost in škodo.

Kot pri mnogih sosednjih narodih tudi v naših pravljicah ljudstvo opisuje vraga na zemlji mdr. kot zeleno oblečenega moža, včasih lovca, npr: trije bratje v pravljici 45 (*Hudiču se ni zapisati*) iz Poljan so se odločili, ker jim je zmanjkalo denarja, da bodo s hudičem sklenili pogodbo, »*kar se vstopi prednje lovec in jih vpraša, ako so še tiste misli, kakor so bili poprej /.../ vsi so bili pri volji in so se zapisali hudiču v lovski obleki.*«

Hudič naj bi se po ustnem izročilu pojavljal med ljudmi tudi kot gospod, kar je bilo omenjeno že na začetku poglavja, ali grbast oz. šantav starček.

Ljudska fantazija se je torej v oblačilnem videzu nadnaravnih bitij držala tradicionalnih predstav, ki so bile veljavne tudi pri nekaterih sosednjih narodih.

V obravnavanih pravljicah so opisi ženskih pričesk in predmetov, ki so jih pri njih uporabljali, redki. Omenja se zlata barva las, ki simbolično vnaprej določa osebo. Le v dveh pravljicah, kjer je frizura vpletena v zaplet zgodbe same, izvemo nekaj detajlov. V primeru 22 (*Mačoha*) iz Poženika pri Cerkljah, je mačeha hotela svojo pastorko ubiti, da bi se pozdravila z njeno krvjo. Bratec, ki je to slišal, pa je sestri svetoval: »*Ko se boste perpravljali, da bi te mačoha česali, ti bom puntke vzela, pa ž njim potečem, ti*

¹⁶¹ Gl. Marija Makarovič, Slovenska kmečka noša od srede 19. stoletja do danes. (Disertacija). Ljubljana 1964, str. 319.

pa za *mano teci*.« Puntek na Slovenskem ni bil povsod znan. V strokovni literaturi se omenja semiško-dobiški puntek. To je kolobar iz rdečega bombaža in je pritrjen okoli kit s koščeno iglo, nosila so ga pa le dekleta. Na Krupi so si dekleta spletala lase v eno ali dve kiti in jih, na zatilju zviti spele s koščeno ali medeninasto sponko, prav tako imenovano puntek.¹⁶¹ Iz te pravljice pa izvemo, da so puntek, verjetno bolj podoben sponki, nosila dekleta tudi na Gorenjskem, npr. v Poženiku pri Cerkljah, kolikor ni M. Ravnikar Poženčan sam uvedel v besedilo ta izraz, ki ga je morda poznal od drugod. Kakšna je bila kita, ki jo je gospodinja v pravljici 9 (*Zludi jen »šušter«*) s Krasa vzela z glave, da je z njo zamašila vrč, v katerega je dala zlodja, ni razloženo. Verjetno je mišljen v kito spleten obroč, ki je pomagal držati lase vrh glave. Ni pa niti izključeno, da je imel pripovedovalec v mislih svitek iz blaga.

Nakit, kot sestavni del oblačila, ima v pravljicah lahko določeno magično moč (npr. prstani, ki so se svetili kot zvezde, luna in sonce), seveda pa je v pravljicah privilegij grofičen in kraljičen. V pravljici 37 (*O prevzetni nevesti*) je vrtnar grofični dejal, da je prodal njene prstane in uhane ter zlate koralde po 5 kron, čeprav so bili vredni najmanj 100 kron.

Mati-grofica v pravljici 63 (*Vod sviätga Greguòrja*) je prepoznala svojega ob rojstvu izpostavljenega sina Gregorja po svetinjici, ki jo je imel okoli vratu, toda prepozno, namreč potem, ko se je z njim že poročila.

Čudežni prstani (52 *Rojenice* in 39 *Štavvar*) imajo moč, da izpolnijo junaku vsako željo.

Prstani, kot simbol večnosti, predstavljajo zvestobo in so v ljudskem pripovedništvu bodisi kot polovici, ki se ujemata, bodisi v paru, pogost spoznavni znak zaročencev in zakoncev (npr. v primerih 11, 35, 37, 60).

Zlati ali srebrni čevlji so bili magični vsaj toliko kot zlata ali srebrna obleka, poleg tega pa, podobno kot prstan, simbolični razpoznavni znak, npr. v pravljicnem tipu AaTh 510 (29 *Pepeljuharica*) ali znak posebne vrednosti junakinje, npr. v pravljicnem tipu AaTh 480B (72 *Ad mačehe, ad niène pastarke, pôl pa od niène hčière*). Snemanje zlatega čevlja pa ima lahko podobno vlogo in posledice kot poljub. Junak namreč, s tem ko kraljični sname zlat čevelj z noge, reši njo in okamenelo kraljestvo, kot npr. v primeru 96 (*Pravljica o ptiču Vedomcu*, AaTh 461).

Železne čevlje dobi pravljicni junak, kadar ga čaka dolga pot ali težka služba in mora to pokoro opravljati toliko časa, dokler jih ne raztrga, npr. v primeru 49 (*Coperniki*, AaTh 313). Seveda so tudi železni čevlji - tako kot zlati ali srebrni in kot zlata in srebrna obleka - izrazito pravljicni rekviziti. Če bi pri srebrnih in zlatih čevljih in obleki še lahko kdo rekel, da je s temi pridevki enostavno označena barva, in da so možni tudi v resničnosti, pa pri železnih čevljih taka in podobna razlaga ne pride v poštev. Železni čevlji so možni le v pravljicah. Po prastarem verovanju sta predstavljala železo in jeklo magično odvrtačoče in zaščitno sredstvo pred demoni in njihovimi škodljivimi vplivi.¹⁶² Po široko razširjeni vraži naj bi varovala tudi pred vragom in čarovnicami. Še najbolj verjetno izhaja to verovanje iz načina uporabe te kovine, ki je služila predvsem za izdelavo ostrega orožja.¹⁶³ Sicer pa železo že kot močna kovina, ki jo je težko uničiti, dovolj jasno ponazarja, da bo dolgo trajalo, preden bodo železni čevlji raztrgani, naloga ali pot pa opravljeni.

K oblačilnemu videzu sodi tudi dodatna oprema. Največkrat so v pripovedih omenjene torbe. Tako npr. *mavha* v pravljici 91 (*Hudobec tlačan*) iz okolice Ljubljane: *Hudobec sne nekemu tlačanu kruh iz mavhe*.

Kašo sta v malho djala, beremo v pravljici 37 (*O prevzetni nevesti*) iz Motnika.

V pravljici 54 (*Ne zaničuj nobenega človeka*) iz okolice Lašč in Ribnice pa je zapisano: *Gospod potegne dobro z denarjem napolnjeno mavho iz žepa in jo hoče hvaležno ponuditi svojemu rešitelju*.

Mavha torej označuje vsakršno torbo, tako tisto, ki jo ima tlačan, kot tisto, ki jo ima berač, uporablja pa se lahko tudi v pomenu gosposke mošnje.

Za prenašanje stvari sta v obravnavanih primerih omenjeni tudi *culica* in *cajna*: *Ljubica*

¹⁶² Še v začetku 20. stoletja so tako srbska kot albanska plemena dovoljevala izdelovanje bakrenih loncev in izrezovanje ter oblikovanje pločevinastega posodja in drugih predmetov, toda nihče, ki je kaj dal na svoj ugled, ni koval železa, kajti bil bi nečist. Še do takrat se je namreč ohranilo verovanje, da železo odganja duhove - dobre in slabe. Gl. M. Edith Durham, *Some Tribal Origins, Laws, and Customs of the Balkans*. London 1928, str. 298-302.

¹⁶³ *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*. Bd.2, Berlin, Leipzig 1929/30, Eisen, p. 717-731.

zaveže svojo culico in ga gre na domenjeni kraj čakati. (31 Mrtvaški ljubez iz okolice Kroke).

Ali pa: *K' se ga b' pa rada znebila, ga je pa jiènkati povila v cunjne pa v jièno cajno dèla, juò zamazala, pa po vuòd spàstila. (63 Vòd sviètgà Greguòrja) iz Borovnice pri Vrhniki. Kanjer (iz it. carniera = lovska torba) je omenjen v pravljici 93 (Vojak): *Vojak pa odgovori: »Marš v kanjer!« In res skoči hudič v kanjer.**

Po Plet. je *kanjer* vzhodno-štajerski izraz za torbo. Po tem izrazu lahko vsaj približno določimo, kje je bila ta pravljica zapisana, če kraj zapisa ni naveden.

V Križnikovi pravljici 35 (*Od Kuzle rojen sin*) iz Motnika je popotna torba imenovana v spačeni nemščini *rajze tošel*:

Pride lintver po jizer, ta je mahnu iz svojim mečam po jem, in odbev mo je usej šterindvejsset glau in tem glavam jezike porèze, juh da v svoj rajze tošel in gre na svoj kvartèr v mest.

Robec je omenjen v pravljici 77 (*Najden*) iz Suhorja v Beli krajini: *Ko pride bogat trgovec v lozo, naveže dete z robcem za vrat na ano brezo. Zdi se, da tu robec pomeni ruto. Izraza ruta in robec se ponekod zamenjujeta.*

Larfa - je zakrila obraz in sončno zvezdo na čelu princese Jule, ko se je pred očetom, ki se je hotel oženiti z njo, zatekla na tuj grad in se tam zaposlila kot svinjarica (42 *Od sovvnè zvezde*, Motnik).

Dejanska omemba maske je v pravljicah nenavadna, kajti v pripovedi so možni še drugačni načini prikrivanja osebnosti, predvsem takšni, ki v stvarnosti niso mogoči (več o tem gl. poglavje »Šege in navade«).

Bojna oprema

Od bojne opreme je v naših primerih navedeno predvsem raznovrstno orožje. V pravljicah in povedkah imajo junaki ali razbojniki navadno meč in nož, tudi lok in puščice, včasih puške, lahko tudi kar oboje - meč in puško hkrati. Z mečem npr. poseka junak glave zmaju v pravljicnem tipu AaTh 300 (11, 35). Tudi strašni razbojnik v pravljici 33 (*Od svát'ga Coprijana*) iz Motnika je imel *na vsak plat per steg'n an meč dvol obèšn*. Natančneje je opisana bojna oprema *štavvarja*, ko je odhajal na bojišče:

*Ta mlad kral gre s tem starim kvojnám počas, camba, can, ca! In pride nôd uhòsto, privèze tega starga pežónarja h' unmu garmu, natakne parstan na rôke in se spovne: 'na tak'ga kvojna koker blisk, pa tak gvont koker nar lepš general, pa tak meč, de bo vagov tri cènte, pa n'gov ruok regèrov koker però.' In dene klabuk na glavo. (39 *Od štavvarja*, Vransko).*

Kraljevič je ponoči, ko je čuval jablano, ki je rodila zlata jabolka, streljal na tatinsko zlato ptico s puščico (98). Puščica je v pravljici ostala iz preteklosti, je pa značilno, da je streljal z njo kraljevič. Zdi se, da je puščica, ki v praksi že davno ni bila več uporabljana kot strelno orožje, ostala v pravljici, ker se je dobro ujemala z ustaljeno predstavo o kraljevičih.

Meče imajo navadno pravljicni junaki, da z njimi pokončajo nevarne pošasti, tako kot zlatolasi junak v pravljici 35 (*Od kuzle rojen sin*) iz Motnika, ki je z mečem posekal ne le večglave pošasti, pač pa je svoj meč zagnal celo iz velike daljave - kot kopje - da se je zapičil v nevarno kačo: *Zagnov je svòj meč, zapiknu se je v tô kačo nôd v garten.*

Nasprotno pa imajo lovci v obravnavanih pravljicah puške. S puško je streljal pastir, ko se je med pašo kratkočasil z lovom (23, *Siromak*, Poženik pri Cerkljah); s puško pa je lovil divjad tudi »koh« v pravljici 34 (*Od kocastga psa ali kôha*, Motnik): *Kôh uzame svoj gver* (iz nem. Gewehr = orožje, puška) *in je šou na jago.*

V pravljici ŠZ 7/56,1), ki sicer ni privzeta v ta izbor, je imel Divji jager *flinto* (iz nem. die Flinte) *na rami, katera je bila 5 klafter dolga*; torej sodobno orožje, toda pravljicne velikosti.

Samokres ali pištolo je imel pri sebi junak v dolenski pravljici 60, ki se je vračal domov po samotnih poteh. Uporabil pa ga ni, ker se je zadnji trenutek, preden je streljal na lastno ženo in sinova, ki ju po dolgih letih odsotnosti ni več prepoznal, spomnil nasveta gospoda, pri katerem je delal: 'kar lahko storiš danes, preloži na jutri': *In je že*

samokres ali pištolo napel, kar se domisli tretjega navka. (60 Pravljica od treh naukov ali svetov, Kamnje pri Št. Ruperti)

V pravljici 17 (*Trije bratje*) iz Vrtojbe na Primorskem je omenjen celo top: *Ko je stal na straži prvo noč, zagleda velikanskega moža, kateri gre proti njemu in nese na rami ogromni kanon. Na besedo kanon, ki se v pravljici uporablja namesto topa, je vplivala italijanska soseščina, saj prihaja iz romanskih jezikov (po Plet.).*

Orožarne, ki so na gradovih že skoraj nepogrešljive, čeprav ne ravno take, kot jo je imela grofica v pravljici 64, pa že sodijo h grajski arhitekturi (gl. naslednje poglavje). Grofica v tej okrnjeni pripovedi je hranila v njej *puòvhnə voruòžja: sabəl, flint, pəštuòl, jən tàk naprej.*

Gradnja in stanovanjska oprema

V obravnavanih primerih se omenja predvsem gradnja cerkva in mostov. Zidar v pravljici 45, ki je zidal cerkvico, je z vragom stavil za lastno dušo, da bo cerkev čez leto dni že gotova. Vrag mu je, da bi dušo dobil, vse, kar je podnevi sezidal, ponoči podrl. Toda tudi hudiča se je dalo ugnati - v vse štiri vogale cerkve je bilo treba vzidati kamne iz studenca, ki izvira na gori *Sida*, pa hudič gradnje ni mogel več podirati.

V pravljici je ohranjena sled prastarega verovanja v zvezi z gradnjo. Pri zidavi - zlasti pomembnih objektov, kot so gradovi, cerkve, mostovi ipd. - so po predkrščanskih verovanjih tudi na naših tleh žrtvovali bogovom človeško ali živalsko stavbno daritev¹⁶⁴ (kot pričajo nekatere najdbe, npr. v Ljubljani, kjer so v steni hiše iz 17. stoletja našli okostje mačke), saj so se s tem hoteli odkupiti in zavarovati pred htoničnimi

¹⁶⁴ Več o tem gl. I. Grafenauer, Človeška stavbna daritev v slovenski pripovedki in pesmi. Slavistična revija 10, 1957, 41 - 60.

Hudičev most pod Ljubeljem. Ilustracija v knjigi: J. V. Valvasor, Topographia archiducatus Carinthiae antiquae et modernae completa. 1688.

¹⁶⁵ Ibidem, str. 41.¹⁶⁶ Ustno T. Cevc.

(demonškimi) silami.¹⁶⁵ Krščansko obarvani nasledek tega verovanja so ohranile povedke in legende o zidavi - največkrat cerkva, ki ni in ni šla izpod rok, kajti kar je bilo zgrajeno podnevi, je neka temna sila ponoči podrla.

Očitno je človeško, pozneje živalsko stavbno daritev lahko nadomestil tudi predmet posebne sakralne vrednosti, kar odseva tudi v naši pravljici, ali pa so se, kot lahko sklepamo po pričevanjih, graditelji skušali odkupiti z denarjem. V zidovih kapelice na Veliki planini pa so našli denar in križec apotropijskega pomena,¹⁶⁶ torej oboje skupaj: zaščita pred sovražnimi silami s sakralnimi predmeti in denarna odkupnina.

V nekaterih primerih so se ljudje v ljudski pripovedi pogodili z vragom, ki je posebljeno zlo in v zameno za pomoč pri gradnji zahteva človeško dušo. Med obravnavanimi pripovedmi se pojavi ta motiv v povedki 100 (*Šum, Brodi v Rožu*) pri gradnji mostu. Zidava - podobno kot gradnja cerkve v zgornji pravljici (45) - delavcem ni šla od rok. Da bi delo končno le dokončali, so trije možje ponoči s pomočjo črnih bukev priklicali hudiča in z njim sklenili pogodbo, da jim bo pomagal graditi most v zameno za dušo prvega, ki bo šel čez, na kar so morali, da bi bolj veljalo, pogodbo podpisati z lastno krvjo. V nadaljevanju zgodbe pa so vruga za dušo le ukanili tako, da so spustili čez most najprej kozo.

Gradnja mostu je omenjena tudi v pravljici 34 (*Od kocastga psa ali kôha*, Motnik), v kateri je dal postaviti most čez jarek v bližini svojega gradu baron, ker se mu je smilila živina, ki so jo vozniki, ko so jo gonili čez jarek, neusmiljeno pretepali in pri tem grdo preklinjali. Nadzor nad zidarji in tesarji je poveril svojemu kuharju in tega je, ko je bila gradnja končana, poslal pod most prisluškovat, da bi zvedel, kaj bodo zdaj ljudje govorili. Prva sta šla čez most Kristus in sv. Peter. *Pèter je rêku: »Bôh no môjster, kaj boš dau temu barônu za lôn, ko je narêdu tu môst čez ta grab'n, de na bojo furman tjep'l svoje žvine?«* Kristus je rêku: *»Anga jêrbà (sina), de bo tist' otrok, kar bo rêku, se bo vse zgodil.«* Kuhar grofu ni povedal, da bo imel sin nadnaravne darove, ampak je dečka še majhnega ugrabil, da bi se sam okoristil z njegovimi sposobnostmi. Na podlagi tega zapleta se nato cela zgodba odvija dalje.

Iz navedenega mesta je jasno, da je Kristus nagradil baronovo usmiljenje do živine in njegovo prizadevanje, da bi preprečil preklinjanje voznikov (o katerem govori pravljica na začetku). Vprašanje pa je, ali je bila to prvotna vsebina motiva z mostom oz. ali ni morda motiv, primerno spremenjen, privzet v okvir te pravljice iz drugega miselnega obzorja, v katerem je bila pomembna sama gradnja mostu (seveda ne čez jarek, kot v tej pravljici, ampak čez reko) ne pa moralno ozadje graditeljevega nagiba. Zavedati se je namreč treba, da so se motivi, posebej kadar so izgubili svoj prvotni okvir (kar je pri pravljicah zelo pogosto), spreminjali, prilagajali in pod različnimi vplivi (tu pride v poštev krščanski) dobili lahko tudi drugo vsebino. Po vsej verjetnosti imamo tako kot v povedki 100 tudi v pravljici 34 opraviti s sledjo že v davnini ukoreninjenega gledanja na gradnjo mostov. Ta je veljala za prav posebej pomembno zahtevno. Zato je bila npr. pri Rimljanih gradnja mostov v zgodnjem obdobju njihovega razvoja, tesno povezana s kultom in je to do neke mere še dolgo ostala. Ni namreč slučajno, da so najuglednejši svečeniški zbor sestavljali t. i. pontifices (graditelji mostov), ki jim je na čelu stal vsakokratni cesar, v čigar uradnem nazivu ni nikoli izpuščena funkcija pontifex maximus¹⁶⁷.

¹⁶⁷ Lexikon der alten Welt. Zürich und Stuttgart 1965, s.v. Pontifices.

Tako nikakor ni izključeno, da je bila prvotna vsebina motiva z mostom povezana z nekoč stvarnim priznavanjem posebnih zaslug graditeljem mostov oz. tistim, ki so dali most graditi.

Podobno kot je ljudstvo spletalo pravljice in povedke okoli pomembnih gradenj, kot sta gradnja cerkve in mostu, jih je spletalo tudi okoli pomembnih oz. imenitnih stavb, kot so gradovi. Med obravnavanimi primeri sta to pravljici 11 in 64.

V pravljici 11 (*Ot angha vandrouca kaku je rejšu ano hčer ot angha ghrofa jen se je ožêno ž njuo*) iz Ponikev je vandrouc prišel do razbojniškega gradu, kjer ga je ana stara baba pahnila v temno sobo.

Kadr je otrpla, je vidu pu kloftra uod urát kukr ane šila al britvó nasəjenu u lüft špički, de kə bə naghlu nevidu, de bə stuopu na tiste šila jen de bə sá obóu. Jen ta je šəu, kə

je vidu, de je tistu nastavljenju, je skóču čez tisto jen baba gha je zaprla. Jen puótle ni več vidu, uón, k' je biu zaprt, ni nač vádu kam naprej, se je uózru pa tisti kambri jen je zaghljedou u anəm kuoti ane štinghe jen je šəu po tistəh štinghah dol.

Grofica v pravljici 64 (*Kumštna uganka*) iz Borovnice pri Vrhniki pa je imela nenavadno orožarno, ki jo sama v pravljici tako opisuje:

»Zduòlej pod zìemlo səm jəmièla pa puòvhnə voruòžja: sabəl, flint, paštuòl, jən tak' naprej. Guòr nad tistəm voruòžjem je biv pa jen cimər, jən je biu tak' narjièn', de kdur je stopu tri stopine vod vrat, de se je vsakmu pod nogām vdrəl, pa je padu duòl' med tist' voruòžje pa ga je prec' do smrt' fərdièrbal'.«

Obe navedeni mesti ne odsevata stvarnosti, odsevata pa ljudske predstave o gradovih. V gradove so preprosti ljudje redko prišli, če niso tam služili, pač pa je mogočna grajska zunanščina prebujala ljudsko domišljijo.

Predstave o gradovih kot velikih utrdbah s številnimi sobanami in majhnimi kamrami, med njimi tudi skrivnimi, pa s podzemnimi prostori in ječami, dalje z dolgimi hodniki in visokimi stopnišči, kot kakšen labirint, so ljudje še stopnjevali z grozljivimi dodatki, in prav odsev teh je našel mesto v zgornjih dveh pravljicah.

V resnici je bila večina gradov na Slovenskem, npr. že v primerjavi z nekaterimi drugimi v nekdanji Avstroogrski monarhiji dokaj skromnih. Orožarne so večinoma sicer imeli,¹⁶⁸ seveda pa niso bile hkrati pasti kot v naši pravljici.

Še manj časa kot gradovom posvetijo pripovedovalci pravljic in povedk opisom drugih stavb. Največkrat jih le omenjajo, pa naj bodo to bogate hiše ali pa *raztrgane bajte*. Tako npr. je omenjena v notranjski pripovedi 21 (*Kako se hude ženske ukrote*) iz Hruš pri Postojni »lepa prostorna hiša sredi gozda«. V njej je prebival kmet - gozdar, s svojo hudo ženo in hčerko.

Prav tako samotno lego je imela hiša v dolenski legendi 50 (*Lakomni bogatin*) iz okolice Lašč in Ribnice:

Ko sta še Kristus in sv. Peter po svetu hodila, prideta neki večer do jako lepe hiše, ktera je blizo pota stala na samoči. Sv. Peter pravi: »Gospod, jaz sem truden, potrkajva tukaj; saj sem vže večkrat slišal, da so po samočah dobri ljudje.«

Samotne kmetije na Slovenskem niso bile tako redke, bolj težko pa si je na samoti, pa čeprav *blizo pota*, predstavljati krčmo, kot se na prvi pogled zdi, da bi hiša lahko bila, ker je gospodar zahteval za prenočnino in hrano plačilo, kot pove pravljica v nadaljevanju. Res pa je, da ni tako redko kmet na samoti za dodaten zaslužek točil vino in postregel mimoidočemu, če je ravno bil doma, ko se je ta oglasil. V takem primeru tudi ne bi bilo čudno, če bi imel zelo lepo hišo, kot naš kmet v tej pravljici.

Tretji brat v pravljici 78 (*Od treh bratov*) iz Suhorja v Beli krajini je med svojim popotovanjem prišel na ano oštarijo, odprti konja i zanese žakelj fišo.

Vsaj *raztrgano hišo, kočjo, kajžo* (te oznake skromnih bivališč so uporabljene v primerih 37, 33) je imel - kot pravijo pravljice - skoraj vsakdo, pa če je bil še tako reven, razen služinčad, za katero so poskrbeli gospodarji. Puščavnik, ki je živel v *goši*, je imel svojo izbo ali uto, kot je malo protislovno rečeno v pravljici 33 (*Od svát'ga Coprijana*, Motnik):

In sta ga našla, kje jemu tam svojo izbo ali uto narejeno, de je tam prebivov. Puščavnik iz pravljice 11 (Ot angha vandrouca kaku je rejšu ano hčer ot angha ghrofa jen se je ožéno ž njuo) pa vandrouca niti ni imel kam dati, ker je živel tako na tesnem, de še sam zase néma prastuóra.

Prebrisana *moškra* (38 *Od moškre*, Kokarje pri Mozirju) je z odgovorom, da je njen oče šel iskat hišnega prostora, ko se je odpravil v gozd po metličje, kar je bilo že omenjeno pri nabiralništvu, hotela reči, da je šel po šibje, iz katerega je nameraval splesti pleten opaž, ki bi ga nato ometal z ilovnatim blatom, zgladil in pobelil z apnom, kar je značilno za gradnjo hiš predvsem v vzhodni Sloveniji. Takšnim hišam so na Štajerskem in v Prekmurju, kjer je bila pravljica zapisana, rekli kar »košč«. ¹⁶⁹ Kmetje so si dodatne prostore in gospodarska poslopja k svojim preprostim bivališčem po potrebi kar sami dozidali in pri gradnji uporabili stare gradbene tehnike. Odseva te stvarnosti v omenjeni pravljici ni mogoče spregledati.

¹⁶⁸ Ivan Stopar, Razvoj srednjeveške grajske arhitekture na Slovenskem Štajerskem. Ljubljana 1977, passim. Isti: Gradovi na Slovenskem. Ljubljana 1986, passim.

¹⁶⁹ Gl. Tone Cevc, Stavbe. Slovensko ljudsko izročilo. Ljubljana 1980, str. 106.

Kot običajen bivanjski prostor je soba seveda v pravljicah in povedkah pogosto omenjena. Tako npr. se v pravljici 16 (*Pravljica o treh hčerih* iz Gorjanskega na Krasu) imenuje *kamra*. Zgodba namreč pripoveduje, kako mož-satan ženi dovoli, da si ogleda vse kamre, samo ta devete ne. V pravljici 11 (*Ot angha vandrouca kaku je rejšu ano hčer ot angha grofa jen se je oženo z njuo*, iz Ponikev na Primorskem) je v roparski graščini vandrouca stara baba *uozila po kambrah jen ga zaprla u ta četrtu kambro*. V belokranjski pravljici 79 (*Najden*) je bogat trgovec na *oštariji* v enem *cimri* prenočeval. V *cimer* so šli tudi trije zlatolasi bratje:

Pridejo v cimer, najdejo za tri peršone za pit no za jest, se usedejo dvol h miz, pijejo no jejo, ko so že lačen bli. (35, *Od Kuzle rojen sin*, Motnik).

V pravljici 3 (*Sv. Jožef*) iz Gore pri Sežani je *kosmačin* peljal cerkovnika v svojo podzemeljsko luknjo, imenovano '*shota*' oz. *suhota*, kar pomeni na Krasu suh prostor oz. prostor v hiši ali shrambo.

Od posameznih elementov hiše je omenjena v pravljici 4 (*Hudič in kmetič*, Vipavsko, 1868) streha. Hudič in kmet sta se namreč dogovorila, da bosta tekmovala, kdo bo prej izdelal par čevljev kar na slamnati strehi:

Zvolila sta si slamnato streho za delavnico. Hudič je hitel kolikor je mogel; vsakokrat, ko je prevertal, je vrgel šilo hitro iz rok. Ali šilo je drketalo po strehi na tla, tako da je mogel skoraj ponj hoditi.

Jasno je, da je slamnata streha kot delavnica nekaj nemogočega in v tem smislu zgolj pravljicična. Slamnata streha pa je v času, ko je bila pravljica zapisana, vsekakor resnična, saj so bile slamnate strehe na Slovenskem v 19. stoletju še zelo pogoste zlasti na gospodarskih poslopih in še posebej na Krasu. Čeprav so tedaj v celinski Sloveniji že začeli postopno uvajati varnejše kritine, so celo v Kobaridu še do pričetka 1. svetovne vojne prevladovala slamnate strehe.¹⁷⁰

¹⁷⁰ Gl. Ivan Sedej, Stavbarstvo depriviligiranih družbenih slojev na Slovenskem v devetnajstem stoletju. SE 33-34/1991, str. 324.

Pri vsaki stavbi je pomemben vhod. Zato so seveda prag, vrata, ključavnica in ključ važni stavbni elementi. Omogočajo prehod iz zunanjega sveta v notranjost hiše in ga hkrati tudi zapirajo. Simbolika in verovanja, ki jih zaradi tega dejstva obdajajo, so dobro znana in raziskana, vendar bodo tu pritegnjena le toliko, kolikor je nujno potrebno v zvezi z omembami vhoda oz. njegovih sestavnih delov v obravnavanih pravljicah.

V pravljici 5 (*Tri funte hudičeve volne*) je *Trap* premožnim ljudem, pri katerih je prenočeval in ki so imeli nemo hčerko, povedal - to je izvedel pri hudiču - da je pod njihovim hišnim pragom lonec z denarjem in da morajo, če hočejo, da bo njihova hči ozdravela in spregovorila, hišni prag prekopati in izpod njega ta denar potegniti.

O predmetih, zakopanih pod pragom, poročajo ne le pravljice in povedke, pač pa tudi najdbe. Tako so npr. pod pragom hiše v Studorju našli kurje kosti, v veži v Bohinju kosti ptice in v Dolgi njivi pod Krvavcem posodo.¹⁷¹ Takšni zakopi nimajo le apotropejskega značaja, v običaju zakopati pod prag kako žival ali kak predmet (lonec, denar) - kakor je omenjeno tudi v naši in njej podobnih pravljicah - se po svoje odražajo še različne druge vraže in verovanja, ki so vezana na prag, saj je bil ta v arhaičnih verovanjih posvečeno mesto. Čezenj se pride z enega sveta na drugega. Seveda se je na to sčasoma pozabilo, kar je razvidno tudi iz pravljic. Tako npr. v pravljici 40 (*Od gvaževnate gore*) Stekleni gospod na vprašanje, kje bi bil izgubljeni zlati ključ, ki odklepa zlato skrinjico, odgovori: »*Res so ga zgubil, pod pragom v smeteh leži. Zmeram hodijo čez njega, pa ga ne môrjo nešt.*« Iz odgovora je razvidno, da so v prostorček pod pragom, potem, ko se je prvotna simbolika praga pozabila, stanovavci pometali smeti. Kljub temu pa ostaja zlata skrinjica v tej povezavi izrazito pravljicična.

Pomembnost hišnega praga so hoteli ljudje tudi estetsko poudariti. Tako je npr. zapisovalec rožanske povedke o Hudičevem mostu na Šumu (100) v svojem uvodu k zgodbi zabeležil, da je stari posestnik Kuhar za hišni prag uporabil *etrurski kamen*, ki so ga našli pastirji na paši. To ni bilo povsem izjemno, saj je bil marsikak hišni prag nekoč rimski spomenik in kar vrsta fragmentov latinskih napisov je bila najdena v tej drugotni uporabi.

Sama vrata, ki vhod v hišo odpirajo (in zapirajo), so bila (in so delno še danes) zlasti na deželi pogosto zaznamovana s podobami simbolične vsebine oz. z zaščitnimi

¹⁷¹ Ustno T. Cevc.

(apotropijskimi) znamenji. Od obravnavanih pravljic odseva to navado le pravljica 44, o kateri pa več besed pri »gospodarskih poslopih«, ker gre za vrata kašče.

Sicer pa so vrata omenjena še v treh pravljicah (62, 86, 93). V prvih dveh so to vrata, ki zapirajo prehod s tega na oni svet. Imajo torej povsem pravljičen oz. simboličen pomen in nikakršne zveze s stvarnostjo. Sv. Peter je namreč pred navihanim kovačem ali Kurentom zaprl vrata, prav tako so se zaprli pred njim hudiči v peklju. Še celo krempļji so jim pokukali skozi vrata, tako so jih tiščali, da bi se ga obranili (62, 86). V primeru 93 pa je pogumni vojak, ki je prenočeval v začaranem gradu, povabil nočne 'goste', naj vstopijo, ko so potrkali na *dveri neše*. Res so tu vrata omenjena, vendar nam kaj več to mesto ne pove.

K vratom spadata ključavnica in ključ. Vendar ni najti nobene povezave z resničnostjo v pravljici 29 (*Pepeljuharica*), kjer reče krava Pepeljuharici: »*Nič ne jokaj Pepeljuharica, v mojih črevih je ključek, ki odpre v podzemeljsko jamo, kjer se ti bo izpolnila vsaka želja. S ključkom le trikrat udari ob tisti kamen na vodi pri perilniku, pa se bojo vrata odprla.*« *Pred Pepeljuharico se je zares odprla jama.* Ključ je tukaj tisti čudežni predmet, ki odpre pravljičnemu junaku ali junakinji pot do nepričakovane sreče. Zaznavna je le njegova simbolična vsebina, ki je v tem, da omogoča ali onemogoča vstop v »posvečena« območja.

V pravljici 49 (*Coperniki*) sta dobila mladoporočenca - čarovnikova hči in fant, ki je pri očetu služil - posebno sobo za spalnico in shrambo svojih reči in, ko sta se naredila bolna, je stara copernica hodila le še *ljukati na ključavnično luknico*.

Medtem ko sta mladoporočenca v gorenjski varianti tega pravljičnega tipa AaTh 313 (23 *Siromak*) uspela pobegniti prav skozi ključavnično odprtino:

Potem sta po nevestnim nauki oba tanka kot nit per ključavnični luknji vankaj zlezla ino naglo naprej šla.

Pobeg skozi ključavnično odprtino skriva, ne glede na pravljično fantastiko, načela magije. Ob tem se je treba spomniti, da so ljudje, ki so še verjeli v čarovnice, in teh je bilo tudi v 19. stoletju še nekaj, mislili, da tisti, ki se spoznajo na čarovnije, lahko pridejo skozi ključavnico. Enako so verjeli za moro.

Gospodarska poslopja

Gospodarska poslopja kot sestavni del kmečke domačije seveda niso izpadla iz ljudskih pripovedi. Omenjeni so največkrat hlevi (19, 35, 39, 40, 77, 78, 99), kajti domače živali imajo v pravljicah in povedkah pogosto pomembno vlogo. V pravljici 19 (*Prebrisani tat*, Bloke pri Cerknici) naj bi mladenič ukradel bogatemu gospodu najboljšega konja iz hleva:

Natrga rož, kojih duh uspava in omoti človeka, pa se splazi v hlev, tam se pa skrije pod jasli in dobro z gnojem pokrije.

Hlev je najbolj priljubljen prostor *štavvarja*, tam je tudi spal in celo dan poroke je prebil kar v 'štali':

Pridejo od poroke nazaj; ta mlad pa kar u štalo spodkidavat jen nastilat jen kone rihtat. Druga družba so mêl ôhčet'n vesele; ženin je pa le kar u štali biu; so pil na zdravje ženina jen nevěste; ko ženina ni zraven b'lo. Jen gredo u štalo ga lepo prost, de prid h nam, in se znam boš veselū. In ta štavvar grē, pije glaž vina, in ozame košček kruha, pa zahval pa gre nazaj u štalo.« (39 *Od štavvarja*, Vransko).

Žal navedeni mesti ne govorita o podrobnostih (razen, da najprej omenja jasli). Tudi druge pravljice, v katerih je omenjen hlev, ne povedo ničesar o hlevu samem, npr. primeri 35, 40 in 79.

V pravljici 35 (*Od kuzle rojen sin*) iz Motnika trije zlatolasi bratje, ko pridejo do zaklete graščine, *dajo kvojne v štalo, no grejo v grešino*.

Gospodov sin iz pravljice 40 (*Od gvaževnate goré*) iz Št. Ožbalta pri Trojanah, ki je šel po svetu, da bi očetu prinesel tri zlata peresa, pride *do ene hiše, dene konja v hlev, ino gre, de bi an mav piv no jedu*.

Posvojeni fant Najden v pravljici 79 (*Najden*) iz Suhorja v Beli krajini pa je gostu, ki je prišel v gostilno, *konja lepu spraval v štalo, i (storil) vse no, kaj je treba*.

Navedena mesta odsevajo stvarne razmere, ki so veljale vse dotlej, dokler jih ni začel

spreminjati avtomobil. V času, ko so ljudje jezdili ali potovali z vozmi, je bil hlev, kamor so spravili konje, medtem ko so sami prenočevali v gostilnah, še kako pomemben. Še v eni pravljici se omenja hlev. Tokrat za kravo. Trije bratje v pravljici 80 iz Suhorja v Beli krajini si namreč niso znali razdeliti očetove zapuščine, zato so sklenili, da bo podedoval kravo tisti izmed njih, v čigar hlev bo šla. Krava je izbrala nekakšen zasilen vejnat šotor, katerega je postavil najmlajši brat, in se za lepe zidane *štale* še zmenila ni. Iz vejevja spletene šotore oz. ograje, ki so bile zaradi nomadske oblike paše lahko tudi prestavljive - imenovane tudi »pletarji«, so pastirji na hitro, kot začasno zavetje za živino, postavljali na paši in nekaj takega naj bi v tej pravljici naredil tretji brat.

Kašča je sicer manjše, a ne manj važno gospodarsko poslopje kot hlev. Omenjena je v pravljici 40 (*Od gvaževnate goré*, Št. Ožbalt pri Trojanah), kjer je peljala v kaščo zlata princesa grofiča, ki je prišel ponjo, da bi jo odpeljal k svojemu očetu, ter mu naročila, da mora do jutra prebrati smetje iz žita.

Pravljica 44 (*Od hudiča izdajnga*) iz Motnika omenja božjo podobo na kaščnih vratih. Vrag zahteva, da jo kmet odstrani:

»Gvor na kaščnih vratih mate nekej namalanga, tist zdej precej doli postergejte in pa urate široko odprete, pol vam bom vse povvno dnarjev n'coj nanvosu.« In zdej gre ta posestnik damu in vse tako priprav, kaštne urate odpre, in potlej si še spovvne, ko zamerka božjo podobo gvora na uratih, de mu je reku tisto dvol postergati, in je jo postrgov, koker mo je reku.

Kašče so bile ponos kmečkih gospodarjev, zato so bile pogosto tudi zunaj lepo okrašene, najpogosteje z nabožnimi freskami, npr. svetnikov - priprošnikov in zavetnikov, medtem ko sama vrata navadno niso bila poslikana, pač pa umetelno izdelana.¹⁷² Revni kmetje, ki si niso mogli privoščiti z nabožnimi freskami poslikane kašče, pa so vsaj vrata zaznamovali s kakimi simbolnimi znamenji, največkrat s križem. Križ ali pa npr. božje oko je po vsej verjetnosti imel v mislih tudi pripovedovalec, ko je govoril o *božji podobi* na kaščnih vratih.

¹⁷² Ustno T. Cevc.

Notranja oprema

Med skromnimi opisi notranje ureditve in opremljenosti prostorov je omenjena peč, kjer je npr. čez dan poležaval leni sin (81 *Hudič in črnošolec*, okolica Ljutomera).

Pepelka oz. Pepeljuharica v pravljici 29 iz okolice Kroepe je *vedno v kotiču ogniščinem tičala, da je bila kar pepela bela*. Pri Pepelki ne gre za ležišče ob peči, ampak za prostor ob samem ognjišču. Ta je bil vedno topel in bi bil po svoje lahko prijeten kotiček, če ne bi bil obenem tako umazan.

Stare kmečke lončene peči so bile priljubljeno ležišče, posebej v hladnih dneh. Pozimi so se na peči gnetli otroci. Klop ob njej je prav tako služila za posteljo enemu članu družine, saj so bile postelje na slovenskih kmetijah, bodisi ker ni bilo mnogo prostora bodisi ker so bile drage, še v 19. stoletju redke kos pohištva.

Ob kurišču je bil pepelnjak. Tja je dekle iz pravljice 40 (*Od gvaževnate gore*, Št. Ožbalt pri Trojanah, 1877) skrila fanta, ki je prišel po 3 zlata peresa 'steklenga gospoda': *»Tebe bôm pa v pepevnjak v pepev zakopava.«* Pepelnjaki seveda niso bili tako veliki in v njih ni bilo toliko pepela, da bi dekle v resničnem življenju svojo namero lahko izpeljala.

Enako si ne moremo predstavljati, kako sta se kmetič in hudič v peči tepla: *Sklenila sta, da se bosta v peči tepla. Hudič vzame velik drog, kmetič pa tkavnico.* (4 *Hudič in kmetič*, Vipavsko).

Peč je v tem primeru lahko skalna pečina, lahko pa tudi prostor - kavada, v katerem je bilo ognjišče. Toda v pravljicah je mogoče vse in nima smisla, da skušamo z logičnimi merili odločiti, kaj naj bi bilo res. S stvarnostjo očitno nima nič opraviti.

V pravljici 36 (*Ajnšpegler*, Srebotna pri Motniku) je neveden kmet kupil od Ajnšpeglerja lonca, za katerega je mislil, da sam kuha, ker ni bilo pod njim videti nobenega ognja. Lonec je pač stal na štedilniku, ki ga nevedni kupec ni poznal.

Ta zabavna epizoda v pravljici o Ajnšpeglerju je bila, kar se štedilnika tiče, prav gotovo zasnovana na resničnih razmerah v času zapisa ali nekaj prej.

Štedilnik, ki je bistveno vplival na stanovanjsko kulturo, se je namreč začel pri nas

pojavnosti v petdesetih letih 19. stoletja.¹⁷³ Pravljičar torej vsebuje nekaj novega, štedilnik, ki je bil v času zapisa v Motniku že znan, a ne še splošno razširjen.

Pravljičar večkrat omenja postelje, ki jih ne moremo povezovati s stvarnostjo, pa naj je to »ravbar Martinova postelja« v peklu, ki čaka na strašnega razbojnika (48 *Škrat*) ali pa velika postelja na dvoru kraljičine, ki se ni znala smejeti, v kateri naj bi dan pred poroko prespala princesa z obema kraljevičema, ki sta se potegovala za njeno roko (94 *O kraljični, ki se ni znala smejeti*).

O tem, kaj v pravljici lahko doleti tistega, ki leže v posteljo, govori pravljica 73 (*Kak' je šu àn fant pà tri funte hudičeve vovne na glažova gura*):

Zdej je šu hudič pa lièčt (na špampet - postelnjak - pod katerim je bil skrit fant). Zdej je šla pa Pašast na strváp, pa je kâr ànà brana najnga vârglà, pa je prec' zaspav!

Hudiča je hotela *Pošast*, ki mu je gospodinjala, uspavati, da bi mu izpulila *tri funte hudičeve vovne*. Način uspavanja pa je prav pravljjično »pošasten«. Postelji so splošno rekli špampet (iz nem. Spanbett).¹⁷⁴ Ta tujka je bila močno zakoreninjena v ljudski govorici še tudi v našem stoletju.

Samo po sebi je razumljivo in v pravljicah to tudi odseva, da so bile spalnice premožnih imenitnejše opremljene. Pri opisu take spalnice se nekoliko dlje pomudi pripovedovalec v pravljici 19 (*Prebrisani tat*) z Blok pri Cerknici. Iz odlomkov lahko razberemo, da je imel bogati gospod, tako kot so dejansko imeli v svojih spalnicah višji sloji, posteljo z vzglavjem, na njej rjuhe, v spalnici bogatega gospoda pa tudi ni manjkala omara na ključ.

V pravljici 39 (*Od štavvarja*) z Vranskega je imel grofov sin kar v hlevu posteljo, kjer je spal:

In sin grê lepo damu, uštalo, se ulêže na pôstlo, mirno zaspî.

Tu je pravljica - kakor tudi se zaradi tega, ker gre za grofovega sina, čudno sliši - popolnoma v skladu s stvarnostjo. Grofov sin, imenovan Štavvar, se je namreč samo okoli živine sukal, si dajal le z njo opravka, kot bi bil hlapec, hlapci pa so dejansko navadno imeli posteljo v hlevu.

Če ni šlo drugače, so ležišče pripravili na listju, tako v resnici kot v pravljici:

»Pa ta zdej le še nadalej prosi in obljudi, de ne bo nobene sitnosti delal in, če bodo hoteli, bo šel pa na listje ležat.« (60 *Od treh naukov ali svetov*, okolica Št. Ruperta).

Kot je bilo mimogrede že povedano, na kmetih ni imel vedno vsak družinski član postelje. Dokler so bile postelje še razmeroma redke, so imele na kmetijah ne le praktično funkcijo, pač pa v nekem smislu tudi socialno, postelje so imeli namreč le najpomembnejši člani družine¹⁷⁵. Otroci pa so včasih spali kar po trije v eni postelji ali pa so jim postlali kar na tleh.

Tako tudi v pravljici 38 (*Od moškre*, AaTh 875, Kokarje pri Mozirju) za deklinnega nezakonskega otročička ni bilo drugega mesta kot »dile«. »Zvita moškra« je namreč odgovorila na gospodovo vprašanje:

»Kaj dekla dela?« - »Na dilah ta lansk smeh zible.«

Z besedami *ta lansk smeh* je mislila deklinnega otroka, za katerega so pripravili ležišče kar na dilah.

Tudi klopi so lahko uporabljali za ležišča. V pravljici 58 (*Kovač in tergovc*) iz Kamenj pri Št. Rupertu pa sta kovač in njegova žena klop porabila v nenavaden namen:

Možu hitro v glavo pade in reče: »Ti prinesi noter v sobo tisto velko klop, ki je v veži, in jest se bom na njo vlegel in ti me pregerni in reci, da sim umerl.«

Ta uporaba klopi ne odseva stvarnosti. Mrliča so namreč položili na ležišče, zbito posebej v ta namen iz desk, ki so jih potem, ko so mrliča pokopali, zažgali.¹⁷⁶

Nasprotno pa motiv, ko prebrisana moškra, v istoimenski pravljici 38 sedi na klopi in šiva, živo podaja podobne momente iz resničnega življenja.

Značilno in po svoje izpovedno je dejstvo, da kljub sorazmerno številnim omembam klopi v obravnavanih pravljicah ni nikoli omenjen stol. Prav v tem, da ni omenjen, se namreč zrcali stvarnost, saj je bila še v drugi polovici 19. stoletja kmečka »hiša« (glavni stanovanjski prostor) opremljena največkrat le z enim ali dvema stoloma, medtem ko sta stali v njej navadno kar dve vzdani klopi (praviloma v kotu ob mizi), ena premična klop, pa še klop ob peči.

Nekaj stvarnih podatkov o notranji opremitvi najdemo v dolenski pravljici 59 (*Od Wedeža*)

¹⁷³ Gl. Irena Keršič, Oris stanovanjske kulture slovenskega kmečkoga prebivalstva v 19. stoletju. SE 33-34/1991, str. 346.

¹⁷⁴ Gl. Fanči Šarf, Kmečka postelja na Gorenjskem v 19. stoletju. SE 12/1959, str. 81-97, str. 89.

¹⁷⁵ Ibidem.

¹⁷⁶ Ustno, Helena Ložar Podlogar.

iz Kamenj pri Št. Rupertu. V njej škofov služabnik najde čevljarja - *vedeža* pijanega pod klopjo. Ko mu pove, kaj škof želi, stopi vedež k svoji stari omari, *jo odpre in nekaj starega papirja preobrača*.

Omare so se v drugi polovici prejšnjega stoletja začele vse pogosteje pojavljati poleg skrinje, ki so jo počasi izrivale.

Še do srede 19. stoletja pa so na podeželju prevladovale skrinje. Kmečki inventar iz 18. stoletja npr. omenja 3 stare omare, zraven pa 12 skrinj.¹⁷⁷

Za shranjevanje in prenašanje živil pa je lahko služila tudi truga. V takšni trugi je npr. hudičeva žena, ko ji je mož dovolil poslati materi, kar hoče in kar ve, da potrebuje, poslala svoji dve sestri in še samo sebe domov:

Ta žena satanova store nerdit ana truga, vzame sôju sestru s pakla jen ju dène v truga jen pošlje po tem čotastem hlapci damu materi. (16 Pravljica o treh hčerih, Gorjansko).

V enem od obravnavanih primerov je omenjen skrivni prostorček, ki je v študijah notranje opreme kmečkih hiš pogosto ostal nezapažen:

Ljubica berž zleti v sobico, se opravi in pokrije z ruto ter zbere vse svoje vrednosti in je dene pod desko. Ko se je po dolgem času vrnila v rojstno hišo, so v njej živeli že tuji ljudje. Toda, ko so videli, »*da je tu res znana, in da je izpod deske vzdignila svoje nekdanje imetje, dovolili so jej, da je smela do smèrti v hiši ostati.*« (15 *Mertvi pride po svojo ljubico*, Hudajužina).

Dekle, po katero je prišel 'mrtvi ljubček', je svoje stvari skrila pod desko v tleh, kjer je očitno morala biti narejena vdolbina v zemljo, če hiša ni bila podkletena, če pa je bila, je moral biti prostorček med tramovjem.

¹⁷⁷Gl. Irena Keršič, Oris stanovanjske kulture slovenskega kmečkega prebivalstva v 19. stoletju. SE 33-34/1991, str. 367.

ODSEV DRUŽBENIH RAZMER

Ker so družbeno življenje pogosto narekovale verske predstave in svetovni nazor, je včasih težko ali celo nemogoče ločiti eno od drugega. Medtem ko je odsev stvarne kulture v pravljicah in povedkah dosti razločen in so dobljeni izsledki oprijemljivi, je odsev družbenih razmer kakor tudi verskih predstav v njih mnogo bolj nejasen, prikrit in kaže več starejših sestavin.

Jože Karlovšek: Kamniška Veronika

Družbeno življenje

Odnosi med ljudmi in položaj posameznikov, od tistih v najožjem družinskem krogu do onih med različnimi družbenimi skupinami, so v pravljicah in povedkah podani sproti. Razberemo jih lahko iz opisov zunanjega videza nastopajočih, prehranjevanja, dela, ki ga opravljajo, obnašanja itn. S temi opisi in nekaj pojasnili je predstavljena podoba družbenega sestava in socialnih razmer, kot so jih občutili ljudje, med katerimi so pravljice in povedke živele; včasih pa je v njih zaznaven tudi odsev starejšega stanja. Pri analizi osnovnih gibal in spleta dogodkov v ljudskem pripovedništvu, se pokaže, da v večini primerov do navzkrižij ne prihaja toliko med posameznikom in družbo, pač pa se težave, ki nato sprožijo odločitve in delovanje, rojevajo iz odnosov med posamezniki, ki so ali naj bi postali med seboj družinsko povezani. Ti izzovejo trenja, ki nato sprožijo akcijo; navadno prisilijo pravljичnega junaka, da odide od doma. Po drugi strani pa se poda junak v svet tudi iz lastne želje ali z namenom poiskati si zakonca, torej ustvariti novo družinsko vez.

Zelo očitno je, da se v pravljicah, tako v družinskih odnosih kot v odnosih med višjimi in nižjimi družbenimi sloji, pojavljajo vedno iste osebe v vedno istih vlogah, kot nekakšni stereotipi - stalni obrazci. Mačeha npr. je vedno sovražna do pastorka in pastorka, vendar nikoli ne more preprečiti njenega uspeha; med tremi brati je najmlajši, čeprav najmanj obetaven in preziran, vedno tisti, ki uspe; kralj se noče sprijazniti z neprimernim snubcem svoje hčere, pa vendar ta postane njegov zet, ipd. V naslednjih odstavkih bo prav takim pravljичnim motivom odmerjenega največ prostora, kajti ti motivi, vsaj prvotno, nikakor niso bili le stilistični obrazci, kar se danes pri nekaterih pravljicah zdi, da so, in kar so pri nekaterih - zlasti pri novelističnih in šaljivih pravljicah (npr. o treh bratih) - dejansko postali.

Zelo številne so čudežne pravljice, v katerih se morajo junaki oz. junakinje zaradi mačeha ali bodočega tasta izpostavljati preizkušnjam ali izpolnjevati bolj ali manj nemogoče naloge. Iti morajo npr. na drugi svet, v deveto deželo ali v temen gozd; pretrpeti različne preizkušnje ali z zvijačo in čudežno pomočjo premagati ovire. Ko junak to opravi, doseže najvišji vzpon na socialni lestvici, pastorka se npr. poroči s princem, reven pastir se poroči s princeso ali neizmerno bogati, včasih pa se polasti čudežnih predmetov, s katerimi dobi oblast nad ljudmi in celo nekaterimi bajnimi bitji. V vseh pravljicah, kjer nastopa mačeha - npr. v pravljичnih tipih AaTh 403 »Črna in bela nevesta«, 450 »Bratec in sestra«, 480 »Prijazna in neprijazna deklica«, 510 »Pepelka«, 706 »Dekle brez rok«, je njen odnos do otrok iz moževega prvega zakona sovražen, želi se jih znebiti, hoče jih umoriti, nalaga jim nemogoče naloge. Pravljični tipi z mačeho se pojavljajo skoraj v vseh slovenskih antologijah. Očitno je ta široko razširjena pravljična skupina pri nas zelo priljubljena. Med obravnavanimi primeri jih je sedem: 8, 22, 24, 25, 29, 72, 73.

Kljub mačehinim nakanam pastorki in pastorka vedno uspejo. V pravljici 22 (*Mačoha*, AaTh 450) pastorka s svojim bratom mačehi, ki se hoče po zdravnikovem nasvetu napiti njene krvi, pobegne in se poroči z graščakom, ki jo odpelje iz pribežališča, kamor se je zatekla z bratom.

V primerih 8 (*Sirota*, AaTh 510A), 29 (*Pepeljuharica*, AaTh 510 A), 72 (*Ad mačeha, ad niene pãstarke pól pa od niene hçiere*, 480B*) čudežni pomočnik pomaga pastorki, da premaga mačehine pasti in se povzpne na vrh družbene lestvice z možitvijo.

Tudi pastorka, ki ji je mačeha odsekala roke, se poroči z grofom in končno ji tudi roki zopet zrasteta (prim. 25 *Mačoha*, AaTh 706).

Žrtve mačehe so večinoma deklice, pastorki navadno le kot njihovi bratje, vendar včasih tudi sami. Mačeha je npr. pastorka, ki se ga je hotela odkrižati, poslala po *tri funte hudičeve vovne* (73, AaTh 461), dosegla pa je le, da je pastorek silno obogatel.

Takšna dosledno negativna podoba mačehe, ki ima v pravljici brez izjeme vedno zle namene, ni mogla biti odsev resničnih razmer v nobeni družbi, zato se upravičeno zastavlja vprašanje, od kod pravljичni lik mačehe?

O odnosu med mačeho in pastorko(m) je bilo zelo mnogo napisanega. V mnogih študijah so različni strokovnjaki poudarjali različne sestavine, ki so jih v tej (in tej sorodni) pravljичni motiviki odkrivali. Vidiki, s katerih je mogoče to problematiko obravnavati, so številni in ni vedno lahko reči, kdaj si izsledki avtorjev nasprotujejo, kdaj se le dopolnjujejo oz. predstavljajo osvetlitev vprašanj z drugega gledišča. Morda ne bo odveč opozoriti vsaj na nekatere vidike, s katerih je odnos mačeha : pastorka obravnavan v strokovni literaturi, in nakazati nekaj smeri raziskovanja.

O tej in sorodni pravljичni motiviki so pisali predvsem nasledniki Jungove šole, kot sta npr. M. L. von Franz¹⁷⁸ in S. Birkhäuser-Oeri¹⁷⁹. Med najnovejšimi s psiholoških vidikov pisanimi študijami naj omenim še delo Torborg Lundellove, *Fairy Tale Mothers* (New York/Bern/Frankfurt a.M./Paris, Lang 1990), vendar se pri psihološkomoralnem pristopu k razlagi pravljic ne bomo ustavljali.

V zvezi z vprašanjem, od kod v pravljicah tak lik mačehe, so važnejši izsledki, do katerih so prišli kulturnozgodovinsko usmerjeni raziskovalci, med njimi še posebej Proppov učenec E. M. Meletinskij. V knjigi o pravljичnih junakih je skušal odnos mačeha - pastorka utemeljiti družbenozgodovinsko.¹⁸⁰ Šlo naj bi za odsev razpada endogamno orientiranega matrističnega rodovnega reda in prehoda k eksogamni patriarhalni družinski ureditvi. Mačeha je iz drugega rodu in zato sovražna. Včasih ima njen lik celo kanibalske poteze.¹⁸¹ Med obravnavanimi pravljicami naj v tej zvezi opozorim na pravljico 22, v kateri se hoče mačeha napiti pastorkine krvi.

Tudi v študiji 'Die Ehe im Zauber Märchen'¹⁸² je Meletinskij ugotovil, da je osnovno sporočilo tovrstnih pravljic obsodba prekrška proti endogamiji. Pri razlagi te ugotovitve se je oprl predvsem na islandske pravljice, v katerih odoveli kralj naroči, naj mu pripeljejo novo ženo, ki pa ne sme biti z otoka (ali polotoka). Poslanci se v megli zmotijo in mu pripeljejo ženo (čarovnico) prav od tam. Ta začne takoj preganjati pastorko. Pozneje se preganjana pastorka poroči s princem in pravljica pogosto pove, da je princ doma v deželi, od koder je kralj hotel dobiti novo ženo. Gre torej za deželo, s katero so obstajale tradicionalne ženitne povezave, zato je pastorkin zakon »pravi« in v skladu z normami. Ta svoja izvajanja je Meletinskij podprl z ugotovitvijo, da imajo v praskupnosti vse očetove žene »položaj« matere in da se pri nekaterih ljudstvih oznaka mačeha nanaša le na tisto ženo, ki je prišla od drugod in ni pripadala rodu, s katerim so bile ženitvene povezave običajne in normalne.¹⁸³

Takšna razlaga negativnega lika mačehe je vsekakor sprejemljiva. Z njo pa niso v nasprotju dognanja strokovnjakov, ki so videli v pravljicah, kjer nastopata pastorka in mačeha, odsev iniciacijskih šeg. (Tudi Meletinskij v zgoraj omenjeni študiji poudarja pomembnost iniciacije v arhaičnih skupnostih).¹⁸⁴ Tako mnogi raziskovalci razlagajo preizkušnje, ki jih mora prestati, in končno srečo, ki jo pastorka doseže z iniciacijo.¹⁸⁵

Na sorodnosti med motivom s čudežnimi Pepelkinimi oblekami in nekaterimi stopnjami iniciacijskih ritualov je opozarjala Katalin Horn.¹⁸⁶ Podobnost vidi v tem, da je moral iniciant, kot znak svojih pridobljenih vrlin, obleči novo obleko.

Ob primeru bolgarske pravljice *Zlatoto momiče* (AaTh 403, 480) je v zadnjem času Dagmar Burkhart povezala pastorkino srečanje s starko (utelešeno veliko boginjo) globoko v gozdu (dostop v onstranstvo) in preskušnje, ki jih pri tem prestane z iniciacijo.¹⁸⁷

Končno naj omenim v tej zvezi še študijo Richarde Becker o dekliniški iniciaciji v vzhodno-slovanskih čudežnih pravljicah.¹⁸⁸

Če bi se vprašali, kaj je bilo pri pravljicah o mačehi in pastorki prvotnejše, ali je bila to dekliniška iniciacija ali lik same mačehe, take, kot jo je prepričljivo razložil Meletinskij, bi se težko odločili. Končno, to ni niti važno, saj sta obe sestavini, ki sta se spojili v

¹⁷⁸ The Feminine in Fairy tales. New York 1974).

¹⁷⁹ Die Mutter im Märchen. Stuttgart 1976.

¹⁸⁰ Geroj volšebnoj skazki. Moskva 1958, 182 - 198.

¹⁸¹ Mnenje Meletinskega privzema v svojo razpravo 'Aspekte des Weiblichen im bulgarischen Tier- und Zauber Märchen' (Fabula 23/1982, 207-220, gl. str. 214) Dagmar Burkhart, ne da bi ga zavrnila. Njena razprava gre v nadaljevanju v drugačno smer.

¹⁸² Acta Ethnographica 19/1970, 281-292.

¹⁸³ Id. str. 283.

¹⁸⁴ Id. str. 284, 286, 291.

¹⁸⁵ Prim. Linda Dégh, Hochzeit (EM 6/4-5, 1990, 1114); Ricarda Becker, Initiation (EM 7/1, 1991, 185-186).

¹⁸⁶ Katalin Horn, Das Kleid als Ausdruck der Persönlichkeit: Ein Beitrag zum Identitätsproblem im Volksmärchen. Fabula 18/1977, str. 75 - 104. Da ima obleka v teh pravljичnih tipih pogosto pomembno vlogo, je opazil mdr. že R. Eisler (Prim. njegovo delo: Weltenmantel und Himmelszelt 2. München 1910, 521-522; tom. 1, 261 in 287).

¹⁸⁷ D. Burkhart, Aspekte des Weiblichen im bulgarischen Tier- und Zauber Märchen. Fabula 23/1982, 218.

¹⁸⁸ Die weibliche Initiation im ostslaw. Zauber Märchen. Berlin 1990.

enoto, bili lahko hkratni. Pozabiti pa tudi ne smemo, da ima pravljica zelo verjetno še več sporočil.

O koreninah tovrstnih pripovednih motivov je bilo potrebno spregovoriti nekaj besed predvsem zato, ker lahko včasih pravljice odsev tiste stvarnosti, ki je nanje vplivala že ob nastanku, razpoznavno trajno ohranjajo. Odsev prastare stvarnosti, o kateri smo govorili, se je namreč ohranil do danes in se razločno kaže kot nekak skupni imenovalec teh pravljic. Gre za dosledno negativnost mačehe in njeno nečloveško krutost.

Glede odseva poznejših družbenih razmer v pravljicah pa je važno poudariti, da je pri odkrivanju, kaj je v pravljico vnesel čas, v katerem je živela in bila zapisana, treba pripoved obravnavati tako, kot so jo dojemali pripovedovalci in poslušalci. Tem pa so - povsem naravno - večplastnost pravljice in njeno skrito jedro ter prav tako skrite korenine - neznane. Kaže se jim le njena »površinska«, t. i. eksoterična podoba. Ta pa je pri pravljicnih tipih z mačeho in pastorko v obrisih taka: Mačeha sovraži dobro, lepo pastorko in ljubi svojo grdo, ošabno, zavistno hčer. Tej hoče pridobiti srečo z zlobnimi nakanami proti pastorki. Kljub vsem spletkam je na koncu dobro poplačano, húdo kaznovano. In tu smo na povsem občečloveškem, etičnomoralnem področju, kjer družbeni odnosi kot taki nimajo ne narodnih ne regionalnih posebnosti, in tudi ne časovnih. Umerjeni so povsod in vedno po istem pravljicnem vzorcu, ta pa je vzpon z (naj)nižje na (naj)višjo družbeno stopnjo oz. napredovanje odrinjenih in izravnava krivic.

Mačeho in njeno lastno neuspešno hčer razlaga Burkhartova kot negativno oz. kontrastno podobo pastorko in starke v gozdu (ta kot utelešena boginja pastorko poplača z bogastvom). Pastorki kot pravi dedinji, ki se na koncu poroči s princem, stoji nasproti polsestra kot napačna junakinja z neupravičenimi zahtevami. Tu preide Burkhartova k razlagi, kako je prišlo v pravljico polsestrino spodrivanje pastorko. Po njenem mnenju gre v osnovi za načelo t. i. ultimogeniture, po kateri ima pravico do dedovanja najmlajši sin oziroma najmlajša hči. Burkhartova namreč misli, da je treba bolj arhaično stopnjo videti v trojici sester, od katerih neuspešni starejši dve spodrivata najmlajšo. Trojica mačeha, njena lastna hči in pastorka naj bi bila manj arhaična.¹⁸⁹

Če se takšna razlaga polsestre ne zdi sprejemljiva - vsaj ne kar brez pridržkov - saj preskok z ene trojice (tri sestre) na drugo (mačeha, hči, pastorka) ni niti jasen niti dobro utemeljen, ne glede na nekaj drugih pomislekov, ki se nam zbudijo ob omenjeni študiji, pa je razlaga pravljic, v katerih nastopajo tri sestre, z načelom ultimogeniture dosti bolj verjetna. (Več o načelu ultimogeniture glej v poglavju o pravu.)

Med obravnavanimi primeri je samo ena pravljica s tremi sestrami (41), pač pa jih je kar devet (2, 20, 39, 47, 71, 78, 94, 97, 98) s tremi brati. Pravljicni junak je seveda najmlajši. Čeprav ga imajo za norčka (71) ali zanikmeža (39) - in tak v začetku pravljice tudi je - ter ga odrivajo in zasmehujejo, se vedno izkaže za najuspešnejšega. Česar starejša dva ne zmoreta, uspe njemu, včasih s prebrisanostjo, včasih z značajskimi odlikami, dobroti, usmiljenjem, pripravljenostjo pomagati, ki mu pridobijo naklonjenost čudežnih pomočnikov. Tudi v teh pravljicah se junak navadno povzpne z nižje stopnje na družbeni vrh, poroči se z grofično, princeso ipd. Pogosto pa gre v teh pravljicah za izbiro dediča. Oče, npr. bogati kmet (20, 71), kralj (97, 98) hoče dognati, kateri od treh sinov je najvrednejši, da mu zapusti premoženje ali kraljestvo.

Preizkušnje sposobnosti treh bratov kot zakonitih dedičev svojega očeta se v večini primerov razlikujejo od preizkušenj za snubce, predvsem pa tukaj odpadejo dodatne zapreke. Oče sinove po navadi pošlje v svet - bodisi po čudežno zdravilo (20), živo vodo, zlato jabolko, konja, princeso (98), večkrat se oče odloči, da bo njegov naslednik tisti, ki bo prinesel najlepšo obleko, konja, nevesto...(71); tudi njihovo neustrašnost želi preizkusiti (97).

Dejstvo, da se vedno kot pravi dedič izkaže najmlajši, je skušal A. Lang razložiti z načelom ultimogeniture, vendar je J. de Vries njegovo razlago zavrnil z drugim dejstvom, namreč, da v pravljici najstarejši nastopa kot tisti, ki je določen, da opravi nevarno nalogo, in ima prvi priložnost, da bi se izkazal.¹⁹⁰

K temu lahko dodamo še razliko med likoma pravljicnega najmlajšega brata in najmlajše sestre. Pri slednji bi se, kot je bilo omenjeno zgoraj, vsaj teoretično, dalo pritrditi

¹⁸⁹ D. Burkhart, o.c., str. 218.

¹⁹⁰ Betrachtungen zum Märchen. FFC 150, Helsinki 1954, str. 142.

mnenju Burkhartove, ki je z načelom ultimogeniture razložila zavist starejših dveh sester in njuno poskušanje onemogočiti oz. odstraniti najmlajšo - legitimno dedinjo.¹⁹¹ Ta je namreč v pravljicah že na vsem začetku prikazana kot »prava (dedinja)«. Navadno je najlepša in najboljša in že s tem določena, da uspe, medtem ko je tretji brat prikazan kot neobetaven in na videz nekako upravičeno zapostavljen. Njegov izhodiščni položaj je mnogo bolj kot izhodiščni položaj najmlajše sestre podoben stvarnosti, kakršno poznamo: Mlajši bratje so namreč pri dedovanju po navadi slabo odrezali. Posestvo je največkrat pripadlo najstarejšemu sinu - ostali bratje so dobili odpravnino, sestre pa doto. Kajti trdni gospodarji so se, vsem spremembam (tudi pravnim) navkljub,¹⁹² zavedajoč se resnice slovenskega pregovora 'hiša razdeljena, razpade kakor zapuščena', ki je nastal prav ob izkušnjah z delitvijo, navadno odločali, da se kmetija ni delila in je prišla v roke najstarejšemu sinu. V tem primeru so mlajši pogosto ostali na kmetiji kot delovna sila in so se kot taki tudi poročili - če so se - po navadi z revnimi dekleti. Uspeh je bil za mlajše sinove na slovenskih kmetijah lahko v nekem smislu uresničljiv v glavnem le, če so se izučili kake obrti ali če so jih poslali študirat.

Če nas začetna podoba tretjega brata nekoliko spominja na stvarne »tretje brate«, pa to nikakor ne pomeni, da je naša stvarnost vplivala na podobo ali celo na pojav treh bratov v pravljicah. Tudi se ne zdi verjetno, da bi šlo pri tem tako pogostem motivu le za stilistično sredstvo stopnjevanja. J. de Vries je mnenja, da je pravljica uporabila prastar mitični motiv kot pripovedni obrazec. Trojica bratov namreč ne nastopa samo v pravljicah, ampak je splošna v družinskih sestavah tako mitološke kot dinastičnogenealoške in heroične vrste, kar je pokazal že danski raziskovalec Arthur Christensen, ki je zbral veliko število primerov iz indoevropskega sveta.¹⁹³ Christensen je menil, da je bila v vse našete družinske sestave trojica bratov privzeta kot obrazec iz pravljice. Christensenovo misel je J. de Vries zavrnil na osnovi dognanj o indoevropskem tripartitnem sistemu in njegovem mitološkem pomenu, po tedaj novih dognanjih znanosti o verstvih.¹⁹⁴

Ker je torej v mitih trojica bratov, od katerih ima najmlajši izredne lastnosti (in zaradi njih nasledi očeta), tako pogosta ter razložljiva z indoevropskim - iz religije izhajajočim - tripartitnim sistemom, je J. de Vriesovo mnenje zelo verjetno pravilno. Potemtakem trojica bratov ne le, da ni privzeta v mit iz pravljice, ampak je pravljici trojica v osnovi lahko odraz mišljenja arhaične družbe. Za arhaična ljudstva je namreč značilno, da so ljudje živeli in mislili po načinu, ki se odraža v mitu. Vse, kar se godi v človeku in izven njega, jim je bila tako rekoč »mitična« stvarnost. S tem pa ni rečeno, da na pravljici lik tretjega brata niso vplivale tudi druge sestavine. Dejstvo, da sta starejša brata v pravljicah navadno negativno okarakterizirana (podobno kot starejši sestri), in da pravljica z njima prav tako hladnokrvno opravi, kot s starejšima sestrama, bi dalo slutiti, da je s slabo usodo »tretjega (mlajšega) brata«, ki se je na začetku zdelo, da mu je namenjena, bilo v ljudskem pripovedništvu le še podčrtano že tako neperspektivno izhodiščno stanje pravljice junaka, ki naj bi bil neumen, zanemarjen, len ali kako drugače zaznamovan. V tem liku bi kljub vsemu lahko videli podobnost s Pepelko in drugimi junakinjami v pravljicah, kjer začetnemu, poudarjeno slabemu videzu in položaju glavne osebe sledi popolna sprememba na koncu pravljice. O tako nenadoma spremenjenem videzu in položaju glavne osebe s slabega na najboljše gl. še poglavje »Šege in navade«.

Tako kot se večkrat zgodi v življenju, se tudi v ljudskih pripovedih bratje pogosto sprejo, kadar starši ne določijo sami, kaj od družinskega imetja bo kateremu od otrok pripadlo. Pogosto je torej osrednja tema pravljic ali povedk spor, ki nastane med brati, ker si ne znajo pravično razdeliti dediščine. V pravljicah in povedkah se starejša brata navadno povežeta med seboj in delujeta skupno proti mlajšemu (2). Mlajši ju seveda - po pravljici zakonitosti - s svojo prebrisanostjo ali pa s srečo, ki se mu nasmehne, prelišči.

Le kadar oče pred smrtjo sam razdeli dediščino svojim sinovom, ne pride do prepira. Vendar pa se v teh primerih pravljice ne končajo z razdelitvijo dediščine, kot da bi ne mogli kar tako pustiti najmlajšega z najslabšim deležem. Zgodba se navsezadnje le obrne njemu v prid, tako da se najmlajši na koncu najboljše odreže, kot npr. v pravljici

¹⁹¹ Gl. D. Burkhart, o.c., str. 207-220.

¹⁹² Zemlja velikega dela kmetij na Slovenskem (z izjemo Gorenjske in Koroške) se je kar močno drobila. Deljivost kmetij je namreč začela rasti že v drugi polovici 18. stoletja, ko je skozi stoletja ohranjeno načelo o nedeljivosti kmetij vedno bolj izgubljalo svoj pomen. Dedni zakon iz leta 1868 pa je celo zakonsko dopuščal svobodno delitev kmečke posesti. Starejši sin je postal zakonit naslednik le, če ga je oče še za svojega življenja določil za dediča. (Zgodovina Slovencev. Ljubljana 1979, str. 488).

¹⁹³ Prim. Danske Studier 1916, 46-63. Po J. de Vries, 142.

¹⁹⁴ J. de Vries, 142.

»Obuti maček« (AaTh 545), vendar tega pravljичnega tipa med obravnavanimi primeri nimamo.

Včasih, npr. v pravljici 96 (*Pravljica o ptiču Vedomcu*, AaTh 461, Rimske Toplice), prevzame posvojenec vlogo najmlajšega brata, kljub temu, da ima kralj poleg njega še tri lastne sinove. Posvojencu v tej pravljici ni potrebno, da bi veljal za norčka ali zanemarjenca, da bi se na koncu iz te podobe nenadno prelevil. Njegovo rojstvo je v tej pravljici prvič že samo na sebi čudežno in ga ni mogoče imeti za navadnega človeka. Rodil se je staršema, ki sta že prekoračila šestdeseto leto. Drugič pa - in predvsem to ustreza liku tretjega brata - ga njegov družbeni položaj, kot posvojenca očeta, ki je imel lastne sinove, že postavlja v brezpraven položaj, vsaj glede dedovanja krone. Zato se je kraljevi posvojenec že kot deček lahko odlikoval s svojo postavnostjo, razumom in spretnostjo.

Spor, ki sicer po navadi nastane med tremi brati, je tokrat izzval krušni oče, ki je - kakor mačeha pastorko - poslal posvojenca, da bi se ga odkrižal, po tri peresa ptiča Vedomca. Kralj se je namreč ustrašil, da bi posvojenec zaradi velike priljubljenosti utegnil podedovati krono. (Gl. poglavje o pravu).

Podobno kot zahteva mačeha od pastorko, da izvrši najrazličnejše nemogoče naloge, postavlja tudi bodoči tast - navadno kralj - težke preizkušnje junaku, ki se poteguje za roko njegove hčere (prim. 1: AaTh 531; 18: AaTh 851 A; 39: AaTh 530; 94: AaTh 559). Tudi uspešni izpolnitvi teh preizkušenj sledi viden družbeni vzpon. To pa je že nov pravljični obrazec, pri katerem se oče noče sprijazniti z neprimernim snubcem svoje hčere (več o tem gl. poglavje »Šege in navade«).

Napredovanje na višji socialni položaj je jedro pravljice 77 (*Najden*, AaTh 930 A, Suhor v Beli krajini), ki se začne takole:

Ano nuč je spal an bogat trgovec na oštariji. V unem cimri je glih ana postrajnska rodila dete; zato ga silijo ven v drugo hišo. /.../ A prav zato ni htel iti, ker je ravno čul, da bo tu dete njegovo vse premoženje pojerbalo (trgovec je namreč imel hčer, s katero naj bi se pravkar rojeni fant oženil). On je tako štimo čul, so ble vre rojenice.

Drügo jütro veli materi: »Bi li pa vi hteli le to dete prodati, ja glih nimam deci, bogat sem, fala Bogi! Pa bi tega fantička vzela. Bilo mu je pa na tem, da bi ga sprüdil, ker ga je jezilo, da bi bilo to dete njegov zet.

Trgovčev odziv na prerokovanje Rojenic oz. njegova nepripravljenost, da se sprijazni z napovedano usodo, je v skladu s stvarnostjo toliko, kolikor je nedvomno resnično dejstvo, da so se socialno ali ekonomsko višje stoječi ljudje vedno upirali družinskim povezavam z nižje stoječimi.

Čeprav je način, kako je trgovec skušal preprečiti nezaželeno poroko, pravljичno pretiran, je trgovčevo nasprotovanje napovedani ženitvi mnogo bolj verjetno kot pa kraljeva hitra privolitve v poroko princese s čevljarjem, ki je v pravljici 18 (*Koža od uši*, AaTh 851 A) uganil, da je odrti meh - ušji. Edini pogoj, ki mu ga je kralj še zastavil, je bil, ali ga je hči pripravljena vzeti. To pa je dovolj za princesino roko le v pravljicah, toda tudi tam je neobičajno.

Pravljični tip AaTh 875 »Premeteno dekle«, ¹⁹⁵ kjer se gospod poroči s šiviljo zaradi njene prebrisanosti, se je ljudem priljubil prav zaradi podiranja družbenih pregrad (38 *Od moškre*, Kokarje pri Mozirju). Taki in podobni motivi so mnogim ljudem dajali snov za beg iz resničnosti in zidanje gradov v oblakih.

Prav to, da so pravljice s prehodom z nižjega družbenega položaja na višjega tako pogoste in priljubljene, kaže, da je bil v resničnem življenju v družbah s hierarhično ureditvijo zelo malo verjeten. Očitno je namreč, da je o družbenem vzponu ljudstvo sanjalo prav zarto, ker so bile te sanje v stvarnosti skoraj nedosegljive. Vsekakor pa so visok vzpon v stvarnosti in v pravljicah premožnejši navadno skušali preprečiti.

Seveda poroka ni edini način družbenega vzpona v pravljicah. Tako npr. se dobro znajde v življenju predica v pravljici 92 (*Razbojnik - ženin*, AaTh 955), ki se je zaradi stave odpravila ponoči k vislicam, našla tam speče razbojnike ter jim vzela nakradeni denar:

¹⁹⁵ Prim. Jan de Vries, *Die Märchen von Klugen Rätsellösern*. FF Communications No 73/ Helsinki, 1928.

Ona vzame tisti žakel s kunja, in ga nese v bližno mesto, kunja pa je tan pistila. Notri v tistem žakli pa so bili sami penezi, te pa je ne štela več iti domu, gre v bližno mesto in ker je v tistem mestu ravno en hram na odajo bija, si se je tisti hram kúpila in si je tam krčmo nastavila.

Predica je imela pravljíčno srečo. Brez nje ji ne bi uspelo priti do denarja, s katerim si je pomagala do boljšega kruha in gosposkega življenja. Če pa pravljíčno srečo odmislimo, ostaja dejstvo, da je vzpon na družbeni lestvici s povečanjem meščanskega prebivalstva omogočala donosna obrt ali kak drug posel, v tem primeru npr. gostinstvo, za kar pa je bil vendarle potreben nek osnovni kapital.

S šolanjem so se v obravnavanih pravljicah povzpeli s kmečkega v duhovniški stan junaki v primerih 33, 44, 48 in 95 (varianste pravljílnega tipa AaTh 765 B, »Prodani sin«). Več o tem gl. poglavje o Izobrazbi. Glede tega načina napredovanja v družbi naj spomnimo le, da je v 19. stoletju dokajšnjemu številu Slovencev omogočilo ugleden položaj v družbi prav šolanje.

V nekaterih pravljicah in povedkah lahko povzroči zaplete tudi odnos med zakoncema. Naj nakažem pestrost teh motivov z nekaj primeri, čeprav vsi niso vzeti iz obravnavanih pravljíc. Tako npr. prepír med možem in ženo zaradi pojedjenih štrukljev, prerekanje, kdo bo vrnil sosedí prazno posodo; nezadovoljstvo, ker ženina kokoš vali jajca, možev petelin pa ne. Ženina neumnost lahko izzove možev odhod od doma, češ da gre v svet, pogledat, ali je še kdo bolj neumen kot ona; prepír med sicer složnima zakoncema lahko zaneti stara baba npr. v anekdoti AaTh 1353 »*Kjer vrag ne more, babo pošlje*«;¹⁹⁶ mož celo ubije mater in očeta, misleč, da je zalotil ženo z ljubimcem (sv. Matija, sv. Lukež), o čemer pojejo tudi slovenske ljudske pesmi. Zaplet lahko povzroči možovo pohajanje po gostilnah in pijanstvo, ki ga skuša žena na različne načine ozdraviti (motiv poznan že iz Ezopovih basni) ipd.

Nasprotno pa so sami opisi prizorov iz zakonskega življenja le redko daljši od enega stavka. Zato je primer v pravljíci 48 z Dolenjske (*Škrat* AaTh 756B) skoraj izjemen in že z dolžino kaže, da ga je v pravljíco vnesel pripovedovalec:

(Reven kmet je ves dan pil v gostilni) *Ko opolnoči domu prikrevsa, se precej spravi na posteljo spat k ženi. Žena ga nič ne ogovori, dela se, kakor bi spala. Zjutraj, ko se zbudita, mu reče: »Glej dragi moj mož! - kaj ti pomaga, da si včeraj celi dan bil v gostilnici; danes te bo pak na dve viži glava bolela: prvič te bo glava bolela, ker si včeraj preveč pil; drugič te bo glava bolela, ker ne boš imel danes kaj jesti!*

Pogovor med možem in ženo je podan skoraj tako živo, kot bi se odvijal v resničnem življenju. Revščina in zadolženost pahneta očeta v nadaljevanju te zgodbe, da prodaja sicer nevede - celo lastnega sina vragu. Ta motiv se pri nas največkrat pojavlja v pravljíčnem tipu AaTh 756 B (več o tem gl. poglavje »Odsev verovanj«).

Če je v zgornjem primeru žena skušala preudarno in ne gospodovalno vplivati na moža, pa je v pravljíci 21 (*Kako se hude ženske ukrote*, AaTh 901) ženina ukazovalnost zaradi poante te zgodbe do skrajnosti pretirana. Možu naj bi namreč na levo roko pritrdila zvončke, zato da bi slišala, ali v gozdu seka drva ali le počiva. Zvemo, dá je materin tiranski značaj že vplival tudi na hčerko, kajti na Markovo vprašanje: »*Ja ma kako je to, da se ne uprete tej babi?*« je mož odgovoril: »*Kako, če pa jo podpira najina hčerka Lenka, ki je mogoče še hujša kot mati!*«

V nekaterih pravljíčnih tipih zapusti mož družino v času stiske in se potem, ko si pridobi premoženje (včasih celo postane gospod ali kralj), ponovno vrne oz. poišče svojo ženo in otroke. Mednje spada tudi pravljíca 60 (*Od treh naukov ali svetov*, AaTh 910), v katero je brez dvoma pripovedovalec s svojo razlago moževega odnosa do družine vnesel del stvarnosti, v kakršni so živeli naši ljudje na deželi:

In kmali se tudi ta oženi in v dveh letih mu Bog že tudi priverže dvoje fantičkov, zraven tega pritisnejo še slabe letine, zatorej se tudi temu čedalje bolj skerb vteplje in se tako prav hitro naveliča tega zakonskiga stanu, kar se tud čedalje bolj in bolj kěsa, de se je oženil. Zatorej si kmal naprej vzame, de bo svojo ženo in domačijo popustil in se podal po svet si kake druge službe poiskat.

¹⁹⁶ Prim. Julian Krzyzanowski, *Two Old-Polish Folktales*, (Types AaTh 450 and 1353). *Fabula* 2, 1-2. Berlin 1958, s.83-95.

V svetu si je mož poiskal službo, nauki pa, ki jih je namesto plačila dobil od gospoda (v nekaterih variantah od vruga), pri katerem je služil, so ga odvrnili od tega, da bi ubil svojo ženo in oba sinova, ki ju ni več prepoznal, ker sta med tem zrastle in postala duhovnika.

Kot je stvarno opisan vzrok za skaljeno zvezo, prav tako je povsem življenjsko podana moževa ljubosumnost:

Ko šele ta četerti dan pride do svojga doma, vidi že od daleč, ker bilo je že zlo v noč, vso hišo razsvetlano in petje se vse skoz razlega od hiše nasprot. To se mu čudno zdi, kaj bi pač to moglo bit. Gre tiho do hiše in se splazi pod okno in pogleduje noter. Kaj vidi, svojo ženo precej spozna, a zraven okoli mize je pa še veliko drugih. Na mizi vse lepo z pijačo in nekaj jedil napolnen; gorelo je po več sveč na mizi; vsi čedno in praznično opravljeni. »A,« si misli, kaj vruga to more bit?« Prav tiho posluša in pogleduje - aha tam zraven tud vidi dva mlada duhovna njegovo ženo poljubujeta - a to mu je pa vendar preveč. »Kdo bi se mogel prederznit, pa že celo en duhoven, mojo ženo poljubovat,« si misli. Prime ga ljubosumnost in jeza čedalje bolj. »He vrug te naj pocitra!« In misli precej to troje postreliti skoz okno. In je že samokres ali pištolo napel, kar se domisli tretjega navka - ne prengli se, in kar bi imel danes storiti, to za jutri odrini. »Nej bo, bom pa juter to druhal razpodil, sej kakor kaže, ne bodo šli tako kmal narazen.«

O tem, da bi imela žena v resničnem življenju zaradi dolge moževe odsotnosti pravico, da se poroči z drugim, gl. poglavje o pravnih sestavinah.

Družinske odnose lahko kali tudi napaka v značaju. Zlasti pogosto se ljudsko pripovedništvo obregne ob žensko klepetavost. Tako npr. primorska anekdota 6 (*Ne povej vsega kar veš*) izhaja iz tega, da ženske ne morejo držati skrivnosti zase. Mož, ki najprej očetu ni hotel verjeti, da je tudi njegova žena takšna, je navsezadnje vendarle sklenil, da jo bo preizkusil. Natvezil ji je, da je ubil hlapca, in dogovorila sta se, da bo o tem molčala. Ko pa je drugi dan žena namesto hlapca gonila konje in vole pri oranju, se je mož nad njo jezil, da tega ne zna, je na ves glas zavpila: - »Češ še mene vbiti, kakor si hlapca vbil!« Tako je na široko raztrobila »njuno skrivnost«.

Družbena ureditev je v pravljicah in povedkah prikazana naivno in preprosto. Kadar to zahteva pripoved, ohranja socialne razmere iz minulih obdobj, kadar ne, jih posodobí. Odnos med ljudmi je neposreden in domač, pogojujejo pa ga seveda družbeni položaj in lastnosti posameznih oseb. Tako npr. pri odnosih godpodar - služabnik oz. hlapec pravljice kar natančno odsevajojo resnično življenje.

V pravljici 10 (*Od kobilce an pa od pobča*) je med drugim rečeno takole:

Prvo si poišče (Blaž) večerjo 'n je šu spat. Drug dan je vstav zguoda 'n je šu iskat službe. Šu je v prvo hišo 'n je pros' deb' ga vzel' za hlapca al' za pastirja al' kakrs' bod'. Pa so ga odgnal, an so mo rekli, de na potrebujejo tajšnega potišà, de se upajo boljštih hlapcov vdobit. Šu je v drugo an v trečo hišo, pa vserod so ga odgnal.

In prav tako bi se nedvomno godilo v resnici, saj so posli še posebej v tujih mestih, kjer jih niso poznali, običajno težko našli zaposlitev.

Ker posli navadno niso imeli dokazil o svojih sposobnostih ali drugih pismenih priporočil, so način sklepanja službene pogodbe in pomen are določali poselski redi. Pri tem so obstajale manjše razlike v posameznih pokrajinah, bržkone pa so se povsod sklepale le ustne pogodbe. Pogodba je dobila veljavo, ko je posel vzel aro od gospodarja.¹⁹⁷

Naravno je, da so bili gospodarji nezaupljivi do neznancev. Toda Blaža so v pravljici nazadnje le vzeli v službo za pastirja na gradu. Ker je bil priden, je kmalu napredoval v hlapca, nato je postal višji hlapec in končno *ključar* cele hiše. Kadar je šel gospod na pot, je bil celo on njegov namestnik. Ker pa je tudi nadziral delavce pri delu, se je lenim hlapcem zameril. Pridnost, poslušnost in poštenje pa še treznost - to kar je Blaž imel - so bile nasploh vrline, ki so jih gospodarji pri svojih hlapcih in delavcih najbolj cenili. Da pa so iste lastnosti, ki so pri gospodarjih zbujele odobravanje in zaupanje, zbujele med drugimi posli zavist in mržnjo, je tako v pravljicah kot v življenju žalostna resnica.

¹⁹⁷ Gl. Marija Makarovič, Kmečki posli. SE 33-34/1991, str. 347.

Tudi v pravljici 37 (*O prevzetni nevesti*, AaTh 900) je omenjeno, katere so lastnosti dobrega posla:

Potem se (princ) poda v tisto graščino, kjer je bila ošabna njegova izvoljenka doma. Ponudi se za vrtnarja, ker ravno niso imeli imenovanega posla, ga precej sprejmejo. Pohleven, ubogliv, z eno besedo imel je vse lastnosti dobrega posla. Tako so bili z nim zadovoljni boljše, ko z drugim enake vrste delalci. Vrtnar se je v nadaljevanju pravljice s princeso, ki jo je privabil na njegovem oknu svetleči se prstan, dogovoril, da jo bo odpeljal na svoj dom, zato sta se skupaj odpravila v svet.

Da so bile prav takšne lastnosti poslov, kot jih omenjata pravljici, postavljene na prvo mesto, dokazujejo tudi odločbe v poselskih redih iz 19. stoletja. V enajstih primerih so dopuščale gospodarju, da je poslu takoj odpovedal službo namesto po preteku enega leta, kot je določala poselska postava.¹⁹⁸ Po tej odločbi je med prvimi kaznivimi dejanji poslov navedeno zanemarjanje službenih dolžnosti, neposlušnost in kljubovalnost, kraja in goljufija, pijančevanje, razvratno življenje ipd.

¹⁹⁸ Ibidem, str. 438.

Pogosteje kot posli pa so obrtniki ali izučeni delavci dobili od svojih delodajalcev poročila o delu. Takšno pisanje naj bi imel tudi 'koh', ko si je kot neznanec iskal službo ravno na očetovi graščini:

U tistm je šou iz svojim kôdrastim psom po svet in pride tok djeleč, de pride do anga baróna in praša tam za službo, in tat barôn ga praša: »Kaj znaš zà'n dël?« On odgovori: »Jas s'm an kôh.« Barôn praša: »Če 'maš kej cajgnezov?« In tat Franc'l zmis'l', deb' jemu prov duobre cajgnize, pa jih je jemu. In jih potegne iz aržeta no da barônu, on jih prime in prebjere, zvselam tega Franceljna gvor vzame za svojga kôha, in mo je réku: »Jest ti bom dau dva leerpôba, no stou goldinarjev, de boš šov v mest, de boš einkaufou in za bal perprau.

Dokazila o delavcih sposobnostih so bila sicer spričevala, ljudje so jim navadno rekli »cajgnezi«, ki so jih izučeni delavci dobili ob končanem usposabljanju in jih pokazali možnim delodajalcem. Te listine pa so dobili le tisti, ki so naredili pomočniški izpit. Iz pripovedi je očitno, da je pravljicar zanje vedel. Sicer pa so vajenci iskali zaposlitve predvsem s t. i. pomočniškimi potnimi listi.

Glavni kuhar na graščinah je imel pomočnike ali, kot v naši pravljici, ki tudi v tem primeru zrcali dejanske razmere, vajence - »leerpôbe«. Iz tega odlomka kakor tudi iz pravljice 16 *Od kobilce an pa od pobčca* (gl. zgoraj) je delno razviden odsev hierarhičnih odnosov med služinčadjo, ki so bili v resničnem življenju uveljavljeni po nenapisanih pravilih.

Na splošno se zdi, da je bila razdalja med sloji bolj očitna v resničnem življenju kot v pravljicah. V teh ni poudarjena, zato so družbene razlike med ljudmi prej zabrisane kot ostre. Pripadniki najvišjih in najnižjih slojev (kuhar in gospodar, princesa in vrtnar...) imajo neposredne stike tako rekoč na isti ravni in skupaj krojijo zaplet in razplet pravljice.

Odnos do popotnih beračev kot tudi do drugih popotnikov je prikazan predvsem v pravljicah 5, 7, 10, 25, 41, 48. Vse pravljice odsevajo navado iz časa zapisov, da so bili namreč tujci, ki so potrkali na vrata, prijazno sprejeti. To je razvidno tudi iz tistih pravljic in povedk, kjer tujec ne doživi prijaznega sprejema, saj je v njih kršitev lepe navade kaznovana ali vsaj obsojana. Prijazen odnos do popotnikov pa je v ljudskem pripovedništvu odločilen za uspeh pravljичne osebe.

Skopost in negostoljubnost do prišlekov ali pa celo nasilnost do njih so pregrehe, ki v ljudskem pripovedništvu - kot rečeno - zaslužijo kazen ali obsodbo. Taka vsebina je posebej blizu pravljичnim legendam, v katerih doleti grešnike za neprimerno obnašanje ali celo zločin do popotnih božja kazen. Tako npr. v legendi 50 (*Lakomni bogatin*, AaTh 671):

Drugi dan pak, ko gresta iz gostišča svojo pot, ju nedelječ proč bogatin počaka za grmom pri poti, kjer sta imela memo iti. Skopuha so mikali denarji, ktere sta popotnika seboj imela; vstrelji tedej iz germa in krogla zleti memo sv. Petra. »Oh,« - zavpije ta - zdej bom mogel nesrečno umreti!« Jezus ga tolaži: »Ne boj se, sej bom jaz pri tebi; ne bo te ta grdun vstrelil, ne!« Skopuh vstrelji vdrugeč in vtretjič, a vselej med oba popotnika. Kristus se mu nasmeja in reče: »Kaj pak strelaš osel!« In glej, čudo! - tisti trenutek je

postal bogatin osel; Kristus pak in sv. Peter sta ga peljala po svoji poti naprej. Pridejo do necih ljudi, ki so kamen vozili za novo cerkev. Kristus jim ponudi osla za voziti kamen.

Če so bile kršitve gostoljubja in prijaznega ravnanja s popotnimi v ljudskem pripovedništvu kaznovane, pa sta bili dobrota in prijaznost do beračev poplačani, kot v primeru 93 (*Vojak*, AaTh 330 A):

Enkrat je en stari vojak z vojaščine ša, in je na pot 3 kolače krüha in 12 krajcarov doba. Po poti pa je on več sormakov najša, da je on krüha no penez ne nüca je on vsakmu nekaj da, in tako, da je počasen vse razdal. Ko pa on po poti dale gre, sreča on enega zlo lepega gospoda. Vojak se mu prijazno odkrije in ga pozdravi. Gospod pa mu reče: »Jaz vidim, da si ubog in nemaš veliko, zato si izvoli, kaj si češ, in vse to bo se zgodilo.« Vojak pa si izvoli prvič ene take gosli, ka to vsen same igrate, in drugič en taki kanjer, ka te vse notri šlo, in res vse to se je zgodilo.

Iz prvega stavka zgoraj navedenega mesta (93) sledi, da vojak v pravljici ni imel lahkega življenja, kar je gotovo odsev resničnih razmer. Vojaka, ki je po dolgoletnem služenju vojaščine v vojski ostarel, so nazadnje do konca izrabljenega odpustili. Za zahvalo je dobil le borno popotnico. Pravljica seveda nekoliko pretirava, res pa je, da je obvezna vojaška služba - navadno slabo - ukrojila usodo marsikaterega kmečkega fanta, ki so ga doma na kmetiji težko pogrešali. Vojaščina, ki je bila v 18. stoletju še dosmrtna, se je leta 1802 v avstrijskih dednih državah omejila pri pehoti na 10, pri konjenici na 12 in pri topništvu na 14 let, pri novačenju pa so začeli uporabljati žreb. Z novim zakonom o štetju prebivalstva leta 1857 je bila statistika prebivalstva modernizirana, kar je vplivalo na naborništvo,¹⁹⁹ skrajšalo pa se je tudi služenje vojaščine.

¹⁹⁹ Gl. Zgodovina Slovencev. Ljubljana 1979, str. 356 in 488.

O predstavnikih obrtniškega in trgovskega stanu, o katerih je bil že govor v poglavjih »Obrt« in »Trgovina«, tu le na kratko:

Obrtniki, kot so čevljarji (57, 59, 70), krojači (38), tudi kovači (58, 84) ter neke vrste umetniki, kot npr. slikarji (7) in godci (69, 74) so v pravljicah s socialnega vidika v glavnem statični. Redko kak pripadnik tega stanu v pravljicah obogati. Tako krojač v znani pravljici »Pogumni krojaček« kot čevljar v naši pravljici 18 (*Koža od uši* iz Šempetra na Primorskem), ki sta dosegla nenavaden uspeh, sta tudi v pravljicah bolj izjema kot pravilo. Pogosteje so v ljudskem pripovedništvu obrtniki, predvsem pa godci, predstavljeni kot ljudje, ki včasih radi pregloboko pogledajo v kozarec.

Pač pa so trgovci večinoma imoviti in imajo svoje trdno, dokaj ugledno mesto - v resnični in tudi v pravljici družbi (npr. v primeru 54). Tudi trgovci židovskega rodu (kot Židje nasploh) so predstavljeni kot petični ljudje, toda skoraj vedno - kot je bilo že omenjeno - naj bi bili stiskači in pogoltneži (85 *Kdo je pojedel sir?*), zato pa jih tudi večkrat doleti božja kazen, npr. v primeru 90 (*Okameneli svatje*). Kazen je sicer prišla zaradi preklinjanja sonca, vendar pa je v povedki namenoma poudarjeno, da so bili svatje Židje.

Drugače kot v življenju, kjer dostikrat nepoštenost uspeva nekaznovano na račun poštenosti in se brezobzirnost povzpenja brez kazni, prihaja v pravljicah vedno do izraza ljudski zdravi čut za pravičnost. Po drugi strani pa se zopet zelo poudarja pomen prebrisanosti in sposobnost znajti se v kočljivih okoliščinah, kot v primerih 46 (*Prekanjeni kmet*, AaTh 1194*) in 19 (*Prebrisan tat*), a o tem je bil že govor v poglavju o trgovini.

Za najbolj izobražene ljudi v vasi so veljali duhovniki. Uživali so velik ugled zaradi svojega znanja. V tradicionalnem pripovedništvu pa včasih rešujejo tudi težave, ki nastopijo, kadar pridejo posamezniki v položaj, ki presega običajne izkušnje. V ljudskem pripovedništvu so njihovi nasveti podobni tistim, ki jih v nekaterih pravljicah dajejo puščavniki, Desetniki in osebe, ki se pojavljajo kot berači (npr. 52, 33, 63). Tudi med našimi pravljicami in povedkami je nekaj primerov, v katerih pomaga oz. da nasvet duhovnik, npr. pravljica 31 (*Mrtvaški ljubec*):

Ko se pa (dekla) s prstom tal dotakne, se prime mezinca koščica, ktere nikakor ni mogla odstraniti, vedno se jo je trdno držala. Gre domu, pokaže mežnarju, mežnar gre

k fajmoštru. Temu se ta reč čudna zdi, vzame bukve in gre z deklo na grob in moli. Med molitvijo pa se koščica na prstu oglasi: »Jaz se ne odtrgam od prsta tako dolgo, dokler tega dekleta ne spravite domu, čez deveto deželo, od koder sem jo jaz pripeljal. Prej jaz ne morem biti zveličan.«

Dekli so nato pomagali, da se je vrnila domov.

Godcu v pravljici 74 (*Ad an'ga guodca, ad an'ga ta martvæga, pôl pa ad trejæh duš, kak'sa se matrale*), ki je iz objestnosti povabil obešenca na poroko, je duhovnik svetoval, kako naj z mrtvim ravna:

K' se je začìèl' prut' večièr' mraçæt, je začìèl' pa guodca strašnu skærbæt, kaj de buo! Zdej je šu pa starašìnetà vprašat, kaj nèj nardì. Staršìna je pa rièku: »Gæspuda muoreš jæt vprašat!« Je pa šu h gæspudi vprašat, pa sa reakli, de buo tà màrtvi gvišnæ h neam' pršu! Sa m' reakli: »Zdej muorte pa glih v tist' hiš' kièr je vuohcet, v ànæm pasièbnæm cimri, de b'ta čìst' samà nuot' - za dva člavejka jedì prpravt, pôl pa dùje vilce pa dva nuošça, pa de b'ta jêla. Zdej pa kâr bo un gavuru, tú pa vi gavarite!«

Na duhovnika se je obrnila tudi krčmarica v primeru 92 (*Razbojnik ženin*):

Potem on (snubec) odide. Ona gre hitro k farmeštri. če bi si totega grofoskega sina ziher vzela, ki je meni vogledi priša? Farmešter joj rečejo: »Le obečaj mu, pa le tak gledì, ka de skoz neše pri vama, sama ne smeta nigdar guçati.«

Duhovnik je nazadnje krčmarici svetoval, kako naj naredi, da bodo razbojnikje ujeli.

Vsi trije primeri odsevajo veliko zaupanje, ki so ga ljudje imeli do duhovnikov, na katere so se dejansko obračali v stiskah in pred važnimi odločitvami ali kadar so slutili nevarnost.

Temu nasprotno pa se čuti v nekaterih pravljicah in predvsem šaljivih zgodbah posmehljiv odnos do duhovniškega stanu. Najbolj znana parodija na duhovščino je novelistična pravljica Cesar in škof, AaTh 922.²⁰⁰ Njene variante so znane že iz 9. st. Najstarejšo je zapisal arabski zgodovino pisec Ibn 'Abd el - Hakem.²⁰¹ V primeru 87 (*Cesar in mašnik*) berač odgovarja cesarju namesto mašnika. Po mnenju W. Andersona je pravljica nastala na starih osnovah, vendar pa so se njene puščice izostrile pozneje. Šaljiva zgodba ne le, da hvali zdravo pamet preprostega človeka na račun duhovščine - kar se pokaže v reševanju cesarjevih ugank - pač pa neredko izreče še nekaj kritičnih na njen račun.

Anekdota 32 (*Sveti duh*, AaTh 1837) iz okolice Radovljice pa je zbadljivka, ki se norčuje iz župnikov. Mož v tej zgodbi je takole opisan:

Pri cesti med Loko in Kranjem stoji majhna cerkvica sv. Duha. Živel je nekdaj v tem kraju star župnik, ki je opravljal vsakdanjo službo božjo. Živel je mož tje v en dan, ne da bi se bil zmenil za druge ljudi, le s svojimi ljubljenci ptiči se je kratkočasil in se ž njimi igral.

Anekdota pripoveduje nato, kako se je župnik s cerkovnikom zmenil, naj bi ta med mašo na binkoštno nedeljo pri besedah »*pridi, pridi sveti Duh in razsvetli nas*« spustil skozi luknjo v cerkvenem ostrejšu goloba, vendar je ta podvig preprečil maček, ki je goloba snedel.

Podobne zgodbe so znane iz Dalmacije o popu Kujišu, ki je dobil ime po resnični osebi - donu Antonu Kujišu.²⁰² V teku stoletij so se že od srednjega veka dalje izoblikovali zelo različni liki komičnih duhovnikov, npr. Friar Tuck, duhovnik Amîs, don Arlotto ipd.²⁰³ in se razširili seveda tudi k nam.

²⁰⁰ Walter Anderson, Kaiser und Abt. FFC 42, Helsinki 1923

²⁰¹ Lutz Röhrich, Erzählungen des Späten Mittelalters. I. Bern/ München 1962, str. 283.

²⁰² M. Bošković-Stulli, Usmene pripovijetke i predaje s otoka Brača. Narodna umjetnost 11-12, Zagreb 1974/75, str. 23-24.

²⁰³ M. Bošković-Stulli, Kroatische Schwänke vom Pfarrer Kujiš. Fabula 32/1991, str. 10.

Pravne sestavine

Pravljice in povedke posredujejo nekatere pravne sestavine na svoj preprost, zelo konkreten, a hkrati simboličen način. Ker so družbena pravila urejala življenje posameznikov in ga - tudi z zakoni - usmerjala, so v ljudskem pripovedništvu pogosto prisotna kot neke vrste gibala, ki izzovejo splet oz. potek dogodkov. Zato so lahko tudi ključni del pripovedi. Ker je ta praviloma najmanj dovzeten za spremembe, bi lahko v tem okviru pričakovali določene arhaizme. Vendar pa je pri ljudskem pripovedništvu, ki je po svojem značaju domišljjsko svobodno, treba tudi tu upoštevati nagnjenost k prilagajanju. Lahko da se sicer sam potek osnovnega dogajanja ni spremenil, skoraj gotovo pa se je spremenila sporočilnost teh motivov. Danes o prvotnem pomenu le ugibamo. Nemogoče je končno tudi vzeti za odsev resnice tiste pravne sestavine, o katerih nimamo podatkov, ampak jih poznamo samo iz pravljič in povedk. Predvsem velja to za nasledstvena pravila in dogajanja ob nastopu novega vladarja.

Čeprav je pogosto osrednji del zgodbe izbira novega kralja ter kraljevske neveste, je prav ta najbolj zavita v domišljjske tančice. Iz načinov urejanja menjave na prestolu, kot jih opisujejo pravljice, bi sledilo, da je bila izbira vladarja povezana sicer z določenimi predpisi, vendar predvsem s takšnimi, ki dajejo prednost nadnaravnim silam. Tako dobimo v pravljičah občutek, da je prestol lahko zasedel le tisti, ki je bil ne le neustrašen, nepremagljiv in moder, ampak si je pridobil tudi naklonjenost višjih sil. S tem, da si je pridobil njihovo naklonjenost, je bilo zaščiteno tudi njegovo ljudstvo. To je seveda podoba, ki jo posredujejo pravljice. Res je sicer, da so prvobitne družbe pripisovale izredno velik pomen najrazličnejšim (božjim) znamenjem, v katerih so videli dobro ali slabo napoved, ter raznim prerokbam. Zato so se morali bodoči vladarji podrediti obredju, včasih tudi preizkušnjam; vendar pa se kot ovira pri ugotavljanju resnične podlage za te pravljicične »podatke«, zastavlja vprašanje, ali so zasnove posameznih pravljič v resnici tako stare, da segajo nazaj v antične in še starejše civilizacije, in če, ali so bile v resnici zasnovane kot nekakšna razlaga takšnim dogajanjem, torej kot kulturni mit oz. kot odsev družbenih in ideoloških struktur, ali pa gre morda zgolj za izmišljotine, porojene iz težnje preprostih ljudi, da se kdaj pa kdaj umaknejo iz monotone vsakdanje resničnosti. To je v stroki še vedno nerešeno vprašanje. Kljub temu si oglejmo nekaj najznačilnejših primerov izbire novega vladarja v pravljičah. Pri določanju kraljevega naslednika se krona večinoma prenaša po dedni liniji, pri čemer niso izključene incestne zveze. Kadar ni moškega naslednika in posreduje nasledstvo ženska, izberejo med snubci najboljšega ženina za kraljevo hčer in izbranec je hkrati vladarjev naslednik. V pravljičah pa se tudi zgodi, da dobi krono rešitelj, t. j. tisti, ki je s svojimi sposobnostmi premagal sovražnika ali kraljestvo rešil pred neko grozečo nevarnostjo. Vendar se tudi pri tem načinu »ustoličevanja« navadno junak poroči s kraljično.

Preizkušnje, kakršne je moral premagati snubec, so najpogosteje: preskočiti jarek, izdelati leteče vozilo, rešiti uganko, spraviti koga v smeh, postaviti koga na laž ipd. Tem lahko sledijo dodatne naloge, ki pa imajo že drugačen pomen. Kazen za tiste, ki preizkušnje niso opravili, je v nekaterih pravljičah smrtna.

Po drugi strani pa dane besede ni bilo dovoljeno prelomiti, pa če je bil zmagovalec še tako neprimeren. Vse, kar je lahko stari kralj storil, je bilo, da je zmagovalcu postavil še dodatne ovire. Tak primer je pravljica I (*Od barke, ki je po suhem plavala*, AaTh

513), kjer so vedno nove kraljeve zahteve pomagali junaku izvršiti njegovi čudežni pomočniki z nenavadnimi sposobnostmi. Podobno tudi v pravljici 94 (*O kraljični, ki se ni znala smejeti*, AaTh 571) kralj dane besede ni mogel oz. smel preklicati, čeprav je bil hkrati z vsemi drugimi prepričan, da je zmagovalec neotesanec in nepridiprav. Zato je razsodil tako:

»Ti si res zmagal in ozdravil kraljico, a si nepridiprav in grdoba, oni pa jo je spravil do smehljaja, pa je kraljevič. Zato me poslušajta: Vidva bodeta spala nočno na široki postelji, na vsaki strani kraljične, ki bo sredi vaju. H komur bo drugo jutro kraljična obrnjena, tistemu bom dal, kar sem obljubil!« Seveda zmagoslavnemu kraljeviču ni bilo prav, da mu dela tako krivico, a je malo pogodrnjal in se udal.

Z izidom, kakršnega je gotovo pričakoval, je hotel kralj utemeljiti odklonitev neprimernega ženina oz. opravičiti svojo verolomnost.

Kar pogosto, kot rečeno, se pojavljajo v pravljicah kot preizkus kraljičninega ženina uganke. Zastavljanje in reševanje uganek je pač dokazovalo človekovo modrost. V pravljici 18 (*Koža od uši*, AaTh 851) odkupi kralj od berača veliko uš, jo odere in nagači s slamo, *potem pa pokliče vse svoje generale in častnike, ter jim pove, da kdor ugane, čegava je ona koža, ki visi, vdobi njegovo hčer za ženo*. Ko je nazadnje čevljar edini rešil uganko, je kralj v poroko privolil, če ga bo le kraljična marala. To, da kraljična pride do besede šele, ko kralj - oče že odloči poroko, spominja na kmečke ženitne pogodbe razširjene po vsej Sloveniji še pozno v 19. stoletje: šele ko je bilo že vse dogovorjeno, je bodoča nevesta lahko povedala, ali je z izbrancem zadovoljna.

V primerih 97 (*O kraljiču, ki se ni nikogar ustrašil*), 23 (*Kraljevi služabnik, ki hodi po svetu*), 28 (*Čudna služba*), 3 (*Sv. Jožef*), 41 (*Od jêža*), ter v pravljicnem tipu AaTh 300 »Ubijalec zmaja« junaki kraljevsko čast dosežejo s tem, da ozdravijo ali rešijo kralja, kraljično ali pa celo kraljestvo. Pri tem junakom navadno pomagajo čudežni pomočniki. Le v primeru 3 (*Sv. Jožef*), kjer se razplet približuje parodiji na pravljicne junake, ni več čudežnih pomočnikov.

Kadar oče - bogat kmet (20, 71) ali kralj (97, 98) - izbira naslednika in dediča med sinovi, se vedno izkaže, da je od treh bratov najvrednejši bogastva (in prestola) najmlajši. To je navedlo A. Langa, da je opozoril na načelo ultimogeniture, ki je veljalo v mnogih evropskih deželah in po katerem je bil pravni dedič najmlajši sin.²⁰⁴ Običaj je bil poznan tudi na Slovenskem in ga naše pravno izrazoslovje imenuje »pravo najmlajšega«. Po tem pravu je kmetijo v resnici dedoval najmlajši sin, ostali pa so dobili le odpravnino. V tem običaju, čigar ostanki so se v naših krajih ohranili do 18. stoletja, so nekateri videli prastaro slovansko starino (Jasinski).²⁰⁵ Vendar pa se zdi, da ta posebnost ni mogla vplivati na pravljicni lik tretjega brata, saj je zanj značilna ravno zapostavljenost. Zato je, kot smo že ugotovili v poglavju o družbenem življenju, to Langovo mnenje utemeljeno zavrnil J. de Vries, ki je pokazal, da gre pri pravljicnem motivu trojice bratov za indoevropski tripartitni sistem.

V primerih, kjer se oče ni pripravljen odreči svoji oblasti - o čemer je bil govor že v prejšnjem poglavju - se nasledstveni problem konča z njegovo smrtjo. Tako npr. v pravljici 40 (*Od gvaževnate goré*, AaTh 531). Grof pošlje sina po zlato princeso za sebe, toda princesa se ne poroči s starim grofom, pač pa z njegovim sinom, ki jo je pripeljal. Očeta pa doleti smrt, kakršno je namenil sinu.

Posvojeni otroci tudi v pravljicah navadno nimajo enake pravice pri dedovanju ali nasledstvu kot zakonski otroci, zlasti če oče zakonske otroke ima, kot je to v pravljici 96 (*Pravljica o ptiču Vedomcu*, AaTh 461). Vendar pa se je kralj vseeno ustrašil, da bi ga ljudstvo, ki je imelo posvojenca zelo v čisljih, morebiti prisililo, da bi ga moral postaviti za svojega naslednika, zato ga je poslal v svet:

Deček (najdenec) pa je rasel, se krepil in odlikoval po moči, lepoti in pameti kmalu od drugih kraljevskih sinov. /.../ Zato pa je kralja začelo skrbeti, kaj bo z njegovimi lastnimi sinovi, ki so bili tudi seve prevdarni in močni, a so ljudje le držali z najdencem, tako bi pa lahko prišlo, da navsezadnje še postavijo njega za kralja, njegovi sinovi pa ostanejo potem sirote brez oblasti in časti, kakor jo mora imeti sin kraljevski.

Tukaj je pravljica v nasprotju z resničnostjo, saj ljudska volja še posebej v takih primerih ni vplivala na odločitve.

²⁰⁴ Gl. Andrew Lang, Perraults Popular Tales S. XCVI-XCIX. (Po Jan de Vries, Betrachtungen zum Märchen. FFC 150, Helsinki 1954, str. 141-142).

²⁰⁵ Gl. Sergij Vilfan, Očrt slovenskega pravnega narodopisja. Narodopisje Slovencev I. Ljubljana 1944, str. 231.

²⁰⁶Gl. S. Vilfan, Očrt slovenskega pravnega narodopisja. Narodopisje Slovencev I. Ljubljana 1944, str.230.

Čeprav na Slovenskem nezakonski otroci, če ni bilo tako izrecno določeno z oporoko, nepremičnin niso nikoli dedovali,²⁰⁶ pa je bilo to le nekoliko drugače, če zakonskih otrok pri hiši ni bilo. To opazimo tudi v pravljici 27 (*Kraljevi sin*, AaTh 531), kjer je oče - kralj otroka, ki ga je imel z neko ženo, ko je bil nekoč na poti, priznal in pustil materi celo denar zanj. Fant je očeta, ko je dorasel, poiskal in nazadnje po končanem pravljicnem zapletu tudi nasledil.

Tudi nevesta, bodoča kraljica, naj bi imela določene sposobnosti in kvalitete. Pravljice AaTh 510 »Pepelka« (29, 8) in tem sorodne, npr. AaTh 510B (25, 42) ter druge, kot AaTh 531 (40, 27) opisujejo kraljevsko nevesto, obdarjeno s čudežnimi sposobnostmi in darovi. Tudi v teh primerih velja, tako kot za ženina, da, čeprav te lastnosti na prvi pogled niso vidne, dane besede ni bilo dovoljeno prelomiti:

*Hitro je grofič ukazal pokazati, kdo je pod koritom, pa ko vidi umazano in strgano pepeljuharico, ji je komaj hotel čevljič pomeriti. Pa ga vendar pomeri in lej! nji je bil primeren, nji je šel z lahkoto na nogo. Ali kaj pa grofič? Zdaj je bil še bolj žalosten in osupljen, ker bi moral vzeti pepeljuharico za ženo, ktera je bila vsa umazana in v cunje oblečena. »Ta gotovo ni prava,« si je mislil grofič, »pa vzeti jo moram, ker sem obljubil in zatrdil, besede pa nečem prelomiti.« (29 *Pepeljuharica*, okolica Kroke).*

Med obravnavanimi pravljicami sta kar dve, v katerih je vključen pravljicni način izvolitve papeža. Izvoljen je tisti, ki ga zaznamuje sklop čudežnih okoliščin, nekako tako kot pri legendi o kralju Arturju, ki je postal kralj zato, ker je edini lahko izdrl meč, na katerem je pisalo, da bo tisti, ki se mu bo posrečilo izdreti meč iz skale, zakoniti kralj. V pravljici 51 (*Kaj ptiči pojo*, AaTh 671) so takole izvolili papeža:

V vsih cerkvah zazvonijo zvonovi, ljudje hitijo v cerkev svetega Petra, kjer so kardinalji, škofje in drugi duhovni sedeli, pak vgibali, koga bi zvolili za papeža. Ti trije popotniki gredo tudi v cerkev, se vsedejo na zadnje klopi in molijo pobožno. Vse je bilo tiho v cerkvi, a ko bi trenil se zasliši plosk perutnic in bel golobec se vsede študentu na glavo (fant je namreč študiral, kaj žabe regljajo, kaj psi lajajo in kaj ptiči pojo). Nihče ni zapazil golobca na mladenčevi glavi in odletel je preč. Ko pak spet vdrugič pride, postanejo ljudje nemirni. Vtretjič pridšega golobca zagledajo tudi kardinalji, gredo po njega in ga povprašajo, od kod je prišel. Vse zvesto pove mladenič in jim da tudi palico papeževo. Nekoliko časa so glave skupej držali, potem pak so razglasili, da so zvolili novega papeža in ta je tisti popotnik, ki je prinesel papeževo palico; sam sveti Duh ga je cerkvi postavil glavarja. Potem ga posadijo na tron in volil je kardinale; svoja dva spremljevalca obdari bogato in ju za svoja služabnika sprejme.

V notranjskem primeru 63 (*Vod sviätga Greguòrja*, AaTh 933) - ki je zanimiv tudi z drugih pravnih vidikov in bomo o njem v tem poglavju še govorili - je prav tako na izbranca opozoril golobček:

Glih v tejmi cajt' je pa v Rim' papeš vmərù. Po vsəm Rim' je samú zgonil', jən zdej nejso nač vejdlj, kdu bo puòl za papeža. Glih tačes je pa v tist' vod' jièn ribəč ribe loviv, pa je tiste kluče najdu. Puòl so pa djal': »Pejmo še v pušavo h Greguòrji!« So šli, so vodklenil', pa so ga duòbli. Na ram' m' je pa jièn bev golobčək sædu jən v klunčki je pa jən bev listək dəržòv. Guòr' je blu pa zapisan': »Griègor nej bo za papeža!« Jən puòl so ga pa zvolil' za papeža.

Seveda tak način izbiranja papeža, kakršnega imamo v teh dveh primerih, nima nikakršne zveze z resničnostjo.

V ljudskem pripovedništvu se ne srečujemo le s pravili oz. načini, ki naj bi urejala menjavo na prestolu pri vladajočih razredih, pač pa tudi s pisano ali nepisano zakonodajo posameznih zgodovinskih obdobij, pa tudi z običajnim pravom, saj so predvsem ti zakoni določali pravice posameznikov, jih omejevali s prepovedmi, določali sankcije pri morebitnih kršitvah in vplivali na različna družbena pravila, preko katerih ni bilo mogoče iti.

Zadeve, ki sodijo v območje civilnega prava, sicer v pravljicah in povedkah niso redke, vendar je pravna plat pripovedi težko oprijemljiva. Pravljice ne nudijo osnove za izčrpnjšo obravnavo pravne problematike v njih. Pričajo v glavnem le o nemoči

zatiranih in o tem, kako ostro je ljudstvo v svojem čutu za pravičnost obsojalo zlorabo pravic višjih slojev in sploh krivično družbeno ureditev.

Suženjstvo se v obravnavanih pravljicah pojavlja le v povezavi s Turki, ki so veliko ljudi odpeljali v suženjstvo, še večkrat pa v ujetništvo. V slovenskem ljudskem pripovedništvu je razmeroma pogost motiv žene, ki s svojim igranjem na gosli ali kak drug instrument reši svojega moža iz turške ječe. Med izbranimi primeri pa v pravljici 23 (*Kraljevi služabnik, ki hodi po svetu*) kraljevi služabnik kraljevo hčer iz turške ječe odkupi:

Kraljevi služabnik gre dalej in pride na Turško. Tukej je želim keršanske jetnike, ki so bili ujeti na keršanstvo in po ječah potaknjeni, obiskati. To je dosegel. Na prošnjo ga en Turk pelje jetnikov gledat ino mu jih skazuje. Med jetniki mu ena peršona roko pomoli. Kraljevi služabnik vpraša: »Ali je možka ali je ženska ta roka?« In odgovor je bil: »Ženska.« Dalej pravi vjeta peršona: »Jaz sin bla staršem ukradena, oni nič ne vedo kam sim zginila. Prosim te odreši me in odkupi, pa pojdi z mano k mojim staršem.« Kraljevi služabnik pravi: »Ali veš pa kje si doma?« - »O dobro,« pravi peršona, jez te bom že na moj dom perpeljala.

O tlačanstvu ljudsko pripovedništvo večkrat govori. Največkrat so omenjene okrutne kazni grofov, ki so imeli neomejeno oblast nad svojimi podložniki. Motiv oprostivte od tlake pa najdemo v anekdoti 78 (*Hudobec tlačan*). Kmet v tej anekdoti, v kateri hudič dela na polju namesto tlačana, ni dobil posebne svoboščine zaradi svojih zaslug, kot npr. Teharski kmetje ali pa kot pojejo nekatere ljudske pesmi oz. je ohranjeno v izročilu iz Motnika, po katerem naj bi podelil prostost nekaterim hišam cesar Friderik III. zato, ker so skupaj s špitalskimi in tuhinjskimi kmeti razbili Vitovčevo vojsko vrh Kozjaka,²⁰⁷ pač pa v povsem pravljичnem koncu hudič *prisili grajščaka, kmeta oprostiti tlake žugaje mu, da bo grad podrl*.

²⁰⁷ Gl. ibidem, str. 239.

Ali izvirajo določeni družinski zapleti iz matriarhalno ali iz patriarhalno urejene družine, je iz obravnavanih primerov nemogoče ugotoviti. V ljudskem pripovedništvu je namreč preveč poznejših sprememb. V isti pravljici ima lahko v družinskem krogu najprej odločilno vlogo mati, nato pa mož - npr. v primeru 25 (*Mačoha*, AaTh 706) iz Poženika pri Cerkljah. Tudi družinska celica, iz katere izvira pastorka, je le najosnovnejša, še celo oče ni omenjen, kaj šele njegovi starši. Skoraj neomejeno moč, ki jo ima - kot se zdi - mačeha, ni mogoče razlagati z matriarhalno ureditvijo, ker gre za moralno in etično vprašanje. S pravnega stališča je možno reči le, da obravnavane pravljice ne kažejo kake družbene sankcije, ki bi preprečevale družinsko nasilje ali grdo ravnanje z otroki, še posebej s pastorki. Tako lahko npr. mačeha nekaznovano odseka pastorki roke. Kot je bilo že v poglavju o »družbenem vzponu« ugotovljeno, ni neutemeljena domneva, da mačeha v teh pravljичnih zapletih poseeblja neko družbeno institucijo. V tem primeru bi bila tudi razložena neskladnost s tipično patriarhalno urejeno družino, v katero se pravljичna junakinja navadno omoži. Iz Poženčanove gorenjske variante (25) npr. izhaja, da je moževa odločitev veljala ne glede na to, kakšno je bilo mnenje njegovih staršev in sorodnikov:

Ko grof pismo prebere, pravi: »Varujte, kar je gospa porodila, naj bodo psi ali kar si bodi.« Gospodinja je spet grofov odpis vzela in odpisala v grofovim imeni, de naj se gospa od grada pobere in nikar ne čaka grofa doma. Pismo pride k gradu in gospe pervežejo sinka, da je šla po sveti. /.../ Grof je med tim časam domu prišal ino vse mesto v žalosti ino s črnim popeto najdel. Ko vpraša kaj ta žalost pomeni, so mu odgovorili: »Ta žalost je za to, ko se je mogla gospa s svojima dvema sinkama po sveti pobrati, kakor je on ukazal.«

Iz omenjenega primera pa tudi sledi, da bi mož imel pravico kaznovati ženo s smrtjo ali z izgonom v primeru, da bi rodila - kot je bil lažno obvešččen - iznakažene otroke, kar pa v resničnem življenju seveda ni bilo dovoljeno. Drugače bi bilo, če bi ženo obdolžili kaznivega dejanja, katerega posledice bi se izkazale na otroku.

Med obravnavanimi primeri je nenapisano pravico, da lahko mož ubije nezvesto ženo, ki se sicer v slovenskem ljudskem slovstvu najbolj pogosto pojavlja v legendi o sv.

²⁰⁸ M. Dolenc, Pravni razgledi po slovenskih narodnih pesmih. Vodnikova pratika 20, Ljubljana 1942, 57-66.

²⁰⁹ S. Vilfan, Pravni motivi v slovenskih narodnih pripovedkah in pripovednih pesmih. Et 16/1943, str. 8.

²¹⁰ J. Musek, Simboli, kultura, ljudje. Ljubljana 1990.

²¹¹ C. Cormeau, Hartmanns von Aue 'Armer Heinrich' und Gregorius. München 1966. Prim. Ulrich Mölk, Gregorius, EM Bd 6/1, 125-132.

²¹² Prim. S. Vilfan, Pravni motivi v slovenskih narodnih povedkah in pripovednih pesmih. Etnolog 16/1943, str. 22

²¹³ Več o tem gl. Z. Kumer, Balada o nevesti detomorilki. SAZU r. 2, Dela 17, Ljubljana 1963; Ista, Dichtung und Wahrheit in einer slowenischen Volksballade. Jahrbuch für Volksliedforschung. Berlin 1988, 52-58.

Lukežu oz. Matiji (SLP I. št. 50), mogoče zaslediti v pravljici 60 (*Od treh naukov ali svetov*), o kateri je bil govor že v poglavju o družbenem življenju. V tej pravljici se je mož le po zaslugi dobrega nasveta (kar lahko odložiš na jutri, ne stori danes), ki mu ga je dal »gospod«, pri katerem je služil, še v pravem času premislil, da ni ustrelil žene in obeh sinov, ki sta postala v njegovi odsotnosti duhovnika, misleč, da žena z njima ljubimka. Mož je torej nameraval nezvesto ženo - kar je mislil, da je - ubiti. Kazni za prešušne žene so bile dejansko v srednjem veku drastične, pozneje pa močno omiljene. V resničnem življenju pa pravo ne bi dovoljevalo možu, v takšnem primeru, kakršnega opisuje naša pravljica, žene kaznovati. Nasprotno, zaradi njegove dolge odsotnosti bi imela v skaldu s pravom vso pravico do ponovne poroke. Žena se je praviloma po več letih moževe nepojasnjene odsotnosti lahko znova omožila. Tako se je žena lahko ponovno poročila, če se mož po devetih letih odsotnosti ni vrnil z vojske domov,²⁰⁸ oz. - kot piše S. Vilfan - naj bi imela žena po sedmih letih moževe odsotnosti pravico do ponovne poroke.²⁰⁹ Vendar omenja ta pravljica na začetku simbolično dejanje, ki je morda oba obvezovalo k zvestobi do smrti. Mož namreč, preden družino zapusti, prelomi prstan na dva dela, da enega ženi, drugega pa spravi sam. Ta način sklepanja pogodbe, pri katerem se nek predmet (prstan, pečat, tablica, pri nas je iz ljudskega prava najbolj znan rovaš) prelomi na dvoje in vsaka stranka dobi eno polovico kot dokaz dogovora, je zelo star (Grki so za tako pogodbo rabili izraz *symbolon*, *symballo* pomeni skupaj vržem, skupaj dam, sestavim)²¹⁰ in ga tudi v slovenskem ljudskem pripovedništvu pogosto najdemo (med obravnavanimi tudi v pravljici 11).

Motiv incestne zveze najdemo med obravnavanimi besedili dvakrat in sicer v primeru 63 (*Vod sviätga Greguòrja*) in v pravljici 42 (*Od sovčne zvezde*)

Legenda o sv. Gregorju (AaTh 933) - ohranjena še v francoskem srednjeveškem zapisu²¹¹ in razširjena med preprostim ljudstvom predvsem prek apokrifov, kot je Legenda Aurea - vsebuje incestno zvezo med materjo in sinom. Ljudska pripoved se zgleduje po mitu o Ojdipu in Jokasti in ga po spreminjajočih se moralnih normah lahko tudi po svoje oblikuje. Kot Ojdip se junak, ko se zave svojega položaja, zgrozi. Spokori se in postane nazadnje papež. V primeru 63 (*Vod sviätga Greguòrja*) spusti grofica svojega nezakonskega sina v košari po vodi - pripovedovalec je morda dobil idejo za ta motiv v svetopisemski zgodbi o Mojzesu ali v antičnem izročilu o Romulu in Remu. Dečka najde mlinar, ki ga posvoji in vzgaja skupaj s svojim otrokom. Ko odraste, si Gregor poišče službo pri svoji materi in se z njo oženi. Mati ga pozneje spozna po svetinjici, ki mu jo je dala kot dojenčku v košaro. Pove mu resnico. Gregor odide v puščavo, se zaklene v skalnato votlino in vrže ključ v vodo. Ko umre stari papež, najde ribič v vodi ključ, ki odklepa Gregorjevo votlino. Gregor postane papež (o tem gl. zgoraj), toda materi, ki pride k njemu po odvezo, greha ne odpusti. Glede na to, da mati, kot je iz pripovedi razvidno, v začetku svoje incestne zveze ni vedela, da je Gregor njen sin, smemo sklepati, da Gregor materi bolj kot incesta ni hotel odpustiti, da ga je ob rojstvu zavrgla. Sinova neusmiljenost je v tej pravljici jasen odsev pravnih določil in etičnega občutja ljudi. Za odtujitev oz. izpostavljenje (t. i. izpoložbo) otroka še bolj pa za detomor je še v polpreteklem obdobju veljalo, da tega zločina v določenih primerih ni mogoče oprostiti.²¹² To odseva tudi v ljudskih pesmih (SNP I, 174, s).²¹³ Kazen, ki jo je določal zakon, so ljudje imeli za zasluženo. Vendar naj tu omenimo, da se zgodba v nekaterih variantah konča tudi z odvezo materinih grehov. Na to je verjetno vplivalo predvsem okolje, v katerem so ljudje dopuščali možnost odpušcanja takih grehov.

Drugi primer incesta (le nameravanega) imamo v pravljici 42 (*Od sovčne zvezde*, AaTh 510 B):

In zdej po tistem je b'la grofova žena bolana za smart, ji je reku grof: »Kaj bom zdej počevv ko ti umarješ? Kero bom uzevv za sojo ženo?« Je rekla: »Sej zdej je tako, de žiher svojo hči uzameš.« In je rekla: »Reci ji, de te more ozet za svojga moža.«

V tej pravljici je torej incest drugače kot v Gregorjevi legendi (63), kjer je neodpustljiv, prikazan kot dovoljen. S pravnega vidika je ta motiv zanimiv zaradi tega, ker je bil v določenih družbenih ureditvah v preteklosti vladajočim celo predpisan (npr. stari Egipt). Vendar sta se v naši pravljici očitno ohranili oz. spojili obe gledanji, kajti hčerka se

volji staršev upre in po materini smrti, ko se oče hoče z njo poročiti, pobegne od doma. Iz nadaljnjega dogajanja, v katerem je pravljica junakinja dosegla pravljico srečo, je jasno, da so incest tudi v tej pravljici obsojali.

V pravljici 7 (*Od Janeza*, AaTh 516) se srečamo z nenavadno žrtvijo. Žrtvovan naj bi bil otrok, zato da bi njegova kri obudila k življenju mrtvo osebo. Mrtvi je bil namreč brat otrokovega očeta, ki mu je tudi pomagal pridobiti nevesto, pa je pri prizadevanju za bratovo srečo sam umrl. Pred smrtjo je bratu povedal, da ga lahko oživi s tem, da žrtvuje svojega prvega otroka.

S pravnega vidika je motiv, ki je nastal na osnovi verovanja v odrešilno in očiščevalno moč krvi, zanimiv zaradi tega, ker je po germanskem pravu oče imel pravico svojega otroka, preden so ga poimenovali, ubiti, kajti šele potem, ko je novorojenček dobil ime, je postal polnopravno bitje.²¹⁴

Pogodbena prodaja še nerojenega otroka je motiv, ki je najbolj pogost v pravljicnih tipih AaTh 756B »Pogodba z vragom«, 811 »Mož obljubljen vragu postane duhovnik« in 506 »O peklenskem botru«.

K pravljicnima tipoma AaTh 756B in AaTh 811 sodijo: dolenska pravljica 48 (*Škrat*) iz okolice Lašč in Ribnice, štajerska pravljica 95 (*O peklenskem botru*) iz Rimskih Toplic ter G. Križnikova zapisa: 33 (*Od svát'ga Coprijana*) in 44 (*Od hudiča izdajnega*). V vseh navedenih primerih sklene pogodbo oče z vragom, npr:

(Voznik) kliče, kliče, se duši, roti, kar zapazi pred seboj človeka v zeleni obleki: »Klical si me na pomoč,« mu pravi, »prišel sem ti pomagat!« Voznika je bilo malo strah, pa vendar se je potolažil, ko se je zmislil, da mu bo voz vzdignil. »Prav,« reče vrag, »pa zapisati moraš na ta-le papir s svojo lastno krvjo, da daš tisto, kar srečaš prvo na potu domov, čez dvajset let meni!« Voznik je podpisal. Vrag pograbi kolo, ga natakne na os, postavi voz nazaj na cesto pa hijò požene konje. (95)

Pravljica pogodba je zapisana na papir, pergament oz. na kožo (kar je isto, pergament je izdelan iz kože). Takšna pogodba, največkrat podpisana s krvjo, je predstavljala neizpodbitno potrdilo o tem, da je bil otrok v resnici zapisan vragu. Pogodba pa je postala neveljavna, če se je prizadeti stranki posrečilo izmakniti dokument, ki je pričal o njej - kar je povsem v skladu s laičnimi predstavami, češ: saj če se prizadeti ne more sklicevati na pisno potrdilo, ne more dokazati, da govori resnico. Zato ni čudno, da vrag prodanemu sinu pogodbo vrne le pod najhujšim pritiskom. Tako se v primeru 95 (*Pravljica o peklenskem botru*), star, majhen in grbast vrag sam sploh ni mogel odločiti, da bo pogodbo vrnil:

(Vrag, ki je prišel z zamudo, je na Luciferjevo vprašanje, kje da je bil, odgovoril:) »Na svetu sem bil,« pravi, »iskal sem sina tistega voznika, pa je izginil kakor kafra. Hotel sem iti do Petra, da bi mi pokazal pogodbo in zahteval dušo, če jo ima on. Ker pa je bil tu takšen krik, sem šel pogledat, kaj da je!« Pogodbe pa ni hotel dati. Sin hitro potegne blagoslovljeno vodo in že hoče zliti po hudobah, ko planejo vsi na grbavega vraga in mu vzamejo pogodbo.

»Pisem«, pogodbo (33, 95), »balet« (iz lat. valet) (44) je bilo torej treba imeti v rokah. Tako je ostal vrag, ki bi imel sicer še celo od Boga pravico izterjati dušo, ko so mu pogodbo izvili iz rok, brez moči, ker ni mogel pokazati papirjev.

Če se v tem primeru zelo jasno zrcali pravna plat resničnega življenja, so pa naslednje pogodbe z vragom spet povsem brez zveze z njo. Tako so trije bratje - študentje v pravljici 45 (*Hudiču se ni zapisati*) sklenili pogodbo s hudičem za lastne duše.²¹⁵ Vrag naj bi jih eno leto preskrboval z denarjem, če pa čez leto dni ne bodo znali odgovoriti na zastavljene tri uganke, bodo prišli pod njegovo oblast. Zelo pogosto se namreč zgodi v ljudskem pripovedništvu, da pusti vrag svojim žrtvam še zadnjo možnost, da si rešijo dušo. Ta možnost se v pravljicah neredko uresniči prav s pravilno rešitvijo ugank. Vrag torej svoje naklepe - pridobiti človeške duše - preobleče v stavo z reševanjem ugank. Podobno sklene tudi Špicparkelj v pravljici z istim naslovom pogodbo z bodočo kraljevičevo nevesto za njenega prvorojenca, ali pa vrag v slovenski (koroški) pravljici Tobak, kjer z revnim kmetom sklene kupčijo in mu sezida grad, ki naj bi ostal njegov,

²¹⁴ Edith Lotzer, Die destruktive Macht der Familie in den Kinder und Hausmärchen der Brüder Grimm. Tod und Wandel im Märchen. Salzburg 1990, 113.

²¹⁵ Več o pogodbah z vragom gl: Leopold Kretzenbacher, Rechtslegenden abendländischer Volksüberlieferung. Graz 1970.

²¹⁶ V. Möderndorfer, Koroške narodne pripovedke, str. 337-340. Ponatis v V. Möderndorfer, J. Šašel, Koroške pripovedke, str. 147-148.

če bo ob določenem času vedel povedati ime rastline, ki jo je zasadil sredi vrta.²¹⁶ Uganke so za človeka po navadi nerazrešljive, toda na pomoč priskoči srečno naključje oz. božja pomoč.

V pravljici 100 (*Šum*, AaTh 1191) so sklenili pogodbo z vragom zidarji, ki so s pomočjo črne magije sami poklicali vruga iz pekla, da bi jim pomagal sezidati most, ker jim delo ni in ni hotelo steči od rok. Hudič je zahteval plačilo za svojo pomoč pri zidavi in sicer dušo tistega, ki bo prvi prekoračil most. Tudi ta pogodba je bila - kot vse v pravljicah - podpisana s krvjo.

Prav tako je gradbena pogodba sklenjena v nadaljevanju že omenjene pravljice 45 (gl. zgoraj). Zidar cerkve je namreč z vragom sklenil pogodbo, da se lahko hudič, če čez eno leto cerkev ne bo sezidana, polasti njegove duše. Šele ko je zidar po nasvetu tretjega brata, ki je v gozdu slišal pogovor treh krokarjev, vzdal v vse 4 vogale po en kamen iz studenca, ki teče na gori »Sida«, mu vrag dnevne gradnje ni mogel več čez noč porušiti. (Več o tem gl. poglavje »Graditeljstvo in stanovanjska oprema«).

Vrag je torej v obeh primerih neuspešne gradnje nameraval iztržiti človeško dušo. Človeška duša, kot pogodbeno plačilo vragu pri gradnji, ima po ugotovitvah I. Grafenauerja²¹⁷ zvezo s človeško stavbno daritvijo in je v tem smislu odsev davnih verskih predstav, zato bomo o tem še govorili v poglavju o verovanju. Tu je navedena zaradi pogodbe, ki je pravni akt.

²¹⁷ I. Grafenauer, Človeška stavbna daritev v slovenskih narodnih pripovedkah in pesmi. Slavistična revija 10, 1957, str. 41 - 60.

V nekaterih pravljicah so omenjene delovne pogodbe, največkrat med junakom in čarovnikom ali pa neznanim gospodom, ki je vrag, čeprav to ni vedno povedano. Vse te pogodbe so fantastične in seveda brez vsakršne povezave z resničnostjo. Tako se npr. v pravljici 49 (*Coperniki*, AaTh 313,) mladenič s coprnikom domeni, da mu bo služil toliko časa, dokler ne bo raztrgal železnih čevljev. Ko pa mu fant pokaže preluknjane čevlje, copernik noče nič slišati o odpustitvi z dela, pač pa nalaga fantu vedno nove in nove naloge.

Podobno v drugem delu pravljice 24 (*Siromak*, AaTh 313) iz Poženika pri Cerkljah siromašen fant nekemu neznanemu gospodu obljubi, da bo, če mu potegne izgubljeno jabolko iz vode, prišel čez sedem let k njemu služiti. Ko se res udinja pri gospodu, mu ta naloži zelo podobne naloge kot čarovnik junaku iz prejšnje pravljice.

Bolj vajeniško kot delovno pogodbo sklene mladenič ali njegov oče s čarovniškim učiteljem ali vragom, pri katerem se učenec nauči čarati (26, 83). Po končani učni dobi učitelj učenca - podobno kot v prejšnjih primerih - noče izpustiti:

En oča je imel eniga sina in en gospod je obljubil tega sina zučiti, de bo več znal kot on, ki bo njegov učenik. Oča dá sinu v podzemeljsko šolo; pa si ni zgovoril, da mu mora gospod sina nazaj perpeljati, ko ga izšola. Ko je sin šolo dostal, gre oča gospoda prosit, naj mu ga nazaj dá. Ali gospod pravi: »Ti ga bom že nazaj dal, pa si ga moraš sam zbrati.« (26 Učenec vé več kot učenik, AaTh 325).

Sin očeta pouči, kako ga bo lahko spoznal, čeprav ne bo imel svoje prave podobe.

V pravljici 13 (*Ad an'ga šularčka*, AaTh 361) je sklenjena pogodba med šolarčkom, ki je iskal službo, in gospodom - vragom, ki mu je »službo« ponudil. Pri tem postavi gospod fantu nenavadne pogoje. Na njegovo zahtevo se namreč fant sedem let ne sme ne umivati, ne striči ali drugače čediti in vseh sedem let mora preživeti na visokem stebri.

V pravljici 46 (*Prekanjeni kmet*, AaTh 1194) zahteva vrag kot plačilo za pomoč pri kopanju jarkov kmetovo hčer. Obljubi mu celo, da mu bo naredil vse, kar bo hotel »in bom toliko časa delal, dokler boš kaj dela imel, in če mi boš kaj tacega narediti ukazal, kar ne bom znal, boš lahko svojo hčer obderžal.« Kmet se je hudiča rešil, ko mu je nazadnje le naložil delo, kateremu še vrag ni bil kos:

Kmalo je začelo kmetu dela za hudiča primanjkovati in mislil je cele noči, kaj bi dal hudiču delati. Nekega dne si nekaj posebnega zmisli namreč: On vzame vrečo s pšenico, gre k luknji skozi katero se seno meče, strese pšenico skoz luknjo na tla, nastavi vrečo pri luknji in reče hudiču: »Vzemi senene vile in verži z njimi tole pšenico gori v vrečo!«

Hudič vzame vile, drega v kup pšenice, pa ne more neč vrečiti v vrečo, in ker ni mogel nič opraviti, verže vile proč in zaupije: »Zdaj si me dobil, drugič me pa več ne boš.«

Manj fantastična je pogodba, ki jo je sklenil prebrisani tat v istoimenski pravljici 19 (AaTh 1525A + 1737) z bogatim gospodom. Vendar pa je izzvala ta pogodba naravnost groteskne posledice. Gospod je namreč sklenil s tatom pogodbo, da mu bo ta služil, dokler ne bo kukavica zakukala. Ker pa se je želel čimprej znebiti fanta, ki je delal samo škodo, in je bila očitno šele zima, ko kukavice ne pojejo, se je zmenil z ženo, da bo ona splezala na drevo in oponašala kukavičje petje:

Pa pravi žena možu: »Jaz zlezem na drevo, pa začnem kukati, potem pa mora hlapec oditi.« Zleze res na drevo in, ko se hlapec vrne, začne kukati. »Kaj? Že zdaj kukavica? Iti bo treba,« si misli hlapec, pa gleda po drevju. »O, pa jaz že vem, kedaj pride kukavica,« pravi, vzame puško in vstrelji v drevo.

Gospod bi sicer lahko prekinil delovno razmerje že predčasno, ker bi fantu lahko očital vsaj neposlušnost, če ne še kaj hujšega. V takem primeru so poselski redi namreč omogočali odpustitev najetega delavca z dela pred iztekom enega leta oz. preden se je iztekla pogodba. Toda ljudska pripoved je lahko vedno, kadar je to potrebno, zaradi poante pa še posebej, skregana s stvarnostjo, tudi če govori o vsakdanjih in v resničnem življenju ne popolnoma nemogočih stvareh.

V običajnem pravu je sicer dan nastopa in prenehanja službe poslov točno določen.²¹⁸

V pravljicah je omenjeno tudi plačilo za dogovorjeno delo, o čemer se dogovorita delodajalec in delavec pred začetkom dela. Popotni fant se je npr. z gospodom dogovoril, da mu bo živino pasel le za živež in obleko (24 *Siromak*), kar je dokaj stvarno. Na drugi strani pa je v pravljici 47 (*Trije sinovi*) gospod obljubil pastirčku, da mu bo vsak dan izplačal 100 goldinarjev, če mu bo 100 krav za vodo pasel in pri tem nobene izgubil. Najbolj pogoste pa so v pravljicah vendarle delovne pogodbe za roko delodajalčeve hčerke (npr: 3, 23, 28, 49). Vendar je tu po navadi delo pravzaprav pogoj, da oče pristane na poroko.

Ker je bilo vprašanje dedovanja v pravljicah in povedkah že obravnavano v poglavju o družbenem življenju, bodo na tem mestu predstavljena druga vprašanja s področja premoženjskega prava, ki se v obravnavani motiviki še pojavljajo. Pogost motiv, ki ga srečamo največkrat v pravljicnem tipu AaTh 330 »Kovač prelišči vraga«, v katerega se uvršča pravljici 86 (*Zviti kovač*), govori o kovaču, ki se izgovarja na pravico, da ga nihče ne sme pregnati, pa čeprav s tujega sveta, če sedi na »svojem« (predmetu).²¹⁹

Te pa gre znavi k nebesam, te pa je ravno smrti odišla nekan po enega grešnika, te pa ba sv. Peter pr dverah, pa potrka na dveri. Peter pa se zglesi no reče: »Gdo je?« - »Kovač.« - »Tebe ne poznam.« - »Pa mi deno samo teko odpri, ka mo vida kak notri jè, se ti notri nemo sila.« Peter mu odpre gor, kovač pa počí svoj hamer notri, pa reče: »Zaj pa si morem iti po hamer, da mi je notr vujša.« Pa si sede na hamer, pa reče: »Zaj pa me le pusti, saj na mojem sedim.«

Kovač si je torej z zvijačo pomagal zagotoviti svoj prostor v nebesih in se pri tem skliceval na pravila, ki so bila resnično veljavna v slovenskem običajnem pravu.

Velikokrat omenja ljudsko pripovedništvo spore med sosedoma pri postavitvi mejnikov. Pri pravljici 74 (*Ad an'ga guodca, ad an'ga ta matræga, pôl pa ad trejêh duš, kak' sa se matræle*) bi sicer ne mogli govoriti o kakih pravnih sestavinah, ni pa mogoče spregledati odseva tovrstne problematike. Kako občutljivi so bili ljudje za zemljiško lastnino,²²⁰ odseva ne le v naši, ampak v vseh tovrstnih pravljicah in povedkah že iz tega, da vsakega zemljiškega tatu zadene kazen, pa čeprav šele na onem svetu (gl. poglavje »Odsev verovanj«). V stvarnosti so nesporazume reševali sosedje sami med seboj po veljavnem pravu, vendar je bilo največ kmečkih pravnih sodiščih ravno zaradi zemlje. Prestavitev mejnika pa je bila po postavljenem pravu hud zločin in bi se morala kaznovati s telesno kaznijo in celo s smrtjo ter je zato sodila v pristojnost višjih sodišč.²²¹

V naslednjih primerih je bolj kot na uradni pravni postopek ohranjen spomin na običajno pravno obračunavanje med prizadetimi, pa tudi to je pravljичno obarvano. Tako

²¹⁸ Tako je npr. na Koroškem staro leto dan slovesnega poslavljanja od odhajajočih poslov, ki gredo na "bondranje" - vandranje. V Črni, čeprav tudi na Koroškem, pa o sv. Mihaelu (29. sept.), kot je predpisoval poselski red za sosednjo Štajersko še leta 1895. Razen izplačila dobi takrat posej tudi poseben dar (n.pr. dva hleba in klobaso). Na Gorenjskem se menjavajo posli na Šentjanžev dan, ki je veljal kot praznik poslov. Na Notranjskem pravijo: "sveta Neža punkelj veže, svet Boštjan ga pa nese stran", t.j. ženski posli se menjavajo na dan sv. Neže, moški pa na dan sv. Boštjana. Pričevanja za konec 19. stoletja povedo, da so npr. v Poljanski dolini ob Kolpi, prav tako kot v Bohinju, "basali" hlapci o sv. Juriju (24. aprila). Gl. S. Vilfan, Očrt slovenskega pravnega narodopisja. NS 1, Ljubljana 1944, str. 234; Marija Makarovič, Kmečki posli. SE 33-34/1991, str. 439.

²¹⁹ Prim. S. Vilfan, Pravni motivi v slovenskih narodnih pripovedkah in pripovednih pesmih. Etnolog 16/1943, str. 20.

²²⁰ Prim. Leopold Kretzenbacher, Balkanische Rechtslegenden und meinedigen Grundstückbetrug zwischen Socialverbrechen und aitiologischer Sage. V: Geheiligtetes Recht. Aufsätze zu einer vergleichenden rechtlichen Volkskunde in Mittel- und Südosteuropa. Böhlau Verlag, Wien - Köln - Graz 1988, str. 27 ss.

²²¹ Med slovenske pravne starine sodi običaj, da so pri postavljanju mejnikov v jamo najprej nasuli dobro razločljive, a težko odstranljive predmete, tako imenovana znamenja: črepinje, drobno steklo itd, zato da so, če je obstajal sum, da je mejnik prestavljen, kamen lahko izkopali in pogledali, ali so pod njim še znamenja. Dalje so pri postavljanju mejnikov posadili otroka - navadno najmlajšega pri hiši - v jamo ali na mejnik ter mu prisolili krepko zaušnico ali pa so ga temeljito zlasali (da si bo bolje zapomnil po reku "zapisati si za uho") Gl. Sergij Vilfan, Očrt slovenskega pravnega narodopisja. Narodopisje Slovencev I, Ljubljana 1944, str. 248.

npr. v belokranjski anekdoti 80 (*Od treh bratov*) zavistna starejša brata mlajšemu, ki je zaradi svoje prebrisanosti in njune neumnosti dobil sod vina in kravo, ki ju je oče zapustil vsem trem, zrušita peč, ko pa vidita, da je mlajši s črepinjami zaslužil, podereta še vsak svojo peč in jo neseta na prodaj.

V nadaljevanju te zgodbe brata mlajšemu ubijeta še ženo in, ker mislita, da je z njo zaslužil, ubijeta še vsak svojo:

Starejša brata se jezita, kako bi mu kaj škodovala. »Dajva, ubijva mu ženo. In res storita tako. Mlajši pa dene svejo ženo na konja, ter jo gre po sveti prodajat. Pride do anega grada i prosi deklo vodi, da je njegova žena od žeje skoro več omagala. Dekla prnese povnek vodi i dava ženi piti. Ona le neče. Dekla jezna, da ne pije, dūne ženo - ona lop ná-kla. »No zdej si mi vbila ženo! jo serota, kaj čo ga ja zdej začeti,« tako jamra mož i se žalósti. Z grada prletijo ven: »Kaj je za božo vuljo, kaj?« - »E ženo mi je dekla sūnila, da je na kla pala i se vbila.« - »Tiho bodi, tiho, na ti besago denarjev,« veli grof, »samo movči, poberi ženo pa zakòplji tam v lozi.«

Žena se v tem primeru zdi kot del lastnine, za katero lahko plačaš odškodnino, če jo ubiješ. Le grofovo naročilo, naj mož ženino smrt zamolči, kaže na strah pred pravnimi posledicami za takšno dejanje. Sicer so fevdalni gospodje to, kar ni neposredno zadevalo njihove interese, prepuščali v odločanje tako imenovanim večam (svetom posameznih družbeno in krajevno opredeljenih skupin) ali pravdam - torej iz njih sestavljenim odborom, vendar so si praviloma pri vseh količkaj pomembnih zadevah pridržali predsedstvo in s tem nadzor. Pozneje se je, kot posledica vladarjevih absolutističnih teženj, izoblikoval birokratski aparat tako, da je prešlo izvajanje prava predvsem v roke poklicnih pravnikov, mimo katerih se je še vedno razvijalo običajno pravo.²²²

Kakorkoli že, pa v pravljici ni sledu o kakem strahu obeh bratov pred možno kaznijo za uboj. Kaže, kot da bi se ravnala po pravilih krvnega maščevanja, ko uboj ženske ni veljal za enako hud prekršek kot uboj moškega in je dejanje pogosto ostalo nekaznovano. V tem so namreč videli povsem družinsko zadevo. Njeno smrt naj bi maščevala njena rodbina. Neke oblike maščevanja, ki temelji na prepričanju, da duša ubitega ne najde miru, dokler ne bo njegova smrt maščevana, so se ohranile še celo v 16. stol. na Kranjskem, ko je še živel običaj, da sorodniki ubitega vderejo na ubijalčevo zemljišče in pokončajo in pohodijo vse, kar na njem najdejo.²²³ Pravljica pa je bila zapisana v Beli krajini, kamor so se priselili Uskoki, med katerimi je bila ta oblika običajnega prava še bolj prisotna.

Nerazumljivi kazenskopravni odnosi, ki jih vsebuje ta zgodba, pa le potrjujejo spoznanje, da v pravljicah logično mišljenje praviloma nima odločilne vloge.

V pravljici 36 (*Ajnšpegler*) iz Srebotne pri Motniku je omenjeno poravnavanje sporov kar med prizadetimi samimi, brez posredovanja oblasti. Ogoljufani sovaščani so se namreč sklenili maščevati zvitemu *Ajnšpeglerju* kar skupaj:

V nekem mestu pri morji je bil sejmen, on in Ajnšpegler sta šla kje kej. Na sejmu je več takih prišlo vkup, ko jih je ukani. So ga prejeli in zvezali in h morju ulejkli, de bi ga bili vergli noter.

Navedeni odlomek je v nasprotju s pravom. Na sejmu je namreč veljal »semanji mir«, kar je pomenilo, da sprte osebe na sejmu med seboj niso smele obračunavati. Pripovedovalec omenjenega pravila očitno ni poznal. Zgodba nato pripoveduje, kako je *Ajnšpeglerju* uspelo nekega mimoidočega prelisčiti, da ga spusti iz vreče, v katero so ga na sejmu zavezali tisti, ki jih je ogoljufal, in mimoidoči, misleč, da bo postal cesar ali papež, sam zleze vanjo.

Od mednarodnega motiva (K 842), ki je dobro udomačen tudi na naših tleh, odstopa v tem, da se prizor, ko goljufa primejo in zavežejo v vrečo, odvija na sejmu. Absurdna šaljivost motiva poudarja njegovo fiktivnost.

Spomin na uradni sodni postopek, pri katerem je po srednjeveškem pravu sodil gospod, ohranjata pravljici 38 (*Od moškr*) in 89 (*Kuhana jajca*):

Jenkret sta se pa prišla dva brata tožvat, jed'n se je pripelov v bagerle, drug je pa prijahov, vsak iz svojoj kobiloj. Zdej je pa tistga kobila žrebe povrgla, ko je prijahov na ne. Un je pa trucov, de njegova. Greta nezaj gospôda prašat, on je pa rêku, da je bagrle žrebe povrglo. Zdej je pa un mož, ko je njegovo žrebe blo, van iz kanclije šov in

²²² Prim. S. Vilfan, *Pravno življenje. Slovensko ljudsko izročilo*. Ljubljana 1980, str. 148, 149.

²²³ S. Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*. Ljubljana 1961, str. 250.

se je jokov. Tukej ga gospodova žena vrajma in ga praša, zakaj se joka? Ji pa pove in ona mu reče: »Neč se ti ne jokej, pejde, pa uzjeme an sak, pa pejde po našmu travniku ribe sačt; gospôd te bô pa vidu in te bo prašov: 'Kdaj si pa vidu po suhmo travniku ribe sačt?' Ti pa rec: 'Kdaj so pa voni videl, da je bagrle žrebe povrglo?'«. (38)

V anekdoti o kuhanih jajcih 89 pa je kot sodna oblast omenjen »pecirks«, okrožni sodnik (iz nem. Bezirksrichter). K njemu je šel krčmar tožit duhovnika, češ da mu noče plačati pred davnim časom pojedjenih jajc. Krčmar je zaračunal še celo jato piščancev, ki bi se med tem iz jajc izvalila:

On (krčmar) je že zračüna na tauzente gold. Mešnik pa mu neče teko plačati, on le če samo tisto, kaj so te pojeli. Krčmar ga gre tožit. On pa ostane dve uri duže doma, kako bi moga ta priti. Potle, kda ta pride, reče pecirks (= rihtar): »Ge si bija tak dugo? Ne veš, ka bi že pred dvema vüroma tü moral biti. Ka si dela?« - »He, bob sem küha eno vüro eno vüro pa sadija.« - »Ja ti osel, ti! Ka de ti te z kühanega boba zraslo?« - »Ja ti butl, ti! Ka de se ti te z kuhanih jajc skotilo?« Pa odide.

O kazni za dolžnike govori pravljica 23 (*Kraljevi služabnik, ki je hodil po svetu*, AaTh 506):

Služabnik gre po sveti in pride do ene cerkve, kjer je na pokopališči en merlič nag, samo okoli ledij opasan ležal. /.../ Po maši gre duhovniga vprašat, zakaj ta merlič nag na pokopališči leži. Duhovni pravi: Zato ko se je bil močno zadolžil bo mogel zdaj od sledniha, komur je kaj dolžan en udarc s' šibo prejet in potlej bo zakopan.

To, da je mrtvi ležal nag - oz. le okrog ledij prepasan - pomeni, da je bilo njegovo premoženje zaseženo. Upniki pa so se mu vendarle hoteli še maščevati za nepopravnane dolgove.

Kazen, ki je doletela dolžnika, ki ni mogel plačati svojih dolgov, je bila, po ljudskem izročilu sodeč, huda. Socialna nota v marsikateri povedki in pravljici je očitna, kajti ljudje so čutili usmiljenje do tistih, ki so bili prepuščeni na milost in nemilost oderuškim upnikom, neusmiljenim grofom in pohlepnim trgovcem, zato se taki primeri kar pogosto pojavljajo v ljudskem pripovedništvu.

S tem, da je plačal dolgove mrtvega dolžnika, ki jih sam, pred smrtjo ni mogel poravnati, si je kraljevi služabnik pridobil čudežno pomoč hvaležnega mrtveca. Iz pripovedi je razvidno, da je tisti, ki je namesto mrtvega dolžnika plačal njegove dolgove, ga s tem odkupil in tako preprečil maščevanje upnikov, storil za dolžnika več kot le navadno dobro dejanje.

Znašanje nad dolžnikovim truplom, ohranjeno v tej pravljici, je odsev prastarih navad. Je neke vrste pravni dokument iz mračne preteklosti. Kazen je v luči verovanja, iz katerega izhaja, da je namreč duša šele potem, ko je telo pokopano (in so poravnani vsi zemeljski dolgovi), rešena muk, izjemno kruta. O njej pričajo številni viri ter staroegipčanske, starogrške in starorimske postave.²²⁴

Včasih je kazen v pravljicah takšna, kot jo krivec sam izreče za svoj zločin, misleč, da nihče ne ve, da ga je on tudi zagrešil, npr. v primerih 23, 25, 10. Pogosto pa je krivec kaznovan na način, kot ga je sam namenil svojemu nasprotniku.

Za primer naj navedem pravljico 40 (*Od gvaževnate goré*, AaTh 531), v kateri doleti očeta enaka kazen, kakršno je uresničil nad sinom:

Ko gresta preke mest, kjer je biv voče doma, silno se je svetil, in on je vedu de sin pelje tisto zvato princezno. /.../ Potem so šli vkop, ko dam pridejo gredo v cimer, južnajo, in potem gredo na špancér. Tukej je sin nekej očet čez čast rêku. Voče je biv jezen, potegne iz nožnice svoj meč, pa mu odseka glavo preč. Zvata princezna je ozeva učet meč, pa mu odseka glavo preč. Mladenču žvake s tisto vodo pomaže, dene glavo nezaj, precej se je prijela, de se mu ni nič poznal. Očeta so pa pokopal in te dva sta potlej kraljovala do smrt.

Sicer pa je najbolj pogosta kazen za hujša hudodelstva v obravnavanih pravljicah in povedkah smrt z obešenjem. Tako npr. je bil po nedolžnem obsojen zaradi tatvine, ki je ni zagrešil obešenec, ki ga je objestni godec povabil na »Vuohcet« (66). Pod vešali je že stal lakomni Žid, ker je kraljično, namesto da bi jo ozdravil, ubil (50). Prav tako je

²²⁴ Več o tem gl. Lutz Röhrich, Dankbarer Toter. EM bd. 3/2-4, 306-322.

doletela smrt na vislicah goljufivega »koha« iz pravljice 34 (*Od kocastga psa ali kôha*); pa tudi potepuha, ki je v pravljici 99 (*Pravljica o potepuhu*, AaTh 592, Rimske Toplice) razžalil grofovsko oblast, so obsodili na smrt z obešenjem.

V tej zadnji pravljici se srečamo tudi z motivom, v katerem obsojencu izpolnijo še njegovo poslednjo željo:

Že je stal pod vešali, ogromno ljudi je gledalo. Ko mu povedo, da ima pravico povedati, kaj je zadnja želja njegova, je rekel, da bi še rad enkrat zagodel na svoje gosli.

Po ljudskem izročilu naj bi torej imel na smrt obsojeni pravico, da mu izpolnijo poslednjo željo. Zadnja želja, pravica do zadnje besede obsojenega, se v realnosti predpostavlja, redkeje pa je obsojenec po njej tudi res vprašan. Pomilostitev obsojenca v juridičnem (ne religioznem) smislu se je pod vplivom krščanske miselnosti, cerkvene pokore in azilnega prava uveljavila kot pridržana pravica, ki pripada vsakokratnemu najvišjemu predstavniku in je danes zakoreninjena v zakonodaji večine držav.²²⁵ Vendar pa je bila na Slovenskem uresničitev seveda le manjše želje na smrt obsojenega tik pred usmrtnitvijo dosti pogosta, čeprav ni bila formalno uzakonjena praksa, poznana do današnjih dni.²²⁶

²²⁵ Prim. Hans - Jörg Uther, *Die letzte Bitte Verurteilter*. Anales de la Universidad de Chile, 5. Serie no. 17. correspondiente a 1988. Santiago, 1989, str. 449.

²²⁶ Ustno, S. Vilfan.

V ljudskem pripovedništvu junak lahko reši celo lastno kožo pred kraljevo kaznijo in to zgolj s pravilno rešitvijo ugank. Še več, junak lahko s tem podvigom postane celo sam kralj (»Turandot«, AaTh 851 A). Najpozneje v baroku pa so začele nastajati šaljivke ali parodije, ki so prav tako uporabljale ta ugankarski pravljичni stil. Uganke so obdržale svojo vlogo tudi v primerih, ko je šlo za kaznovanje, kot npr. v anekdoti 87 (*Cesar in mašnik*, AaTh 922). V tej anekdoti je cesar mašniku za kazen, ker mu zaradi debelosti ni izkazal časti ter pred njim vstal in se mu poklonil, ukazal:

»Za eno leto dni moreš k meni priti, pa mi povedati: kak je svet širok, keko sem jaz vreden, pa ka si jaz mislim; či ne, boš kaštigani (kaznovani).« Cesar si misli: »Zdej bo že laki grata, da de si dosti misla.«

Uganke je nazadnje rešil namesto njega nek šterc (berač) in, ker je to šaljivka, je bil cesar kljub temu zadovoljen.

Sejmsko pravo

Obravnavane pravljice in povedke omenjajo med različnimi načini trgovanja največkrat sejmsko. Ob tem pa tudi nekatere predpise in ravnanja. V šaljivki o okradenem kmetiču 66 (*Tərjiè lumpje jən kmiètəč*, AaTh 1525D) iz Matene pri Igu je omenjen davek za dostop na sejem, imenovan šranga:

»Zdej bəm plačov šranga ad tejga-le osla pól pa ad koze!«

Sejmski red je že od časov fevdalizma določala vrsta pravil običajnega prava mest.²²⁷

Tako so morali ponekod npr. plačati tudi sejmski davek ali štantnino, podobno kot je bilo po navadi na mostovih treba plačevati mostnino.

Beseda šranga (iz nem. der Schranken = zapora) je uporabljena v pomenu mitniška pregrada. Sicer pa je izraz danes bolj poznan v povezavi s svatovskimi šegami, kjer pomeni zaporo, ki so jo pripravili fantje iz nevestine vasi, da bi zaustavili ženina, ko je nevesto peljal k poroki.

Utečena sejmska pravila je lahko prepoznati tudi v pravljici 27 (*Učenic vé več kot učenik*, AaTh 325) iz Poženika pri Cerkljah:

Oča sam ne vé, kako se bota nazaj na dom gredé preživila. Ali sin pravi: »Jez se bom v konja zmenil, in vi me ravno za petnajst kron prodajte, ne za menj ne za več pa uzdo nazaj.« /.../ Res žene oča sina, ki je bil vol, ino spet pride na semenj ga učenik kupvat, kakor ga je že pred v podobi konja in kozla kupil. Oča mu ga proda, pa si je bil pozabil štrik nazaj zgovoriti. Gospod učenik pelje vola, pa ko ga je naglo peljal, je bil pozabil plačati. Ko gre col plačvat, se je vol dergnil, de je štrik iz sebe spravil, in začne bežati. Col, katerega naj bi gospod plačal ob odhodu s sejma, je bil neke vrste davek na kupljeno žival. Beseda, ki jo je pripovedovalec uporabil, je prišla seveda iz nem. der Zoel oz. die Zollgebür, kar pomeni carinska pristojbina. Iz našega primera je razvidno, da so jo ponekod rabili tudi za sejmski davek.

Nenapisano pravilo je bilo, da je prodajalec z živaljo vred oddal tudi povodec, uzdo ali vrv kupcu (kot pravi rek: 'Kamor gre bik, naj gre še štrik'). Ko sta se kupec in prodajalec

²²⁷ Gl. S. Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*. Ljubljana 1961, str. 175.

končno le pogodila za ceno, je bilo namreč v navadi, da je prodajalec v dlani, v katero naj bi mu udaril kupec, kot znak sprejete kupčije, držal uzdo, ki jo je nato, ko sta si udarila v roke, vzel kupec. Čarovnikov učenec je moral zatorej očetu posebej naročiti, da ne sme z njim vred oddati vrvi, ko ga bo na sejmu prodajal spremenjenega v žival. Uzda ima namreč simboličen pomen. Predstavlja nadziranje in oblast nad nekom in prav to je hotel spet pridobiti *gospod učenik* (vrag) nad učencem.

Mere

V nekaterih primerih omenjajo pripovedovalci dolžinske, utežne in votle mere, ki pa ne ustrezajo vedno resničnosti, kajti v ljudskem pripovedništvu na tem področju zelo pogosto naletimo na pravljjično pretiravanje.

Sedem **sežnje** dolgo *rit* na hlačah je ukrojil gospod *šularčku* in ga v teh hlačah postavil na sedem sežnje visok steber (13, AaTh 361, Dutovlje). Na sežnje, ki so slovenski sinonim nemškemu klaftrom (1 klafta = 1,896 m), so merili še vse do leta 1871, ko je bil uveden meterski sistem.

Sto **pračev** dolgo balo platna naj bi naredila nevesta v pravljici 38 (*Od moškre*, AaTh 875, Kokarje pri Mozirju):

Potem je reku gospod: »Ko 'mate vi tok kunšno moškro, neste ji tale pakles in poveseš prediva, nej naredi kolorat in preslico pa sto pračev dolgo balo platna s tega.«

Prač ali brač (iz it. braccio) pomeni po Plet. laketa. Imel je v različnih predelih različno dolžino, v Motniku je meril celo 2m 84 cm.²²⁸ Ta izraz se je za dolžinsko mero laketa uporabljal predvsem na jugovzhodnem Štajerskem.²²⁹

Povesmo, ki se tudi omenja v tej pravljici, je šop lanu ali konoplje, ki meri v premeru eno do poldrugo ped.²³⁰

Od utežnih mer se pojavljajo v obravnavanih pravljicah in povedkah funti, libre in centi.

Mladenič v pravljici 60 (*Od treh naukov ali svetov*, AaTh 910, okolica Št. Ruperta) je svaril svojega prijatelja, ki se je namenil oženiti, češ:

»Kolikokrat bo pri ženi ležal, toliko funtov ali liber bo lažej, ko bi se tehtal.«

Funt in **libra** sta v tem primeru utežni enoti, sicer sta pomenila tudi denarno. V utežnem sistemu sta bili približno enakovredni, funt je odtehtal nekako 454 g, libra pa od 300 do 500 g.²³¹

Cent v pravljicah in povedkah, bolj kot ravno 100 kg, pomeni veliko težo nasploh. Npr. kamen, ki je pokrival studenec - v primorski pravljici 3 - naj bi bil 15 centov težak; meč pa, s katerim se je Štavvar odpravil v bojni metež, je bil težak 3 cente (39 *Od štavvarja*, AaTh 508, Vransko).

Od votlih mer je v obravnavanih besedilih omenjen »**maselec**«. Najmlajši brat v pravljici 1 (*Od barke, ki je po suhem plavala*, AaTh 513, Ajdovščina), ki bi moral na cesarskem dvoru izpiti sod vina, si namreč natoči *maselec*, drugo pa prepusti pomočniku, imenovanemu »*Cel-sod-vina-spil*«.

Maselec, tekočinska mera, ki meri 3,5 decilitra so uporabljali vsepovsod na Slovenskem. V belokranjski pravljici 80 (*Od treh bratov*, AaTh 1535, Suhor v Beli krajini) je omenjen **kepljenčič**:

Mož odide z denarjei damu. Pejdi, pejdi - reče detéti - po kepljenčič (= pol mernika) k strici, bomo denarje merili.

Po Plet. in SSKJ je belokranjski kupljenik enakovreden merniku, po zapisovalčevi pripombi pa naj bi bil *kepljenčič* enakovreden polovici mernika, kar je morda res hotel pripovedovalec izraziti s pomanjševalnico. Ker je bil mernik žitna mera (obsegal je približno 30 litrov), v pravljici pa naj bi s tem merili denarje, gre tu spet za pravljjično pretiravanje.

²²⁸ Gl. S. Vilfan, Očrt slovenskega pravnega narodopisja. Narodopisje Slovencev I. Ljubljana 1944, str. 256.

²²⁹ Po Plet.

²³⁰ Gl. ibidem, str. 256.

²³¹ Po Slovarju slovenskega knjižnega jezika (Ljubljana 1975); medtem ko navaja S. Vilfan v Pravnem življenju (v Slovensko ljudsko izročilo, Ljubljana 1980), str. 153, da je tehtala beneška mala libra ali librica 300 g, dunajski funt pa 560 g.

Šege in navade

²³² Po raziskavah Löwis of Menara (Der Held im dt. und russ. Märchen. Jena 1912, 58) sta namreč kar pri 72 % čudežnih pravljic v središču dogajanja mladoženca.

Iz posameznih odlomkov, še bolj pa iz motivnih zvez lahko v pravljicah in povedkah odkrijemo zanimive drobce o šegah - največ s področja življenjskega kroga. Te pravljичne sestavine so tako zgodovinskega kot etnološkega značaja oz. se dajo do neke meje zgodovinsko in etnološko ovrednotiti. Ker je pri čudežnih pravljicah zelo pogosto v središču dogajanja snubljenje oz. poroka (in kronanje),²³² ni čudno, da je prav dogajanjem pred snubljenjem ter okoliščinam snubljenja in ženitovanja v pravljici odmerjenega zelo mnogo prostora.

Šege prehajanja in ženitovanske šege

Pravljичne ženitovanske šege, če tako imenujemo način, kako si v pravljicah ženin poišče nevesto ali nevesta izbere ženina in če sem štejemo vse tisto, kar se dogaja ob ženitovanju, so v pravljicah dokaj pestre.

Pri snubljenju v ljudskih pravljicah opazimo dvoje: v nekaterih primerih poudarja snubec svojo moč in bogastvo, zato pošlje po nevesto bogato spremstvo, v drugih pa bodisi nima premoženja ali pa ga namenoma prikrije. V obeh primerih mora opraviti določene naloge; ali pa se udeleži tekmovanja in dobi nevesto za nagrado. Značilno za obravnavane primere je - kot za pravljice sploh, da v primerih, ko pošlje snubec po nevesto odpravo, ne dobi neveste on, pač pa njegov sin ali služabnik, ki je odpravo vodil in premagal vse ovire.

Najbolj značilno za čudežne pravljice, ki se končajo z ženitvijo ali z ustoličenjem, je premagovanje ovir, izvrševanje težkih nalog, reševanje ugank ali opravljanje kakšnih drugih preizkušenj. To je morda odsev preizkusa zrelosti in sposobnosti, kar poznajo nekatera ljudstva še danes in o čemer so tudi raziskovalci ljudskega pripovedništva že pisali.²³³

²³³ Gl. Lutz Röhrich, *Brauch*, EM 2/3-4, 688-700.

Nekoliko dlje se velja ustaviti ob tistih sestavinah ljudskih pravljic, o katerih se zdi, da so povezane z vsebino oz. s pomenom nekaterih, pri nas še do nedavna živih, ljudskih šeg. To so predvsem zapora (šranga), lažna nevesta in maske med ženitovansko pojedino. Če namreč sledimo alegorični govorici nekaterih čudežnih pravljic, ugotovimo, da se v alegorije skrita sporočilnost določenih pravljичnih motivov ali tipov zelo približuje prvotni vsebini oz. pomenu teh ženitovanskih šeg.

V nekaterih pravljicah podari snubec ali njegov odposlanec vse bogastvo, ki ga ima s seboj v ženitni odpravi, živalim, da mu potem pomagajo opraviti naloge, od katerih je odvisen uspeh snubitve. Tako v pravljici 27 (*Kraljevi sin*, AaTh 531, Poženik pri Cerkljah).²³⁴

²³⁴ Posamezni motivi te pravljice AaTh 531 »Ferdinand pravi in Ferdinand lažni« so zelo stari. Prvič se zgodba v relativno popolni povezavi pojavi v hebrejskem rokopisu, nastalem pred l. 1200 kot zgodba o rabinu Jochananu. Po: Ingo Schneider, *Tot und doch nicht tot. Zur Überwindung des Todes im Märchen*. V: *Salzburger Beiträge zur Volkskunde*, Bd. 4. Salzburg 1990, str. 159.

Hlapec pravi: »Jez morem, če grem snubit, pa morem imeti s sabo devet in devedeset oslov s kruham obloženih. To so mu dali in on gre s tovarši, kteri so mu pomagali osle goniti. Z osli pride do bravinčeve vojske in jim dá kruh iz oslov. Bravinčovi kralj mu pove: »Ko prideš tje snubit, boš v en gomazin zapert, pa se nič ne boj, bo že pošta do tebe prišla, kaj de stori.« On gre dalje in pride do krokerjeve vojske, in krokerjam je osle dal. Ko gre dalej pride do kralja, kamur je šal snubit.

Mravlje so potem pomagale prebrati plevel in smeti iz žita; kralj krokerjev pa mu je prinesel v ječo zahtevano čudežno mazilo.

Podobne naloge je moral opraviti grofov sin, ko ga je oče poslal po zlato princeso v

pravljici 40 (*Od gvaževnate goré*, Št. Ožbalt pri Trojanah). Tudi njemu so priskočile na pomoč mravlje in ptičji kralj. Njim je dal svojo popotnico.

Na prvi pogled bi rekli, da gre preprosto za to, da se poplača snubčeva dobrota, vendar kaže začetni stavek navedenega mesta v pravljici 27, da mora biti prvotni pomen motiva drugačen. Njegov izvor je, kot se zdi, v darovanju oz. žrtvovanju.

Ob tako pomembnih priložnostih, kot je bilo snubljenje kraljične, je bilo potrebno vzeti s seboj ogromno spremstvo in darovati neizmerne darove. Tako je sporočilo pravljice 27, saj hlapec (ki je v resnici kraljevič), preden se odpravi na pot, ve, da mora imeti s seboj *99 oslov s kruham obloženih*. Števila 99, 999 ipd. pomenijo v pravljicah nepreštevljivo množino. Potem ko žrtvuje vso svojo popotnico in še vse konje, si pridobi pravljici snubec naklonjenost mravelj in ptičev. Ti potem »zgradijo most med njim in zlato princeso«. Ptiči in mravlje imajo namreč v pravljicah povezovalno nalogo (več o tem gl. poglavje o čudežnih pomočnikih).

V pravljicično pretiranem darovanju živali in popotnice, ki ga ne moremo kar preprosto pripisati snubčevi dobroti, smemo po vsej verjetnosti videti sled minule stvarnosti. Hkrati nas živali, ki snubcem zastavijo pot, spominjajo na ženitovanjski običaj, ohranjen do današnjih dni tudi na Slovenskem - namreč na šrango (zapenjalco, muto), ki jo, kjer je običaj še ohranjen, postavijo svatovskemu sprevedu, ki spremlja nevesto in ženina k poroki (redkeje zaprejo tudi prevoz bale). Pravljicične šrange seveda niso postavili fantje iz nevestine vasi, kot je to običaj pri tradicionalnih ženitvah v resničnem življenju, pač pa bajna bitja v podobi mravljincev, ptičev ipd, ki so prišla od tam, od koder naj bi bila tudi pravljicična zlata princesa, ki se jo je namenil zasnuti kraljevi poslanec. Kljub temu, da je bila pravljicična »šranga« postavljena že pred snubljenjem in ne šele pred poroko, pa vendarle nedvoumno spominja na odkupnino za nevesto. Odkupnina za nevesto, ki je bila običajna tudi pri nas, je bila v navadi marsikje po svetu. Gre za običaj, ki je uveljavljal nenapisano pravico skupnosti, da zahteva odkupnino za nevesto, kadar je šlo za eksogamne zakone, torej za prehod v drugo skupnost (pri endogamnih zakonih odkupnine ni bilo). Ostanek tega običaja se je ohranil v šegi postavljanja šrange. Šega naj bi torej izvirala iz starega nenapisanega ljudskega prava²³⁵ in ima po mnenju etnologov predvsem apotropejski značaj. Če vključimo v razlago šege pravljico, moramo reči, da gre za oboje. Tudi v pravljici gre, kot v običaju, za odkupnino, vendar je v njej še nekaj več. Bitja, ki odkupnino dobijo, potem pomagajo ženinu premagati ovire, ga rešujejo, torej očitno ščitijo pri prehodu iz ene skupnosti v drugo. S to svojo sestavino pravljica ženitovanjsko šego osmisli tudi z apotropejskega vidika. Ženitovanjska »šranga« bi bila potemtakem spomin tako na pravno kot apotropejsko dejanje.

Ko je postal motiv darovanja (in s tem odkupnine) sčasoma nerazumljiv, so ga pripovedovalci moralistično na novo osmislili in pravljici junak je bil uspešen pač zato, ker se je usmilil živali in svojo popotnico delil z njimi. Dobrota in usmiljenost sta nadomestila prvotni pomen motiva.

Druga ženitovanjska šega, pri kateri je očitna povezava s pravljico, je lažna nevesta. To je šega, pri kateri so snubcem, ki so prišli po nevesto, najprej porinili pred vrata drugo našemljeno osebo. Na to, da naj bi imela Pepelkina polsestra, ki jo doleti žalostna usoda, zvezo z lažno nevesto v slovenskih in tujih ženitovanjskih šegah, so opozarjali nekateri raziskovalci že konec minulega stoletja.²³⁶ Vendar pa podobna vloga, ki jo odigra v drugih pravljicnih tipih (AaTh 300 »Ubijalec zmaja«, 301 »Ugrabljene princeze«, 531 »Ferdinand pravi in Ferdinand lažni«) lažni ali neusojeni ženin (kočijaž (35, 11), cigan (27), grof (10), oče (40)), daje slutiti, da ta pravljicični element nima le apotropejskega pomena, ampak izhaja še iz drugih osnov. Korenini po vsej verjetnosti v predstavah, ki so v svojem bistvu bolj povezane s šegami prehajanja, kar pa so navsezadnje seveda tudi ženitovanjske šege. Medtem ko je - kot rečeno - pomen lažne neveste v ljudskih šegah izrazito apotropejski, dobimo v pravljicah vtis, da njena vloga ni bila le v odvrnitvi grozeče nevarnosti ali zle sile od neveste oz. ženina, ki sta bila v prehodnem času izpostavljena nevarnostim, ampak je treba pojasnilo zanjo iskati še v drugih verovanjih, ki so predstavljala podlago za nastanek šeg prehajanja in so danes že potonila v pozabo. Po pravljicah sodeč bi namreč lahko domnevali, da so bili pri sklepanju pomembnejših zvez - tudi duhovnih (zaobljube bogovom, svečeništvo) tisti,

²³⁵ Sergij Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*. Ljubljana 1961, str. 251

²³⁶ O tem je pisal že P. Arfert, *Das Motiv von der unterschobenen Braut*. Diss. Rostock 1897.

²³⁷Prim. R. Merkelbach, Eros und Psyche. V: Amor und Psyche, Hgg. Gerhard Binder und Reinhold Merkelbach, Darmstadt 1968, str. 392-407.)

ki so nepoklicani skušali to doseči, kaznovani. Od tod tudi toliko nalog, ki jih morajo opraviti, in preizkušenj, ki jih morajo pretrpeti pravljичni junaki in junakinje. Le njim namreč pomagajo čudežni pomočniki in zato uspejo; nepoklicani pa ne samo, da ne uspejo, ampak so tudi kaznovani, ker so se hoteli vrniti na mesto poklicanih.²³⁷

Čeprav se na prvi pogled tako dozdeva, pa je ob primerjavi enih in drugih možno zagovarjati domnevo, da tudi šega ženitovanjskih mask med gostijo ni brez zveze s pravljicami.

Med slovenskimi pravljicami so razmeroma številno zastopani različni pravljичni tipi (npr. AaTh 361 »Medvedjekožec«, 425 »Amor in Psihe«, 530 »Princesa s steklene gore«), v katerih se pojavlja transformirani ženin. Ta je ali skrajno zanemarjen ali pa ima živalsko podobo. Prav tako je v nekaterih pravljicah »maskirana« nevesta. Na Slovenskem je motiv maskirane neveste verjetno najpogosteje ohranjen v pravljичnem tipu AaTh 510 »Pepelka«, 480 »Prijazna in neprijazna deklica« in 510 B »Zlata, srebrna in zvezdna obleka« (npr. primeri 8, 24, 29, 42). Nevesta je navadno umazana, v raztrganih capah, siva od pepela, živi pri mačehi ali pa se udinja kot svinjarica na tujem dvoru. Včasih je v pravljici tudi čisto jasno povedano, da si je nataknila na obraz masko (prim. 42).

Amor in Psihe. Rimski nagrobni relief. Pokrajinski muzej Celje.

Pravljčni zakrinski ženin in neveste so različni, pa tudi vse pravljice, v katerih nastopajo, nimajo dovolj jasnega sporočila. V nekaterih od njih so tudi očitno pomešane različne pomenske zveze. Za primerjavo s svatovskimi maskami se zdi najprimernejše vzeti »hlevarja« iz pravljice 39 (*Od štavvarja*, AaTh 530) in Pepelko, ker je alegorija maske pri njej najjasnejša. Če ju primerjamo z maskami pri poročni gostiji, ugotovimo glavno razliko v tem, da na poročni gostiji²³⁸ nista maskirana ženin in nevesta, kot v pravljicah, ampak nekateri, navadno nepovabljeni, pa vendar dobrodošli gostje. Ta razlika med šegami in pravljicami se zdi nepremostljiva, vendar je treba razmisliti, ali ne obstaja kakšna druga vez med njimi. Po K. Meuliju naj bi imele maske na ženitovanjski gostiji nekoč globok pomen, predstavljale naj bi duše prednikov, utelešene v našemljencih. Te naj bi prinesle mlademu paru svoj blagoslov.²³⁹

Če sprejmemo Meulijevo razlago ženitovanjskih mask in če upoštevamo od večine strokovnjakov sprejeto tezo o obredju kot skupnem izvoru šeg in nekaterih pravljic,²⁴⁰ ob tem, ko vemo, da so prav te vrste pravljice in šege razširjene po vsem svetu in je očitno, da so ene najstarejših, lahko upravičeno domnevamo, da imajo ženitovanjske maske na eni strani in nekatere pravljice z motivom »maskiranega« ženina (neveste) na drugi, skupen izvor v ritualu, ki temelji na določenem kultu, ki naj bi mladožencema zagotovil blagoslov oz. pomoč prednikov, ali bolje, ju povezal s predniki in jima tako omogočil prejemati njihovo pomoč. Prav pomoč prednikov (mrtvega očeta, mrtve matere) povezuje pravljice z maskiranim ženinom (nevesto), kakršna sta med obravnavanimi primeri Štavvar in Pepelka, s šego ženitovanjskih mask. Omenjeni pravljčni osebi prejemata pomoč mrtvih neposredno, ker sta povezani z onstranstvom. Tako »hlevar«, kot Pepelka namreč v obdobju pred poroko ne živita življenje svojega pravega »posvetnega« jaza, ki je začasno takorekoč mrtev, oz. je enak stanju »nič«. To prehodno stanje ponazarja njuna maska, če tako imenujemo njuno zunanjo podobo: »hlevar« ima videz umazanega, neumnega hlapca, oz. je enak stanju »nič«. Pepelka je pokrita s pepelom. Pepelkina »maska« je že sama na sebi zgovorna, ker pepelu pritiče tudi simbolika obnavljanja in prerojevanja.²⁴¹ Pravljčna junakinja je v stanju, kakršnega simbolizira njena »maska«, namreč v prehajanju, iz katerega bo izšla prerojena. Še zgovornejša je rezijanska varianta, v kateri je oblečena v kožo mrtve matere, kar še posebej poudarja njeno vključenost v območje mrtvih.²⁴²

»Maska« v pravljici simbolizira, da tako rečem, začasno smrt, ki v ritualu označuje preroditveno prehajanje iz enega življenjskega obdobja v drugega, ali - v drugih primerih - iz enega stanu v drugega (les rites de passage), in ki ji sledi oživetje v novo življenje. Medtem ko ženitovanjske maske nakazujejo dobrohotno udeležnost mrtvih pri življenjskem preobratu, kakršen je poroka, pa je »maskirani« pravljčni junak neposredno deležen pomoči mrtvih, da lahko uspešno konča prehajanje v novo obdobje. Pepelka namreč dobi čudežne obleke na grobu mrtve matere ali pa najde ključek, ki ji odpre dostop do zvezdne, lunine in sončne obleke, v želodcu govoreče krave. Štavvarju pa prinese čudežne predmete, s pomočjo katerih lahko opravi naloge, iz groba mrtvi oče. Ob vsem tem sicer nikakor ne moremo reči, da v motivu »maske« v pravljicah o Štavvarju in Pepelki odseva šega svatovskih mask, smemo pa morda reči, da oba odsevata isti davni svatbeni ritual, oz. da, kot je rekel M. Lüthi,²⁴³ pravljice in šege odsevajo druge v drugih. Tako motiv »maskiranega« ženina (neveste) v obeh pravljicah kot šega svatovskih mask vsak po svoje pričata o skupnem izvoru; vsak po svoje zato, ker je bistvena razlika med njima v tem, da je šega vezana na omejitve stvarnega življenja, medtem ko te v pravljici ne veljajo.

Ugrabitev neveste je eden osrednjih motivov v treh od obravnavanih pravljic in se pojavlja v pravljčnih tipih AaTh 566 »Čarovni predmeti in čudeženi sadeži« (17), AaTh 516 »Zvesti spremljevalec« (7) ter AaTh 550 »Iskanje zlatega ptiča« (98). V primeru 17 (*Trije bratje*, Vrtojba) so se trije bratje potegovali za princeskino roko. Najmlajši jo je s pomočjo čudežne sukne uspel ugrabiti in jo odnesti na nek visok hrib. To je napravil še drugič, ker mu je prvič ušla. Vendar je motiv ugrabitve - in to celo dvakratne - pravljici, ki je sicer okrnjena, dodan in ni z vsebino prav povezan. V pravljčnem tipu AaTh 550 - v primeru 98 (*O zlatem ptiču, o najhitrejšem konju in od Morskega dekleta*, Rimske Toplice) ugrabi junak Morsko deklico s čudežno zvijačo:

²³⁸ N. Kuret, *Maske slovenskih pokrajin*. Ljubljana 1984.

²³⁹ Karl Meuli, *Gesammelte Schriften*, I. Basel - Stuttgart 1975. (po N. Kuret, *Maske slovenskih pokrajin*, Ljubljana 1984, str. 446.)

²⁴⁰ A. van Gennep, *Les Rites de Passage*. Paris 1908; isti: *La Formation des Legendes*. Paris 1910.

²⁴¹ N. Kuret, *PLS* 1, 65, 74.

²⁴² M. Matičetov obravnava to Pepelkino masko v članku "Sui mascheramenti nella narrativa popolare" (*Alpes Orientales* 4, Firenze, 1966, 91-94). Po njegovem mnenju Pofujofina nenavadna maska podpira mnenje tistih raziskovalcev šeg in mask, ki zagovarjajo teorijo o povezanosti mask z duhovi prednikov, in se ne strinja z mnenjem Paula Saintyvesa, ki je videl povezavo med Pepelko in oslovsko kožo v pustnih šegah (P. Saintyves, *Les contes de Perrault et les récits parallèles. Leur origines*. Paris 1923, 196. »Le déguisement en bêt ou en vieille«).

²⁴³ Max Lüthi, *Märchen Rapunzel*. Zürich 1959, str. 23.

Medved se ustavi in mu reče: »Pojdi zdaj in si nakupi raznih ropotij, rut, svile, lišpa in drugega, postavi k morju oder in tam prodajaj blago. Prišle bodo k tebi Morske deklice in katera se ti bo zdela najlepša, tisto primi nazadnje za roko in si misli: O, če bi bil zdajle tam in tam! In kar se ti bo zgodilo.

Če imamo v obeh zgoraj omenjenih primerih opraviti s čudežno in hkrati zvičajno ugrabitvijo, pa je v primorski pravljici 7 (Od Janeza, Štanjel) princesa pobegnila prostovoljno, torej gre v tem primeru za 'dogovorjeno otmico', to je ugrabitev, ki se opravi v sporazumu med ugrabiteljem in ugrabljeno.²⁴⁴ Na Kranjskem so se takšne ugrabitve pojavljale kar pogosto še v 16. stoletju, to pa zato, da bi se izognili visokim stroškom svatovanja; ali pa je bila ugrabitev izvedena po dogovoru dekleta s svojim fantom, kadar so jo starši obljubili v zakon nekemu, ki ni bil po njeni izbiri.²⁴⁵ Sporazumna ugrabitev neveste je po arhivskih podatkih na Kranjskem še v 16. stoletju med kmeti veljala za pravno institucijo²⁴⁶. Po številnih primerih ugrabitve v primorskem ljudskem pripovedništvu sodeč, je verjetno isto veljalo vsaj še za zahodno Slovenijo, če ne morda za celotno slovensko etnično ozemlje.

Kot je bilo že omenjeno, se, kot posebna oblika snubljenja, pojavlja v pravljicah tudi dopisovanje. Tako npr. v pravljici 10 (*Od kobil'ce an pa od pobčca*, AaTh 531, Ročinj), kjer skuša grof pridobiti naklonjenost grofične kar po pošti. Snubljenje po slu - torej po »pošti« - je bilo še v času fevdalne ureditve med višjimi sloji dokaj pogosto in pravljica prinaša spomin na take primere iz zgodovine.

Zanimiv primer snubljenja je v pravljici 37 (*O prevzetni nevesti*, AaTh 900, Motnik). Princ tokrat izda razglas, da naj se *use ženske v njegovem kraljestvu, ktere so se namenile omožiti, fotografirajo ter mu potem pošlejo slike, da katera mu bode dopadla, in znala bolje modro odgovoriti, njo bode on potem vzel za ženo.*

Fotografiranje v pravljici presenča (o tem je bilo govora že v poglavju o obrteh), snubljenje po sliki pa je priljubljen pravljичni motiv, ki ga srečamo že v staroegipčanski pravljici o zakleti princesi.²⁴⁷ Po Geisslerju naj bi bilo izbiranje neveste po sliki posebej pogosto v Orientu.²⁴⁸

V povedki 90 (*Okameneli svatje*, okolica Ljubljane) je sinu poiskal nevesto oče: *Da bi tedaj svojemu edinemu otroku, kojega je zelo ljubil, vse storil, kar zmore dober oče svojemu sinu storiti, hotel mu je tudi dobro tovarišico preskrbeti. Pri svojem trštvu i obrstvu je bil v Ribnici tako pošteno i za svojega sina pripravno dekle spoznal. Tudi se je bil uže poprej z njenimi stariši pogovoril.*

Navada, da so starši izbrali otrokom primerne zakonca, je bila na Slovenskem, pa tudi drugod, ohranjena še vse do druge svetovne vojne. V tem pogledu pravljica odseva zelo ustaljen običaj.

V primeru 92 (*Razbojnik ženin*, AaTh 955) je mlado krčmarico zasnužil neznanec: *On (razbojnik) gre notri v hram in jo nagučovlje, da bi si njega vzela. Potem joj pravi, da je on en grofovski sin. /.../ Ona gre hitro k farmeštri, če bi si totega grofoskega sina ziher vzela, ki je meni v ogledi priša.*

Velika previdnost je seveda bila potrebna zaradi tega, ker je bil snubec tuj človek. Kadar se je oglasil na vratih neznan snubec, to po ljudskem mnenju ni pomenilo nič dobrega. V mednarodni pravljичni zakladnici je ta motiv najbolj znan iz pravljice o Modrobradcu. Med obravnavanimi primeri je varianta tega motiva pravljica 16, kjer si vrag vzame drugo za drugo vse tri hčere v zakon.

V pravljici 46 (*Prekanjeni kmet*) pa je hči sama izbrala ženina: *Kmet je bil zelo vesel, da se je hudiča znebil, in ker ga je hči prosila, da bi ji dopustil omožiti se z nekim pridnim in delovnim gospodarjem, ji je z veseljem privolil. In začeli so se pripravljati na ženitev in tudi kmet pošlje v bližnje mesto po krojača, kateri je, kakor se je govorilo, najbolje delati znal.*

Dejansko se je dekle večkrat samo odločilo za ženina, vendar je bilo v navadi, da se - kot v naši pravljici - ni poročila brez privoljenja staršev.

²⁴⁴ Več o tem gl. S. Vilfan, Pravni motivi v slovenskih narodnih pripovedkah in pripovednih pesmih. Etnolog 16/1943, str. 14.

²⁴⁵ S. Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev. Ljubljana 1961, str. 250-251.

²⁴⁶ Gl. S. Vilfan, Pravna etnologija Slovencev v luči in senci družbene zgodovine. Traditiones 19/ 1990, str. 78.

²⁴⁷ G. Roeder, Altägyptische Erzählungen und Märchen. MdW 1927.

²⁴⁸ F. Geissler, Brautwerbung in der Weltliteratur. Halle 1955 (Dis.). Po: Kurt Ranke, Braut, Bräutigam, EM 2/ 3-4, 700-726.

Poroko so imeli ljudje za pomemben dogodek, ki je zahteval veliko priprav in denarja. Ne nazadnje je morala biti tudi nevestina obleka čim lepša in navada je bila, da so ob tej priložnosti celo revni kmetje - kot je bil tudi ta v pravljici - naročili obleko pri uglednem krojaču.

Poročna gostija je v ljudskem pripovedništvu na kratko opisana. Omenjena je le obilna jedača in pijača ter ples in godci. V dveh primerih je omenjena »larma«. Tako v anekdoti o dveh godcih (69 *Ad dvejh g^uòdcə jə̀n ad ravbarjə*, Matena pri Igu):

Ankat sta šla dva guòdca z ànè kmièècke vuòhcteti. Zdej jəmà je pa pər plačìli (pər learmi) za 'n vinar navskriš hadil'.

Šega, da proti koncu gostije denar za godce in kuharice zbirajo s t. i. »ohcetno larmo« (madžar. hrup²⁴⁹, ali nem. der Lärm = hrup, ropot) ima na poročnih gostijah kar obreden značaj. Ponavadi jo oznanijo godci z igranjem »tuša« spremljajo pa jo šale in šaljiva opravičila, kot npr. da so se godcem godala pokvarila. Zato ni nič čudnega, če se srečamo z larmo tudi v pravljici 74 (*Ad an'ga guodca, ad an'ga ta martvəga, pól pa ad trejəh duš, kak' sa se matrale*, Št. Janž pri Tomišlju). Godca, ki se je neprevidno šalil z mrtvim, je ta zato povabil k sebi. Na onem svetu pa mu je čas tako hitro minil, da je mislil, da je prebil pod zemljo le tri ure, zato je nazadnje le prosil mrtvega: »Zdele bo glih 'larma' na vuohcet, pa pruosəm če b' muogə spièet na un svejt!«

²⁴⁹ V. Novak, Slovenska ljudska kultura. Ljubljana 1960, str. 205.

Pravljice in povedke omenjajo, da si svatje med poročno pojedino pripovedujejo zgodbe iz svojega življenja, vendar ne za zabavo, ampak, da npr. razkrinkajo hudodelca (92) ali pa tudi zato, da prva žena spomni ženina, da je že oženjen. V pravljicnem tipu AaTh 300 »Ubijalec zmaja« (11, 35) in v nekaterih drugih, npr. v pravljicnem tipu AaTh 506 »Hvaležni mrtvec« (23) je tako razkrinkan goljufivi ženin.

Opisovanja nevestine bale je v pravljicah in povedkah po navadi zelo malo. Večkrat je omenjeno, da se ženin doti sam odreče, kar pa stori navadno iz slabih namenov. Tako je storil npr. ženin vrag v pravljici 16 (*Pravljica o treh hčeri*, AaTh 312, Gorjansko):

Hmali pole se je peršu an lep jenu mlad gaspud žent na dum h ta starši hčeri. Uon je jau, da ničè ne bale ne nobene druge robe, saj bo jemela hči per njem kar bo tela vsega zadosti, tako da bo lahko še damú pošiljela.

Tudi v novelistični pravljici 21 (*Kako se hude ženske ukrote*, AaTh 901) se je snubec bali odpovedal, vendar tokrat ne iz slabih namenov:

Marko bale ni zahteval, saj bi je tudi ne mogel tako hitro dobiti, le lepe denarce je odpeljal z nevesto in pa voz s konjem, v katerem jo je ubral proti Notranjskem.

Šege ob rojstvu

V slovenskih pravljicah in povedkah se kar pogosto pojavljajo Rojenice, ki novorojencem napovedo usodo. Med obravnavanimi primeri najbolj znan tip pravljice, kjer se pojavljajo Rojenice, namreč AaTh 410 »Trnjulčica« sicer ni zastopan, pač pa sta mednje vključena pravljici tipa AaTh 934 »Princ in nevihta« (52) ter AaTh 930 »Nezaželeni zet« (79). V obeh pripovednih tipih napoved Rojenic odločilno vpliva na zaplet pripovedi, vendar so v obravnavanih dveh primerih Rojenice le omenjene. Tako je v pravljici 52 (*Rojenice*, okolica Lašč in Ribnice) rečeno le:

Kralj in kraljica sta imela sina, kteremu so pri rojstvu prerokovale rojenice, da ga bo v sedmem letu ubila strela.

V pravljici 79 (*Najden*, Suhor v Beli krajini) pa bogat trgovec sliši, *da bo tu dete njegovo vse premoženje pojerbalo. On je tako štimo čul, so bile vre rojenice.* Ne v eni ne v drugi pa ni sledu o stari ljudski šegi, po kateri so ob rojstvu otroka nastavljali Rojenicam hrano na pogrnjeno mizo, da bi si pridobili njihovo naklonjenost.

Pač pa spominja na to šego pravljica 10 (*Od kobilce an pa od pobča*, AaTh 531, Ročinj), v kateri prerokuje usodo novorojencu Desetnik:

Ankart je hod' desetnik (Deseti brat) po svet. Ko je prš k'ni hiš, k je bla na žena na porodu, se je vstav zunaj an ni tu it notr. Zdej pride gospodar ven 'n ga praša, kaj tuo de na gre v hišo, 'n pa reče, de če stuop zdej notr v hišo, porodi žena, 'n tist otrok ne bo srečen, zato k' te minuti so slabi /.../ takrat je porodila žena. /.../ Žalosten je biv mož

zdej, k je zvedu, de se je nesrečnega minuta njega sin rodiv. Zdej pokliče desetnika notr v hišo ino napravi večerjo k se tiče; 'n po večerji ga lepo pros', de nje mo povie, če more in smie, kako bi rieš sina od nesreče.

Desetnik ima torej tu v nekem smislu vlogo Rojenice in oče ga pogosti v bistvu v enakim namenom, kakršnega ima prej omenjena šega: odvrniti od otroka zlo usodo.

Šega, da so sorodniki in znanci prinesli porodnici darove, je omenjena v primeru 22 (*Mačoha*, AaTh 450, Poženik pri Cerkljah), ko mačeha pošlje pastorki - otročnici začarano pogačo. Kot darilo porodnici je bila na Slovenskem v navadi krstna pogača ali več hlebcev belega kruha pa tudi druga darila (jajca, meso, kokoš, vino), po katerih so tudi sklepali o otrokovi prihodnosti.²⁵⁰

²⁵⁰ Prim. Helena Ložar - Podlogar, Šege življenjskega kroga, SLI, str.157.

Krst je omenjen le mimogrede. Npr. v prej navedenem primeru so odsotnega očeta v pismu spraševali, na kakšno ime naj krstijo novorojena otroka. V novelistični pravljici 21 (*Kako se hude ženske ukrote*, Hruše pri Postojni) starša za botro izbereta ženino mater, medtem ko bi morali po izročilu botre iskati zunaj sorodstva.²⁵¹ V obravnavanih pravljicah je krstno slavje (t. i. »botrina«) povsem zanemarjeno. Ob otrokovem rojstvu je vsa pozornost v pravljici posvečena le temu, kar doleti njega ali njegovo mater.

²⁵¹ Helena Ložar-Podlogar, Šege življenjskega kroga. SLI, str. 158.

Šege ob smrti

Od šeg ob smrti je v obravnavanih pravljicah omenjeno previdenje umirajočega, prižiganje sveč ob mrtvem, vahta, ne pa tudi pogrebni obred. Pač pa se dogodki pogosto odvijajo na pokopališčih, na grobovih neposredno po pogrebu ter v mrtvašnicah, ali kjer mrtvi leži (v primerih 15, 58, 69, 97²⁵²).

²⁵² Več o tem gl. poglavje o verovanju s.v.

V pravljici 95 o prodanem sinu je duhovnik, poklican k bolniku, *ki je daleč v gori živel, da ga previdi on. Čeprav je bil star, napotil se je, obhajal bolnika in odšel.*

Vahta in šega prižigati sveče ob mrtvem sta vključeni v šaljivko 58 (*Kovač in tergovc*, okolica Št. Ruperta):

Možu hitro v glavo pade in reče ženi: »Ti prinesi noter v sobo tisto veliko klop, ki je v veži, in jest se bom na njo vlegel in ti me pregerni in reci, de sim umerl.« /.../ Temo tergovcu se to žalostno zdi, de je njegov največ prijatelj tako nenadno vmerl, gre vender noter in vidi moža že poravnana, pa vidi tudi, de nobena svečava pri njem ne gori, kakor je pri merličih sploh navada, zatorej vpraša ženo, zakaj pri njem nobena sveča ne gori. Žena mu hitro na to odgovori in pravi: »Ker smo revni in nimam za kaj kupit.« Na to tergovc v žep seže in ji da denarje, de gre potrebnih reči nakupit, kar je pri merliču potreba. On pa vedno ostane tam pri merliču in pravi: »Jest ne grem pred od nejga, da ga bom noter do groba spremil, ker jest nisem imel večjiga prijatla, ko je bil ta kovač.« /.../ Ko gre vender enkrat tergovc k' svoji potreb' hitro žena merliča (moža) pograbi in ga v mertvašnico zanesa in tam položi. Ko tergovc nazaj pride in vidi, de že nej merliča, vpraša ženo, kam da je tako hitro merlič prešel - ta mu povej, de ga je v mertvašnico zanesla, ker nima toliko, de bi mu spodoben pogreb napravila in de bo tako ko en reven pokopan. Ta tergovc nič ne mara, gre pa v mertvašnico in vedno pri njem sedi, de kakor je obljubil, de ga ne bo prej zapustil, da ga bodo pokopali.

Sveče, prižgane ob mrtvih, so simbol večnega življenja duše in naših prošenj, da bi mrtvim svetila večna luč,²⁵³ blagoslovljeno svečo - po možnosti krstno - pa so prižigali umirajočim, da bi jim olajšali zadnjo uro.²⁵⁴

²⁵³ PLS, str. 525.

²⁵⁴ H. Ložar-Podlogar, Šege življenjskega kroga. SLI, str. 161.

Zanimivo je, da odseva v tej zgodbi usoda mrličev, ki kot brezdomci ali berači niso imeli svojcev, pa so zato ležali v mrtvašnici in ni nihče bedel pri njih.

Bedenje pri mrliču je omenjeno tudi v pravljici o zakleti ženski (84 *Vojak reši zakleto ženo*, okolica Ljutomera). Vahta ima tokrat odrešilno vlogo. Tisti namreč, ki uspe prebiti tri noči pri mrtvi ženi v cerkvi, jo s tem odreši:

V enem mestu je bila zakleta ženska, vsa črna notri v trügi v enoj cerkvi. /.../ Da keru bi tri noči cele tam notri v cirkvi na jo vahta, tisti bi jo reša.

Vahtanje v cerkvi ni bilo v navadi. Med drugim se torej tudi v tem zgodba ne ujema z resničnostjo.

Letne in delovne šege

Letnih šeg v obravnavanih pravljicah ne srečamo. Opozorim pa naj na dva odlomka, ki ju sama po sebi sicer ne moremo povezovati s šegami, pač pa nas s podobo, ki jo pripoved ustvari, spominjata na določene pustne šemske prireditve. Tako npr. spominja na pustni »babji mlin« motivna enota s »pomlajevalno pečjo« v šaljivi zgodbi 36 (*Ajnšpegler*, Srebotna pri Motniku) - *Uni je stara babo v peč porinil, mlado, ko je jo prej noter imel pa ven potegnil*. Sicer pa Ajnšpeglerjeva prevejanost močno spominja na Eulenspiegelove potegavščine, od tod verjetno tudi junakovo nenavadno ime (kot je bilo že omenjeno). Človekova prastara želja, pomladiti se, je vabila k parodiji in se kot taka vključila v šaljivke, karnevale ter komične upodobitve (ohranjene so grafike in leteči listi iz 16. stoletja). Tudi v literarnih virih se že v 16. stoletju pojavi peč, ki naj bi odpravljala starostne nadloge mož in žena.²⁵⁵

Drug tak primer pa je nenavaden sprevod, s katerim je kraljevič devete dežele v pravljici 94 (*O kraljični, ki se ni znala smejati*, AaTh 559) prikorakal pred kraljevo palačo, da bi spravil v smeh bolno kraljično:

*Spredaj je hodil kraljevič moško, visoko po zraku je mahal s ptičem, ko je stopil mimo kraljične, se je priklonil, kakor se spodobi za tako gospodo in pokazal kraljični osla; za njim je priletela gostilničarjeva hčer v srajci in zmerom vpila: »Kakšen tiček, kakšen tiček!« Potem njena sestra, tista, ki še srajce ni imela in je bila vsa rdeča, ker je tekel za njo župnik in jo venomer zmerjal s prešestnico. Potem je moško prijahal mlinar na oslu in vedno poskušal, kako bi ušel, a se mu ni dalo. Za njim so igrali godci; potem za zadnjim godcem je pretepal ded babo, ki je kričala, da je prevpila muzikante; procesija devic, ki so udano molile in klicale Boga na pomoč; plesalci, gospoda, tatovi in še nešteto drugih ljudi.*²⁵⁶

Pustni obhodi so v srednjem veku resnično dobili videz norčevskih sprevodov, saj od 12. stoletja dalje maskiranje v srednji in zahodni Evropi - kolikor ga poznamo iz dvorsko fevdalnih in meščanskih okolij - ni bilo več obred, ampak zgolj zabava.²⁵⁷

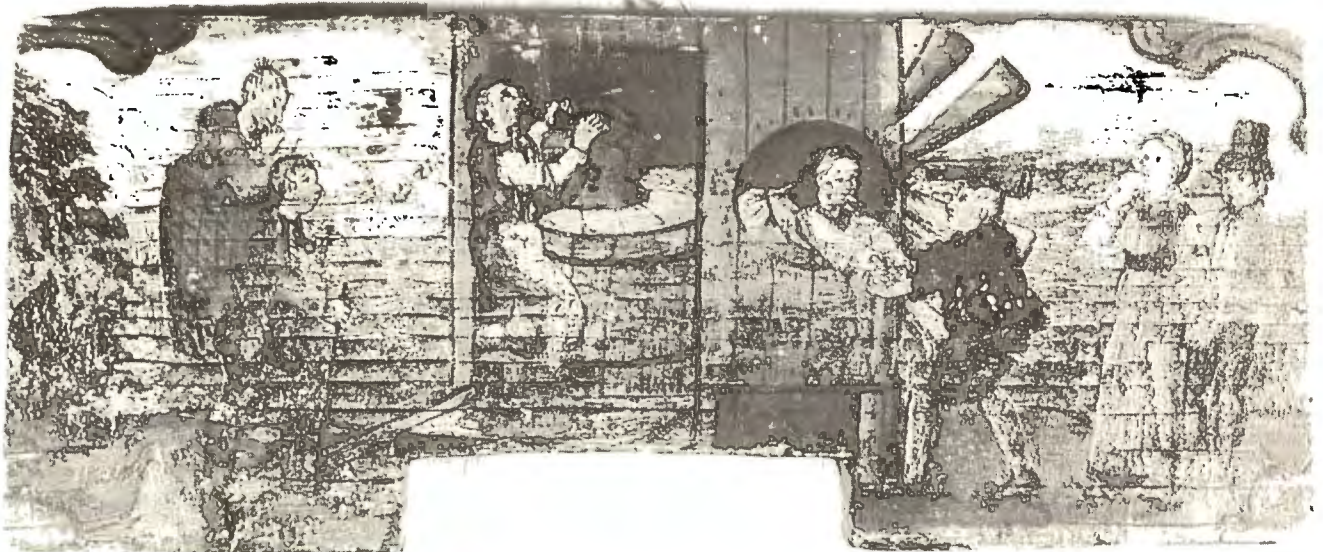
Zelo pogosti v slovenskem pripovedništvu so motivi, povezani z ljudskim verovanjem, da na Kresno noč lahko razumeš, kaj se živali pogovarjajo, če le imaš praprotno seme na sebi. Čeprav gre pri tem za verovanje, se vendarle povezuje z letnim praznikom - Ivanje (24. junija). Z njim se srečamo v primeru 99 (*Pravljica o potepuhu*, AaTh 592, Rimske Toplice):

Tako se je nekoč (pastorek) poleti klatil po hosti, živini pa je prepustil, naj se pase koder se hoče. Vedel pa ni, da si je v mislih nabral v žep praprotovega semena. Ko je

²⁵⁵ Čudežna pomlajevalna moč ognja je znana že iz Medejinih čarovnij; širom po svetu ima oz. je imela v mitih in iniciacijskih obredih osrednjo vlogo za simuliranje ponovnega rojstva. Gl. Sigrid Metken, *Die Altweibermühle. Bunte Bilder am Bienenhaus. Malereien aus Slowenien.* (Katalog ob razstavi 15. 3 - 21. 7. 1991) München 1991, str. 84-91.

²⁵⁶ Maks Šnuderl, zapisovalec te zgodbe, razlaga v pripisu nenavaden sprevod, s katerim je kraljevič devete dežele prikorakal pred kraljevo palačo, da bi spravil v smeh kraljično, ki se ni znala smejati, takole: "Kraljična je morda od zime zakrita pomlad, ne vzbudi je ne božič, ne novo leto, ne kralji, ne svečnica, temveč - pust! Odslej vlada pomlad."

²⁵⁷ Niko Kuret, *Maske slovenskih pokrajin.* Ljubljana 1984, str. 34-35.

Babji mlin. Panjska končnica. SEM

zvečer gonil živino zopet domov, pa naenkrat vidi in sliši, kako se nagne mladi vol k svojemu tovarišu in spregovori! Bila pa je kresna noč, kresni večer! »Eno noč še bova skup,« je rekel vol, »potem pa nikoli več!«

Tu motiv posebne moči praprotnega semena v kresni noči nadomešča običajnejši motiv govorečega živalskega čudežnega pomočnika.²⁵⁸

²⁵⁸ Drugače je Kresni dan v pravljicah in povedkah večkrat omenjen. Nekoliko nenavadna je v zvezi s kresnimi šegami omemba v povedki, ki jo je zapisal M. Ravnikar Poženčan (Peter Klepec in objavil v Novicah 5, 1847, 84) - da se namreč na Kresni dan voli borijo med seboj.

Še manj kot šege ob rojstvu in smrti se v pravljicah in povedkah pojavljajo druge šege. Od delovnih šeg je omenjena le skupna preja v pravljici 92 (*Razbojnik ženin*, AaTh 955, Pomurje), o čemer je bilo že govor v poglavju o obrteh pri domačem delu.

Praznovanja

Omenja se npr. praznovanje ob novi maši ali primiciji, ki se med obravnavanimi primeri pojavlja v pravljicah 44 (*Od hudiča izdajnga*, AaTh 765 B) in 60 (*Od treh naukov ali svetov*, AaTh 910). V prvem primeru je bila pripovedovalcu dana priložnost za lastno domislico: Vrag, ki mu je prodani sin vzel pogodbo in zdaj ni imel več moči nad njim, se je nad fantom lahko maščeval le še tako, da je fanta izpostavil posmehu: *Ko je novo mašo začev pet upričo vseh duhovnov, in zdej je na vas glas pardnu, de se je po vse crkvi čutil; duhovni in drugi ljudje so se mo tako nasmejaj, de ga je b'lo sram.* Mašniško posvečenje, šesti zakrament, je navadno 29. junija, na dan sv. Petra in Pavla; ponavadi bere duhovnik novo mašo prvo ali pa eno naslednjih nedelj po posvetitvi. Sámo slavje ob primiciji navadno traja en dan, lahko pa včasih tudi dlje (celo en teden) in se začne takoj po maši.

Dan pred novo mašo naj bi se začelo slavje na domu novomašnikov v pravljici 60 (*Od treh naukov ali svetov*, AaTh 910, Kamnje pri Št. Rupertu):

In tako prosi (mož) za prenočišče. Tukej se zdej zlo branijo s tem, da ni prostora in ne bo imel kje ležat, ker je veliko ljudi in bodo jutri imeli posebno vesele, ko bota ravno te dva duhovna imela novo mašo, ker sta sinova od te matere in nocoj so pa na vencih ali na krancelnih. /.../ en drugemu na zdravje novomašnikov napijajo.

Venci ali *krancelni* se je reklo dekliščini, dekletovemu slovesu od samskega stanu; slovo od laičnega stanu pa ni bilo v navadi, še manj s takšnim imenom. Res pa je, da so se sovaščani dogovorili in seveda začeli pripravljati vse potrebno za praznovanje nove maše že nekaj dni prej. Zadnji dan so še spleтали vence in krasili prostor, kjer naj bi praznovali - navadno v lopi pred novomašnikovo domačijo. Ob tej priložnosti so se seveda tudi poveselili. Pripovedovalcu je verjetno ostalo v spominu predvsem to zadnje, zato je tudi stvarne dogodke nekoliko pomešal med seboj. Zopet torej dokaz več, da pravljicam in povedkam ne gre kar tako zaupati.

Igre in zabava

V pravljicah in povedkah tako rekoč ni nikakršnih izčrpnjših opisov različnih načinov izrabe prostega časa. Kadar se v njih omenja igra, je njen opis zelo kratek in povsem stvaren. Tako npr. je pri opisu otroške igre v pravljici 33 (*Odsvát'ga Coprijana*, Motnik) zapisano, da se je razbojnikov slepi sinček kratkočasil z mešanjem peska:

Fant pride h' hiš, in zamërka tistga otroka tam pod kapam (kapom), je klinčk jemu u rokah, de je pësk brklou. Zakaj sej vidu ni, slišov je, kje rožlal.

Prizor s slepim razbojnikovim sinčkom je tako realističen, kot da bi pripovedovalec opisoval igro slepega otroka, ki ga videva vsak dan, v resnici pa se igra predvsem s tem, da izvablja zvoke iz stvari, ki ga obdajajo.

Vse druge igre v obravnavanih primerih pa imajo bolj ali manj pravljičen značaj.

Pravljica 28 (*Čudna služba*, Poženik pri Cerkljah) omenja piskanje na piščalko, kar imajo navado početi pastirji na paši, le da je piščalika v pravljici čudežna: *Ko zdaj sam na nekim štoru sedi, si spomni, de mu je bil uni ubožec, ko sta povalničico skupej jedla, eno pišalko dal, vzeme pišalko ino si je začel za kratek čas piskati; kar so zajci jeli vkupej leteti.* (28 *Čudna služba*, Poženik pri Cerkljah).

Na piščali si največkrat igrajo pastirji za kratek čas. To je tudi v pravljicah in povedkah njihova priljubljena zabava, a ker gre pri tem za izvabljanje melodije in za inštrument, gl. več o tem v poglavju o glasbi.

S tekmovanjem se srečamo v pravljici 4 (*Hudič in kmetič*, Vipavsko), kjer se skušata kmet in hudič, kdo bo više vrgel kamen, kdo bo prej čevelj naredil, kdo se bo v peči bolje tepel - hudič z drogom ali kmetič s tkalnico - in nazadnje se pomerita še v pokanju z bičem. Motiv tekmovanja z vragom ali velikanom in to v podobnih veščinah, kot je npr. metanje kamnov ali boj s palico, je v pravljicah - ne le naših, ampak tudi tujih - dokaj pogost (pojavlja se tudi v pravljici 3, kjer tekmuje junak s *Kosmačinom*); tekmovanje v pokanju z bičem pa se zdi izvirno slovensko, saj ga mednarodni pravljični tipi ne omenjajo (o pokanju z bičem gl. še poglavje o glasbi in plesu). Takšna in podobna tekmovanja v najrazličnejših veščinah, ki se v pravljicah razmeroma pogosto pojavljajo, so pravzaprav odmev športnih iger in tekmovanj, ki imajo korenine že v davni preteklosti.²⁵⁹

V povedki 14 (*Od angha fanta jen od ane punce ki je mislu ju uzêt çe ni cúprnca*) iz Dutovelj na Krasu *so se lüčale* čaravnice z rebri svoje vrstnice, ki je prišla prepozno na shod:

Ta drügha (čarovnica) je rákla: »Nič, takú buómo nardile: rastørghale ju buómo jen ž nje rjêbrami se buómo lüčele.« Pole so ju res rastørghale jen so začjële razmetàvat ghör pa drèvi tiste rêbra.

Motiv metanja človeških kosti, s katerim se srečujemo v tej zgodbi, je verjetno prišel v pravljico iz starih verskih predstav (več o tem gl. poglavje »Odsev verovanj«).

Pripovedovanje zgodbic ali osebnih doživljajev v družbi ima v pravljicah in povedkah posebno vlogo. S tem se lahko razkrije resnica ali pa krivec, kot npr. v pravljici 34 (*Od kocastga psa ali kôha*, Motnik), v kateri *koh*, za katerega grof ne ve, da je njegov sin, razkrije spletko prejšnjega grofovega kuharja:

²⁵⁹ Prim. Ingomar Weiler, *Der Sport bei den Völkern der Alten Welt*. Darmstadt 1981.

Zdej so pa prevdarl cesari in kralji, de more usak eno pergôdbo povedat'. Povêd'l so vsak svojo. Päršla je värsta na tega kôha, de je mogu tud povedat', kako pergôdbo. Povêdov je, de je on biu nan samot'n dolin v grešin, de žive duše ni blo bliz okôl, koker on in n'gov voče no pa ta turška princjezja, rusovska in francoska so pa že märtve pokopane tam na planot', so ble ustrelene od môjga psä, ko mo na vsak dlak pet funtov težek kamn visi, turška pa še živi.

Tudi zastavljanje ugank je bila priljubljena zabava in hkrati preizkušnja domiselnosti in hitrega mišljenja. Po navadi imajo uganke v pravljicah čisto posebno vlogo. Od tega, ali reši ali ne reši uganke, je odvisna usoda tistega, ki jo rešuje. Z njimi se je človek lahko izognil celo smrtni kazni ali pa rešil koga drugega, npr. berač duhovnika v pravljici 87, (*Cesar in mašnik*, AaTh 922). Uganka in povedki 64 (*Kumštna uganaka*) pa je, čeprav jo zastavi grofica zbrani družbi, v resnici kaj malo zabavna:

Jena grafna je zastavla pær fruštki ta-le uganaka: »Kaj je tu? Na lubezni sedim, z lubezni pijem, jæn z lubezni jêm?« Ker nihče ni vedel pravega odgovora, je grofica razložila, da so to ostanki njenega preminulega ljubčka: *»De b' jæmiëla pa jiën spomin za nim, sæm dala pa z nægovah kuosti si naredit' stov, žlico, jæn pa kuozarc; z nægove čæpine pa - skliëdco.«*

Motiv, da naredi nekdo iz lobanje umrlega čašo, je znan ne le v Evropi, ampak tudi zunaj njenih meja - zlasti v indijskem izročilu. Filolog G. Krek povzema več predvsem čeških, ruskih in italijanskih pravljic, kjer je ta zgodba v središču dogajanja.²⁶⁰ Motiv, privzet v to pripoved v obliki »kratkočasne« uganke, so torej navdihnile prastare predstave in verovanja. Iz njih je prišel v mite in pravljice. Tako je lobanja ali glava modreca v germanskih in antičnih mitih lahko služila kot pripomoček pri prerokovanju in svetovanju. Orfejeva glava, npr., je na otoku Lesbos služila kot orakel. V germanski mitologiji je Odin prosil za nasvet Mimirjevo glavo²⁶¹ in nazadnje je hranil Josaphat Barlaamovo glavo v podobne namene.²⁶² Take predstave so tudi podlaga navade, da so lobanje sibirskih šamanov hranili kot orakel.²⁶³ Znan pa je tudi pojav, da so delali čaše iz lobanj ubitih sovražnikov. Tako je npr. langobardski kralj Alboin dal iz lobanje svojega tasta, gepidskega kralja Kunimunda, narediti čašo, s katero je nato nazdravil svoji ženi Rozamundi - hčerki ubitega. To objestnost je drago plačal, kajti žena Rozamunda je, da bi maščevala očetovo smrt, naročila Alboinov umor; o čemer poroča Pavel Diakon (*De gestis Langobardorum* I, 17; II 28).²⁶⁴

²⁶⁰ Gregor Krek, *Einleitung in die Slavische Literaturgeschichte*. Graz 1887, str.759 - 770.

²⁶¹ H. R. Ellis Davidson, *Gods and Myths of Northern Europe*. PB 1981, 38.

²⁶² M. Matičetov, "Giosafat e Barlaam" a Resia tipico esempio di tradizione discendente. *Studi di letteratura popolare friulana*. Udine 2/1970, 32-64.

²⁶³ Mircea Eliade, *Schamanismus und archaische Ekstasetechnik*. Zürich, Stuttgart 1954

²⁶⁴ Gregor Krek, *Einleitung in die Slavische Literaturgeschichte*. Graz 1887, str. 770.

Izobrazba, znanje in zdravilstvo

Izobrazba in znanje

Iz obravnavanih pravljic in povedk je razvidno, da je bil odnos, ki so ga podeželski ljudje imeli do šolanja in izobraževanja, zelo različen. Na eni strani je v nekaterih primerih čutili pozitivno, na drugi pa spet negativno mnenje o šolah, kjer da se mladina uči nepotrebnih, celo škodljivih stvari. V veliki meri so ta stališča odvisna od vsebine zgodbe, ki je narekovala mdr. tudi junakove vrline. Te so v čudežnih pravljicah največkrat junaške narave.

Tako vsebina, kot že sam naslov pravljice 97 (*O kraljiču, ki se ni nikogar ustrašil*, AaTh 326) narekuje, da je za kraljeviča v tej zgodbi (pa tudi za večino kraljevičev v drugih pravljicah) važnejši pogum kot pa učenost:

Ker je bil kralj sam tak korenjak, je seveda tudi sinove vzgojil tako, da je ne bi pobrisali pred vsakim smrkvavcem in rokomavhom, kakor je to pri takih gospodah sedaj v navadi. Zato jih ni pustil drugega veliko učiti, toliko, da so znali brati in pisati, pa je bilo dosti. Zmerom pa so sedeli na konju, se podili za merjascem ali pa za medvedom, se klestili s tati in potepuhi.

Seveda lahko pripovedovalec bolj ali manj nezavedno vnaša še svoje razpoloženje do šole. Tako npr. se v pravljici 94 (*O kraljični, ki se ni znala smejati*, AaTh 559) pripovedovalec kar na široko razgovori, da bi čim bolj osmešil junakova starejša učena in izšolana brata:

Ko je najstarejši sin slišal o kraljični, ki se ne zna smejati, je prosil očeta, da ga naj pusti, da gre poskusit svojo učenost. Kralj mu dovoli. Vsede se na konja in gre v vsakem mestu, kamor pride, v šole, kjer se učijo hudobijo in druge take stvari. Četrta leta potem, ko je oni kraljevič pripravil kraljično, da se je malo posmehljala, je prišel do gradu ta najstarejši sin, še trikrat bolj pameten, kakor je odšel od doma. Postavi se pred kraljično, se prikloni, kakor se more takšni gospodi in začne zavijati učene besede, staviti jih tako narobe, da bi se tak, ki bi jih razumel, gotovo smejal. Govori, govori, pa vse zastonj. Kraljična ga še pogledala ni.

V šolah pridobljena učenost se je preprostemu pripovedovalcu in z njim tudi precejšnemu delu kmečkega prebivalstva zdela povsem nekoristna in zato kar smešna. Navedeno mesto je odsev takšnega gledanja. Vendar negativen odnos do šolanja nikakor ni bil splošen in več pravljic odseva docela drugačno mnenje o tistih, ki hodijo v šolo. Tako je v pravljici 33 (*Od svēt'ga Coprijana*, AaTh 756B, Motnik) rečeno:

In ta fant se je tako pridno učiv, de je biu usem šolarjem za en špègu, in kar so mu gori dali, on se je dobro nauču, de mu je še prekratko hodil. In zrovn svoje šôle je še dva druga učiv, de je zaslužu, de ni očeta skorej neč koštal. Res je sicer, da se ta pravljicni junak šola za duhovnika - duhovniki pa so bili zlasti na deželi zelo spoštovani. Pripovedovalec je morda iz spoštovanja do tega stanu bolj ali manj nezavedno vnesel v pripoved še večjo naklonjenost šolanju. Gotovo pa so pridni in uspešni študentje pri mnogih ljudeh zbudili občudovanje in odobravanje tudi ne glede na to, kaj so študirali. Značilen je poudarek, da šolanje zaradi sinove pridnosti *ni očeta skorej nič koštal*. Pravljica v tem verno odseva stvarnost, saj je dobro znano, da so si premnogi slovenski izobraženci, ki so prišli v šole s kmetov, sami pomagali s poučevanjem tistih meščanskih dijakov, katere so v nadarjenosti prekašali.

Dijak - bogoslovec v pravljici 44 (*Od hudiča izdajnga*, AaTh 765B), ki se je šolal zunaj domačega kraja, je prihajal domov le na počitnice - *ukance*:

In ko je fant malo zrasel, ga je v klošter davu u šolo. In čez en mesenc je ševv fant damu na ukance, in ko voče fantu kroh reže, je bivv žalosten. Fant gleda očeta, zakaj so uselej žalostn, ko mo kroh režejo. /.../ In ko fant gre nazaj v šolo, zdej je pa povedov mnihu, kako so voče žalosten, kader mo kroh režejo.

Medtem ko sta se v primerih 33, 44 fanta šolala v samostanu (pri menihu) in medtem ko govori pravljica 48 (Škrat, AaTh 756B, okolica Lašč in Ribnice) o učeniku, kar pomeni v tem primeru prav tako duhovnika, saj fant sam pove, da se je za duhovna izšolal, pa je v varianti 95 (Pravljica o peklenskem botru, AaTh 756B, Rimske Toplice) omenjena latinska šola:

Poslali so ga v latinske šole, kjer so se vsi čudili učenosti njegovi in pameti, ker je vse takoj znal in preudaril. /.../ Ko je bil star enaindvajset let, je bil že z vsem gotov, le premlad je še bil, da bi ga posvetili v mašnika.

»Latinske šole« pomenijo sploh višje šole, ki so pripeljale do duhovništva. V višjih šolah latinščina ni bila samo eden najvažnejših predmetov ampak tudi učni jezik in zato najznačilnejša zanje. O ustroju šolstva so ljudje poprečno vedeli kaj malo, največkrat nič, vedeli pa so, da se v teh šolah študenti učijo latinščine. Znanje te pa se je ljudem zdelo nekaj prav posebnega in je zbuvalo veliko občudovanje. Od tod splošno rabljeni in uveljavljeni izraz latinske šole, ki se je ohranil še v dvajseto stoletje.

Zlatolasa brata v pravljici 35 (*Od kuzle rojen sin*, Motnik) sta obiskovala šolo do 16. leta:

Ko dorasejo, tolk de so v šolo hodil, /.../ sta pa hvodla, de sta šole izstedarala. Zdej ko so bli šestmajst lát stâr, prau ta od kuzle rojen sin: »Páršle so mi take misel v glavo, de môrm rajžat' iz tega kraja.

Tretji zlatolasi brat namreč ni otu huodet v šolo, kjer je biu bel štedêran, koker lerar (učitelj).

Osnovna šola - bodisi normalka, glavna šola, trivialka ali mestna šola - je bila do konca 18. stoletja že v vseh večjih slovenskih krajih. Pri višjestopenjskem študiju je država, ki je prevzela monopol od jezuitskega reda, za nižje študije uveljavila izraz gimnazija, za višje pa licej.²⁶⁵ Pripovedovalec pravljice verjetno ni imel v mislih, ko je govoril o šolah, kake določene vrste šole. Tudi omenjeno šolanje do šestnajstega leta ne pove drugega, kot to, da sta takrat s tretjim bratom odšla v svet. Stavek, da tretji brat ni hotel hoditi v šolo, je biu bel štedêran, koker lerar, bi sicer utegnil sam zase odsevati nizko izobraženost nekaterih učiteljev ali pa podcenjevanje njihovega poklica, toda v kontekstu te pravljice verjetno le poudarja izjemnost tretjega brata.

Za cerkovnika naj bi se šolal vdovin neustrašni sin v pravljici 3 (*Sv. Jožef*, Gora pri Sežani):

Od mladih nog učil se je v mestu za cerkovnika. Mati je namreč mislila, ta bo pač dober za to spravilo, ker se ne boji celo o polnoči zvoniti hoditi. Ko se tedaj za cerkovnika izuči, pride zopet v domačo vas.

Pravljica tukaj odstopa od resničnosti, saj se za cerkovnika nikoli niso posebej šolali. Res pa je, da so ponekod v času pred terezijansko-jožefinskimi šolskimi reformami v mestih in trgih, če v bližini ni bilo šol, otroke poučevali kar organisti in cerkovniki .

Sin, ki ga je v pravljici 13 (*Od an'ga šularčka*, Dutovlje) oče, ker ni imel več denarja, vzel iz šole in je moral doma delati, reče očetu, da si bo poiskal kako službo. *Oča mu dovolí to; fant vzame šolarsko palčko in si gre iskat službe. Šolarska palčka je bila simbol šole in učenja²⁶⁶ in kot taka se pojavlja tudi v upodabljaljoči umetnosti. Palica, ki je že zelo zgodaj postala simbol šolstva, je privzela to sporočilnost po vsej verjetnosti zato, ker predstavlja šola oporo učencu pri njegovem pridobivanju znanja.*

Barôn v pravljici 34 (*Od kocastga psa ali kôha*, Motnik) je želel od mladeniča, ki je prosil, da bi ga vzeli za grajskega kuharja, cajgneze, t. j. spričevalo:

Pride do anga barôna in praša tam za službo in tát barôn ga praša: »Kaj znaš za'n děl?« On odgovori: »Jas s'm an kôh.« Barôn praša: »Če 'maš kej cajgnezov?« In tát Franc'l zmis'l', dâb' jemu prov duobre cajgnize, pa jih je jemu. In jih potegne iz aržeta

²⁶⁵ Že v prvi polovici 17. stoletja so jezuiti tudi na Slovenskem (v Celovcu, Gorici in Ljubljani) ustanovili višji študij. Več o tem gl. Jože Ciperle, *Oris razvoja šolstva na Slovenskem v drugi polovici 18. stoletja. Obdobja razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana 1979, str. 440-442.

²⁶⁶ Janek Musek, *Simboli, kultura, ljudje*. Ljubljana 1990.

no da barônu, on jih prime in prebjere, zveselam tega Franceljna gvor vzame za svojo ga kôha.

Spričevala so dobili vajenci, ki so se svoje obrti izučili pri mojstru ali v obrtni šoli.²⁶⁷ To je bilo važno dokazilo o njihovem znanju in ga je hotel videti, tako kot v naši pravljici, vsak delodajalec. Vendar ni nujno, da je pravljicar mislil na šolsko spričevalo, dosti verjetneje je, da je imel v mislih spričevalo, ki so ga napisali gospodarji poslom, kadar so ti zapustili službo. V teh spričevalih ni šlo samo za znanje pri delu ampak skoraj še bolj za obnašanje, pridnost in poštenost.

S črno šolo se srečamo v pravljici 83 in 26, čeprav sam izraz razen v naslovu pravljice 83 - *Hudič in črnošolec* v besedilih samih ne nastopa. Pojem »črna šola« oz. »črnošolec« ki je v slovenskem tradicionalnem pripovedništvu sicer zelo pogost, je v ustnem izročilu uporabljen v več pomenskih zvezah. Po eni strani so bile kot črne šole okarakterizirane vse šole - kot znak ljudskega nezaupanja do izobraževanja, ki da uči ljudi zvijačnosti. Po drugi strani so kot črnošolce označevali bogoslovce, ker so ljudje mislili, da se učijo tudi črne umetnosti, t. j. čaranja.²⁶⁸ Kot tretjo skupino t. i. črnošolcev, na katere kar pogosto naletimo v ljudskem pripovedništvu, pa je treba omeniti še črnošolce - učence skrivnostnih gospodov ali hudičev, tudi čarovnikov.²⁶⁹ V obravnavanih primerih srečamo le črnošolce tretje skupine, ker so ti bolj značilni za pravljice kot »črnošolci-bogoslovci«, ki nastopajo pogosteje v povedkah, kjer največkrat odganjajo kače ali iščejo zaklad. V pravljici 83 (*Hudič in črnošolec*, AaTh 325, okolica Ljutomer) je oče zgubil potrpljenje z lenim sinom in mu kupil vrv, češ, naj se obesi. Ko je sin iskal primerno drevo, ga je nagovoril hudič:

»Kaj tū delaš?« On pa reče: »Obesa se bon.« - »Hodi rajši z menoj boš pod kotlom kūra pa boš 200 f na mesec slūža.«

V nadaljevanju te zgodbe izvemo, da se je fant - v naslovu imenovan črnošolec - pri hudiču naučil med drugim tudi spreminjati se v živali in predmete, kar mu je pozneje prav prišlo, ko je pred vragom bežal.

Osnovnemu pravljичnemu tipu AaTh 325 - »Čarovnik in njegov učenec« sorodnejši začetek ima pravljica 26 (*Učenic vé več kot učenic*, Poženik):

En oča je imel eniga sina in en gospod je obljubil tega sina zučiti, de bo več znal kot on, ki bo njegov učenik. Oča dá sinu v podzemeljsko šolo; pa si ni zgovoril, de mu mora gospod sina nazaj perpeljati, ko ga izšola. Ko je sin šolo dostal, gre oča gospoda prosit, naj mu ga nazaj dá. Ali gospod pravi: »Ti ga hom že nazaj dal, pa si ga moraš sam zbrati.«

V tej pravljici je za šolo pri hudiču uporabljen izraz podzemeljska šola, ki je seveda čisto pravljična.

Takšni in podobni pravljični motivi o učenju magije nedvoumno namigujejo na učenje pri vračih, balijih, oz. ljudeh, ki so bili veščji v čaranju. Po jezikovnih in etimoloških virih sodeč, so bili znani tudi pri nas.²⁷⁰

Motiv učenja ptičje, žabje, pasje in drugih živalskih govoric (mot. B 217)²⁷¹ srečamo v pravljici: 51 (*Kaj ptiči pojo*, AaTh 671, okolica Lašč in Ribnice):

Kmet je imel sina, ki je v mestu hodil v šolo. Ko se je vže več let učil, ga je kmet hotel doma imeti, da bi delal; sin pak ga poprosi, naj bi ga pustil še eno leto, ker bi se rad učil, kaj žabe regljajo. Kmetu se je sicer to čudno zdelo, vendar mu pusti veljati. Predno pak je leto minulo, ga prosi zopet sin, da bi ga pustil še eno leto, učil bi se, kaj psi lajajo. Oče mu dovoli. Potem, ko je vže drugo leto minulo gre kmet zopet v mesto in noče nikakor več pūstiti sina. Vendar sin ga prosi in prosi, še bi se rad učil, kaj ptiči pojo, ker to je največ vredno, vse drugo je nič proti temu.

Izvor temu mednarodnemu motivu je iskal že A. Wesselski, ki je vzporedil pravljico o človeku, ki razume živalske govorice, z indijskimi pripovedmi (budističnimi teksti, in primeri iz Ramayane, Harivamše ipd.), pa tudi hebrejskimi, po katerih naj bi prav Salomon podeljeval to znanje. Te zgodbe so bile nekoč legende, v katerih resničnost ni nihče dvomil.²⁷² Učenje živalskih jezikov, s katerim se srečujemo v pravljicah in povedkah, je po vsej verjetnosti na alegoričen način - zelo konkretno in vsem razumljivo - nadomestilo abstraktni pojem učenja govorice narave, katerega naj bi se učili le

²⁶⁷ Ljudmila Bras, Rokodelstvo in obrt. Slovenski etnograf 33-34, 1988-90, str. 207-246, passim.

²⁶⁸ Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. Bd. IX, Berlin 1938/1941, k. 393-394.

²⁶⁹ Te črne šole imajo nekateri raziskovalci za iniciacijske ustanove. Gl: V. Ia. Propp, Le radici storiche dei racconti di fate. Torino 1949, str. 83-178.

²⁷⁰ Fr. Kotnik, Iz ljudske medicine. Narodopisje Slovencev II. Ljubljana 1951, str. 122-133.

²⁷¹ Motiv se pojavlja v različnih pravljičnih tipih, Antti Aarne ga je npr. raziskoval v okviru pravljice 'O človeku, ki je razumel živalske govorice in njegovi radovedni ženi' (Der Tiersprachkundige Mann und Seine Neugierige Frau. FFC 15, Hamina 1914, 81 s).

²⁷² Albert Wesselski, Versuch einer Theorie des Märchens. Reichenberg 1931, str. 83.

²⁷³ V času iniciacije se je moral npr. bodoči šaman naučiti skrivnostnega jezika, ki ga bo rabil pri srečanjih z duhovi. Naučil se ga je bodisi od učiteljev bodisi sam. Tungusijski šamani npr. v transu razumejo jezik cele narave. Mircea Eliade, *Schamanismus und archaische Ekstasetechnik*. Zürich und Stuttgart 1954, str. 103.

²⁷⁴ Branislav Rusić, *Nemušti jezik u predanju i usmenoj književnosti južnih Slovena*. Skopje 1954.

²⁷⁵ Prim. PLS I, Ljubljana 1989, str. 93.

izbranci.²⁷³ Podobno ugotavlja tudi B. Rusić, da se je to verovanje verjetno razvilo iz animizma, po katerem naj bi imela narava in vsi njeni pojavi dušo. Izročilo o »mutasti govoricici« je poznano po celi Evropi pa tudi v Aziji in Afriki, v nekoliko drugačni obliki celo v Ameriki in Avstraliji.²⁷⁴ Sledi tega izročila ohranjajo poleg pravljic in povedk morda tudi apokrifne legende o sv. Frančišku, ki naj bi se pogovarjal s pticami in drugimi živalmi.

Pravljice same na sebi sicer ne nudijo dosti možnosti, da bi se v njih pokazalo ljudsko znanje, niti ne ljudska modrost, ki jo sicer lahko v večji meri zasledimo v povedkah in še večji v pregovorih.

V obravnavanih pravljicah in povedkah se še največkrat izkaže določena poučenost v veri in poznavanju svetopisemskih zgodb. Tako npr. se je pripovedovalec pravljice 91 (*Dva brata*, Stanetinci) pod vplivom svetopisemskih zgodb izrazil takole: *Vest mo (starejšemu bratu) je ne mira dala no klata se je po sveti, kak nekda Kajn.*

Z vsebino Svetega pisma so se ljudje seznanjali pri verouku, v cerkvi, predvsem med mašo, iz katekizma, po katerem so obnavljali svoje znanje, ko so se pripravljali npr. na t. i. »velikonočna spraševanja« v postnem času,²⁷⁵ v izkrivljeni obliki pa iz raznih knjig, zlasti apokrifnih (npr. *Legenda Aurea*), ki so krožile in katerih vsebina se je zaradi velike priljubljenosti neprestano obnavljala in ob tem doživljala spremembe. Pot do tovrstnega znanja, ki ga zasledimo v ljudskem pripovedništvu, pa je lahko potekala tudi v obratni smeri - namreč iz ustnega izročila samega ali pa preko šeg, ki so vključevale zastavljanje uganek.

Pravljica 37 (*O prevzetni nevesti*) nudi pripovedovalcu lepo priložnost, da vplete svoje poznavanje »nabožnih« uganek. Uganke, ki jih je princ - vrtnar zastavil trem grofičnam, ki so želele dobiti njegove prstane, so se namreč glasile:

»Kaj je ostalo na križu, ko so doli izsneli Kristusa?« Ona mu je ročno povedala: »Svetost«. /.../ »Kaj je Marija storila, da je zdaj v nebesih; ko bi bila katera druga mati, bi bila pogubljena?« - »Da je svojega sina molila za Boga!« /.../ »Po kateri poti pridejo svatje po nevesto?« Ona mu precej pove, da po sedmi, ker je sedmi zakrament sv. zakon.«

Prav takšne in podobne uganke so pogosto zastavljali ob ženitovanjskih šegah, npr. ko so prišli po nevesto ali ob šrangih.

V primeru 87 (*Cesar in mašnik*, AaTh 922, Sv. Jurij na Ščavnici) je berač na uganko: *»Keko sem jaz vreden?«*, ki mu jo je zastavil cesar, tako prebrisano odgovoril z navedbo iz sv. pisma, da mu še cesar ni mogel oporekati:

»28 goldinarjev« - »Zake?« - »Da ba Kristus za 30 goldinarje odan, no ba Bog no človek; vi pa ste samo človek, no ste zato menje vredni!«

Kristus je bil sicer prodan za 30 srebrnikov, sprememba v goldinarje je le dokaz več za relativnost in prilagodljivost ustnega izročila.

Naslednja uganka je beraču dala priložnost, da pokaže še drugačno znanje. Glasila se je: *»kak je ta svet širok?«* In bistri odgovor je bil: *»24 ur, da v štiriindvajsetih vürah solnce enok okoli pride.«* Odgovor je sicer napačen, ker se premika zemlja, ne sonce, a pripovedovalec tega ni opazil, ker očitno ni znal toliko zemljepisa. Seveda je bil zato tudi cesar z odgovorom zadovoljen, enako pa tudi poslušalci uganke saj njena poanta ni odvisna od natančnosti izražanja.

Načini orientiranja v naravi so v tradicionalnem pripovedništvu, ki tolikokrat omenja popotovanje po širnem svetu, presenetljivo redko opisani. Junak si največkrat pomaga tako, kot v stvarnosti in sprašuje ljudi, ki jih sreča na poti. Še večkrat ga do cilja pravljичno preprosto ponese živalski pomočnik ali pa sledi zlatemu jabolku ipd., saj je cilj poti v pravljичnem svetu.

V pravljici 15 (*Mertvi pride po svojo ljubico*, Hudajužina na Primorskem) svetuje mrtvi ljubček svoji dragi, ko spozna, da je ne bo mogel vzeti s seboj v grob: *»Če se hočeš domov verniti, na cesto pej, na zvezde glej in ne boš zgrešila poti!«* Nasvet sicer kaže, da ljudem orientacija po zvezdah ni bila tuja; kako naj bi se ljubica po tem napotku vrnila domov, pa je vprašanje, ki ga je pri pravljicah nesmiselno zastavljati.

Kako si je pomagal popotnik v prostranem gozdu, da ni zgrešil prave smeri, pove

pravljica 11 (*Ot angha vandrouca*, AaTh 300, Ponikve na Primorskem):

Ta vándrouc /.../ je pəršu u an velək host, de ni vēdu nəč, kam b' se iibərnū. Se je zmislu, je šeu nano veliko būku, de buo vidu, kašno lūč, kašno svētlobu u kašnəm kraji, je blu panoči. Jen kadr je ghor pəršu, je zares vidu anu lūč. Delč proč od kamr je biu uon, jen je šau, se je zmislu, de buo bəlj vedu kam jet, je vrghu klebük pruti tisti lūči, de kakr buo tisti klebük od tistgha dreva, de buo šəu narávnost, kokr buo klebük njesu.

Takšen način orientacije kaže vsekakor pravljicarjevo domiselnost, manj pa njegovo uporabo v praksi.

Zdravilstvo

Zdravljenje, kakršno omenjajo izbrane pravljice, je bolj magične narave, kakor ne. Največkrat posegajo 'pravljичni zdravniki' po rastlinah (28), čudežnih predmetih (96), v primeru 20 gre celo za čudežno bitje, po vodi (27, 45, 91, 96) ter mazilih (11, 27, 33, 45). Ponje je navadno treba iti na drugi svet, od koder jim jih pomaga prinesiti pravljичni pomočnik (lisica, ptič, medved ipd.). Za čudežno zdravilo izvedo pravljичni junaki tudi od demonskih bitij (v podobi vranov, čarovnic ipd), katerih razgovor ujamejo skriti na neopazanih krajih (12, 45).

V resnici se je pretežno kmečko slovensko prebivalstvo - kljub reformam obeh prosvetljenih vladarjev Marije Terezije in Jožefa II, s katerimi je bila uzakonjena in postopno urejena organizacija zdravstvene službe tudi na slovenskem ozemlju - še vse 19. stoletje raje obračalo na vaše zdravilce, nekoč imenovane balije,²⁷⁶ in vrače,²⁷⁷ kot pa da bi iskalo strokovno zdravniško pomoč. To nikakor ni čudno, saj še danes ljudje pogosto raje hodijo k mazačem kot k zdravniku, da o paramedicini niti ne govorimo. Že Valvasor pripoveduje, da na Kranjskem nekateri razumni kmetje in kmetice svetujejo v raznih boleznih; ljudstvo imenuje ženske, ki zdravijo, »boginje« in jim pripisuje nadnaravno moč.²⁷⁸

Prav tako so še v 19. stoletju ljudje veliko zdravilno moč pripisovali vodi nekaterih studencev. Pri tem ne govorimo o izkustvih z resnično zdravilnimi vreli, ob katerih so nastale toplice, ampak o neosnovani veri v zvezi z marsikaterim studencem. Verjeli so tudi, da zdravi blagoslovljena voda, da jim je bolezen lahko »narejena«, da lahko človek človeka uroči z očmi. Verjeli so tudi v nadnaravni izvor bolezni - Bog namreč lahko bolezen pošlje in odvzame.²⁷⁹

Nekateri opisi zdravljenja, ohranjeni v ljudskem pripovedništvu, so podobni prastarim ritualnim obredom. Med obravnavanimi npr. je v pravljici 12 (*At angha grafovskga sina*, Dutovlje) zapisano takole:

Potle je vendər prōsu pjetter, de bə smū jet h njemə (grofovskemu sinu) paghljedat. Jen ghrof mə je dauūlu. Jen puōtle je rjeku pjetter, da gha je kapac azdrávt. Jen grof je rjeku: »Če sə gha ti ustanə azdráut, naghreš nikūli vəč at məne proč. Jen pjetter je rjeku: »Napráute angha črngha konja, nej gha adn zajezde, jen nej ghrje žnjəm təlku cajta ukalóp, de se buoju med zadnjəmə plēčamə pene delale. Jen buóma búnika pamazali s tistmó penamə, tistə konj vam buo krepou jen bunik buó azdravu. Grof je rjeku: »Naj krēpaju maghare terjé, samu de buó muj sin azdrávu. Potle je ukázou ghrofzajezdət angha črngha konja, dokr su se pene nardile. Bunika su pomazalə tribote s tistmə penamə, jen bunik je azdravu, jen konj je krēpou.

Težko bi bilo reči, ali ima ta opis kako povezavo z ljudsko medicino bodisi na Slovenskem bodisi kje drugje. V Möderndorfer česa podobnega ne omenja. Še najbližja našemu primeru se zdi daritev konja. Tako indijsko kot keltsko besedišče ohranja izraz za kulturni ceremonial, pri katerem je v središču daritev konja in vključuje intoksikacijo s konjsko alkoholično ritualno pijačo s protoindoevropskim imenom 'ekwo-meydho'. V srednjeveški Irski pa so po poročilih Normana Geraldusa ob ustoličenju enega plemenskih kraljev Ulstra žrtvovali kobilu, jo raztelesili, kose konjskega mesa so nato zavreli, da bi tako pripravili veliko mesne juhe, v kateri se je kralj pozneje skopal, med tem pa požiral koščke mesa.²⁸⁰ Pravljичen način zdravljenja nenavadne bolezni mladega grofiča s konjskimi sragami oz. potom in penami, kot je sporočen v našem pravljичnem torzu, je za sedaj težko razložiti drugače, kot da gre za reminiscenco na tovrstna obredja, oz. za podobne ritualne vzorce, kar, kot kaže, nima dosti skupnega z medicino.

²⁷⁶ Besedo bali srečamo že v Brižinskih spomenikih: "Naš gospod sveti Krist, iže jest bali teles naših i spasil duš naših." Fr. Kotnik, Iz ljudske medicine. Narodopisje Slovencev 2, Ljubljana 1952, str. 122.

²⁷⁷ Besede vrač, vračiti... še uporabljajo predvsem v Prekmurju, Slovenskih Goricah, v okolici Ormoža in na Ptujskem polju, a so že izgubile direktno zvezo z magijo. V. Möderndorfer, Ljudska medicina pri Slovencih. SAZU, r. 2, Gradivo za narodopisje Slovencev, Ljubljana 1964, str. 7. Besedo pozna že starocerkvena slovanščina; v pomenu zdravnika pa tudi čarovnika, ki zdravi s čarovnijami. Indoevropski koren za to besedo je uer, kar pomeni reči, govoriti. Fr. Kotnik, NS 2, str. 123.

²⁷⁸ Valvasor, Ehre... VII, 478. Po. Fr. Kotnik, NS 2, str. 125.

²⁷⁹ Gl. Marija Makarovič, Zdravstvena kultura agrarnega prebivalstva v 19. stoletju. SE 33-34/1991, str. 482 in 488.

²⁸⁰ Gl. J. P. Mallory, In search of the Indo-European. Language, Archeology and Myth. London 1989, str. 136.

Nelagodnost zbuja način zdravljenja v pravljici 85 (*Kdo je pojedel sir*, Št. Jurij na Ščavnici):

Tam najdejo grofosko hčer, ka je že tri leta v postelji ležala, da bla betežna. Kristus stopi k joj no reče, da jo naj na štiri tale razsekajo, potle pa vsaki tal posebi mujejo no znavi vküp zložijo. To se zgodi, te pa reče Kristus: »Živi!« No je bila zdrava.

Kakor se tudi takšno zdravljenje zdi grozljivo, nikakor ni odsev surovosti. Mednarodno razširjeni motiv oživljanja in zdravljenja z razkosavanjem in umivanjem kosti v pravljicah izhaja iz podobnih motivov v mitologiji in pojavov v kultu. Razkosanja se pri tem ne sme razumeti kot srhljivega dejanja, pač pa je, ko odmislimo njegovo groteskno dobesednost, sredstvo pri obnovitvi življenja v pravljicah. V mitih pa tudi v primitivni medicini se večkrat lahko pojavi kot pogoj za ozdravitev, oživitev ali pomladitev.²⁸¹ Pravljice in povedke - čeprav v na videz povsem fantastičnem motivu - povedo v značilni dobesednosti to, kar so nekateri rituali ponazarjali.

Kot je mednarodni motiv sam, je mednarodno tudi poznejše pripisovanje tovrstnih čudežnih zdravljenj in oživljanj Kristusu, s čimer so nekatere pravljice s tem, krščanstvu docela tujim motivom postale pravljичne legende ali pa je bil motiv privzet v legende, ki ga prvotno niso vsebovale.

²⁸¹ Fridolf Kudlien, *Zerstückelung als Vorbedingung von Heilung, Wiederbelebung und Verjüngung. Ein Thema der Märchen- und Mythenforschung und der Primitivmedizin.* (Predavanje na univerzi v Innsbrucku, 5.6.1989). Po: I. Schneider, *Tot und doch nicht tot. V: Salzburger Beiträge zur Volkskunde*, 4, 1990, str. 161.

²⁸² Prim. Borut Telban, *Antropologije zdravja, bolezni in zdravljenj. Glasnik SED 29/1989, št. 3/4, Ljubljana 1991, str. 161.*

Pri nekaterih ljudstvih je še danes živo verovanje, da pogosto starši zakrivijo kakšno nenavadno otrokovo bolezen.²⁸² Odsev tega verovanja najdemo v pravljici 60 (*Od treh naukov ali svetov*, Kamnje pri Št. Rupertu), kjer je pregrešek staršev vzrok nenavadne hčerkinne bolezni, ki je povzročila njeno iznakaženost. Še bolj čudno kot vzrok bolezni pa je v tej pravljici njeno ozdravljenje:

Ko pride noter, vidi eno hčer u hiši grozno gerdo in po eni ne natorni bolezni popačeno, katera je bla skoz en pregrešek od staršev skoro od hudga duha obsedena, in vsak, kdor je prišel v hišo, vsak je uprašal, kaj de je, de je taka, namreč tako grda. Ta se pa spomni ta drugiga nauka, namreč - kar ti mar ne gre, ne poprašuj - tako tudi zdej nič ne poprašuje /.../ Ko drugo jutro tudi tukej vstane in opravi, vidi tisto hčer vso drugačno - prej gerdo in ostudno - zdej lepo in zalo - bil jo je namreč rešil skoz to, ker ni popraševal, kaj ji je, de je taka.

²⁸³ Gl. Albert Wesselski, *Versuch einer Theorie des Märchens. Reichenberg 1931, str. 163.*

Smeh ima v pravljicah pogosto zdravilni učinek.²⁸³ V pravljicah veljajo tisti, ki se ne morejo smejati, za bolnike. Njihova ozdravitev, kot je razvidno npr. iz pravljичnega tipa AaTh 559 »O kraljični, ki se ni znala smejati« (94), pa nikakor ni tako preprosta in ima po vsej verjetnosti pogosto alegoričen značaj.

V zdravnikovem nasvetu v pravljici 22 (*Mačoha*, AaTh 450, Poženik) je poudarjena okrutnost:

»Za te bo zdravilo kri od tvoje pasterke.« Mačoha pravi: »Al' kako jo hočem zaklati, de se nje kervi napijem?« Zdravnik pravi: »Kadar jo boš česat šla, vzemi en nož ino jo za tilcam zbedi, pa pij nje kri.«

Z zdravnikom je imel pripovedovalec nemara v mislih kakšnega padarja, čeprav so bili zdravniki z visoko izobrazbo na Kranjskem znani od leta 1516 dalje.²⁸⁴ Ne bi mogli reči, da je v pravljici ohranjen kak spomin na zdravljenje s človeškimi tvarinami pri nas, saj ne vemo, od kod in kako je pitje človeške krvi prišlo v pravljico. Vsekakor takšno zdravljenje presega še tako skrajne padarske zdravilne postopke in bolj spominja na predstave o vampirjih ali na kakšna mračna vraževerja kot na karkoli, kar bi imelo zvezo z medicino pri nas. Ni izključeno, da so imele osebe v tem pravljичnem motivu prvotno nek alegoričen pomen (več o tem gl. poglavje »Odsev verovanj«).

²⁸⁴ Fr. Kotnik, *Iz ljudske medicine. Narodopisje Slovencev 2, Ljubljana 1952, str. 127.*

Pri doslej navedenih načinih pravljичnega zdravljenja ni mogoče govoriti o odsevu kakršnekoli zdravilne prakse pri nas. Vzporedno s temi 'eksotičnimi' načini zdravljenja pa je v drugih - sicer redkih - pripovedih očitna običajna zdravniška in lekarniška praksa, ki je bila seveda v času zapisov že dobro uveljavljena in razširjena. Tako so v šaljivi zgodbi 59 (*Od Wedeža*, okolica Št. Ruperta) omenjeni zdravniški recepti. Našel jih je čevljar, ki je v zadregi brskal po svoji omari, ko se je skušal rešiti iz zagate, v katero je zašel, ker se je izdajal za vedeža. Z njimi je poslal škofovega služabnika v

lekarno po zdravila, češ da bodo pomagala odkriti tatove in najti ukradene konje. V zgodbi po svoje odseva tudi odnos preprostih ljudi do uradne medicine. Čevljar, ki je očitno nekoč dobil recept od zdravnika, kot kaže, ni zaupal, da mu bodo predpisana zdravila pomagala. Zato je recept lepo spravil v omaro. Podoben odnos do zdravniške vede je včasih mogoče opaziti med ljudmi še danes.

Nekatera opažanja, omenjena v pravljicah in povedkah so povsem realna. Tako je v primeru 87 (*Cesar in mašnik*) hudomušno omenjeno hujšanje zaradi skrbi. Potem ko je debelemu mašniku naložil nekaj ugank, ki mu jih mora v letu dni rešiti, je cesar sam pri sebi dejal: »Zdaj bo že laki grata, da de si dosti misla.«

Šaljivo - vsaj tako se da razumeti - je tudi opisana hipna ozdravitev ohromele noge v šaljivki 75 (*Dva tata jæn fajmaštør*):

Sevejde, fajmaštør pa tú zaslíš', se pa tàk' strašnu vstraš', de kàr brš væn s koša skuòč', pa zažeane ad seabe tiste čàrnè bukve, de je lèžej bejšov, pa je takú šu, de se je kàr kadil' za ním. Drug' dan je bla pa tista noga čist' zdrava, - prejt je pa nêj muògu nàbèn duòhtar azdràvt'! Polej je pa fajmaštør ad sam'ga vesealè k' m' je noga azdravla - celàh pièstu gulđinarjə tejmi mièžnarji šiènkov.

Zdravilni učinek razgibavanja je pač nekoliko drastično pretiran.

Izjemni medicinski pojavi, kot je tudi nenadna osivelost pri mladem človeku zaradi strahu, so zbujali splošno pozornost in začudenje, zato ni čudno, da so večkrat našli mesto v pravljicah in povedkah. Z nenavadno osivelostjo se srečamo v našem primeru 97 (*O kraljiču, ki se ni nikogar ustrašil*), kjer je osivel drugi kraljevi sin na pokopališču v mrtvašnici, ko so se ob dvanajstih ponoči nenadno odprla vrata in skozi nje vidi zunaj, kako se črni križi majajo, kako se suje zemlja z grobov in vstajajo ven smrti, v bele halje oblečene. Na pragu pa je stal naenkrat tako grd vrag, s tako čeljustjo in jezikom pa s tako strašnimi rogovi, da je v kraljiča kar udarilo in so mu lasje vstajali kakor ščetine ali pa igle ježu, če mu ni kaj povolji. /.../ Ko je vdarila ena, je vse izginilo, siromaku pa so lasje osiveli, tako preplašen je prišel domov.

Na izkušnjah temelji omamljanje oz. uspavanje z vonjem (hlapi) nekaterih rastlin, ki jih je uporabil prebrisani tat v istoimenski pravljici 19 z Blok pri Cerknici:

(Prebrisani tat) natrga rož, kojih duh uspava in omoti človeka, pa se splazi v hlev, tam se pa skrrije pod jasli in dobro z gnojem pokrije. Pride noč in vsakega konja zastraži hlapec z nabito puško. /.../ Fant jih posluša nekaj časa, pa zmane rože, da vsi hlapci od vonja omamljeni zaspe.

Katere rastline je fant nabral, pa iz pravljice, žal, ne izvemo.

V pravljici 44 (*Od hudiča izdajnga*) je omenjeno izganjanje:

Ko je nova maša mnila, so anga obsedenga perpelal, deb' b'li duhovni hudiča iz njega zgnali, pa nobedn ga ni mogu in nazadne še novomašnik reče: »Jest ti zapovem: Pejd van!« In se oglasi hudič noter v nem: »Ti pa! ti pa! ti si še nedovžen, te drugi so vsi že grešili!« In ko to izgovori, gre ven glih tist šantov hudič, ko je novomašnik rešen bivv od njega. In hudič je drujga mislu dobit, pa mo je spodletel.

Davne korenine eksorcizma so znane,²⁸⁵ vendar za to epizodo v naši pravljici niso prav nič pomembne. Ljudje pri nas so v cerkvi slišali, da je Kristus ozdravil obsedenca. Iz omenjene pripovedi lahko predvsem sklepamo, da so zgodbe o pojavu obsedenosti in izganjanju hudega duha živo burile ljudsko domišljijo.

²⁸⁵ Eksorcizem ima skupaj z demonologijo in s tem povezanim verovanjem v obsedenost, korenine verjetno v prednjeazijskem antičnem izročilu in mediteranskem sinkretizmu. Prim. Christoph Daxelmüller, Exorzismus, EM Bd. 4, 1984, k. 665/666

Glasba, ples in likovne sestavine

Glasba in ples

Godba in ples sta stalna spremljevalca veselice in zabav. V ljudskem pripovedništvu sta največkrat omenjena pri svatbah, ko je bilo seveda treba najeti tudi godce. Tako sta npr. v pravljici 69 (*Ad dvejh guòdcə jən ad ravbarjə*) iz Matene pri Igu zabavala s svojim igranjem zbrano družbo muzikanta, ki se, nikakor nista mogla pobotati za en vinar, ki je ostal od plačila, zbranega ob *learmi* (zbiranju denarja med svati za nevesto). Igrala sta na *orgle*, kot so na deželi rekli harmoniki, kar izvemo iz nadaljevanja zgodbe. Med prenočevanjem v mrtvaški kapelici sta si jih namreč dala pod zglavje: *Pad zglava sta s' pa vsak soje vuòrgle dela*.

Prav tako je godec v središču dogajanja v pravljici 74 (*Ad an'ga guodca, ad an'ga ta martvəga, pól pa ad trejəh duš, kak' sa se matrale*) od Št. Janža pri Tomišlju, v kateri je tudi omenjena »larma«. Godec, misleč, da je v podzemlju pri mrtvem prebil le tri ure - v resnici pa je minilo kar 300 let, kar je bilo že omenjeno ob ženitovanjskih šegah, je gostitelja prosil, naj mu dovoli vrniti se na zemljo: »Zde-le bo glih »larma« na vuohcet', pa pruosəm, če b' muogu spièet na un svejt!«

Godec je tistih tristo let prebil v stekleni hiši, kamor ga je mrtvi peljal:

Zdej je pa tejga guodca tàmartvi pealov v ànà padzièməlska strašnu lejpa glažova hiša. Nuot' v tej hiš' je bla pa ànà lepa tič'a, k' je vsake suorte viže pa pesmi pela; jən tú tak' nezrečəanskə ləpú, de b' je človk zmièrej paslušov!

Steklena hiša je tu, tako kot steklena gora v drugih pravljicah, nekaj simbol za onstranstvo. Tudi podzemska ptičica, ki tako čudovito poje, da bi jo človek nenehno poslušal, je v ljudskih predstavah pogosto povezana z onstranstvom, kot npr. v mednarodnem motivu iz zgodbe o menihu, ki je tristo let poslušal rajsko ptico.

Vaški ples je omenjen v povedki 14 (*Od angha fanta jen od ane punce ki je mislu ju uzèt če ni cúprnca*) iz Dutovelj:

Jen tistu nedelju su imeli bət ghuòdci, nu tist fant, ki je biu na drevi je šeu uprašat za pljesat tistu puncu, ki su ja ble rastrghale cuprnce (da bi jo kaznovale, ker je prišla prepozno na zbor. Ko so jo spet sestavljale, so ji namesto enega rebra, ki ga niso našle, vstavile topolovo vejo). *Jen punca mu je bla abljübila za jet sè žnjim pljésat. /.../ Kadr su začjeli ghuòdt, je šeu pljésat sè žnjuó; jen je šeu ta drüghi bot, je u pljési zakričou: »Jest pljéšem s tapólavm rêbram!«* (Skrit na drevesu je namreč videl, kaj se je zgodilo) *Potém se je punca ustrašla jen je tékla damú.*

V povedki je po vsej verjetnosti mišljen »prvi ples«, ko so morale na Primorskem (od koder je tudi ta pravljica) za plesno zabavo poskrbeti fantovske družbe - fantovščine. Fantje, ki so pripravili ples, so se domenili z godci, urediti so morali plesišče, njihovo bistveno opravilo pa je bilo prodaja plesov in nadzor nad plesiščem. Ples se je začel po dopoldanski maši ali po popoldanskem blagoslovu. »Prvi ples« (prvi rej) je bil po stari pravici fantov njihov. Vsak je zanj izbral dekle že prej.²⁸⁶ Tudi fant v povedki se je z dekletom za ples že prej dogovoril. V tem se torej povedka ujema s stvarnostjo.

V pravljici 99 (*O potepuhu*) iz Rimskih Toplic je vključen motiv čudežnih gosli: *Ko so drugi razparali trebuh (volu), so šli k mali južini, on pa je naglo segel v želodec in privlekel ven tri reči /.../ tretje pa so bile gosli, javorjeve gosli. Kdor da zaigra na nje, ta upijani vse, ki poslušajo, da začnejo plesati in se vrteti, dokler godejo. Deček*

²⁸⁶ Mirko Ramovš, Plesat me pelji. Ljubljana 1980, str. 61-62. V Ziljski dolini so imeli pravico plesati 'prvi rej' samo fantje, ki so se udeležili števnanja, in to z dekleti, ki so jih za ples že prej prosili. Navada prvega plesa je bila znana tudi drugod po Slovenskem, vendar se je ohranila le megleno v spominu. (Ibidem).

poskusi, gosli zapojejo in njegova mačeha, ki je ravno prišla na prag gledat, kaj dela fant, se je začela vrteti in plesati, da je bilo smešno, nehati pa ni mogla. Deček pa je pobral šila in kopita in odšel v svet.

Usodna moč glasbe v tej pravljici spominja na čudovito petje siren, ki je pritegnilo mornarje v smrtonosni vrtnec in navsezadnje so se lepemu petju uklonili celo v deželi mrtvih (Orfej in Evridika). Neverjetna moč glasbe v pravljicah - čeprav res dosežena z zvoki izvabljenimi na čudežnih goslih - potrjuje dejstvo, da sta glasba, pa tudi ples imela že od nekdaj velik pomen.²⁸⁷ To pa ne le zato, da bi ljudi razveseljevala z umetniško močjo, ampak tudi - morda celo predvsem - v kultno ritualni sferi, kajti ples in glasba imata tudi ekstatičen učinek. Omamljajoča moč glasbe, ki so jo uporabljali tudi za čaranje in v religiozne ter zdravilne namene, je predstavljena že v prej omenjeni pravljici.

²⁸⁷ Prim. tudi: Lutz Rährich, Märchen und Wirklichkeit, str. 68.

Vojak v istoimenski pravljici 93 je dobil od Kristusa mdr. tudi čudežne gosli. Njihova čudežnost za razliko od prejšnjega primera ni bila v tem, da je njihov zvok vsakega prisilil k plesu, pač pa so te gosli igrale same, če si jim le ukazal, naj igrajo:

Gospod pa mu reče: »Jaz vidim, da si ubog in nemaš veliko, zato si izvoli, kaj si češ in vse to bo se zgodilo.« Vojak pa si zvoli prvič ene take gosli, ka to vsen same igrate, in drugič en taki kanjer, ka te vse notri šlo.« In res vse to se je zgodilo.

V nadaljevanju sicer ni omenjeno, zakaj je vojak gosli potreboval, kajti pravljica je okrnjena in gosli niso utemeljene s pripadajočim motivom.

Zvonjenje je omenjeno v pravljici 3 (Sv. Jožef) iz Gore pri Sežani:

Ko tedaj mladi cerkovnik zvonit pride (Ave Marijo ob devetih zvečer) potegne za zvon ali zvon se ne oglasi. /.../ sedaj se poda k zvonovom. Ko se gor priplazi, vglada tam v kotu kosmatega zlomeka.

Pritrkavanja obravnavani primeri ne omenjajo.

Kot so se ob pastirjevem igranju na piščal zbrali razkropljeni zajci v pravljici 28 (*Čudna služba*), ima piščal voditeljsko moč tudi v pravljici 41 (*Od jáža*) iz Blagovice, kjer je sin - jež s piskom na piščal in s korobačem, s katerim je pokal, klical svojo čredo prašičev, ki mu je bila ob teh zvokih v hipu pokorna:

In zdej ko je jemu (jež) vse te reči, se vsede na petelina, vzame v roke korobač, da je pokov, in žene tiste prašičke v gojzd. Pasu jih je vond sedem let, kateri so se mu tako pomnožil, da jih je bla cela čreda; kader so se razgubil, je pa v pišuko zabrlizgov, so pa vsi h nem paršli.

Tudi puščavnik v pravljici 73 (*Kak' je šu àn fant pà tri funte hudičeve vovne na glažova gura*) je fantu, na poti posodil svojega kozla, ki ga je priklical z žvižgom na piščalko: *Zdej pa pašavnok na 'na piščuka zažvižga, pa je prec' àn kozu h neam' prleatu.*

Pokanje z biči, ki naj bi po ustnem izročilu²⁸⁸ pregnalo Žalik žene, da so zapustile naše kraje, morda zato, ker so z njimi pokali - tako in drugače - predvsem vozniki in gonjači, je omenjeno v šaljivki 4 (*Hudič in kmetič*) z Vipavskega, kjer je prebrisani kmet tako švrknil hudiča po buči, da mu je verjetno še dolgo zvenelo v ušesih:

/Hudič/ reče kmetiču: »Še v eni reči se bova skusila, kdor bo zmagal ta bo mož. Počila bova z bičem.« Hudič počí tako, da kmetiča uha bolijo /.../ Hudič si oči zaveže. Kmetič poln muh mu dene še ploh na glavo. Nato ga po glavi počí, da hudič ne ves glas zakriči, zbeži in žakelj denarja tam pusti.

Zvoke, ki jih izvablja z biči, bi lahko uvrstili med glasove aerofonov, saj se lahko tudi ritmično vključijo v ubrano melodijo, vendar pa v tej pravljici pokanje z bičem nima nič skupnega z glasbo.

²⁸⁸ Informator: Tone Krnc, župnik pri Joštu nad Dobrno, Kozjak.

Likovne sestavine

Umetniški izdelki so navadno v pravljicah in povedkah redko omenjeni. V pravljici 7 (*Od Janeza*) iz Štanjela je npr. na gradu slikar poslikal zidno steno na vrtu. Zanimiv je tudi podatek, da se je slikar potikal po svetu in si iskal naročil in zaslužka, kar nekoliko odstopa od stvarnosti. Slikarji so res lahko prihajali tudi od daleč, vendar so delali predvsem po naročilih. Motiv poslikane stene grajskega zidu je v pravljici ključen, zato se je tudi ohranil v tej obliki.

V primeru iz okolice Motnika (44 *Od hudiča izdajnga*) je iz pripovedi razvidno, da naj bi kaščo revnega kmeta krasila podoba na vratih:

In zdej gre ta posestnik damu in vse tako priprav: Kaštne urate odpre, in potlej si še spovvne, ko zamerka božjo podobo gor na uratih, de mu je reku (hudič) tisto dvol postergati, in je jo postrgov, koker mo je reku.

Zunanjščina kmečkih hiš pa tudi gospodarskih poslopij je bila pogosto poslikana. Freske so krasile marsikje tudi fasade premožnejših domov. Posebej lično so poslikali stene kašč, saj so bile ponos kmečkih gospodarjev.²⁸⁹ Te podobe so imele poleg okrasne tudi varovalni namen. Z nabožno vsebino so skušali ljudje priklicati nad poslopje onstransko varstvo²⁹⁰ (pogosto so npr. upodabljali sv. Florjana z željo, da bi jih varoval ognja). Zato so še tako revni kmetje krasili svoje domove - če ne z drugim - pa vsaj z vrisovanjem križev ali drugačnimi simbolnimi znamenji, o čemer smo že govorili v poglavju o stavbarstvu. Navadno so nabijali na vrata kašč, hlevov, pa tudi na tramove kmečkih hiš križce, narejene iz šib cvetnonedeljskih butar, torej iz blagoslovljenega lesa. Tudi ti naj bi imeli varovalno in obrambno moč pred vsem hudim, tako pred zlimi silami kot nesrečami.²⁹¹ V navedenem mestu iz pravljice nedvomno odseva drobce opisane resničnosti.

Od slikarij so torej omenjene le poslikave zunanjščin. Podobno so s področja kiparstva v pripovedi privzeta le nabožna znamenja, svetniška plastika, razpelo in kapelica ob poti. V šaljivki 76 (*Cirnik pri Mirni*) beremo:

Pa pride do 'n'ga klanca, kièr nëj muògu spealet. Tam je bla pa glih ànà Marina kapèl'ca, pa je djav Ribənčèn: »O ljuba Mat' Božja, pomâgej mi, - pa t' bəm dav pə tóvora vbúgajmiè!« (Malo naprej je stalo ob cesti železno razpelo:) »Oče griè jən Ga (razpelo) kušne; k' je blú pa strašni mrès, pa kriš želejzən tá pa žnable makriè, ga je pa želejs takú za žnable prjièv, de jəh: nakuòkər nëj muògu stran' àdtàrgàt!

Slovenske pravljice in povedke očitno ne morejo brez znamenj, saj so skoraj nepogrešljiv del slovenske pokrajine.²⁹² Z znamenji so ljudje navzven pokazali svojo pobožnost in verovanje. Prav ta njihov nabožni pomen pa je izpostavljen tudi v pravljičah in povedkah, ki znamenja omenjajo. Iz teh omemb odseva tudi dejstvo, da se je ljudem še v 19. stoletju mnogo bolj kot danes zdelo potrebno, da častijo Boga, Marijo in svetnike in se jim priporočajo, kjerkoli hodijo ali karkoli delajo. Gorje tistim, ki bi znamenja oskrnili (npr. Divji lovec, ki je v razpelo streljal) ali na teh mestih v določenih situacijah ne bi ustrezno ravnali (npr. pokrižali novorojenčka na poti h krstu).

Prav od tega, da je deklica v pravljici 8 (*Sirota*, Ročinj) izkazala ustrezno spoštovanje in se priporočila Bogu ob znamenju, je bila odvisna uspešna izvršitev nemogoče naloge. Preizkus ob znamenju je pastorka v nasprotju z razvajeno mačehino hčerko uspešno opravila:

Uboga sirota je hodila po eni poti in prišla je do znamnja. Tam je vidila mater božjo sedem žalosti. Pokleknila je dol in molila je prav goreče k Mariji, da bi ji ona to milost pri Bogu sprosila, da bi ona zdaj smukvice vdobila.

Marijin *pil* (znamenje, kip) je stal na mostu, prek katerega sta šla v pravljici 11 iz Ponikev na Primorskem *vandrouc* in grofična sedmeroglavi kači nasproti:

Jen ghreju naprej po cesti jen prideju do ane tekuoče uóde na must, k' je čes tisto uodo, jen uondi ustaveju konje, k' je bla na mosti ana mati božja al pil matere božje.

Iz pravljice je razvidno, da je imela priprošnja ob njem odločilno vlogo pri razpletu dogodkov.

Na mostove so ponavadi postavljali kipe sv. Janeza Nepomuka. Marijin kip omenjen v tej pravljici, je izjema oz. še bolj verjetno odraz pripovedovalčevega nepoznavanja tovrstne ikonografije.

²⁸⁹ Več o tem gl. Gorazd Makarovič, Slovenska ljudska umetnost. Ljubljana 1981.

²⁹⁰ E. Cevc, Likovna umetnost. SLI, str. 237.

²⁹¹ N. Kuret, Verovanje. SLI, str. 179.

²⁹² Z najstarejšimi ohranjenimi primeri segajo nazaj do 14. stoletja, najbolj pa so se udomačila od 15. do 16. stoletja, ko je zavrla njihovo nadaljnje širjenje v protestantskih deželah reformacija, medtem ko jim je v drugih pokrajinah katoliška restavracija omogočila razvoj vse do 19. stoletja. Gl. Marijan Zadnikar, Znamenja na Slovenskem. Ljubljana 1970, str. 16-17.

ODSEV VEROVANJ

Že I. Grafenauer je ugotavljal, da so »eden poglavitnih virov za spoznavanje predkrščanskega verstva naših prednikov narodne bajke, t. j. narodne povestice z bajeslovnimi osebami in dogodbami«. ²⁹³ Vendar je nekoliko preveč poudarjal sporočilno vrednost »bajk - povedk«, ki naj bi bile prvi vir za staro verstvo; medtem ko je pri »bajkah - pravljicah« ohranil vso potrebno zadržanost. Menil je namreč, da so te lahko vir za staro verstvo le toliko, kolikor so v njih uporabljeni motivi iz »pravih starih bajk«, to pa je treba za vsako besedilo sproti dokazati. Res je sicer, da je pri povedkah pripoved pogosto oprijemljivejša, vendar pa bi previdnost, ki se I. Grafenauerju pri njih ni zdela toliko potrebna, morala biti pravilo tako za študij »bajk - povedk« kot za študij »bajk - pravljic«.

²⁹³ Slovensko-kajkavske bajke o Rojenicah - Sojenicah. Et. 17/1944, 34.

Jože Karlovšek: Neurje nad Šmarjeto

Prerokbe Rojenic in Desetnikov (Desetnic)

²⁹⁴ Prim. R. W. Brednich, Volkserzählungen und Volksglaube von den Schicksalsfrauen. FFC 193, Helsinki 1964.

²⁹⁵ Gl. I. Grafenauer, Narodno pesništvo. Narodopisje Slovencev II. Ljubljana 1952, str. 68.

²⁹⁶ Prim. I. Grafenauer, Slovensko - kajkavske bajke o Rojenicah - Sojenicah. Et. 17/ 1945, str. 34-51.

Kot drugod v vzhodni Evropi, od Baltskih držav na severu do Grčije na jugu,²⁹⁴ je tudi na Slovenskem ohranjeno izročilo o nadnaravnih bitjih - Rojenicah, imenovanih tudi Sojenice, ki so že ob rojstvu določale usodo ljudi na zemlji. V nekaterih povedkah je ohranjeno sporočilo, da so novorojenčku prihodnost napovedovale Bele žene in Žalik žene, pa še katera druga ženska bajna bitja, čeprav je njihova moč navadno bolj podobna vilinski, Vile pa so bližje antičnim nimfam. Na drugi strani pa tudi Rojenice lahko prevzamejo nekatere lastnosti Vil in včasih tudi one pomagajo ljudem z dobrim nasvetom pri raznih opravilih. Tako npr. Rojenica v dodatku k dolenski pravljici 52, v katerem se je kmetu pri oranju trta neprestano trgala, dokler mu ni Rojenica svetovala, naj jo ureže iz dobrovitinega grma (gl. poglavje o poljedelstvu). Vendar je takšna vloga Rojenicam pripisana bolj redko, praviloma je od njih odvisna le človekova usoda. V antični mitologiji lahko najdemo vzporednico našim Rojenicam v treh sestrah sojenicah, imenovanih Moirae (rimske Parcae): Kloto, Lahesis in Atropos, ki so določale dan rojstva in smrti in vplivale na človekovo življenje: Prva naj bi predla nit življenja, druga bdela nad življenjsko potjo, tretja pa naj bi jo presekala. Večina raziskovalcev je mnenja, da izvirajo predstave o Rojenicah - Sojenicah nedvomno že iz indoevropsko-slovenskega bajeslovja.²⁹⁵ Včasih pripovedovalec omeni, da so bile tri, navadno pa njihovo število ni omenjeno. Rojenice naj bi v nočeh po rojstvu prihajale k novorojenemu otroku in mu določile usodo ter še posebej dan smrti. Ker bi slab sprejem lahko zamerile, porodnici ali novorojenčku pa škodovala, je bilo marsikje še v minulem stoletju v navadi, da so jim, želeč si pridobiti njihovo naklonjenost, ob rojstvu otroka na mizo postavili kruh, maslo in vino ali kakšno drugo hrano, da bi otroku prisodile dobro usodo.²⁹⁶ Spomin nanje ohranja med obravnavanimi primeri pravljica 52 (*Rojenice*, okolica Lašč in Ribnice), kjer se prvi del pravljice nanaša na izročilo o možnosti preprečitve usode, napovedane od Rojenic. V tej pravljici junak uide božji strelji, ki naj bi ga po prerokbi Rojenic v sedmem letu ubila. Ko nihče ni znal svetovati, kako naj reši sina, *se vzdigne kralj sam ter potuje po vsih deželah in pride na visoko goro v puščavi, kjer je prebival stari puščavnik, kateri je kralju prerokoval, da bo šel njegov sin na morje, ko bo sedem let star. Takrat bo vstal silni vihar in strela bo vdarila v barko, ki bo vse pokončala. Potem mu da puščavnik ene bukve, iz katerih naj kraljevi sin zmirej moli v barki, in tako bo le on sam rešen.*

Kraljevič je ušel usodi in si pridobil naklonjenost nadnaravnih sil. To dokazuje njegov prstan, ki se pozneje s svojo pravljичno vlogo kar na lepem pojavi, ne da bi iz te delno okrnjene in suhoparne variante zvedeli od kod.

V osnovi je motiv kraljevičeve rešitve pred zlo usodo soroden Blaževi rešitvi v pravljici 10 (*Od kobil'ce an pa od pobč'a*, Ročinj). V tej pravljici ne prerokujejo usode Rojenice ampak Desetnik. Blaž bi po njegovi prerokbi moral v desetem letu umreti. Vendar Desetnik staršem pove, kako bi se sin lahko rešil. Blaž, ki ga starši naučijo izpolnjevati Desetnikovo navodilo - vsako poldne bi moral stopiti za korak nazaj, se zares reši. Korak nazaj odstopi namreč tudi pred mostom, ki se ravno opoldne zruši. Vendar ga usojena smrt poveže z onstranstvom. V hipu namreč, ko ji uide, dobi čudežno pomočnico kobilico. Ta ga nato vodi v pravljичne prigode skozi globok gozd, ki v pravljicah pogosto simbolizira drugi svet.

Navadno pa je ves trud in napor ljudi, da bi usodo preprečili, zaman (klasičen primer je

Ojdip). Med obravnavanimi primeri si je v pravljici 79 (*Najden*, Suhor v Beli krajini) bogat trgovec na vse mogoče načine prizadeval, da bi spravil s sveta deklinnega sina, ki naj bi postal njegov dedič. V hiši, kjer je slučajno neko noč prenočeval, je namreč slišal takšno prerokbo Rojenic otroku, ki ga je prav tisto noč rodila dekla. Vse kar je storil, da bi preprečil usodo, je imelo nasproten učinek in - s pomočjo višjih sil - pripeljalo do poroke med njegovo hčerko in deklinim sinom. Končno je sam padel v zanko, ki jo je nastavil nezaželenemu zetju.

V pravljici 10 je Blažu, kot rečeno, prerokoval usodo Desetnik. Desetnik torej zna prerokovati usodo ljudi in tudi lahko svetuje, kako usodo odvrniti. Desetnica v pravljici 53 (*Zacoprane kraljične* iz okolice Lašč in Ribnice) je obupani materi, ki so ji sinovi - trojčki izginili takoj po rojstvu, celo vedela svetovati, kako jih lahko obdrži na tem svetu, ko se bodo v sedmem letu starosti vrnili iz treh različnih svetov (nadzemeljskega, zemeljskega in podzemeljskega). Ogrne naj jih s srajcami, sešitimi iz sedem let starega platna, ter jim pripravi žgance iz sedem let stare moke, zabeljene s sedemletno zabelo. Pravljicična srajca, sešita iz sedemletnega platna, ima torej tukaj poleg hrane vključevalen učinek. Pri tem je zanimivo, da ima srajca vključevalen pomen tudi v stari ženitovanjski šegi. Na Slovenskem je namreč veljalo prepričanje, da je s srajco, ki jo nevesta daruje ženinu in jo ta na poročni dan obleče, simbolično sklenjena rodbinska vez.²⁹⁷ Verjetno gre pri tem za sorodne predstave in drži domneva, da imata pravljicični motiv in ženitovanjska šega skupen izvor v starem verovanju oz. obredu vključevanja v neko skupnost.

Iz ustnega izročila sledi, da so bili desetniki in desetnice izbrani za posebne dejavnosti. Dušan Ludvik ugotavlja, da desetništvo izvira iz verovanja, da desetina, oz. vse deseto od tega, kar človek pridelal, priredi, upleni, kot tudi deseti zaporedni otrok istega spola, pripada Bogu. Zato da so verjetno ponekod res tudi žrtvovali desetega otroka, kar naj bi se pozneje nadomestilo z izgnanstvom ali z oddajo desetega otroka cerkvi.²⁹⁸ Desetino vsega, kar se je pridelalo, terja Mojzes; stari Grki so deseti del plena ali pridelka odbrali in ga žrtvovali bogovom. V germanskem pravu je bilo število 9 enota (3 x 3) Vrsta se je s tem končala, kar ji je neposredno sledilo, je moralo biti žrtvovano. Desetništvo izvira iz staroindoevropskega gledanja na potomstvo - deseta hči mora, da potolaži bogove, od doma; izobčenost, huda revščina ter popolna brezpravnost jo spremljajo vso pot. Irski besedi 'deachma', 'deachmadh' naj bi pomenili 'blodenje' po svetu.²⁹⁹ To blodenje lahko razumemo dobesedno, pa tudi v prenesenem, simboličnem pomenu - biti darovan, oddan kot desetina, odreči se vsemu materialnemu, se s tem približati onstranskemu in od tam prejemati posebne sposobnosti.

²⁹⁷ Gl. S. Vilfan, Očrt slovenskega pravnega narodopisja. Narodopisje Slovencev I, Ljubljana 1944, str. 229.

²⁹⁸ Gl. Dušan Ludvik, Izvor desetništva. SE 13/1960, str. 79-90.

²⁹⁹ Več o desetništvu gl: Erich Seemann, Die zehnte Tochter. Eine Studie zu einer Gottscheer Ballade. Freiburg 1960. Niko Kuret, Desetništvo v irskem izročilu. Glasnik SED 1/1956, str. 14.

Smrt in onstranstvo

³⁰⁰ O staroslovanskem verovanju v posmrtno življenje in o smrtnih šegah je pisal že Gregor Krek, *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte*. Graz 1887, str. 415-439.

³⁰¹ Leander Petzold, *Der Tote als Gast*. FFC 200, Helsinki 1968, str. 174, 175.

³⁰² Več o tem gl: M. Matičetov, K prekopavanju mrličev pri Slovanih. SE 6/7, 1954, str.195-196; isti : Umita in v prt zavita lobanja pri Slovencih. SE 8, 1955, str. 231-254.

Predkrščanska verovanja o življenju po smrti so temeljila na verovanju, da duša, ki je nesmrtna, lahko zapusti telo ne le po smrti, pač pa tudi med spanjem ali podobnimi stanji. Po smrti naj bi po starem slovanskem verovanju duša prišla v bivališče senc, ki so si ga predstavljali kot zelene travnike in gozdove ter ga imenovali navjə ali raj. Beseda »pəklə« naj bi bila po Miklošiču slovanska vzporednica germanski »Hölle«,³⁰⁰ kar potrjuje domnevo, da so tudi Slovani imeli podobne predstave o onem svetu, kot Germani.

V številnih pravljicah je poudarjen pomen čistosti duše, največkrat so izpostavljene kreposti, kot so dobrotā, poštenje in prijaznost. Po sporočilih je poznala nekaj analognega nebesom, vicam in peklū že antika. Pomen čistosti duše je posebej poudarjen pri Platonu (Nilson 687 in 689). Določeni nrvstveno-vzgojni momenti, v nekaterih pripovedih pogosto niso dodani naknadno, ko so postajale pravljice vedno bolj otroška last, pač pa izvirajo iz prirojenega občutka za poštenje, t. j. iz človekove vesti.

V obravnavanih primerih se pogosto pojavljajo predstave o tem, kakšna usoda čaka ljudi po smrti v onstranstvu, in o tem, kaj so ljudje, ki so se slučajno tam znašli, videli; tako npr. v dveh variantah pravljice tipa AaTh 470 B »Don Juan«, in sicer v štajerski pravljici legendi 90 (*Mrtvi na gostüvanju*, Sv. Jurij na Ščavnici), ter v dolenski pravljici legendi 74 (*Ad an'ga guodca, ad an'ga ta martvəga, pòl pa ad trejəh duš, kak' sa se matrale*, Št. Janž pri Tomišlju). Po L. Petzoldu naj bi ta pripovedni tip izviral iz dveh korenin - iz poganskega kulta lobanj in krščanskih pridržnih zgledov. V literarni obliki je povedka razmeroma mlada, v posameznih motivih, kot npr. povabilo lobanje in poziv obešencu, naj se udeleži gostije, pa nasprotno, zelo stara.³⁰¹ V štajerski varianti (90) se kmet dan pred svojo ženitvijo vrača domov čez pokopališče, med potjo pa brčne v mrtvaško lobanjo in jo povabi na svoje ženitovanje. Opolnoči se mrtvi zares pojavi med svati in, ko odhaja, povabi gostitelja, naj se naslednji dan oglasi pri njem. Ženin je moral vabilo sprejeti, saj se je bal, da bi ga mrtvi ne odnesel za vedno s seboj na oni svet. Nadaljevanje te pripovedi je zelo podobno kot v varianti 74, le da je tukaj (90) močno skrajšano.

V dolenski varianti 74 mrtvega ne povabi ženin, pač pa godec, ki se v veseli družbi ravno odpravlja na svatbo. Ko ga pot zanese mimo obešenca, ga ves razposajen povabi s seboj. Obešenec se zares prikaže na svatbi in godec ga pogosti, opolnoči pa mora godec obisk vrniti. Obešenec godca odpelje v podzemeljsko čudovito lepo stekleno hišo, v kateri je ptičica pela prelepe pesmi. Godca po njegovem srečanju z dušami tistih, ki so se v življenju pregrešili proti po krivici obešenemu - eden mu je kradel zemljo, drugi ga je ogoljufal za meso, tretji ga je s podtaknjeno ukradeno mošnjo spravil na vislice - obešenec spusti nazaj na ta svet, toda na mestu, kjer naj bi prebival, najde samostan. Na onem svetu ni prebil le nekaj ur, kot je mislil, ampak tristo let. Menihi so se čudili starčkovi pripovedi, v starih bukvah pa so nazadnje res našli sporočilo o tem dogodku. Ko je godec hotel vstopiti, se je na stopnicah spotaknil in se sesul v pepel, iz katerega je proti nebu zletel bel golob.

Spoštljiv odnos do posmrtnih ostankov preminulih je izpričan tako rekoč pri vseh ljudstvih, že od najstarejših civilizacij dalje. Umivanje lobanje, ki so jo nato v prt zavito položili spet v grob k novemu mrliču, in spravljanje kosti v karnenje (imenovane tudi kostnice - pokopališke stavbe) je bilo znano tudi na Slovenskem.³⁰² Motiv kazni za

oskrunjanje kosti mrtvih prednikov ali za nespoštljivo vedenje do pokojnih je v slovenskem pripovedništvu zelo priljubljena tema.

Obe predstavljeni pravljici legendi vključujeta simbole onstranstva. Takšen simbol je npr. steklena hiša (prim. steklena gora, glažovnat gospod, steklen most...). Tudi ptica - rajska ptica, ki čudovito poje, je simbol nebeškega sveta. Golob pa je v ljudskem pripovedništvu - kot vemo - pogost simbol za dušo, ki zapusti telo.

V obeh primerih je zbranih nekaj grehov, ki so se zdeli ljudem neodpustljivi in so morali biti kaznovani tudi na drugem svetu npr. goljufija, kraja, podtikovanje krivde, žaljenje..., toda kazni zanje v ljudski domišljiji niso bile le peklenske muke v večnem ognju gorečih duš, kot je krščanstvo alegorično predstavljalo pekel, pač pa so bile kazni včasih podobne tistim, ki so jih morali prestajati tudi nekateri antični grešniki, največkrat polbogovi, npr. Tantalove muke, Sizifovo delo, Prometejevo trpljenje ipd.

V pravljici tip AaTh 365 (prim. balado »Mrtvi pride po ljubico« oz. Bürgerjevo »Lenoro«) spadata primera 15 (*Mrtvi pride po svojo ljubico*, Hudajužina na Primorskem) in 31 (*Mrtvaški ljubečec*, okolica Kroke). Tako kot vedno v tem pripovednem tipu tudi v naših dveh variantah mrtvi ljubeček prijezdi na konju, da bi ponesel ljubico na oni svet. Konj je v gorenjski varianti (31) tako kot vedno, kadar je omenjena barva, bel, kot je bela - po ljudskem izročilu - tudi smrt; medtem ko v primorski varianti (15) barva ni omenjena.

Beli konj je bil (v ljudskem pripovedništvu) simbol potovanja v onstranstvo.³⁰³ Poleg tega simbola oživlja zgodba tudi spomin na strahove, ki so jih imeli ljudje pred duhovi mrtvih. Ti so bili po njihovem mnenju še posebej nevarni tik po smrti in še zlasti, če so imeli na tem svetu bodisi neporavnane zadeve bodisi - kot v naših primerih - so zadržno obljubili, da (ob letu) pridejo živi ali mrtvi!

V obeh primerih se nazadnje ljubica le reši in se pred mrtvim ljubečkom zateče v mrtvašnico na pokopališču, kjer jo obrani mrlič, ki je ležal na mrtvaškem odru.

V primorski varianti (15) je mrtvi ljubeček dekletu, še preden je odbila nočna ura, povedal, kako bo našla pot do doma, medtem ko se je moral v gorenjski varianti - po simpatetičnem verovanju kot koščica - prav zaradi tega še enkrat približati zaročenki in jo rešiti, sicer - kot je razloženo v pravljici - ni mogel biti zveličan:

Ko se pa (dekle) s prstom tal (groba) dotakne, se prime mazinca koščica, ktere nikakor ni mogla odtrgati. /.../ Fajmoštr vzame bukve in gre z deklo na grob in moli. Med molitvijo pa se koščica na prstu oglasi: »Jaz se ne odtrgam od prsta tako dolgo, dokler tega dekleta ne spravite domu, čez deveto deželo, od koder sem jo jaz pripeljal. Prej jaz ne morem biti zveličan.

Mrtvi je torej čutil za svojo dolžnost, da spravi dekle nazaj v normalno življenje, morda celo nazaj v tostranstvo (pravljica je nejasna) - čez deveto deželo - kar bi lahko sklepali iz samega konca pravljice, iz katerega je razvidno, da je bila odsotna tako dolgo, da v hiši, kamor se je vrnila in dokazala, da je bila tam doma, nihče ni vedel zanjo in ničesar o njej. Ob vrnitvi domov se ji ni godilo dosti bolje kot godcu, ki je (v pravljici 74, zgoraj) sprejel mrtvečevo povabilo na obisk v onstranstvu. Prav kmalu je namreč umrla. Kot je razvidno iz tega pravljice tipa in iz številnih drugih, že obravnavanih, imajo mračne sile oblast od enajste ure, ko teče zadnja ura dneva, do petelinjega petja, ko se začne svitati. V nekaterih pravljicah - npr. o zakletih gradovih - imajo pošasti in demoni moč le od enajstih do enih ponoči, torej v obeh mejnih urah med enim in drugim dnem. V pravljici 97 (*O kraljiču, ki se ni nikogar ustrašil*, AaTh 326), kjer se en del zgodbe prav tako dogaja v mrtvašnici, traja boj med mrtvimi od dvanajste do ene ure ponoči. (Več o tem spodaj pri »Pogodbi z vragom«).

Parodije na pokopališke namišljene duhove in mrličke, ki ponoči vstajajo iz grobov, so ljudske humoreske in anekdote, npr. v pravljicnem tipu AaTh 1654 »Roparji v mrtvašnici« (58, 69) ali AaTh 1791 »Cerkovnik nosi župnika« (75).

³⁰³ Verovanje, da mrtvega velikaša ali bojevnika poneso na oni svet konj, so odkrivali pri nekaterih indoevropskih ljudstvih, npr. Skitih, Keltih, Slovanih, ki so svojim umrlim - predvsem poglavarjem in vojakom - dajali v grobove mdr. tudi njihove konje, da so jih ponesli v kraljestvo mrtvih.

Pogodba z vragom

Mnoga poganska božanstva in polbožanstva so kristjani nadomestili z vražjo podobo. Zato se peklenščki po ljudskem verovanju ne zadržujejo le v peklu, pač pa tudi na zemelji in skušajo vplivati na usodo duš ljudi. Tiste, pri katerih uspejo, v kar najkrajšem času še žive odnesejo s seboj v pekel, medtem ko tistim, ki jih znajo ukaniti, nehote pomagajo.

Največkrat skuša vrag človeško dušo pridobiti s pogodbo. Tako je npr. v pravljici 13 (*Od an'ga šularčka*, AaTh 361, iz Dutovelj) - kjer t. i. gospod sklene s fantom pogodbo za denar. V pravljичnem tipu AaTh 361 »Medvedjekožec«, kamor se ta pripoved, z nekaj odstopanji, uvršča, pravljичni junak z denarjem, ki ga po pogodbi z gospodom dobi, pomaga očetu treh hčerk s pogojem, da ga bo ena vzela za moža. Starejši dve o poroki z grdim, zanikrnim ženinom nočeta nič slišati. Vzame ga najmlajša.

Ta pravljичni tip je močno razširjen po vseh baltskih deželah, na Švedskem, Danskem, v Nemčiji, Avstriji, znan pa več ali manj po vsej Evropi. V Žvabovi kraški varianti, ki je očitno sestavljena iz raznorodnih motivov, je kar nekaj odstopanj od običajne zgodbe. Tako odstopa od pravljичnega tipa AaTh 361 in, kot se zdi, tudi od njegovih variant, zunanja podoba šularčka, ki je do absurdnosti prevzel podobo palestinskih »stilitov« in njihovo asketsko stoji na stebru. Po pogodbi je namreč moral stati sedem let na stebru in si ni smel striči las in nohtov, niti se kako drugače čistiti. Poleg tega mu je gospod, kdo ve zakaj, ukazal zapravljati denar prve tri dni, še preden ga je postavil na steber, kar ni v ničemer povezano z ostalo zgodbo. Smiselno je namreč, da si fant (kot v večini variant) z denarjem od očeta pridobi hčerko za ženo. V našem primeru pa se najmlajša za poroko odloči brez pravega vzroka. V končni fazi zgodbe se v naši varianti pokaže nekaka dvojna narava 'gospoda'. Na eni strani je pomagal pravljичnemu junaku do poroke (in se s tem nekako približa vlogi čudežnega pomočnika), na drugi pa je pogubil sestri njegove neveste. Ti dve sta namreč, ko je na koncu pravljice odpadla »šularčkova« odurna zunanja podoba, zaradi katere sta ga zavrnili, svoji najmlajši sestri bogatega in lepega ženina tako zavidali, da sta napravili samomor. Njunih duš se je zato polastil »gospod« in se tako izkazal za izrazito demonsko bitje. Posebej zanimivo je, da si »šularček« ni smel striči las. Zdi se, da gre za odsev verovanja, da je mogoče dobiti moč nad nekom s polastitvijo njegovih odstriženih las. Več o tem gl. poglavje »Stekleni gospod«. V laseh naj bi bila skrita človekova moč. Vsekakor je prepoved striženja arhaična sestavina te pogodbe in odseva še predkrščanske posebne predpise, ki so posameznikom ali družbenim slojem v določenih življenjskih obdobjih določali striženje, oz. ga prepovedovali. Še pri sv. Pavlu (Apd. 18, 18) je ohranjena sled takšnih arhaičnih verovanj. Nazirstvo pomeni, da mora možki ali ženska, kadar se namerava posvetiti Bogu, ves čas svoje osamitve (zaobljube) puščati rasti lase in ne sme dopustiti rezilu, da bi se približalo njegovi glavi (4 Mojz. 6, 5-18).³⁰⁴

Zelo pogosto se pojavlja pogodba z vragom v pripovednem motivu S 241 »Jeftejeva zaprisega«, kjer oče nevede proda otroka vragu. Tako npr. v primeru 61 (*Brenta denarja* iz okolice Št. Ruperta na Dolenjskem) vrag zahteva denar, ki ga je kmet na njivi izoral, češ da je njegov. Obdrži ga lahko le, ako mu da to, kar ga bo na poti domov najprej srečalo. Ker je bil kmet prepričan, da mu bo pritekel naproti pes, ni dolgo pomišljal, toda pred domom ga je prvi srečal najmlajši otrok in že ga je vihar dvignil v zrak. Ob

³⁰⁴Prim. tudi M. Bošković Stulli, Narodna predaja o vladarevoj tajni. Zagreb 1967, 141-159 ter: Edith Durham, Some Tribal Origins, Laws and Customs of the Balkans. London 1928, str. 306.

letu se je otrok prikazal botru, ki bi ga lahko rešil, ker pa se je ta prestrašil in zbežal po nasvet k »fajmoštru«, je zamudil priložnost.

Tovrstne pripovedi so odsev predkrščanskih verovanj, da postanejo tisti, ki jih zanese preko meje med dvema svetovoma, demoni, tako kot so demoni (pozneje vrag ali čarovnica) tisti, ki so jih odnesli.³⁰⁵

Kar štirje od obravnavanih primerov (33, 44, 48, 95) se uvrščajo v pripovedni tip AaTh 756 B, »Prodani sin«, kjer kupi vrag s pogodbo dušo še nerojenega otroka. Motiv, v katerem oče s pogodbo nevede proda otroka vragu, je uvod v zgodbo. »Prodani sin« se, ko to izve, poda na oni svet po pogodbo, pri tem pa sreča razbojnika, ki mu pokaže pot v pekel. Vrag, ki je z junakovim očetom sklenil pogodbo, jo je prisiljen vrniti, hkrati pa v peklu fant tudi vidi, kako strašna kazen čaka razbojnika. Ko to izve, zahteva razbojnik od prodanega sina, da mu naloži pokoro, s katero bi se očistil svojih grehov, ali pa hoče, da ga fant pokonča tako, da umre v trpljenju, kar naj bi mu - po pravljici - prineslo zveličanje. Ruski raziskovalec Andrejev domneva, da je zgodba nastala v poznem srednjem veku v zahodni Evropi in se od tam razširila, pri tem pa doživela največji odmev v vzhodni Evropi.³⁰⁶ I. Grafenauer je v svoji študiji³⁰⁷ prišel do sklepa, da sta tako legendarna pesem kot pripoved o spokorjenem grešniku pri nas in na Hrvaškem nastali po pridižnem zgledu, s katerim so se naši predniki seznanili ob pokristjanjenju, verjetno ne neposredno po misionarjih, pač pa po ljudskem izročilu krščanskih Vlahov. Največ legend tega tipa je ohranjenih na Irskem, nato pa v vzhodni Evropi: Poljski, Rusiji, Litvi, na Češkem. Tudi v Sloveniji so dobro poznane. Po raziskavah O. Súilleabháin Christiansena (»The Types of the Irish Folktales« 1963), je bilo na Irskem zabeleženih 261 variant.³⁰⁸

Po dolenski varianti 48 (*Škrat*, okolica Lašč in Ribnice) proda revni oče s pogodbo svojega še nerojenega otroka - to kar ne ve, da ima - neznanemu gospodu, ki mu obljubi denarja, kolikor ga bo rabil. Šele doma izve, da je prodal lastnega otroka. Dá ga v šole, toda ker se večkrat ob misli na žalostno sinovo usodo zjoče, ga fant slednjič le pripravi do tega, da mu pove, zakaj joče. Zdaj se sin po nasvetu duhovnika ali papeža odpravi v pekel po pogodbo in jo dobi nazaj. Pot v pekel mu pokaže razbojnik, ki se, potem ko izve, kakšna kazen ga čaka v peklu, pokesa svojih grehov in se pokori do smrti.

V motniški varianti 44 (*Od hudiča izdajnga*) fanta, ki je bil zaradi očetove pogodbe v nevarnosti pred hudičem, menihi, preden se je odpravil po nasvet k papežu v Rim, opasejo z »meniškim štrekom«, ker so se bali, da bi ga vrag že na poti ne vzel. Opasanje je magično apotropijsko opravilo. S svečami, verigami ali trakovi so npr. opasali cerkve, s Tomaževo nitjo, to je nitjo, ki so jo spredli na Tomaževo (21. 12. - zimski kres), so obkrožili polja, da bi jih zavarovali pred točo.³⁰⁹ Na poti k papežu sreča »prodani sin« dvanajst razbojnikov, ki so namenjeni prav tja po odvezo. Skupaj nadaljujejo pot.

Za najhujše grehe so se v zgodnjem srednjem veku (zgodnjem krščanstvu) morali ljudje pokoriti do smrti.³¹⁰ O tem, kako so hudi grešniki iskali odvezo pri papežu, slovensko ljudsko pripovedništvo večkrat govori. V našem primeru je papež dvanajstim razbojnikom ukazal skočiti v gorečo apnenico, kjer naj bi ogenj očistil njihove duše. Namesto spokorjenega grešnika nastopa tukaj kar dvanajst razbojnikov, zaradi česar je tudi zgodba nekoliko spremenjena. Tako npr. je v tej pravljici prodani sin priklical hudobe v gozdu s pomočjo trobente, ki mu jo je dal papež, in s pomočjo velikega hrupa, ki ga je njegovo spremstvo - dvanajst razbojnikov opremljenih z zvončki, s katerimi so po papeževem nasvetu celo pot pozvajali - povzročalo. Potem ko je še fant zatrobil na trobento, je prišlo vse črno hudih duhov iz pekla. Tisti pa - »šantov«, ki je imel pogodbo (»balet«), se je oglasil šele po tretjem pisku in dal fantu pogodbo šele potem, ko ga je ta udaril s »štrikam«, česar se je hudič ustrašil. Torej so se vrage bali tudi vrvi, ki jo je prodani sin dobil pri papežu, ne le blagoslovljene vode. Gozd ima tukaj - kar je v pravljicah tudi sicer zelo pogosto - ne le značaj prostora, polnega nepoznanih pojavov in duhov, kraja, kjer se zadržujejo nadnaravne sile,³¹¹ ampak simbolično predstavlja vhod na oni svet.

Potem ko je šepavi vrag fantu izročil pogodbo, se je pravljичni junak skupaj z razbojniki napotil k apnenici, kjer je vseh dvanajst razbojnikov poskakalo v ogenj, da bi dosegli

³⁰⁵ Eva Pócs, *Fairies and Witches at the Boundary of south-eastern and central Europe*. FFC 243, Helsinki 1989, 39-44.

³⁰⁶ Andrejev, *Die legende vom Räuber Madej*. FFC 69, Helsinki 1927

³⁰⁷ I. Grafenauer, *Spokorjeni grešnik*. SAZU, razred za filol. in liter. vde. Dela 19, Ljubljana 1965, str. 7-168.

³⁰⁸ Gl. M. Matičetov, Peto Abano. *Schweizerische Archiv für Volkskunde* 61, Basel 1965, H. 1/2, str. 58.

³⁰⁹ Prim. PLS 2, 259.

³¹⁰ Prim. I. Grafenauer, *Spokorjeni grešnik*. SAZU, 2. razred, dela 19, Ljubljana 1965, str. 117-122.

³¹¹ Hedwig von Beit, *Symbolik des Märchens*. Bern 1952.

zveličanje. Ko so razbojniki skočili v ogenj, so zgoreli, iz apnenice pa so beli golobčki - zveličane duše - zleteli proti nebesom.

Fant se je nato vrnil nazaj k *učenikom* in prosil duhovnike, da so vzeli izpod klobuka hostijo, ki mu jo je dal papež pod klobuk, in za katero sam ni vedel, da jo ima, ker mu papež ni dovolil pogledati pod klobuk. Hostija po ljudskem verovanju tako kot blagoslovljena voda odganja zle duhove.

Medtem ko je v zgornjem primeru pogodba na začetku le omenjena, je moral v pravljici 33 (*Od svát'ga Coprijana*, Motnik) oče pogodbo podpisati *z golo krjô iz desne roke, de je rihtik predau, kar ne vè, de per hiš ima*. Že po tradiciji so vse pogodbe z vragom podpisane s krvjo (tudi Faustova), zato je bila taka pogodba še posebej trdna. Tokrat niti papež ni vedel, kako bi dobil *pisem* nazaj, zato je fanta napotil k puščavniku, kateremu je vsak dan prinesel *angelj od božje štíme pov kruha*. Pa celo angel sam ni vedel odgovora, zato je moral v nebesa po nasvet. Od tod je prinesel fantu olje, s katerim bi se dalo ozdraviti slepega Coprijanovega sina in si s tem pridobiti naklonjenost razbojnika, ki pozna pot do pekla.

Kakor je imel - po ljudski predstavi - puščavnik kot svet mož stike z angeli v nebesih, tako naj bi imel Coprijan stike s hudiči in peklom. V obeh pravljicah odseva verovanje, ki je bilo živo v krščanskem srednjem veku in tudi pozneje (še vse do konca preganjanja čarovnic), ko so ljudje verjeli, da imajo čarovniki in čaravnice stike s peklom. Coprijanu se, kot pove že ime, v pravljici pripisuje ta čarovniška sposobnost. Pridevek sveti pa se je Coprijana verjetno oprijel po ljudskem enačenju s svetniškim imenom sv. Ciprijan. Razbojnik ima v tem pripovednem tipu stike s hudimi duhovi, lahko vstopi v pekel in celo vzame s seboj pravljječnega junaka:

In gredo tje noter na en grič. In ta raubar udari z nogu ob tla in prau: »Tôlk koker listja no trave!« In je paršl tôlk hudih duhov, de je biu ves zelen hrib. In usajga posêbej ta raubar praša: »Kêr ima ta pisem?« Nobed'n neč ni vedel. In udrug udar z nogu ob tla, kêr prau: »Tôlk, koker je u mori kapel in peska!« Jen še velik več pride hudih duhov, koker jih je pred blo. In spet usajga posêbej upraša: »Kdô ima ta pisem?« Nobed'n neč vèdu ni, koker nazadne pride jed'n šantov in prau: »Ta šantou ga ima doma, tist ni mogu sam prid't.« Zdej pa gre ta raubar, no pa ta fant žnim noter u an velk zidovje, kêr prideta nôter v ane velke cimre.

V peklju je »šantov« (vrag) razbojniku izročil »pismo«, fant pa je spotoma videl, kakšna kazen čaka Coprijana v peklju: vrel svinec in žveplo za večerjo. Ko je Coprijan to izvedel, je zahteval, da ga fant in njegov spremljevalec z mečem živega obtešeta. *In sta uzêla usak svoj meč u rôke in sta ga začêla tesat tako dougo, de je padu in je umaru.* Da je prišel naravnost v nebo, pove puščavniku angel: *»An Coprijan se je dvons od tega sveta ločil; nas je pa useh dvanajst legionov angeljov po njegovo dušo šlo.*

V pripovednem izročilu je vrag pogosto šepav, kajti htoničnim bitjem se v ljudskih predstavah navadno pripisujejo deformacije.

V številnih variantah tega pravljječnega tipa (med obravnavanimi prim. 48 in 90) doseže razbojnik zveličanje s tem, da zasadi v zemljo suho palico in se ob njej pokori tako dolgo, dokler suha veja ne ozeleni. V teh primerih je ozelenela palica znamenje, da mu je bilo odpuščeno. Ozelenela suha palica v pravljici je odsev zgodnjekrščanske pridižne alegorije, ki ponazarja misel, da se tudi najhujši grešnik lahko spokori in doseže zveličanje.

Tako npr. je v dolenski varianti (48), o kateri smo govorili zgoraj, tolovajski poglavar - *ravbar Martin*, ko je izvedel, da je zanj v peklju pripravljena postelja, na katero še *sam hudič ni hotel iti ležat in je raje dal pismo nazaj*, takoj zapustil svoj razbojniški grad, od fanta pa zahteval, da ga, ko bo posvečen v duhovniški stan, spove. Ko je bil mladenič res posvečen za duhovnika, ga je tudi spovedal in obhajal. Potem mu je naložil, naj suh kolec zasadi na gori v pusto zemljo, nato pa toliko časa poleg njega kleči in moli, dokler ne bo kolec ozelenel in obrodil sadu. Osem let po spovedi je drevo zares obrodilo jabolka, ki so jih duhovniki potrgali. Ko pa so vse obrali, je iz prstenege, z mahom obraščenege kupčka zletel bel golobček proti nebu, za njim pa še vsa jabolka. Njihov pomen je pripovedovalec takole razložil:

Pravijo, da so te jabelka bila duše tistih, ki jih je razbojnik vmoril, katere pak se niso bile še spokorile za svoje grehe in sedaj rešene po pokori njih ubijalca so ž njim šle v nebo.

V štajerski varianti (95 *Pravljica o peklenskem botru*, Rimske Toplice) je prodani sin na poti v pekel srečal Peklenskega botra, ki naj bi ubil kar 10.000 ljudi! Imel je namreč 100 palic s po 100 zarezami - vsaka črta je pomenila eno žrtev, popotnemu mladeniču pa je prizanesel le zato, ker na zadnji palici ni imel več prostora za še eno zarezo. Tudi v tej varianti je bila za Peklenskega botra v peklu pripravljena žareča postelja. Mladenič je od Luciferja izvedel, da bi se Peklenski boter lahko zveličal le, če bi zadnjo palico, kamor je urezoval črte, posadil v pesek, vse druge pa v krogu okoli. Na sredi bi moral klečati, moliti in palico greti s svojim dihom tako dolgo, dokler ne bi ozelenela in rodila sadu. Tako se je tudi zgodilo. Ko je čez mnogo let junak te pravljice (prodani sin, zdaj že duhovnik) z Rešnjim telesom blagoslovil spokornika, se je postava razsula v pepel, jablana in vrt sta izginila, proti nebu pa je zletel bel golobček, v znamenje, da je bil grešnik odrešen.

Pekel oz. pot do njega je lahko pokazal le tolovaj (*Peklenski boter; sveti Coprijan, ravbar Martin*, v varianti 44 pa prodani sin po papeževem nasvetu s hrupom, ki ga je povzročalo dvanajst razbojnikov, sam pokliče hudobe iz pekla). Razbojniki naj bi namreč imeli, tako kot čarovniki, zveze s hudiči. Prodani sin je v varianti 95 prišel v pekel po nasvetih Peklenskega botra takole:

Dobil si je blagoslovljene vode in kjer je prišel do križpotja, tam je krenil na levo. Po dolgem času pa je v resnici prišel do peklenskih vrat.

Podobno tudi v primeru 48. Obe poti sta v pravljici opisani s tradicionalnimi znamenji, ki so v ljudskem pripovedništvu ponazarjali pot na oni svet in so jih pravljice ohranjale kot eno od tipičnih pravljicnih formul. Poleg reke, ki jo je bilo treba prebroditi, mora v pravljicah zelo pogosto junak, ki se je namenil v onstranstvo, prehoditi puščavo, ki je v primeru 48 slikovito označena kot *ravno polje, ki se mu vidi široko morje, á ko notri stopi, si še čevljev ni zmočil*. Nevarnost take poti stopnjujejo tudi križišča - že samo zato, ker so stična mesta; pri tem se je treba ogibati leve, v nasprotju z desno potjo, ki je lahko tudi trnjeva, gozdna, neprehodna. To pa so vse značilne pravljicne metafore za poti, ki vodijo v neznano.

Pogodbo, tokrat ne z vragom ampak z dušo mrtvega, je sklenil tudi kraljevi služabnik v istoimenski pravljici 23 iz Poženika. Ko ga namreč njegov tekmeč z ladje, na kateri je peljal domov rešeno kraljično, vrže v morje, da bi se sam oženil z njo, se pravljicni junak (kraljevi služabnik) komaj reši na pusti otok, kamor mu krokar vsak dan prinaša črnega kruha. Krokar v zameno za to, da ga prenese na kraljičnino poroko, od njega zahteva, da z lastno krvjo podpiše pogodbo, po kateri mu obljublja to, za kar ne ve, da ima (v večini variant je v pogodbi kar odkrito navedeno, da se pogodba sklepa za otroka). Čeprav se pogodbe za otroka v pravljicah oz. povedkah sklepajo po navadi z negativnimi silami, jo tokrat pravljicni junak sklene s krokarjem. Krokar je namreč utelešena duša mrtvega (hvaležni mrtvec), ki iz hvaležnosti, ker ga je mož rešil s tem, da je njegovo truplo od maščevalnih dolžnikov odkupil in ga pokopal - pomaga svojemu rešitelju v podobi krokarja. Otroka je zahteval le zato, da bi očeta preizkusil. V tej pravljici je motiv prodanega otroka vsebinsko bližji svetopisemskemu preizkušanju Abrahama, ki naj bi, sledeč božjemu ukazu, žrtvoval sina Izaka.

Pogodba s hudičem se v obravnavanih primerih pojavlja tudi v drugih pravljicnih in pripovednih tipih. Tako npr. v pravljici 76 (*Hudiču se ni zapisati* iz Poljan na Gorenjskem). Zgodba govori o treh bratih, ki sklenejo, da se bodo prodali hudiču. Kaj kmalu stopi prednje lovec in jih vpraša, če so še tega mnenja. Ko bratje pritrdijo, sklenejo z vragom - kajti to je lovec bil - pogodbo, da bodo v določeni jami v gozdu dobivali denar, čez leto dni pa bodo morali rešiti tri uganke. Starejša brata vse leto popivata, mlajši pa moli k Mariji. Neko noč, ko se je leto že skoraj izteklo, sanja, naj v gozdu zleze v votel hrast. Ravna se po sanjah. Komaj zleze v duplo, priletijo trije krokarji - hudiči in sedejo na hrast. Eden krokarjev - lovec, ki je z brati sklenil pogodbo - pove,

kakšne uganke jim namerava zastaviti; druga dva pa prav tako zaupata tovarišema, kako bosta vsak svojo žrtev pogubila. Po letu dni starejša brata ne znata rešiti ugank, najmlajši pa brez pomisleka pravilno odgovori in reši vse tri, nakar se hudič besen vdere v zemljo. Zdaj se motiv pogodbe s hudičem poveže z motivom bolne princese, ki se pogosto pojavlja v čudežnih pravljicah. Najmlajši brat se namreč odpravi po svetu, da bi rešil žrtvi drugih dveh krokarjev - hudičev. Bolni princesi prinese čudežno vodo z gore Sida. Nato gre fant še k zidarju, ki je s tretjim krokarjem - vragom sklenil gradbeno pogodbo, da bo namreč, če cerkev v enem letu ne bo sezidana, prišel pod njegovo oblast. Hudič seveda zidarju dnevno gradnjo ponoči podira. Tretji brat pa mu pove, da mora v vse štiri vogale vzdati kamen iz studenca, ki izvira na gori »Sida«. Ko zidar to stori, se mu cerkev nič več ne podira in iz hvaležnosti postavi svojemu rešitelju spomenik. Fant pa se poroči z ozdravljeno princeso.

V tej pravljici sta torej kar dve pogodbi s hudičem. Eno so sklenili bratje za denar, drugo pa zidar za gradnjo cerkve.³¹²

³¹² Več o tem: I. M. Boberg, Baumeistersagen. FFC 151, Helsinki 1955.

³¹³ Gl. Davidson, Gods and Myths of Northern Europe. 1981, str. 31.

³¹⁴ Gl. I. Grafenauer, Človeška stavbna daritev v slovenski narodni pripovedki in pesmi. Slavistična revija 10/ 1957, str. 42.

³¹⁵ Ibidem, str. 54 s.

³¹⁶ Gl. Marija Stanonik, Janez Vajkard Valvasor in slovstvena folklorja v njegovem duhovnem obzorju. Valvasorjev zbornik. Ljubljana 1990, str. 297.

³¹⁷ Več o tem gl. N. Kuret, Maske slovenskih pokrajin, Ljubljana 1984, 54-55.

³¹⁸ Vatroslav Jagić, Die südslavischen Volkssagen von dem Grabancijaš dijak und ihre Erklärung. Asl Ph 2/1877, str. 437-481.

Gradbena pogodba je znana že iz starih mitov. V nordijski pesnitvi Edda npr. so bogovi z velikanom sklenili pogodbo, da jim v letu dni zgradi obzidje, pa čeprav je za plačilo zahteval boginjo Freyo ter sonce in luno. Nazadnje pa jim je uspelo velikana prelisičiti, tako da so se izognili plačilu.³¹³ Slovensko ustno izročilo ohranja številne legende in pesmi z motivom, ko nadnaravne sile dnevno gradnjo čez noč uničijo (mot. D 2192). Da bi se zavarovali - se odkupili - pred negativnimi rušilnimi silami, se je pri indoevropskih ljudstvih ukoreninila šega človeške, pozneje živalske stavbne daritve. I. Grafenauer domneva, da je bil namen stavbnih daritev dvojen: prvič naj bi daritev naredila stavbo trdno, neporušno ali naj bi sploh šele omogočila zidanje; drugič naj bi storila, da bi bila stavba varna za človeka, ki bi v njej prebival ali jo uporabljal.³¹⁴ V slovenskem ljudskem pripovedništvu je ohranjena zgodba, da je sv. Matija za pokoro, ker je ubil očeta in mater, zidal most, toda čez noč je hudič podrl vse, kar je čez dan sezidal, dokler mu nek glas ni svetoval, naj vragu obljubi prve tri romarske duše. Ko je bil most dokončan, je spustil po mostu tri pse z romarskimi torbicami in palicami.³¹⁵ Tudi sveti Volbenk je v legendi in pesmi na podoben način ukani hudobo z volkom ali psom (SNP I, št.630 »Sv. Voljbenjk prekani hudobo«).

Valvasor je ohranil povedko o gradu v Dolu, ki ga niso in niso mogli zgraditi, ker je vrag ponoči podiral, kar so podnevi sezidali; popustil pa je pri gradu Kamen na Gorenjskem, ko so mu v bližini napravili 'škratov grad'³¹⁶ Tovrstne povedke torej ohranjajo izročilo o različnih načinih odkupovanja od zlih sil.

Gradnja mostu je tudi osrednja tema povedke 100 *Šum* iz Brodi v Rožu o »Hudičevem mostu«, ki pa ni zapisana neposredno po pripovedi, pač pa jo je upokojeni učitelj v Brodeh napisal po spominu. Zato je vanjo vnesel tudi marsikaj svojega. Povedka govori o tem, kako so gradili most čez prepadno reko *Šum*. Ker delo nikakor ni uspelo, je nazadnje nek *Malopridnež* na noč sv. Miklavža stopil v ris in poklical vraga. Z vragom so se nato sporazumeli, da jim bo v zameno za dušo pomagal zgraditi most, ter podpisali pogodbo z lastno krvjo.

Čeprav je treba nekatere sestavine ljudskega verovanja, ki jih ta napol literarna zgodba prinaša, vzeti s pridržkom, pa noč sv. Miklavža verjetno ni brez vzroka izbrana kot najbolj primerna za vzpostavljanje stikov z vragom. Sv. Miklavž namreč goduje v sredozimskem času, sredozimske noči pa so se ljudem po ohranjenem ljudskem izročilu sodeč - na Slovenskem ta čas zaznamujejo tudi sredozimske maske - zdele nevarno obdobje, ko je svet odprt (mundus patet).³¹⁷

V slovenskem izročilu je pogosto - tako kot v naši povedki - ohranjen spomin na »rise«, v katere so ljudje, kadar so se namerno hoteli približati nadnaravnim silam, stopili, da bi se v krogu zavarovali pred nevarnostjo, ki jim je od njih pretila. Največkrat so v ris stopili, kadar so hoteli odkopati zaklad.

Kot južnoslovansko vzporednico našemu »risu«, ki naj bi prišel iz nemške besede 'umberizen', omenja V. Jagić v svoji študiji o dijaku Grabancijašu »verzilovo kolo«, imenovano po slavnem srednjeveškem čarovniku Virgiliusu.³¹⁸

V nadaljevanju povedke (100) *malopridnež* kozla krsti, nato ga sestradajo in v velikem

sprevodu peljejo do mostu. Na drugi strani pa že čaka kmet s senom. Sestradani kozel se odtrga od spreveda in zapodi čez most proti senu.

Vse to je povedano v vznesenem romantičnem jeziku, kar škoduje pristnemu slogu povedk, toda osnova - namreč, da graditelji vraga navsezadnje le ukanejo in mu namesto človeške duše podtaknejo žival, gotovo temelji na ljudskem izročilu. Kozel je nadomestil vragu obljubljeni dušo in tako prevzel vlogo gradbene žrtve.

Pravljica 46 (*Prekanjeni kmet*) uporabi motiv pogodbe s hudičem kot svarilo pred preklinjanjem, pa tudi zato, da je ustvarjen pravljичen okvir kmetovi prebrisanosti in zvijačnosti. Kmetu, ki je kopal jarek, se je na njegovo kletev prikazal hudič, češ, kaj da želi od njega, nato pa sklenil z njim pogodbo: *»Če mi daš tvojo hčer za ženo, pa ti bom vse naredil, kar boš hotel in bom toliko časa delal, dokler boš kaj dela imel, in če mi boš kaj tacega narediti ukazal, kar ne bom znal, boš lahko svojo hčer obdržal.«*

Toda kmet je hudiča s svojo prebrisanostjo ugnal. Naročil mu je namreč, naj z vilami zbere zrnje iz slame, česar hudič ni zmožgel in je tako ostal praznih rok. Ko se je hudič pozneje skušal maščevati, misleč, da bo kmetovo hčer le še dobil, je uporabil za pomočnika krojača. Ujel pa ni dekle, pač pa krojača samega, ko je pijan pozabil, kaj mora reči, da bi spravil dvanajst kosmatih hudičkov nazaj v škatlo. Namesto pravega izreka je zaklel, na to pa so hudiči samo čakali in ga v hipu odnesli v pekel.

Verovanje v nevarnost, ki grozi človeku zaradi preklinjanja, je bila - po ljudskem izročilu sodeč - močno zakoreninjena, saj ljudske pripovedi pogosto omenjajo hude posledice takega ravnanja. Preklinjanje kot *»Hudič vas vzemi!«* ali *»Hudič naj vse vzame!«* po ljudskem izročilu lahko res prikljičejo vraga.

Hude posledice povzroči materina kletev. Tako v pravljici 16 (*Pravljica o treh hčeri*, Gorjansko) vrag ni sklenil pogodbe, pač pa zakon s tremi hčerami, nad katerimi je dobil oblast zaradi materine kletve. Zato je lahko še žive odpeljal v svoje domovanje. Medtem ko vrag starejši sestri, ki prekršita njegovo prepoved, pahne v pekel, se mlajša znajde in ukani vraga tako zvito, da sam oz. njegov hlapec znosi vse tri sestre iz pekla domov.

V pravljici 9 (*Zludjen »šušter«* iz Ročinja) sklne »šuštar« z zlodjem pogodbo - ne za dušo pač pa za denar. Zlodej, ki so ga imeli v neki hiši zaprtega v steklenici zato, da jim je *dnarje nosil*, je namreč čevljarju obljubil za zahvalo, če bi ga spustil iz steklenice, da se bo le njemu dal izgnati z gradov, po katerih bo strašil, »šuštar« pa bo pri tem, seve, dobro zaslužil. Toda ker se čevljar ni točno držal dogovora in je šel preganjat hudiča tudi z gradu, kjer mu je zlodej to prepovedal, ga je ta že hotel kaznovati - *»Zdej sva vkep, de te semelem!«* - ko pa mu je »šuštar« zavpil: *»Ne ne, sem ti pršu samu puvejdat, de gre tista baba z vrčem, de te bo notr dejla,«* je vrag zbežal.

V tem primeru je dobila pogodba z vragom vse značilnosti parodije in je vključena v ljudsko pripoved predvsem zato, da bi bila zgodba čim bolj zabavna.

Zakletev

³¹⁹Gl. Tone Cevc, Okamnena živa bitja v slovenskem ljudskem izročilu. Traditiones 3/ 1974, str. 106.

Zakleti gradovi, mesta in dežele z zakletimi kraljičnami so pogost motiv v slovenskem ljudskem pripovednem izročilu. Mnoge aitiološke povedke pripovedujejo o različnih skalah in vrhovih, ki da naj bi bili okamneli ljudje in velikani (Ajdi) ter divji možje in žene. Okamneli naj bi največkrat zaradi pregrehe. Tako je tudi v obravnavani povedki 77 (*Okamneli svatje*) Bog svate kaznoval z okamnitvijo, ker so preklinjali sonce in Boga. Po mnenju T. Cevca je kazen za razžalitev ne le Boga ampak tudi sonca ena od posebnosti slovenskega izročila. Avtor je našel vzporednico le v povedki s Sedmograškega, v kateri je kmet v jezi dvignil plug in preklel sonce, za kazen pa se je z živino vred pogreznil v zemljo.³¹⁹

Pri zakletvi je treba opozoriti na razliko med povedkami in pravljicami. V povedkah je zakletev (božja) kazen - izzove jo najpogosteje preklinjanje Boga ali sonca (za katerim stoji solarno božanstvo: Apolon, Mitra, Helios), ali pa oskrunjanje podob svetnikov, Marije, Boga; pogosto tudi negostoljubnost, skopost in lakomnost. V pravljicah ima zakleto stanje večinoma drugačen vzrok. Tudi se v pravljici pripoved - drugače kot v povedki - ne konča z zakletim stanjem, ampak se pogosto s takim stanjem zgodba šele začne. Najznačilnejša razlika med zakletvami v povedkah in pravljicah pa je ta, da se - v nasprotju z glavnimi osebami v tovrstnih povedkah - pravljичni zakleti junaki brezizjemno rešijo. Pravljica ima tako rekoč obvezno srečen konec. Ni pravljичnega junaka (junakinje), ki bi ostal zaklet. To bi se lahko zgodilo le pravljичnemu antijunaku, s katerim pa, kot vemo, pravljice praviloma na kratko in hladnokrvno opravijo.

V pravljicah se pojavlja zakletev v različnih zvezah in ima različne vzroke. Junaki, ki preidejo v zakleto stanje, so včasih rojeni prestarim staršem, ki niso mogli imeti otrok, lahko so otroci ribe, kače ali drugih živali (kadar pravljica o tem sploh govori) oz. so kako drugače že od rojstva zaznamovani. Zakletev se lahko izvrši v trenutku, ko je prekršen tabu, npr. prekršitev tajnosti, prekršitev prepovedi preje v določenem obdobju kot v Grimmovi Trnjulčici (AaTh 410) (na Slovenskem prim. Torko) ali pa gre za prekršitev kake druge prepovedi. Lahko jo povzroči tudi greh, neredko tudi samo nepredvidna izjava matere oz. staršev, kot v našem primeru 41 (*Od jéža*, AaTh 441), kjer ima junak že od rojstva podobo ježa. Kaj so starši zagrešili, pravljice navadno niti ne povedo.

V pravljicah se zakletev pojavlja ali le mimogrede - kot npr. v primeru 28 in 98, kjer se čisto na koncu izkaže, da je bil živalski pomočnik medved (98) oz. ptič (28) zakleti princ (gl. poglavje o čudežnih pomočnikih); v nekaterih pa nastopa tudi kot osrednji oz. eden osrednjih motivov.

Pravljica 96 o ptiču Vedomcu vključuje motiv odrešitve princese in zakletega mesta. Kraljevič po nasvetu, ki ga je dobil v domovanju Vedomca, okameneli princesi sname zlat čeveljček in jo s tem reši, z njo pa celo mesto (kraljestvo).

Za rešitev kraljestva je v pravljicah torej pogosto dovolj - kot npr. v gornjem primeru - da sname kraljevič kraljični zlat čeveljček z noge. Še bolj pogosto rešitelj v tem tipu pravljic spečo kraljično poljubi. Takega primera med obravnavanimi nimamo. Tretji način reševanja iz zakletega stanja - prav tako pogost v pravljicah - pa je ta, da junak prestane noč (ali tri noči) med grozljivimi pošastmi.

Takšen je način odrešitve v pravljici 52 (*Rojenice*, okolica Lašč in Ribnice). Sin kraljevih

staršev pri sedmih letih uide prerokovani smrti. Edini se iz barke, ki jo potopi nevihta, reši na zakleti otok, kjer na prošnjo črne žene s tem, da prestane tri noči med najostudnejšimi pošastmi, reši zakletve okamenelo mesto in njo samo - princeso, ki je bila zakleta v črno ženo.

Med obravnavanimi primeri je poleg pravljice 52 tak način reševanja še v pravljicah 94 (*O kraljčni, ki se ni znala smejati*, AaTh 559) in 97 (*O kraljiču, ki se ni nikogar ustrašil*, AaTh 326). Obe sta iz Rimskih Toplic. Pravljica 94 je verjetno že s svojo osnovno vsebino - spraviti v smeh kraljično, ki se ni znala smejati - navajala pripovedovalce k burkastemu in robotemu načinu pripovedovanja. Šaljivo zasukan je tudi motiv zakletve, ki je vanjo vključen v prvem delu.

Kraljevič, najmlajši od treh sinov, prikazan kot širokousten nepridiprav, prebedi noč v stari zakleti graščini, v kateri »*stražijo hudobe čuda lepo kraljično*«. Očitno je zakleta samo graščina, saj o kaki spremembi kraljične pravljica molči. Ko udari ura ena in strahovi, s katerimi je junak zelo norčavo in nespoštljivo ravnal, zginejo, se znajde kraljevič v zlati dvorani sijajnega gradu. Proti njemu stopa kraljična in mu ponudi ali kraljestvo ali pa sebe in grad. Kraljevič oboje odkloni, želi le ptiča in ga tudi dobi. Z njim in z vsemi, ki jih spotoma čudežni ptič pritegne, da mu sledijo, gre dalje, da ozdravi drugo kraljično, tisto, ki se ni znala smejati.

Pravljica, ki dela vtis, da je - vsaj v tej obliki - novejšega datuma, učinkuje skoraj kot parodija. Čeprav so motivi nenavadno prikrojeni, pa je podana v izrazito pravljicnem slogu. Vse kaže, da so bile pripovedovalcu pravljicne sestavine sicer povsem domače, a jih je po svoje zabelil, tako da odseva pravljica prej kot kaj drugega smisel za grob humor.

Drugače je s primerom 97. Ta je vsekakor vreden pozornosti v zvezi z zakletvijo. V tej pravljici se kralj nameni zapustiti kraljestvo najpogumnejšemu od treh sinov. Ustrašiti se ne bi smel ne roparskega brloga, ne pokopališča in ne zakletega gradu. »*Da bom pa vedel, da so res bili pri tistih strahovih, pa mora tisti, ki se še zakletega gradu ni ustrašil, pripeljati s seboj zakleto kraljično, ki je spremenjena v kačo!*«

Iz gornjega stavka smemo sklepati, da naj bi najpogumnejši sin pripeljal domov kraljično že odrešeno in se nato z njo poročil. Tako se pravljica tudi v resnici konča.

Po neuspehu starejših bratov najmlajši prestane najprej prvi dve preskušnji, nato pa *hodi, hodi, nazadnje pa le pride v tretjo deželo h gradu. Gre notri in pride v dvorano. Tam pogleda skozi okno in zagleda tako grdo in dolgo kačo, da je strah. Kraljevič leže spat, o polnoči pa pridejo strahovi. Nazadnje pa švigne proti njemu ona grozna kača; skoro bi bilo po njem, ko udari ena. Zopet je počilo pa salamensko - in kača se je preklala in ven je stopila kraljična, lepša ko paradiž, gotovo da.*

Zanimivo je vprašanje, zakaj je kraljična v pravljicah, kadar je zakleta v žival, zakleta največkrat ravno v kačo.

Pravljice, kjer se pojavlja kraljična, začarana v kačo, so na Slovenskem pogoste. Še pogostejše kot pravljice pa so povedke s tem motivom. Vendar je v povedkah njegov pomen povsem drugačen, kajti vsebinska razlika med enim in drugim pripovednim žanrom je zelo velika. Ena glavnih razlik je, da povedka to, kar je čudovito, razmejuje od stvarnosti in postavlja nadnaravno v nasprotje z naravnim, medtem ko pravljica popelje poslušalca v svoj svet, kjer se lahko meša čudovito z naravnim. V pravljicah z motivom zaklete kraljične pomeni sprememba v kačo prehodno stanje, prikrito identiteto. Pravljicična junakinja dobi na koncu človeško podobo nazaj, medtem ko v povedki ne dočaka rešitve in je njena zla usoda, bolje rečeno kazen, dokončna. V številnih tovrstnih povedkah bi rešil kraljično tisti, ki bi jo trikrat poljubil ali jo neustrašno trikrat udaril z leskovo šibo in bi se bil pripravljen z njo oženiti. Če prvemu spodleti, kar se praviloma zgodi, mora čakati v kačo zakleta kraljična v nekaterih variantah na junaka, ki se bo zibal v zibelki, stesani iz lesa komaj posajenega hrasta, lipe ali katerega drugega drevesa. Med tovrstnimi našimi povedkami je najbolj znana tista o Veroniki z Malega gradu v Kamniku. O njej je izčrpno pisal E. Cevc. Lik Veronike pol deklice, pol kače (ribe) razlaga Cevc s kontaminacijo povedk o Melusini in ribi Faroniki (Faronika - Veronika).³²⁰ Tovrstne povedke (pri katerih je v nasprotju s pravljicami običajno, da

³²⁰ Najstarejši zapis ustnega izročila je datiran z letom 1684. Okrnjenega nam ga je posredoval tudi Valvasor (Ehres Herzogtums Krain XI, str. 543 sq.), pozneje pa je sporočeno ali literarno obdelano v številnih variantah - E. Cevc jih je zbral 10. Cevc je jasno pokazal, da je povedka o Veroniki v bistvu nastala zaradi napačne razlage kamniškega grba, v katerem je bila, kot poroča že omenjeni najstarejši zapis iz l. 1684, sv. Marjeta. Kača je pač prišla v povedko, ker so si ljudje tako razlagali dolge vratove oz. repe zmajev (kače) v grbu in so se ti tudi optično nekako strnili z likom sv. Marjete. (Emilijan Cevc, Veronika z Malega gradu. Kamniški zbornik 4/1958, str. 111-145. Prim. tudi B. Otorepec, Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem. Ljubljana 1988, 56).

junak zaklete deklice ne uspe rešiti) se uvrščajo med razlagalne povedke z metamorfozo tistih, ki so se pregrešili, največkrat s skopostjo ali trdosrčnostjo.

Zdi se, da je bil motiv zakletve v povedko privzet, ko je bil že popolnoma pozabljen njegov prvotni pomen. Prvotna vsebina motiva se da zaslediti le v pravljicah.

Razlaga v kačo zaklete kraljične v pravljicah je - vsaj navadno - drugačna kot v povedkah, saj je tudi vzrok zakletve, če ga pravljica sploh pove, drugačen. Zakleto stanje v pravljicah po navadi spremlja prehodna obdobja, npr. čas menjave kraljev, čas ko je bilo treba kraljično omožiti ipd. Takšna obdobja pa so se tudi v resnici zdela ljudem v arhaičnih družbah negotova. Nevarnost naj bi grozila celemu kraljestvu, ki postane izpostavljeno, še posebej, če bi vladajoči prekršili tabu. V tem se pravljice dejansko ujemajo z verovanji, ki koreninijo v antičnih in predantičnih obdobjih. Narekovala so celo vrsto pravil in predpisov, ki so vladajoče omejevali v gibanju in delovanju. Številne stare civilizacije so poznale zakone, s katerimi je bilo vladarju prepovedano priti v stik z »nečistim« svetom. Zato je bil izoliran in omejen v svojem delovanju z različnimi tabuji in prepovedmi (npr. stari hetitski vladarji). V nekaterih družbah (Sanga) je bilo živo verovanje, da je njihov politično-verski poglavar neposredni potomec velikega prednika (mitične kače). Ko prevzame svoje funkcije, odide v popolno samoto, ljudje ga imajo za mrtvega in ga objokujejo, toda čez leto dni po svoji simbolični smrti se prerodi, tako kot je umrla velika mitska kača, da bi se ponovno rodila nesmrtna.³²¹ Pri Ilirih je bilo znano verovanje, da se mrtvi predniki prikazujejo v obliki kače.³²² Da so se tudi na naših tleh ohranili sledovi predstav o kačah kot inkarnaciji duhov rodovnih prednikov,

³²¹ Maja Bošković - Stulli, Narodna predaja o vladarevoj tajni. Zagreb 1967, str. 147.

³²² Grki so častili kače v prvi vrsti kot htonična božanstva in kot čuvajočo silo, včasih kot čuvaje vodnih izvirov. Predstavljale so zle sile, kot delijski Python, Hidra iz Lerna in arkadijski Echidna. Toda veliko pogosteje je bila kača dobrotljivo bitje, duh prednikov in junakov, kot so npr. Cychreus, Erechtheus, Asclepius. Z Iliri je tesno povezan mit o Kadmu in Harmoniji - ustanoviteljih Teb in starših Illyra - ki naj bi se kot kači umaknila v južno Ilirijo, kjer naj bi ju Enhelejci imenovali za svoja voditelja. Izpričano je, da so ju po božje častili, kače pa so imeli za božje živali. Po mnenju nekaterih strokovnjakov (K. Oštir) naj bi ime Iliri izhajalo prav iz imena za kačo. Več o tem gl. Marjeta Šašel Kos, Draco and the Survival of the Serpent Cult in the Central Balkans. Tyche. Bd. 6/1991, str. 183-192.

Pečat mesta Kamnika iz konca 13. stol.

potrjujejo morda tudi likovni spomeniki. Na renesančnih viteških nagrobnikih so pogosto upodobljene kače, npr. na dveh nagrobnikih iz frančiškanskega samostana v Novem mestu. Gre za nagrobnik Wilhelma Villandersa, na katerem se kači ovijata okoli stebričev, ki podpirata lok niše, v kateri stoji vitez, in nagrobnik Ivana Lenkoviča, kjer se kača, ki ima moško glavo in krono na njej, ovija okoli vitezove noge. E. Cevc³²³ kačo razlaga kot simbol minljivosti in smrti, kar tudi nedvomno je, vendar je verjetno korenina tega simbola smrti prav njena davna povezava s predstavo o prednikih.³²⁴

Ker je torej kača po arhaičnih predstavah tako tesno povezana s predniki, bi bila sprememba zaklete kraljične v kačo tako rekoč isto kot sprememba v mrtvo ženo. Če upoštevamo, da spremembe videza (s smrtjo vred)³²⁵ pri pravljicnih junakih pomenijo v bistvu neko obdobje prehajanja, bi tudi spremembo zaklete kraljične (črna, okamenela, mrtva žena, kača) lahko smatrali za pravljico alegorijo prehodnega stanja (obdobja dozorevanja za možitev ali pa, še verjetneje, obdobja iniciacije, ki se konča z dozorelostjo).

Dobro je znan tudi pri nas pravljicni tip AaTh 307 »Princesa v trugi«, ko žena ali princesa, mrtva zaradi zakletve, mori svoje čuvaje v cerkvi, kjer leži v krsti. Med obravnavanimi je tak primer pravljica 84 (*Vojak reši zakleto ženo*, okolica Ljutomera). V cerkvi leži v krsti zakleta mrtva in povrhu še črna žena. Verjetno gre za princeso, vendar ta močno okrnjena pravljica o tem molči. Kdor bi tri noči zapovrstjo lahko pri njej stražil, bi jo rešil. Poleg krste se je nabral že kup kosti umorjenih ljudi. Nazadnje se je staremu vojaku s pomočjo svojega angela varuha le posrečilo ženo odčarati. Ko se je napotil rešit zakleto ženo, je srečal starčka:

Tisti stari pa je njegov angel varih bija, pa mu je reka: »Prvo noč dere bode štela se tista vüra približati, se moreš za največšega svetnika skriti; drugo noč pa na predgajncu; tretjo noč pa v sencu nejne trüge na levi strani, ko pa bode ona na pravoj strani vün z strüge odišla, moreš ti notri v trugo iti.

Ko je tudi tretjo noč žena zaman iskala vojaka po cerkvi in je prišel čas, ko bi morala leči nazaj v krsto, je v njej zagledala vojaka. Ker ni hotel iti ven, se je ulegla kar nanj in obadva sta prešla v mrtvo stanje, toda drugi dan sta med mašo oba oživela.

Junak je torej s pomočjo čudežnega pomočnika rešil »mrtvo« dekle. Zakleta žena naj bi v tej pravljici - »dobesedno« - umrla. Nič ne izvemo, zakaj in kako, toda saj to ni niti potrebno. Tudi tukaj dekletovo zakleto stanje govori o prvotni korenini tega motiva, ki jo je treba, kot je bilo že rečeno, po vsej verjetnosti iskati v predstavah o prehajanju in spremljajočih obredih, na katerih še goje tudi temelje.

Motivov z zakletvijo je v ljudskem pripovedništvu zelo veliko, kajti v načelu so skoraj vse pravljice »odrešilne«, skoraj vedno namreč imajo isti cilj, rešitev ali osvoboditev iz nekega stanja.³²⁶ Kako pa je pravljicna oseba v to stanje prišla, je pogosto razloženo prav z zakletvijo, čeprav ta večkrat v pravljicah ni bila primarna - kot smo videli že pri nekaterih primerih (gl. tudi poglavje o Čudežnih pomočnikih). Zakleto stanje je namreč večkrat vrinjeno v pripovedne motive, ki so bili prvotno drugače osmišljeni. Tako so npr. tudi Zaklete deklice, ki naj bi čuvale vodo življenja v pravljici 27 (*Kraljevi sin*, AaTh 531, Poženik pri Cerkljah) - po katero se je odpravil pravljicni junak na zahtevo cigana, ki je bil prepričan, da se od tam ne bo več vrnil - morda stopile na mesto vodnih duhov, ki naj bi po verovanjih, razširjenih tudi pri nas, prebivali v vodnjakih, izvirih in vodah na sploh. Čaščenje vodnih demonov pri Slovanih omenja že Thietmar v 11. stoletju.³²⁷ Takšnih zakletih prikazni je v pravljicah še veliko. Njihovo zakleto stanje je največkrat naknadna razlaga starejših predstav o nadnaravnih bitjih.

³²³ Prim. E. Cevc, Štirje renesančni nagrobniki v Novem mestu. Novo mesto 1365 - 1965: Prispevki za zgodovino mesta. Maribor/Novo mesto 1969, 180-195, str.185.

³²⁴ E. Cevc meni, da na Lenkovičevem nagrobniku kača s človeško glavo in krono drži v ustih jabolko, ki naj simbolizira smrt kot posledek prvega greha (str. 187). Vendar kača s kronano bradato moško glavo jabolka nima v ustih. Jabolko in kačina glava sta umeščena sredinsko med gležnja vitezovih razkoračenih nog. Morda ni preveč tvegana domneva, da bi jabolko lahko - zlasti glede na krono, ki jo nosi moška glava kače - prvotno predstavljalo zlato vladarsko jabolko.

³²⁵ Prim. Salzburger Beiträge zur Volkskunde (Tod und Wandel im Märchen) Bd. 4/ 1990, zlasti članek: Ingo Schneider, Tot und doch nicht tot: Zur Überwindung des Todes im Märchen, str. 151-167.

³²⁶ M. Lüthi, So leben sie noch heute. Betrachtungen zum Volksmärchen. Göttingen 1976, 85.

³²⁷ Gl. Damjan Ovsec, Slovanska mitologija in verovanje. Ljubljana 1991, str. 389.

Čarovništvo

V pravljicah in povedkah je ohranjeno izročilo o najrazličnejših čarovniških podvigih, ki so lahko čisto fabulativnega značaja, lahko pa temeljijo na številnih predstavah ljudi o tem, česa vsega naj bi čarovniki in čarovnice bili zmožni. Znali naj bi npr. spreminjati podobo ali brati usodo in svetovati, odčarati oz. ozdraviti ali nasprotno, komu pričarati bolezen ipd. V času preganjanja čarovnikov in čarovnic so jih obtožili, da imajo stike z vragom, kateremu naj bi se prodali. Tudi sposobnosti vaških vračev, čeprav za ljudi pogosto dobrodelne, so bile obsojene kot čarovniške. Medtem ko je v povedkah čarovnik ali čarovnica v družbo vključen človek in je v njih beseda predvsem o škodi, ki jo lahko povzročijo, o njihovih shodih, na katere naj bi prihajali na metli, svinji ali pa kar na - v žival spremenjenem - sosedu, ter o tem, kako znajo čarovnijo izkoristiti sebi v prid, pa pravljice do čarovnih pojavov in sposobnosti zavzemajo pogosto pozitivno stališče.

Pravljični tip AaTh 325 »Čarovnikov učenec«, v katerega se uvrščata tudi dve od obravnavanih pravljic (26 in 81), je dobro poznan tako v Indiji (Pančatantra) kot v Evropi, na Bližnjem Vzhodu, Sibiriji, Mongoliji ipd.. Prodrl je celo v severno Afriko in Ameriko ter na Filipine.³²⁸

³²⁸ Theodor Benfley je v Prolegomena k svoji "Pantschatantri" (1859) izbral to pravljico kot ilustracijo, kako so se pravljice iz Indije prek mongolske literature (v tem primeru zbirke pravljic, znane kot "Siddhi-Kür") razširile v Evropo. Njeno migracijsko pot je med drugimi odkrival tudi Emmanuel Cosquin. (Prim. Stith Thompson, The Folktales. New York 1951, str. 69).

To je zgodba o fantu, ki je pobegnil od gospodarja, pri katerem se je naučil čarati, nato pa naročil očetu, naj ga brez povodca prodaja na sejmu kot bi bil tele, vol, konj ipd. Ko je oče kljub sinovim naročilom oddal tudi povodec, se je začel lov s spreminjanjem v živalske podobe (v zajca, ribo, ptiča), dokler se fant navadno ne spremeni v prstan na roki dekleta (princese ali gospe), ko ga ta vrže na tla, pa v zrno med zrnjem. Čarovnik se zdaj spremeni v kokljo in začne zrnje zobati, fant pa v lisico in zavije kokoši vrat. Obravnavani varianti (26, 83) od te osnove ne odstopata dosti. V pravljici 26 se učenec spremeni v ptiča, nato pa v prstan na gospejini roki, ta ga vrže na tla in učenec se spremeni v proso, ko pa ga v kokljo in piščeta spremenjeni učitelj namerava pozobati, se prelevi v jastreba in kokoš pokonča. V primeru 83 pobegne učenec v podobi goloba, učitelj - jastreb ga zasleduje, zato golob zleti skozi okno na mizo, kjer se spremeni v prstan; ko ga dekla, ki si je prstan dala na prst, vrže na tla, se spremeni v pšenično zrnje, ki ga hoče učitelj v podobi petelina pozobati, toda učenec privzame podobo lisice in petelinu zavije vrat.

Najrazličnejše zgodbe o tem, da čarovniki in čarovnice lahko spremenijo svojo zunanjo podobo, je ohranilo slovensko izročilo v številnih ljudskih povedkah skoraj do današnjih dni. Seveda pa to, da tovrstne zgodbe še krožijo med ljudmi, ne pomeni, da ljudje vanje tudi verjamejo. Verovanje v čarovništvo je namreč po koncu čarovniških procesov - zadnja doslej znana čarovniška pravda na Kranjskem je bila v Metliki leta 1746³²⁹ - počasi zamiralo tudi med preprostimi ljudmi. Vsekakor pa ljudsko izročilo stvarno odseva nekdanje verovanje, saj so bili obtoženci na čarovniških procesih pogosto osumljeni prav takih čarovnij, o kakršnih govori.

³²⁹ V. Rajšp, Čarovniški procesi na Slovenskem. Zgodovinski časopis 42/1988, str. 396.

Podobno kot je pravljični junak v omenjenih primerih bežal pred čarovnikom in pri tem spreminjal svoj videz, sta pred njim bežala in se pri tem spreminjala v najrazličnejše podobe tudi čarovnikova hči in njen mož - fant, ki je služil pri njenem očetu v pravljичnem tipu AaTh 313 »Dekle pomaga junaku pobegniti« (med obravnavanimi pravljici 23 in 49). V tem pravljичnem tipu čarovnik zahteva od pravljичnega junaka, da izvrši nemogoče

naloge, pri čemer mu pomaga najmlajša čarovnikova hči, ki se je čaranja naučila od očeta. Magični beg, ki sledi, se lahko posreči s pomočjo čaranja po analogiji, t.j. da par meče za seboj razne predmete - npr. glavnik, ki pričara neprehoden gozd; kamen, ki se spremeni v goro; kremen, za katerim nastane ogenj, ipd. - lahko pa s preobrazbo bežečih, ki se npr. v naši pravljici 49 spreminjata v cerkev in mašnika, pastirja in ovčko, grm in rožo, raco in lovca. V varianti 23 se, ko prideta nazadnje do reke, spremeni le čarovnikova hči, tokrat v ribo, medtem ko je fant, ko pride čez reko, že rešen čarovnikove oblasti in gre lahko svobodno naprej. Ker pa reka v čudežnih pravljicah navadno simbolizira mejo med tem in onim svetom, se zdi, kot da se je fant, ki je bil iz tostranstva, lahko vrnil, medtem ko je čarovnikova hči, kot bitje iz onstranstva, lahko dosegla tostranstvo šele po preobrazbi. Čarovnik in čarovnikova hči tudi v tem pravljичnem tipu pravzaprav nista človeka, kot je običaj pri povedkah, pač pa nadnaravni bitji. Tudi zato lahko sklepamo, da sta prišla v pravljice iz arhaičnih predstav o čaranju in nadnaravnem, ne pa srednjeveških.

Zgodovinski začetki razvoja zapletenih verskih predstav o čarovništvu, ki segajo nazaj do arhaičnih družb, so zelo temni. Z gotovostjo lahko razločujemo le določene sestavine, npr. primesi orientalnih in grško-rimskih religij, kot tudi vplive iz severno-germanskih verovanj, manihejskih predstav, in predstav Katarov ter različnih teološko-filozofskih razglabljanj srednjeveške cerkve.³³⁰

V številnih pravljicah je s čaranjem povezan lik mačehe,³³¹ tako npr. v pravljici 22 (*Mačoha*, AaTh 450) iz Poženika pri Cerkljah, kjer je čarala ne le mačeha, ki je spremenila pastorko v jerebico, da je lahko na njeno mesto podtaknila svojo hčer, ampak tudi čarovnica, ki jo je na dvor pripeljal pastorkin mož, da je odčarala ženo in njenega bratca, podtaknjeno mačehino hčer pa spremenila v jerebico.

V. Ia. Propp je menil, da naj bi bil v nekaterih čudežnih pravljicah, kjer se čarovniški liki pojavljajo, ohranjen spomin na črno oz. podzemeljsko šolo, iniciacije in šole šamanov oz. vaških čarovnikov.³³² Okolje, v katerem je pripoved nastala, je prav gotovo oblikovalo lik 'čarovnika', vendar je vprašljivo, če lahko izsledke Proppovih raziskav prenesemo k nam, saj o vsem tem za naša območja zelo malo ali nič ne vemo. V ohranjenem pripovednem motivu pa je to, kako je v zgodbi predstavljen čarovnik ali čarovnica, v veliki meri odvisno ne le od kulturne sredine, v kateri pripoved korenini, pač pa tudi od družbe, v okviru katere je bila pripovedovana, njenih vrednot in norm. Tako je v primeru 83 »gospod«, predstavljen negativno, kot vrag; medtem ko je v varianti 26, čeprav čarovnik, gospod imenovan *učenik* (več o tem gl. poglavje o izobrazbi).

Posebej pozitivno je predstavljen čarovnik v pravljici 60 (*Od treh naukov ali svetov*, AaTh 910, iz okolice Št. Ruperta), kjer je pravljичni junak gospodu - čarovniku služil kot strežaj. Ob slovesu ga je gospod vprašal, kaj želi za plačilo - ali denar ali nauke. Mož se je po kuharičinem nasvetu odločil za nauke in izkazalo se je, da so bili ti nauki zelo koristni. Pomagali so mu ne le do bogastva, rešili so mu celo življenje in ga obvarovali pred ubojem lastnih otrok in žene. Gospod mu je namreč svetoval: 1. 'Ogibaj se stranskih poti'; 2. 'ne sprašuj, kar ti ni mar'; 3. 'kar lahko storiš danes, odloži na jutri'. Vsi ti nasveti - ki so več ali manj protislovni z običajnim prepričanjem in s pregovori, npr. 'Kar lahko storiš danes ne odloži na jutri'... - so se izkazali za koristne. Tudi ta pravljica naj bi bila orientalskega izvora, kajti pojavlja se v starejših indijskih literarnih zbirkah, v arabskih in perzijskih predelavah ter v večini srednjeveških in renesančnih knjig eksemplov in šal.³³³

Bolj kot negativna je pozitivna čarovnica v primeru 71 (*Ad trejəh bratə*), iz Bresta pri Tomišlju. V pravljici si je najmlajši brat, ki je veljal za norčka, prislužil očetovo posestvo prav zato, ker je služil pri čarovnici, pa čeprav je pri njej kuril pod kotlom, v katerem so se kuhale človeške duše:

Zdej pa prideta kè kièr je bla tista žeana damâ, m' je pa reakla: »Zdej pa druž'ga na bəš pər mean' delov, k' sàm pàd tejəmlè kotlam bəš kuru, pa na smejš nəkul' v vajnga paglièdat!« Nə zdej je biv tá pa tam. Je pàd kotlam kuru, pa prov dobrə se m' je gadil'.

³³⁰ Hildegard Gerlach, *Hexe* (v EM 6/1990).

³³¹ E. Meletinsky, *Die Ehe im Zaubermärchen*. Acta Ethnographica 19/ Budapest 1970, str. 283.

³³² Gl. V. Ia. Propp, *Le radici storiche dei racconti di fate*. Torino 1949, 179-265.

³³³ Gl. Stith Thompson, *The Folktale*. New York 1951, str. 163-165.

Zdej je bla pa tista žeana pa cupørnøca, je muogla pa ànà nuč na Klèk jøt, je biv tá pa sám damâ. Je pa advzdignu ønmal' tist' pokrov pr kotli, pa je nuot' v kotu paglièdov. Sa se pa sâme duše nuot' kuhale, pa sa prec' zavpile: »Spust' nas vøn, spust' nas vøn s tejga kotla!« Ta se je pa vstrašu tist'ga vpøtjiè, je pa brš pòkrov nazaj pavejznu, pa naprej kuru.

Čeprav je fant prekršil tabu in pogledal v kotel, kjer so se kuhale duše grešnikov, ni bil kaznovan, pa tudi kakih drugih posledic tega dejanja ni bilo. Ostalo je brez logične povezave z dogajanjem v nadaljevanju. Niti si s tem ni pridobil kakšnega znanja, kot bi ga npr. s prebiranjem čarovniških knjig; niti ni izpustil iz kotla duše botre ali sorodnikov. Motiv se zdi privzet od nekod, kjer je veljalo, da ima prekršitev tabuja gotovo svoj usodni pomen. Poznana je npr. zapoved molčečnosti in vpeljevanje v skrivnosti pri misterijih, skrivn(ostn)ih kultih, izvirajočih iz antičnega sveta (7. st. pr. Kr. do 4. st. po Kr.),³³⁴ kjer je pomenilo spoznanje kulturnih skrivnosti ključni del posvetitve pripadnikov misterijskih kultov. Žena je v pravljici imenovana čarovnica in je po stari čarovniški navadi hodila na čarovniške shode - na Klek. Skrivni nočni shodi so bili sestavni del skrivnostnih kultov, tudi misterijev. Močne vplive na izoblikovanje poznejših verovanj v zvezi s tem so imele antične predstave.³³⁵

Čarovnica v tej pravljici je opravljala tudi delo peklenščkov, torej demonov. Kljub temu, da ji oboje daje izrazito negativen predznak, je prav ona fantu dala vse potrebno, da je uspel. Za plačilo je namreč dobil najlepšo obleko, najboljšega konja in denar in s tem izpolnil pogoj, pod katerim je oče med tremi sinovi izbral dediča.

S preganjanjem v srednjem veku, še posebej ko je z odlokom papeža Inocenca VIII. (1484) postalo preganjanje zakonito, kar je sprožilo številne procese proti čarovnicam in čarovnikom, so se začele porajati okoli njih še bujnejše predstave, ki so se širile in stopnjevale. Vsaj nekatere od teh predstav so nastale in se razširile na podlagi starih verovanj in ritualov³³⁶ in marsikaj, kar se nam danes zdi zgolj plod ljudske domišljije, ima, čeprav močno prirejeno in pretirano, korenine prav tam.

Včasih se je zabrisala meja med čarovniki in vragom. Tako ni čudno, da so v primeru 12 (mot. D 838.9, iz Dutovelj) namesto krokarjev ali vran kar čarovnice priletele na drevo, pod katerim je ležal berač in slišal njihov pogovor o tem, kako bi lahko grofov sin ozdravel. Berač je v tej pravljici, podobno kot slepi brat v primeru 91 oz. tretji brat v primeru 45, izvedel za zdravilo od bitij, ki so priletela na drevo. V prvem in drugem primeru (12, 91) so to bile čarovnice, ki so prišle na (12) oz. pod (91) drevo; v tretjem (45) pa hudiči v podobi krokarjev. V teh pravljicihnih motivih torej meja med vragom in čarovniki (čarovnicami) ni jasno določljiva.

Omenjene tri primere - pri vseh treh pravljicihni junak zve za zdravilo od nadnaravnih bitij - bi lahko razložili kot prežitek spomina na zdravilne prakse vračev. V tem primeru bi pravljicihni junaki tudi sami (kot vrači) bili nekaki 'čarovniki', oz. osebe, ki imajo sposobnost prehajanja v onstranstvo. Krokarji, čarovnice, vrage ipd., ki so prileteli na drevo, pa bi bili tista bitja (morda demonska) onstranstva, s katerimi so vzpostavili stik, da so od njih, pogosto na nevaren način, dobili pomoč (gl. poglavje o medicini).

K pripovedim o čarovnicah sodi tudi zanimiv motiv o lesenem rebro, ki so ga čarovnice namesto prave kosti vstavile kaznovani zamudnici tja, kjer naj bi bilo izgubljeno rebro.³³⁷ Ohranil se je predvsem v severozahodnem slovenskem pripovedništvu, sicer pa je poznan v Istri, in severozahodni Hrvaški, na skrajnem severu Italije, sporadično pa v Avstriji, Češki, Madžarski in Nemčiji.³³⁸ V pravljici 14 (*Od angha fanta jen od ane punce ki je mislu ju uzèt če ni cúprnce*) iz Dutovelj je coprniški shod takole opisan: *Je šèu (fant) na an drév, kámr su se cúprnce zbiralè za pléjsat. /.../ tiste punce ni blo šè teket uóndi, je bla zamedíla. Cúprnce so se zmešljávale, kaj čèjo stræt sežnjuó, zatí, k' je bla zamedíla. Ana je jala, de nej jo samo ubujèjo; ta drügha je rékla: »Nič, takú buómo nardíle: rastørghale ju buómo jen ž nje rjèbrami se buómo lüčale.« /.../ Kadr su adproule soje reči, su začèjele nazój skládat tiste rëbra uküp; sámò amu rëbru je majnkalu, ker je je biu uni ghor uluvu. Póle su štidirale, či be móghl bæt jen su je jeskále. Ana je rékla: »Næč je ne iščmo necuój, je buómo zéjtra najdle; za necuój narédmo anu s tapóle.«*

³³⁴ Gl. M. Clauss, *Mithras Kult und Mysterien*. München 1990, str. 24.

³³⁵ Grška boginja Hekate, po izvoru maloazijsko staro božanstvo, je v času helenizma dobila značaj boginje podzemlja, strahu in čarovništva. Bila je boginja čarovnic in na križišča so ji nosili žrtve. Pri Rimljanih je njeno vlogo prevzela Diana. Ta kult, ki so ga izvajale predvsem ženske, se je močno razširil v Evropi. V Romuniji so izpričane calusarijske 'skrivne družbe', ki naj bi vzdrževale stik z 'vilinsko kraljico' in ki naj bi bile ostanek Artemidinega/Dianinega kulta. V teh ritualih vidi Eliade predhodnike in model za poznejši čarovniški »koncept Sabbath«. Po: Eva Pócs, *Fairies and Witches at the Boundary of South-Eastern and Central Europe*. FFC Helsinki 1989, str. 63.

³³⁶ *Ibidem*.

³³⁷ Po mnenju L. Schmidta je motiv vstavljenega rebra nastal po vzoru grškega mita o Pelopsu, ki ga je oče Tantal zaklal in ponudil v jed bogovom. Ti pa so zločin spregledali in Pelopsa oživili; le Demetra je pojedla njegovo ramo, ki so jo bogovi nato nadomestili s slonovo kostjo. (Leopold Schmidt, *Pelops und die Haselhexe*. Laos I Stockholm 1951, 67-78).

³³⁸ Po: M. Matičetov, *La costola di Legno*. Alpes Orientales, Ljubljana 1956, str. 79-83.

Po vsej verjetnosti je okrutnost kazni v tej povedki odmev obredij s fiktivnim razkosavanjem iniciiranih ali žrtev, ki so se slučajno znašle na kraju obredja (vzporednice lahko zasledimo v helenističnem dionizičnem misticizmu). Od tod morda tudi na Tirolskem verovanje v raztelesenje tistih, ki pridejo Pehtri na pot, zbudijo se - po verovanju - šele, ko je njihovo telo zopet sestavljeno.³³⁹ Sama nadomestitev manjkajočega rebra s topolovim ima paralele v - temu sorodnem - verovanju, ki se je ohranilo tudi pri nas, namreč, da se človek, ki ob nevarnem tabu-času naleti na 'divjo jago', ko jaga odvrši, znajde oslabel, z bolečinami v nogi ali drugje v telesu, tja so mu namreč zasadili sekiro ali drug predmet. Romunske 'iele' vzamejo kost iz noge tistemu, ki jih moti pri obredju, ter jo nadomestijo z leseno. Kost vrnejo ob istem času na isto mesto čez leto dni.³⁴⁰ Po raziskavah E. Pócs so bile obtoženke na čarovniških procesih obtožene prav takih in podobnih dejanj.³⁴¹

Črne oz. čarovniške knjige so večkrat omenjene v ljudskem pripovedništvu. Z njimi se je dalo odkopati zaklad ali pa npr. pregnati kače, kar so po slovenskem pripovednem izročilu pogosto znali črnošolci.³⁴² Tisti, ki vzpostavljajo stik s htoničnimi silami iz onstranstva, naj bi si pri tem - tako ljudske pripovedi - navadno pomagali z risom in čarovnimi knjigami, kot npr. »Malopridnež« v pravljici 100, ko je pomagal pri gradnji mostu čez Šum (več o tem gl. poglavje »Pogodba z vragom«).

³³⁹ Gl. Eva Pócs, *Fairies and Witches at the Boundary of South-eastern and central Europe*. FFC 243, Helsinki 1989, str. 42.

³⁴⁰ *Ibidem*, str. 41-42.

³⁴¹ *Ibidem*, str. 45.

³⁴² Prim. mdr. gradivo, ki se hrani v K. Štrekljevi zapuščini, ISN ZRC SAZU.

Krščanske prvine

V obravnavanih pravljicah je na splošno bolj malo sestavin, ki bi imele neposredno zvezo s krščanstvom. Nekaj jih je bilo že sproti omenjenih, npr. sv. hostija pod klobukom prodanega sina, blagoslovljena voda, s katero v pravljicah pogosto odganjajo peklenščke, dalje večerno zvonjenje Ave Marije; med šegami, ki jih odsevajo pravljice, pa je nekaj takih, ki so vezane na zakramente, največ na krst in na spoved (pokoro). Svetopisemske osebe in svetniki, ki so v obravnavanih primerih omenjeni, lahko stopijo na mesto pravljličnih oseb. Tako npr. v pravljličnem tipu AaTh 330 A, neznanega gospoda, ki junaku izpolni tri želje, včasih nadomesti Kristus, kot v primeru 93 (*Vojak*). V pripovedno izročilo pa so lahko prišli tudi preko ljudskih apokrifnih legend (npr. primer 63, gl. spodaj). Razcvet legend, kot pripovedne zvrsti, je bil pospešen z velikimi srednjeveškimi zbirkami, med katerimi je bila najpomembnejša »Legenda aurea« Jacoba de Voragine (1290), razširjeni pa so bili tudi apokrifni spisi ter pridigarški zgledi (pridižni eksempli) o življenju svetnikov in podobno.³⁴³

Med obravnavanimi primeri se pojavlja bolj malo svetniških imen, tudi Kristus in sv. Peter redko nastopata, prav tako je vpliv pridižnih zgledov razmeroma skromen.

V pravljici 63 (*Vod sv'etga Greg'orja*, AaTh 933) iz Borovnice pri Vrhniki nastopa kot glavni junak sv. Gregor. K razširjanju Gregorjeve legende je bistveno pripomogla poznosrednjeveška zbirka »Gesta Romanorum« in njeni prevodi v številne jezike.³⁴⁴ Zgodba o sv. Gregorju, ki se je namenil za nevede storjeni greh - incestno zvezo z materjo - pokoriti do smrti, pripoveduje, kako je odšel v puščavo, kjer se je zaklenil v votlino, ključ pa vrgel v vodo. Toda usoda je hotela drugače, ključ je našel ribič in, ker so ravno izbirali novega papeža in odprli tudi Gregorjevo votlino, je bil izvoljen Gregor, ker je na njegovo ramo priletel bel golobček s pismom *Griègor nej bo za papeža! Sv. Gregor je prevzel delno Ojdipovo vlogo, podobno kot že prej Judas, sv. Matija, sv. Andrej, Albanus.*³⁴⁵ Po drugi strani pa se je uresničila nenavadna prerokba in je nazadnje na čudežen način postal papež; podobno kot junak v pravljici 51 (*Kaj ptiči pojo*, AaTh 671) iz okolice Lašč in Ribnice, ki je zvedel, da bo postal papež s pomočjo znanja ptičjega in drugih živalskih jezikov (gl. poglavje o izobrazbi in znanju).

Kot svetniškega zavetnika se med obravnavanimi pravljicami in povedkami omenja le sv. Anton, pa še on nastopa v neobičajni vlogi, kot krojaški patron oz. priprošnik za grešno krojaško dušo:

Kakor veste, sveti Anton posebno krojačem pripomozi. Enkrat pride pred sodni stol revna krojaška duša, z grehmi mnogo, mnogo obložena, največ pa z lažmi. Hudobec se je že veselil, da jo bo dobil; pa zdaj pride sv. Anton in začne dokazovati, da je ranjcega krojača duša poštena in pripravna za nebo. (30, okolica Kropce).

Kot je bilo že omenjeno pri obrteh, sv. Anton, razen v tej pravljici, v ljudskem izročilu ni znan kot zavetnik krojačev, ampak se pojavlja v ljudskem pripovedništvu predvsem kot pomočnik krivično obtoženih, katerim pomaga dokazati nedolžnost, npr. v legendi, ki jo je zapisal Števan Kühar v Prekmurju - *Od svetoga Antona.*³⁴⁶

Sv. Luka je omenjen le posredno in sicer je legendi 50 (*Lakomni bogatin* iz okolice Lašč in Ribnice) dodana aitiološka zgodba, ki skuša razložiti, zakaj ima ta evangelist za svoj simbol vola. Legenda 50 pripoveduje, kako je Kristus, potem ko sta s sv. Petrom

³⁴³ Hans Conzelmann, Apokryphen. EM Bd. 1, c. 628-662.

³⁴⁴ Ulrich Mölk, Gregorius. EM Bd. 6/1, 130.

³⁴⁵ Po mnenju I. Grafenauerja je prišla Ojdipovska pravljica dvakrat v slovensko ustno slovstvo. Pvič pred križarskimi vojskami kot pravljica o Rojenicah in sv. Andreju - Matiju z vzhoda; drugič pa v poznem srednjem veku s križarskimi vojskami, kot legenda o sv. Gregorju z zahoda. (Slovensko-kajkavske bajke o Rojenicah-Sojenicah. Et. 17/ 1944, 40).

³⁴⁶ Števan Kühar, Ljudsko izročilo Prekmurja. Zbral in uredil Vilko Novak, Murska Sobota 1988, str. 217-220.

nekoč na svoji poti v bogati hiši doživela neprijazen sprejem, lakomneža kaznoval tako, da je moral spremenjen v osla pol leta zidarjem pomagati pri gradnji cerkve. Ko je kazen pretekla, ga je Kristus vrnil družini.

Pravljicar nato dodaja:

Enaka pravljica, le z nekaterimi razločki, je znana na Dolenskem o sv. Lukeži. Pravijo namreč, da je radovoljno in z Božjém dopuščanjem kot voliček ali v volovski podobi za cerkev vozil kamenje, in zato ga še sedaj malajo v podobi vola. V Laščah pak pravijo, da je sv. Luka zato človeško podobo spremenil v volovsko, da bi se umaknil posvetni časti, ktera mu je zaradi njegove lepote, modrosti, zgovornosti in učenosti došla.

Kristus in sv. Peter v ljudskem pripovedništvu pogosto potujeta po svetu. Tam, kjer naletita na dobrosrčnost, jo Kristus poplača, pa čeprav včasih na videz nerazumljivo; nasprotno pa neizprosno kaznuje skopuhe in bogate naduteže, podobno kot v zgornji legendi 50. V tem pogledu sta Kristus in sv. Peter podobna Jupitru in Merkurju iz antičnih zgodb, ki potujeta po zemlji in nagrajujeta gostoljubje (Bavcis in Filemon) in kaznujeta pregrehe. Kristus in sv. Peter sta se v ljudskem pripovedništvu, kot rečeno, razen v novejših legendah šele naknadno pojavila.

Kristus se v ljudskem pripovedništvu pogosto pojavlja kot zdravnik, oz. je njegovo ime dodano tovrstnim starim motivom; zdravi na pravljичni način - podobno kot je v grških zgodbah čarala in pomlajala Medeja - npr. tako, da ukaže človeka razkosati, posamezne dele telesa umiti, nato pa nazaj sestaviti; ali pa ga vrže v peč (več o tem gl. poglavje o izobrazbi, znanju in zdravilstvu). Tudi konja podkuje tako, da mu na odžagano nogo pribije podkev. V pravljicah je pri tem pomagala živa voda ali zel, v ljudskih legendah pa ima Kristus sam to moč.

V pravljici 85 (*Kdo je pojedel sir?*, Sv. Jurij na Ščavnici) je Žid zaman skušal ponoviti Kristusov, iz pravljичnega izročila privzet, način zdravljenja. Šele Kristus ga je, tik preden so ga obesili, rešil. Kraljični je preprosto rekel: »Živi!« in ta je v trenutku oživela in ozdravela.

Kako je ljudstvo s Kristusom in sv. Petrom zamenjavalo prvotne pravljичne junake, se lepo vidi v pravljici 34 (*Od kocastga psa ali kôha*, Motnik). V tem pravljичnem tipu namreč navadno obdari kraljevega sina s čudežno močjo, da se mu uresniči vsaka želja, ki jo izreče - starček, ki je prvi prišel mimo je bil zato tudi izbran za botra. V naši pravljici pa naj bi grofa, ki je dal postaviti most, poplačal Kristus:

Šla sta Kristus in sv. Peter ta parva čez ta môst, in Pêter je rêku: »Bôh no môjster, kaj boš dau temu barônu za lôn, ko je narêdu to môst čez ta grab'n, de na bojo furman tjep'l' svoje žvine?« Kristus je rêku: »Anga jêrbà (sina), de bo tist' otrok, kar bo rêku, se bo vse zgodil.«

Iz pridižnih zgledov je vzet motiv spokorjenega grešnika, ki smo ga že obravnavali (gl. poglavje »Pogodba z vragom«) poleg tega pa tudi motiv registra grehov na kozlovi, oslovi ali kakšni drugi koži (pergamentu).³⁴⁷ Ta pripovedni tip (AaTh 826 »Register duš«) imamo v primeru 56 (*Vrag*) iz okolice Lašč in Ribnice. Zgodba je na kratko naslednja: Med mašo je neka ženska zagledala vruga, ki je na oslovsko kožo zapisoval imena ljudi, ki so se smejali ali pogovarjali pri službi božji. Popisal je bil že vso kožo in, ker ni bilo več prostora, kamor bi lahko napisal še nekaj imen, je kožo povlekel z zobmi, da bi jo raztegnil, toda pri tem se mu je koža raztrgala in z glavo je butnil ob zid. Žena se je zasmejala in vrug je zapisal še njo.

Isti motiv je vključen tudi v anekdoto 81 (*Od pastirja*) iz Suhorja pri Metliki:

Pastir (ki je v samoti tako svetniško živel, da je lahko hodil po vodi, a še nikoli prej ni bil pri maši), *se ogleda na cêrkven velb i vidi ondi kozle, kako pišejo na kože. Aden je več napisal kože ter mu zmainska prostora; zgrabi jo s čeljustjo ter jo trešči na velb. Zdej posili pastirja smeh, v tem hipu pa on nič več ne vidi«* (namreč kozlov).

Temu, da je napisan seznam grehov prav na kozlovi koži, je morda botrovala metafora za tistega, ki mu naprtijo grehe - grešni kozel, ta je bil namreč, podobno kot črn petelin, obdolžen najrazličnejših grehov.

³⁴⁷ Motiv vzet iz pridižnih zgledov se je v Evropi razširil predvsem preko virov kot sta npr. 'Sermones vulgares' Jacquesa de Vitrya (cca 1180-1254) ter 'Speculum majus' Vinzenza von Beauvais (1184/1194-1264). Več o tem gl. mdr.: Robert Wildhaber, Das Sündenregister auf der Kuhhaut. FFC 163, Helsinki 1955. Oskar Moser, Der Teufel mit dem Sündenregister. Zu einer barocken Kalendergeschichte aus Osterreich. ÖZV NS. 36/1982, 189-401.

Omenjena anekdota se uvršča k poznejšim variantam tega pripovednega tipa. V njih se namreč v cerkvi smeje zapisovanju grehov človek, ki v veri ni poučen, pač pa zaradi svetniškega življenja lahko sliši božjo (nebeško) mašo, hodi po vodi ali obeša plašč na sončni žarek. Zaradi svojega smeha v cerkvi pa te sposobnosti zgubi.³⁴⁸

³⁴⁸ Lutz Röhrich, *Erzählungen des späten Mittelalters und ihr Weiterleben in Literatur und Volksdichtung bis zur Gegenwart* I. Bern/ München 1962, 270.

Kozmološke prvine

Poleg verskih sestavin, ki jih še lahko prepoznamo v pripovednem izročilu in so bile že obravnavane, pa je v nekaterih od obravnavanih čudežnih pravljic mogoče odkriti tudi alegorično sporočilnost njihovih motivov. To omogočajo številni simboli. Ti, povezani v določenih motivnih skupinah, posredujejo sporočilo iz duhovnega obzorja njihovih ustvarjalcev. V teh motivnih skupinah je abstraktna vsebina podana na konkreten način s pravljicnimi protagonisti, pravljicnimi živalmi, stvarmi in dogajanjem³⁴⁹. Toda prav zato, ker gre v pravljicah za usodo in doživljanje posameznikov - v nasprotju z mitično pripovedjo, v kateri gre za usodo neke skupnosti, človeškega rodu, sveta³⁵⁰ - ki jih pravljica podaja na svoj lahkoten način s samoumevnostjo, tako značilno za pravljico pripoved, se večinoma ne zavedamo, da gre za simbolično govorico in spregledamo njen pomen, saj se ga »pravljica sama več ne zaveda«, kot bi rekel Max Lüthi.³⁵¹

Tipi pravljic, v katerih prevladuje simbolika, so vsekakor najbolj oddaljeni od stvarnosti, kakršno poznamo mi, in kakršno so poznali pripovedovalci teh pravljic. Ne moremo pa zaradi tega zanikati, da ne bi odsevali dejanskih arhaičnih verskih predstav. Do teh se seveda lahko dokopljemo le s pomensko primerjavo besedil.

Sporočila, ki jih razberemo s pomočjo semantične analize pravljicnih simbolov, ne govorijo o kakem 'panteonu bogov', pač pa se navezujejo predvsem na osnovna bivanjska vprašanja, kot so: stvarjenje, onstranstvo, naravni red, ljubezen, smrt, ponovno rojstvo. Za te alegorične sestavine bi težko rekli, da so bile splošno prisotne v ljudskih predstavah, vendar pa so sodeč po razširjenosti pripovednih motivov, zelo razprostranjene. Čeprav ne moremo z gotovostjo trditi, da so pripadale tudi miselnemu svetu ljudi, ki so nekoč naseljevali naše kraje, so pustile sledove v slovenskem ljudskem pripovedništvu, na kakršen koli način že so vanj prišle.

Naravni red in sile, ki ga ogrožajo

Pravljicni tip AaTh 300 »Ubijalec zmaja« je prav gotovo eden najstarejših. V njem vidi V. Ia. Propp prototip vseh čudežnih pravljic. Temu ter sorodnim pravljicnim tipom so posvečene številne temeljite študije od E. S. Hartlandove³⁵² dalje. Pravljica je v nešteti variantah razširjena tako rekoč po vsem svetu. V slovenskih in tudi v številnih drugih variantah pravljicni junak pogosto ubije ne zmaja ampak večglavo kačo, kar ni nič nenavadnega, kajti zmaj in kača se v tem in sorodnih pravljicnih tipih pogosto zamenjujeta.

Med obravnavanimi pravljicami sta dva primera tega pravljicnega tipa. Tako v pravljici 11 kot tudi v pravljici 35 ubije junak večglavo kačo.

Vsebina pravljice 11 (*Ot angha vandrovca kaku je rejšu ano hčer ot angha ghrofa jen se je oženo ž njuo*, Ponikve) je na kratko naslednja: Popotnik izve, da mesto ogroža sedemglava kača, ki vsak večer ugrabi dekletke; zdaj je na vrsti grofična. Grof obljubi hčerko za ženo tistemu, ki bo mesto rešil. Popotnik ob vodi, kjer se spopad odvija, kači odseka glave in si preskrbi znamenje, po katerem ga bodo čez leto, ko se bo vrnil, spoznali za pravega. Sam nadaljuje svojo pot, medtem pa kočijaž grofično, ko jo vozi domov, prisili, da ga razglasi za rešitelja. Po različnih pustolovščinah se junak vrne ravno v času, ko se grofična moži s kočijažem; dokaže, da je on pravi ženin in se poroči s kraljično.

Tako ta pravljicni tip, kot tudi številne jurjevske pesmi in kolednice (Š 4985 - 5004), z njimi pa seveda jurjevske šege, koreninijo v verovanjih, ki so si v osnovi sorodna. Ta

³⁴⁹ Med študijami pravljicne simbolike naj omenim: Hedwig von Beit, *Symbolik des Märchens*. Bern 1952; A. Dundes, *Interpreting Folklore*. Bloomington/London 1980; Swan Jones, *The new Comparative Method. Structural and Symbolic Analysis of the Allomotifs of "Snow White"*. FFC 247, Helsinki 1990 - ki razlagajo simbole iz psihoanalitičnih vidikov. Med kulturno-zgodovinsko usmerjenimi študijami naj poleg dela V. Ia. Proppa, *Istoričeskie korni volšebnoj skazki*. Leningrad 1946; omenim članek Reinholda Merkelbacha, *Eros und Psyche. V: Amor und Psyche*. Hgg. Gerhard Binder & Reinhold Merkelbach, Darmstadt 1968, str. 392-408.

³⁵⁰ Prim. Meletinskiy, *Acta Ethnographica* 19/1970, str. 288.

³⁵¹ *Das europäische Volksmärchen. Form und Wesen*. München 1960 (2. izd.), 67.

³⁵² *The Legend of Perseus*. The Grimm Library No. 2, 3, 5. London 1894-96.

³⁵³ Slavjanske jazykovye modelirujuščie semiotičeskie sistemy. Moskva 1965. Ista: Issledovanya v oblasti slavjanskih drevnostej. Moskva 1974. Ista: Invariant i transformacii v mitologičeskikh i folklornih tekstah, Tipologičeskie issledovaniya po folkloru. Moskva 1975. Ista: K rekonstrukcii obraza Velesa-Volosa kak protivnika gromoveržca (na osnovanii vtoričnih istočnikov). Tezis dokladov IV Letnej školi po vtoričnim modelirujuščim sistemam. Tartu 1970.

³⁵⁴ Radoslav Katičić, Hoditi - roditi. Spuren der Texte eines urslawischen Fruchtbarkeitsritus. Wiener Slavistisches Jahrbuch (odslej WSJ). Bd 33, 1987, str. 23-43; Nachlese zum urslawischen Mythos vom Zweikampf des Donnergottes mit dem Drachen. WSJ Bd. 34/1988, str.57-75; Bd. 35/1989, str.57-97; Bd. 36/1990, str. 61-93, 187-189; Bd. 37/1991, str. 37-39. In v: Studia ethnologica 1/1989.

³⁵⁵ Mit, ki je osnova pravljicnega tipa AaTh 300, sodi po mnenju E. Plossa med najstarejše mite, t. j. med kozmološke mite vzhodnega Sredozemlja in azijskih visokih kultur. E. Ploss, Siegfried -Sigurd, der Drachenkämpfer.

verovanja je mogoče bolje kot v pravljicah raziskovati v ohranjenem pesemskem in obrednem gradivu. To so na področju tovrstnega slovanskega izročila že storili V. N. Ivanov in V. N. Toporov,³⁵³ R. Katičić,³⁵⁴ v zadnjem času se s to problematiko ukvarja Vitomir Belaj.

Pravljice ne nudijo toliko raziskovalnih možnosti, kajti v njih je prvotna mitična pripoved³⁵⁵ izgubila globino, postala preprosto zgodba in legendarni boj s pošastjo je v njej dobil prej značaj snubčevskih preizkušenj kot česa drugega. Pa vendar, če razčlenimo alegorično zgradbo, odkrijemo v tem pravljicnem tipu mit, ki kompozicijsko in s svojo številčno simboliko, ki jo pravljice nezavedno ohranjajo, spominja na astronomski izvor mita, ki je bil temu motivu osnova. Po J. de Vriusu izvira magično-religiozni pomen nekaterih pravljicnih števil, kot so npr. 7 in 12, še iz babilonskega astronomskega teoretičnega umovanja.³⁵⁶ Zelo verjetno pa gre še za starejše jedro motiva in je bil zmaj prvotno enoglav.

Če skušamo alegorije v pravljici 11 strukturalno semantično razložiti, bi lahko rekli naslednje: Mesto ogroža sovražna sila - hudič v podobi kače s sedmimi glavami vsak večer ugrabi dekle³⁵⁷ in to vselej v drugi hiši. Hudič, kot krščanski simbol zla, je v pravljici nadomestil vlogo sedemglave kače in obdržal tudi njeno zunanjo podobo. Povezava med zmajem in kačami se je razširila predvsem preko biblijsko-krščanskega izročila. Oba sta simbola zlega - peklenske moči.³⁵⁸ Kača v pravljici 11 simbolizira zlo silo, ki predstavlja hudo nevarnost in ogroža existenco ljudi. Ima sedem glav, kot sedem smeri v prostoru: center, nadir, zenit, sever, jug, vzhod in zahod, to pomeni, da obvladuje prostor, pa tudi sedem planetov - po Ptolomejevem, vse do Kopernika veljavnem, geocentričnem sistemu - Sonce, Luno, Mars, Merkur, Jupiter, Venero in

Boj sv. Jurija z zmajem. Freska v cerkvi sv. Lenarta na Bregu pri Preddvoru, zač. 15. stoletja

Saturn, ti pa ustrezajo sedmim dnevom v tednu ter po starih astroloških predstavah vplivajo vsak (razen Sonca, ki je dominantno) na dvojice zodiakalnih znamenj³⁵⁹, s tem pa na v ustreznem razdobju rojene ljudi, kar pomeni, da sedemglava kača obvladuje ljudi v prostoru in času. Med kačo in mestom je pregrada: voda, ki ločuje tostranstvo in onstranstvo, kot so si predstavljali tudi Slovani, poleg njih pa seveda tudi številni drugi narodi. Kot so npr. v klasični antiki verjeli, da vozi čolnar (Haron) mrtve čez reko v Hades. Popotnik in grofična sta torej morala iti na prag drugega sveta, od koder je grozila sedemglava kača. Kača je v tem primeru kozmična kača (židovski Leviathan, skandinavski Midgardorm, spominja na našo svet nosečo ribo Faroniko)³⁶⁰. Poenostavljeno bi morda smeli reči, da je kača v tej pravljici alegorija zla, čeprav sama na sebi pogosto ne predstavlja le negativne sile.

Glavni junak zgodbe je popotnik. Potovanje, gibanje je torej njegova značilnost. Odpotuje celo takoj po zmagi, ko odvrne nevarnost od grofične oz. cele dežele, in se vrača, ko se leto obrne naokoli (za toliko časa je grofična odložila poroko z lažnim ženinom - voznikom). Junak bi torej lahko predstavljal božanstvo, ki naj bi premagalo zlo, uredilo razmere in vnašalo ponavljajoč se cikel v naravo.

Grofična se skoraj v vseh pravljicah tega tipa prevaža v kočiji, kar je delno povezano tudi s tem, da voznik - kočijaž navadno nastopa kot lažni ženin. Morda pa ni odveč opozoriti, da bi ta pravljíčna sestavina lahko izvirala iz alegorije, izpeljane iz starih mitoloških predstav, po katerih naj bi se sonce (Helios) prevažalo po nebu v zlati sončni kočiji, pa tudi luna se po antičnih verovanjih prevaža v kočiji. Če v povezavi z alegorijama, ki ju predstavljata kača in junak, skušamo določiti še alegorijo grofične, se zdi, da predstavlja ogroženi del vesolja, bodisi naravo bodisi zemljo.

S temi tremi prisposodobami je nakazan tridelni sistem, ki je tako značilen za indoevropske verske predstave in je tudi temelj same razlage kozmosa, ki je po indoevropskih predstavah razdeljen v tri regije.³⁶¹ Tripartitnemu predstavnemu sistemu lahko sledimo tudi pri nas po ohranjenih toponimih.³⁶²

V svoji zasnovi spominjajo pravljíce tipa AaTh 300, kamor sodi tudi pravljíca 11, na osnovni mitološki arhetip: Indra - Vritra; oz. na grozeči prastari kaos, ki ga poseblja zmaj (kača), ki praviloma prebiva v temah pravoda. Ohranjen je tako v babilonskem mitu o stvarjenju sveta kot v starih kanaanskih ter hetitskih sporočilih in tudi v sporočilih starega testamenta. V staroegipčanski mitologiji je tem predstavam soroden boj med bogom luči - Rha (Rá) in podzemsko pošastjo Apophisom³⁶³ - Sonce Rha naj bi se po staroegipčanski Knjigi mrtvih borilo s kačo Apofis in jo na svojem potovanju vsak dan ubilo. Pri tem ji je izdrlo oči in jezik. Šele tedaj je bila kača mrtva.³⁶⁴ Antične inačice boja s kačo (z zmajem) so npr. miti o Apolonu in Pytonu, Perzeju in Andromedi... Ohranilo ga je tudi krščanstvo v številnih legendah,³⁶⁵ med katerimi se je po zaslugi križarjev in zaradi razcveta herojske epike v visokem srednjem veku najbolj razširila legenda o sv. Juriju, ki reši sv. Marjeto. Pravljíčni tip AaTh 300 je, kot je ugotavljal med drugimi že Kurt Ranke, široko razširjen po vsem svetu.³⁶⁷

V drugem primeru, v pravljíci 35 (*Od kuzle rojen sin*, AaTh 300 A³⁶⁸ + 300) iz Motnika, ki prav tako vključuje uboj grozeče pošasti, junak najprej ubije tri večglave pošasti in nato njihovo mater - veliko kačo, v drugem delu pa štiriindvajsetglavega zmaja. V začetku pravljíce izvemo, da je bilo junakovo rojstvo čudežno; junak je pravzaprav ribjega izvora, izhaja iz vodnega elementa. V ikonografiji indoevropskih narodov je riba znamenje vode, simbol plodnosti in modrosti. Njegovo rojstvo je partenogenetično - 'conceptio magica'. Tovrstnega izvora je veliko število junakov (navadno dvojčki) v pravljíčnih tipih AaTh 300 A in AaTh 303, tudi Perzejevo spočetje je partenogenetično - starša sta namreč Zeus kot zlati dež in Danae. Našega junaka je rodila psica, potem ko je pojedla drobovje zlate ribe. Brata sta rodili ribičeva žena in dekla, ki sta prav tako zaužili ribje meso. Trojčki imajo zlate lase, kar je tudi znak nadzemeljskega, vendar sta brata v pravljíci značilna 'pasivna junaka'. Do vladarskega položaja jima pomaga tretji brat (*kuzlin sin*), božansko bitje, ki se, potem ko opravi svojo nalogo, vrne v svoj zunajzemeljski svet.

Köln/Graz 1966. (Po L. Röhrich, Drache, EM 3/2-3, 801)

³⁵⁶ J. de Vries, Dornröschen. Fabula 2/1958, 110-121; 117.

³⁵⁷ Po G. Schmittu (Das Menschenopfer in der Spätüberlieferung der dt. Volksdichtung. Diss. Mainz 1959) naj bi bilo v starem Orientu razširjeno darovanje devic vodnim božanstvom.

³⁵⁸ L. Röhrich, Drache. EM 3/2-3, 794.

³⁵⁹ Luc Menaše, Evropski umetnostnozgodovinski leksikon. Ljubljana 1971.

³⁶⁰ Vsekakor gre za kačo, ki je že demonizirana. Po nekaterih zelo starih predstavah je namreč bila kača gospodar življenjskega principa in vseh naravnih sil (Kaldejci so poznali eno besedo za življenje in za kačo). To je stari bog, prvi, na katerega naletimo na začetku vseh kozmogenez, preden ga detronizira religija duha (J. Chevalier, A. Gheerbrant, Rječnik simbola. Zagreb 1983, str. 796 - 799.)

³⁶¹ G. Dumézil, Tridelna ideologija Indoevropcejev. Ljubljana 1987 (prevedel Braco Rotar. Naslov izvirnika: L' idéologie tripartite des Indo-européens. Latomus, Bruxelles 1958).

³⁶² O tridelni ideologiji Indoevropcejev je pisal G. Dumézil (gl. op. prej), ki pa je za Slovane dejal, da o njihovem poganstvu premalo vemo, da bi tudi pri njih lahko dokazovali tripartitnost. Vendar pa je trojno kulturno lokacijo na Slovenskem odkrival Andrej Pleterski na Bledu: Blejski otok, Gradiška (obronek Straže) in Dobra gora (A. Pleterski, Arhitektura: Bled. Ars vivendi 9/1990, Ljubljana 103).

³⁶³ Emma Brunner-Traut, Altägypten - Ursprungsland des mittelalterlicheuropäischen Drachen? Fabula 26/1985, 72-79.

³⁶⁴ Po: V. Ia. Propp, Le radici storiche dei racconti di fate. Torino 1949, str. 431. Odsev te mitične podrobnosti ohranja tudi naša pravljíca št. 35, v kateri junak glavam premagane kače odreže jezik (gl. dalje).

³⁶⁵ Lambertus Okken, Zur Stammesgeschichte des europäischen Märchen-drachen. Fabula 26/1985, 80-97.

³⁶⁷ Kurt Ranke, Die zwei Brüder. FFC 114, Helsinki 1934, 389 str.

³⁶⁸ Ta pravljíčni tip je razširjen predvsem pri vzhodnih Slovanih in temelji na starih vzhodnoslovanskih mitičnozgodovinskih povedkah in pripovedih. V nekaterih ruskih variantah je čutiti vpliv motivov in stilističnih oblik ruskih herojskih bilinskih epov o Ilji Murmoncu. Po: Lev G. Barag, Drachenkampf auf der Brücke, EM 3/2-3, 825-834.

S šestnajstimi leti - ko dorasejo - se odpravijo trojčki na pot. V zakletem gradu (*izdani grešini*) naletijo na oviro ali boljše, na nevarnost, ki grozi svetu. Pred graščino je tudi tokrat široka voda in čez njo vodi most. Na most se postavi junak in stoji ponoči na straži. Pošasti namreč prihajajo preko kozmičnih voda. Ko odbije ura 11, prijaha jezdec s tremi glavami. Njegov konj zasluti nevarnost, obstoji in spregovori:

»Jas ne grem děl naprej, si ne upam v to grešino jēt.« Jezdec pa mu odgovori: »Zakaj si ne upaš v to grešino jēt? Tjeb se ni drugja treba bāt, koker tist'ga, k' je od kuzle rojen sin, pa bōh vē, kje je tist.«

To se ponovi tudi pri šestglavi in devetglavi pošasti. Pravljični junak vse premaga. Večglavi konjeniki so že vnaprej vedeli, pod čigavo roko bodo padli, vendar pa niso vedeli, kdaj se bo to zgodilo. Nevarnost so začutili le njihovi konji. Število tri (in v tem primeru tudi njegovi večkratniki) predstavlja - kot je bilo že omenjeno - osnovo indoevropskega religioznega koncepta. V tem primeru gre za trojstvo zla (v nasprotju s trojstvom dobrega). Zato ni slučaj, da se v tej pravljici pojavijo tudi trije tri-, šest- in devetglavi bratje, sinovi najstrašnejše - velike kače, ki speče in vsrka vase vsakega, ki se ji približa na tri ure daleč. To stori tudi z obema bratoma, *kuzlin sin* pa jo od daleč zadene z mečem, ki ga zažene kot puščico, ter zahteva, da izpljune in oživi brata, nato jo razsekajo. Vzporedno s tem tudi Apolon ubije zmaja Pythona s puščico.

Ko je zlo premagano, postavi junak enega od svojih bratov, ki ju je kača požrla in izpljunila in s tem - kot se zdi - po solarno-kulturnem iniciacijskem ritualu prerोजना vrnila svetlobi,³⁶⁹ za vladarja rešene graščine.

Podoben prizor, kot ga opisuje tukaj pravljica v motivu kače, ki požre in spet izpljune mladeniča, ohranjajo tudi likovni spomeniki. Tako vidimo mladeniča v gobcu pošastiže na zlatem keltskem kotliču iz prve polovice 1. stoletja pred Kr. iz Gundestrupa na Danskem (Copenhagen, Nationalmuseet).³⁷⁰ Pri nas pa je na hodniku gradu Cmurek ohranjen romanski relief z istim ikonografskim motivom. Morda bi smeli kot daljen spomin na ta motiv razumeti tudi v ljudski rezbarski tehniki izdelane kljuge palic s podobnimi upodobitvami, čeprav je bil pomen teh prizorov že davno pozabljen.

Boj z zmajem so podobno kot Propp povezovali z iniciacijskimi šegami tudi tako prominentni raziskovalci, kot so G. Dumézil, ki je videl v njem vzorec za iniciacijske preizkušnje,³⁷¹ dalje M. Eliade, po njegovem naj bi predstavljal zmaj simbol kaosa, smrti, zato naj bi med iniciacijo inicianta »ritualno požrl«;³⁷² ter J. de Vries, ki vidi v boju z zmajem centralno dejanje junakovega življenja in tudi ponovitev dejanja stvarjenja, ki se zato priključi iniciacijskemu ritualu.³⁷³

Pravljica se nadaljuje s pravljničnim tipom AaTh 300, podobno kot prej predstavljena pravljica 11. Junak z drugim bratom nadaljuje pot in pride do jezera, iz katerega je prihajal po svoje žrtve 24-glavi zmaj. Število 24 je dvakratnik števila 12 (slednje je zmnožek števil 3 in 4, vsota teh dveh pa je 7) in zopet predstavlja število vesoljstva; temu ustrezno poznamo 12 mesecev, 12 zodiakalnih znamenj, 12 ur dneva in noči; zmaj, ki grozi z uničenjem, je torej zopet vseobvladujoča kozmična sila:

Zrovn mésta je biu jizer, nat v izeri je biu lintver, h tem jizeri so mog'l usak dan ob devetih ano jungfravo perpelat, de je šla molt v kapelo ko je zrovn jizera stala, de koder je pāršu lintver je jo uzev in požaru. /.../ Greta nan gasthaus in ond prašata, kaj je kej noviga tukej. Ušter prav: »Neč drugja koker dvons ob devetih bo naš kral dau princjezjo lintveri. Jo že kučej tej v kočij pélà, de bo šla molt in čakat v kapelo, pr jezer jo uzame.« Zdej gre ta od kuzle rojen sin ta nater h izer, zažvižga v pārste, pride lintver po jizer, ta je mahnu iz svojim mečam po jem, in odbev mo usej šterindvejet glau, in tem glavam jezike poréže, juh da v svoj rajze tošel in gre na svoj kvartêr v mest h svojim brat.

Po opravljeni nalogi se je tudi tukaj junak z bratom odpravil v svet in nato ob vrnitvi postavil z zmajevimi jeziki goljufivega voznika na laž in s princeso oženil svojega brata. Ko je bilo to opravljeno, se je - kot pravi pravljica - »*kuzlin sin*« vrnil k božanstvu, ki ga je ustvarilo in ki ga je poslalo na zemljo, da bi premagal silo, ki je grozila z uničenjem in kaosom, ter ustvaril mir in blagostanje:

In ta od kuzle rojen sin je uzev precej po ôhčet slavo od jeh, no je rêku tako: »Zdrava ustanta, rada se jemta, mjene je sam bōh otu met na svet, de sen te dve reči premagov,

³⁶⁹ Več primerov sorodnih iniciacijskih obredij pri primitivnih ljudstvih navaja V. la Propp v *Le radici storiche dei racconti di fate*. Torino 1949, str. 358-361.

³⁷⁰ I Celti. Milano 1991, str. 539 (Katalog razstave v Benetkah, Palazzo Grassi).

³⁷¹ G. Dumézil, *Horace et les Curiaces*. Paris 1942.

³⁷² *Handvörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft* 2, 259.

³⁷³ J. de Vries, *Heldenlied und Heldensage*. Bern/München 1961, 297.

kralestu in deželjo rešju; svoje dva lastna brata sprau na dvober, in zdej bom jas mogu umret, kjer sem od kuzle rojen sin biu. Preljubi mój brat, no vsi znanci no prijatli, ostanle zdrau; na tem svet se na boma več vidl', koker na unnm.« Zginu je spred jeh, niso vidl' al' je šou u loft al' u zemljo.

Osnovno pravljlično dogajanje se torej ponovno vrta okoli uničenja grozeče nevarnosti - večglave pošasti. V pravljlici je število tri poudarjeno tako na strani dobrega (trije zlatolasi bratje) kot na strani zlega (tri-, šest- in devetglavi jezdec, sinovi strašne kače). Število tri je izrazito pravljlično število, spada že v pravljlični stil. Vendar ne izhaja vedno iz tega pomena, pač pa je uporabljeno tudi v smislu pregovora »v tretje gre rado«, kot npr. v primerih, ko v pravljlicah srečujemo tri brate ali tri sestre ali ko junak v tretjem poizkusu uspe ali pa kadar je tretji dan oz. v tretjem poizkusu junakovo prizadevanje uspešno.

V zvezi z motivom junakovega boja s kačo je zanimiv motiv, ki sicer ni osrednji, ampak je v pravljlico povsem drugega tipa vključen le mimogrede. Gre za pravljlico 10 (*Od kobil'ce an pa od pobč'a*). Tokrat se junak ne bojuje s kačo zato, da bi preprečil grozeči kaos, pač pa zato, da bi dobil njeno kožo. V kožo se mora obleči, če hoče priti živ iz goreče apnenice, kamor ga je namesto sebe poslal njegov gospodar - grof, ki si je hotel pridobiti grofičino roko. Boj s kačo je opisan v tej pravljlici takole:

Drugo jutro zguoda je šu na kačjo gorò. An ries, ko mo je pravla (kobilica), t'ko se je zgodilo. Kadar je solnce sinlo je pršla velika kača s trejm glavami na solnce griet. Zdej vzame Blajžč meč, se vstuop' an korak bliže, an vdar t'ko na muoč po vsih trejh glavah, de odletè an strelaj deleč. Več ko zan seženj sikne rdeča kri tko, de oblije vsega, potlè slieče kožo, se zavije v njo 'n gre v japnenico tobak kadit.

Triglava kača ni ogrožala zemlje, prišla je le kot latentna, trenutno mirujoča nevarnost iz svoje jame na kačji gori na površje, da bi se ogrela na soncu. Kačjo goro je treba razumeti kot velikansko skalo sredi vodovja,³⁷⁴ katerega gospodarica je. Junak, ki mora priti na goro prej, kot bi sonce vžšlo, kačo pokonča z enim zamahom meča. Koža po simpatetični magiji ohrani moč te kače, ki ima lastnosti elementa, kateremu gospoduje (vode, ki je tudi princip življenja). Torej moč, da nasprotuje ognju.

Prav tako odseva mitološke korenine konec pravljlice, v katerem junak svojo čudežno pomočnico kobilico na njeno lastno zahtevo ubije. V povezavi s pravljličnim dogajanjem spominja to - kljub pozneje dodanemu motivu zakletve - na indoevropsko kozmogonsko žrtvovanje konj.³⁷⁵

»Stekleni gospod«

Gospod iz drugega sveta, ki se najpogosteje pojavlja v pravljličnem tipu AaTh 461 in mu je drugi del svoje študije »Der Mann aus dem Paradiese« posvetil A. Aarne,³⁷⁶ se v obravnavanih pravljlicah - v ta tip se uvrščajo štiri - imenuje *Gvaževnat mož, ko ima tri zvate perese* (40); *Hudič* (5, 73), *Ptič Vedomec*³⁷⁷ (96). V pravljlici mora junak, podobno kot Jazon zlato runo, dobiti tri peresa ptiča Vedomeca ali pa tri funte hudičeve volne. V tem pravljličnem tipu ni junaškega boja, kot pri ubijalcu zmaja, tu mora junak določeno stvar le poiskati in prehoditi težko pot, si pridobiti naklonjenost žene steklenega gospoda, kajti žena ga mora pred gospodarjem dežele duš skriti bodisi pod posteljo ali v pepel, da ga ta ne bi našel in ubil; ona pozve pri možu za rešitev ugank in mu nazadnje tudi izpulji peresa ali volno.

Stekleni mož ni zgolj pravljlični sad pripovedovalčeve domišljije, pač pa je v ljudsko pripovedništvo prišel iz mita. Predstave o gospodarju sveta duš so morale biti zelo stare, poznane tako v starih mezopotamskih kulturah kot v antiki. Ta pravljlični tip sta vzporedila z germanskimi miti že J. Bolte in G. Polivka. Saxo Grammaticus v 8. knjigi na str. 294 namreč piše: »Thorkill je došel v Utgard, ki je opisan kot pekel, in tam izpulil Utgarthilokiju iz brade enega njegovih dolgih las, ki razširjajo strašni smrad.« (BP I, str. 289). Verovanje, da je moč osebe skrita v njegovih laseh, pa je še starejše, poznamo ga npr. iz grškega mita o Pterelaosu, Pozejdonovem vnuku, ki mu je zlat las na glavi zagotavljal zmago in življenje; prav tako naj bi imel Nisos, kralj Megare, škrlatni koder, od katerega je bilo odvisno njegovo življenje in usoda Megare. Še bolj znano je biblijsko sporočilo o Samsonu, čigar moč se je skrivala v njegovih dolgih

³⁷⁴ Prim. R. Katičić, *Nachlese zum urslawischen Mythos vom Zweikampf des Donnergottes mit dem Drachen*. WSJ Bd 34/1988, str. 61.

³⁷⁵ Prim. R. Katičić, *Hoditi - roditi*. WSJ 33/1987, str. 41.

³⁷⁶ Antti Aarne, *Der Reiche Mann und sein Schwiegersohn*. Vergleichende Märchenforschungen. FFC 23 Hamnina 1916. Izvor tega pravljličnega tipa odkriva v Orientu (Jutrovih deželah).

³⁷⁷ Vedomec v ljudskem izročilu navadno predstavlja vzporednico srbskemu Zduhaču - duh spečega človeka. Vedomci naj bi se ponoči shajali na križpotih in se pretepali in trkali kot kozli. Če zalotijo človeka, mu slečejo kožo in ga pojedjo do kosti, potem pa se v zabavo s kostmi obmetavajo. Ko se naigravo, kosti spet stlačijo v kožo, obudijo človeka v življenje in ga spustijo, da nadaljuje svojo pot. (D. Ovsec, *Slovanska mitologija in verovanje*, Ljubljana 1991, str. 475). V tej pravljlici, kjer se pojavlja kot ptič, pa je bližji nemškemu Seelenvogel. Prav po tem preskoku iz nemškega imena Seelenvogel na slovensko ime Ptič Vedomec, lahko sklepamo, da je pri tem izročilo imel močno vlogo nemški vpliv.

³⁷⁸ Po: Maja Bošković - Stulli, Narodna predaja o vladarevoj tajni. Zagreb 1967, str. 148. Prim. tudi: Ulrich Marzolph, Drei Haare vom Bart des Teufels. EM 6, 346.

³⁷⁹ Hedwig von Beit, Symbolik des Märchens. Berlin 1952, str. 47 - 57. Po stari litvanski šegi so npr. mrtvemu dajali v grob medvedje kremplje, da bi laže splezal na stekleno goro. V: L. Röhrich, Märchen und Wirklichkeit, str. 65. Prim. tudi: Claude Lecouteux, Aspects mythiques de la montagne au Moyen Age. Le monde alpin et rhodainien 12/1982, 1-4, 301-311.

³⁸⁰ Podobne predstave lahko zasledujemo tudi pri drugih orientalskih in evropskih mitologijah. Mircea Eliade, Schamanismus und archaische Ekstasetechnik. Zürich und Stuttgart 1954, str. 256. Prim. tudi izročilo o Golgathi, ki naj bi bila v središču sveta in vrh kozmične gore, hkrati pa kraj, kjer je bil ustvarjen in pokopan Adam. Tako teče Odršešnikova kri na Adamovo lobanjo in ga odreši (ibidem, 258).

³⁸¹ Morebitno povezavo med Harpijami in Sirenami ter ptičem duš nakazuje M. P. Nilsson, str. 197-9.

laseh. J. G. Frazer je razlagal tabuistične predpise okoli las in brade dvopomensko - na eni strani naj bi se v laseh zadrževala modrost in duh glave, s tem naj bi bili lasje tudi sedež človekove moči; po drugi strani pa naj bi si po magično-simpatetičnem delovanju pridobil moč nad človekom tisti, ki bi se polastil pramena njegovih las (pars pro toto). Zato naj bi se svete osebe izogibale striženju las.³⁷⁸

Iz te vrste mitov, ki so osnovani na verovanju v moč, skrito v laseh, izvira motiv o zlatih peresih, hudičevi volni itd. V pravljicah se je motiv razvijal po svoje, ne več odvisno od mita. Toda le če upoštevamo njegov zgoraj nakazani mitični izvor, si lahko razložimo, zakaj se je v pravljici do teh peres (volne) tako težko dokopati in to le z ukano lastnika. Tako v obravnavanih štirih pravljicah - kot tudi sicer v pravljicah tega tipa - ne gre za pridobitev moči nad tistim, ki mu je treba izpuliti peresa (volno), pač pa naj bi izpuljena peresa prinesla blaginjo tistemu, ki jih bo dobil. Ob tem so zaznavni še sledovi drugega mita, ki je očitno tudi vplival na oblikovanje motiva: Jazonova pridobitev zlatega runa.

Stekleni gospod, krilata pošast, je živel na stekleni (40, 73) oz. črni (96) gori, ki v pravljici simbolizira deželo duš;³⁷⁹ je - kot se zdi - vladar kozmične gore. Po mezopotamskem verovanju je gora v središču sveta povezovala nebo in zemljo, podobno kot drevo življenja, bila je torej 'gora na stičišču dežel'.³⁸⁰

Živim je »gospodar duš« seveda nenaklonjen, hkrati pa je vseveden. Zjutraj odleti v svet in se zvečer vrne nazaj. V pravljici 96 je Ptič Vedomec takole opisan:

Zdaj pa je izvedel kralj, da živi nekje na svet nek velikanski človek, ki je napol mož, napol pa ptič. Tisti ptič je zletel zjutraj, zvečer pa priletel zopet nazaj. Pravili so mu ptič Vedomec in to zato, ker je vse vedel za vse stvari, ki so na zemlji, pod zemljo in pa nad njo. Njegova peresa so imela tako moč, da je tista kraljevina, ki je imela tri njegova peresa, bila srečna in blagoslovljena do konca dnij. Drugače pa je bil ptič Vedomec hudoba in je žrl človeško meso.

Ptič Vedomec je - kot sporoča pravkar navedeni citat pravljice 96 - žrl ljudi, Hudič v primeru 5, ki je varianta istega tipa, pa na svetu *duše lovil*. Po tej lastnosti je, kot rečeno, soroden germanskemu Ptiču duš (Seelenvogel) oz. človeškemu ptiču (Menschenvogel), delno morda tudi grškim Harpijam in Sirenami.³⁸¹ V vsakem primeru ima ta lik korenine v predstavah o smrti in obnavljanju. Kljub temu, da pravljica pravzaprav govori o potovanju na oni svet, si smrt in rojstvo v tem pravljicnem tipu podajata roko.

V primeru 96 (*Pravljica o ptiču Vedomcu*, iz Rimskih Toplic) naj bi živel veliki ptič za tremi deželami, in sicer za: tretjo deželo - kjer so imeli jablano, ki ni več rodila zlatih jabolk, in bolno kraljično; za sedmo deželo - kjer je usahnila živa voda, ter za deveto deželo - kjer so bili vsi razen starega kralja okameneli. Tukaj pokaže stari kralj mladeniču pot do Vedomčevega doma:

»Sedem dnij še hodi, pa boš videl na črni gori belo hišico, tam je doma Vedomec; ponoči pa nikar ne hodi, ker takrat je doma in te požre, zato glej, da prideš podnevu.« Mladenič se drži navodil in, ko pride do Vedomčevega doma, mu odpre *»silno grda in stara ženska«*.

Zelo podobne težave kot v zgornjem primeru so imeli tudi ljudje, mimo katerih je moral pastorek v pravljici 73 (*Kak' je šu àn fant pà tri funte hudičeve vovne na glažova gura* iz Št. Janža pri Tomišlju). Na stekleno goro ga je poslala mačeha, češ da je hudičeva volna edino zdravilo za njeno bolezen. Pot je fanta peljala mimo vasi z usahlim vodnjakom, dalje mimo hruške, ki ni več rodila zlatih hrušk, do vode, čez katero je ljudi prevažal brodar, ki se je želel tega posla znebiti, dalje do puščavnika, ki mu je posodil svojega kozla, s katerim je fant v treh dneh in nočeh prejezdil širen gozd, da je nazadnje prispel na stekleno goro, kjer ga je sprejela pošast.

V pravljici 5 (*Tri funte hudičeve volne* v Vipavskega) pošljeta starejša brata tretjega - trapa, da bi se ga znebila, po tri funte hudičeve volne v pekel. Hodi dolgo, dokler ne pride do gradu, kjer so ga prosili, naj poizve, zakaj njihovo drevo samo cveti, sadov pa ne obrodi. Po enem dnevu potovanja pride do velike hiše, kjer so imeli mutasto hčer.

Tudi za njo naj bi odkril zdravilo. Nazadnje želi brodar še izvedeti, kako bi se rešil neprijetnega opravila. Ko končno prehodi še puščavo, dospe do vrat, kjer je bil predpek, potrka in odpre mu hudičeva žena.

Nekoliko drugačne težave imajo ljudje, ki jih sreča mladi grofič v pravljici 40 (*Od gvaževnate goré*). Na pot ga pošlje oče, ker ga je bil pri britju urezal (motiv je morda nastal po izročilu, na katerem temelji motiv Trajanovega britja³⁸²). Pri prvi hiši so ga prosili, naj od *gvaževnat'ga moža* zve, kje je njihova hči, ki je po rojstvu izginila; pri drugi hiši, naj bi *gvaževnat'ga moža* vprašal, kje je ključ, ki odpira zlato skrinjo. *Vodnar*, ki ga je prepeljal čez vodo, pa je želel vedeti, kako bi se rešil brodarstva. Grofiču je pokazal tudi cesto, po kateri lahko pride do *gvaževnate grašine*. Odprlo mu je dekle, ne pošast oz. hudičeva žena (kot v gornjih treh primerih). Iz nadaljevanja tudi izvemo, da je to ravno tisto dekle, za katerega so v prvi hiši grofiča prosili, da poizve, kje je. Ta motiv spominja na antični mit o Hadesu, ugrabitelju Persefone.

³⁸² Več o tem gl. Maja Bošković Stulli, Narodna predaja o vladarevoj tajni. Zagreb 1967, str. 148.

Votiv krstače. SEM

³⁸³ Prim. Wolfgang Röllig, *Gilgamesch*, EM Bd. 5, 1247-1250.

³⁸⁴ Votivi - največkrat iz voska - v obliki žabe oz. krastače, s katerimi so žene, ki niso mogle imeti otrok, 'prosile' za potomstvo, so bili pogosti na Slovenskem pa tudi drugod v srednji Evropi in Mediteranskem svetu še v začetku 20. stoletja. Strokovnjaki si sicer še niso edini v tem, kako je prišla podoba krastače v povezavo z žensko rodovitnostjo, čeprav je ta simbolika poznana že v starem Egiptu; prevladuje pa mnenje, da zato, ker naj bi podoba krastače spominjala na žensko maternico (Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens Bd. 5, Berlin Leipzig 1932/33 (Kröte); Klaus Beitz, *Volks Glaube*. München 1981, T. 33 a-c; G. Makarovič, *Slovenska ljudska umetnost*, Ljubljana 1981, 122). Bolj verjetno pa se zdi, da je bila podoba žabe prvotno privzeta v ex voto zaradi simbolične vsebine, ki jo narekuje njena narava: v suhih, jalovih zimskih mesecih je žaba skrita v blatu na dnu jezera, zato je nenadna žabja pesem pomladi znak obnavljanja, letnega prebujanja narave, vstajenja. Navidezna "podobnost" bi bila tako le sekundarnega pomena.

³⁸⁵ HDA 5, p. 612.

³⁸⁶ Hedwig von Beit, *Symbolik des Märchens*, Bern 1952, str. 36.

³⁸⁷ Max Lüthi, *Märchen Rapunzel*. Zürich 1959, str. 18. Prim. tudi: J. Tušek, *O čarovnih zeliščih II*, SG 9, Celovec 1863, 64.

³⁸⁸ Črv po analogiji in v nemščini tudi etimološko predstavlja zmaja (Wurm > Lindwurm > lintvern). Tako nebesni ptič (kadar krade jabolka) kot htonično bitje - zmaj, kača lahko preprečita blagostanje in povzročita težave.

³⁸⁹ Joža Mahnič, Roža mogota. *Slavistična revija III/1950*, str. 125-136; str. 130.

³⁹⁰ Gl. Agrarna in družbena zgodovina Slovencev I, Ljubljana, 68.

Opisane poti, ki so jih junaki v teh štirih variantah pravljničnega tipa AaTh 461 morali prehoditi, predstavljajo pot do drugega sveta. Na poti le redko manjka široka voda, prek katere prevaža potnike brodar, kot antični Haron čez reko Stiks v Hades. V babilonskem epu o Gilgamešu potuje Gilgameš k junaku, ki se je rešil ob vesoljnem potopu - Utnapištimu. Čez vodo, onkraj katere živi na koncu sveta Utnapištim, ga prepelje brodar Uršanabij. Po raznih dogodivščinah mu izda Utnapištim, po nasvetu svoje žene, skrivnost rastline življenja z imenom »Mlad bo človek kot starec«, ki raste v Apsû - vodi podzemnih globin.³⁸³

Voda življenja, jablane s čudežnimi sadeži, široka voda, steklena gora, žena gospodarja duš, vse to so pravljnične sestavine, ki imajo dolgo tradicijo. Ta tip pravljnice je očitno povezan z izročilom, ki se je prenašalo že vsaj od epa o Gilgamešu dalje.

V tem pravljničnem tipu se pogosto srečamo z vodnjakom oz. strudencem žive vode in jablano z zlatimi sadeži. V primeru 96 je živa voda zopet pritekla, ko so ubili žabo na dnu vodnjaka. Žaba, ki so jo skoraj po vsem svetu zamenjevali s krastačo, ima različne, pogosto nasprotujoče si simbolične pomene.³⁸⁴ Junak v pravljici mora žabo odstraniti in ubiti, torej je njena vloga v pravljici označena negativno. Obstajajo pa tudi variante, kjer fant žabo posuši in zmelje, nato pa zmlato daje kraljični v pijači, ter jo na ta način ozdravi. Med drugim je namreč v zvezi z žabo oz. krastačo ohranjeno verovanje, da naj bi potegnila strup iz vodnjaka, na katerem sedi, nase. V tem smislu naj bi torej imela očiščevalno vlogo, podobno naj bi potegnila nase tudi strup iz človekovega telesa, zato so jo uporabljali tudi v ljudski medicini.³⁸⁵ V tem pravljničnem motivu prihaja torej do izraza dvojna narava žabe. Po eni strani negativna, ker zamaši iztok vode, po drugi - v varianti - pa pozitivna, ker ima očiščevalno in vegetacijsko moč.

Kot meni Hedwig von Beit je vodnjak, ki je sicer znan predvsem kot simbol izvora življenja (poleg tega, da simbolizira magično kraljestvo ali deželo duš in duhov) pogost simbol žensko-materinskega principa in je razločno povezan s predstavami o rojstvu. Od tod široko razširjeno verovanje, da pridejo majhni otroci iz vodnjaka, od koder jih potegnejo štorklje.³⁸⁶

Druga naloga, ki jo fant, vračajoč se od Steklenega gospoda, izpolni, je oživitev nerodovitnega drevesa. Čudežni sadeži, ki se tako pogosto pojavljajo v pravljicah, imajo po Maxu Lüthiju apotropijsko ali pa afrodizijsko funkcijo. Učinek je po navadi obojestranski.³⁸⁷ Kraljestvo, ki ima zlata jabolka, je torej zaščiteno in rodovito. Dobiti jih predstavlja najtežjo nalogo, zato so zlata jabolka tudi simbol vladarske moči. Simbolika zlatih jabolok je jasno ohranjena npr. v pravljici 96. Mladenič je moral izpod korenin jablane - podobno kot iz vodnjaka žabo - odkopati velikega črva,³⁸⁸ nakar se je drevo streslo in naenkrat je viselo na njem vse polno jabolok, samih zlatih. Kralj je mladeniču dal najlepše jabolko in mu rekel: »Vzemi to jabolko, ona je znamenje moči in sreče. Nad državo, ki jo vlada to jabolko ne bo prišla nikoli kuga vojske in nesreče. Vstani kraljevič, živi in vladaj srečno na vekomaj!« Kaže, da čudežna drevesa v takih čudežnih pravljicah izvirajo iz predstav o drevesu življenja.

Čaščenje svetega drevesa in studenca pod njim je povezano s predstavami o drevesu življenja, razširjenimi tudi na slovenskih tleh. Spomnimo se samo številnih vaških lip, kjer so se odvijali vsi najpomembnejši dogodki v soseski; celo sodbe in zborovanja vaških starešin. O trdoživosti tega verovanja so ohranjena poročila, npr.: »Vera v prirodne sile in stare bogove je morala biti zlasti med Slovenci ob gornji Soči izredno živa, saj so v Kobaridu z inkvizicijo preganjali častilce svetega drevesa in studenca pod njim še v začetku 14. stoletja. Seveda pa to jedro ni docela samorodno slovensko in je verjetno v marsičem pognalo iz evrazijske mitološke praskupnosti.«³⁸⁹ Na Slovenskem so tudi zelo pogosta krajevna imena po listavcih in sadnem drevju, pri tem pa tovrstni toponimi, po mnenju M. Kosa, sovpadajo z območji starejše slovenske agrarne naselitve.³⁹⁰ Čeprav je ta trditev precej negotova, smemo morda iz vsega, kar je bilo že prej navedeno, sklepati, da je bila simbolika drevesa še dosti dolgo živa na naših tleh.

Stvarnost, ki odseva v variantah obravnavanega pravljničnega tipa AaTh 461, je povezana

z izročilom najstarejših civilizacij (prim. ep o Gilgamešu). V njih lahko prepoznamo ostanke antičnih in starogermanskih verovanj. V kolikšni meri so bile te predstave razširjene tudi pri nas, je vprašanje, ker je o verskih predstavah Slovanov bolj malo znanega. Le nekaj elementov iz predstavnega sveta, ki ga ohranja pripovedno izročilo, lahko dokumentiramo tudi na našem etničnem prostoru, tako npr: verovanje v moč, ki naj bi se skrivala v laseh, v povezavi z nastrižnim kumstvom; čaščenje drevesa življenja in vodnih virov kot virov življenja ter predstave o tem, da je oni svet onkraj velike reke. Tudi najrazličnejša verovanja in vraževerja v zvezi z žabo oz. krastačo in zmajem so bila pri nas razširjena. Lahko pa upamo, da bomo čez čas, če se bo nadaljevala smer raziskovanja, ki mu utira pot R. Katičič, o starih slovanskih verovanjih pri nas vedeli kaj več.

Čudežni pomočniki

V številnih pravljicah se na junakovi strani pojavlja žival ali oseba nadnaravnih sposobnosti. Namesto njega opravi vse težavne naloge, ki jim sam nikakor ne bi bil kos oz. ga reši iz vseh grozečih nevarnosti. Največkrat orel ali ne posebej imenovani veliki ptič, medved, lisica, konj, maček, pes, krava, pa tudi mravlje in čebele, celo miši in ščurki; med antropomorfnimi pomočniki pa npr. starček (kot Bog, angel varuh...), personifikacije vetrov, časa ipd. ter osebe z nadnaravnimi sposobnostmi.

J. Grimm, E. B. Tylor in zgodnji antropološko usmerjeni folkloristi so menili, da so čudežni pomočniki ostanke animističnih religij oz. nazorov kulturnih okolij, katerih pripadniki so videli v vsem živečem nekaj božanskega.³⁹¹ V. Ia. Propp domneva, da so nekateri živalski pomočniki prišli v pravljice iz starih verovanj oz. religiozne in zdravilne prakse, podobne tisti, ki je bila še do nedavnega živa npr. pri Ainosih, pri tunguških šamanih Transbajkala, Ostiacih ob reki Jenisej itn.³⁹² M. Lüthi in S. Thompson označujeta čudežne pomočnike kot nadnaravne.³⁹³ Tako tudi J. de Vries, ki meni, da je motivika živalskega pomočnika spomin na staro družbenorazvojno stopnjo, ki je priznavala žival in človeka za enakovredna in često celo pripisovala živali večjo oblast (od tod živalski totemi in boštva v obliki živali). Živali v pravljicah je treba v mnogih primerih imeti za božanske sile, nastopajoče v živalski podobi.³⁹⁴ V pravljичnih pomočnikih vidi predstavnike onstranstva tudi F. Karlinger.³⁹⁵ Po M. Eliadovem mnenju pa naj bi bili tako čudežni pomočniki kot tudi junakovi nasprotniki prvotno mitične figure, ki so izgubile svojo identiteto.³⁹⁶ L. Röhrich razlaga motiv hvaležnih živali bolj kompleksno. Korenini naj bi namreč v lovskih družbah; v njih je žival človeku najpomembnejše bitje. V odnosu do živali prevladujeta v ljudeh dve nasprotujoči si težnji - na eni strani želja žival ubiti, na drugi težnja k ravnanju z njo kot s človeku enakovrednim bitjem; saj je od njene usode odvisno človekovo življenje. Hvaležna žival, ki postavlja pred preizkušnjo človeškost junaka, naj bi predstavljala sintezo obeh nasprotujočih si nagibov.³⁹⁷

O mravljah in čebelah v pravljicah je bilo govora že v poglavju o šegah, enako že tudi o vlogi ptič. Vendar pa bi se bilo le še potrebno ustaviti pri velikem ptiču, ki v pravljicah junaku večkrat pomaga s tem, da mu prinese čudežno zel oz. vodo življenja, kot npr. v pravljичnem tipu AaTh 531 »O pravem in lažnem kraljeviču« kamor spada pravljica 27 (*Kraljevi sin*, Poženik pri Cerkljah) in drugi del pravljice 40 (*Od gvaževnate goré*, Trojane). Ta pripoveduje, da je *tiči kralj* pravljичnemu junaku iz hvaležnosti, ker mu je ta *žvav nafutrov*, prinesel vodo življenja,³⁹⁸ ki jo je po dolgem iskanju dobil v peklu. Tukaj imamo torej opraviti s podobnimi predstavami, s kakršnimi smo se srečevali v zgornjem poglavju, namreč, da je treba iskati vodo ali rožo življenja v deželi duš. Tudi Zeusov orel je pomagal Psyhe, da je izpolnila naloženo ji nalogo, s tem da ji je prinesel vodo iz Stiksa.

Orlu ali, kot v primeru 24, nedefiniranemu velikemu ptiču (v primeru 40 je imenovan ptičji kralj) je pomembno mesto v človekovi domišljiji pripadlo že vsaj z nastankom mita o Etani. Posredniško vlogo med zemeljskim in izvenzemeljskim svetom ponazarja krilatost. Orel je prebivalec krošnje drevesa življenja. Z njegovo pomočjo naj bi mdr. tudi šamani črpali svojo spiritualno, kozmično moč. Takšna verovanja naj bi po I. Levinu³⁹⁹ botrovala babilonskemu mitu o Etani. Čeprav to ni splošno sprejeta hipoteza

³⁹¹ Po: Carl Lindahl, Dankbare (hilfreiche) Tiere, EM.

³⁹² V. Ia Propp, Le radici storiche dei racconti di fate. Torino 1949, str. 268.

³⁹³ S. Thompson, The Folktale. New York 1951, 47 s.

³⁹⁴ Betrachtungen zum Märchen. FFC 150/ 1954, str. 146.

³⁹⁵ F. Karlinger, Jenseitswanderungen in der Volkserzählung (v: Gehrts, H./ Lademann-Priemer, G. (edd), Schamanentum und Zauber märchen. Kassel 1986, 178-191.

³⁹⁶ M. Eliade, Wissenschaft und Märchen (v: F. Karlinger (ed.), Wege des Märchenforschung. Darmstadt 1973, 311-319, 316 s.)

³⁹⁷ L. Röhrich, Sage und Märchen. Freiburg/ Basel/ Wien 1976, 194.

³⁹⁸ Več o čudežnosti vode gl. Janez Majciger, Voda in njene moči v domišljiji štajerskih Slovencev. Kres 1883.

³⁹⁹ I. Levin, Etana. Die keilschriftlichen Belege einer Erzählung. Fabula 8, 1966, 1-63.

⁴⁰⁰ H. Freydank, Die Tierfabel im Etana-Mythus. Mitteilungen des Instituts für Orientforschung 17/1971, 1-13. (Po: Wolfgang Röllig, Etana, EM 4, 497.

⁴⁰¹ Prim. S. Thompson, The Folktales, New York 1951, 42,

⁴⁰² Prim. V. Ia. Propp, Le radici storiche dei racconti di fate. Torino 1949, str. 268

⁴⁰³ Prim. M. Matičetov, Bär (Wolf) im Gespann, EM 1, 1204-1207. Isti: Po sledovih medveda s Križne gore. Loški razgledi, Škofja Loka 1987, str. 163 - 200.

⁴⁰⁴ J. Musek, Simboli, kultura, ljudje, Ljubljana 1990, str. 229.

in se zdi danes raziskovalcem bolj verjetna razlaga H. Freydanka, ki vidi podlago za nastanek te zgodbe v verovanjih povezanih z lovskimi rodovnimi totemi,⁴⁰⁰ je več kot verjetno bistvo alegorij, ki se vežejo nanj, prav orlova sposobnost, da se povzpne v nadzemske višave.

Pravljice, kot primer 24, nekako od daleč spominjajo na ta mit,⁴⁰¹ v katerem je veliki orel odnesel junaka Etano, potem ko ga je ta negoval toliko časa, da so se mu zacelile ranjene peruti, v nebo, v nadzemsko kraljestvo po čudežno zdravilno rastlino. V naši pravljici 23 pa je ptič potem, ko ga je pastir pustil pri življenju in poskrbel, da so ga hranili prvo leto s 100, drugo leto z 200 in tretje leto s 300 voli, obljubil junaku zlato jabolko. Dobil ga bo od ene ptičevih sester, če ga bo peljal domov. Ptiču mora na pragu odsekati glavo, ga s tem rešiti zakletve in mu vrniti človeško podobo. Zlato jabolko, ki ga dobi za plačilo, ima posebno moč:

»Če boš jabolko kvišku zalučil, se ti bo dovolj piti in jesti napravilo, če ga čez kako vodo veržeš, se ti bo razgernila.«

Ukleti ptič, ki je v trenutku, ko ga je pastir 'žrtvoval' in mu odsekal glavo, dobil človeško podobo, naj bi prišel v pravljico po V. Ia. Proppu⁴⁰² prek verovanj, kot so bile npr. verske predstave Ainosov, da je 'sveti' orel, katerega je svečenik pri obredu žrtvoval, hvaležen za to dejanje, kajti zdaj šele se je lahko vrnil v svoje kraljestvo v onstranstvu, od koder potem lahko ljudem tudi pomaga.

Podobno kot mora velikega ptiča po opravljenem podvigu junak ubiti, zahtevajo to od svojih pravljicnih spremljevalcev pogosto tudi drugi živalski pomočniki, tako npr. medved v pravljici 98 (*O zlatem ptiču, o najhitrejšem konju in od Morskega dekelta*, AaTh 550, Rimske Toplice): Tretji kraljevi sin je na straži obstrelil zlato ptico, ki je kradla očetova jabolka. Ko se za bratoma nazadnje tudi sam odpravi v svet, da poskusi svojo srečo pri iskanju ptiča, sreča na poti medveda:

Kakor k bratoma, pride k njemu medved in spregovori. Kraljič pa je bil dobrega srca in da medvedu kos mesa rekoč: »Eh, malo imam, pa če si lačen, tu imaš!« Medved se v sede in žre, žre, nazadnje pa plane še na konja, ga raztrga in pohrusta. Kraljič ga gleda, nazadnje pa le reče: »Ja viš, kaj si pa storil? kako pa naj pridem dalje?« - »Oj«, mu reče mrcina, »le na mene se vsedi, pa bo! Zdaj mi pa povej kam greš in po kaj?«

Motiv, da junak medveda zajaha oz. vpreže v voz, je izpričan že vsaj od Ezopovih basni dalje.⁴⁰³ Toda vloga medveda je v pravljicah mnogo bolj čudežna kot v basnih ali legendah. V pravljicnih tipih AaTh 550 ali AaTh 551 medved namreč ne le, da junaka prenaša, pač pa mu s svojimi nasveti tudi pomaga pridobiti, npr. zatega ptiča, najhitrejšega konja, Morsko deklico, kot v našem primeru, v katerem ga tudi obudi k življenju, potem ko sta ga brata - razbojnika, ki so ju hoteli obesiti, ubila, čeprav ju je rešil izpod vislic. Tudi tokrat je medved kraljeviča oživil z živo vodo:

Kar pride nekoč mimo oni medved in se silno vžalosti, ko zapazi mladeniča mrtvega. Potegne ga na kraj ceste, sam pa gre daleč, daleč v gore in poišče žive vode./.../ Ko pride čez dolgo zopet nazaj, ga polije z ono vodo in res, kraljič je odprl oči.

Pravljica se konča - kot rečeno - tako, da medved kraljeviča preprosi, da ga ubije. Izkaže se, da je bil zaradi neke pregrehe (prekršek tabuja?) v medveda začaran mladenič. Medveda kot živalskega pomočnika v tem pravljicnem tipu bi se dalo razložiti na več načinov, skoraj z gotovostjo pa bi se dalo reči le, da je imel ta motiv ob nastanku določene verske osnove, bil pa je dovolj prožen, da so ga poznejši rodovi in ljudje v drugih kulturnogeografskih območjih lahko poljubno prilagajali svojemu okusu in načinu mišljenja, dokler ni nazadnje od njegovega sporočila ostal le moralni poduk, zaviti v fantastiko.

Medved je bil zlasti pri severnih narodih najpomembnejša žival, zelo pogosto čaščen kot totemski prednik. Simbolika medveda je bila pri slovanskih narodih izjemno pomembna.⁴⁰⁴ Sklepali bi torej lahko, da je prišel medved - kot tudi sicer nekateri živalski pomočniki - v pravljice iz verovanj povezanih s kultom prednikov. Motiv zakletve na koncu se sicer s takšno razlago ne ujema, vendar je povsem možno, da je v pravljico prišel pozneje oz. dodatno.

V obravnavanih pravljicah je motiv zakletve povezan tudi s čudežnim pomočnikom

konjem v primeru 10. Konji so po navadi vključeni v pripoved le kot del opreme, ki jo junaku preskrbijo mrtvi starši, tako v obravnavanem primeru 39 (*Od štavvarja*, AaTh 530, Vransko) ali jo dobi na kak drug čudežen način, npr. v pravljici 47 (*Trije sinovi*, AaTh 314, Šmartno pri Kamniku). Le v pravljici 10 (*Od kobil'ce an pa od pobča*, Ročinj na Primorskem) se pojavi kobilica kot pravljici čudežni pomočnik, ki pomaga tudi z nasveti in dejanji. V tej pravljici je precej odstopanj od osnovne sheme pravljичnega tipa AaTh 531, tako da jo že težko uvrstimo pod ta pravljичni tip. Blaž - tako je junaku ime - dobi čudežnega konja v trenutku, ko uide smrti, ki mu je grozila (do desetega leta) po prerokbi ob rojstvu. S kobiličino pomočjo dobi službo pri grofu v nekem oddaljenem mestu, kamor ga je vodila kobilica skozi gozd. Grofu je Blaž prisiljen pomagati pri snubljenju neke grofične, ki si je zaželela zlato jabolko, zlato pero in zlat križec - prav te predmete pa je junak na svoji poti s kobilico že našel. Nazadnje kobilica Blažu tudi svetuje, kako opraviti zadnjo grofičnino nalogo, naloženo snubcu, namreč pokaditi pipo tobaka v goreči apnenici. Blaž opravi tudi to namesto snubca, vendar se za razliko od večine variant tega pravljичnega tipa ne poroči s princeso, pač pa se vrne na svoj dom. Pred tem kobilico na njeno izrecno zahtevo ubije. *Zdej je zletu ž nje an liep biel golob. »Srečna sem jest duša an srečen si ti, k' sme rieš. Že šest'n devedeset liet sem se vicala tom, čjer sme najd.«*

Tudi v tej pravljici torej konj v trenutku, ko ga junak ubije, zopet dobi človeško naravo, tokrat v podobi odrešene duše (goloba), ki odleti proti nebu.

V pravljici je združenih toliko motivov, da bi bilo tvegano določati, kaj je bilo njeno prvotno jedro. Vsekakor dopušča konec (junak kobilico ubije), kljub motivu rešitve iz zakletega stanja, domnevo, da je morda treba videti v njej tudi spomin na žrtvovanje konja (prim. poglavje »Naravni red in sile, ki ga ogrožajo«).

Konj je bil ena najpomembnejših žrtvenih živali živinorejsko-poljedelskih indoevropskih družb. Njegova žrtev je bila v okviru prvih živinorejsko-poljedelskih civilizacij potrebna za obnovo, prerojenje, rodovitnost narave, skratka, za odrešitev sveta. Kult konj, razvit že pri protoindoevropskih ljudstvih,⁴⁰⁵ se je razširil po širokem evrazijskem prostoru. Konje so častili mdr. Kelti, Iliri,⁴⁰⁶ Skiti. Zasedal je pomembno mesto tako v solarnem in lunarnem kultu in v kultu prednikov. Konjska maska 'rusa' je za košuto ena najstarejših mask, do danes ohranjenih na Slovenskem. Kot ruso in šimeljna (ali šimlo) jo srečujemo povsod tam, kjer o razviti konjereji v Noriku (noriška pasma!) priča kult keltske boginje Epone (epo, kelt. = equus, lat. = konj), zaščitnice konj.⁴⁰⁷ Njej posvečen dan je bil 18. december.⁴⁰⁸

Alegorični motivi v tem primeru, kot tudi v omenjenih pravljicah 39 in 47, ter ostali, ki so na kakršenkoli način povezani s konjem (namreč: hlevarjeva maska, konji s škrlatno, srebrno in zlato opravo, mrtvi oče kot darovalec iz onstranstva, konj-človek ipd.), bi omogočali domnevo, da so na nastanek tovrstnih pravljic vplivali kulturni miti zgodnjih živinorejskih družb, ki so - vsaj po, do danes ohranjenih, kulturnih spomenikih in posameznih sestavinah v okviru nekaterih šeg sodeč - morali biti poznani tudi na naših tleh. Svetnik, ki je s krščanstvom postal zavetnik konj - sv. Štefan - je namreč na slovenskem podeželju še danes zelo priljubljen in so mu posvečene številne cerkve.⁴⁰⁹ Čaščenje, ki je povezano z njim, kaže na to, da je sv. Štefan nadomestil svojega poganskega prednika in postal zavetnik konj in živine sploh, kot je domneval že Fr. Kotnik (1928). Ker je bil praznik germanskega boga Frôja, zavetnika konj in živine, ter njegovega domnevnega slovanskega vrstnika Velesa v času okoli zimskega kresa, je kaj naravno, da je sv. Štefan prevzel njegovo mesto. Od tod tudi vrsta svetoštefanjskih šeg, od katerih se jih je komaj kaj rešilo v naš čas.⁴¹⁰

V pravljici 18 (*Koža od uši*, AaTh 546, Šempeter na Primorskem) sta pri tekmi za princesino roko čevljarju pomagala miš in ščurek. Povedala sta mu, da je to, kar je kralj razstavil, odrta koža uši.

Kot kaže ni zgolj slučaj, da je miš čudežni pomočnik ravno v pravljici, kjer je treba nekaj uganiti. Miš je veljala - čeprav je imela kot škodljivka in prenašalka bolezni tudi negativen značaj - za žival z mantičnimi in demonskimi sposobnostmi (po njenem obnašanju so napovedovali prihodnost). Povezovali so jo z Apolonom, ki je bil med drugim tudi bog preroštva. Apolon Smintheus (Mišar) je najprej odvrčevalc zla in

⁴⁰⁵ Prim. J. P. Mallory, *In Search of the Indo-Europeans. Language, Archaeology and Myth*. London 1989.

⁴⁰⁶ Prim. Aleksandar Stipčević, *Iliri*, Zagreb 1974, str. 181.

⁴⁰⁷ Prim. N. Kuret, *Maske slovenskih pokrajin*. Ljubljana 2984, str. 471.

⁴⁰⁸ Manfred Hainzmann, *Epona in Steiermark. Marginalien zu zwei epigraphischen Neufunden*. Nachrichtenblatt (Archaeologische Gesellschaft Steiermark) Graz 1/1992, str. 3-8.

⁴⁰⁹ Prim. Fr. Kotnik, *O svetem Štefanu zaščitniku konj*. ČZN 23, 1928, str. 250-255.

⁴¹⁰ Po: PLS II., 383-385.

⁴¹¹ Vera Kolšek, Miš in Apolon Smintheus. Celjski zbornik 1988, str. 145-147.

⁴¹² J. Thimme, Saugflasche in Gestalt einer Maus, Jahrbuch der Staatlichen Kunstsammlung in Baden-Württemberg 8, 1971.

⁴¹³ D. Ovsec, Slovanska mitologija. Ljubljana 1991, str. 237.

bog očiščenja, ki ščiti polja pred škodljivci in ljudi pred kugo, hkrati pa je lahko tudi prinašalec kazni. Kipec bronaste miške, ki naj bi pričala o Apolonovem kultu, je po provincah rimskega imperija dokaj pogost. V Sloveniji jo poznamo iz Mosta na Soči, iz Viruna na Gosposvetskem polju, iz Celja, našli so jo pa tudi na jugovzhodu province Panonije (Kupa pri Sisku).⁴¹¹ Hkrati je miš predstavljala simbol onstranstva in ponovnega rojstva - takšen vsebinski izvor ima tudi rimskodobna dojenčkova steklenička v obliki miši, ki so jo odkrili v otroškem grobu v Nemčiji.⁴¹²

Etimološko je beseda miš ena redkih vseindoevropskih živalskih imen. V Indiji in Egiptu je bila miš simbol noči. Zeus kot gromovnik je občasno prevzel podobo miši in tudi pri številnih predkrščanskih mitičnih bitjih ta metamorfoza ni bila redka.

V povedkah pogosto miši predstavljajo duhove, največkrat podzemeljske, prav tako tudi duhove prednikov. Na Slovenskem je sv. Jedrt, znanilka spomladanskega dela na prostem - goduje 17. marca, in takrat naj bi (tako ljudski rek) miš pregriznila nit preje - povezana s spominom na pokojnike. Prevzela je vlogo poganškega božanstva, varovala naj bi duše umrlih - te naj bi imele podobo miši in naj bi se držale domačega ognjišča.⁴¹³ Kako se je miši v pravljici pridružil ščurek, lahko le ugibamo. Ker imamo v eni od znanih variant namesto miši in ščurka psa in mačko - dve domači živali, ki tudi sicer pogosto nastopata v paru kot živalska pomočnika, bi morda tvegali sklep, da gre v našem primeru za par živali, ki se držita domačega ognjišča, vendar je miš tista, ki ji tu v pravem smislu pritiče vloga čudežnega pomočnika.

Miš kot čudežni pomočnik je torej prišla v pravljico preko predstav, da miši simbolizirajo duše mrtvih prednikov, ki naj bi pomagali ljudem, in zaradi mantičnih sposobnosti, ki so jih mišim pripisovali; danes pa hkrati s ščurkom seveda ne pomeni nič več kot pravljичno domišljjsko prikazen.

Znana pomočnika sta, kot omenjeno, tudi pes in mačka. V obravnavanih pravljicah nastopa samo mačka v primeru 72 (*Ad mačehe, ad niène pastarke, pôl pa od niène hlière*, Št. Janž pri Tomišlju). Mačka namreč pastorki, ki jo je mačeha poslala v začaran grad, iz hvaležnosti, ker je z njo lepo ravnala, pomaga z nasveti, kako prevariti hudobo, ki pride o polnoči in hoče z njo plesati. Svetuje ji namreč, naj zahteva vselej drug kos

Rimskodobna bronasta miš, konec 2. začetek 3. stoletja. Pokrajinski muzej Celje

oblačila. Toda komaj hudoba vse prinese, odbije ura ena, ko na tem svetu nima več moči, zato izgine. V gorenjski varianti, ki je precej skrajšana, ostane pastorka v zakletem gradu eno noč, medtem ko ostane v dolenski pravljici pet noči. Tudi mačka predstavlja duhove umrlih.

Če naj bi bili - po besedah pravljic, v katerih nastopajo - ptiči, medved in konj v živali začarani ali zakleti ljudje, pa pravljice, v katerih nastopata krava (8, 29) in vol (99), ničesar ne pojasnjujejo o teh dveh pomočnikih. Za pravljico sta popolnoma samoumevna (prav tako kot miš v prim. 18 in mačka v pravljici 72). Krava pomaga pastorki tako v pravljici 8 (*Sirota*, AaTh 510A, Ročinj na Primorskem) kot v pravljici 29 (*Pepeljuharica*, AaTh 510, okolica Kroke). Najprej na paši namesto nje sprede ogromno količino prediva; preden jo zakoljejo, pa pastorki pove, da bo v njenem trebuhu našla zlat ključek. V prostoru, ki ga s ključkom odpre, najde pastorka tri obleke - zvezdnato, lunino in sončno. V njih se pojavi pri nedeljskih mašah; grofiču, ki se vanjo zaljubi, vselej uide. S pomočjo izgubljenega čevljevca pa jo ta vendarle uspe najti.

Splošno sprejeto je mnenje, da krava v pravljicah tipa AaTh 510 in 510A, kamor se naši pravljici uvrščata, pooseblja mrtvo mater. Pravljici vsebujeta arhaične prvine (s čimer seveda ni rečeno, da sta kot celota arhaični). Mednarodno razširjeni motiv krave, ki zatirani pastorki sprede predivo, ima namreč korenine v zgodnjem poljedelsko-živinorejskem obdobju z matriarhalnimi značilnostmi. Motiva se je v zadnjem času mimogrede dotaknila tudi Dagmar Burkhart. Pritegnila ga je v svojo razpravo »Aspekte des Weiblichen im bulgarischen Tier- und Zaubermärchen«⁴¹⁴. Po njenem mnenju naj bi bila stara žena (Baba Jaga), ki pomaga pastorki, mogočna delilka bogastva v onstranstvu. Ta opredelitev naj bi se nanašala tudi na Pepelkino mrtvo mater, katere zemeljska inkarnacija je krava (simbol rodovitnosti) s prejo. Z njo primerja Io - grško Herino svečenico in rodovno mater Joncev.⁴¹⁵ Pastorka naj bi torej bila obdarjena od velike matere (prim. tudi poglavje o družbenem življenju).

V pravljici 99 (*Pravljica o potepuhu*, AaTh 592 iz Rimskih Toplic) dobi zapostavljeni pastorek čudežna darila od vola, kot Pepelka od krave. Po analogiji s kravo bi vol poosebljal mrtvega očeta,⁴¹⁶ vendar je očitno, da je dečku, junaku naše pravljice, umrla mati (ne oče), saj ima hudobno mačevo. Zdi se, da je pravljica že precej spremenila prvotno podobo; nekaj izgubila, kaj drugega spet pobrala. Prišlo je do zlitja raznih motivov, predvsem pa do spojitve tipa AaTh 592, kamor jo - nikakor ne brez težav in odstopanj - uvrščamo, s tipom AaTh 330. Po volovem naročilu, naj seže v njegov želodec (ko bo drugega dne zaklan), najde deček vrv, *da je živa duša ne utrga in ne odveže tega, kar se ž njo priveže ali zveže*; puško, ki vse zadane; ter javorjeve gosli - *kdor zaigra nanje, ta upijani vse, ki poslušajo, da začnejo plesati in se vrteti, dokler godejo*. To pa so darila, podobna, če že ne enaka, tistim, ki jih dobi pravljичni junak v tipu AaTh 330, kamor od obravnavanih primerov sodijo 62, 86 in 93.

V nadaljevanju pravljice 99 so vzporednice s tipom AaTh 330 povsem očitne. Pastorek si, enako kot junak v tipu AaTh 330, pridobi s čudežnimi predmeti moč, da vse užene v kozji rog. Za razliko od junaka tipa AaTh 330 se potepa po svetu, toda, prav tako kot temu, celo smrt mu ne more do živega, saj se pravljica konča z besedami: *pravijo pa ljudje na skrivaj, da še zdaj živi ta potepuh in kadar začnejo ljudje noreti in plesati, da je takrat ta potepuh v vasi*.

V tipu 330 si - za plačilo take ali drugačne prijaznosti - čudežna darila želi (in dobi) od Boga kovač (62, 86) ali stari vojak (93) ali pa, kot v varianti ŠZ 7/218,2 - ta sicer ni med obravnavanimi - Kurent. Ohranjeno ustno izročilo pravi, da je kovač ljubil predvsem posvetne dobrine in je bil tako prebrisan, da je ugnal tako smrt kot peklenščke, ki so prišli ponj. Naš junak misli le na materialne dobrine, na svojo dušo in njeno zveličanje pa pozabi in si pri Bogu ne izprosi raja, zato ga, ko se naveliča zemeljskega življenja, v nebesih nočejo sprejeti (62, 86); ker ga tudi v peklju ne marajo, si v nekaterih variantah (takšne med obravnavanimi ni) poišče prostor na luni.

Nazadnje še nekaj besed o antropomorfnih pomočnikih. O nekaterih med njimi, namreč tistih, ki so junaku enakovredni protagonisti, kot so npr. njegovi bratje, dvojčki, trojčki

⁴¹⁴ Fabula 23/1982, 207-220, gl. str. 216.

V razpravi med drugim ugotavlja, da bi bilo taksonomično raziskovanje pravljic potrebno razširiti in dopolniti s kulturno-historično usmerjenim študijem. Najstarejše naj bi bile, po njenem, tiste pravljice, pri katerih je v središču arhaičen odnos med materjo in hčerko (predvsem iniciacija), gl. str. 220.

⁴¹⁵ Id, str. 217.

⁴¹⁶ Kot zanimivost velja ob tem pomočniku morda omeniti, kar navaja v omenjeni razpravi D. Burkhart, da namreč v eni od bolgarskih pravljic bivol celo hrani (!) osirotelega dečka, da preživi, in mu potem pomaga do uspeha. Gl. str. 216.

ali bodoča nevesta - čarovnikova hči, Bog in svetniki po krščanskem vzorcu ipd, je bilo mestoma že govora. Tukaj bodo prišli na vrsto le tisti antropomorfni pomočniki, ki se pojavljajo v pravljicah podobno kot živalski pomočniki, torej kot nekakšen *deus ex machina*, ravno takrat, ko jih junak(inja) najbolj potrebuje. V nekaterih primerih bi zanje lahko rekli, da so v primerjavi z živalskimi pomočniki mlajši pravljичni pojav in so celo stopili na njihovo mesto.

Največkrat priskoči junaku na pomoč starček oz. berač, med obravnavanimi pravljicami kar v treh primerih (1, 28, 84). Starček, kot človek, ki veliko ve, popotni ubožec pa kot razgledan človek, ki ima pogosto posebne darove, npr. pri zdravljenju, prerokovanju, prenašanju izročila, sta se zdela najprimernejša za poosebljanje božje modrosti in pomoči, in tako največkrat predstavljata Boga. V primeru 84 pa pravljica pove, da je bil starček, po čigar nasvetih je junak rešil zakleto princeso (črno ženo na mrtvaškem odru v cerkvi), njegov angel varuh. Vendar pa starček in popotni revež nimata dodatne alegorične vsebine. Težje si je razložiti nenavadne pomočnike - sopotnike na junakovi ladji v pravljici 1 (*Od barke, ki je po suhem plavala*, AaTh 513, Vipavsko), kjer je starček, Bog sam - kot pravi pravljica - naduta brata, ki sta se namerila stesati letečo barko, da bi si prislužila princesino roko, kaznoval tako, kot je v pravljicah pogosto (in se ponovi tudi v primeru 28 *Čudna služba*, Poženik pri Cerkljah), namreč s tem, da sta v gozdu pridelala prav to, kar sta se starčku zlagala, da delata: *prvi je zvečer polno krijolo kuhanc domu peljal; drugi pa polno krijolo lesenih žlic*. (prav tako tudi v primeru 28 fige, ki naj bi jih starejša brata prinesla bolnemu kralju, popotni revež zaradi njune laži spremeni v konjske fige.) Tretjemu bratu, ki pa je bil prijazen z njim, je starček pomagal stesati barko: *še se ni bil dobro mrak naredil, že je stala pred njim barka, ki je po suhem plavala*. Nato je Bog fantu svetoval, naj na poti k cesarju vzame s seboj vsakega, ki ga bo srečal. To so bili nenavadni spremljevalci: Celgavolasnel, Celsodvinaspil, Zimokihal, Letopihal, Vodonosil, Dalečvidil in Kamnjelučal. Z njihovo pomočjo je najmlajši brat na cesarjevem dvoru opravil še vse dodatne naloge, ki mu jih je kralj naložil. Namesto njega je prvi pojedel celega vola, drugi spil sod vina, tretji ohladil razbeljeno sobo, da je fant v njej zdržal, četrti ogrel ledeno sobo; Vodonosil je šel po vodo, ki jo je moral prinesiti v desetih minutah iz dve uri oddaljenega studenca. Tam je zaspal, nakar ga je, ko je to opazil Dalečvidil, Kamnjelučal s kamnom zbudil. Podobno je tudi v zgodbi o Argonavtih Jazon na čudežno ladjo Argo sprejel skupino herojskih spremljevalcev z nenavadnimi lastnostmi, kot so ostrovidnost, nenavadna ješčnost, eden med njimi je bil čudežni pevec, drugi odličen tekač ipd.

Ob dejstvu, da imamo v obeh primerih isti motiv, je Sven Liljeblad⁴¹⁷ prišel do sklepa, da je pravljичni tip 513 B (poleg še dveh drugih) osnova junaške zgodbe o Argonavtih. To mnenje je odločno in utemeljeno zavrnil J. de Vries.⁴¹⁸ Motivi so po njegovem mnenju nekaki arhetipi, ki se vedno znova pojavljajo tako v mitih kot junaških zgodbah in pravljicah, ne da bi šlo za izposojanje, prenašanje ali posnemanje; so kot zidni kamni, ki so jih vgrajevali v svojo pripoved tako ustvarjalci pravljic kot ustvarjalci junaških zgodb, osrednji položaj pa ima mit⁴¹⁹.

Ladja, ki pelje po kopnem in vodi ter se da zložiti, poganja pa jo vedno ugodni veter, je omenjena mdr. že v nordijski pesnitvi Edda (rokopis Snorri Sturluson-a, 1179-1241); podobno kot naš junak je moral tudi Väinämöinen v Kalevali stesati ladjo, ko je snubil devico iz Pahjole. Tudi to da slutiti, da je čudežna pravljica nastala na osnovi mitov. V. Ia. Propp⁴²⁰ je odkrival simbolični pomen nekaterih nenavadnih, tem podobnih pomočnikov, ki nastopajo tudi v sorodnih pravljичnih tipih. Poosebljali naj bi gospodarja časa in moč prodiranja v daljavo, višino in globino. Če vidimo v njih alegorične personifikacije, bi čudežni pomočniki v primeru 1 (torej v pravljичnem tipu AaTh 513) lahko personificirali pojave v naravi in kozmosu: spremembe letnih časov (zima poletje), rodovitnost (požrešnost),⁴²¹ prostor in čas pa še jasnovidnost. Junak bi potemtakem moral obvladati kozmične dejavnike.

Antropomorfni pomočniki se skoraj brez izjeme pojavljajo tudi v pravljичnem motivu H1023.3 (8 *Sirota*, Ročinj), ko pošlje mačeha pozimi pastorko po jagode. V primeru 8 pastorka prosi za pomoč Marijo in, ko v gozdu sreča štiri može - vetrove, je z njimi prijazna. Zato jo nagradijo (ji napolnijo košarico z jagodami), medtem ko ošabno,

⁴¹⁷ Argonauterna och sagorna om flykten fran trollat. V: Saga och Sed. Uppsala 1935, str. 29-48.

⁴¹⁸ J. de Vries, Betrachtungen zum Märchen. FFC 150, Helsinki 1954. Prim. str. 88 ss. in 170 ss.

⁴¹⁹ Id., str. 89.

⁴²⁰ Gl: V. Ia. Propp, Le radici storiche dei racconti di fate. Torino 1949, str. 289-295, 290, 295.

⁴²¹ Med slovenskimi pustnimi maskami se je do današnjih dni ohranil pustni lik "Debeli" - na Kozjanskem, na Blokah in zahodnem Krasu. To je po N. Kuretu agrarnokulturna magična podoba obilja. Gl. N. Kuret, Maske slovenskih pokrajin, Ljubljana 1984, str. 475.

neprijazno polsestro, ki tudi poskuša srečo, kaznujejo. V drugih variantah sreča pastorka 12 mož. To so meseci in tudi oni prijazno deklico poplačajo, medtem ko neljubeznivo polsestro kaznujejo.⁴²²

Za antropomorfne pomočnike v obravnavanih pravljicah je značilno, da poplačajo dobroto in kaznujejo zlo. Tudi živalski pomočniki junaku pomagajo, ker je dober. Hudobnemu protijunaku seveda ne pomagajo, vendar pa ga sami tudi ne kaznujejo. Zlo je sicer tako ali drugače tudi v pravljicah z živalskimi pomočniki kaznovano, vendar pri tem živalski pomočniki niso udeleženi kot izvrševalci kazni.

Zdi se, da je ta razlika povezana z naravo enih in drugih pomočnikov. Medtem ko živalski pomočniki v obravnavanih pravljicah večinoma predstavljajo umrle prednike ali včasih, kot pravi pravljica, zaklete ljudi, pa antropomorfnih predstavljajo bodisi samega Boga bodisi nekaj, kar je povezano z božanstvom, gospodarjem časa (meseci) in naravnih sil (vetrovi). Značilnost tako krščanskega Boga kot predkrščanskih boštev pa je vzdrževati ravnovesje in red v stvarstvu. Bog je tisti, ki dobro plačuje in hudo kaznuje. Dve pravljici v skupini z antropomorfnimi pomočniki na prvi pogled odstopata od ugotovitve, da antropomorfnih pomočniki v obravnavanih pravljicah kaznujejo zlo. To sta pravljici št. 1 (*Od barke, ki je po suhem plavala*) in št. 84 (*Zakleta ženska*). Vendar je odstopanje le navidezno. Sedem popotnikov, ki jih sprejme junak na barko namreč ne moremo imeti za pravljicne pomočnike v pravem smislu. Pomočnik v tej pravljici je Bog. On naduta brata kaznuje, prijaznemu najmlajšemu pa pomaga stesati barko in mu naroči, naj sprejme nanjo vsakogar, ki ga bo srečal. Nenavadni sopotniki so le nekaki »božji služabniki«, ki jih Bog - pravi pomočnik - pošlje junaku, da namesto njega rešijo naloge. V pravljici 84 pa starček posebej angela varuha, torej nadnaravno bitje, čigar naloga je, kot pove že ime, človeka varovati. Vojaka z nasveti varuje pred pogubo. Sicer pa v tej pravljici (ki je morda okrnjena) ni nasprotja med dobrim in zlim, zato kazni tako in tako odpade.

Kot je bilo razvidno iz analize, lahko ljudske pravljice in povedke s simbolično govorico ubesedijo pojmovni svet, ki predstavlja podlago za določeno življenjsko prakso, pravzaprav predstavno in pojmovno osnovo določenim družbenim institucijam. V simbolih in simbolnih sklopih odseva na svojski način predvsem družbeni in ideološki ustroj časa, v katerem so nastajali nekateri pripovedni motivi. S to značilnostjo pravljice pravzaprav potrjujejo to, kar je ugotovil že C. Lévi-Strauss, namreč, da družba nastaja in se oblikuje po simbolih in simbolnih sistemih.⁴²³ Študija je potrdila tudi misel A. Dundesa, da vsebujejo nekatere zvrsti ljudskega pripovedništva prikrit, toda družbeno relevanten pomen, dojemljiv skozi simbolni sistem, ta pa je lahko uporabljen in prepoznan brez izrecnega zavednega znanja.⁴²⁴ Res se zdi, da je simbolna govorica človeku kljub videzu, ki ga zbuja, vendarle blizu. Poudariti pa je treba tudi to, da simbolične zveze in pravljicne strukture prehajajo oz. se spreminjajo v pravljicni stil, ta pa je pogost tudi v pripovedih poznejšega izvora.

⁴²² V treh rezijanskih verzijah pravljice o prijaznem in neprijaznem dekletu (AaTh 480) ljubeznivo pastorko, ki mora v gozdu nabrati drva, obdarujejo, ošabno polsestro pa kaznujejo Godovčičaci. Obravnaval jih je M. Matičetov in ugotovil, da so v ozki zvezi s časom; kot najbližje navaja variante z meseci.

⁴²³ C. Lévi-Strauss, *Antropologie structurale*. Paris 1958.

⁴²⁴ A. Dundes, *Interpreting Folklore*. Bloomington/ London 1980.

LOKALNI, REGIONALNI IN NACIONALNI ZNAČAJ LJUDSKEGA PRIPOVEDNIŠTVA

V ljudske pripovedi je vključenih, kot je bilo ugotovljeno, mnogo sestavin resničnega življenja, ki jih vsak pripovedovalec kar mimogrede vnese vanje. Jemlje jih iz svoje zavesti (in podzavesti), ki se je izoblikovala v njegovi lastni sedanosti, v njegovem kulturnem okolju, v njegovem družbenem razredu, in jih vnaša v že podedovane okvire zgodbe ali, bolje rečeno, vtke nove niti v staro tkanino. Starejša kot je osnova pravljice, več je v njej pozneje vtkanih niti in težje jih je ločiti med seboj.

Vsebinska analiza, ki je služila prvenstveno iskanju odsevov stvarnosti, tako tiste, ki je bila sodobna pripovedovalcem oz. zapisovalcem, kot starejše in najstarejše, tiste iz časa nastanka pravljice oz. njenega arhetipa, pa ni omogočila le razmejitve med odsevi resničnosti na eni in domišljjskimi sestavinami na drugi strani, ampak je hkrati osvetlila regionalne in lokalne posebnosti posameznih pripovedi. S tem, da je iz vrednotila to, kar je povezano s stvarnostjo naših pripovedovalcev, je namreč omogočila tudi določanje regionalnega in včasih lokalnega značaja slovenskih ljudskih pravljič. Izsledki analize so bili sproti podani, tu naj jih le na kratko in v obrisih strnem.

Odsevi kažejo dokaj enotno podobo tako gospodarske kot družbene kulture v slovenskem prostoru. Le včasih izstopijo ožje omejene značilnosti. Tako npr. omenjajo vinogradništvo predvsem pripovedi iz krajev, kjer je ta dejavnost tudi doma. Prav tako najbrž ni slučaj, da je ravno v pravljici, ki prihaja s Krasa, poudarjeno, kako težko je izkopati vodnjak v skalni zemlji in se dokopati do globoko poniknjene vode. V takih in podobnih primerih odsevajo v pravljicah in povedkah regionalne značilnosti, medtem ko splošno razširjene in zelo običajne dejavnosti, npr. nabiranje stelje in dračja v gozdu in v hribovitih predelih, sekanje dreves za kurjavo ali zidavo, prodaja drv, izdelovanje grabelj, vil in lopat tudi v pravljicah in povedkah niso vezane na določen ozek prostor. Omenjene so pogosto, pa naj opravljajo ta dela kmetje, gozdarji ali obrtniki, katerih dejavnost tudi sicer ni lokalno obarvana z izjemo izdelovanja suhe robe, ki je že kar sinonimno vezano na Ribnico na Dolenjskem. Enako niso posebej na določena območja vezane omembe sadjarstva, vrtnarstva ter lova in ribolova, ki so povsod pomenili enega od virov prehrane ali pa omogočali dodatni zaslužek.

Tako krojači in čevljarji kot ribniški suhorobarji so pogosto tarče šaljivega posmehovanja. Pravljičice in povedke o njih so dober primer za to, kako lahko ljudsko pripovedništvo v humoristično-zbadljivi smeri predstavi resnične razmere in položaj posameznih družbenih slojev. Dogajanja na sejmu so predstavljena dokaj stvarno in tudi ta pogosto s kančkom humorja. Ohranjajo pa tudi spomin na nekatere pravne starine, značilne za sejmsko kupčevanje na Slovenskem. Stari pravni elementi so tudi sicer večkrat ohranjeni v tradicionalnem pripovedništvu. Povsem dejansko stvarnost odsevajo omembe stanovanjske kulture in stavbarstva, ne glede na to, ali imamo opraviti s prav v času zapisa uvedenimi novostmi, kot je bil štedilnik, ali s prastarimi šegami, kot so npr. človeške, pozneje živalske stavbne daritve.

Podoba, ki jo gradivo daje o ljudski prehrani, ni ravno pestra, zato pa v skladu s stvarnostjo. Poleg kruha, vode in vina, s pogosto simboličnim pomenom, slovenske pravljice ne morejo mimo ješprenove in ajdove kaše ter žgancev - najznačilnejših jedi slovenskega podeželja v minulem stoletju.

Dokaj stvaren je tudi odsev družbenih razmer. Tako na primer ni nikakršnih regionalnih oz. lokalnih značilnosti pri omembah godcev, ki so povsod na Slovenskem še danes priljubljeni in bi si brez njih težko predstavljali svet v slovenskem pripovednem izročilu

prav tako kot v izročilu mnogih drugih narodov. Slej ko prej so povsod s poskočno »vižo« glavni na vaških plesih ter ob najrazličnejših srečanjih in praznovanjih. Duhovnik je, včasih tudi v vlogi učitelja, nepogrešljiv bolj ali manj v vsaki družbi, tako resnični kot pravljčni. Ljudje so se obračali nanj, kadar so rabili nasvete, v ljudskih pripovedih še posebej, kadar so se znašli v težavah, za katere so menili, da imajo nadnaraven izvor. Pravljčne junake le redko zdravijo zdravniki. Sicer pa je tudi iz zgodovinskih virov znano, da je ljudsko zdravilstvo s samouki še v 19. stoletju na Slovenskem, kljub sorazmerno kar številnim šolanim zdravnikom, medicinsko znanost daleč zasenčevalo. Raziskava obravnavanih pravljic in povedk temu dejstvu ne oporeka.

Zanimivo je, da v slovenskih pravljicah, vsaj v obravnavanih, tako rekoč ne najdemo odsevov mestne kulture. Ta odsotnost značilnih mestnih bivanjskih in kulturnih sestavin dovolj prepričljivo dokazuje, da mesto ni imelo posebne vloge v predstavnem svetu pripovedovalcev obravnavanih pravljic in povedk. Čeprav o večini od njih nimamo nobenih podatkov, lahko o njih - ne nazadnje tudi zaradi tega dejstva - sklepamo, da so praktično vsi pripadali slovenskemu podeželju.

Če vsebinska analiza lahko dovolj nazorno pokaže, kako v naših pravljicah in povedkah odseva slovenska stvarnost določenega obdobja, pa ne more tako jasno pokazati vseh svojih potez našega, slovenskega, pripovedništva. Te se sicer do neke mere kažejo že tudi v podrobnostih, ki jih dobimo z analizo, toda mnogo bolj so razvidne iz pripovedi kot celote. Čeprav drži, da pripovedni motivi niso tako rekoč nikoli izvirmi in je za pravljice še posebej značilno, da so »mednarodna last«, vendarle lahko vidimo tako v izbiranju in sestavljanju motivov samih zlasti pa v celotnem načinu njihovega podajanja in v »prizorih iz vsakdanjega življenja« določene posebnosti, ki odsevajo ne le življenjski stil in okolje, v katerem so pripovedovalci živeli (ali še živijo), ampak tudi njihov način mišljenja in čutenja, tako rekoč značaj naroda. Te vrste značilnosti so razvidne predvsem v primerjavi z analognimi besedili od drugod.

V tej študiji ni bilo mogoče gradiva primerjati z ljudskim pripovednim gradivom drugih narodov, kar tudi ni bil njen cilj, čeprav bi bil zelo zaželen prikaz svojskosti slovenskih pravljic - z vidika odseva stvarnosti - v primerjavi z gradivom drugih dežel. S tako primerjavo namreč lahko jasneje določimo tiste značilnosti, ki delajo slovenske pravljice res slovenske, ker svojske poteze naših besedil najnazorneje izstopijo takrat, kadar jih postavimo ob istovrstna besedila od drugod, še posebej iz sosednih regij.

Naj na tem mestu naredim le kratko vzorčno primerjavo dveh obravnavanih pravljic in ene povedke s hrvaškimi variantami iz Istre. Prav te so izbrane zato, ker so bile zapisane približno v istem času kot obravnavane slovenske pravljice in povedke; pa tudi zato, ker je del rokopisov njihovega zapisovalca Jakoba Volčiča (1815-1888) prišel v Štrekljevo zapuščino; in končno zato, da bi se na primerih, ki so nam tako prostorsko kot jezikovno najbližji, videlo, da ima vsaka varianta na sebi poteze, ki se jasno razlikujejo že od pripovednih značilnosti sosednjega kulturnega prostora.

Kot prvi primer vzemimo pravljico *Vile rojenice* (rkp. ONŽO, sign. MH 59c - III, 52)⁴²⁵ - AaTh 930 A, ki je varianta obravnavane pravljice 79 *Najden* (Suhor v Beli krajini, 1872).

Vsebina slovenske variante je naslednja:

Najden. Nek trgovec je na svoji poti prenočeval v gostilni, kjer je dekla ravno rodila. Slišal je rojenice, ki so otroku napovedale, da bo podedoval vse njegovo premoženje. Zjutraj je mater pregovoril, da mu je prodala otroka, češ da je bogat in brez otrok. Ko pa se je od hiše dovolj oddaljil, je navezal otroka z ruto na brezo, upajoč, da bo umrl. Otroka so našli pastirji in ga dali v rejo krčmarju, kjer je fant, ko je nekoliko zrasel pomagal streči gostom. Trgovec, ki se je v tej gostilni ustavljal, je spoznal, da je to prav tisti, ki naj bi dobil njegovo premoženje. Da bi usojeno preprečil, ga je poslal domov k ženi s pismom, naj fanta, ki pisanje prinaša, vrže v peč. Na poti pa je fant srečal dva gospoda, ki sta pismo, ne da bi fant vedel, zamenjala z drugim naročilom, da naj namreč žena takoj poroči hčer s tem prišlekom. To se je tudi zgodilo. Besni trgovec je priredil veliko gostijo in nezaželjenega zeta poslal v zastražen vinograd po grozdje za zbrano družbo, stražarjem pa naročil, naj streljajo na tistega, ki se bo vinogradu približal. Ko

⁴²⁵ Zakopano zlato. Hrvatske usmene pripovijetke, predaje i legende iz Istre. priredila Maja Bošković-Stulli. Pula Rijeka 1986, št. 39. Prvič objavljeno v Ljubljanskih novicah 1860, št. 25, str 196.

je fant prišel po grozdje, so stražarji spali, ko pa se je vinogradu približal jezni trgovec, da bi jih okaral, so ga ustrelili.

Vsebina hrvaške variante:

Vile rojenice. Neki gospod je na samotni poti prosil za prenočišče v hiši, kjer naj bi gospodinja ravno rodila. Ležeč pod mizo je slišal prerokovanje treh vil: Otrok bo posekan z mečem, bo obešen in bo kralj. Gospod, ki je bil v resnici kralj, se je prestrašil in zjutraj očeta, kateremu je žena rodila sina, pregovoril, da mu je za neko vsoto izročil otroka, češ da bo kot kralj poskrbel za njegovo vzgojo. Ko se je od hiše oddaljil, je zamahnil z mečem po otrokovem vratu in ga vrgel v glogov grm. Otroka so našli lovski psi in eden od lovcev - imeniten gospod - ga je vzel za svojega. Ko pa je fant zrasel in zvedel, da je najdenček, se je odločil, da bo poiskal starše. Dobil je službo sluge v kraljevi palači, toda čez čas je kralj opazil brazgotino na njegovem vratu, ga izprašal in spoznal resnico. Ko se je kraljevi sin ženil v drugo kraljestvo in ga je stari kralj spremljal, je vzel s seboj tudi slugo - najdenca. Vladanje je za ta čas prepustil svojemu bratu. Čez čas je poslal slugo nazaj k svojemu bratu s pismom, naj tistega, ki pismo prinaša, obesi. Ko je kraljična, ki je slugo ljubila, od daleč videla, da se vrača, mu je šla nasproti, vzela pismo, ga prebrala in, ne da bi slugi povedala, kaj v njem piše, napisala drugo pismo, v katerem kralj bratu naroča, naj slugo takoj oženi s kraljično. To se je tudi zgodilo. Ko je kralj novico izvedel, je od jeze in žalosti zbolel in umrl.

Medtem ko slovenska pravljica pravi le, da je trgovec »tako štimo čul, so ble vre rojenice«, je v hrvaški varianti prizor z Rojenicami mnogo bolj poudarjen in podan dramatično. Rojenice slika tako, kot jih predstavlja ljudsko verovanje.

Hrvaška varianta se drži fevdalne sheme z značilnim prepadom med pripadniki najvišjih družbenih slojev - kralj in fevdalna gospoda - in najnižjimi - kmet oz. podložnik. Temu sledi tudi pripoved sama, ki od raznih dejavnosti omenja le lov, pa še ta je gosposki. Varianta je torej ohranila pretekle družbene razmere, kar stopnjuje pravljlično vzdušje, hkrati pa z globokim prepadom med najvišjim in najnižjim slojem še bolj poudari neizogibnost usode.

Nasprotno pa se slovenska varianta zelo približa stvarnemu okolju in razmeram, v katerih je bila zgodba zapisana in v katerih je pripovedovalec živel. Tako v njej nastopajo krčmarji, trgovci, nezakonska hči, pastirji ipd., torej osebe, ki po svojem družbenem položaju ne izstopajo premočno iz povprečja. S tem v skladu so tudi vsakdanje dejavnosti, kot so skrb za goste v gostilnah, paša, trgovska pota, gostije, vinogradništvo ipd. Prav vinogradništvo, ki je na koncu - samo slovenske variante - pritegnjeno v razplet zgodbe, pripoved, izvirajočo iz naše vinorodne Bele krajine, zelo dobro lokalno obarva. Posebej značilno za slovensko varianto je, da pastirji otroka, ko ga najdejo, dajo nekemu krčmarju. Tako namesto kralja v slovenski varianti nastopa bogat trgovec, namesto imenitnega gospoda iz hrvaške variante pa krčmar, ki je bil v slovenski vasi gotovo pomembna oseba. Naletimo pa v slovenski varianti tudi na nekatere nedoslednosti: trgovec ima npr. na koncu zgodbe več oblasti oz. si dovoli več, kot bi si po svojem družbenem položaju mogel. Gospoda, ki pismo zamenjata, pa ostaneta v naši pravljici brez razlage, gre pa očitno za čudežna pomočnika, ki ju v hrvaški varianti ni. Njuno vlogo - zamenjavo pisma - opravi tam kraljična kar sama.

Podobne razlike se pokažejo ob primerjavi hrvaške pravljice *Mudra divojka* (Rkp. ONŽO, sign. MH 59 c - III, 19)⁴²⁶ in slovenske variante tega pravljličnega tipa AaTh 875: 38 *Od moškre* (Kokarje pri Mozirju, 1876).

⁴²⁶ Ibidem, št. 43.

Od moškre. Dekle, ki je pred hišo šivalo srajco, je vprašal mimoidoči gospod, kaj dela. Odgovorila je, da to, kar se samo ne more. Na vprašanje, kje je njen oče, je zvedel, da išče hišnega prostora. Na vprašanje, kje je mati, je dobil odgovor, da spravlja pojedeno v meh. Ko pa je vprašal, kaj počne dekla, mu je odgovorila, da na dilah ziblje lanski smeh. Skrivnostne odgovore mu je razložil šiviljin oče, češ da se srajca ne more sama narediti, da je on nabiral metličje (za hišo), mati, da je vračala moko sposojeno prejšnje leto, dekla pa, da ziblje otroka, ker je bila minulo leto preveč lahkomišelná.

Gospod je poslal šivilji poleno in povescmo prediva, češ naj naredi kolovrat in stke sto pračev dolgo balo. Dekle mu je poslalo vse nazaj, češ naj to kar sam naredi, če je tako pameten. Ko ji je poslal razbit lonec, naj ga zakrpa, mu ga je vrnila, češ naj ga prej narobe obrne. Zdaj je gospod naročil, naj se zglesi pri njem, toda ne peš ne jahajoč, ne obuta ne bosa, ne gologlava ne pokrita. (Zgodba ne pove, kako je dekle to izpolnilo). Ko ji je pa gospod dovolil, da si vzame, kar si hoče, je izbrala njega. Pristal je v poroko pod pogojem, da se ne sme mešati v njegove razsodbe. Toda modra žena je prepoved prekršila in pomagala revnemu kmetu, ki je zaradi krivične sodbe zgubil žrebička. Tega je namreč povrgla njegova kobila, znašel pa se je pod vozom njegovega brata. Ker je gospod razsodil, da je žrebiček bratov, češ da ga je povrgel njegov voz, je gospa kmetu svetovala, naj s sakom lovi ribe na travniku in tako dokaže nesmisel razsodbe. Gospod je ženi ukazal, naj pobere svoje in gre, ta pa ga je, ko je še spal, prenesla v očetov dom, kot tisto, kar je njeno. Popustil je, odšla sta nazaj in do smrti skupaj živela.

Mudra divojka. Mlado dekle je vprašal cesar, ki se je mimogrede oglašil pri hiši, kje so njen oče, mati in sestra. Zanimanje je vzbudila s svojimi zvinitimi odgovori, za očeta je namreč dejala, da je šel stare vire zapirat, nove pa odpirat; za mater, da je šla s pojedenim v mlin, za sestro pa, da joče nad lanskim smehom. Ker cesar odgovorov ni razumel, mu jih je morala razložiti: Oče da vrača stare dolgove in dela nove, mati vrača izposojeno moko v mlin, sestra pa z nezakonskim otrokom objokuje svojo lanskoletno nepremišljenost. Zdaj ji je cesar naročil, naj pride k njemu niti bosa, niti obuta, niti peš niti jahajoč, pa ji bo dal z dvora to, kar ji bo najbolj všeč. Dekle je cesarjevo nalogo rešilo s tem, da si je na eno nogo nataknilo copat, drugo pa položilo na »capa« (živalco) in se tako pojavilo na dvoru. Zdaj ji je cesar razkazal sobe, polne denarja, zlata in srebra, toda šele v zadnji si je izbrala cesarjevega sina, ki je bil v njej, in ga je tudi dobila.

V slovenski varianti je poudarek na delu, ki premaguje revščino in premošča razlike med posameznimi družbenimi sloji. Razliko med njimi je slovenski pripovedovalec omilil tudi s tem, da je šiviljinega moža označil za gospoda, medtem ko je v hrvaški varianti ta razlika močno poudarjena s tem, da pride k dekletu cesar in se revno kmečko dekle omoži s cesarjevim sinom. Zanimivi s tega vidika so že dekletovi odgovori v obliki ugank. Smiselno se pri obeh variantah docela ujemata le odgovora na vprašanje »*kaj mati delajo?*«. Na to vprašanje odgovori dekle v slovenski varianti z besedami: »*To snedeno u meh napravljajo*«, v hrvaški varianti pa, da »*je šla s pojedenim v malin*«. Oba odgovora pomenita, da mati vrača izposojeno moko. Pri očetovem opravi lu pa pride razlika do polnega izraza. Medtem ko je v hrvaški varianti oče »*šal stare laze zagrajevat, nove razgrajevat*«, kar pomeni: »*Stare duge plačat, nove delat*«, je očetovo delo v slovenski pravljici veliko bolj podjetno: »*Išejo hišnega prostora*« - s tem je mišljeno, da oče nabira metličje oz. šibje za spletnje sten »na koš«, kar je značilno za gradnjo hiš v vzhodni Sloveniji, kjer je bila ta pravljica zapisana, in ji torej daje izviren lokalni značaj. Pri tretjem odgovoru, ki je sicer sam na sebi v obeh pravljicah vsebinsko enak, saj v obeh govori o nezakonskem otroku, pa je bistvena razlika med pravljicama ta, da ima nezakonskega otroka v hrvaški varianti dekletova sestra, ki »*se plače lanskega smiha*«, v slovenski pa hišna dekla, ta namreč »*na dilah ziba lanski smeh*«, t. j. nezakonskega otroka. Dejstvo, da gre za hišno dekle, pa pomeni, da doma le niso bili tako revni. Po teh odgovorih si torej že lahko ustvarimo sliko o socialnem položaju obeh deklet, poleg tega pa je vključena v slovensko varianto tudi tipično domača sestavina zidanja hiše na koš; pa tudi podatek, da so pripravili ležišče za deklinega otročička kar na dilah, je dosti poveden.

Slovenska varianta, ki je na koncu razširjena še z motiviko, ki je v hrvaški varianti ni, dobro odslikava podeželske razmere iz druge polovice 19. stoletja, čeprav je delo, ki ga naloži gospod šivilji, nemogoče (naredila naj bi namreč kolovrat in to kar iz *paklesa* (polena), medtem ko naj bi stkala *sto pračev dolgo balo platna* iz enega samega povescma prediva; pa tudi razbitega lonca se ni dalo »*zaflikat*«.) Motiv dveh bratov, ki se tožita, in gospodove krivične razsodbe pa je tak, kot bi bil vzet iz slovenskega življenja, seveda

s pravljичno poanto. S tem nikakor ni rečeno, da so tožbe med brati in krivične sodbe v prid bogatejšim tipične samo na Slovenskem, zdi pa se, da so ti pojavi Slovence res močno in v živo zadevali. V hrvaški varianti teh motivov ni, vendar pa kljub temu že pri motivih, ki so obema skupni, lahko opazimo razlike v podajanju. Podobno kot v prvem primeru slovenska varianta močno teži k temu, da bi zvenela pripoved čim resničnejše in uresničljive, medtem ko hrvaška varianta, ki slikovito govori o dvoru, denarju, zlatu in srebru, daje prednost blišču cesarskega življenja in »pravljичni sreči«.

Kot tretji primer si oglejmo povedko *Bazgovo rebro* (Rkp. ONŽO, sign. MH 59 c - III, 32)⁴²⁷ - AaTh 613* (mot. N 452) v primerjavi s povedko iz slovenske Primorske 14 »**Od angha fanta jen od ane punce ki je mislu ju uzet če ni cuprnca**« (Dutovlje, 1874): Da bi dognal resnico o svojem dekletu, je vaški fant skrit na drevesu, pod katerim so se zbirale, opazoval čarovnice. Jezile so se na vrstnico, ki še ni prišla. Ko je zamudnica - prav dekle s katero se je fant, skrit v krošnji drevesa, nameraval poročiti - končno prspela, so jo za kazen raztrgale, potem pa so »se lučale« z njenimi rebri. Eno rebro je priletelo v krošnjo in fant ga je ujel. Ko so se čarovnice igre naveličale, so začele rebra skladati nazaj. Ker enega niso našle, so ga naredile iz topola in dekle oživile. Naslednjo nedeljo so vaški fantje pripravili ples. Mladenič se je za ples domenil z dekletom, katere rebro je ujel. Sredi plesa pa je zakričal: »Jaz plešem s topolovim rebrom«, in dekle je prestrašeno zbežalo domov.

⁴²⁷ Ibidem, št. 164.

Bazgovo rebro. Gospodarica - čarovnica, ki je bila na vrsti, da pripravi večerjo za čarovniški shod pod orehom, je naročila svojemu hlapcu - on naj bi namreč bil njihova večerja - naj pride na dogovorjeno mesto pod oreh gledat njihov ples. Zviti hlapec pa je namesto, da bi čakal pod orehom, splezal nanj. Za kazen, ker ni preskrbela večerje, so čarovnice raztrgale gospodarico, jo pojedle, njene kosti pa metale v zrak. Eno rebro je padlo na oreh, kjer ga je ujel hlapec. Ko so čarovnice kosti zopet sestavljale, so manjkajoče rebro nadomestile z bezgovo vejo, žrtev, katero so oživile, pa opozorile, da bo umrla, brž ko ji bo kdo rekel »bezgovo rebro«. Ko sta drugi dan gospodarica in hlapec orala, se je hlapec jezil, ker je gospodarica komaj hodila, in je rekel: »Alo, bezgovo rebro, poženite že vole«, in padla je mrtva po tleh. Prišli so ljudje in sodniki iz mesta, hlapec pa jim je vse razložil.

V hrvaški varianti so čarovniška dejanja domišljijsko stopnjevana in so zato še bolj okrutna kot v slovenski, saj naj bi čarovnice ob vsakem shodu raztrgale in požrle človeka. Ker gospodinji ni uspelo, da bi pripeljala hlapca za večerjo, so pojedle pač njo. Poleg tega se hrvaška zgodba tudi konča s smrtjo gospodinje - čarovnice.

V hrvaški povedki je tudi bolj čutiti pritisk in nadzor družbe nad posameznikom, saj pride na koncu celo sodnik iz mesta, pač zato, da bi razsodil, ali je hlapec morda kriv gospodaričine smrti.

Čeprav govori hrvaška varianta v drugem delu o oranju s plugom in volmi, slika torej kmečko vsakdanjost; v slovenski varianti pa se dogajanje v drugem delu odvija na plesišču, ni slednja nič manj realistična. Fantastična zgodba s čarovnicami je v slovenski varianti uokvirjena v zelo stvaren običaj, znan kot »prvi ples«, ki je bil v 19. stoletju živ posebej na Primorskem, kjer se je ohranil še celo v 20. stoletje. V skladu z resničnostjo se je fant v povedki z dekletom, s katerim bi se rad poročil, že vnaprej dogovoril, da bosta plesala skupaj na »prvem plesu«, ki so ga pripravljali vaški fantje. Kar nekaj takšnih parov se je pozneje tudi res vzelo. Tako je v povedko pritegnjena tipična primorska kulturna sestavina, vzeta iz vsakdanjega življenja ljudi 19. stoletja in odlično povezana z zgodbo samo.

Drobni detajli vsakdanjega življenja, tako v slovenskih kot hrvaških pravljicah in povedkah, približajo podobo predstavnega sveta ljudi, ki so jih pripovedovali. Kot v celotni pripovedi je tudi v teh podrobnostih pri slovenskih primerih čutiti večjo nagnjenost k realizmu, težnjo po tem, da bi se pripovedovano približalo stvarnim možnostim. Pogosto vključujejo takšne dejavnosti, ki pripomorejo k ustvarjanju prepogostega domačega vzdušja. V izbiri okoliščin dogajanja se kaže samozavest

slovenskega pripovedovalca, kmeta, ki mu je očitno malo mar kraljevskih in cesarskih veličin. Nasprotno pa se pri hrvaških pravljicah zdi, da je na prvem mestu dvorska sreča v vsem svojem žaru, medtem ko kaže pripoved več pravljичne krutosti, kot je vsebuje slovenska.

Seveda na osnovi treh primerov ni mogoče dobiti rezultatov, ki bi jih lahko posploševali kot veljavne za vso istrsko-hrvaško pripovedništvo tega obdobja. Prav tako posebnosti in razlik, ki jih opazimo ob primerjavi le treh slovenskih variant s hrvaškimi, ne smemo in ne moremo označiti kot splošno veljavne za Slovence in Hrvate. Lahko pa ob tem ozkem izboru in primerjavi v omenjenem obdobju nastalih variant sklepamo na določene značilnosti, ki se sicer nanašajo le na te primere in na čas zapisov, nakazujejo pa vednarle nekaj lokalnih, regionalnih in narodnih posebnosti in s tem razlik v načinu mišljenja enega in drugega naroda. Kot za vsak narod velja tudi za naš, da predstavljajo ravno naše posebnosti in razlike za slovensko samobitnost največje bogastvo. Prispevati svoj delež k njihovem poznavanju, je končno tudi namen raziskovanja slovenskega ljudskega pripovedništva.

OBRAVNAVANE PRAVLJICE IN POVEDKE

Od barke, ki je po suhem plavala

Pegan, Anton/ 1868/ Vipavsko/ Arhiv ISN: Anton Pegan, Vipavsko narodno blago 7. zvezek/ AaTh 513/

Bili so trije bratje reveži. Veste kaj pravijo med sabo, kruha nimamo, pojdimo pred cesarja, da nam svojo hčer za ženo da. Starši brat gre res pred cesarja in ga prosi naj mu da hčer za ženo. Ta pa reče: Pojdi, pojdi kaj si neumen, da bom dajal jaz tebi hčer za ženo moja hči je koga družega vredna ne tebe; naj bo - vendar ti jo dam, če mi narediš barko, ki bo po suhem plavala. - Hm hm, si misli brat, morebiti jo vendar naredim in se odpravi v gozd barko tesati.

Opoldan, ko mu prinesejo kosilo pride starček k njemu in ga prosi naj mu da malo kruha. Ta starček je bil Bog sam. Ali on, ki ga ni poznal kdo da je, ga od sebe zapodi in mu noče nič dati. Ali kaj se zgodi? Ko je spet barko tesati začel, letele so kuhance vse križem iz pod sekire. Vsakokrat, ko je zamahnil, odletela je kuhanca namesto trske tako da je zvečer polno krijolo kuhanc domu peljal; barke pa ni mogel nič narediti. Jezen, da mu je izpodletelo, je popustil vse v kup in ni hotel več barke delati.

Drugi dan se odpravi drugi brat v gozd barko tesati. Ali tudi njemu ni šlo po sreči, ker je zapodil tistega starčka od sebe, ko ga je opoldan kruha prosil. Zakaj vsakokrat, kedar je zamahnil odletela mu je lesena žlica, tako, da je tudi on zvečer polno krijolo lesenih žlic domu pripeljal. Barke pa ni nič naredil.

Nato se odpravi treči brat. Ta jo je pa drugači naredil nego ona dva. Kedar pride o poldan tisti stavec k njemu in ga prosi kruha, ga on prijazno sprejme in mu ponudi.

Stavec je bil tega vesel in mu reče: Boš videl boš, barka bo še nicoj končana. Nato vzame sekiro in mu pomaga delati. In res je šlo delo srečno od rok; še se ni bil dobro mrak naredil, že je stala pred njim barka, ki je po suhem plavala. Zdaj se vsede brat notri, Bog mu pa še reče: Preden se odpelješ, ti bom še nekaj dobrega svetval. Kogarkoli zdaj na poti srečaš, vprašaj vsacega, kdo si ti potlej ga pa v barko vzemi, zakaj prav ti bo prišel. O bom že bom, pravi brat. Nato pa reče: Barka - drrrr in barka je zletela, kakor bi veter pihal. Tako je šlo - da je kaj - naravnost proti cesarjevemu gradu. Še ni dolgo drdral, ko je že zagledal tacega debeluha, da se je komaj naprej valil. Kdo si ti? Zagrm nad njim. O jaz sem »Cel'gavolas'nel« Pojdi noter! - Oni se je skobacal. Na to reče: Barka - drrrr in barka je zopet zletela.

Še ni dolgo tako letel že zagleda spet strašno debelega človeka tam na sredi ceste. Kdo si ti? zagrm brat nad njim. O jaz sem »Celsodvinaspil«. Alo le noter. - Oni se spravi. Barka - drrrr in barka je letela, kakor bi veter pihal. Še se niso dolgo vozili, kar zagledajo tam na poti en'ga, ki je imel strašno velik trebuh. Kdo si ti? Zagrm brat nad njim. O - jaz sem »Zimokihal« - Le notri! taki so za nas. ko se ta noter zavalj, požene brat barko naprej. In spet so drdrali in spet srečali enega, ki je imel taki trebuh, da bi se ga bil človek vstrašil. Kdo si ti? zagrm brat nad njim. O - jaz sem »Letopihal«. Spravi se notri! vkaže brat. Barka drrrr! in barka je letela, kakor, da bi jo blisk nesel.

Kmalu zagledajo spet grozno majhnega pinkeljca, ki je možko po cesti koračil. Kdo si pa ti? O - jaz sem »Vodonosil« Le notri! pravi brat in požene barko naprej. Bilo jih je že pet.

Nato srečajo spet enega ki je bil strašno velik a suh ko trska. Kdo si ti zagromi brat nad njim. O - jaz sem »Dalečvidel« Le notri, pravi brat in požene barko naprej.

Nazadnje ko so bili že blizo cesarskega gradu zagledajo še sedmega, ki je bil tako močan ko svet. Tudi tega je vprašal brat: kdo si ti? in ko je odgovoril: »Kamnjelučal« ga je vzel brat v svojo barko.

Sedaj pridejo na cesarski dvor. Cesar in tisti visoci gospodje okolj njega so se zelo čudili, ko so zagledali barko, ki je po suhem plavala. O to si mi naredil, pravi cesar: ali vendar svoje hčere ti še ne dam; moja hči je tudi nekaj vredna; še nekaj te bom skušal. Če hočeš mojo hčer za ženo vdobiti moraš danes za južino cel sod vina spit, in celega vola snesti. Kmalu mu pripeljejo cel sod vina in celega pečenega vola. Brat misli in misli kako bi to pojedel, nazadnje si pa odreže košček pečenke od vola in maselček vina iz soda, pojužina to potem pa pokliče: »Cel'gavolas'nel« kje si ti? Tukaj sem, se oglasi oni. Pojej tega vola! Precej! Brdavs zaja, požre enkrat in vola ni bilo več. Nato zakliče brat: »Celsodvinaspil« kje si ti? Tukaj sem, pravi oni. Pojdi sem in požri ta sod vina. Precej precej se oglasi brdavs vesel. Nato nagne »Celsodvinaspil« sod, požre enkrat in vina ni bilo več. - Cesar se ni mogel temu načuditi vendar svoje hčere mu ni hotel še za ženo dati. Še eno moraš prestati, mu reče, če jo češ za ženo imeti. Vkazal bom stanico hudo razbeliti tako, da bo hujše v njej, nego v peči. V to sobo te položim in če notri prestaneš, vdobiš mojo hčer za ženo. Nato so res sobo razbelili in njega notri položili. Bila je taka vročina, da bi se bil živ človek v njej spekel. Vendar on si je znal kmalu pomagati. Zaklical je: »Zimokihal« kje si ti? Tukaj sem, se oglasi oni. Pojdi sem in razhladi malo, da ne bo tako vroče. O - precej, pravi ta in začne tako strašno kihati, da je naenkrat vsa gorkota zginila. Toliko mraza je bil nakihal, da ni bilo nič bolj vroče, kakor v navadni sobi. - Spet so se čudili tisti visoci gospodje in cesar sam, ko so ga videli, da je notri prestal. Čaki čaki, si misli cesar, enkrat te že spečam.

Vkazal ga je postaviti v grozno mrzlo sobo. Toliko ledu so bili notri nanесли, da je strah, da bi bilo le bolj mrzlo. Kar za zmrzniti je bilo tamkej. Vendar ta si je znal tudi tukaj pomagati. Zaklical je: »Letopihal« kje si ti? Tukaj sem, oglasi se oni. Pojdi sem in pogrej mi malo, zakaj tukaj je presneto mrzlo. O to pa že to, pravi ta, in začne toliko gorkote iz sebe dihati, da je bilo kmalo tako gorko, ko po navadi. Spet so se vsi čudili in cesar sam, ko so ga spet najdlj zdravega in veselega.

Vendar cesar se je še zdaj opotezal in mu ni hotel svoje hčeri za ženo dati. Rekel mu je: Naj bo - še to zadnje ti naložim, če še to tako opraviš, kakor si do zdaj, vdobiš jo prav za gotovo tukaj imaš roko. No kaj bo tacega? O - od tukaj dve uri daleč, pravi cesar, je studenec. V ta studenec mi moraš iti po vodo, in v desetih minutah moraš biti že tukaj. Brat se je česal in mislil in mislil, kako bi to storil, nazadnje je pa poklical: »Vodonosil« kje si ti? Tukaj sem,

oglasil se oni. Kralj mi je vzkazal, da naj grem v ta in ta studenec dve uri daleč po vodo, pojdi ti in prinesi mi jo v desetih minutah. O to pa že to, pravi ta, se zaziblje in bil je v hipu pri studencu. Ali ta porednež je namestu da bi vodo prinesel tamkaj zaspal. Doma so ga čakali in čakali, kdaj da bo vodo prinesel, ali ker ga le ni bilo in ker je bil zadnji čas, pravi brat: »Dalečvidel« kje si ti? Tukaj sem, pravi ta, ti pojdi in poglej, kaj tam pri studencu dela, da ga ni toliko časa. »Dalečvidel« se stegne in pogleda čez vse smreke in hribove in vidi tam onega, ki je pri studencu spal. O! viste, viste, se začudi »Dalečvidel«, saj pri studencu spi, namesto, da bi vodo prinesel. A tako? pravi brat in zavpije: »Kamnjelučal« kje si ti? Tukaj sem tukaj, se oglasi oni. Ti pojdi in zalučaj mu par kamnov v hrbet, da se zbudi. To pa že to, pravi »Kamnjelučal« in zabrdrsne dva taka kamnača, ko zelnati glavi. Kamna sta letela in onega ravno v peto zadela. Prestrašen se zbudi in skoči po koncu. Spomni se, da ima vodo za prinesiti, zato hitro zajme, se zaziblje in bil je pri bratu. Bil jo je ravno še o pravem času prinesel. Zato so pa tudi tako kosilo napravili, da je bilo kaj! Brat se je bil s cesarjevo hčerjo oženil in še mene na ženitnino povabil. Dali so mi iz rešeta piti in iz naprstnika jesti. Vendar, ker sem bil nekaj cesarja razžalil, so me v top naložili in semkaj spustili.

2 ŠZ 8/26

Trije bratje

Pegan, Anton/ 1868/ Vipavsko/ Arhiv ISN: Anton Pegan, Vipavsko narodno blago 4. zvezek, 106-109/ AaTh 1030/

An voče je vmru. Zapestu je svoje premuženje trem s'novam. Ta več' dva, k' sta mislila de sta belj pametna sta riekla: O - medva morva jemt' ta buljši; zatu dajva zmirej, ku si bomo prtili mlajšimu gurejni konc od vsake reči.

Pršlu je žitu za žet. Ta več' dva pravista mlajšimu: Vejš kej, medva sva starši, zatu vkaževa. Ti, k' si nar mlajši boš jemu gurejni konc jaz starši bom jemu zdulenega in sredni, bo jem' sredniga. O je že prov, pravi mlajši, gre in poreže žiti klasje. Una dva sta pej samo slamo dobila. Nar slabši med vsemi je dobiu starši brat, ker je dobil skorej same kuorenike.

Ta mlajši je nesu lepo žitu v malin, je dobil moku in je spekel lep krah. Zdaj sta se unedva jezila, kar sta vidla kaku lep krah de ima in sta rekla: Čak' hudirja! zdej boš pej ti zdolej jemu, bova pej medva zgorej. Šli so krompir kopat. Starši dva sta po vrhi krompirjevco pobrala, mlajšimu je pej sam krompir na dnU vostal. Spet sta ga žalostnu gledala kaku je krompir jou.

O Čaki čaki te bova že ankrat spečala, pravista, zdej boš pej ti na sredi dobiu. Jest ta starši bom jemu zdolej in uni na vrhi. - Treba je blu sirk pobrat. Srednji je banderca na vrhi poreznu mlajši je dobiv klasje na sredi in starši skorej same kuorenike dolej.

O ne, ne, ti ne boš zmiraš ta boljši dobivav in jest ta slabši, pravi zdej starši brat. Čaki boš pej ankrat ti zdolej. -

pridelali so bariglo vina. Mlajši s' je naredu zdolej čepinc, kakor sta mu bla vkazala, ta starš' na sredi in ta srednji na vrhi.

O - jest ne bom še vina piv, pravi ta srednji počakov bom do Velike noči, takrat mi bo prov pršlo kêr bom kopov.

Jez ga bom pa še li polejti piv, kêr bo huda vročina, pravi ta starši. Jest ga bom pej precej začel pristavi treči brat. In res! Zmirej je točiv in piv. Unem dvem se je to čudnu zdejlu, ki jemlje tolk' vina. Viste viste, sta pravila, kulku ga bova mogla še li medva jemt, kêr ga ima že naš brat tolku. Zdaj odmaši ta sredni brat svoj čepinc, ali kanca mu ga ne prtéče. Za njim odmaši starši brat, ali tudi njemu več vinu ne teče. Samu ta mlajšemu je še teklu. Vesel ga je toču in piv in se bratom smejev, da sta taku neumna.

3 ŠZ 8/17

Sv. Jožef

Pegan, Anton/ 1868/ Vipavsko/ Arhiv ISN: Anton Pegan, Vipavsko narodno blago 3 zvezek, 55-75/ AaTh 326 + 1063 B + 1045 + 1640/

Neka vdova je imela porednega sina. Poznal ni strahu, bal se ni ničesa niti po dnevi niti po noči. Od mladih nog učil se je v mestu za cerkovnika. Mati je namreč mislila, ta bo pač dober za to spravilo, ker se ne boji celo o polnoči zvoniti hoditi. Ko se tedaj za cerkovnika izučil, pride spet v domačo vas. Ker je bil tedanji cerkovnik z njegovo materjo prijatelj mu reče necega dne ona. Veste kaj, drevi pride moj sin »Ave Marijo« zvoniti, ostrašite ga malo, da ne bo več tak predrznež. To se prav lahko zgodi, ji možic odgovori, ker pot v zvonik drži naravnost čez pokopališče. Mati pa vkaže sinu, naj gre o pol desetih zvonit. Ko se deveta ura približa gre stari cerkovnik v zvonik, si obesi neko kožo okolji glave vrh klobuka si pa umetno narejeno mrtvaško glavo postavi, v kateri ste bili dve luči, tako, da so se oči od mrtvaške glave krvavo svetile. Tako opravljen se spravi k zvonovom. Ko tedaj mladi cerkovnik zvonit pride potegne za zvon ali zvon se ne oglasi. Potegne v drugič in v tretjič, ker pa vidi de mu zvon noče zvoniti zavpije ves srdit: Raca »buzarona« kaj za en zlomek se mi neki po zvonu obeša? Moram vndar pogledati kaka zver gori tiči. Sedaj se poda k zvonovom. Ko se gor priplazi, vgleđa tam v kotu kosmatega zlomeka oči so se mu strašno svetile. »Šentajte bos«, godrnja cerkovnik, ali ne greš proč, da bom zvonil, ti črni kožar ti. Potem prime zopet za vrv, da bo zvonil, ali ta zver se mu za žvenkelj obesi, tako, da zvona še objugati ne more. Poberi se mi proč, če hočeš zdrave jetra domu odnesti kriči mladi cerkovnik. Toda kosmatin je gluhi in mutasti. Zato skoči drzni fantin v kot, ga prime za vrat ter prekucni s tako silo po glavi iz zvonika, da se je na tristo koscev razletel.

Zdaj me pa gotovo ne prideš več dražit si misli in odzvona. Ko prikorači domu mu pride mati naproti rekoč: No Jože danes te pa dolgo ni bilo kaj si pa delal? E - neč, neka mačka me je ostrašiti hotela pa sem ji že špeh dobro osolil. Kaj si pa storil ga vpraša mati. Iz zvonika sem jo vrgel. O ti nesrečnež ti, kaj si ti storil, cerkovnika si ubil,

plače mati. Ta se zboji in pobere jo še tisto noč križem sveta. Tako hodi dolgo dolgo okoli po sveti. Nazadnje pride do necega gozda. Noč je že bila in nobene hiše ni še v gledal, da bi bil notri čez noč. Žalosten se vleže pod neko drevo, da bo tamkaj prenočil. Kar pristopi kosmat človek k njemu in ga nagovori: Prijatelj, če ste zadovoljen pojdite pod mojo streho čez noč. Ta se obveseli in reče: Srčno rad, če imate kak svinjak zame, da me vtaknete notri. Kosmačin mu odgovori: Posteljo imam lepši kakor mislite kokošjo pernico, to je kaj. Šentaj! no bom pa za vami capatal. Nato ustane in oba se podasta v njegovo kajžo.

Zdaj prideta do neke skale, kosmačin potrka na njo, odprejo se skrivna vratica in oba zlezeta notri. Cerkovnik se silno prestraši, ker v shoti vidi vse polno zveri razpetih okoli. V enem kotu je videl leva za rep ob steno pripetega, tam v kurniku so čepele tri kače namesti kokoši, na peči je pa silno stari medved prežal. Ko živali tega človeka zapazijo, začnejo močno razsajati in rjuti. Ali starec se v nje zazre in vse obmolknejo. Tedaj se pripravljata k večerji. Ko se že za mizo vsedeta potrka kosmačin na steno in glej, stena se odvali in iz nje priskače zajček, kateri nese v rokah prt in dva tovaliča. Zajc skoči na mizo jo pogrne in zgine. Z njim pridere volk postavi skledo na mizo in odide. Zadnjič pa pride možiček z rudečo kapico na glavi. Bil je ves črn in imel je mesto lasi predivo, na nogah pa lepo pletene coklice. Ta možiček je prinesel pečeno mačko na rami ter jo je na mizo postavil. Po večerji sta se dolgo pogovarjala. Kosmačin mu je povedal, da on ni človek, ampak da je levovega rodu. Podoben je nekoliko človeku le zato, ker je bila njegova mati zamorka. Povedal mu je tudi, da je strašno močan, tako, da ga nobeden ne premaga, in da mu celo živali niso kos. Da bi mu pokazal, da je res, kar pravi, ga pelje na plano in reče: Viš, prijatelj jaz zdrobim lahko vsacemu glavo tam doli v mestu - mesto pa je bilo poldrugo uro dalječ - tako močan sem, da vržem skalo nanj, da ne bo nikdar več kislega zelja jedel. Tukaj udari kosmatinec ob strmi rob, kos održe in leti pol ure daleč. Cerkovnik se silno prestraši. Nato vzame kosmačin palico v roko, ki je deset centov vagala. To palico potrebujem, kadar zverine lovim, mu reče in jo postavi s tako silo v kot, da se je zemlja pod njim stresla. Cerkovnik se še bolj prestraši, mislil je, da se je nebo nanj podrlo, zato je zakričal, kar je mogel: O vsi beli pomagajte mi, to je kazen zavoljo ubitega cerkovnika. Če se ti stari Bog živiš, reši me iz rok tega brjaža. Kosmatinec se pa zakrohota. Koga kličeš na pomoč, suha pozemeljska krukla ti. Zdaj si v mojih rokah, le potrpi, če hočeš v kurje nebesa priti. Cerkovnik se trese in misli in misli kako bi se rešil. Kar mu pade nekaj zvitega v glavo, se osrči in začne, le pojdi pojdi, kdo je klical koga na pomoč, le občudoval sem te. Pa veš boter, da sem jaz še močnejši ko ti, saj sem jih z enim mahlejem osem na tla zgrudil. Uni se zavzame in si misli sam pri sebi: Kdo ve, zna biti je vendar res kaj več moči v tem suhem človeku. Zato mu reče. No no me veseli se bova pa poskusila.

Drugi dan zjutraj pojesta za »fruštek« vsak nekaj polzeve krvi, potlej pa pelje kosmat cerkovnika v gozd in pravi: V tem gozdu je studenec, ki je s kamnam od petnajstih centov pokrit. Kdor tedaj ta kamen raz studenca odvali ta bo

močnejši. No no že prav, pravi ta, ali veš kaj, poskusi prej ti potlej bom jaz, bom videl, kako si močan. Kožuhar zgrabi kamen in ga odvali, kakor nič od studenca. Zdaj reče cerkovnik: O ja, že vidim, da si močan; ali kaj bo to, boš videl pa mene. Jaz bom prijel ta kamen in ga bom zasadil tako globoko v zemljo da ga ne boš nikdar več videl. In zdaj prime kamen, kakor da bi ga hotel; kosmatinec se pa zboji in zakriči: O pusti mi kamen pusti na mestu, ker če ne, ne bom imel s čem studenca pokrivati. Voda se mi bo posušila kaj bom potlej pil. Saj rad vrjamem, da si bolj močen, samo kamen mi pusti. O tako je prav tako, govori cerkovnik, samo, da mi verjameš, no kaj se bova pa zdaj skusila?

Kdor to palico višje vrže, ta bo močnejši, pravi kosmatinec in zabrusi palico s tako močjo v zrak, da jo celo uro ni bilo nazaj. In ko nazaj pride, pribrenči tako strašno, da drevji vrhe polomi in da se globoko v zemljo zapiči. - O kaj bo to, to ni nič, pravi zdaj cerkovnik boš videl pa mene. Jaz jo bom tako strašno zalučal, da nikdar več nazaj ne pride. In ko to reče, prime palico in zakriči: Prijatli na morji iščite zavetja, da vam moja palica barke ne prekucne. Kosmač to slišati ga začne zopet prositi: Te prosim pusti mi palico pri miru. Toliko me je stala in zdaj mi jo hočeš v morje zalučati. Saj ti rad verjem, da si bolj močen ko jaz, le palico mi pusti. No tako je prav, da mi verješ da je dalej vržem ko ti. Vidiš do zdaj sem te zmeraj premagal, ali se bova še kaj skušala.

Se ve da še v tretje, pravi kosmatinec če še to vdobiš tako sem čisto premagan. Naj bo! Kdor večji smreko izruje, ta bo močnejši. Ko to reče, zgrabi silno debelo smreko, ki je zraven njega stala in jo izruje kakor bi pihnil. Se ve da to je že nekaj, pravi zdaj cerkovnik, ali kaj bo to, boš videl pa mene. In zdajci privleče iz žepa dolgo vrvico, jo pelje okoli in okoli gozda, zveže oba konca in pravi: Glej, sedaj potegnem pa pade ves gozd. Toda pojdi s poti, da mi kaj ne dobiš, ker zdaj bo padel gozd narobe. Kosmač se je za življenje zbal in vpije: Prosim te. poberi se od mene, da te nikdar več videl ne bom. Pa ne povedi nobenemu, da si me premagal.

Zdaj je bil cerkovnik vesel, da se je te nevšečne oblasti odrešil. Viš ga nu, si misli sam pri sebi, saj sem vendar še nakaj vreden, kaj, ko bi šel po svetu svojo srečo iskati; in ko bi še koga na svetu opeharil, kakor sem tega hrusta tukaj. Dolgo misli in misli, kako bi to storil in res si jo nazadnje izmisli. Naredil bom blisčeeč meč, pravi sam pri sebi, štiri palce širok in en seženj dolg in nanj bom dal sledeče besede vtisniti: »Osem z enim mahom«.

Kadar je bil meč narejen je šel z njim po sveti. Kamorkoli je šel, povsod ga je v desnici nosil, in kamor je prišel so drli ljudje skupaj, da bi videli tistega, ki jih z enim mahom osem na tla zgrudi. Dvomili so sicer, da je res tako močan, vendar je vsak raji verjel, da je res, kakor, da bi se bil z njim skusil, ker vsak se je za svojo črepinjo bal. On je pa možko okoli korakal in se ljudem smejal, da so tako neumni, da mu verjejo.

Nazadnje pride do necega velicega, velicega mesta. Tam je videl vse mesto s črnim suknom prepreženo. To se mu čudno zdi zato vpraša necega moža kaj da to pomeni. Kar zve, da se domači kralj z nekim mogočnim kraljem vojskuje

in da je domači kralj že obupal, in da se boji, da bi mu sovražniki mesto ne razsuli. Zato je bil dal domači kralj sklicati, da tisti, ki si upa to mesto rešiti, dobi za plačilo roko kraljeve hčeri in da bo kralju v vsem enak, le krono si sam pridrži.

Ko cerkovnik to zasliši, si misli: Kaj ko bi jaz to mesto rešil, kaka sreča bi bila to za me! Zdaj postanem v enem dnevu lahko kralj; kaj ko bi poskusil. Ko tako zamišlen po mestu hodi ga sreča velika množica ljudi, ktera začne vpiti: To to je tisti junak, ki jih z enim mahom osem na tla zgrudi, ta nas bo rešil. Novica od tega junaka pride precej pred kralja. Kmalo potem pridejo kraljevi služabniki ponj in mu rečejo: Kralj ti zapove, da prideš k njemu ker je veliko od tebe slišal. Junak se prestraši, ker si misli: če jo zdaj odtegnem me na kol obesijo, če pa grem ž njimi bom mogel v smrtno nevarnost, ali kaj morebiti da se svojo zvijačo zmagam in potlej bom kralj. Zato se odpravi in gre.

Ko ga v grad pripeljejo, mu pride sam kralj naproti in mu reče. Že dosti sem od tebe slišal, kaki junak si ti, da si jih osem z enim mahom na tla zgrudil, prosim te tedaj ali bi mogel mene rešiti. Dam ti najlepšega konja, na čelu cele armade boš jezdil v najlepšem oblačilu. In če boš zmagal, dam ti svojo hčer za ženo in prvi boš za mano. Silno me veseli, častiti gospod, pomagal bom, kar bom mogel, odgovori cerkovnik.

Zdaj ga preoblečejo v kraljeva oblačila vse se je svetilo na njem, kakor da bi ga bil z »biksom« namazal. Ko je tako preoblečen pred kraljem stal, mu reče ta; Sedaj ga pa peljite v hlev naj si sam konja izbere, saj jih je dosti. Ko to cerkovnik zasliši jame sam nad sabo zdihovati: Joj meni še konja mi bodo dali. Kako bom na konja sedel, saj ga še nikoli videl nisem. Zdaj prideta s hlapcem do hleva, ker se je konjev bal pošlje hlapca naprej. Poprej pa, ko notri stopi ga praša ali so konji privezani. Hlapec odgovori, da so in se čudi zakaj to vpraša. Morda se še konjev boji, si misli sam pri sebi, potlej že ne bo neč. Zdaj stopita v hlev, naš cerkovnik se silno prestraši, ker vidi toliko konj, ki so veselo rezgetali, Kaj to so konji? vpraša hlapca tako veliki, saj to ni mogoče, da bi se moglo na njih jezditi; kako se pa gor zbasam. Hlapec mu pa reče: Gospod zberite si. Junak kaže s prstom od daleč na prvega konja rekoč: Tega ne vzamem. Drugemu je rekel: Ta je enmalo kruljav. Tretji je bil tenak in četrti je preveč tekel. Nobeden mu ni bil po volji.

Hlapec maja med tem z glavo in si misli: Kaj bo to? Saj ni lepših konj na svetu kakor so ti, ali se jih boji, ali se mu pa v glavi blodi. Da bi bil to poprej vedel ukazal bi bil enega krojači narediti morda bi mu bil ta všeč. In ko do zadnega prideta, reče celò naš junak: Ta pa še konji ni podoben, ker ima tako dolge noge in hrbet kot velblod. Saj bi še gor ne mogel priti. Hlapec se smeje in si misli. Ti stara golen ti se tako bahaš, nazadnje pa še ne veš, kako bi se na žrebca skobacal. Že sta hotela oditi, ker nista bila nič opravila ko cerkovnik vesel zakriči: Glej tu je konj, kateri je meni prav všeč, take imamo tudi mi doma. No glej na tega bom pa že prišel in padel tudi ne bom raz njega, ker ima dolge ušesa, da se bom lahko za-nje držal.

Hlapec pogleda in zagleda v kotu osla, ki je slamo

prežvekoval. S tem oslom so gnoj izpod konj vozili. Takega konja si tedaj zbere naš junak, ki je zdaj po celim kraljestvu slovel. Ko hlapec vidi, da si je junak osla izbral se zelo čudi in gre to kralju naznaniti. Komaj v sobo stopi ga že kralj vpraša, kterega konja si je junak izbral. Hlapec pa reče: Gospod nobednega konja si ni izbral, marveč tistega osla, s katerem gnoj kidamo. To bo lepo viditi, ko bo pred vso armado na oslu jezdil. - Le molči le, mu kralj reče, on že ve kaj dela morda mu bo ta osel največ koristil. Ali ne veš, da taki ljudje vse vedo. Drugi dan okoli devete se začne vsa vojska gibati, in se po vodji ozirati. Ko so vsi napravljani bili prijezdi vodja na oslu. Vse ga debelo gleda in ukaza pričakuje. Kralj mu poda meč in ga še enkrat prosi, naj skrbi, da se bo dobro izteklo. Junak molče odjezdi; ko pa vidi, da noče nobeden za njim zakriči kar more: No stori, kaj ne boste šli, ker on ni vedel, da se more reči: Rehc um marš. Vojska ga toraj ni vbogala, ker ni tako rekel, dokler ni kralj namesto njega zakričal: Rehc um marš. Šele zdaj so »odmarširali« vsi za vodjem. Okoli edne čez poldne se sreča se sovražniki. Kmalo nato se bitva začne. (Ko pa trobente zapojejo in topi zagromijo, zaviha osel rep po koncu tako sem ter tje ter začne tuliti, da se je junak na oslu tresel. Nazadnje se še v dir spusti in teče naravnost čez neki hrib proti sovražnikom. Zdaj začne junak kričati. O moj Bog! zakaj me neseš sovražnikom ravno v pest. O kam sem prišel, zakaj sem se v to nevarnost podal. Saj sem vedel, da nič ne opravim. Lovite osla! Ali osel le teče kar more. Zdaj prileti ravno mimo nekega križa, ki je ob poti stal. Ubogi junak se prime za križ, ker je mislil, da ga ta zdrži, in da osel brez njega naprej poleti. Ali goljufal se je, križ je bil trohlen, se vlomi in revežu čez rame pade. Junak ga ni mogel na tla vreči, zato teče s križem na rami naprej. Ali kaj se zdaj zgodi?

Ko ga sovražniki na oslu jezdečega s križem na rami vgladajo se prestrašijo in vpijejo: O prijatli tecite, tecite, sv. Jožef se za one vojskuje. Glejte kako gre s križem na rami nad nas. Bežite kar morete. Nato vsi sovražniki zbežijo se eden drugza pobivajo in s poti lučajo. Ali bolj ko bežijo bolj osel za njimi dirja. Ko pa armada svojega kralja zagleda, kako sovražnike podi, se še ona za njim spusti, tako, da je kmalo vso sovražnikovo vojsko razpodila.

In kamor kolj je junak prišel, povsod so mu ljudje nasproti klicali: O sv. Jožef dobro vemo, da se zmeraj za pravične ljudi poteguješ. Prosimo te prizanesi nam ne obropaj nas vsega, saj bo vse tvoje, kar imamo mi reveži.

Ko so pa že dosti naplenili, se povrnejo vsi domu in sv. Jožef reče: Ste vidili, poprej ste se mi smejali, ker sem osla vzel jaz sem pa dobro vedel, kaj bo. Ljudstvo pa začne vpiti: Kronajte nam sv. Jožefa za kralja, ker on je vreden te časti. Tedaj mu izročijo krono in ga postavijo za kralja celega kraljestva. Rečejo mu tudi, da naj gre s konjem po celim mestu gor in dol, da rešenika in kralja svojega spoznajo. Ali on se je konja še bolj bal kot prej ker je videl kako so v vojski skakali in dirjali. Zato jim reče: Ne grem na konja, ker se ne spodobi, da bi osla, ki nas je rešil zapustil. In jezdil je res osla. Ko pa vidi, da ga hoče tudi godba spremljati reče: Ne godbe ne potrebujem ker bi ljudje le godbo poslušali ne pa mene gledali. To je pa storil le zato ker se je bal, da bi

osel zopet dirjati ne začel. Kmalo po tem se tudi s kraljevo hčerjo poroči. Tako je živel v zakonu srečno in veselo ven do smrti.

4 ŠZ 8/36

Hudič in kmetič

Pegan, Anton/ 1868/ Vipavsko/ Arhiv ISN: Anton Pegan, Vipavsko narodno blago 5. zvezek, 136-138/ AaTh 1062 + 1096 + 1083

Hudič pride k kmetiču, ki je »šterno« kopal in mu pravi: Kaj se tukaj tako trudiš, če ti je drago, pojdi se z mano metati. Če me v kaki reči premagaš, dal ti bom žakelj denarja. Kmetič je bil s tem zadovoljen reče mu: Alo no, kedaj se bova skusila. Precej zdaj, pravi hudič. Gresta se bojevati. Kosmač pravi: Kdor kamen višej vrže ta bo zmagal. Nato popade kamen in ga verže tako visoko, da ga ni bilo celo uro nazaj. Kmetič pa medtem tiča vjame in ga spusti kakor da bi kamen vergel. Zastonj ga je hudič nazaj čakal. Tvoj kamen je ostal v nebesih pravi kmetu menda ga ne bo več nazaj. No kdor bo prej par čevljev naredil, tisti bo zmagal. Zvolista si slamnato streho za delavnico. Hudič je hitel, kar je mogel; vsakokrat, ko je prevortal, je vrgel šilo hitro iz rok. Ali šilo je drketalo po strehi na tla, tako da je mogel skoraj ponj hoditi. Kmetič ga je pa le v roki obdržal, tako, da je že 2 para čevljev naredil, medtem, ko hudič še enega para ni izdelal. Ko hudič vidi, da je spet premagan, postane jezen in pravi: Zdaj se pa pojdeva tepsti, kdor premaga, ta dobi žakelj denarja. »Že prav« pravi kmetič. Sklenila sta, da se bosta v peči tepla. Hudič vzame velik drog, kmetič pa tkavnico. Ta je tako prav lahko hudiča tolkel, medtem ko mu oni nič žalega storiti ni mogel. Ko ta hudi vidi, da je zopet premagan, reče kmetiču: Še v eni reči se bova skusila, kdor bo zmagal ta bo mož. Počila bova z bičem. Hudič počí tako, da kmetiča uha boljjo, ta pa, ki je mislil, v tej reči me zna vendar premagati reče kosmatinu: Veš kaj, če hočeš, da bom jaz počil si moraš oči zavezati. Hudič si oči zaveže. Kmetič poln muh mu dene še ploho na glavo. Nato ga pa po glavi počí, da hudič na ves glas zakriči, zbeži in žakelj denarja tam popusti.

5 ŠZ 8/37

Tri funte hudičeve volne

Pegan, Anton/ 1868/ Vipavsko/ Arhiv ISN: Anton Pegan, Vipavsko narodno blago 5. zvezek, 139-144; 6. zvezek, 145-152/ AaTh 461/

Bili so trije bratje med temi bil je treči brat trapast. Oče jim omrje in starši dva bi se bila rada mlajšega odkrižala zato mu rečesta: Veš kaj! pojdi nam v pekel po tri funte hudičeve volne, rada bi jo imela; ali glej, da jo prineseš, če ne, ne prikaži se k hiši. Mlajši brat je bil grozno žalosten, ko je videl, da ga brata tako od hiše podista, vendar je šel. Hodil je dolgo časa po svetu okoli, nazadnje pa pride do gradu, kjer so imeli na vertu drevo, katero je vsako leto nezrečeno lepo cvetelo, ali sadu ni obrodilo. Skusili so bili že vse, da

bi bili drevo k sadju pripravili, ali nič ni pomagalo. Ko trap v grad pride, ga vpraša grof: Kam greš? Ja grem v pekel po tri funte hudičeve volne odgovarja trap. V pekel greš? Ti pozvedi pozvedi tam, kako je to, da moje drevo vsako leto tako lepo cvete, ali sadu ne obrodi. Plačal te bom, da boš imel žive dni zadosti. »Že prav«, pravi trap in odide. Cel dan potuje po cesti naprej, na večer pa pride k bogati bogati hiši. Tam so imeli edino hčer, ki je bila pa že od poroda mutasta. Skušali so bili že vse dohtarje, ali nobeden je ni mogel ozdraviti. Ko trap v hišo stopi, ga vpraša mati: Ti kam pa greš. V pekel grem mati! v pekel, brata sta me poslala, blebeta trap. Oh ti pozvedi pozvedi, če moreš kaj o mojej hčeri. Dala ti bom denarja, da je strah. O bom že, bom pravi trap, povečerja in gre spati. Drugi dan se odpravi dalje. Prišel je do velike, velike vode. Tamkej pri tistej vodi je sedela duša, ktera je bila od Boga tjekaj obsojena, da je ljudi čez vodo prenašala. Ti kaj greš v pekel, ga vpraša, ko prideta do vode. V pekel grem v pekel po tri funte hudičeve volne odgovarja ta. Oh ti pozvedi če moreš kaj od mene. Viš, jaz sem od Boga semkaj obsojena, da bom mogla zmiraj čez to vodo ljudi prenašati. Lepo te prosim, zvedi tam doli kaj zvedi kako bi se rešila. Hvaležna ti bom vse žive dni. O bom že, bom, le prenesi me čez, pravi trap. Duša ga prenese. Zdaj pride grozno velika puščava. Dolgo je hodil okoli, vendar nikoli je ni hotelo biti konec, nazadnje pa pride vendar do vrat, kjer je bil predpekel. Trap potrka na vrata; hudiča ni bilo doma, šel je bil gor na svet duše lovit. Samo žena njegova bila je v peklu. Ko ta trapa vglada začne: Oh ti kam si prišel, za božjo voljo pojdi preč. Ne veš, da si prišel v pekel. Bog vari, če te moj mož drevi tukaj dobi, semelje te ko solčni prah.

Ma jaz ne grem preč prišel sem sem po tri funte hudičeve volne in to moram vdobiti, drugači ne grem od tukej. Lepo te prosim pojdi strani, da ne bom še jaz zastran tebe tepena. Ker sem rekel, da ne grem pred preč, kakor če volno vdobim tako ne grem, pa je ven.

Ko je videla, da ž njim nič ne opravi, mu reče: Veš kaj, če že nočeš drugači tako ostani; skrila te bom, ali rečem ti, če te moj mož tukaj vdobi, slaba se nam bo obema godila. Zdaj ji pove trap tudi od tistega drevesa, od tiste hčeri in od duše pri vodi, in jo prosí, da bi kaj pozvedila. Bom videla kako bo, če bo moj mož nocoj pri volji; nato ga skrrije. Zvečer pride hudič domu. »Meni tukaj po krsti smrdi, pravi, in začne razmetavati po vseh koteh. Pojdi pojdi šema, se ni nič, ga tolaži žena. Ma meni tukaj po krsti smrdi moj nos ne laže. Kar ti rečem, da ni nič tako pusti me pri miru in ne razmetaj mi tam. Tvoj nos te goljfa. O ne goljfa me ne, ti si tukaj kaj skrila, in to moram vdobiti. Pojdi pojdi ne bodi naumen in ne razmeči mi tam, kaj hočeš da ti bom skrila. Po svetu si hodil in si krst dišal, pa misliš, da ga tudi tukaj. Ne nori okoli, pojdi mi spati. Nazadnje se da hudič vendar potolažiti in gre spati; žena se pa vleže zraven njega. Ko je hudič začel smrčati, se zakadi žena s tako silo vanj, da mu cel funt volne hkratu izpulí, katero hitro onemu pod posteljo vrže. Hudič ves v spanju skoči pokoncu, da jo bo, ali ona začne: Oh te prosim te prosim ne zameri mi, imela sem strašno hude sanje. Pa kaj si sanjala. Oh videla sem na sredi enega vrta drevo;

to drevo je vsako leto grozno lepo cvetelo, ali sadu ni obrodilo. Ti - ali bi se moglo temu drevesu pomagati? Se ve da bi se moglo, mrmra v spanju hudič, prav lahko bi se pomagalo. Okoli tega drevesa je pri korenikah, dva sežnja na široko samo zlato. Če to zlato odkopljejo, bo drevo zlata jabelka rodilo. Ali zdaj pusti me pri miru, da bom zaspal.

Oho! eno že vem, si misli oni pod posteljo.

Komaj hudič spet zasmrči že se žena tako vanj zakadi, da mu cel funt volne izpuli. Hitro pograbi trap volno pod posteljo. Zdaj skoči hudič po koncu, prime ženo, da jo bo; ali ona začne javkati in prositi. Oh te prosim te prosim, pusti me pri miru imela sem strašno hude sanje. Videla sem bogato bogato hišo. V tej hiši so imeli hčer, koja je bila pa že od poroda mutasta. Skušali so bili že vse dohtarje na svetu, da bi jo bili ozdravili, ali nič ni pomagalo. Ali bi se moglo tej hčeri kaj pomagati? Se ve, da bi se moglo. Pod pragom leži lonec denarja, ta denar naj odkopljejo in stvar bo odpravljena. Oho! tudi drugo že vem, si misli oni pod posteljo. - Zdaj pa rečem ti pusti me pri miru, če ne bo druga pela, pravi hudič in zaspil.

Ali komaj zadremlje, skoči že žena v tretjič nanj in mu zopet funt volne izpuli, in jo pod posteljo vrže. Zdaj skoči hudič pokoncu zgrabi ženo za vrat in malo je manjkalo, da je ni zadušil. Ta pa prosi in prosi, da ne, da ne, da ne. Zbala sem se, pravi, zbala, ker sem imela tako strašne sanje. Videla sem dušo pri vodi, koja je od Boga semkaj obsojena, da ljudi čez to vodo prenaša. Dolgo jih že prenaša in vendar nima upanja, da bi bilo konec kdaj njenega trpljenja. Ti ali bi se moglo tej duši kaj pomagati. Naj bo to ti še povem pravi hudič, ali glej, da me potlej pri miru pustiš. No ta prvega, kterega bo čez vodo prenašala, naj na sredi notri vrže, pa bo. Že prav, si misli oni pod posteljo. Komaj odide drugi dan hudič na svet, izvleče njegova žena trapa iz pod postelje in mu reče: Ti, ali imaš volno? Se ve, da jo imam. Ali si si zapomnil, kaj sva se sinoči menila? Se ve da, prav dobro, pravi trap. Srečen si ti in ura v kterej si se rodil, zakaj povem ti, ko bi si ne bil tega zapomnil, kar na mestu bi te bila semlela, ko solčni prah. Vesel je odšel ta z volno na svet.

Ko pride do vode, ga precej vpraša duša: Ti ali si zvedel kaj o meni. O to je, da sem, pravi ta le prenesi me pred čez, pa ti povem. Rekel je sam pri sebi, če ji zdaj povem, kar sem v peklju zvedel, me kar na sredi v vodo prekucne. Duša ga prime in prenese čez vodo. Veš kaj, ji zdaj reče: prvega, kterega boš čez vodo prenesla, prekucni ga na sredi notri; ta bo mogel potlej na mestu tebe čez vodo prenašati, ti boš pa rešena.

Trap gre naprej in pride do tiste hiše, kjer so imeli mutasto hčer. Mati mu hiti naproti. Ti ali si zvedel kaj o moji hčeri? O zvedel sem, zvedel sem, zvedel, pravi ta. Hči bo kmalu zdrava, če mi pustite, da izkopljem zase, kar je pod vašim pragom. O le skoplji le, pravi ta, saj tako ni nič kaj vrednega. Trap gre in skoplje lonec denarja in ga obdrži. Hči res ozdravi, mati pa je tako vesela, da mu še cel žakelj denarja povrhu naloži. Vesel roma trap z denarjem naprej. Zdaj pride trap do gradu, kjer so imeli eno drevo. Grof ga hitro vpraša: Ti ali si kaj pozvedel tam doli. Se ve da sem pozvedel, pravi ta. Drevo bo kmalu zlata jabelka rodilo, če mi pustite, da ga

okopljem in če dovoliste da bo moje, kar odkopljem. O le vzemi, le pravi grof vesel, to ti že dovolim, saj tako ne boš nič dobil. Ta gre, odkoplje zlato, ga nasuje v žaklje in naloži na voz. Drevo je zlata jabelka rodilo. Grof mu je dal še zlata po vrhu kolikor je hotel. Vesel je peljal trap zlato domu. Ko brata vidista, da je pripeljal hudičevo volno in toliko zlata, pravista: Čaki čaki, greva pa tudi midva v pekel po hudičevo volno, bova pa še drugači zlata prinesla ko ti. In res! se odpravista proti peklju. Ko pa pridesta do tiste vode, poprosista dušo, da bi jih čez prenesla. Ta jih res prime, ali ko so na sredi vode že jih prekucne notri, tako, da sta mogla potem namesto nje ljudi čez vodo prenašati.

6 ŠZ 8/48

Ne povej vsega kar veš

Pegan, Anton/ 1868/ okolica Gorice/ Arhiv ISN: Anton Pegan, Vipavsko narodno blago 6. zvezek, str. 171-173/ AaTh 911*/

Imel je oče edinega sina za katerega je zelo skrbel. Ko se je imel že oženiti, pokliče ga oče k sebi in mu reče Glej jaz sem že star in ne bom več dolgo po svetu lazil; ti se boš pa oženil. Ali glej, da ne poveš vsega ženi kar veš, ker baba bo vse sčencala in tebi škodila. Nato reče sin: Pojte, pojte, če ženi nič ne povem, me tudi ljubila ne bo. In ko to reče popusti nevoljin očeta, kteri še za njim kriči: Boš pa sam skusil, če mi ne vrjameš, ko te žena v klešče dobi. Sin se oženi, vendar očetove besede, kteri je med tem vmrl, mu ostanejo še v spominu. En dan jih hoče poskusiti. Napravi se v gozd s hlapcom drva sekati, ženi pa reče, da pride v treh dneh domu. In res pride tretji dan, ali sam brez hlapca. Brž ga žena vpraša: Kje si pa hlapca pustil, da ga nisi sabo pripeljal. On ji pa reče, da se je tako razjezil, da ga je vbil. Žena se prestraši in pravi: Za Kristusovo voljo, molči molči, da se ta reč ne zve, zakaj bog varuj če zvejo. Če bi pa vendar vtegnili zvediti, porečeva, da ga j zver snedla. Zakaj bog varuj, da bi kdo vedil, da si ga ti vbil. Ali glej, da boš molčala tudi ti, pravi mož, aja res! jutri moramo orati, kdo bo pa konje in voli gonil? O bom že jaz, pravi žena.

Drugi dan gre kmet res na polje orat in žena mu voli goni. Pa reva tega ni znala, zato je mož zmiraj preklinjal, in žugal, da jo bo tepel. Nazadnje jo res vdari. To se je zdelo ženi vendar preveč. Zatorej začne vpiti in kričati, da je strah: »Češ še mene vbiti, kakor si hlapca vbil.« Ne boš me ne. - Mož je spoznal, da so resnične očetove besede, zato se je ravnal po njih. Hlapca pa je iz gozda poklical, kjer ga je bil nalašč pustil.

7 ŠZ 8/77

Od Janeza

**Pegan, Anton/ 1868/ Štanjel/ Arhiv ISN: Anton Pegan,
Vipavsko narodno blago, 11. zvezek, 277-284/ AaTh
516/**

V an grad pride ankrat an malar dejla prost. Gasput reče, de nejma dejla neč. Malar poj pravi, de mu če prav lepe reči na vrti namalat', samu de mu jejt da. Na tu je gasput prvolu.

Ta gasput je jemu vod prve žene dva s'nova, Janeza jen Friceta. An dan se je Janez zgodaj pu vrti sprehaju, kar zagleda v koti anu groznu lejpu namalanu ženu. Vočeta je vprašu, ki je tist' člov'k, k' je tu žensku namalov. Kedar mu voče povej, de je glih zdej odšu, pošle Janes hitru hlapca za njim, hmal pridesta s hlapcam nazaj jen Janes ga vpraše, če s' je tu žensku 'z glave zmislju, al' jo je rejs ki vidu. Ta mu povej, ki jo je vidu jen Janes se precj z bratam vodpravi. Usedjala sta kojne jen šla sta ju jeskat'.

Zvečer sta pršla če do 'ne bajte jen potrkala sta na vrata. Natu sta pelala kojne v štalu čer je b'lu s'na za dvehj pripravlenga. Potle sta šla v hišu jen nejdla sta večerju tūd za dvehj pripravlenu; vidla pej nejsta žive dūše. Tu se jem je čūdnu zdejlu, povečirjela sta tam jen sta šla spati. Al' Janes nej mogu dolgo zaspat' zatu vzame bükve jen bere žneh. Kar se tega naveliča vgasne luč jen se dejla kaker de b' spal. Zdej zasliši tam v koti an glas. Slišat' je b'lu koker deb' se dva pugovarjela. Prav'la sta si met sabu: Oh! ku bi te dva vejd'la kam de gresta jen kaku se jem bu gudilu, bi že kej voprav'la, taku pej mende ne busta neč. Pršla busta du 'nga gozda, čir su same devje zveri. Te zveri raztržeju vsac'ga, kdurkul pu gōzdi hodi. Potle pridesta du velike vode, črez kteru nubedin ne more, čer ni mostū; jen nazadne še du glaževe gore, tud' tukej ne more nubed'n črez, zakej ta hrib je groznu strm. Vendar še vse tu b' se dalu porovnat' čeb' vonadva vejd'la, de su v prv'm putoki glih pr' zvirki tri zlate jabuka. Te jabuka bi mogla pobrat' in anu čres gost ta drūgu črez vodu in treče čres glažev hrib vrč. Takū b'jem nubena zvir neč ne przadejla črez vodu b' se must naredu jen pu glaževi gori cejsta. Al' zab't bi ne smejla te jabuka pobrat' ker jeh bosta za nazaj nūcala. Al' tud tu b' še ne blu zadosti. Ku bosta vže z ljūbu jahala, bosta še zmiram v nevarnosti, čer ne voče jema cuprnika v hiši. Tega bu za nimi poslov jen vmoru ih bu, če ga ne busta s tem mečem, k tukej na zidi viši pukunčala.

Al' nej še zadosti. Ku busta d'mov pršla nardila jem bu mačeha must. Prusila ih bo nej gresta pu nem al' vonadva b' je ne smejla vbogat' zakej koker hitru b' najn stopla b' se vādle pugreznju. Zatu b' movgla pu ta star'm mosti v hišu jet.

Al' nej še zadosti. Kedar budo pr' večirji, bu mačeha nevejsti se strupam napila, jen končala je bu če s' na bu varvala. Al' nej še zadosti. Janes bu potle precj vmeru jen če bi negov grob s krvjo tist'ga votroka puškrupili čer'ga bu nevejsta purudila, bi Janes nazaj vživu jen votrok bi tūdi zdrov vostov.

Vse tu si je Janes dobru zapovnu jen pučakov je kumej druž'ga dneva. Drūg dan sta nejdla frušt spejt za dvehj pripravlen al žive dūše nej' blu nikir. Vosedlala sta kojne jen

sta šla. Se vej de Janes je tūd meč vzev. Kadar sta du stedenca pršla je šev Janes pu tiste jabuka, al' taku de nej uni neč vejd' du. Vrgu je ta prvu črez gozd, ta drūgu črez tistu veliku vodu jen ta treče črez glaževu goru. Taku sta b'la pršla čres. Zdaj je Janes spejt jabuka pobrov, čer je vejdu, de ih bu za nazaj nūcav. Prjahala sta bla zdej du tist'ga grada čer su imejli tistu lejpu puncu. Janes se pr večiri žno zmejni, kdej de misliju vodjahat', jen strili su bli rihtik taku. Vodjahali su bli vsak na svojim kojni. Janes je jabuka lučal, koker poprej, ta prvu čez gozd, ta drūgu črez vodu, jen ta treče črez glaževu goru. Taku su b'li pršli vsi trije srečnu čres. Voče vod tiste punce pej, k' su ju b'li vkrali, kedar je drūg dan vidu, de je nej nikir več, pošle hirtru cuprnika za nimi. Al' čje su b'li vže takrat! Prjahali su ju bli vže domov; mačeha jeh je vabla, nej greju pu ta nov'm mosti. Janes pa nej tu pu nubeni viži, čer je vejdu, kej jeh čaka. Šli su nauliš pu ta star'm. Tu je mačehu peklu jen grizlu. Janes se i je biv hūdu zameru, čer ju ni vbogov. Pruvala je še tu, zvečir pr večeri nevejstu vostrup't. Al' Janes je spejt' tukej glaš preložu, zmaknu ga je bu spred nevejste taku, da nej vona neč vidla jen ložu ga je bu svoj'ga če; strup je pej pud mizu zliv. Po noči nej šu Janes v svoju izbu spat, vstopu se je mošku pod voknu jen čaku je z mečem v roki cuprnika. Ku ta pride jen glavu skuži pukaže - vrrsk mu Janes glavu vodsejče; zdej je šel spat. - Cuprnik jema pej še pu smrti pusebnu muč, čer Janes je movgu vpriče te muritve črez lejt' in dan vmrt. Puvejdov je pej puprej brati, kaku ga lohku rejši. Jen brati se nej tūd' tešku zdejlu, svoj'ga last'nega sina vmor't čer je vejdu, de mu bu vseglih živ vostal. Sturu je tu brati iz hvaležnosti, de mu je ženu vdubu, zakej Janes ni šu zase pu ženu ampak za brata. Puškrupili su b'li Janezov grob s krvjo tist'ga votroka, čer ga je nevejsta purudila jen ta je živ spejt z groba vostal.

8 ŠZ 8/78

Sirota

**Pegan, Anton/ 1868/ Ročinj/ Arhiv ISN: Anton Pegan,
Vipavsko narodno blago, 10. zvezek, 284-296/ AaTh
510 A/**

Tak se je bil en oče vdručič poročil in vdobil je hudo ženo. Ta mačeha ni mogla vidit hčeri od prve matere. Zmirjala jo je, kregala in delati ji je mogla noč in dan. Imela je tudi eno hčer, ki je bila pa vsa podobna materi.

En dan je poslala mačeha to siroto smukvice brat'. Biló je pa to v najhujši zimi. Sirota se je jokala, kje bo zdaj smukvice vdobila, mačeha ji je pa rekla: Spravi se mi in prinesi mi jih če ne, ne prikaži se več k hiši. Nato ji je dala dva gorka krompirja iz kotla in zagnala jo je. Uboga sirota je hodila po eni poti in prišla je do znamenja. Tam je vidila mater božjo sedem žalosti. Pokleknila je dol in molila je prav goreče k Mariji, da bi ji ona to milost pri Bogu sprosila, da bi ona zdaj smukvice vdobila. Vsa potolažena je šla od tod. Prišla je do necega griča. Na tem griču je zagledala šteri sive možake, ki so ogenj kurili in so se grelj. Kar stopi najviši med njimi pred njo in jo vpraša: Punca kdo smo mi?

Vetrovi ste je rekla ona. Čigavi smo? I - božji ste vsi šterje. Zdaj jo veter vpraša, po koga da je prišla, in ona mu pove, da jo je mačeha po smukvice zagnala. Jug je vzel še enega saboj, vzela sta cajno in šla smukvice brati, sever se je doma grel in aden je kuril. Zdaj je rekel tisti veter k' je kuril: Pojd' punca sem k ogni pejdi se vemo da te zebe. In ana je šla kje in se je grela. In kodar sta jug in oni veter šla, sta drevlje vse verhove polomila, tak vriš in piš sta bila naredila. Čez malo sta bila pršla vže nazaj, in prinesla sta bila grozno lepih smukvic. Sirota je zdaj lepò canjco vzela, se je zahvalila in je šla. Ali komaj je prišla domu, že jo je spet mačeha zmirjala, zakaj tej ni bilo prav, da je smukvice prinesla. Rada bi bila videla, da bi bila sirota kje zunaj zmerznila. Upila in drla se je nad njo, da se je dolgo mudila, da je malo smukvic prinesla in rekla ji je, da bo nje hči drugači bolj pridna, kader jo bo po smukvice poslala. Drug dan je mačeha nje hčer lepo oblekla, splela jo je in dala ji je canjco v roko. Tako jo je poslala. Ta je šla po ravno tisti poti ko ona poprej in prišla je do tistega znamnja. Tu še križa strila ni, ampak šla je kar naprej. Prišla je do tistega griča. Veter njo popraša? Kdo smo mi? Hudiči ste vsi štirje, je rekla ona. Čegavi smo? I čegavi? zlodjevi. Zdaj njo veter vpraša, kaj da išče? I-smukvic mi prinesite če čete. Ali namesto smukvic jo vsi štirje vetri zgrabijo in hajd ž njo - po trnji - po blati - po luži po mlaki kamorkolj je prišlo. Naredili so jo bili tako, da je vse od nje viselo. Vsa raztrgana, vmazana in razcapana je bila. Namesto smukvic so ji v cajno blata naložili in v tem blatu so po vrhu smukvice naredili. Ona je res mislila, da je smukvice vdobila, ker je vidila tako lepe rudeče jagode po vrhu. Vsa žalostna je šla domu ihtela je celo pot in zjokala se je, kaderkolj se je pogledala; taka je bila; ali kaj je 'tela; pomagati si ni mogla. Prišla je do doma - mati se je je vstrašila, vendar ji ni žal besede rekla, ker je smukvice prinesla. Hitro jo preobleče, potem segne v koš, da bo oni smukvice pokazala. Kar privleče vsrano roko ven. Zdaj jo je začela grdo gledat al' tolkla jo vendar nej; če bila ona s'rota kaj tacega naredila, bi jo bila kar vbila. Uprašala jo je kje je to vdobila, kdo jo je tako naredil in vse. Povedala ji je vse. Potle je vprašala še ono punco če jih je videla, in kedar je povedala, da je, in kako jim je odgovorila, je bila jezna, in grozno rada bi jo bila s poti spravila.

Polejti je gonila ta sirota kravo pasti. Dajela ji je mačeha tud prediva na pašo, de je prela. An dan ga ji je an povhn naručej dala jen je rekla, de more vse tu predivu sprest, vopret in ubelt, če ne nej se na prkaže več k hiši. Oh za božjo volo! je jokala srota, kaku bom jest vse tu predivu sprela, tukej ga je zadost zan teden pej ne zan dan. Jan k' se je tak jokala jen zdehavala, spregovori kar nankrat kravca na paši. Pelj me pelj ke na narlepš pašo de se bom hitro najejla. Srota k je kravco tok rada imejla jo je vbogala jen pelala jo je ke, ker je bla narlepš paše. Kadar se je pej krava najejla, začela je tud predivu žrt. Oh jej, oh jej! zdehavala je zdey srota, kej bo zdey, kej bo zdey, mačeha me vbila, kadar bo zvejdl, de je krava predivu snejla, al kakor je krava predivu jejla, taku so ji štrene vod zad von letejle. Taku je blu predivu kar nankrat spredenu. Srota ga je zdey vopralla jen domov nesla. Taku je delala vsak dan. Kravca je predivu snejla jen štrejne

sesrala, vona jeh je pej lepu vopralla jen domov nesla. Zadn dan, k je pršla na pašo, se je spejt prjokala. Kravca jo je vprašala, kej de se joče. Al' vona nej tla povejdat. Povejdn no! povejdi, jo je silila kravca, kej ti je dala spejt tolk prediva za prest, na joč se ne. O mi nej dala ne. Kaj se pej tok jočeš? Oh kej na bom jokala, jutrn bodo tebe vbili. O tu sem prej vejdl, <> je rekla kravca <> na joč se ne zastran tega. Zate je tu ana velika sreča. Ti boš moje čreva pralla, noter v požeruhi nejdeš an zlat ključk. S tem ključkom pejdi jen vodpri skalo per stedenci. Tam najdeš tri zlate oblačila. Prvo krilo bo zveznatu, drugo bo lunino in treče bo tako ku samu solnce na nebi. Tudi ane zlate čevlice in an vozič boš udobila, k bo sam naprej letu.

Srota je bila zdey vesela šla je domov jen prosila je druh dan mačeho, de bi jo pestila čreva prati. Mačeha pej, k je vidla de bi bla šla rada jo nej pestila nauliš ne. O ne pojdeš ne je rekla, pojde moja hči ti jih še voprat ne znaš. Jen res počesala je lepo svojo hčer in jo je poslala čreva prat. Ali ta namejsti de bi b'jih bla oprala se je vlegla dol in je zaspala. Mačeha je čakala jen čakala, kdaj bo čreva prinesla, ali neč nej blu, una je li naprej spala. Nazadnje je blo mačehi že vendr prevč, puslala je sroto ke nej gre pugledat, kej de dejla. Kadar je srota vidla, de una spi, skoči hitru ke, zgrabi za požeruh jen ga razporje. Notrka najde ano zlato škatlco in v zlati škatlci an zlat ključk. Zdey je bla spejt vesela, hitru je čreva vopralla in uno zbedila, de so šle domov. Vidiš, kok sem fejst čreva vopralla je delala una po poti, ti b'jih na b'la tako ne. O se vej de ne je rekla srota jen se smejala, tu je gvišnu de ne. Kedar ste ble že domov pršle je hvalila mačeha spejt svojo hčer de je pridna k je tok dobro čreva vopralla. Srota je pej li movčala neč nej tla reč. Zvečer pej, k' so bli že vsi puspali, vzela je lepo svoj ključk, šla je h tisti skalci jen jo je vodprla. Vdobila je bla notrka vse koker je bla kravca povejdala. Vdubila je tri oblačila. Prvo krilo je blo zvezdnato, drugo lunino, in treče se je svetilo taku ku samo solnce na nebi. Tudi ane zlate čevlice in vozič je vdobila, k je sam naprej letu.

V nedeljjo je prosila srota mačeho, de bi jo pestila v cerkev. Ali mačeha jo nej pestila, dala ji je, an mernik prosa, ke je blu manj zrna ku plevela in je rekla de more vse tu mej mašo zbrat. Une dvej so pej šle k maši. Oh kaku bom jest vse tu prosu zbrala, je delala vona, tu m' je zan teden zadosti. Al pršli so vrabci in pozbrali so hitro prosò. Od veselja ga jim je vrgla ano pest, potle je pej šla in je zvezdnatu krilo oblejkla. Obula je tudi zlate čevlice in peljala se je na vozički v cerkev. Vse jo je gledalo, tako lepa je bla al nubeden jo nej poznal, in tud mačeha jo nej spoznala, kdo da je. Ustopila se je bla h kropivniku, de je hitru po žegnu s cerkve zletela. En mlad grof, k se je bil vanjo zaljubil je letel za njo. Al ušla mu je bla, vsela se je na zlat vozičk in zginila mu je, de ni vedel kam. Letela je naravnost domu, slekla si je zveznato krilo, in oblekla svoje vsakdanje raztrgano, de je bla tako ku prej.

Zdey je pršla mačeha s hčerjo vod maše. Začela jo je kregati jen zmerjat. O ti lenoba ti, vidiš taku se t' godi, k na greš nikolj v cerkev. Če bi bla šla ti z nami k maši, bi bla vidla tud ti tisto lepo gospo, k je bla dans v cerkvi. Vse jo je

gledalo taku lejpa je bla. Imejla je zvezdnatu krilu jen zlate čevlice na nogah. E saj zmiram pravim za nič nejsi jen tud ne boš, s hiše se nikolj ne prikažeš, zatu se pej tudi taku godi. Tako jo je kregala, srota se je pej jokala in je rekla: E sej sem vas prosila, prav rada bi bla šla pa me niste pestila, in prosila jo je, de bi jo saj prihodnjo nedeljo sabo vzela. No nej bo no, je rekla mačeha, če boš pridna, vzela te bom sabo. In res drugo nedeljo jo je vzela sabo, se vej, de to nedeljo ne tlu bet tiste gospe. Zatu se je pej mačeha jezila in je kregala spejt uno hčer. Viš de je rejs, kar jest pravim vse se te boji, k s taka, zatu jo nej blu dans. V nedeljo pej na boš šla ne, boš vidla de bo pršla. In drugo nedelo je nej pestila v cerkev, dala ji je še več prosa ku prejd. Revca se je jokala, ali vrabci so pršli jen spejt so ji pomagali. Kedar je blu prosu že zbranu, oblekla se je lunin gvant jen pelala se je v cerku. Vse se ji je čudilu, taku lejpa je bla. Vsak bi bu rad vejdu, kdu je ta mlada gospa, pusebnu pej tist grof, k je zajno letu. Ta zadnja v cerku ta prva s cerkve. Kumej je bla maša ven, že je zginla s cerkve. Letela je domov jen vrgla je svoje stare cunjne nase.

Zdej pride mačeha domov. A sem vejdlja je začela, dans je pej pršla k te nej blu. Ej, jen pej kakšna je dans kakšna. Imejla je lunin »gvant« na sebi jen zlate čevljice na nogah. Vse se je svejtlu, taka je bla. Srota je prosila deb jo vzela udругič sabo, jen mačeha je obljubla de je bo, če bo pridna. Šle ste v cerku, al to nedeljo je spejt nej tlu bet. Sej sem s mislila, je dejala mačeha de je ne bo. Kedar si ti v cerkvi že nej nič. Drugo nedeljo bo pej pršla k te ne bo. V trečo nedeljo si je oblejkla srota solnčen gvant jen bla je taka de nej za zreč. Vse je vanjo zjalo in še gospod na prižnici si ni mogel kej, deb vanjo ne gledav. Po maši všla je hitru ven, al zakesnila se je bla taku, de nej vtegnla tist zlat čevljick pobrat, k ji je bil z voza padu. Pobrav ga je bil tist bogat grof, k je zanjo letu. Potle je bu pej razglasu, de tista , kteri se bo na nogo prilegu bo njegova žena. Šli so s čevljem okol po hišah jen pršli so bli tudi do hiše, kjer je bla ta mačeha. Mačeha je sroto pod koritu skrila svojo hčer je pej lepu oblejkla jen splela. Pomerila ji je tist zlat črevelj, al noga je bla prevelika, pu nubeni viži ga ji nej mogla vabt. Alí vona bi bla rada vendar hčer bogato oženila, zatu ji je začela nogo tesati. Una hči je krčala in zjala, mačeha jo je pej tolažla de nej bo tihu, de sej bo gospa, de bo bogata, če bo čevelj obula. Kar zapoje petelin pod koritom:

Kikiriki

Ena deklica pod koritom leži.

Ti gospodje so šli zdej hitru gledat kaj de je in nejdli so uno sroto k je pod kuritam čepela. Veseli so neizrečno, pomerili so ji čevelj in dobro se ji je prilregel. Vona je pej šla zdej gor, oblekla si je solnčen gvant, dala je zlate čevljice na nogo jen pripeljala se je dol. Mačeha je ostrmela vsi so jo za ta pravo spoznali in grof jo je nezrečno rad imu, taku de ji nej blu treba več kruha stradat.

9 ŠZ 8/84

Zludi jen »šušter«

**Pegan, Anton/ 1868/ Kras/ Arhiv ISN: Anton Pegan,
Vipavsko narodno blago 11. zvezek, 303-305/ AaTh
1164 D/**

Tam na Verheh v ani hiši so imejli anga šuštrje, in rekli so, de imajo tam tud' anga zludje, da jim dnarje nosi. Potle so imejli šuštrje na žrnadi. Tista gospodinje se je lotila, de bi štruklje mejsla, in je gonila tist'ga zludje, de nej ser kozla. Tisto pej nej tejlo je reklo kukurk, zatu kej je gledal šuštr skuz klečavenco. Potle se je gospodinja vvezila, je vzela en vrč in je dejla zludje nutr, in je vzela kito z glave in je ž njo vrč zamašila, in ga je nesla v kambro, kamor je bu šuštr. Šuštrji je pov an cvikar in je reku: »kej za'n zludi te je vzev. »Ne jest je reklo v vrči. Potle je reku šuštr: »Či si? »Tle v verči sem, če me vzameš ven, ti bom dalo d'narje de t' ne bo trejba več šivat. Potle sta se zmen'la, de bo šlo v an grad strašt in de nej tolku vpraše za von sagnat, de mu ne bo trejba več šivat. Jen je šlu strašt če v tist grad in je ni mogu nobedn von sagnat. Potle je šov von in je je sagnav. Kadar sta vkep pršla ga je kregalu zakej je tok mal prašav. Zdej sta se nazaj zmejnla de bo šlu v an drug grad in de nej praše tolku, de mu ne bo trejba več šivat. Tisti ledje v tistem gradi so hitru poslali ponj, de bi sagnav tisti strah z grada in von je vprašev 500 goldinarju in je je sagnav. Kadr sta vkep pršla, se tistu jezi, zakej je tok mal prašev' jen reče: Zdej na smejš v nuben grad več jet, če ne ta samelem. Potle je šlu nazaj v an grad strašt. Tisti ledje v tistem gradi so brš poslali ponj. Jen von je pršu, de bi sagnal von tisti strah. Na poti mu je pršlu tistu napruti jen je reklu. Zdej sva vkep, de te semelem. Jen von je reku: Ne ne, sem ti pršu samu puvejdat, de gre tista baba z vrčem, de te bo notr dejla.

10 ŠZ 8/117

Od kobil'ce an pa od pobča

**Pegan, Anton/ 1868/ Ročinj/ Arhiv ISN: Anton Pegan,
Vipavsko narodno blagob 12. zvezek, 375-388/ AaTh
531/**

Ankart je hod' desetnik (deseti brat) po svet. Ko je prš k'ni hiš k je bla na žena na porodu, se je vstav zunaj an ni tu it notr. Zdej pride gospodar ven 'n ga praša: Kaj tuo, de na gre v hišo, 'n pa reče, de če stuop zdej notr v hišo porodi žena 'n tist otrok ne bo srečen, zato k' te minuti so slabi, v tej ur jih je samó 10 dobrih; glih zdej je aden. Zan čas spejt je reku, de je aden. In t'ko je štev: aden - dva - tri minuti slabi, pa spet adnega dobrega, an kar je rek' slab minut, takrt je porodila žena. Žalosten je biv mož zdej, k je zvedu, de se je nesriečnega minuta njega sin rodív. Zdej pokliče desetnika notr v hišo ino napravi večerjo k se tiče; 'n po večerji ga lepo pros' de nje mo povie, če more in smie, kako bi rieš sina od nesreče. To je lohno je rek deseti brat 'n začne prav't prvo, de kajšna nesrieča ga bo zadiela, potle pravie, kako ga mor'jo varvat, de ga ne pustè s hiše nikolj do desetega lieta, de more bit skoz kdo pr njema, de ga ni trieba nikolj samega

pustit. (Pripomba A.P.: majnka to le: 'n jih je navad', de nej mo rečejo, kar bo že pameten, de vsakrat kad' bo poldan zvonil more 3 korake nazaj stopit.) Drugo jutro se zahval' za večerjo 'n kar so mo postregli an gre napre. Skoz je biv 'do pr njemo, n'kamor ga niso pustil' s hiše 'n tko je pršlo, de je biv star 9 liet 'n pov. Misn'li so zdej, de je že t'kaj pameten, de na pade ven. Zdej niso t'kaj varvali ga. An dan mo reče mati, de nje bo domà de nje podtika ogenj, de gre na polje an da pride hmal' nazaj. Ries čez pov ure se mat' vrne nazaj pa ni vidla več sina n'kodar doma. Hitro gre nazaj an povie de »Blajžča« ni več, de nje ga gredo iskat. Zdej je šla ciela družina na vse kraje. Dolgo so ga iskali, nazadnje so se vrnili nazaj, ka, ga ne b'lo n'kodar neč. Vsak je mislo: da vie, če je kon'c vzev. An čas so bli žalostni pa potle se je vse pozabilo. - (O zdej pride od njega napre) - Zdej, kadâr je šla mat' proč je pogliedav Blajžč a je še' do okolj hiše, 'n kar je vid', de ni obednega nič kar je šu sam ni viedu kom, neč kar v dan je šu. Tko je pršu v an klan'c. Pod klancom je tekla na voda 'n čez tisto vodò je biv lesen most. Ravno na most je prš pa je zazvonl podan. Hitro se je zmislo, de more tri korake nazaj stopit, 'n te zadnjega k je stop' se je podròv pred njim most. Boga je zahval' 'n se je nazaj vrnu 'n je sed na tist'm klan'c ne tla. - Le kar pride na liepa kobilca z 'nim liepim sedlam in ga je prašala, de kom gre? On je riek, de po sviet. Tud' jest grem s tabo n'č ko sed' gor na mè. Blajšč je biv vesev, k je imev tko liepo kobilco, k je znala govorit. O - t'ko ga je nesla naprej. Kar prideta tje že delèč zaglieda Blajžč no liepo hruškovo perce. Zdej pros' kobilco, de nej se vstav, de gre po tuo zlato perce. Kobilca pa reče 'n ga pros', de ni trieba it. De tiste zlato prce ga prpelje v nesrečo. Pa vselih je pros' kobilco, de nje se vstav. Kar je vidla kobilca, de ni drgač ga je pestila. Pa mo je rekla 'n zažugala, de ne smie obednemu pokazat ga. N je tud' obljubiv, de ga ne bo obednemu pokazav. Zdej so šli naprej. Vsako nekaj ga je vzev 'n pogliedov, kakuo lepò je. Zan čas je pa zagledu na zlato jabčce. Nazaj je začev prosit kobilco, de gre po tiste jabčce. Pa kobilca ga ni pestila 'n mo je rekla, de ga bo zlato jabčce prpeljalo v nesrečo. On jo je le pros', tko de ga je pestila. A zažugála mo je trdò, de ni trieba pokazat' ga. Zdej so šli napre, Blajžč pa je z 'no roko segno v mavho po jabčce z te drugo pa v aržet po perce 'n je ogledavav ankart adno, ankart adno. Le so šli naprej. Spet vid liep zlat križc 'n nazaj pros' kobilco, de gre ponj pa kobilca je že bla nevoljna pa Blajžč je ni genjav prosit. No biež vselih ponj pa glej, de te ne bo vse trojno prpeljalo v nesrečo. Le so šli naprej. Zdej se je biv že zlat'ga perca an jabčca navelčav, gledav je samo križc. O kakuo se mo je zdev liep! Zdej je mislo, de je najd' nebesa. V mrak prideta do ednega miesta. Zdej prav kobilca. Mene pelji tle pod to grivco pogrni me od strani z listjem 'n kadar je to rekla je ratala majhna, tko, de jo je lohni v tisto jamco notr skriv. Potle mu je vkažála v miseto 'n de nej vdobi kajšno službo. Pa morš vsadan, vsako jutro n vsak večer h mene pridt, n kadr boš mu čas. Prej ko je šu ga je še podučila de ne smie tkaj pet, de bo pjen, an de nje se varje vsake grdobe, kr ona sovraž tajšne reči. 'N mo je še rekla, de če se na bo varval ga bo zapestila za skoz. On je obljub' 'n je šev v miesto. Prvo si poišče večerjo 'n je šu spat. Drug dan je vstav zguoda

'n je šu iskat službe. Šu je v prvo hišo 'n je pros' deb' ga vzel' za hlapca al' za pastirje al' kars' bod'. Pa so ga odgnal an so mo rekli, de na potrebujejo tajšnega potuša de se upajo boljših hlapcov vdobit. Šu je v drugo an v trečo hišo, pa vserod so ga odgnal. Kar je vidu de ne more vdbit abedne službe, je šu h kobilc 'n je začev prpovedovat, da na more abedne službe vdobit de ga vserod odganjajo 'n de mu pravjo le potuš. Kobilca pomajè z glavò 'n reče: Hm t' bom pa ist pomagala 'n ga začne prašat, a je biv prov na konc' miesta v kajšnem liepem grad. On je rek, de ne. Potle mo reče n mo vkaže, da nje gre tje an de nje vpraše al' ga vzamejo u kajšno službo in ker nieso imiel' pastirja so ga vzel'. Zato, ka je priden so ga vsi radi imiel', 'n kmal' ga je gospodar postav za hlapca. Ne dugo potem za te višega hlapca 'n potle za ključarja od ciale hiše 'n kadar je šu gospodar kom, je biv on na miesto njega. Zato, ka je priden je biv skoz pr dielavcih, 'n je gledov, da so vsi dielali. Te lieni hlapci so ga začiel sovražit 'n so se zmislili kaj čezanj 'n so ga tožil' pr gospodarji. Sprvega ni gospodar te tožbe neč obrajtu 'n ga je imu še vbelj rad. Te gospodar ni bu oženjen je pa snub od ednega bogatega grofa hčer, pa le s pisajnem. Le v pismih sta se ljubila, 'n zdej mo je vkažala de nje se mala 'n nej ji pošlje njega podobo. Podoba ji je še dobro dopadla. Zdej je tiela zvedit, če je ki srčân an pa, a jo tudi v resnici ljubi. Mo je odpisala nazaj, de ona ga vzame, če ji da nar levš' perce, k se more vdobit na sviet. Hitro vkaže svojim služabnikom nje gredo iskat no tako perce. 'N čez 'n dan nje prid'jo nazaj poviedat če so je najdli al' ne. Z an dan pridejo vsi služabniki nazaj, samu eden te lienih je majnku. Za njaki časa pride tudi on pa ves zaspan. On ni bu šu iskât 'n pa je še le zdej vstav, zatuo, ka se je biv že zvečer zmislo, kakuo de nardi. Zdej ga praša te grof a je zviedu za perce, a je spav kje t'ko zaspan, de še pokonc na more stat ne. O jaz sem že včeraj zviedu za zlato perce je rek. No čje pa<,> ga vpraša grof. Naš ključar ga ima Blajžč m' ga je včeraj pokazu. Pa on se je zlagav, tuo neč ni viedu; zato, ka je biv jezen nanj, pa je t'ko rek', k' ga je preganjov h diel'. Prec vkaže Blajžča poklicat. Zdaj pride Blajžč 'n praša gospodarja, de ki če. Čje 'maš tiste zlato perce, k s' ga čeraj kazu temu hlapcu. Še govoriti ni mogu od strahu ne n' komaj je tkaj jec'lu, de niema neč 'n de ni kazo obednemu obednega zatega perca. 'N gospodar reče če ga v 12 urah ne prnešeš si v 24 urah mrtev. Zdej se je začiev jokat 'n ni viedu keb' stor'. Gre h kobilc 'n ji povie vse, kakuo se mo godi. Jiš - a t' sem prav'la de pust perce, de te perce t' prnese nesrečo. An pa, kadar s ga pobrav, sem riekla, ni trieba obednemu pokazat ga. Sa ga niesem obednemu pokazov, le tist lien hlap'c me je zotož pr gospodarji, k me na more vid't, k sem ga preganjev k diel. Zdej je začiev' kobilco prosit, de nje mo povie, kib nared'. A zdej reče: Neč ko daj mo ga, pa glied, de še jabko ne pokažeš. Žalosten je šu nazaj zatuo, ka je moga dat od sebe tko lepo perce. Še tri ure je majnkalo do pata, k' je prnes' perce gospodarj'. Gospodar je biv vesev, vzame tiste lepò perce, ga dene v pismo an ga pošlje ljubic'. Ker ga vdobi, ga pošlje nazaj an mo piše t'kole: To perce je ries lepò an te lepò zahval'm zajn, pa ni še dost to perce moreš še no zlato jabčce vdobit, de bo t'ko lepò ko je to perce. Vesev je biv, de ga je

pohvalila za tiste lepò perce, pa ga je začelo skrbiat, de čje dobi zlato jabčce. Hitro drug dan razpošlje hlapce na vse strani. Vsi vstanejo zguoda an gredo iskàt. Te ljenemo hlapcu pa se ni dalo vstat' an je lepò mirno spav, zatuo, ka se je biv že preden ta večer zmisló kako poreče drug dan, kadar ga pokliče gospodar k sebe. Vsi od vsih strani so pršli hlapci pa vsak je rek' de ni neč vdobiv. Še te lien hlap'c majnka. Zdej pride notrka ves krmižlav. No čje s' spav pa ti, as' pmesu zlato jabčce. Hm ga niesem pmies, pa viem zanj. No povej pa čje. Ja perce sem poviedov čje je blo, poviem pa še za jabčce, de ga ima naš Blajžč. Hitro po Blajžča. Blajžč pride an popraše gospodarja, de ki čje. Še te zlato jabčce daj sem. Sa ga niem'm perce ja sem imev, zatega jabčca pa še vidu nies'm n'kolj ne. Čje ga ne pmeš's v 24 urah boš v 48 mrtev. Na zaj se je začiel jokat 'n ni viedu a b' ga dav, a b' šu h kobilc a ki b' stor'. Vselih gre le h kobilc 'n ji povie ki se mo je prgodilo, an jo pros, de nje mo pomaga. Aaa gà s' spiet pokazo zlato jabčce. Nies'm ga pokazo ne, me je le tist hlapc zatož, Povejm' kobilca kako čem naredit. To ni drgač, kakor jabčce morš dat' gospodarji. Pa le hitro ga nes' na majnka več k' 6 ur do pata (Opomba A.P.: pat = Frist (rok) morebite taljanizem?) čje ga na daš s' omorjen. Pa var se, de t' do še križc na zaglieda. Zdej je pmes' gospodarji jabčce. Gospodar je biv vesev, vzame tiste jabčce ga dene v pismo 'n ga pošlje ljubc'. Prav lepò je te jabčce pa jest b' miela rada še 'n križc, de ga ni po cilem sviet tajšnega. Kadar vdobi gospodar pismo od ljubce, je spiet vказav hlapcem, de nje gredo iskat' zlat križc. An ries drugo jutro so šli vsi hlapc. Vsak bi biv rad najš' te zlat križc pa ni obeden neč domu prnes. Spiet pride te lien hlapc ves zaspan. No pa dan's si zvied za zlat križc. Ga niesem pmes' pa viem de ga ima naš Blajžč. Dobro reče gospodar le pojte ponj. Spiet je prš pa dan's je biv še vbelj prestrašen, ko teh krat. An kadar ga praša gospodar: No čje imaš zlat križc, se je začiev zgovarjat', de perce an jabčce je imev ja, de pa zlat'ga križca še vido ni n'koli. Gospodar reče: Čje m' ga ne pmeš's v 48 urah boš v 24 urah po tem mrtev. Oh kako je bu žalost'n zdej ries, de tud za perce an za jabčce je porajtov pa še n t'kajvbelj za križč. Pa ki je tev, šu je h kobilc an jo je praš' de nje mo povie, de ki naredi. No set' sem že prej prav'la, de ni trieba pobràt, de te prpelje te križc v nesrečo. Vidš tko se t' godi, ka me nis tev vbogat' A vieš še kot sem branila it po perce, po jabčce an po te križc. Ki čes druž'ga koker nest gaspodarji. Al' vidš, t'ko k' s' vdobiv, tko morš dat. Zdej se je zmisló Blajžč, kako mo je branila jet po perce po jabčce an po križc, pa kar je je. Nest je mogù še te križc gospodarji. Gospodar je vzev še te križc, an ga pošlje ljubc', zraven j' piše: No vse tri reči sem spolnu, zdej mislim de m' ne boš odriekala poroke, te pros'm odpiš, a t' je tudi te križc všeč. Kadàr je vdobila te križc se je vstrašla zatuo k' ni miela rada tistega grofa. Zdej začne misl't kako b' nardila, zatuo kab' miela rada križc. Le kar začne pisat drugo pismo, de se tuo te zadnje rieč nje spoln', 'n potle se ne bo branila vzet ga. De nej v goreči japnenc naj fajfo tobaka skadi. Kadar vdobi grof tuo pismo je ratov zdej blied zdej zelèn, ka je vied' de tega ne more stor't. Jezo se je pa, de ga ima za norca 'n de j' je 3 take liepe reči poslu, pa še vselih je ni omečiv srca. A še zdej jo ni pozab', začev je misl't

kakuo deb' mogu v goreči japnenc' na fajfo tobaka skadit. Zdej pa pride te lien hlapc 'n reče: Gospod grof nise trieba bat, že viem, pa do v goreči japnenc' na fajfo tobaka skadi. Že tri reči s' poviedov te pros'm povej mi še te četrtó. Naš Blajžč se upa skadit. Vkaž mo za'n čas nje pride h mene. zdej gre te hlap'c h Blajžči an mo reče, de nje gre g grofi. Kadar je prš g grofi mo reče le kar ta: A se upaš ries na fajfo tobaka v goreči japnenc' skadit'. Ves se je prestraš, de še govorit ni mogù ne, 'n nazaj ga vpraša ta grof, pa vbelj prljudno an mo je obečav veliko plačilo. Na zadnje mo še reče, de mora v 24 urah skadit. Zdej skliče hlapce an dielovce 'kup an jim zapovie, de morjo na japnenco naredit v 12 urah in v 24 urah de bo narvbelj goriela. Tud dan's je šu Blajžč h kobilc pa je komaj liez, an pa vso pot se je jokav, skoz k je hod'. Kobilca ga praša: Ki t' je pa dan's Blajžč, ki s' tko žalosten. O ljuba moja kobilca še poviedat se t' ne upam, tajšna nesrieča me je zadiela. Sa t' sem že prav'la de se t' bo t'ko godilo zatuo, k me nis vbogav. No pa le povej, ki t'je. O moja! ti te pros'm pomagaj m'. Tista luba od našega grofa je spiet písala, de ga drgač ne vzame zuna, čje skadi na fajfo tobaka v goreči japnenc'. 'N tist naš hlapc me je pr grofi zatož' de se upam jest na fajfà tobaka v goreči japnenc' skadit. An grof m' je zapoviedo de morem v 24 urah skadit, čje ne bom mrtu. Moja ti kobilca ki m' je za stort. Povej mi se vieš, de čje me ti na riešš, bom v 24 urah mrtu. No nje bo, čje si tkaj trden, de nardiš kar vkažem se lohno riešš. O neč ko povej'm pa nardim kar vkažš. No jutre zguoda biež na kačjo gorò, an glej de boš gore prej ko solnce sine. Skrij se za tisto veliko skalo, kje prot solnc' obrnjena. Pred skalo je na jama, pa dobro glej na njo, zakaj kar solnce sine, pride na kača ven s trej'm glavam, an se bo na solnc' griela. Na to imaš ta meč, an dobro glej, de prvo k' vdar's ji vržeš vse tri glavč preč. Potem vzev' kožo dol raz njo, meso pa vrž v jamo an pa še meč za njim, zatuo k' bo strpèn. Potle pa hod' an zavi se notr v tisto kožo, vzev fajfo an biež v japnenco 'n neč se na boj, neč se t' na zgodi. Drugo jutro zguoda je šu na kačjo gorò. An ries ko mo je pravla t'ko se je zgodilo. Kadar je solnce sinlo je pršla velika kača s trejm glavami (ali pa glavàm obe obliki rabijo) na solnce griet. Zdej vzame Blajžč meč se vstuop' an korak bliže, an vdar t'ko na muoč po vsih trejh glavlah de odletè an strelaj deleč. Več ko zan seženj sikne rdeča kri tko de oblije vsega. Potlè slieče kožo, se zavije v njo 'n gre v japnenco tobak kadit. Vse ga je gledlo an se je čudilo ka je okolj in okolj njega plemen švigu, pa se ga ni prjev neč. Kadar je skadiv je prš srečen ven prav neč se mo ni b'lo zgodilo. Vse ga je pohvalilo an grof ga je povab' na kosilo, pa Blajžč se je zgovarju, de ima zuna miesta na opravilo, pa grof ga je le sil', t'ko, de je mogù za trdno obljudit, de pride h večerji. Zdej se je šu h kobil'c zahvalit, k ga je navadla, de se rieš. Grof je hitro pisav ljubc pa tud' ona mo je adpisala, tko de čje jo čje imiet more on na fajfo tobaka v goreči japnenc' skadit. Zvečer, kadar je prš, mo je naprav veliko večerjo 'n ga je prašu, de kaku je naredov, de je prš živ z japnence. Morate os'm nar vbelj debelih prascu zaklat' an notr v špeh zavit se. Grof je bu vesev. Drugo jutro, kar je vstav je vказov osem te nar vbelj debelih prascev zaklat, se je zavil v nje an je šu v japnenco tobak kadit. Zdej

se je začiev cvriet, 'n tajit 'n strašno je začiev rjoviet. Vse se je okolj 'n okolj prestrašlo 'n so gliedli notr, kakuo se je an čas zviju, an hmal' ni b'lu neč. Kadar je zvidla tuo, poslala je Blajžči an liep dar. On se je lepò zahval' an gre nazaj h kobilc. No reče kobil'ca že 12 liet sem to v ti jami' an tud' ti že služš 12 liet. Zdej za plačilo k sem te t'kaj navad'la, to vz'm meč an vrži glavo proč. O ne ne kobilca, tega pa na stor'm za ciev sviet ne. T'kaj sme navadla an zdej češ, deb't glavo adsek', sa vieš, de jest na mor'm bit brez tebe. Kamor podeš ti podem tudi jest za tabo. Kobilca pa je rekla: Kokr češ stor' odsieč ti mene glavò, al' jest tebe. Pa Blajžč se je le branu an jočè je zvez meč v roke 'n je odsek kobilc glavo. Zdej je zletu ž nje an liep biel golob. Srečna sem jest duša an srečen si ti, k' sme rieš. Že šest'n devedeset liet sem se vicala tom, čjer sme najd pa pod' damu, pojutrajnem se bo toja sestra možila. Le hit, de prideš še ti na ženitbo, za plačilo pa k s' me rieš pod' tje pod lipo, k je po gorajnem kraj hiše 'n po dolajnem kraj lipe kopi, notrka najdeš an srebrn lonc puh'n dnarju. Zdej pa prej ko grieš te še to padučim, de kadar podeš kom od doma hod vsakrat po te velki ciest 'n pr te bogatih hišah se vstavlej. Zdej pa pod' zbogom. Kadar je prš domu, se je sestra možila, an obedn ga ni poznu. 'N t'ko, kar je poviedu, ki če an do je so ga bli vesel, 'n so jeli 'n pili, 'n potem je šu an je skopu tiste denar, an so bli bogat, 'n jim ni neč prmankalo.

11 ŠZ 7/214,2

Ot angha vandrouca kaku je rejšu ano hčer ot angha ghrofa jen se je ožèno ž njuo

Žvab, Lovro/ 1874/ Ponikve/ Arhiv ISN: Lovro Žvab, Zbirka narodnih pesnij, pripovedek, navad, babjih ver, vraž itd po Krasu i drugod nabranih. II. , str. 7-17/ AaTh300/

Enkrat je blu anu mèstu silno (šaldo) žalosnu jen an popoten koker an vandrouc je pøršu v tistu mèstu jenu je vidu vse ljudi žalosne po mesti jen je prašou zakaj su taku žalosni; to je prašou u ani oštariji. Jen ta oštir mæ je povèdou, de imaju anu nasreču u mèsti. Potle je rjeku ta vandrouc de kašnu. Potle mu je oštir povèdou, takú, v poduobi kokær ana kača ki ima sedøm glav se je kakær mislemo hudič værhu u tisto kaču jen to mesto je izdanu hudiči jen pride vsak večier po angha človeka jenu vsak večer v drugho hišo, dønæs u ano, jutre u drugo jen taku naprej vsak večier. Jen glih næcoj jema prijt v hrajščinu po ta starši hčer tistga grofa.« Jen ta vandrouc je rjeku: pej se smej jet h temi grofi? Je rjeku oštir: zakaj de ne! Potle je rjeku oštir de kej bi mæ teu? Je rjekou vandrouc: Jest kokær slišem ot tje nasreče, jest jo bom tu mestu rešu. Oštir je rjeku de grof, kæ bæ se an tašøn človæk znejdu de bæ mæ dau an velæk šenk. Vandrouc je rjeku de z božjo uoljo buo pomahou jen natú je šeu ce. Kadr je ce pršu je glih takú prašou kokær pær oštirji de k' je vidu de so res žalosni kokær je oštir povèdou. Potle je prašou grofa de kolako mæ dá, de rëše njehovo hčer. Grof je rjeku de mæ da čelkor praša mahare pu premoženja. Potle je rjeku vandrouc, de nej mæ da, al obljúbe tista hčer kæ jo buo rëšu v zakon.

Jen ta grof mæ jo obljúbe. Kadr je obljúbe grof vandrouci de bo dau hčer v zakon je ukazou napriječ par konj jen kočijo ta narlepši kæ jo jema jen de nej hrje hčer na uz jen de buo šeu tūd on jen de se pjeljeju če kamær je tista zvjer al tista kača kæ ima sedøm ghláu. Kadr su konje naprjehli se usjedesta hor vandrouc jen hči jen kučer jen ghreju naprej po cesti jen prideju do ane tekuóče uóde na must k' je čes tisto uodo jen uondi ustaveju konje k' je bla na mosti ana mati božja al pil matere božje, uondi ji ukaže vandrouc molt ane molitvø. Kolkr je õn védu de je za mólten jen je tūdi van mōlu. Jen kadr sta odmolila sta šla nazaj na uz jen sta šla naprej da tiste zverine. Jen kadr pridesta da tiste zverine hrjesta dōl z uoza jen ta vandrouc je jemu ano sablo jen je mahnu pa tisti kači jen je usih sedm hlau adsëku. Pótle je rjeku vandrouc: zdej si rješena ti jen usi ta druží, jen gdej buoš šla damú jest buom šu pej po mojih puátih naprej jen dønæs anu létu pridem nazaj jen se bova poročila; jèn de buoš vedla de søm jest ta pravi, jemam létí an pørsen jen gha razlomøm jen tēbi gha dam pu jen jest ha buom jemu pu. Kadr pridem nazaj buom dau tegha pu pørsna jen buoš vèdla de søm jest ta pravi. Kadr sta se tu zmenla sta rekla: zbugham. Jen uni je šou po sojih puotih, hči jenu kučer sta šla pej nazaj damú; jen kadr sta pršla nazaj do mostá, je kučer ustavu konje jen ji je rjeku, de nej reče domá pær oči, de jo je uon rejšu ne un vandrouc de uni je biu an potepüh de jeh je næčku slèparu, de č' m' ne obljúbe, de jo je uon rejšu, jeno de jo buo uon v zakon vzéu de jo værže u vódo jen ta hči sevěj prsiljena je bla abljúbla de ha buo uzjela če ne de vide de muore umært če ne obljúbe njeha vzét v zakon mæ je abljúbla, jen sta šla damú. Jen dóma je povejdou kučer da jo je uon rejšu ne uni k' se je délou de je an pravičøn človæk jen je mohla tūdi hči takú rêč, kokr uon<, > kob' na bla takú rêkla bi jo biu tūdi dóma ubú. Jen tu je pasalu takú an cajt, jen se nista næč væč menla douho cajta od tistih reči dokr ni jemu prijt uni vandrouc nazaj. Jen k' se je zmislou kučer de jema prijt uni vandrouc kmali nazaj sta se začjela žent jen takú dougo je uodlašala do leta. Zdej se obrmèmo za vándroucam.

Ta vándrouc kokr sm prej rjeku de kadr je rejšu tuo hčer k' je šeu naprej je biu zëšu po daljnih krajih jen je pøršu u an velæk host, de ni védu næč kam b' se uobærnu<, > se je zmislou je šeu nano velkio búku de buo vidu kašno lüč kašno svétlobu u kašnëm krají, je blu pa noči. Jen kadr je ghor pršu je zares vidu anu lüč delč proč od kamr je bíu uon, jen je šou se je zmislou de buo bælj vedu kām jet je vrgheu klebük pruti tisti lüči, de kakr buo tisti klebük od tistgha dreva de buo šou narávnost kokr buo klebæk njesu, jen je šou dōl jen je klebük narpoprej pábráu jen je zamjerkou či je biu klebük jen je šou nazáj h dëbli jen je narávnost šou naprej jen je pršu do tiste lüči jen je poghljedou kaj je uóndi. Jen se je uoghlasu an pæščáuník jen gha je prašou pæščavník káj išče uondót. Ta vandrouc je rjeku de je zëšu jen de nevěj kām naprej jen gha je prosu vándrouc de bi biu pær njémæ čez nuč. Jen ta pæščáunæk je rjeku de gha néma kām dënt, de še sam zase néma prastuóra jen potle je rjeku ta pæščáunæk drüghe dabrúte vam ne muorem strt kukr tle jemam sedm pæsu jen anu písčælcu, vam dam dva pæsa jen tuá písčælcu zakaj vi buáste jému vëlíke nasrëče, prej ko buá dan buáste pršu uáno

veliku ghrejščinu jen tam v tisti ghrejščini su sami tatúvi jen tam kə buáste pršu vam buá atprla ana stara baba jen vas buá peljala pa tisti ghrejščini jen vam buá kázala usé suórtē ukrádene rečí, u pərvi, drüghi jen treći kambri u usaki kambri vam buá angha pəsa zaprla jen u četrtú kambřu je tela de nej sam ghrje naprej, uón ni təu jet jen je otprla jen gha je nutr pəhnila. Ta vandrouc kadr je otprla je vidu pu kloftra uod urát kukr ane šila al britvə nasəjenu u lüft špički de kə bə naghlu nevidu de bə stuopu na tiste šila jen de bə sé obóu. Jen ta je šəu, kə je vidu de je tistə nastavljenju je skóču čez tisto jen baba gha je zaprla. Jen puótle ni vəč vidu, uon k' je biu zaprt, ni nəč vėdu kām naprej, se je úózru pā tisti kambri jen je zaghljedou u anəm kuoti ane štenghe, jen je šəu pā tistəh štenghah dol u kambřu jen je zaghljedou angha stargha mǎžá, je pisou zad zəno mizo jen ta starc kadr gha je zaghljedou tistgha vandrouca mə je rjeku de kǎj išče uonduot jen ta vandrouc je rjeku: səm zėšu v ghost jen səm vidu svətləbu ot tje səhuóte jen səm patóuku na uráta jen m' je pršla uótprt ana stara baba jen puótle me je uozíla pā kambrah jen u ta četrtu kambro me je zaprla jen uėn nisəm moghu jet səm pršu lės. Jen ta starc m' je rjeku: kǒku češ bət úób smrt al de te ustərím al səsablo otsečem ghláuo. Jen ta vandrouc je rjeku: kǎj takú na kuónc səm pršu? Jen ta starc bres premisəlka zarəží néd njəm: hitro se zmisłə kakú češ bət umórjen. Jen ta vandrouc je rjeku vəndr pruóasəm an hip patrprenja jémam tle ano piščəlcu buom anmalu zapiskou za muójo zadnjo uro. Jen kadr je zapiskou takrat sta prtėkla uobá pəsa h njemi jen ta vándrouc je ukázou plant tistə pəsam na starca; jen kadr sta pəsa skəčila na starca, je biu starc z āno taku račjó pomazan de je oblesėnu ali okámnu de nista moghla pəsa nəč ž njəm opravt. Ta vandrouc k' je jemu cejt je ghljedou akuli pa kambri jen je zaghljedou uánəm kuóti ane flaške jen na usáki flaški je blu zapisanu kaj je nutr; je nejdu anu flaško, k' je bla nutr taka reč de če pamaže tašnegha člávėka kə obleseni de nazaj oživu. Jen gha je pomazou jen je oživu. Kadr je oživu sta skačila pəsa nanj jenu sta gha rastrghala. Jen potle k' je biv sam spet u tisti kambri je paghljedou u drügho pa kambri jen je zaghljedou drüghe štenghe u anəm kuoti jen je šəu še pa tistih štenghah dol jen je zaghljedou pedeset tatuou jen kadr jeh je zaghljedou je ukazou pəsam de nej jəh rastržeju jen sta skačila pəsa nánje jen sta usih pedeset tatuou rastrghala. Puótle kadr ni vėdu vəč kām naprej se je obrnu nazaj. Jen k' je pršu u ano kambro je zaghljedou anu lėpú frajľú jen gha je prašala ta frajla de kǎj gha je prnėslu uondi jen ta vandrouc je rjeku: jest nevem kakú je tu sam buh me reghira. Jen potle gha je prašala tista frajla de kām ghrje; ji je povėdou, de ghrje pruti anmi mēsti, k' je anu hčer od angha ghrofa rejšu. Jen ta frajla se je spóunla jen m' je rekla, de je že slišala pavėdat uót tistgha mēsta jen de je glih uóna sestra uót tiste rešene hčere. Oh! ta je rjeku: kej te je prnėslu lės. Ta frajla je rjekla de su ju tatúvi uzjeli. Potle je rjekla ta frajla: nahódi uanduot pa tisti puóati, su tatúvi na puáti k' so šli krāst jen mislem deb moaghli hmali prijť damú b' se znali srečēt jen bə te ubėeli rajši pejdi drghuát pā drüghi puáti de se ne srėčeste. Jen potle ko sta se poghourila je šəu vándrouc naprej jen pəsa žnjəm jen ko je šəu naprej se je glih taku zghoadilu kokr je rekla frajla. Ko

je šəu po puóti naprej, je srečou pedeset tatuou ki su nėšli vse suorte ukrádene rečí jen kadr je pršu dó njəh jen tatúvi do njega sta pəsa sama ob sėbi nádnye plánla jen useh pedeset restrghala. Potle je šəu naprej jen pride glih u tistu mēstu kokr je biu pred an'əm letam jen kadr pride u mēstu ghrje u oštarijo jen vide usé vesėlu jen praša kǎj jemaju ki su taku veseli. Jen oštir mə povej, de je biu pred ánəm letam an vandrouc de je rješú ano hčer ot ghrofa; pej namēstu vandrouca jo je hlapc ghrofov rejšu jen glih dəns jemajo uóhčet. Potle je rjeku vandrouc, če bo se smėlu jet će h tisti uohceti poghljedat? Oštir je rjeku, de pr tisti uohceti je vahta nastavljenja de nesmej uobedn prijť k njəm. Puótle je rjeku vandrouc: vəndr jest buom udobiu kašne rečí uod jedače. O ne, je rjeku oštir kakú k' nasmej úobedn h njəm prijť? Puótle je ta vandrouc narjedou anu pismu jen je denu nutr tisgha pu prsna ú pismu jen zapečatu jen denu v ano cajno (košek) jen dau anme pəsi jen pəs je njesu naravnast ghor u ghrajščino pred tisto navico (nevesta). Kadr pride pəs h navies, dene dol jen navica paghljeda v cajno jen zaghljeda pismu jen je uzame jen je respečate; kadr je respečate zaghljeda tisgha pu prsna jen táket se začúde jen se spóune od nje pu prsna jen ghrje punj jen jeh stkəma jen vide de je glih tisgha pu prsna ki gha je pred an'm letam vandrouc jemu. Zdej vide de je pršu tisti vandrouc, k' jo je rejšu, povej oči kaku se je tu zgóadilu; natú pakliče oče ženəna jen gha praša al je res takú. Ženən ostrmí jen navej kǎj bə odgovuru. Potle gha stri zvjézat jen gha zėprt jen puóšlje pa tisgha vandrouca, jen su jemėli paruoku s tistm vandroucam. Jen potle su žəvėli kukr su tėli jest jəh nisəm vidu, jen vsé tu je res, če niso ləže úmés.

12 ŠZ 7/214,5

At angha grafovskəga səina

Žvab, Lovro/ 1874/ Dutovlje/ Arhiv ISN: Lovro Žvab, Zbirka narodnih pesnij, pripovedek, navad, babjih ver, vraž itd po Krasu i drugod nabranih. II. str.23-24/ AaTh 613 A* (D 838.9)/

Enkat je jemu an ghrof anghá səina, je biu šaldo abóhi, məi su ble cuprnce nardile. Ghrof je hodu na vse kraje h mjedham, nəč niso muoghli mjedhi gha azdravət. An večjér se je prghadilu, de je an pjetler ležou pad anəm drevam panoči, glih pad tistəm drevam, kamr su pəršle cuprnce na drėu. Potle su se začjele ment de kaku je tu, de ne muore abedn mjedh ghrofougha səina azdraut. Ana zmed njih je rėkla: túdi gha nabuó azdravu nikúli abedn, ku sama jest vem zano medežiju, ki bi ponji azdravu. Jen ta drüghe so valjce začjele prašat, da kakšna medežija bə muóghla ta bəit. Ana jim je povėdala, de bə muoghu adn angha čərngħa konja zajezdt (zajahat) jen taku naghlu jəit sežnjəm, də bə kǒnji se dėlale pene mēd zadnjimi plėčami zdolej, jenu stistmə penami pamazali tri bote tisgha bunika. San konj bəi krepou, jen bunik bəi azdravu. Ker je tisti pjetler pat tistəm drevam ležou, jen vse tiste pamenke ču, podle se je uzdigħnu h gruófi v tistu mēstu, jen je začnu prašat, de kaku je njəh səin balan. Ghrof je rjeku: Kaj mə nūca tėbi práut, ker ne muóreš

pamaghat, sej sə vəs restərghan. Potle je vendər prósu pjetler de bə smú jet h njemə paghljet. Jen ghrof mə je dauúlu. Jen puótle je rjeku pjetler da gha je kapac azdrávt. Jen ghrof je rjeku: če sə gha ti ustanə azdráut, naghreš nikúli vəč at məne proč. Jen pjetler je rjeku: napráute angha črngha kónja, nej gha adn zajezde, jen nej ghrje žnjəm təlku cajta ukalóp, de se buoju med zadnjəmə pláčamə pene delale. Jen buóma búnika pamazali s tistmó penamə, tistə konj vam buo krepou, jen bunik buó azdravu. Grof je rjeku: naj krêpaju maghare terjé, samu de buó muj sin azdrávu. Potle je ukázou ghrof zajezdət angha črngha konja, dohr su se pene nardile. Bunika su pomazalə tribote s tistmə penamə jen buník je azdravu, jen konj je krêpou. Jen potle je ghrof pjetlerja za sojgha uzjúu.

13 ŠZ 7/216,1

Od an'ga šularčka

Žvab, Lovro/ 1882/ Dutovlje/ Arhiv ISN: Lovro Žvab, Narodne pesni, povedke, vraže, bajke itd. IV. , str. 6-8/ AaTh 361/

An kmet je dal sójga sina v šolo, da bi ga izšolal za duhovnega, ali kmalu je zmanjkalo denarja, bil je ubozega stanú in ní mogel držati več sina v šoli in ga je vzel domov. Ko ga pripelje domov, mu je rekel, naj gre delat v grunt; šolarček vzame strpáčo (pikoníco) in gre kôpat; kopá en čas in na roki mu se naredí žulj, gre domov in reče ôči, da ne bo kôpal, da si gre iskat kakšne službe, rajše ko da bi domá kopal. Oča mu dovoli v to; fant vzame šolarsko palčko in si gre iskat službe. Pride v neko mesto, hodi dolgo po mestu, ali vprašat se ní upal, ker ga jè bilo sram; na zadnje si ni mogel ničesar najti in je bil žalosten. Gospod mu pride naproti in ga vpraša, zakaj je takó žalosten? Fant je odgovoril, da bi si rad najšel službe. Gospod pravi: Jaz te ne potrebujem! in gre dalje. Drugi gospod pride in ga baš takó vpraša, kakor prvi; deček mu pove uzrok svoje žalosti; a gospod ga ne potrebuje in odide. Pride tretji gospod naproti in ko se izprašujeta, mu pravi: Jaz te vzamem v službo, če se upaš kaj dosti zapraviti. Vzame ga na svoj dom in mu pokaže v nekej kambri strašansko dosti denara in mu reče: Če boš več zapravil, rajši te born imel - in zgine. Deček ostane sam in si misli, kaj mu je početi. Prvi dan vzame tisoč goldinarjev sè sabo in gre ž njimi v mesto iz krčme v krčmo, dočer ní vse zapravil. Zvečer pride domov in za njim tudi gospod, ki ga vpraša koliko je zapravil? Pové mu, da je zapravil tisoč gold. Ja, pravi gospod nató, če ne boš več zapravil, te bom zapodil proč. Drugi dan je bil vzel dve tisoč gold, a vender ni bil gospod še zadovoljen z njim. Tretji dan vzame tri tisoč, jih zapravi in pride zvečer prazen domov; gospod mu reče, da je práv in mu pové, da bo jutri šel ž njim. Tiste tri dni je gospod šival hlače, ki so imele sedem sežnjev dolgo rit in napravil mu je sedem sežnjev visok steber, da se je na njem lahko sedelo, stalo, ležalo. Četrty dan ga pelje k stebru, ga preobleče v tiste brgeše (hlače), ga postavi na steber in mu reče, da bo sedem let gor; gospod ga popusti in gre daljè. V teh sedmih letih mu snubi gospodično pri bogatem grofu.

Kadar preteče sedem let, pride gospod k njemu in mu pové, da mu je sesnubil, ga vzame dol, založi si drugi konec žaklja (ki je bil uže poln gnojá) na ramo in gresta v mesto k tistej puncu. Grof je imel dve hčeri; pridesta če in gospod vpraša staršo hčer: ti bo po misli ta novic (ženin)? Hčer ga grdo pogleda in zbeží, ker je bil grd, ves zaraščen in kosmat. Pokliče drugo mlajšo hčer in jej reče, če jej bo po misli ženin? Ona odgovori, da ga je kontent. Gospod pravi, da je práv in da se vrnesta čez nekaj časa. Gospod našega junaka vsega očisti in osnaži, preobleče in ga napravi kakor najlepšega gospoda. Gresta spet če, in ko ga zagleda starejša hči, gre vsa obupana na górenjo kambro skoči skozi okno dol in se ubíje. Gospod je rekel: ta, ki se je ubila, bódi moja, mlajša - tvojá. Fant gre v graščino in se poročista s to mlajšo in se še denes veselíjo, če niso še genjali (jenjali).

14 ŠZ 7/214,4

Od angha fanta jen od ane punce ki je mislu ju uzêt če ni cúprnca

Žvab, Lovro/ 1874/ Dutovlje/ Arhiv ISN: Lovro Žvab, Zbirka narodnih pesnij, pripovedek, navad, babjih ver, vraž itd po Krasu i drugod nabranih. II. str. 20-21/ objavljeno v Kresu 1882/ AaTh 613* (N 452)/

Enkat je buv an fant, se je hôdu mént h ani púnci h ôkni; ta je zmiram gavuru, de je cúprnca; ona je tajila, da ni. Da je biu previžan je šeu na an drév, kámru su se cúprnce zbiralé za pléjsat. Jen zdej su pršle na tisto rónvo (op. L.Ž. rónva = ravnina, ravan, kakor v ruskem rónvo, rónvina namesto: ravno, ravnina); tiste punce ni blo še teket uóndi, je bla zamedila. Cúprnce so se zmešljávale, kaj čejo strət sežnjuo, zatú k'je bla zamedila. Ana je jala, de nej jo samo ubujejo; ta drúgha je rēkla: nič, takú buómo nardile: rastərghale ju buomo jen ž nje rjēbrami se buómo lüčale. Pole so ju res rastərghale jen so začjēle razmetávat ghor pa drévi tiste rēbra. K' je biu tisti fant nje ghôr, na drévi je ulúovu anu rēbru jen potém kadr su adproule soje rečí, su začjele nazáj skládát tiste rēbra uküp; sámo anu rēbru je májnkalu, ker je je biu uni ghor uluvu. Póle su štdirale, cí be môghl bət jen su je jeskále. Ana je rēkla: nəč je ne iščmo necuój, je buómo zėjtra (op. L.Ž. zejtra = jutri zjutraj; kakor v češkem jeziku.) najdle; za necuój narédmo anu s tapôle. Takú su nardíle živu puncu nazáj jen su šle damú. Drúgho jítro so pršle názaj jéskat jen usēlih je niso néjdle. Jen tistu nedelju su iméli bət ghuódcí, nu tisti fant, ki je biu na drévi, je šeu: uprašat za pljésat tistu puncu, ki su ja ble rastərghale cuprnce. Jen punca mu je bla abljúbila za jet sè žnjim pljésat. Fant je sam pr sēbi rjúku: zdej ti buom pakázou, de si res cuprnca, če si glih tajila, de nísí. Kadr su začjéli ghuódt, je šeu pljésat sè žnjuó; jen je šeu ta drúghi bot, je u pljési zakríčou: jest pljéšem s tapólavm rēbram. Potém se je punca ustrášla jen je tékla damú.

15 ŠZ 7/57,1

Mertvi pride po svojo ljubico

Kokošar, Ivan/ Hudajužina/ Arhiv ISN/ AaTh 365/

Nekdaj je moral fant v vojake. Imel pa je zvesto ljubico in tej je prisegel, da se vrne nazaj, če ne živ, pa mrtev. Tudi ona mu je obljubila, da se noče močiti, dokler se fant ne poverne.

Ali vojska je bila že davno minola in fanta le nij bilo in nij bilo nazaj. Dekle je v žalosti mislilo, kaj bi se bilo moglo njenomu ljubčeku pripetiti, ko zasliši neko noč, da je zvonček pri hišnih vratih zapél. Mati, ki je z dekletom vkup spala, hotela je iti gledat, kedo tako pozno zvoní. A dekle jej reče, da je to njeni posel in steče naglo po stopnicah v vežo.

Ko odpre vrata, zagleda svojega ljubčka pred seboj in od veselja vsklikne. Ljubček je bil na konji prijezdil in reče dekletu naj se hitro napravi in gre za njim, ker se bodeta še nocej poročila.

Ljubica berž zleti v sobico, se opravi in pokrije z ruto ter zbere vse svoje vrednosti in je dene pod desko. Poverne se potem k svojemu dragemu in ta jo posadi za-se na konja. Potem pa zdirjata v divjejm teku iz vasi na prosto. Jezdila sta neznano hitro mimo mnogo pokopališč. Med potoma ogovori jo večkrat ljubček: Glej kako lepo mesec sveti in mertvi jašejo hitro; ali te nij nič strah? - Ljubica mu je vedno odgovarjala, da jo nij strah, saj je on pri njej; a da mčrtvih nij treba buditi.

Ko priderjata do onega pokopališča, kjer je bil fantov grob, krene jo ta kar naravnost proti njemu in skoči v grob ter potegne ljubico za predpas seboj. Ta pa se je vtèrgal in dekle je od strahu zbežalo v mertvaško hišo na pokopališči. Notri je ležal še nezakopan mertvec in ta je branil pribeglo pred njenim ljubčekom, ki je hotel, naj bi šla z njim v grob. Ko je videl, da nič ne opravi, reče svoji ljubici: »Če se hočeš domov verniti, »na cesto pej', na zvezde glej« in ne boš zgrešila poti!»

Drugo jutro se je napotilo dekle proti domu. A še le čez dolgo, dolgo časa je prišlo nazaj. Med tem se je bilo doma že vse spremenilo in nihče je nij več poznal. Šla je k duhovniku in on jej je povedal, da se je bilo pred dolgo leti neko dekle zgubilo iz hiše, o kateri je ona terdila, da je bila v njej rojena. Pa tudi duhovnik jej nij veroval in torej je prosilo, naj jo spustijo v določeno sobo. Ko so domači videli, da je tu res znana in da je izpod deske vzdignilo svoje nekdanje imetje, dovolili so jej, da je smela do smèrti v hiši ostati.

16 ŠZ 7/59

Pravljica o treh hčeri

Zlozna, Tonca (prepisal ali zapisal Karel Štrekelj)/

3.10.1884/ Gorjansko/ Arhiv ISN/ AaTh 311/

Ana mati je imela tri hčere. Te tri hčere sò šlè an dan délat na pulje jenu so tám zaspalè. Ko pride mati pogledat nà pulje in ko vide da spiju jeh zakune da bi vse tri hudič vzél jenu jeh je taku zdala. Hmali pole se je peršu an lep

jenu mlad gaspuđ žent nà dum h ta starši hčeri. Uon je jau, de ničè ne balè ne nobenè druge robè, saj bo jemela hči per njem kar bo tela vsega zadosti, taku da bo lahko še damú pošiljela. Tàku ju je peljou na suj dum jenu ji je dau àn nàgolèn v njedrà jen je jau, da làhko vsè kamrè pogleda samo tà devetà ne. Ko je šeu uon zdumi ni mōgla drgači ko dé je ta cejt pogledala devetu kamru. Ko pride ta gaspuđ nje muž damu spozna hitro po zveneli roži kaj dà je nardila jenu ju vrže v pàku. Pole se je šeu nazaj žent v tistu hišu ko prej. Ko ga mati zagleda jenu zvej da sà je peršu ženit reče mati da je užej anu hčer dala uod hišà ma da ne vej kam je šla ker je ni nàkoli damu. Ta gāspuđ pravé tà drugi hčeri ko prvi da sji bo dobro godilo jenu da ji ne bo manjkalo nèč ne pèt ne jèst. Tàku uodpelje tūdi ta drugu jenu ji da róžu v njedrà anu ji zapovej, da ne smej pogledat ta devetà kamrā. Uon je šeu gaspuđ nje satan z dumi jenu tà druga žena nerdi ko prva. Ko vidi muž satan, da je roža vela verže tudi ta drūgu ženu v pàku. Nazaj v treče se je šel ženit lih če ko prej k tisti materi. Obljebu ji je ko pr prvih dveh, da bo vsega zadosti jen da bo njegov hlapc nosu damu materi kar bo tela. Tudi ta treči da rožu jen ji prepovej pogledat ta devetu kamru. Ma ta je bla zvita jenu frbac, uona je dala rožu frišat jenu pogleda ta devetu kamru. Muž satan pride damu jen vidi rožu jan reče: ti boš moja žena jen je jav tū imaš anga hlapca čotastga jen po tem pošlji damu materi kar češ in kar veš da ima potrebu. Ta žena satanova store nerdit anà trugā, vzame sōju sestru s pākla jen ju dēne v trugā jen pošlje po tem čotastem hlapci dāmu materi. Uona prave hlapcu dà če bo tov pogledat kaj je v trugah, ga bo vžej vidla. Ko je nesu se ni biu moč zdržat jenu tuku pogleda kaj je nutr. Ma v tem hipci zakrči te videm te videm. Ko je prnesu dāmu h materi reče mati o čast Bogu! si prnesu. Ko je šlišav hlapec (biv je tudi uon satan) besedu Buh, je brž taku nazaj. Hmali pole ko pride ta hlapec nazaj damu, je vzela žena satanova še ta drugu sestru s pekla jenu pošlje dāmu materi v trugah po hlapci. Poprej je prepovela pogledat kaj da je notr ko pr prvi. Hlapc prnese dāmu materi, uona reče ko prej čast Bogu! si prnesu jen hlapc hudič se pr ti besedi spesti v tek dāmu. Ko pride nazaj se dene sama žena Satanova v truga. Poprej reče temu hlapcu: jūtre v jetro založi si še tista truga jen nesi damu, ma glej da ne boš nutr pogledav ker ta bom vidla. Uona dene an kus cūkra na soju postelju da bo mislu hudič da lepu spi v postelji. Drugi dan nese hlapc damu ko prvā dvejen teče nazaj. Ko pride nazaj na suj dum, je bil jezen da ničè gospodinja dugo vstat. Vzame anu sekiru nu žlofne ko je biv jezen po cukru uon je mislu da je gospodinja, jen ju poliže, jej ma je sladka je jav. - Jenu zde je komplilo jenu satan gospodar pride damu se joče ker nam je ta čotasti hlapec znesel vse žene damu.

17 ŠZ 7/31
Trije bratje
Cejan, Jožef/ cca 1900/ Vrtojba/ Arhiv ISN, / AaTh
566/

Nekdaj so živeli trije bratje. Bili so vsi trije vojaki. In sicer: eden je bil častnik, eden desetnik, eden prostak. Prostak je delal svojima bratoma zmirom nadleže in raznovrstne prestopke. Mislil je namreč, da ga ne bodeta kaznovala, če se kaj pregreši proti njima, ker sta brata. Ali brata sta bila tudi že sita in želela sta, da bi ga spravila na kak način izpred oči. Zmislila sta se, da je v bližini čez reko velik most. Na tem mostu je bila tudi vojaška straža. Nikdo pa se ni upal iti na stražo na ta most, ker vsakteri stražnik, ki je prišel stražiti ponoči na ta most, bil je zjutraj mrtev in na drobne kosce raztrgan. Brata skleneta, da pošljeta brata stražiti na ta most. Brat se je moral pokoriti povelju in je šel stražiti. Ko je stal na straži prvo noč, zagleda velikanskega moža, kateri gre proti njemu in nese na rami ogromni kanon. Prostak se zelo prestraši, a vendar ne izgubi poguma. Ko pride velikan do njega, mu reče grmeče: »Pomagaj mi sneti!« Prostak mu odgovori: »Kdor ti je pomagal zadeti, ta naj ti pomaga tudi sneti!« »Pomagaj mi sneti!« zagrmí pošast zopet nad prostakom. A ta mu zopet odgovori mirno: »Kdor ti je pomagal zadeti, ta naj ti pomaga tudi sneti!« Nato vrže pošast kanon na tla in reče: »Pomagaj mi zadeti!« Prostak odgovori: »Kdor ti je pomagal sneti, ta naj ti pomaga tudi zadeti!« Nato se pošast razveseli in reče: »Blagor tebi, ker si bil tako srčan! Veliko jih je bilo tu, a vse sem umoril, ti se imaš zahvaliti le svoji srčnosti, s katero si me rešil groznih muk.« Nato mu da kos vrvi rekoč: »Kedar koli potreseš to vrv, začeli ti bodo padati sami cekini.« Nato izgine pošast.

Ko napočí dan, se vrne prostak k svojima bratoma. Ta sta mislila, da je že mrtev, kako se pa začudita, ko ga zagledata pred seboj živega in zdravega. Prostak jima pokaže čudodelno vrvico, s katero bo dobival cekine. Ko vidita ona to, sklene desetnik, da pojde prvo noč on stražiti. Prostak mu pove vse, kako naj se obnaša. Ko straži desetnik na mostu prvo noč, zagleda tudi on kakor prostak tistega velikana s kanonom na rami, ki gre naravnost proti njemu. Ko pride do njega, mu reče: »Pomagaj mi sneti!« Desetnik mu odgovori: kdor ti je pomagal zadeti, ta naj ti pomaga tudi sneti.« »Pomagaj mi sneti!« zakriči zopet pošast nad njim, ali desetnik odgovori zopet mirno: »Kdor ti je pomagal zadeti, ta naj ti pomaga tudi sneti!« Nato vrže pošast kanon na tla in reče: »Pomagaj mi zadeti!« A desetnik odgovori: »Kdor ti je pomagal sneti, ta naj ti pomaga tudi zadeti!« Nato mu da pošast čudodelno suknjo. Ako se je kdo ogrnil s tisto suknjo bil je v hipu tam, kjer je le hotel. Vesel sè svojim darom vrne se zjutraj desetnik k svojima bratoma, ki sta ga že težko pričakovala, ko vidi častnik, da sta bila obdarovana oba brata, sklene, da gre tudi on stražiti eno noč. Njemu se je prigodilo na straži kakor prvima dvema. Za dar je vdobil velik klobuk. Kedar koli bi postavil klobuk na glavo, bil bi mogočnejši kakor kralji in cesarji.

Ker so postali bratje s svojimi darovi tako mogočni, so začeli hoditi »se ženit« k neki cesarični. Tej tudi povedo,

kakšne darove imajo. Ta jim vzame skrivaj vse tri darove ter jih skrije. Nekega dne se priplazi prostak v grad. Tu najde suknjo. S tisto suknjo gre k cesarični, jo ogrne, ter jo odnese na neko visoko goro. Tukaj pa zaspi, ker je bil zelo truden. Ko vidi cesarična, da je zaspal, vzame mu suknjo, se ogrne in zleti domov, prostaka pa pusti samega v neznanem mu kraju. Ko se prebudi prostak, menca si oči in razmišlja, kje bi mogel biti. Kmalu pa se zmisli, da je prišel sem s cesaričino, da je potem zaspal in da je ona ušla med tem časom in ga pustila samega. Razmišljal je, kam bi se obrnil, ker ni vedel od katerega kraja je prišel. Slednjič jo udari po hribu v dolino. Tu najde neko jablano. Ker je bil zelo lačen, si hitro vtrže nekoliko jabolok in jih začne jesti. Ko jih sne nekoliko, zapazi naenkrat, da mu so zrasli rogovi. Misleč vzrok temo jabolke, pogleda na jablano še enkrat prav pazljivo in tu vidi, da je zapisano na njej: »Kdor jé te jaboke, mu zrastejo rogovi.« »Na, zdaj pa imaš radi tvoje požrešnosti, zdaj si postal pravi peklenšček!« si reče prostak sam pri sebi in gre dalje. Kmalu najde drugo jablano. Na tej je bilo zapisano: »Kdor jé te jabolke, mu odpadejo rogovi.« Ves veseli si prostak vtrže nekoliko jabolok ter jih sne na kar mu rogovi naravnost odpadejo. Ko si nabere nekoliko prešnjih in teh jabolok, gre dalje. Ko hodi nekaj časa zagleda dva hudiča ki se pripravata za eno njivo in se ne moreta pogoditi. On stopi k njima, ter se jima ponudi, da jima razdeli njivo on. Hudiča sta bila zadovoljna. Nato vzame prostak dolgo vrv ter razdeli njivo na dva enaka dela: eden del enemu drugi drugemu hudiču. Hudiča sta s to razdelitvijo zadovoljna in ga vprašata, kaj za eno plačilo vpraša za trūd. Prostak jima odgovori: »Za plačilo pa ne vprašam drugega, kakor, da me neseta v oni grad, kjer sem bil jaz poprej, če vesta kje je!« Hudiča ga primeta in naenkrat je bil v domačem kraju. Tu se preobleče, ter gre kot tuj trgovec »na drobno« v grad s tistimi jabolkami ki je imel in drugo šaro; jabolke je vzel pa samo take, po katerih rastejo rogovi. Tam kriči: »Kupite, hoj, kupite jabolke, kupite, hoj!« Ko ga zasliši cesarična ga pokliče k sebi in vzame (op. pisca: vzame = vkupi) nekoliko jabolok. Ko pojedjo te jabolke cesar, cesarica in cesarična, vidijo, da so jim zrasli naenkrat rogovi. Poklicali so vse zdravnike, da bi jim odpravili rogove, ali nihče jim ni mogel pomagati. Nekega dne pride zopet prostak v grad. S seboj prinese nekoliko soka od jabolok po katerih odpadejo rogovi. Stisnil je namreč že doma sok iz jabolok. Ko vidi, da imajo vsi cesarski rogove, ponudi se jim, da jih on ozdravi. Cesar se je razveselil in mu je obljubil silno veliko plačilo, če jih ozdravi. Nato reče prostak: »Torej pojdim v kako sobo. Tam se mi do dobra spovejte vseh vaših grehov in jaz vas ozdravim.« Vesel gre ž njim cesar v majhno sobo in se mu spove vseh svojih grehov. Nato mu da prostak nekoliko jabolčnega soka, da spije. Ko spije, vdari prostak nekoliko po rogovih, kateri pa niso odleteli proč. To pa je storil nalašč prostak, ker mu je dal samo nekoliko soka, da bi mu dal več bi mu hitro odleteli. Nato reče prostak cesarju: »Nekoliko tresejo se že, a vendar nočejo iti preč, ker imate gotovo še kak greh na sebi. Dokler se ne spoveste popolnoma ne pojdejo vam rogovi preč!« Mislil je in mislil je ubogi cesar, kaki greh bi moral še imeti. Slednjič se domisli še nekega

greha in se hitro spove. Zdaj mu da prostak še nekoliko soka, pa nekaj več ko prej. Ko ga nato vdari po rogovih, mu ti hitro preč <odlete> in na glavi ni ostalo niti znamenje več o njih. Ko je videl cesar, da je ozdravljen, bil je zelo vesel. Zdaj pride na vrsto cesarica. Ko se mu tudi ta spove da ji le nekoliko soka ter jo vdari po rogovih da strašno zakriči uboga cesarica. Rogovi so namreč stali trdo, ker je hotel tako prostak, radi česa je dal ji samo nekoliko soka. Reče ji: »Vi morate imeti še kakšen greh, drugače bi vam hitro odpadli rogovi.« Ona mu res pove še nekatere grehe. Nato ji da več soka in jo vdari po rogovih. In glej tudi njej so hitro odpadli. - Zdaj je prišla na vrsto cesarična. »E« si misli prostak »to bom pa trpinčil.« Ko se mu tudi ona spove svojih grehov, da ji nekoliko, pa prav malo soka in jo močno vdari po rogovih, da je uboga cesarična skoraj omedlela. Nato ji reče prostak: »Vi morate imeti še kak greh na sebi povejte mi le vse grehe, drugače vas ne morem ozdraviti. Ona mu pove nekaj grehov, katerih se je izmislila, na kar ji on zopet nekoliko a zopet malo soka piti dá. Zdaj jo močno vdari po glavi. Pa ker ji je dajal soka le po malem ji niso hoteli odpasti rogovi in uboga cesarična je zopet mnogo trpela, da ni hotela niti več ostati. Pa starši so jo silili in prigovarjali, da naj ostane in pove vse grehe, ker gotovo tudi njo ozdravi. In tako se zopet vsede in ostane. Prostak ji spet pravi, da mora imeti še kake grehe. Ona mu pove, da je vzela trem bratom tri čudodelne reči, ter jih skrila. Zdaj zagleda prostak na zidu visečo čudodelno vrstico, suknjo in klobuk. Hitro reče cesarični: »Dajte meni tiste tri stvari tam na zidu.« »O, le vzemite si, samo prosim vas, ozdravite me!« Nato ji dá piti več soka, vdari po rogovih in ti ji naenkrat opadete. Nato vzame suknjo, vrže jo na cesaričino in jo odnese na neki visok hrib, kjer je morebiti še zdaj, če ni umrla.

18 ŠZ 9/20,1
Koža od uši.

Cejanl, Jožef/ cca 1900/ Šempeter/ Arhiv ISN: Jožef Cejan, zbirka IV, str 85-87/ Povedala Urša Špereventava/ AaTh 851 A + 546/

V neki grad pride neki »pekljač« ter reče, da ima grozno veliko uš. »Prodajte jo meni!« pravi kralj. Pekljač mu jo proda. Kralj vzame to uš, jo odere, ter dene slamo v kožo. To obesi potem na sred sobe. Potem pokliče vse svoje generale in častnike, ter jim pove, da kdor ugane, čegava je ona koža, ki visi, vdobi njegovo hčer za ženo. Ugibali so in ugibali, in si belili glave, mladi čvrsti častniki in stari neoženjeni generali, pa vendar ni mogel uganiti nikdo. To stvar izve tudi neki čevljar. Misli si: »Kaj ko bi šel poskusiti tudi jaz, morda uganem. Za kraljevo hčer se že splača še nekoliko potruditi. Gre torej v grad. Potoma pa zasliši okoli ušes mu brenčati nekega ščurka, ki mu pravi: »Vzemi me seboj in drži in ravnaj me v gradu in jaz ti povem čegava je koža!« Ravno tako mu pravi neka miš. Čevljar je bil vesel te ponudbe in vzame seboj obe živalci. Ko pride v grad, se mu rogajo vsi, češ, kako bo li čevljarček uganil to, kar niso mogli drugi učenici možje uganiti. »Pa bom poskusil«

odgovori čevljarček in gre v sobo, kjer je visela koža. Tam izpusti svojega ščurka, kateri poleti po sobi in zleti na kožo. Ta pregleda vse dobro in zleti potem zopet na ramo čevljarjevo in mu pove, čegava je koža. Drugi okoli stoječi niso opazili to nakano. Nato vzame čevljar kožo v roke, jo ogleda nekoliko, potem pa reče: »Hm, kaj bom dvomil, to je koža od uši.« Kralj mu reče začuden: »Prav si odgovoril! Jaz pa hočem ostati mož beseda in dam ti za ženo svojo hčer, če to ona hoče!« Pripeljejo hčer. Čevljar se ji je dopadal saj je bil tudi »fejst kerlc«. Oženil se je tedaj z njo. Ker pa niso hoteli biti pokorni ošabni plemenetaši nekdanjemu čevljarju, hoteli so ga umoriti. On pa jim je ušel pravočasno. V tem času pa se njegova žena poroči z nekim generalom. Miš pa in ščurek sta naredila na neki čuden način - kar pa ni, da bi pripovedovala - tako, da je cesarična zapustila generala in poklicala čevljarja nazaj. Čevljar je prišel nazaj in živela sta še dolgo let srečno; morebiti pa še zdaj živita.

19 ŠZ 7/256

(Prebrisani tat)

Modic, Izidor/ cca 1904/ Bloke pri Cerknici/ Arhiv ISN/ AaTh 1525 A + 1737/

Oče je imel tri sinove, dva dobra in pametna, a tretji je bil glup in ne prida. Ti trije bratje so pa imeli strica, ki je bil velik ropar. Prišel je stric k očetu in mu rekel: Daj mi enega sina, da se pri meni izučim rokodelstva dobrega, s katerim boš obogatel.« Oče mu da prvega sina. Gresta s stricem, pa prideta v gozd. Sin gleda in gleda okoli, pa pravi: »Tamkaj so lepe vile, dobro bi bilo odsekati jih.« Stric pa reče: »Ti že nisi za me in za mojo obrt.« Pa se vrne k očetu, mu da sina nazaj in hoče drugega. Oče mu da srednjega. Prideta v gozd, sin se ozira okoli pa pravi: »Tam le bi bilo lepo grabljišče.« Stric se takoj vrne in pravi očetu: »Tudi ta tvoj sin ni za mojo obrt, daj mi zadnjega sina.« Če ta dva nista za te, kaj boš pa s tem, ki je neumen,« pravi oče. »Le dajte me, le, oče, stricu, jaz pa v gozdu ne bom gledal po vilah in grabljiščih, pa govoril bom, kakor bo stric hotel.

Stric vzame sina seboj, pa ga noče peljati skozi gozd; gresta po cesti. Pa vidita od daleč mesarja, ki je gnal teleta. Pa brž pravi mladenič stricu: »Stric, vzemiva temu tele.« Prismoda, kako hočeš teleta vzeti, ko je pa zvezano; ali ne vidiš?« »Bo že šlo, stric.« Med tem sta prišla do griča, a ob cesti pod gričem je tekkel potok. Pa si brž sezujeta prebrisaneč čevlje; v enega dene dreka in ga položi h cesti, drugega pa vrže malo naprej tudi na cesto. Pride mesar do čevlja, vidi ga: »Pa tega nočem, ta je ves vmazan in grd.« In gre dalje. Pa pride do drugega čevlja: »Lep čevlj; škoda, da tudi onega nisem vzel; pa še par mu je.« Pa pusti tele na mestu, pa se vrne nazaj, da poišče čevlj. In ko vmazani čevlj snaži in umiva, pa vzameta stric in mladenič teleta, pa hajd v gozd. Tam ga zakoljeta in spečeta.

Čez nekaj dni jima je zmanjkalo teleta in lačna sta bila. Gresta iz gozda, da bi si spet kaj poiskala. Kar vidita po cesti ravno tega mesarja, ki je zdaj gnal koštrune. »Vzemiva mu enega koštruna stric. Glejte, ravno oni v sredi bo dober,

velik je in debel.« Kako ga boš pa vzel, saj vidiš, da je na sredi, pa bi začeli drugi koštruni kaj sumiti, da bi te izdali!« »Bo že, da bo prav!« Samo vi vzemite koštruna, kakor hitro bode videli mesarja hiteti v gozd.«

Fant se skriva visoko v gozdu, pa začne mukati kakor tele. Mesar si misli: »Morda moka moje tele, ki se mi je zadnjič izgubilo.« Reče, pa odhiti v gozd za teletom. Stric pa pride in vzame koštruna, odpelje ga v gozd in tam ga oba spečeta. Mesar pride nazaj, šteje koštrune, a največjega ni: »Proketo tele, še koštruna mi je požrlo.«

Čez nekaj dni sta bila oba spet brez živeža. Gresta si ga iskat. Pa vidita, kako na njivi trije orjejo z jarmom volov. »Debelejšega jima vkradeva.« »Kako ga hočeš ukrasti, saj so trije pri njem?« »Stric, ko boste slišali tiča peti v gozdu in boste videli, da gredo vsi trije za njim v gozd, pa odprezite vola, odrežite mu rep in ga vtaknite suhemu volu v gobec tako, da ga ne bo mogel vun vreču.« »Nato gre fant v gozd, zleze na drevo in začne peti: »Čüdu, prečüdu! Ta sühi je te debjelga požru!« Sliši pesem orač, pa odhiti v gozd, da bi videl čudnega tiča. Kmalu za njim gre drugi in nazadnje še gonjač, misleč si: »Voli so pametni, nikamor ne bodo šli.« Pa so se vsi trije razšli v gozdu, da bi dobili čudnega tiča. Med tem pa pride stric, odpreže vola, odreže mu rep in vtakne suhemu volu v gobec, vkradenega vola pa odpelje v gozd. Dolgo časa so iskali orači čudnega tiča, ko ga pa le niso dobili, so se vrnili na njivo orat. Pa vidijo samo suhega vola, in iz gobca mu je visel rep. »Saj nam je že tič pel, da bo suhi debelega pozrl! Kaj hočemo storiti?« Pa začno nabijati suhega vola, ki jim zbeži proti domu in vsi trije za njim. »Kaj pa je? Kaj se je zgodilo? Kje je pa drugi vol?« »Ta ga je požrl! Pa nam je že v gozdu pel tič, da bo suhi debelega pozrl.«

Fant in stric pa sta se med tem sešla v gozdu. Vbijeta vola in ga odereta. Stric zaneti ogenj, da bi vola skuhal, fant pa vzame vampe, da bi jih šel oprat. Pa pravi stricu, predno odide: »Vi boste kuhali, jaz pa vampe pral; pa bom vendar prej jaz jedel kuhano meso, kakor vi.« »Beži, beži, jaz bom kuhal in zraven mesa stal, pa boš ti prej kuhano meso jedel, ki boš pri potoku pral?« Vzame fant vampe in odide k potoku. Tam pere, pere vampe, dokler se mu ne zazdi: »Zdaj je pa mende že kuhano!« Pa vrže vampe po tleh, vzame palico, pa začne mlatiti in tepsti po vampih, vmes pa kriči, in joka in prosi: »Saj jih nisem jaz; pustite me, stric so jih!« Stric posluša, pa se vstraši in zbeži v gozd, da ga ne dobe. Fant pa pride k ognju, vzame mesa in je. Stric je pa videl od zdeleč človeka pri ognju. Tako je fant svojega strica prevaril. Stric pa vzame fanta, pelje ga domov, pa pravi svojmu bratu, fantovemu očetu: »Tu imaš sina! Dobro sem ga navadil svojega rokodelstva; zabogatel boš se!«

Hvalil se je sedaj oče s svojim sinom, kako dobro se je izučil krasti. Slišal je to tudi neki imovit človek v tamošnjem kraju, pa je rekel sosedu: »Če zna vaš sin tako dobro krasti, pa naj ukrade danes po noči rjuho izpod mene!« Gre oče žalosten in pobit k svojemu sinu, pa mu pove, kaj mora storiti. Sin misli nekaj časa, pa vzame lonec in moke ter naredi iz moke kvas, ki ga dene v lonec. Potem pa vzame lonec s kvasom, pa gre k onemu imovitniku, splazi se skrivaj v hišo

in spalnico ter se tam skriva pod posteljo. Pride noč in gospodar pride s svojo ženo v sobo, da bi legel k počitku. Pa pravi še prej svoji ženi: »Le pazi; danes bo prišel tat, da vkrađe rjuho spod mene.« »Prav da si mi povedal, ti bom pa veliko rjuho dala«, odgovori žena. »Največjo rjuho daj, da,« si misli tat pod posteljo. Kmalu zaspita mož in žena. Zdaj pa zleze tat izpod postelje, pa izsuje kvas iz lonca med oba počivajoča, pa se spet skriva pod posteljo. Kmalu se zbudi gospodar, pa zagrabi za kvas, zbudi ženo, pa pravi: »Joj, kaj si pa naredila, vs... si se!« »Nekaj dosti je,« pravi žena, »oba sva se.« »Molčiva, da nihče ne zve; rjuho pa kar pod posteljo vrzi, da je nihče ne najde,« odvrne gospodar. »Le sem ž njo, jo že vzamem,« pravi fant pod posteljo. Kmalu spet zaspita zakonska, fant pa vzame rjuho, pa hajd domov. Drugo jutro pa vpraša gospodar fantovega očeta: »No, kaj pa dela vaš fant?« »I kaj, eno vmazano rjuho pere pri potoku.« »Za božjo voljo, molčite in, ne pravite nikomur tega. Vaš sin naj pa drevi vkrađe mojega konja. Sedem jih imam, najlepšega naj vzame.« Pove oče sinu, kaj mora sedaj storiti. Misli, misli sin, pa si izmisli. Natrga rož, kojih duh uspava in omoti človeka, pa se splazi v hlev, tam se pa skriva pod jasli in dobro z gnojem pokrije. Pride noč in vsakega konja zastraži hlapec z nabito puško: »Le dobro čujmo, pa vsi naenkrat vstrelimo, ko pride tat.« Fant jih posluša nekaj časa, pa zmane rože, da vsi hlapci od vonja omamljeni zaspe; Fant pa na konja in oddirja domov. Drugo jutro pa spet vpraša gospodar očeta: »Kaj pa danes dela vaš sin?« Enega strašno lepega konja je od nekod pripeljal, že celo jutro dirja ž njim okoli!« »No; jaz imam sedem (špehov) kosov slanine pod streho, najlepšega naj mi danes vkrađe.« Pove oče sinu, sin si pa izmisli, si naredi moža iz slame, pa ga obleče. Ko se noč stori, pa gre k hiši onega moža, pristavi lestvo k strehi, pa moža s seboj vzame. Začne razkopavati streho nad slanino. Slanino je pa spet čuvalo dvanajst hlapcev z nabitimi puškami: »Danes pa ne smemo zaspiti; ko se prikaže tat, kar vsi ga ostrelimo.« Pa začne fant tlačiti slamnatega moža skozi streho. Ustrele hlapci vsi naenkrat; fant pa vrže moža, ki obleži, ne da bi se ganil. »Dobro smo ga zadeli,« si mislijo hlapci in gredo spat. Fant pa vzame slanino in jo odnese. »Kaj pa dela danes vaš sin?« vpraša drugo jutro mož tatovega očeta: »Poln kotel slanine ima, pa jo cvre, da leti na vse strani.« »Danes naj mi vkrađe pa moj denar, tri tisoč tolarjev imam doma v omari v spalnici, te naj mi odnese.« Oče gre, pa pove sinu. Oni mož pa pride domov, pa pravi hlapcem; »Kako ste stražili slanino; spet sem okraden.« »Kako? Saj smo tatu vstrelili!« »Le, pojte z mano, da vidite, kaj ste vstrelili.« Gredo pod streho, pa najdejo tlečega moža; slama se je bila vnela, ker so tako blizu nanj streljali.

Naredi se večer, tat se pa spet splazi v moževo spalnico, pa se skriva pod posteljo. Pride gospodar in žena, da bi šla spat. Pa pravi gospodar ženi: »Le dobro zakleni, danes bo prišel tat po moj denar.« »Prav, da si mi povedal. Ključni bodo pa pod tvojim zglavjem.« »Dobro, da vem,« si misli tat. Zakleneta, skrijeta ključe, pa mirmo brez skrbi zaspita. Tat pa pride izpod postelje, vzame ključe, odpre omaro in odnese denar. »No, kaj pa danes dela vaš sin,« vpraša drugi dan gospodar. »Dnarje šteje; komaj jih je od nekod

privlekel.« »Že prav, dober tat je. Sedaj naj pa pride k meni služiti«, naroči mož očetu, mislil pa si je, da mu bo tat mnogo prinesel, več še, kakor mu je odnesel. Pride fant, pa se pobotata. Služil mu bode fant do časa, ko se bo zaslišala prvič kukavica; tedaj je bila pa zima. »Pa če bo kdo name jezen, tistemu se nos odgrizne; če bom pa jez na koga, se pa meni,« si izgovori še fant. Pa dobro. Pošlje gospodar hlapca v gozd z vozom in konji. Hlapec pa zapelje in vozi voz in konje v neki graben, da se vse pokonča. Brez konj, brez vsega se vrne domov. »Kje so pa konji in voz?« »I, tam se je vse razbilo v enem grabnu.« »Joj, kaj si naredil!« »Pa ste morda jezni,« hitro vpraša hlapec gospodarja. »Nisem ne,« odvrne ta. Tako je služil hlapec le v škodo svojemu gospodarju. Pa pravi žena možu: »Jaz zlezem na drevo, pa začnem kukati, potem pa mora hlapec oditi.« Zleze res na drevo in, ko se hlapec vrne, začne kukati. »Kaj? Že zdaj kukavica? Iti bo treba«, si misli hlapec, pa gleda po drevju. »O, pa jaz že vem, kedaj pride kukavica,« pravi, vzame puško in vstrelji v drevo. Mrtva pade žena na tla. Tako se streljajo pri nas take kukavice«, pravi fant in odide.

Rad bi se bil znebil gospodar malopridnega hlapca, pa je šel zato k župniku, da mu pomore. Župnik pa mu obljubi pomoč ter naroči fantovemu očetu: »V torek bo pri meni velika gostija. Takrat naj se vaš sin iz mene norca naredi.« Oče je žalosten in pove sinu, kaj se od njega zahteva. »To je pa kaj lahko, le potolažite se oče.« Pa gre fant k potoku, nalovi rakov, nakupi sveč, pa se skrrije zvečer v klopi v cerkvi. Cerkvenik zaklene vrata; fant pa priveže sveče rakom med škarje in prižge, raki so pa potem okoli oltarja lazili. Spomnil se je pa cerkvenik, da mora še nekaj pogledati v cerkvi. Pa gre in odpre cerkev ter vidi človeka pri altarju in po tleh polno lučic. Brž teče k župniku povedat: »Sam gospod Kristus v cerkvi mašo bere, pa polno angeljev je pri njem.« Hiti župnik v cerkev, spotoma se pa pogovarjata, kdo ga bo prvi prosil, da bi ga Kristus v nebesa vzel: »Jaz sem ga prvi zapazil,« trdi cerkvenik. »Jaz sem pa višji in župnik, jaz bom prvi rekel.« Pobotata se tako, da župnikova obvelja. Prideta v cerkev, pa prosi župnik prvič: »Gospod Bog, vzemi ti mene k sebi v nebesa.« Nič odgovora. Prosi župnik drugič - zopet nič. Prosi tretjič in odgovori mu: »Kdor hoče iti z menoj, mora nag v vrečo zlesti.« »Pojdi brž po vrečo«, veli župnik cerkveniku. Prinese mu vreče in župnik zleze nag v vrečo. »Ko je notri, pa priskoči fant, zaveže vrečo, pa prime župnika za noge in ga vleče v farovž in po stopnicah v sobo, kjer je bila pojedina: »Gospod Bog, ali bomo kmalu v nebesih?« »Ostra in dolga je pot v nebesa«, odgovarja fant in vleče župnika po stopnicah gori, da je glava razbijala »kar smo, to smo.« Pa privleče fant župnika v dvorano, kjer je bila gostija, tam ga pa izpusti.

Tako se je prekanjenec dobro iz župnika norca naredil.

20 ŠZ 7/258

(Lisica pomaga najti čudežno zdravilo)
Modic, Izidor/ cca 1904/ Bloke pri Cerknici/ Arhiv
ISN/ AaTh 551/

Živel je oče s tremi sinovi, od katerih je bil najmlajši malo neumen. Zboli oče ter leži bolan celih 12 let. Pa pokliče svoje sinove ter jim veli, naj mu prineso zdravil. Najprvo pošlje najstarejšiga sina, da mu na pot 200 gld. Gre sin po zdravila, pa pride v mesto in na bal. Tam pa vse zapravi. Brez zdravil in brez denarja se vrne sin domov.

Pošlje oče drugega sina, da mu seboj 600 gld. Pa tudi ta pride v mesto in na bal, kjer vse zapravi in še dolžan je ostal. Brez zdravil, brez denarja se vrne domov.

»Na, pa pojdi še ti. Vem, da ne boš nič opravil, ker še tvoja pametna brata nista, pa pojdi vseeno. Dal ti bom denarja, kakor drugemu sinu, če tudi ne boš nič opravil, še to boš zapravil.« Tako govori oče in da tudi temu 600 fl. Ta odide, pa gre čisto po drugem potu iskat zdravil. Pride do studenca, napije se, leže in zaspi. Pa pride k njemu lisica, zbudi ga in reče: »Ne spi tukaj, da ne zbolíš, ni zdravo tukaj. Pojdi z menoj. Zdravil iščeš za bolnega očeta, kaj ne da? Povem ti, kje so.« Fant gre za lisico, ki ga pelje do belega grada. »Za vratmi, na desni strani v kletki je žlahtni tič kavran, ki opomore tvojemu očetu. Le hitro ga zgrabi in beži. Pa trdno drži tiča, ne spusti ga. Če ga spustiš, pozvoni, da bi se zbudili ljudje in tebe vjeli,« poučuje lisica mladeniča. Mladenič stori tako, zgrabi kavrana in ga trdno drži, da mu ne uide. Srečno prinese tiča domov; a tudi to zdravilo ne pomaga bolnemu očetu.

Gre tretji brat drugič na pot po boljši zdravilo. Sreča ga spet ona lisica, pelje ga k belemu gradu in mu veli: »Tu notri spi mlada grofica. Stopi k postelji, zgrabi jo in vzemi. Pa trdno jo drži, ne smeš je izpustiti, naj te tudi prosí. Če jo spustiš, pozvoni, zbude se v gradu ljudje in te vjamejo.« Gre fant v grad, dobi grofico in jo vzame iz postelje, pa, da bo ušel. Pa ga začne milo prositi grofica: »Spusti me vsaj toliko, da se počestim in oblečem.« Res jo fant spusti, grofica pa pozvoni, da se zbude ljudje-po gradu, pridejo in fanta vjamejo. Dolgo je fanta lisica čakala pred gradom, ko ga pa le ni, gre v grad, oprostí vjetnika, ki hitro zgrabi grofico, sede na lisico, pa so srečno ubežali domov. Tako je tretji brat tudi grofico srečno pripeljal domov.

Tudi to zdravilo ni pomagalo očetu in odpravi se neumni brat po boljše. Spet ga pelje lisica k gradu in pred hlev, pa pravi: »Tu notri je 12 konj. Ti pa vzemi najlepšega, ki za vrati stoji na desni strani. Ravnaj hitro, zasedi ga in beži.« Fant gre v hlev, vzame najlepšega konja, zajezdi ga in v diru beži proti domu. Pot ga pelje skozi gozd. Tam sta ga pa že čakala brata, ki sta mu bila nevoščljiva, češ: »Neumni brat je bil pametnejši kot midva. Šel je po zdravil in jih je našel, midva sva pa še ves denar zapravila. Ubijva ga sedaj, da nama ne bo na poti.« Prijezdi brat, ona dva pa ga vzameta raz konja, a nočeta ga ubiti, brat je pa le brat; zvežeta ga in vržeta pod veje, konja pa odpeljeta domov. A vse ni nič pomagalo očetu; ne poje tič, žalostna je žena, ne hrče konj, ki bi od žalosti kmalu poginil. Pa pride lisica do onih vej,

odkoplje brata in ga reši vezi. Vstane neumni brat in gre domov. Komaj pa prestopi hišni prag, zapoje tič, zahrže konj v hlevu, zasmeje se grofica, a oče zdrav vstane iz postelje.

21 ŠZ 7/25

Kako se hude ženske ukrote

Andrejka, Rudolf/ 1911/ Hrašče pri Postojni/ Arhiv
ISN/ AaTh 901/

Nekoč je živel bogat kmet, ki je imel sina - edinca Marka. Ko pride ta v leta za ženitev, dolgo zbira med domačimi dekleti, izbere si pa nobene; vse so mu bile premedle in predolgočasne. Ko mu oče le ne neha prigovarjati naj vendar ohrani rodu bogato kmetijo, mu pravi: »Jaz vzamem le deklé, divje kot žrebe, ki bi imelo tak nemir kakor sam hudir; to bi bilo veselje ga krotiti. Vsaka druga ni zame.« Oče se žalostno uda v svojo usodo, ter mu de: »Take pa ne boš Marko tu nikoli dobil in naš rod bo izumrl.« - »Pa pojdem po svetu jo iskat«, ga zavrne mladi in hajd, zapusti domačo hišo pod Nanosom in jo udari v širni svet.

Ko je prehodil že lep del sveta, pride nekoč v goščavo, kjer ni vedel ne pota ne steze. Kar začuje kakor bi kdo v nji drva sekal zraven pa je vsakokrat prav čudno zacingljalo in pozvonilo. Kaj pa je to? si misli in gre onim glasom nasproti. Naenkrat zagleda prav v goščavi kmeta, ki je podiral z veliko sekuro hrast. Na levo roko pa je imel kakor na kakšnem konjskem kamatu navezane zvončke, ki so pri vsakem udarcu sekire močno zacingljali. Marko pristopi in pozdravi starega kmeta: »Dober dan oče!« »Dober dan bog dej dober dan, odgovori kmet ter seka jadrno naprej. »Ma kej delaste oče! zakliče Marko, »dajte no nehat, da se malce pogovoriva.« Nimam časa, ne smem, de oni in seka čvrsto dalje. A Marko le sili vanj: »Ma kaj imaste na tevi levi roki da tako poje oče?« Tedaj odloži kmet sekuro, pogleda mrko pred se in pravi: Zakaj si me na to spomnil; sram me je to povedat, pa že vidim, da se ti ne izognem. Imam hudo ženo, ta mi je te zvončke tusem privezala, da sliši v našo kočico tam noter, če delam ali če počivam. Pri tej priči se plašno ozre.

»Ja ma kako je to, da se ne uprete tej babi?« - Kako, če pa jo podpira najina hčerka Lenka, ki je mogoče še hujša kot mati! »Oho to bi bilo pa nekaj za me!« si misli Marko ter tudi kmetu takoj razodene, da bi ravno tako ženo rad, ta mu pa to odločno odsvetuje, saj vidi, kako se njemu sedaj godi.

Ko sta bila ravno v najlepšem pogovoru, pridrvi naenkrat od nekod priletna, debela ženska, klofne ubogega kmetiča prav pošteno čez uho ter zahruli: Torej tako delaš, ti lump! in kradeš Bogu čas, meni pa zaslužek, čakaj ti kljuse lenuharsko, jaz ti jo pokažem! in se hoče spraviti nanj. Kar zagleda čvrstega Marka in osupla obstoji. Ta pa se ji spoštljivo prikloni do tal ter jo nagovori: »Milostljiva gospa! slišal sem že mnogo od Vas na Krasu in pod Nanosom, kjer sem doma a da bi bili tako lepi in tako odločni, tega pa nisem mislil!« Hudi kmetici so se te sladke besede zelo dopadle, saj jih doslej še nikdar ni slišala, zato se mu pa kolikor je mogoče prijazno nasmeje ter ga povabi na dom, nad možem

pa zarohni, ker si imel nezasluzeno srečo, da te je našel tale gospod, si danes prost in se lahko z nami gostiš. Mož ves vesel hodi za njima in tako pridejo do lepe prostorne hiše sredi gozda, na pragu pa je stalo lepo močno dekle ter divje gledalo na Marka. Ta pa ta! si misli Marko. Ostal je ves dan ondi, a proti večeru so bili že edini, da odvede hudo Lenko za nevesto. Pred odhodom pa je stara dajala hčerki nasvete, kako naj dela, da bo imela ženina kot moža vedno pod sabo; ta pa ju je skrivaj poslušal ter se zaklel, da ju do dobra nauči može krotiti. Bale ni zahteval, saj bi je tudi ne mogel tako hitro dobiti, le lepe denarce je odpeljal z nevesto in pa voz s konjem, v katerem jo je ubral proti Notranjskem. Nista bila še na pol pota, ko skoči naenkrat koza čez pot ter se zasedi z rogovi med vozove ojnice. Konj se vstraši ter skoči vstran, a Jankota <Marka> to razjezi, skoči dol ter pokaže konju puško rekoč: »Še enkrat se ustraši, neumna žival, pa te koj ustrelim!«

Kaj pa to? si misli pri sebi nevesta, ta pa je vendar malo drugačen nego so moj oče. Težko bo šlo, pa ga bom vendar ukrotila.«

Nato se vozita naprej. ko sta zopet nekaj ur naprej prišla, skoči zdajci zajec iz grma konju naravnost med noge. Konj se zopet splaši ter hoče zdirjati, a Marko ga ukroti; ga ustavi, stopi predenj potegne puško in »paf« konja na mestu ustrelil.

Tedaj se nevesta v resnici močno prestraši in groza jo oblije, češ, tako bo tudi z menoj delal, če se mu ne uklonim«, in ni se mu upala kaj očitati.

Njemu pa to ni bilo dovolj. Iz koleslja potegne malo sedlo, ter pravi k njej: »Konja nimam več, peš pa tudi ne maram priti domov z nevesto. Zato me boš ti domu nosila.« To rekši potegne prestrašeno nevesto z voza, jo pripogne vzlic njenim obotavljanjem k tlom, ji pripne sedlo z jermeni na hrbet, skoči na njo ter jo vzlic njenim prošnjam in njenemu joku, prisili, da ga nosi do doma, kamor sta prispela pozno v noč, ona na pol mrtva, on pa vesel in v svesti, da si jo je za vselej ukrotil.

In res sta živela leto in dan v srečnem zakonu, kar mu porodi žena sina in povabi pri tej priliki svojo mater za botro. Res pride ta in čim dalj ostane, tem bolj se čudi mirnemu in pohlevnemu vedenju svoje hčerke. Tvoj mož mi je po godu, samo to ni prav, da preveč hlače nosi. Oh, zakaj nisi poslušala mojih nasvetov, zdaj pa imaš! Tako ji tarna hudobna tašča. Nato ji pove hčer vse kako sta oni dan končala ženitev ter da se ne upa mu kljubovati. - No, le počakaj, moje drago dete, pa ti jaz pokažem, kako ga ukrotiš, de svoji hčerki; le pusti mene k njemu nocoj, jaz ga tako zrihtam, da bo še pohlevnejši kot tvoj oče. Hčerka se uda, a Marko je zopet poslušal ter sklenil, da bode tašči tako zagodil, da bo za vedno dobra.

Pošlje tedaj hlapca v gozd po štiri dolge leskove palice, prevrta skozi strop svoje sobe štiri luknje ravno nad posteljo ter poskusi ali gredo leskovke skozi. Ko se mu to posreči, pošlje pod noč hlapca pod streho ter mu de: Kadar zakličem: »Hudič, daj mi tvojega leka!« pa mi pomoli leskovke drugo za drugo skozi prevrtane luknje!« - Hlapec mu to smeje obljudi.

Ko nastopi noč, se poda tašča, ne da bi jo kdo opazil v

Markovo sobo in se uleže v njegovo posteljo. Proti polnoči stopi Marko v sobo ter se sleče, vrže v posteljo ter se ji približa. »Pusti me grdoba, ne maram te«, - de tašča z hčerkinim glasom. A Marko zarohni: Kaj? Ti se mi zoperstavljaš, a ta pa je nova, no, pa te bova že ozdravila. Kdo sta pa ta vidva? se mu tašča roga. Tedaj pa zavpije Marko: Jaz ti pokažem, kdo sva, da veš, zdaj te bova jaz in hudič! »Hudič!« zakliče, pomagaj mi in daj mi malo tvojga leka. Tedaj pa zapazi tašča, ki se je vraga zelo bala, z grozo, da rase iz stropa velika leskova šiba, ki jo Marko pograbi ter jo pustil takoj peti po njenem telesu. Jezus Marija pomagaj, hudič gre nad me! zastoka tašča, prosim te Marko odjenjaj saj nisem Lenka, ampak njena mati. Kaj? zarohni Marko. Ti nesramnica potem pa zaslužiš še eno in zopet eno in mazal jo je tako dolgo s hudičevim lekom, da so se vse štiri šibe zlomile. Tašča je ležala cel teden, potem pa odhitela domov k svojemu možu za katerega so nastopili zlati časi, zakaj če je huda žena le količkaj vskipela, je dejal: pa pojdem k Marku po hudičevo olje, in imel je mir vse svoje žive dni. Tistega leskovega leka pa je baje še danes na Notranjskem pod Nanosom dosti dobiti.

22 ŠZ 7/175

Mačoha

Ravnikar, Matevž-Poženčan/ cca 1860/ Poženik pri Cerkljah/ Arhiv ISN/ AaTh 450/

Neka mačoha je imela eno pasterko in enega pasterka. Do pasterke je bla grozno terda. Nekoliko, pa ne veliko boljji je bla do pasterka, lepga pobča. Ona je zbolela ter šla zdravnika za zdravlila vprašat. Zdravnik ji pravi: Za te bo zdravilo kri od tvoje pasterke. Mačoh pravi: Al' kako jo hočem zaklati, de se nje kervi napijem. Zdravnik pravi: kadar jo boš česat šla, vzemi en nož ino jo za tilcam zbodi, pa pij nje kri. Mačoha gre domu, al' pobič, ki je bil z mačoho k zdravniku šal, in je vse to slišal, je svoji sestri povedal kaj misli mati ž njo storiti. Sestra pravi: kaj mi je storiti, kam se hočem djati? Bratec ji pravi: Ko se boste perpravljali, de bi te mačoha česali, ti bom puntek vzel pa ž njim potečem, ti pa za mano teci. To se je zgodilo. Mačoha teče za njima, pa jih ni mogla doteči, ino se je nazaj vernila ter pustila pasterka ino pasterko naprej iti. Pobeč pravi zdaj svoji sestri: Grozno sim žejin. Ko do vode prideta se je napil in per ti priči se je v kozla zmenil. Sestra začne zdihovati: Kaj mi bo zdaj storiti. Al' pobeč je v podobi kozla pregovoril. Na rudeč trak me perveži, pa me sabo ženi. Tako gresta naprej in prideta do nekiga grada, kjer je en ledih gospod gospodval. Temu je bla dekllica z kozlom zavoljo lepote in zastopnosti močno ušeči; v zakon jo je torej vzel. Ker je bla ona gospa, je bratica v podobi kozla zmirej per sebi ohranila. Ko je bla porodila eno dete, ji nje mačoha, ktera je bla za njo zvedila pogačo pošle v' kteri so bile jerebičje jajca. Ko je tega porodnica pokusila, se je v jerebico zmenila ino je strani zletela. Pa mačoha je svojo hčer namest nje položila, de je dete dojila in verdevala. Al' vsak dan je prava mati otroka na okno perletela v podobi jerebice in je rekla podloženi materi: Li

lepo doji mojiga otroka in terdo ga povijaj, de se ne razleti. Ko se je čas približal porodnici pojedino napravljati, so se namenili kozlička, brata prave otrokove matere zaklati. Zdaj pravi kozliček svoji sestri: Poglej sestra, mene mislijo zaklati, že so kropic perstavili ino že nož za me brusijo. Sestra v podobi jerebice potoži nasproti bratu: Poglej jez sem v tico spremenjena in mojga otroka kri moje mačohe doji. To vse je grajšinski gospod slišal in šal neke ženske copernice za svet vprašat. Copernica pride k gradu, ino naredi, de je podstavljena mati otroka zletela in de je prava mati se spet v svojo prvo podobo premenila, in de je kozliček človek spet postal, pa vedno se mu je okrog vratu rudeče znamnje od traka poznalo za ktega je bil otvezen.

23 ŠZ 7/174

**Kraljevi služabnik, ki hodi po svetu
Ravnikar, Matevž-Poženčan/ cca 1860/ Poženik pri Cerkljah/ Arhiv ISN/ AaTh 506/**

Per nekim kralji je bil en služabnik. Ta je prosil kralja za dovoljenje in premoženje po sveti iti. Kralj, dasiravno nerad, mu je vse to dovolil. Služabnik gre po sveti, razdeli premoženje ino je spet h' kralji domu prišal. Prosil je zdaj spet kralja za premoženje in enega konja, de bi v drugo po sveti šal. Spet je vse to dobil, desi mu kralj ni kaj rad dal. Služabnik gre po sveti in pride do ene cerkve, kjer je na pokopališči en merlič nag, samo okoli ledij opasan ležal. On gre memo v cerkev h sveti maši, in po maši gre duhovniga vprašat, zakaj ta merlič nag na pokopališči leži. Duhovni pravi: Zato ko se je bil močno zadolžil bo mogel zdaj od sledniga, komur je kaj dolžan en udarc s' šibo prejeti in potlej bo zakopan. Kraljevi služabnik vpraša dalej duhovniga koliko da je dolžan. Duhovni spiše dolgove ino jih pokaže. Kraljevi služabnik pravi: Jez bom vse te dolgé plačal, de bo merlič brez tepeža pokopan. To se je tudi zgodilo. Kraljevi služabnik gre dalej in pride na Turško. Tukej je želim keršanske jetnike, ki so bili ujeti na keršanstvo in po ječah potaknjeni<,> obiskati. To je dosegel. Na prošnjo ga en Turk pelje jetnikov gledat ino mu jih skazuje. Med jetniki mu ena peršona roko pomoli. Kraljevi služabnik vpraša: Ali je možka ali je ženska ta roka, in odgovor je bil: ženska. Dalej pravi vjeta peršona: »Jaz sin bla staršem vkradena, oni nič ne vedo kam sim zginila. Prosim te odreši me in odkupi, pa pojdi z mano k mojim staršem. Kraljevi služabnik pravi: »Ali veš pa kje si doma?« O dobro pravi peršona, jez te bom že na moj dom perpeljala. Gresta, in ona ga je ravno h' tistim kralji perpeljala, kjer je on doma bil, kjer je bla ravno tistiga kralja hči. Kralj mu med drugimi znamenji tudi rešeno svojo hčer veselo v zakon ponudi, kar je njegov služabnik tudi veselo sprejel. Pa kraljevo hčer je neki drugi kraljevi služabnik želim v zakon dobiti, ino ta spravi njeniga odrešenika prijazno s saboj se po morji vozit. Ko sta na morji, verže njega v morje in se odpelje domu. V morje verženi rešenik kraljeve hčeri je nekoliko vej zadel ino po njih se na en otok splazil. Na otok mu je en krokar vsak dan črniga kruha pernesel, de se preživi. Ko mu krokar nekaj časa živež nosi, ga tudi popraša

ali bi on rad tam bil, kjer bo njegova ljuba z enim drugim poročena. On pravi rad, pa to je nemogoče, kjer je predelec, ino tudi bi ves raztergan ne bil čez devet straž pušen. Krokari pravi: Če mi boš to dal, kar imaš brez vedeti, de imaš, te bom jez tjakaj prenesil in ti tudi en tak plaš dal, de te nihče ne bo vidil, in de boš torej lahko prešel čez vsih devet straž. On odgovori: Naj se vse to zgodi v imen božjem. Krokari ga prenese od kraljeviga gradu. On gre notri v plaš, ki ga je od krogarja dobil ogrnjen in resnično je mem vseh devet straž prišal. V gradi prosi za čez noč ostati, pa ga niso hoteli pod streho, kjer so imeli s prepravljanjem za ženitvo opraviti. Si keršenco, ki je kokoši pasla je preprosil in ona ga je pod ognjiše v pepeliše skrila. Ko so se ženske per kuhi menile, de bodo tisto jed na mizo dale, ki jo nevesta narraji jé, je on nevidama svoj perstan v jed vergel. Perstan je bil pa natanko tak kakor ga je nevesta na roci imela. Nevesta se je zmiraj žalostno držala, ko je na svojga rešenika mislila, kterga si je želela ženina. Ko nevesta jed vzame, najde v nji perstan svojga rešenika in opraušuje kdo je ptuji pod streho. Vsi pravijo, de ni nihče, in ko nevesta li opraušuje je kurja pastarica s' strahom obstala, de je ona nekiga reveža v' pepeliši ohranila. Zdaj je prešni ženin in rešenik na dan prišal. Vse to so tistimu, ki se je mislil zdaj z njo zaročiti perkrito perpovedvali, de ni vedel, de nanj mislijo in so ga vprašali kaj bi si tisti zaslužil kdor bi tako hotel koga za nevesto spodlosti. On pravi: De bi po živmu jermene derli. To so njemu potlej tudi storili. Ta pa, ki je bil zdaj spet na dan prišal se je s kraljevo hčerjo poročil. In ona mu je kmalo, že pred od njega preden je bil v morje veržen noseča, eno dete porodila. Ko je blo dete rojeno, ga je na mostovži en velik čern mož, ko je ognjeni plamen iz njega žvigal, in ko je meč v rokah deržal ustavil ino pravi: Daj mi, kar si mi obljudil, ko sim te semkej prenesel. Ženin se spomni na obljudo in žalosten pemeše dete in pravi: Naj se zgodi božja volja. Černi mož prime otroka, nameri ga z mečom presekat in poda ga nazaj rekoč: Tukaj imaš dete nazaj iz hvaležnosti, ko si nekđaj za me vse dolgove poplačal.

24 ŠZ 7/177

Siromak

Ravnikar, Matevž-Požnenčan/ cca 1860/ Poženik pri
Cerkljah Arhiv ISN/ AaTh 537 + 313/

Neki pobeč, ki ni nobenga svojiga imel je šal po sveti in prišal v neko grajšino. Per grajšini ga vprašajo, ali bi on hotel služiti iti. On odgovori de rad hoče služiti, če mu bi potrebni živež in obleko preskerbel. Ko je on per gradi služil, je živino pasel. Enkrat prosi, de naj mu pušo dajo, on bi rad streljal. Ko gre tedaj s pušo past, perleti en prav velik tič, pobeč pomeri in ga hoče ustreliti. Tič pregovori: Nikar me ne ustrelj, li otresi me pa domu pelji živega, saj pojdem s tabo, če me hočete doma preživiti. Tode jez bom veliko pojedil; prvo leto sto volov, drugo leto dvesto volov, in tretje leto tristo volov. Pobič pelje k gradu tiča; vse se je čudilo tiču. In ker je bil sosebno velik pa lep, so ga hotli per gradu imeti. Pobeč razloži kolko bo ta tič pojedel, pa nič ni

djalo, tiča so hotli imeti in preživiti. Tič je torej prvo leto sto, drugo dvesto in tretje leto tristo volov pojedel. Pa grajskim se je zadosti zdelo, ker je tič preveč pojedil, so ga konec tretjiga leta odpravili. Pobič pelje tiča v neki gojzd, tam se usede tič na eno bukev ino pravi: Dol pod to skalo, ki tukaj leži, si boš nabral dnarjev, kolikor hočeš; jez pa sem uklet tič, pelji me k mojim sestram. Oni imate vsaka eno zlato jabelko; če ti ena eno zlato jabelko da, in ti meni glavo na hišnim pragu odsekaš bom jez rešen de se bom spet v človeka spremenil. Siromak pelje tiča k njegovim sestram ino prosi te starši k odrešenji tega tiča za jabelko, pa ga ni hotla dati. Potlej gre te mlajši poprosit, le ta je vesela svoje zlato jabelko dala, in on pelje tiča na hišni prag, mu odseka glavo ino precej je bil spet tič v človeka spremenjen. Rešeni brat teh dveh sester pravi svojmu rešeniku: Vzemi ti zlato jabelko s saboj, kamur boš prišal in jabelko kviško zalučil, se ti bo dovolj piti in jesti napravilo; če ga čez kako vodo veržeš, se ti bo razgemila, de boš po suhim lahko peš šel. Siromak gre s tem jabelkom deleč srečno, ali enkrat verže čez neko vodo jabelko ino glejte si, zgubilo se mu je v vodi. On joka okoli vode, kar en gospod pride ino pravi: Kaj ti je de se jokaš? Siromak razloži kakšno jabelko je zgubil, in gospod pravi: Če boš čez sedem let k meni v službo prišal, ti hočem zgubljeno jabelko jez najti. Siromak obljudi ino gospod mu je jabelko najdel. Vesel hodi zdaj siromak okoli po sveti s svojim jabelkam ino v nekim mesti se mu je perložnost k ženitvi namerila. Ko je bilo pa že vse za poroko obravnano, si spomni, de je že osmo leto kar je bil nekimu gospodu v službo priti obljudil. On prosi za odlog eno leto, de bi pred obljudljeno službo dostal. On gre gospoda iskat, kterimu je služiti obljudil, pa ni vedel kam. On hodi okol ene vode, kjer se je dvanajst deklic kopal. On sede k njih oblekam, ki so jih zraven vode imele. Vse so prišle k njemu iz vode po obleke li ta nar mlajši ne. Ko on nekoliko strani stopi, je tudi ta prišla. Kjer on žalostno okoli hodi, ga je vprašala kaj bi rad. On perpovduje, de je nekimu pred sedmimi leti služiti obljudil, pa ne ve komu. Ona pravi: Ti si gotovo pa mojmu očetu služiti obljudil. Čudniga gospodarja si najdel, pa nič ne maraj, jaz te bom na dom peljala, ino ti bom na skrivnim potlej službo opravljati pomagala. Siromak pride pred gospoda, ta se nad njim nejevoljniga kaže, de on že pred ni prišal, kjer je sedaj že osmo leto, kar mu je bil priti obljudil. Ko v službo ta gospa sprejme, pravi: Za plačo ti bom dal dnarjev kolikor boš hotel. Zdaj mu prvo delo naloži rekoč: Uni gojzd, ki tam leži moraš nocoj posekati, tla preorat, pšenico usijati, do jutro zjutrej, ko ustanem more že pšenica zrela in kruh iz nje pečen biti, de ga bom jedel. Hlapec gre žalosten strani, zdihuje sam proti sebi med potjo, de to je nemogoče; ali glej mlajši gospodova hči pride in pravi: Kaj ti je? On ji razloži. In ona pravi nič ne maraj, vse to bo. Kjer je ona se skrivaj od očeta copranja bla zučila, je vse to storila. Gospod gre ponoči poslušat kaj se v gojzdu godi, in ko sliši delanje, pravi: Bo že, moj hlapec pridno dela. Ko je zjutraj vstal, pravi: Ali je kruh že pečen? Siromaški hlapec pravi: Je že, ino mu ga da. Zdaj pravi: Ko si to storil, mi pa do jutro eno barko naredi, de se bom jutro zjutraj po morji v nji peljal. Spet gre siromak žalosten od

njega, ali kmalo ga je mlajši hči potroštala, de se ni nič bati, ona mu hoče v tem perpomoci, ino s svojimi učenostmi mu je čez noč barko naredila. Ko zjutraj gospod njega vpraša, ali je barka narejena, pravi hlapec: Še en žebelj bom perbil za klobuk obesit. Ko mu je to dopolnjeno, pravi gospod: Ker si mi to dvoje kar sim ti do zdaj bil ukazal spolnil, mi moreš še eno delo do jutri storiti. V štali imam kobilo, ktere nihče ni v stani ukrotiti, še jez ne. Njo mi moraš do jutro ukrotiti, de jo bom jezdil. Hlapec misli: spet to je čudno delo in jez ga ne bom opravil. Ali kmalo ga je mlajši gospodova hči spet potroštala, de se bo leto lahko zgodilo. Peljala ga je k neki debeli goli od neciga drevesa in pravi: Vzdigni jo, če jo moreš. On poskusi, pa se mu ni dala perzdignit. Hči ga z nekim mazilam permaže in on je gol nekoliko odzdvignil. Še bolj ga permaže in on je gol lahk vzdvignil. Šal je s to goljo h kobili, kakor mu je mlada prijateljica svetvala, ino vergel je gol pod kobilo, de je doli padla. Potlej jo je z goljo tudi enekrat udaril, de je ležala kot cerknjena. Drugi dan pride gospod siromaka vprašat: Ali si ukrotil kobilo? On odgovori: Ukrotil sim jo, če jo clo ubil nisim, ker se več ne gane. Gospod gre h kobili ino jo vso krotko najde. Ko mu je to vse dopolnjeno, pravi gospod: Kaj češ za plačo imeti? In hlapec odgovori: To mlajši hčer. Lete ti ne dam pred, kot če jo boš spoznal, ktera da je, ko bom vsih svojih dvanajst hčeri zmešal, ti jo bom dal, pa trikrat jih bom vse zmešal in trikrat moraš ti to pravo spoznati. Mlajši hči ga spet poduči in pravi: Me smo vse sestre enaciga obraza, pa tista bom, ki ji bo en tanak zlat lasic per strani doli visel. Vse to se je zgodilo trikrat in vselej je hlapec to pravo zbral. Desi ravno je mati ni bla voljna dati, jo je gospod, kakor je obljubil, dal. Ko gre hlapec zvečer s svojo lepo in mlado nevesto spat, mu reče ona: Mi dva morava od tod pobegniti. Pa kjer sta bla terdo v spavnico zaklenjena, je storila nevesta, de sta na okno znamenje pustila kakor bi bla notri; Ona je namreč na okno pljunila rekoč: Pljunik kašljaj! On je mogel se pa na okno usekniti rekoč: Smerkelj, smerči! in potlej sta po nevestnim nauki oba tanka kot niti per ključavnični luknji vunkaj zlezla ino naglo naprej šla. Zjutraj pride nevestna mati poslušat ali še spita ino kjer je smerčanje ino kašljanje notri slišala, je menila, da sta še notri. Ker jih pa dolgo ni hotlo iz spavnice biti, gre proti poldnevi mati notri, kar ni nobenga najdla. Vsa nejevoljna gre k gospodu rekoč: Ali ti nisim pravla, de vse naji mlajši hčer namest uniga potepeniga hlapca dela, poglej zdaj sta pa še clo všla. Gospod sede berž na hudo kobilo in gre za njima v skok. Siromakova nevesta kmalo zopet kobilji glas zasliši ino pravi svojimu ženinu: Moj oča gredo za nama. Pa jez se bom zmenila v cerkev, ti bodi pa mašnik, de boš v cerkev mašvat šal. Tako se je hitro zgodilo. Gospod pride do cerkve ino vpraša mašnika če je kaj vidil eniga možkiga in eno žensko tu memo iti, mašnik odgovori: Nič nisim vidil. Gospod se domu verne in pove, de jih ni mogel najti, de vprašal nekega mašnika per eni cerkvi, če jih je memo iti vidil. Žena pravi: Ravno tisti mašnik je bil hlapec, ona je bla pa cerkev. Gospod jo nazaj vdere. Pa med tem časam sta mlada ženina že naprej šla. Gospod dirja za njima pa nevesta je spet zaslišala svojga očeta in berž pravi svojmu ženinu,

naj se on v pastirčka zmeni, ona hoče pa kravica biti, de jo bo pastirček pasel. Ko oče do njiju pride, vpraša pastirčka, če je kaj vidil eno žensko in eniga možkiga memo iti. Pastirček pravi, de nič ne. Spet se oča domu verne in pove svoji ženi, de je nekoga pastirčka po njima vprašal, pa njih ta ni nič vidil. Žena ali nevestna mati pravi: Ravno tisti pastirček je bil hlapec ino krava je bla hči. Gospod jo je spet jih iskat navihal. Pa nevesta kmalo spet usliši svojga očeta in ker sta ravno per neki vodi bla se je ona v eno ribo spremenila njemu pa naročila v prvo mesto, ki je blo blizo iti, ter ji vsak dan kot ribici eno žemljo za živež pernesti. Pa v mestu je bil na njo pozabil ino ker ga je kraljova hči želela imeti, se je mislil z njo zaročiti. Al ko so bli svatje že vkupej ino je bla pojedina, se je njegova prva nevesta ribica v lepo deklico spremenila ino šla v mesto, kjer so pojedino za svate napravljali ino v kuhinji prosi žensk ji dovoliti, de bo ona ženinu eno ribo za jed napravila. To se je zgodilo.

Ko ženin ribo na mizo dobi, se je spomnil svoje prve neveste. V zakonu s kraljevo hčerjo pobegnili, se k ribici, prvi nevesti podal, ino ker se je ona v lepo deklico spremenila je z njo zaročen ostal ino na svoj rojstni dom šal, kjer sta bogato in srečno živela.

25 ŠZ 7/180

Mačoha

Ravnikar, Matevž-Požencan/ cca 1860/ Poženik pri Cerkljah/ Arhiv ISN/ AaTh 706/

Ena mačoha je imela pasterko ino zraven pa tud eno svōjo hčer. Pasterka je bla grozno lepa, de je bla vsacimu všeči, hči pak je bla gerda. Pasterko je mačoha perkrivala, ino svojo hčer bolj svetu nastavljala. Enkrat je pasterki, de bi le ta ne mogla v cerkev iti maka s pepelom zmešala ino zbirati dala, de bi bla tako zaderžana v cerkev iti. Pasterka zbira mak iz pepela, kar ptičica perleti ino je zapela: Deklica, sitice, sitice! Deklica je vzela sitice no mak presjala. Potlej pravi: Meglica pred mano, meglica za mano, de me moja mačoha vidla ne bo, ino je šla v cerkev. Mačoha je zvedla, de je bla pasterka v cerkvi. Ko domu prideta, je nad njo mrmrala. V nejevolji reče enkrat mačoha svoji hčeri ino pasterki: Deniita roki na to diljo, da vama jih pregledam, ktere so lepši. Denete roke na diljo ali desko in mačoha je pasterki obe roki odsekala. Ko pasterka vidi, de ji ni več per hiši obstati, je po sveti šla in se podala na neki grajšinski vert. Tam je brez rok objedala sadje, kar ga je z ustmi dosegla. Vertnar zagleda objedeno sadje in to v gradu razglasi. Grajski mu ukažejo paziti, kdo sadje objedat hodi. Res je to revo najdel in grajšinski jo lepo sprejmejo. Grajšinski gospod, en grof, jo je za svojo nevesto in gospo izvolil. Akoravno so mu to odsvetvali, zavoljo, nje odsekanih rok, vendar li nič ni porajtal, z njo se je zaročil. Ko je bla pozneje blizu poroda je šal grof daleč na lov. Ko njega ni blo doma je porodila dvojčiča, dva lepa pobiča. Grajšinski pišejo grofu, de ima gospa dva grozno zala pobiča in kak jih on ukaže par s kersti imenvati. Grof na lovu je ravno v hišo, kjer je nekdej njegova gospa kot pasterka živela, se shajal. Pismo ga je torej tukaj čakalo.

Mačoha gospé je vedila, kdo de je gospa ino iz sovraštva do nje je pismo odpečatila in ko vidi, kaj je notri, ga je zavergla in drugo pismo namest tega praviga spisala. V to pismo je postavila, de je gospa dva psa porodila. Ko grof pismo prebere, pravi: Varujte kar je gospa porodila, naj bodo psi ali kar si bodi. Gospodinja je spet grofov odpis vzela in odpisala v grofovim imeni, de naj se gospa od grada pobere in nikar ne čaka grofa doma. Pismo pride k gradu in gospe pervežejo sinke, de je šla po sveti. Med potjo jo srečata Kristus ino sv. Peter. Ko otroka nista bla še keršena, jih ta dva kerstita in enimu sta dala ime Peter, temu drugimu pa Janez. Za dar je dal Kristus revni gospé, de ji obe rôké od noviga zraste, ino de je v gojzdi, kjer sta jo dobila hiša iz tal zrasla, kjer naj ona prebiva. Sv. Peter je pa otrokoma vsakimu eno zlato jabelko v dar dal. Grof je med tim časam domu prišal ino vse mesto v žalosti ino s črnim popeto najdel. Ko vpraša kaj ta žalost pomeni, so mu odgovorili: Ta žalost je za to, ko se je mogla gospa s svojima dvema sinkama po sveti pobrati, kakor je on ukazal. Zdaj je grof razložil kakšna pisma je prejel in kaj je vender per vsim tem odpisal. Zdaj se je zvedilo od kod vsa ta zmotnjava pride. Grof žaluje grozno čez to. Čez več let se je spet namerilo, de gre grof na lov, ino ker okoli po neznanim gojzdi zvečer hodi, ugleda v neki hiši v gojzdi eno lučico. On gre notri. Prosil je tukaj čez noč perhranjen biti; ali gospodinja pravi: Nimamo perprave za tako imenitnega gospoda sprejeti. Ali grof pravi, de njemu ni mogoče ta večer drugam priti in de hoče to za ljubo sprejeti kar dobi, in tako je čez noč ostal. Ponoči se grof na mizo naslone ino je zadremal, de mu ena ruta pod mizo pade. Gospodinja je spoznala, de je ta grof nje mož, ali on ni nje spoznal, ker je bla zdrava in je dve roki imela. Sina sta bla zdaj tudi velika zrasla. Rekla je tedaj svojmu sinu Petričiku: Petričik poberi ruto, ki je gospod atu na tla padla. Gospod grof je to slišal, se začudil ino vpraša kako ga ata teh otrok imenuje. Gospa in gospodinja te hiše mu razloži, kako se ji je godilo, in gospod je spoznal, de je svojo gospo najdel. Sili jo ž njim iti, pa ni hotela. Ko grof domu pride, pošlje kočijo ino služabnike po njo, pa se je branila domu v grad iti. In glej! Hiša, ki je bla v gojzdu za njo zrasla, je zginita. To ji je blo znaminje, de ji je v grad domu iti. Ona gre. In ko je bla doma so tudi po nje mačoho poslali ter jo vprašali: Kaj si tak zasluži, ki pisma predeluje. Ona je odgovorila: De bi po živimu jermene derli. To se je tudi ž njo zgodilo.

26 ŠZ 7/182

Učenic vé več kot učenik

Ravnikar, Matevž-Požencan/ cca 1860/ Poženik pri Cerkljah/ Arhiv/ AaTh 325/

En oča je imel eniga sina in en gospod je obljubil tega sina zučiti, de bo več znal kot on, ki bo njegov učenik. Oča dá sinu v podzemeljsko šolo; pa si ni zgovoril, de mu mora gospod sina nazaj perpeljati, ko ga izšola. Ko je sin šolo dostal, gre oča gospoda prosit, naj mu ga nazaj dá. Ali gospod pravi: Ti ga bom že nazaj dal, pa si ga moraš sam zbrati. Res

je imel drugi dan zbirat iti in med tem pride sin očeta podučit rekoč: Jutro nas bo učenik pergnal skupej. Vsi bomo kot krokarji; pa ta tretji od kraja bom jaz. Drugi dan perlete krokarji pa sin dolgo v podobi krokarja ni mogel na tretje mesto sestiti, zmiraj se je kdo drugi na tisto mesto vsedel. Ko sin li leta in leta se je vendar na pravo mesto spravil. Oča zbira in je res pravga zbral. Naenkrat se vzdigne strašen vihar in je očeta s sinom grozno daleč zanesel. Oča sam ne vé, kako se bota nazaj na dom gredé preživila. Ali sin pravi: Jez se bom v konja zmenil, in vi me ravno za petnajst kron prodajte, ne za menj, ne za več, pa uzdo nazaj. To se je zgodilo in sin ko je bil v podobi konja prodan se je spet v človeka premenil. Ko sta te dnarje povžila pravi sin: Zdej se bom pa v kozla spremenil, vi me prodajte za petnajst petic, ne za več, ne za manj, pa štrik nazaj. Tudi to se zgodi, ino ko sta spet te dnarje povžila pravi sin. Zdaj se bom pa v vola spremenil, ženite me na semenj in prodajte me za petnajst kron, ne za več ne za manj in pa za štrik nazaj. Res žene oča sina, ki je bil vol, ino spet pride na semenj ga učenik kupvat, kakor ga je že pred v podobi konja in kozla kupil. Oča mu ga proda, pa si je bil pozabil štrik nazaj zgovoriti. Gospod učenik pelje vola, pa ko ga je naglo peljal, je bil pozabil plačati. Ko gre col plačvat, se je vol dergnil, de je štrik iz sebe spravil, in začne bežati. Gospod se naglo v volka zmeni, de bi vola ujedel. Študent se je zmenil v ptiča ino je zletil v en grad eni gospé v krilo in se je zmenil v zlat perstan. Učenik terja od gospé perstan, če mu ga ne da ji žuga perst odrezati. Gospa ga ne da in on jo je za perstan tožil. Ali med tim časam nauči študent gospo, de ko mu ga bo imela nazaj dati, naj se sčene ino ga pred se na tla verže, kjer se bo precej v velik kup prosa zmenil. Vse to se je zgodilo, in učenik se je precej v kokljo in piščeta premenil proso pozobati. Al študent jo je bil pred naučil, de naj trikrat od verha prosa zgrabi in v krilo dene. Ko je bla zdaj gospa to storila, se ji je v krilu iz prosa v jastreba zmenil, de je učenika v podobi koklje zaklal in končal.

27 ŠZ 7/183

Kraljevi sin

Ravnikar, Matevž-Požencan/ cca 1860/ Poženik pri Cerkljah/ Arhiv ISN/ AaTh 531/

Enkrat je en kralj po sveti hodil ino je bla ena ženska od njega noseča. Ko je bla noseča, ji je dal dve mošni denarjev rekoč: Ko se dete porodi, če bo pobeč, ga daj v šolo, če bo deklica jo boš omožila. Porodila je pobeča. Ko pobeč zraste, pravi materi: Večkrat ste mi od očeta pravili, pustite me, da grem očeta obiskat. Mati ga spusti in on gre. Med potjo ga dobi en cegan. Gresta skupej in sta bla žejna. Med potjo je kraljevi sin perpovedval od svojiga očeta in kaj hodi, in prideta do ene šterne. Kraljevi sin gre prvi v šterno ino sta se bla zmenila, de bosta eden družiga vunkej potegnila, ko se kdo napije. Ko se študent ali kraljevi sin napije, prosi cigana, naj ga vunkaj potegne. Cigan pravi: Jez te ne bom pred vunkej potegnil, kot de mi persežeš, de boš ti per kralji mene za kraljeviga sina pred kraljam imenval, sebe pa, de si

moj hlapec. Kraljevi sin, desiravno je toliko prostora v šterni imel, de je na suhim stal, je vender raji persegel, kot pa bi bil v šterni pušeň. Ko cegan zdaj študenta ali kraljeviga sina iz šterne potegne, gresta h kralji. Kralj je bolj resničniga svojiga sina za sina sodil, kot pa cegana, vender je mogel ceganu verjeti in sin zavoljo persege ni smel resnice povedati. Kralj je torej cigana za svojga sina imel. Cegan zboli. Kralj si je vse perzadeval mu k zdravlji pomagati, pa ni nič pomagalo. Nazadnje so sklenili, de li voda od zakletih deklic mu je v stani pomagati, pa zaklete deklice so vsaciga v vodo potegnile ino končale. Cegan si misli: če tudi mojga hlapca končajo, naj bo, me vsaj ne bo izdal, kdo de sim jez in kaj de je on. Kraljevi sin gre k ukletim deklicam. Ko blizo pride so ga klicale ino potlej so mu vode same zajele. On pride domu in cegan se je s to vodo ves ozdravil. Potlej se je cegan zmislil, de on se bo oženil, ino pošlje svojga hlapca ali kraljeviga sina snubit k enim kralji, kjer je blo že devet in devedeset snubačev pomorjenih. Hlapec pravi: Jez morem, če grem snubit, pa morem imeti s sabo devet in devedeset oslov s kruham obloženih. To so mu dali in on gre s tovarši, kateri so mu pomagali osle goniti. Z osli pride do bravinčeve vojske in jim dá kruh iz oslov. Bravinčovi kralj mu pove: Ko prideš tje snubit, boš v en gomazin zapert, pa se nič ne boj, bo že pošta do tebe prišla, kaj de stori. On gre dalje in pride do krokarjeve vojske, in krokarjam je osle dal. Ko gre dalej pride do kralja, kamur je šal snubit. Ko pove, po kaj je prišal, ga zaprejo v magazin in pravijo: Dali ti bomo kraljevo hčer, pa moreš do jutri vse to žito strebti, ki je zmešano; če ne boš ob glavo djan. Zdaj je on v magazinu in pride bravinčovi kralj k njemu ter pravi: nič se ne boj; naša vojska ti bo pomogla in še nocoj bo vse streljeno. Tako se je tudi zgodilo. Ko mu kralj drugi dan odpre, je bilo vse posnaženo. Zdaj mu pravi kralj: Ti mi moreš dati eno mazilo, de če bom žnjim kaj živega namažal, bo mertvo in če kaj mertviga namažem, bo oživelo. Zdaj je spet, pa v ječo, krokarjev kralj perletel ino mu tako mazilo pernesel. Ko snubač to mazilo kralju poda, je vdobil kraljevo hčer. Ko jo domu k ciganu perpelje, se je ž njim zaročila. Pa ona ga je grozno čislala. Cigan je bil tega nejevoljen, ino ga je v en kraj poslal, kjer je bil ubit. Ko ga ubijejo, je rekla ciganova žena. Jez ga moram iti pogledat. Najdla ga je, ko je bil že zakopan, in ko ga odkopljejo, ga je s takim mazilam pomazala, ki mertve reči oživi, in živi umori. Ko je bil pomazan, je oživel ino djal: Zdaj ko sim od smerti oživel, smem povedati, kar sim bil ciganu obljubil, de ne bom povedal. Ko razloži, de je on pravi kraljevi sin, ino uni li cigan, so cigana ob glavo djali, in pravi kraljevi sin se je s tisto zaročil, ki jo je cigan imel.

28 ŠZ 7/186

Čudna služba

Ravnikar, Matevž-Poženčan/ cca 1860/ Poženik pri
Cerkljah/ Arhiv ISN/ AaTh 610 + 570/

Nekdaj je bil en kralj bolan. Zdravniki so djali, de ne bo drugači ozdravil, kot če bo frišne fige jedel. Neki vertnar je imel lep vert, kjer je eno sadje zorelo, drugo cvetlo; torej

tudi dosti fig, pa tudi tri sinove. Kralj je dal oznaniti, ko bi mu kdo frišnih fig prinesel, da mu hoče za plačilo dati svojo hčer ino pol kraljestva. Gre torej narstarši vertnarjev sin, nese fig kralju ino si želi s tem kraljevo hčer pa pol kraljestva perdobiti. Med potjo ga en ubožec dobi in prosi za povalničico, katero mu je bila mati za popotnico spekla. Vertnarjev sin noče povalničice ubožcu nič dati. Ubožec ga vpraša dalej: Kaj pa neseš? Gortnarjev sin prav: Enmalo bobovnjeka. Ubožec pravi: Saj tudi bo bobovnjek. Ko pride ta s figam h kralji in odviije, kar je bil bobovnjek namest fig. In tako ta sin ni nič opravil. Napravi se ta srednji vertnarjev sin in si misli: ker uni noče nič povedati kako je opravil, se že ni vedel obnašati, de zato ni nič opravil, in zdaj on nese fig kralju. Mati mu je bla ravno tako kakor staršimu povalničico za popotnico spekla. Tega tudi ubožec sreča in tudi prosi za nekoliko povalničice; pa mu je tudi ni hotel dati. Potlej ubožec vpraša: Kaj pa tisto neseš? On pravi: En malo konjskih fig, on pravi: Saj tudi bodo konjske fige. Ko ta vertnarjev sin fige pernese h kralju, kar so konjske fige bile. Spet ta je bil od kralja strani stепен. Na zadnje se narmaljši vertnarjev sin s figami h kralju napravi. Mati mu je spekla povalničico kot pervima dvema in on gré. Med potjo ga sreča ubožec in poprosi za nekoliko povalničice. Vertnarjev sin pravi: Tukaj le, doli sedi, bova vkupej jedla. Jesta in potlej ga vpraša ubožec: Kaj pa tisto neseš? On pravi: En malo frišnih fig za kralja, ker je veliko plačilo za nje dal oklicati. Ubožec pravi: Saj tisto tudi bodo fige. Ko pride mladenič s figami h kralji, je kralj ozdravil, pa se je bil skujal ino mu ni hotel ne hčere ne pol kraljestva dati, ampak pravi: To reč mi moreš še dopolniti, da boš sto zajcev pasel, pa zvečer vse domu pergnal. Mladenič je videl zajce vunkej spušat, pa na enkrat je vsak odtekel, da ga ni bilo več viditi. Ko zdaj sam na nekim štoru sedi, si spomni, de mu je bil uni ubožec, ko sta povalničico skupej jedla, eno pišalko dal, vzame pišalko ino si je začel za kratek čas piskati; kar so zajci jeli vkupej leteti. Ko je torej večer prišal, je vse zajce vkupej spiskal. Ko vse zajce domu peržene, mu kralj še noče hčere in pol kraljestva dati, temoč li pravi: Še en dan moreš zajce pasti in vse domu pergnati. Spet mu drugi dan zajce vunkej spusté ino ker se je kralj bal, da bi mladenič vsih zajcov domu ne pergnal, je poslal eniga svojiga služabnika k njemu, de naj eniga zajca od njega kupi. Kraljevi služabnik se opravi kot en minih in gré zajca kupvat. Ali mladenič pravi: Na prodaj ni nobeden, li zaslužiti ga znaš. Služabnik ga vpraša: Kaj morem pa storiti, de ga bom zaslužil? Mladenič pravi: Tukej doli leži, da ti jih bom štirideset na zadnjo nabrenkal. Služabnik pogleda okrog, če ga kdo vidi ali ne, in ker ni bilo nobeniga blizi, se vleže in potlej mu zajca da. Služabnik vzame zajca in gre; pa kakor je mladenič zapiskal ujide zajc in gre k mladenči. Ko je služabnik brez zajca prišal, gre kralj sam po eniga, de bi ga kupil, in oblekel je en mlinarski gvant. Ko kralj v mlinarskim gvanti začne zajca kupvati, pravi mladenič: Ne prodam ga ne, li zasluži ga. Kaj moram pa storiti, vpraša ta mlinar. Mladenič pravi: Osla za rep primi in ga v rit kušni, potlej ti bom pa dal enga zajca. Kralj kot mlinar se okoli ozre, de bi ga nihče ne vidil in potlej kušne osla v rit. Ko kralj zajca dobi in nekoliko

strani odnese, spet mladenič zapiska in zajc je k njemu od kralja nazaj ušel. Ko tudi kralj ni zajca dobil, se je sama kraljeva hči preoblekla in neznana šla zajca kupovat. Ali mladenič pravi: Na prodaj ni nobeden, li zasluži ga. Ko ga vpraša, kaj more storiti ji pravi: Mojo možko željo, k jo imam do tebe spolni - ino pervolila mu je v to. Ali ko gre z zajcam domu, ji je ušal, ker je mladenič zapiskal. Zvečer peržene mladenič vse zajce domu; pa kralj pravi: Ne dam ti pred hčere in pol kraljestva, kot de tri vreče z resnico napolnimo. Mladenič pravi: Ko sim zajce pasel, je prišal en menih enga kupvat, pa prodati mu ga nisem hotel, li zaslužiti ga je mogel, ker je - tukaj zavpije kraljevi služabnik: Molči! ta vreča je že resnice polna. Vdrugič, pravi dalej mladenič, je bil prišal en mlinar od mene enga zajca kupvat, pa kar mu ga nisim hotel prodati, ga je zaslužil, ker je - Molči! zavpije tukaj kralj, ta vreča je že polna. Tretjič<, > govori dalej mladenič<, > je bla ena ženska prišla zajca kupvat, pa ker ji ga nisim hotel prodati, ga je zaslužila, ker je - Molči! zavpije kraljeva hči. Ta tretja vreča je tudi polna. In tako mu je mogel kralj obljudo spolniti, hčer in pol kraljestva dati.

29 ŠZ 7/206

Pepeljuharica

Poznik, France/ 1868/ okolica Kroke/ Arhiv ISN:

Narodne pesmi in pripovedke etc. / AaTh 510/

Bila je mačeha, ki je imela lastno hčer in pasterko, ktere zadne pa ni s koncem očesovim ni mogla viditi. Imela je vedno umazana oblačila ter je vedno tičala v kotiču ogniščnem, da je bila kar pepela bela in zato so jo zmerjali s pepeljuhom, pometuhom. Pa še to se je mačehi preveč zdelo, morala je iti krave past, zraven ji je pa dala mnogo prediva, kterega je morala spresti. Ko prižene kravico na zeleno trato, se ji milo stori ter začne milo jokati po svojej ranjci materi, ktera ji je bila tako dobra. Kravi se uboga deklica usmili, zatoraj jo popraša, zakaj se joka. »Oh kaj bi se ne jokala,« ji odgovori pepeljuharica, »saj me vse črti in sovraži. Mačeha mi je dala toliko prediva, da nisem vstani spresti ga, in zvečer bom tepena.« »Le tiho bodi,« ji odgovori krava, »ti bom pa jaz spredla.« In res natakne predivo na rogova in ga kmalo sprede. Ko pride zvečer pepeljuharica domu, je bila mačeha jezna, da ji ni imela ničesa spodtakniti, toraj ji drugo jutro še enkrat toliko prediva dá, kakor prejšnji dan; pa tudi tega ji je krava spredla. To se mačehi čudno zdi, zato pošlje drugo jutro svojo hčer za pepeljuharico špegat. Ko ta vidi, da ji le krava prede, teče hitro nazaj svojej materi povedat. Sklenili ste kravo pobiti, da ne bi ji več mogla presti. Pepeljuharica pa je bila tisti večer prav hudo tepena in drugo jutro le še zadnjokrat žene kravo na pašo. Tu ji zdaj vse pove in se spet začne milo jokati, ker se boste morali ločiti. Krava ji pa reče: »Nič ne jokaj pepeljuharica; v mojih črevih je ključek, ki odpre v podzemeljsko jamo, kjer se ti bo izpolnila vsaka želja. S ključkom le trikrat udari obi tisti kamen na vodi pri perilniku, pa se bojo vrata odprla. Jutri jo poprosi, da ti dajo čreva prati.« Drugi dan so res kravo pobili, in mačeha že sama vrže pepeljuharici čreva in ji ukaže jih prat iti. Ko je

ona na vodi, pogleda v čreva in res dobi notri ključek. Hitro gre k perilniku in potrka na kamen. Naenkrat stoji pred njo ena luknja. Pepeljuharica brez strahu dalje gre in pride v lepo belo sobo. Vse je bilo z zlatom ozaljšano; po stenah so visela velika ogledala. Na sredi sobe pa je bil oblačilnik in v njem tri sprelepe obleke. Ena je bila zvezdina, druga lunina, tretja najlepša pa solčina. Pepeljuharica si vse to ogleda potem pa gre hitro vun, da ne bi jo prišli iskat in obljudi prihodno nedeljo priti. Zdaj je bila ona vesela in je že težko pričakovala prihodne nedele.

Ko ta pride, so šli vsi v cerkev, le ona je morala ostati doma za varha. Kakor hitro pa je bila sama, skoči hitro k vodi in gre v jamo ter se napravi v zvezdino obleko. Kako se ona začudi, ko stopi pred ogledalo in se vidi notri v krasnej obleki z zlatimi zvezdami. Hitro si zaukaže kočijo z dvema konjema, ona skoči notri in meglice pred mano, meglice za mano rekši, oddrda proti cerkvi vsem nividijoča. V cerkev stopivši se obrnejo vseh oči na njo in po vsi cerkvi stikajo glave vprašaje se kdo je ta lepa gospa. Nihče je ni poznal. Pri vratih pa je stal mlad grofič, in tega je lepa gospodična posebno zanimala. Ko je maša minula in je šla gospodična iz cerkve, ji ponudi grofič iz svoje dlani blagospoljene vode. Ona se pokropi, pa kar naenkrat je že v kočiji in koj ni bilo niti duha niti sluha po nji. Ona pa se je v podzemeljski jami slekla, svoje unje zopet oblekla in se brzo podala na dom, da je bila doma, kadar so ljudje prišli iz cerkve. Tukaj so ji pripovedovali, kako lepo gospo so vidili in so jo dražili, da je ona ni vidila. Ona nekoliko jezna odgovori: »Vidila sem jo, vidila, še bolje kakor vi, in vem vse natanko kakšno obleko je imela.« Zdaj je vse natanko povedala, kako je bila oblečena. Kar mačeha pristopi in jo vpraša, kje je ona gospo vidila. Pepeljuharica je bila nekoliko v zadregi, pa kmalo odgovori, da je ravno za plotom stala, ko se je gospa memo peljala. To se razume, da to mačehi ni bilo všeč, ker ni bila za celo mašo doma, pepeljuharica je bila toraj tepena.

Kmalo je prišla druga nedelja. Danes so pepeljuharico zaprli, da bi bila za mašo v hiši. Pa kakor hitro so ljudje odšli, skoči skozi okno in malo časa potem je že napravljena v lunini obleki. Kakor mesečina ponoči je sijala pepeljuharična obleka. Zaukaže si zopet kočijo ter se pelje v cerkev. Danes ljudje niso nič iz bukvic brali, ampak vedno le prekresno gospico gledali. Ko je maša minula, je že spet grofič stal pred durmi in je znova iz cerkve gredoči gospici vode ponudil. Rad bi jo bil nagovoril, pa ona je hitro smuknila v kočijo. Toda on je imel osedlanega konja pred cerkvijo, toraj se zapraši nanj in hoče za njo zdirjati, pa njo so skrile meglice in nihče je ni videl. Žalostnega srca je toraj moral oditi na dom, ne da bi bil kaj opravil. Pepeljuharici se je danes še slabeje godilo kakor preteklo nedeljo. Ker jo je mačeha dobila zunaj hiše, kajti nazaj ni mogla priti skozi okno, jo je še huje kaznovala, kakor pretekli krat. Pa tudi to ni nič izdalo, da ne bi prihodnjo nedeljo pepeljuharica zopet ušla in se napravila v najlepšo obleko, v solnčnio. Skoraj je ni bilo moč pogledati, tako je bliščalo. Današnji dan si je grofič za trdno obljudil, da jo hoče nagovoriti in se dalje ž njo seznaniti. Nagovori jo iz cerkve gredočo, pa ona mu uteče, ne hote ga slušati. Toda on jo ni hotel tako naglo pustiti,

toraj skoči zanjo in ji stopi ravno na levi čevlji, ko je ona ravno v kočijo mislila vstopiti. Črevljič mu je ostal, ona pa je zginila rekši: meglica pred mano, meglica za mano.

Grofič je bil brezupen, ko mu je tudi ta poskušnja se ponesrečila. Hotel je še zadnje poskusiti. Dal je oznaniti, da bo on vzel tisto za ženo, kateri bo črevljič pristal, ktereга ima on v rokah. Hodil je po vseh bližnjih krajih okol, pa vsakej je bil črevljič premajhen, vsaka je imela preveliko nogo. Skoraj je bil tudi na tej poskušnji obupal, pa poda se še k našej mačehi. Ta je že dolgo časa svojej lastnej hčeri nogo prešala v preši, da bi bila manja. Ko se pa grofič približa, skrije hitro ubogo pepeljuharico pod eno korito in mu pokaže le svojo hčer. Pa tej je bil črevljič trikrat premajhen, tako veliko nogo je imela. »Ali nimate nobene druge hčere?« je poprašal grof. »Čisto nobene druge, milostljivi grof, kakor samo tole.« Iz nevošljivosti je zamolčala, da ima tudi pepeljuharico. Grofič se toraj poslovi in hoče oditi. Ko pa pride na dvorišče, zavpije nekaj pod koritom: »Kikeriki, pepeljuharica pa pod koritom tiči.« Hitro je grofič ukazal pokazati kdo je pod koritom, pa ko vidi umazano in strgano pepeljuharico, ji je komaj hotel črevljič pomeriti. Pa ga vendar pomeri in lej! nji je bil primeren, nji je šel z lahkoto na nogo. Ali kaj pa grofič? Zdaj je bil še bolj žalosten in osupnjen, ker bi moral vzeti pepeljuharico za ženo, ktera je bila vsa umazana in v cunje oblečena. »Ta gotovo ni prava«, si je mislil grofič, »pa vzeti jo moram, ker sem obljubil in zatrdil, besede pa nečem prelomiti.« Vzel je torej pepeljuharico k sebi v kočijo in se odpeljal ž njo v svoj grad, z ženitvijo vendar je odlašal in odlašal, in prihajal je vedno bolj žalosten in otožen, da je nazadnje prav hudo zbolel. Poklicali so hitro vse doktorje in zdravnike, pa nobeden mu ni mogel pomagati. Nekega jutra pa gre pepeljuharica v kuhinjo in reče kuharici: »Jaz ga hočem ozdraviti, le tako naredite, kakor vam bom jez ukazala.« Ona je pa imela prstan, ktereга ji je grofič nataknil na prst takrat, ko ji je ponudil blagoslovljene vode. Ona ga je potem vedno v nedrju pri sebi nosila. Zdaj je pustila skuhati čaj, v sklenico pa je djala prstan. Kuharici pa je rekla: <>Nesi to-le grofu, in če hoče biti zdrav, mora to do dna spiti.« Kuharica mu je nesla pa on ni hotel piti, kajti sam je že nad seboj obupal. Ker ga je pa kuharica le silila in silila, je torej vendar začel piti. Ko je že do konca nagnil se nekaj zasveti. On pogleda in vidi prstan, ktereга je on nekda j dal lepi gospici v cerkvi. Začuden vpraša od kod ta prstan pride. Kuharica pove, da je pepeljuharica čaj delala. Pa niso dolgo čakali in kmalo je bilo vse razodeto. Pepeljuharica je hitro tekla v svojo podzemeljsko jamo in se oblekla v solnčino obleko in šla v grad ter stopi pred grofa. Ta skoraj ni verjel svojim očem, videl je pred sabo gospo iz cerkve in obenem spoznal tudi pepeljuharico. Ta mu je zdaj vse natanko povedala in razložila, grofič je bil naenkrat zdrav in še tisti dan je bilo ženitovanje, kamor so tudi mene povabili in mi dali iz naprstnika jesti, iz rešeta piti, s steklenimi črevlji plesati.

30 ŠZ 7/211

Sveti Anton

**Poznik, France/ 1868/ okolica Kropce/ Arhiv ISN:
Narodne pesmi in pripovedke etc./ AaTh 1096/**

Kakor veste, sveti Anton posebno krojačem pripomozi. Enkrat pride pred sodni stol revna krojaška duša, z grehmi mnogo, mnogo obložena, največ pa z lažmi. Hudobec se je že veselil, da jo bo dobil; pa zdaj pride sveti Anton in začne dokazovati, da je ranjcega krojača duša poštena in pripravna za nebo. To se vé da hudobec ni hotel kar tako duše prepustiti, toraj se kmalo vname prepir. Ker se pa to vendar ne spodobi v tistem kraju, predlaga sveti Anton, naj dobi dušo tisti, kateri bo pred zašil eno rjuho. Vsak dobi enako dolgo nit. Sveti Anton jo prereže na kratke nitke, hudiču se pa to neumno zdi in celo nit vtakne v šivanko. Ker je pa bila tako dolga, je moral vselej za dva sežnja kvišku zleteti, kadar je videl, da je potegnil dolgo nit skozi luknjico. S tem se je pa mnogo zamudil in sveti Anton je dobil dušo.

31 ŠZ 7/212

Mrtvaški ljubec

**Poznik, France/ 1868/ okolica Kropce/ Arhiv ISN:
Narodne pesmi in pripovedke etc. / AaTh 365/**

Vaški fant in vaška dekle sta se že precej časa ljubila. Kar potrdijo dečka o svojem času v vojake in moral je na vojsko. Težka je bila ločitev ljubčema srcema, pa ni moglo drugače biti, on je moral iti. Pri odhodu pa ji zatrdno obljubi, da čez leto in dan gotovo pride, živ ali mrtev, vse eno, in odločita le še kraj snidenja. Ljubček je pa bil na vojski ubit. Leto se steče. Ljubica čaka in čaka, ljubčeka ni. Pride noč njega ni. Ona ne gré spat, temuč zaveže svojo culico in ga gre na odmenjeni kraj čakati.

Ura je že pozna tekla, ona je čakala, njega le ni bilo. Začela je že misliti, da ga ne bo. Zdaj je že ednajsta odbila, in zadnja ura je tekla, pa pride njen ljubček na belem konju. Reče ji naj na konja sede. Ona brez ugovora uboga in zdaj začneta dirjati neprenehoma, dirjati čez devet deželá. Ko že daleč, daleč prideta, jo on upraša, če jo je kaj strah. »Kaj me bo strah, saj sem pri tebi,« mu je ona odgovorila. Potem ga pa ona upraša, če bota kmalu prišla do namenjenega kraja. »Kmalu ljubica,« ji je rekel, pa je konja še hitreje pogнал, da pridejo do nekega pokopališča. Tu se vstavita, skočita raz konja in ji reče z molklim glasom, prazen grob kazaje: »Tu je moje stanovanje, ljubička, le notri poskoči.« Ona je imela vendar še toliko milosti, da je le culico notri vrgla. On pa je menil, da je ona poskočila, poskoči še on in grob se zasuje. Ona pa je strahoma zbežala.

Konci pokopališča pa je bila mežnarjeva hiša in v to ona gré. Žive duše ni bilo notri, le mrlič je sredi sobe na odru ležal. Ona zleze za peč, in se počasi svojega strahu iznebi. Kmalu pa pride mrtvaški ljubec na okno trkat: »Mrtvec, vrzi živega vun.« Tako je trikrat potrkal. V tretje pa se mrlič vzdigne in reče: »Daj mi mir.« Uni pa le trka in trka, da je

bilo nazadnje mrliču že preveč, - vstane in gre skozi okno vun in se zgrabit. Dolgo se mečeta, pa drug ni mogel drugega premagati. Zdaj pa petelin zapoje in koj se spustita. Mrlič gre na oder leč, mrtvaški ljubeč pa v svoj grob.

Ko drugega jutra ljudje pridejo v hišo in dekleta za pečjo najdejo, se začudijo, od kod je prišla. Govorili so čisto drug jezik, da jih ni nič umela. Ker ni vedela, kam iti, je tam ostala in mežnar jo je vzel za deklo. Služila je že sedem let pri mežnarju, pa gre nekega dne na pokopališče trave žet. Kar zagleda na grobu svojega mrtvaškega ljubca jajce, ki ga je kura tam znesla. Gre ga poberat. Ko se pa s prstom tal dotakne, se prime mazinca koščica, ktere nikakor ni mogla odstraniti, vedno se jo je trdno držala. Gre domu, pokaže mežnarju, mežnar gre k fajmoštru. Temu se ta reč čudna zdi, vzame bukve in gre z deklo na grob in moli. Med molitvijo pa se koščica na prstu oglasi: Jaz se ne odtrgam od prsta tako dolgo, dokler tega dekleta ne spravite domu, čez deveto deželo, od koder sem jo jaz pripeljal. Prej jaz ne morem biti zveličan. Fajmošter pošljejo zdaj dekleta domu čez deveto deželo in kost je odpadla. Doma niso vedeli, kam je ona prešla in so bili začuden, ko jo zopet čez sedem let ogledajo. Vprašali so jo, kaj se je žnjo zgodilo, ona je pa le malo govorila in je kmalu potem umrla.

32 ŠZ 7/205

Sveti duh

**Simon Zupan/ 1868/ okolica Radovljice/ Arhiv ISN:
Narodne pesmi in pripovedke etc. / AaTh 1837/**

Pri cesti med Loko in Kranjem stoji majhna cerkva sv. Duha. Živel je nekdanj v tem kraji star župnik, ki je opravljal vsakdanjo službo božjo. Živel je mož tje v en dan, ne da bi se bil zmenil za druge ljudi, le s svojimi ljubljenci ptiči se je kratkočasil in se ž njimi igral. Imel jih je mnogo, med njimi tudi belega goloba. Ker je tega najraje imel, ga je navadil, da mu je golob narpopred iz roke, potem z rame in naposled pa iz ušesa pšenico jedel. Ker se je možu to dobro zdelo, izmislil si zvijačo, da bi ljudi eno nedeljo s tem golobom prevaril in ga za svetega Duha izdal.

Neko nedeljo, bila je ravno binkoštna, izroči goloba crkovniku in mu napove, da naj gre nad crkveno nadstropje in pri besedah: »pridi, pridi sveti Duh in razsvetli nas«, naj izpusti goloba skozi luknjo, ki je na cerkvenem nadstropju, kakor je še zdaj v mnogih cerkvah navadno.

Res se zviti župnik navadi za binkoštno nedeljo pridigo in vplete poprejšnje besede vmes. Ko pride na prižnico, začne prav ginljivo govoriti. Komaj izgovori: »pridi, pridi, sveti Duh,« se oglasi pri tej pričerkovnik skozi luknjo: »Gospod, goloba ni, ga je maček snedel.« - Ljudje, kar jih je bilo v cerkvi, se spogledajo, od kod ta glas pride. Pa šele pozneje enkrat zvedo, da jih je hotel stari župnik prevariti s svojim golobom, da bi bil namreč crkovnik pri klicanju svetega Duha goloba skozi luknjo spustil, kajti golob je glas svojega gospoda dobro poznal in bi brž letel župniku iz ušesa pšenico zobat in s tem ljudem pokazati, da je res sveti Duh priletel in mu na uho besedo udihnil.

Kakor znano se pa to ubogemu župniku ni moglo zgoditi, ker mu je malo popred maček njegovega ljubljenca zgrabil in se ž njim pogostil. Od slej pa se vedno zabavlja duhovnom, da nimajo v cerkvi več sv. Duha, ker jim ga je maček snedel.

33 ŠZ 2/3

Od svát'ga Coprijana

**Križnik, Gašpar/ cca 1895/ Motnik/ Arhiv ISN:
Gašpar Križnik, Pravljičice I, št.3/ AaTh 756 B/**

Je blo jenket, je biu an bôg sromak, de ni jemu neč drujga, ko svojo hišo, in pa jeno njivo. Je jemu na tisti nivi rêpo osjano in tista niua je bla tako oštimana, de je b'la okôl in okôl meja na srêd pa niva. In je jemu četvêr otrôk. In ta naj mlaj je biu star sêd'm lát. Jen ta môž, in žena, in otroc niso imeli drujga za živež kaker tô rêpo. In je šou usak dan jenket, de je tê rêpe napipov, de so jo mêl za živež. In niso mêl s čem ne osolit, ne zabêlit ne podmêst: samo golo so jêdli. In tô je trpêl več cajta. Jenga dnê je šou môž žalostn rêpo pipat. Kar ga sreča an stâr môž. In je reku ta môž: Kaj ti je, de si tako žalostn? Kaj ne bôm žalostn na tô nivo grêm rêpo pipat: zakaj jaz jo nimam s čem osolit, zabêlit, in ne podmêst. Samo golo rêpo jêmo. Tist môž prav: Jaz ti pa velik dnarjev dam, če ti men tô predaš, kar ne vêš, de pri hiš imaš? Ta môž je mislu: Škode si ne bom narêdu pa vender predau bom kâr ne vêm de pri hiš imam. In je predau. Se je pa z golo krjô desne roke mogel podpisati, de je rihtik predau kar ne vê, de per hiš ima. In mu je ta star môž rêku: Prines pod tô mejo stâr praz'n pisker. Zutrej bo povn! In on ga je prinesu, in zutrej je biu povn dnarja. In ta môž je svoji ženi povêdov, ko je repo pipov, kaj je predau. In žena prav: Glej, za božjo vôlo kaj si ti sturu? Al' ne vêš, de s'm jaz udrug'mo stan? Ti si otroka predav z mojga telesa! - Kar s'm sturu, s'm sturu, ne morem pomâgat. Zakaj jaz s'm se na dês'n rôk na prst urêzov, da s'm iz svojo krjô podpisov, da s'm rihtik predav, kar s'm predau. In potem se je zgodil, de je žena porodila anga lêp'ga fantiča. In ta môž je nosu ta pisker tako dovg u tô mejô usak večêr, in zutrej je biu povn, de je zadosti dnarja jemu. In ta fantiček je tako lepo gôr rasu, de ga je b'lo an veseljê vidit. In ta môž, kader je fant zrasu, de je biu dvost stâr; ga je dau ušôlo. In ta fant se je tako pridno učiv, de je biu usem šolarjem za en špegu, in kar so mu gori dali, on se je dobro nauču, de mu je še prekratki hodil. In zrovn svoje šôle je še dva druga učiv, de je zaslužu, de ni očeta skorej neč koštal. In voče je biu zmerom žalostn; zakaj kêr je vêdu kaj je narêdu, de ga je predav umatnim teles hudomu duhu: za tô kêr ni biu njegov sin, je biu le hud'ga duha. Zakaj, on je biu žalostn, ko je biu fanteč brihtn, ko se je lepo pridno učiv. In anga dnê je voče naprau an lep kosil; zakej kêr je jemu dvost dnarja. In je povabu svojga sina: in te dva koker jih je njegov sin učiv. Za kar, je rêku, bi rad an veselje si naprav, kêr s'm sile žalostn zavôl mojga sina, kêr se tako lepo uči, pa moj sin ni. In so pršl usi trjê na pojêdno, in so bli per miz, in voče jim je kruh rêzov: ko ga je unm dvêma urêzov, ki jih je negov sin učiu, je dvobre vôle biu, ko ga je prêd nje polôžu; ga je pred svojga sina polôžu, so mu pa

sovze u oči paršle. Njegov sin je biu pa sile žalostn - brihtn, je dvober pazu, kaj negov voče dela; je premešlovov kaj more to pomênt: So pred ene dva kruh položil, so jim souze u oči paršle. In so se najêd'l, so pa šli špancêrat. Une dva ko jih <je> sin učiu sta šla za materjo naprej, in ta sin in pa voče sta pa zadej ostala. In ta sin svojga očeta opráša: Voče nekej vas bôm prašou pa môrte po pravíc pouêdat. Voče prau: Zakaj ne, če le vêm? Sin prau: Dobro vête! No, voče prau: Kaj tac'ga? Sin prau: Kaj je tō, ko ste unm dvêma kruh rêzal, ste bli dvobre vole; ste ga pa meni so vam pa solze u oči paršle? Voče prau: Ljub' môj sin! Kaj pomaga rad te imam, za to ko si prid'n in se lepo učiš. In vender ti môj sin nis! Sin prav: Kako pa je tō? Voče prau: Jaz s'm tebe predau, ko si biu še ti umatr'n'm telesu hudemu duhu. In s'm se iz svojo krjô podpisov, de s'm te rihtik predau. Sin prau: Ljub' moj voče! neč se ne bôjte, marebit do bō Bôh drugač dal. In ta sin je šou h svojim profesori na spôv'd, in on povê na spoud kaj se je žnjim zgodil. In spovednik pravjo: Jaz ne vêm kako b' se tō zgodil; ti pejd pred škofa h spoved, če bodo škof vedel kako b' se to nardil! In ta fant gre pred škofa h spoved. In škof pravjo: Jaz ne vêm drujga ti povêdati, koker ti pejd pred papeža h spoved tam boš že zvêdu kako bi ti ta pisem, koker se je voče iz svojo krjô podpisov, de je rihtik tebe predau hudimu duhu. Deb' ti ta pis'm nezaj dobiu, pa, če ne vêš ti dvost šprah na tak daln pôt pa dobod jenga zagovôrnik, de bo šou stebôj, kêr bo več šprah znou koker ti! In fant gre h svojmu učêt in mu povê: Voče, zdej bôm pa jaz šou u Rim na božjo pôt, bôte dal dnarje, dobiu bôm an'ga zagovornika; zakaj, kêr je douga pôt, de bo več šprah znou, koker jaz. Voče prau: Le pejd, bôm že dau. In ta pôp dobi zagovôrnik, de sta šla na božjo pôt preko Rim. In ko prideta u Rim, zgovorita se, kje bota jenga drujga počakala, de pôjdeta nazaj. In ta gre pred papeža h spoved. In povê: kaj se je žnim zgodil. In papež pravjo: Jaz ne vêm ljub' môj, kako bi ti ta pisem nazaj dobiu: kob' ti ta pisem nazaj dobiu potlej si rêšen od hud'ga duha. Ti pejd! to in to je an pušavnik, ko mu sam nebêšk angelj jêst nôsi, če t' bo on vêdu povêdat kô'k bi ti ta pisem nazaj dobiu! In fant je šou od papeža van. In pride na ta mest, koker sta se z un'm zgovorila, de bota ukop paršla. In sta šla (oba) uba u tisto gôšo koker je papež povêdov pušavnik jeskat. In sta ga nešla kje jemu tam svojo izbo ali uto narejeno, de je tam prebivov; kêr ni druzga uživov, koker kruh in mrzlo vodo, ker mu je usak dan prinesu angelj od božje štíme pov kruha.

Ta pušavnik je tam molu in pa pokoro dêlov. In ko zamêrka te dva fanta, beži. Te dva ga kličeta: Počakej, počakej! Za eno samo besêdo kêro imava mi dva govorit s tabo! In jeh počaka. Tedaj prav pušavnik: Kaj vôčta od mene? Fant prau: Kako bi jaz, ta in ta pisem nazaj dobiu? Kêr se je môj voče iz svojo krjô podpisov, de je mene predau hudemu duhu u maternim teles? In pušavnik prau: Jaz ne vêm tega, počakejta de mi ob anajstih angelj prinese južno, ga bom uprašov, koko bi se to pismo nezaj dobilo! In počakata, de angelj pride. In pride ob anajstih in prinese ta pov kruha. In ga pušavnik praša: Kako bi ta in ta fant ta pis'm nezaj dobiu? Angelj prau: Počakta, jaz ne vêm, grem gôr prašat. Pridem

nezaj bom že povedov. In pride angelj nezaj, kar prinese an majhen glažek prov bistrega olja in prau: To in to je an velk raubar, cōprnik, ker so mu usi hud duhov pokôrni; zakaj, on ti bo dobiu to pisem nazaj. Kêr pa ima anga fantiča, k' je že sêdem lêt star, pa še zdaj ni bel'ga obličja vidu. Ti pa pejd, ga pa s tem oljem pod usakem očêsam triket pomaž, bō pa kar spregledov. In za tō, drugač b' te raubar fêntov, za tō te pa ne bō, ko mu bôš to dobroto sturu. In zdej gresta naprej ta fant in pa zagovornik. In najdeta tega raubarja noter u hôst kje jemu tako hišo, ko jeno grešino. Kêr je jemu ta raubar trinodvejet hlapcov. Fant pride h' hiš, in zamêrka tistga otroka tam pod kapam, je klinčk jemu u rokah, de je pêsk brklou. Zakaj sej vidu ni, slišov je kje rožlal. In ta fant stopi hner, ga je hiter pomazou iz tistem ôljam pod usakem očêsam triket. In fant je spregledou. In je letu utō raubarsko grešino. In zrokam ukop pokov od veselja: mama, mama, mama jaz pa vidim!

Tega raubarja žena pa prau: Za boži del, kaj pa de ti vidiš? Fanteč prav: To le van je jeden, ko me je pod usakem očêsam triket pomazov, s'm pa kar spreglêdou.

Mat' prau: Perpel, perpel ga noter! Fant gre punj, in ga pripêle noter. Žena prau: Kaj ôčeš ti mêt za lôn, kêr si ti fant dau pogled! Ta fant prau: Zneh gospôdam bi jaz rad govôru. Ta žena prau: Ljub' moj fantek, moj gospôd usec'ga umori, kêrga tukej dobi, Zakaj, de bi van ne paršel, de to stanujemo. Prau: pa marebit, de te ne bo. Jaz te bom skrila, zakaj, če bo rêku, de te bo, te ne bom pokazala. In ta fanteč tega raubarja zasliš svojga očeta, k' je šou iz svojim hlapc, z raubari damu. Kar leti naprôt in iz rokam pôka, ate, ate, ate, jaz pa vidim! In ta raubar prau: Za božjo sveto vôlo, kaj pa de ti vidiš? Zakaj, otroc so pa otroc.

Fant prau: Jeden fantiček je doma; me je pod usekem očêsom triket pomazov z jenim ôljem. Zdej pa kar vidim. Imajo mama skrit'ga, če mu ne bôte neč stril, ga bojo pa pokêzal. Zakaj ta raubar pride damu, upraša ženô: kje imaš tist'ga fanta? Žena prau: Ljub' môj, mu ne smeš neč sturit, kêr vidiš, de nam je tako veliko čast skazov, ko je najmu fantu dau de vid. Ta človk more bit zlo mogôčn, Raubar prau: O, neč mu ne bom sturu sam povêdat môre, kaj ôče za lôn imêt, k' nama je tako čast skazou. In fant pride prêd'n. Raubar ga praša: Kaj očiš za lôn imêt, ko si nam tako čast skazov? Fant prau: Ta in ta pis'm bi jaz rad nezaj dobiu, ko se je tako in tako zmenôj zgodil: kêr se je môj voče iz svojo krjô podpisov, de je rihtik mene predau še u maternim teles hudemu duhu. Ta raubar prav: Počakej malo, de se jaz nakôsím. In ta raubar se na kôs. In gresta stem fantom. In pride ta zagovôrnik, kêr se je prêd malo skrîl, k' je mislu: če unega ravbari fentajo, da saj mene ne bôdo. In gredo tje noter na en grič. In ta raubar udari z nogo ob tla in prau: Tôlk koker listja no trave! In je paršl tôlk hudih duhov, de je biu ves zelen hrib. In usajga posêbej ta raubar praša: Kêr ima ta pisem? Nobed'n neč ni vedel. In udrug udar z nogo ob tla kêr prau: Tôlk, koker je u mori kapel in peska! Jen še velik več pridere hudih duhov, koker jih je pred blo. In spet usajga posêbej upraša: Kdô ima ta pisem? Nobed'n neč vêdu ni, koker nazadne pride jed'n šantov <in> prau: Ta šantou ga ima doma, tist ni mogu sam prid't. Zdej pa gre ta raubar,

no pa ta fant žnim noter u an velk zidovje, kêr prideta nôter v ane velke cimre. Ta fant je pa vidu ta noter u an kuh'n, ko sta dva pod anim kvotlam ukurla, in glih njemu. In jih praša ta fant: Kaj pa kuhata v tem kotlu? In sta rekla: Za tega gospôda večêrjo k je s tebôj paršu, de jo bo jemu, ko bo h nam paršu. Fant prau: Kaj pa kuhata u kotli? In sta rêkla: Svinc pa žvepel ukop. Ta raubar dobi to pismo, in gresta van nezaj in gresta naprej, in tud' ta zagovôrnik zroun, in raubar praša: tist'ga fanta: Kaj sta pa kuhala tiste dva u kvotli? fant prau: Jaz bi jem že povêdov, pa se jih šajham; zavôlje tega, ko sm tôlk dobriga stril, ko so mi ta pism nezaj dobil. Raubar prau: Môrš povêdat! fant pove: Svinc pa žvepel ukop. Zakaj bota nucala? Praša raubar, fant je rêku: Za neh večêrjo ko bojo tej parš'l. Ta raubar je jemu pa na usak plat per steg'n an meč dvol obêšn. In uzame ta raubar te meče iz nôžnc. In dê usakmo jenga urôke in prau: Zdej môrta pa vidva mene stem mečem tesat najprêd roke, potlej pa hrbet jen po rêbrih dol mesô zmene tako doug dokler bom stau, glave pa ne smêta! In fant prau E, e, e, jaz ne môr'm tega sturiti, zakaj kêr ste meni tôlk dobrega sturili, de ste mi pis'm nezaj dobil. Raubar prau: Tist je useglih, če ne bota vidva mene, bôm pa jaz vaja! In sta uzêla usak svoj meč urôke; In sta ga začêla tesat tako dougo, de je padu in je umaru. In te dva gresta zdej od njega preč. In gresta jeskat tega pušavnika, ko sta prêd'n dan pri njem bla. In prideta do njega glih ob anajstih; in mu še ni angelj jêst prinêsu, kêr čakata noter do jene. Ob jen mu prinese angelj tem pušavnik pou kruha. In pušavnik praša angelja: Kaj de dvons nis' tako dovg men prinesu kruha? Angelj prau: An Coprijan se je dvons od tega sveta ločil; nas je pa useh dvanajst legionov angeljov po njegovo dušo šlo. Ta pušavnik prau: On je tôlk hudiga sturu, tôlk l'di pomôru, tôlk l'dêm poraubov; pa vas je šlo useh dvanajst legionov angelov po njegovo dušo?

Zakaj, kêr ta pušavnik in pa raubar sta bla brata. In prau pušavnik: Kôlk vas bo pa paršl po mene, ko to pokôro delam, molim in postim se! angelj prau: Marebiti, de sam jaz!

Pušavnik pa: Če jih več ni, koker ti, še tebe trêba ni! - Sedaj je pa hudi duh zgubil fanta in Coprijana: pušavnika pa dobiu.

Zakaj Coprijan si je sam pokôro naložil; fanteč je u Boga upal, de bi ga rêšil hudiga duha; pušavnik pa je bil prevzêtn, in zato je bil pogubljen.

34 ŠZ 3/75

Od kocastga psa ali kôha

Križnik, Gašpar/ cca 1890/ Motnik/ Arhiv ISN: Gašpar Križnik, Narodno blago I, str.65-67/ AaTh 652/

Jenkêrt je biu an barôn, per an cest je jemu svojo grešino no je prebivov nater u nje; môm' tiste grešine je na široka in globoka voda tjekla, mosta nobjenga ni blo êz tiztô vodo. Kso furman fural po cest, so pārš'l' v tist grab'n iz svojim cajgam in žvino, zdej so žvino tjep'l ko niso mog'l' van iz grabna spelâvat'. Barônu se je tô êudno zdêl, ko so furman takô žvino pretêpâl jem se je smil'a, in je poklicov svojga kôha in mo je rêku: Pejđ ti no dobôd zidarje no cimermanne

de bojo tukej êz ta grab'n môst nardil, de ne bojo 'l'djê žvino tôk pretêpâl. Šou juh je jeskât in prosit in juh je dôbu. Pêrš'l' so ukop, zidari so jôhe pozidâl, cimerman pa lês nardil in môst je biu fertik, in zdej je rêku tât barôn svojim kôhu: Pejđ ti pod ta môst, kaj boš kej êou, kaj bo rêku kjer bo ta paru êz môst šou. Ta kôh je šou pod môst, no posluša kaj bo kej êou. Šla sta Kristus in sv. Peter ta parva êz ta môst, in Péter je rêku: Bôh no môjster kaj boš dau temu barônu za lôn ko je narêdu to môst êz ta grab'n, de na bojo furman tjep'l' svoje žvine. Kristus je rêku: Anga jêrbâ, de bo tist' otrok, kar bo rêku, se bo vse zgodil. Utist'm greta naprej, in ta kôh gre h svojim gospôdu, in ga praša barôn: Kaj s kej êou? kôh prau: Neč drujga de jêrbâ dobijo. To se je barônu dvober zdel.

Êz nekej cajta je barônka porodila anga fanta. Ko ta fant zrasede gvor, de je znou govorit, ga ta kôh ukrade no ga njese nôt med gore na no planavo, in tam nista neč mela za pit in za jest, tud' ne strêhe nad sebôj, in kôh mo rêče: Franc'l', reč! Nej bo ana lepa grešina tukej in de boma mela za pit in za jest no tûd lepe pôstele! Ta Franc'l' je zgovôru in vse je blô. Zdej sta žvela an cajt ukôp, in ta kôh je mislu zakej be midva sama žvela to, deb na dobila ane ženske hsjeb', in rêče Franc'l'nu: Reč, de naj pride Francoska princzejza h nama! Franc'l' je rêku, pa je paršla. Zdej so žvel an cajt ukôp in ta kôh je mislu: Kaj se bo še stega fanta zgodil ko jenkert hpamet pride, ko kar rieče se use zgudi. O tist'm je reku princzejzi: Jas bom šou na jago in ti môrš tega fanta zaklat. Ta kôh uzame svoj gver, no je šou na jago. Zdej je ta princzejza začêla nož brust, in pôp jo vpraša: Mama za kaj bruste nož? Princzejza je riekla: Za tô de te bom zaklala! Franc'l' prau: Zakaj me bote pa zaklal sej vam neč hud'ga ne strim? In ta princzejza ga ni mogla zaklat'. Kôh pride damu iz jage jo upraša če je zaklala fanta. Princzejza odgovori: Jas ga ne môrm kjer sem je smilu. Ta kôh svoj gver napné no jo ustrelil, pokvopu je jo ta na gmajno, in sta spet žvela an cajt sama ukop. Ta kôh je mislu, zakaj bi midva tako sama žvela ko lehka žensko dobima, in rêku je Francelnu: Reč, de nej pride rusouskiga cesarja princzejza hnama! No Franc'l' je rêku, no je paršla, in zdej se niso ušprâh zastop'l' in rêku je kôh France'l'nu: Reč: Ti môrš tako špraho mêt koker midva govoriva, de se bomo zastop'l'. In je rêku, blo je takô. Zdej žvijjo an cajt ukop, in je rêku ta kôh princzejzi: Jas bom šou na jago, in ti morš tega fanta doma zaklât. Kôh uzame svoj gver in je šou na jago. Princzejza je uzela nož in ga je začêla brusit' in pôp jo praša: Mama zakaj bruste nož? je riekla: Tjebe môrm zaklat. In ta pôp prau: Oh, l'pô pro's'm nkarte me ne zakolte, ko vam neč hudga ne strim. Nje se je smilu in ga ni mogla zaklat, in ta kôh pride iz jage njô praša: Al' si zaklala pôba? vona je odgovorila: Nak! Utistm napne svôj gver no jo ustrelil, in pokôple ta v gmajnjo. No sta živela sama an cajt brez ženske. Kôhu se je spet ženske zluštâl in rieče pôbu: Reč, de nej pride turskiga cesarja princzejza hnama! Pôp je reku, in je paršla, no žvijjo ukôp nekej cajta; in je spet rêku kôh: Jas pôjdem na jago in ti môrš tega pôba doma zaklat, če ne bom pa jas tjebe koker s'm une dve (ustrêlu). Princzejza prau: Zakaj? ta kôh odgovori: Za tô, kar ta pôp rieče se use zgudi, bôh ve kaj b' se še znama

zgodil, kob' jenkert ta pôp hpámêt paršu. Zdej uzame kôh svôj gver no gre na jágo. In princzejza gre nož Brust. Utistm jo pôp uprašá: Zakaj Bruste nož? mo je odgovorila: za tó de te bom zaklala. Pôp odgovori: Zakaj me bôte zaklál? Princzejza prau: Za tó, kar ti riečes se use zgodi. In je rêku: Neč me ne zakolte jas se bom skrev nater pod španpêt ko pride môj voče damu in vas bo prašov, če ste me zaklal, pa rêcte: Ja ja. Utistm pôp leže nater pod španpêt, in zdej pride kôh damu njô uprašá: Al' si ga zaklála? je riekla: ja. U tist'm ubês svoj gvêr gvor na žebu in se je usêdu dvol h miz, in je rêku: Dve princzejze s'm ustrelu, tjebe bi tó trêko ko bi tega pôba ne zaklala. Pôp spod španpeta skôc: Ni me zaklálá, pa ti boš an kôcast kôdrast pas na usak dlak t' bo visu pet funtov težek kamn. In ta kôh je gratov kôdrast pás na usak dlak mo je visu pet funtov težek kamn. Zdaj ko je ta pôp vêdu kaj de jê, je ráku te princzej'ji: Zdej boš ustala sama tukej, in jas bom šou po svet za svojo službo skerbet. Ta princzejza ga je prosla: Preljub' môj Franc'l', nekar me nezapust na tê samot ko ni žive dūše drujga ko medva! Franc'l' odgovori: Neč se ne bôj, jas bom narêdu de tri ure ukôl nobjene žleht dūše ne bo, de bi bliz tjebe paršla, in ti kej škodvala, 'máš pa za pôt no za jest in kar poželiš in tūd' muzsko de ti bo kratêk čas dëlála. Utistm je šou iz svojim kôdrastim psom po svet in pride tók djeleč de pride do anga barôna in praša tam za složbo in tât barôn ga praša: Kaj znaš za'n dël? on odgovori: Jas s'm an kôh. Barôn praša: Če 'maš kej cajgnezov? in tât Franc'l' zmis'l', deb' jemu prov duobre cajgnize, pa jih je jemu, in jih potegne iz aržeta no da baronu, on jih prime in prebjere, zveselam tega Franceljna gvor vzame za svojga kôha, in mo je rêku: Jest ti bom dau dva leerpôba no stou goldinarjev, de boš šov v mest, de boš einkaufou in za bál perprau. Rihtik uzame ta kôh pôba iz sabo in gre umest einkaufat: Zdej je vidu tam pjance in berače jim šenka po pet in desêť goldinarjev, no tūd si je kupu nekej cigar za teh stou goldinarjev in gre nezaj damu zpôbama. Pôba greta gospôdu povêdat, de kôh neč kupu ni, de je vês dnar zdajav beračam in pjancam no pa cigare je kupu. Gospôd jima je rêku: Če se mi lažeta dobta vsak petnajst palc po mečih. No kôh je reku: Če bôjo gospôd v kuhjo pärš'l' nej gori no se kuha kar za take gospode perpravlen more bôt, nej ga sopârca znak nezaj vârze. Gospôd je päršu nôť ukuhjo, je sopârca ujêga padla, de ga je znak nezaj vârgla. Gospôd je biu jez'n in je bârš te dva pôba s palcam štrafov in sta bla za tó žalostna ko sta po nedolžnim kaznovana blá. Zdej pridejo gospôdi na bal, in so dvobre vôle bli, no so uprašal barôna: Kje s tega kôha dobu, ko tók zna kuhat' za nas? barôn je rêku: Jas sam ne vêm od kôd je, on zna vse nardit' kar si zmis'l'. Zdej zvečer je bal mniv, in gospôdi so šli vsak na svoj dôm. Zdej je spêt barôn gruntat začev, dèb pustu bal nardit kjer bôjo pärš'l' nar bol te imenit'n gospôdi ukop. Dau je tem kohu dve stou goldinarjev in mo je rêku: Vzam ti te dvestou goldinarjev in tvoje dva lerpôba in pejd umest einkaufat' bom naprav še pou vêč bal koker un dan. Zdej gre v mest spôbama ko pride tej vid pjance in beráče jem daja po pet in po deset goldinarjev tok de vse razdaja. Zdej pridejo praz'n damu in pôba rôčn povêta gospôdu, de je ves dnâr zdajau in de ni neč einkaufov. Gospôd jima je zažugov če ni rêš, bôta

štrafana če se spet lažeta. Otistm je šou gledat' gospôd nôť v kuhjo in ta kôh si zmis'l': Môre goret' se kuhat' in potice pječt kar za take gospode gre, in more perpravlen bit', če môj gospôd ukuhjo pride môre sparca ali puh vjega puh'nt de bo znak padu. Ta barôn pride v kuhjo sparca je ujêga planla, de ga znak na herbt vârze. Grof je biv jez'n, pokliče lèrpôbe in juh na stov da no spalcam' plača. Zist cajt mine pridejo vse imenit'n gospôdi na ta bal, kralji in cesari: zdej ko je blo vse narbêl vesel ga pokličejo na tó dvobro vôlo, de so ga prašal kaj je on zan kôh, de zna tok kuhat', de še nobjed'n ni takô kuhov dvober koker on na tem bál? On je povêdou, de sam iz svoje glave. Zdej so pa prevdarl cesari in kralji de more usak eno pergôdbo povedat'; povêd'l so vsak svojo: paršla je varsta ne tega kôha, de je mogu tud povedat' kako pergôdbo, povêdov je, de je on biu nan samot'n dolin v grešin, de žive dūše ni blo bliz okôl, koker on in n'gov voče no pa ta turska princzejza, rusovska in francoska so pa že mártve pokopane tam na planot', so ble ustrelene od môjga psà, ko mo na vsak dlak pet funtov težek kamn visí, turska pa še živi. Zdej se ti cesari spregledajo kôk more to bit, kjer smo vsi terje vsak svojo princzejzo hmal za jenm drug'm zgbil, de ti veš kje so al si kak coprijan? Kôh odgovori: Jas nisem nobjed'n coprijan, kar jas riečem to se use zgodi. Te krali pravjo to ne more bit. Zdej ta kôh spregovori: Nej bojo vse te tri princzejze to per nas v dvober vôl. Znešle so se tam u tistm čas na bal. Rusovska, francoska so ble blede, kjer so mogle iz groba gvor ustati: turska je bla pa rdêča no vesela kjer bla zmeram zdrava. Zdej ga prašajo cesari: Kôk se more to zgodit de bi jih tvoj pás ustrelu? Kôh zgovori no pokliče svojga psa not ucimer h tem gospôdam na bal no mo rieče: Če to ni res kar s'm jas govôru neč več na boš pás, bod' tist človk koker zbiv prêd! Päs se je stresu, kôža je iz jega zletela, no tist kamje je zaropotal tej po pôd'n, gratov je ta kôh ko je tega Francel'na mejh'nga ukrádu tem barôn. Ta barôn zavpije: Ta je tajisti kôh kjer je per mjen služu, kje mojga lastnga sina ukrádu. Zdej so ga perjel in obsôd'l h smárt na gauge in ko damu pridejo je rêku barôn kôhu: Zdej na boš več ti môj kôh, boš môj lastn sin kjer te je ta kôh ukrádu ko smo ga dvons ubês'l ko si biu dve lêt star. Zdej jas tjebe za svojga sina koker si biu pred gvor uzamem. Utistm so sklenil bál in so uzal slavo od jenga drujga in so šli vsak na svôj dôm in se niso nikdar več vid'l'. Jas s'm pa tud' šou damu, de sn to povêdov.

35 ŠZ 3/76

Od Kuzle rojen sin

Križnik, Gašpar/ cca 1890/ Motnik/ Arhiv ISN:
Gašpar Križnik, Narodno blago I, str. 69-72/ AaTh
300A + 300/

Jenkert je biu an ribč čuden bógat, je jemu šest hlapcov in šter dèkle, on je pa zmeram ribe loviv, in juh je nvosu svojmo barônu. Jenkert jêh gre lovit pa cev dan ni neč dobiu, preke nvoč ujame jeno, pa tista je bla zlata, jo nese damu in prau preke svoj žjen, de te na da barônu, naprau jo ti de jo boma sama jêdla. Žjena jo gre trenčerat in kar je riba v sjeb

mela uzame van iz žnjê vêrže tej na dvoriše, kuzla je päršla snä tiste čeve in kar je van värgla. In to drugo ribo de sta jo zmožem snedla; in nekej sta jo še te več dêkel dála kôštat. Čez nekej čajta an juter se pergodi, ko pride hlapc iz štale vid de je tam pred štalo kuzla pôba lizala, gre nezaj näter in prau tem drugim hlapcam: Kdô je kuzel pôba naredu? de ga tej van pred štalo liže! Tök doug so se hlapci krêgal, de nobj^{den} uržah ni otu bit de so se stjep^l. Bîrt čuje upetje, no gre na vokⁿ in zašrája: Preljub muoj hlapc kaj vam je de se tjepete? jedⁿ hlapcov praw: Zakaj pa pravjo, de je jedⁿ od nas kuzel pôba narêdu! Bîrt prau: Nej ga nardi, če je pôp mo bom amo dobiv, de ga bo dojila in komdêrala. Bîrt gre taj, uzame pôba, ga njese v hišo, mo dobi amo, da ga dojila, in komdêrala, de je rasu gvor na starosti in na modrósti, jemu je zlate lasê. Čez nekej časa so povile gospodina in dêkla vsaka jenga pôba, uba sta tûd' 'méla zlate lase, vsi terje so bli jenm drug'm podobⁿ koker tri zlate ribe. Ko dorasejo tolk de so v šôlo hodil pa ta od kuzle rojen sin ni otu huodet v šôlo kjer je biu bel štedêran koker lerar, une dva sta pa hvodla, de sta šole izstedêrala. Zdej ko so bli šestnajst lét stâr, prau ta od kuzle rojen sin: Päršle so mi take misel v glavo, de môrm rajžat' iz tega kraja! Une dva brata pravta: Če ti greš, grema tûd' mi dva s tabôj, sej si ti najn brät. Šov je ta od kuzle rojen sin nêkam od dôma, perpjelov je tri kvonje, no tri psê, tiste žvadi so mele pa zlato grivo in zlate repi; in prav svojim bratom: Tukaj s^m vama perpjelov vsak^m anga kvonja pa anga psa, in jas se bom zdej podau na rajžo po svet. Te dva brata pravta; Grema midva tûd stebôj, kamer boš ti šov. Rihtik sedejo vsak na svojga kvojna, no se podajo na rajžo po svet, zdej pridejo do ane izdane grešine, dêjo kvojne vštalo, no grejo v grešino, pridejo v cimer, najdejo za tri peršône za pit no za jest, se usedejo dvol h miz, pijejo no jejo ko so že lačⁿ bli. Zdej so bli ond do nôč in prav ta od kuzle rojen sin: Necoj more na vahto jêt jedⁿ od nas, köb kök raubari pêrš^l po nvoč, nas bi pa lahka pomoril, če bo pa jedⁿ na vaht stau, de bi zahⁿ dau se pa lehka skrijemo. Pravta une dva brata: Ljub' najn brät, pejd ti na vahto ko si korajžⁿ, köb kej pärš^l lehka precej premâgaš, medva sma pa cagova si ne upava. Rihtik gre od kuzle rojen sin na vahto pred ta môst kjer je biu pred grešino čez ano šroko vodo, stoji tam pred môstam na vaht, anajst ura odbije perjâha tej jedⁿ ko je jemu tri glavê, šimel' obstoji no govori: Jas ne grem dêl naprej, si ne upam v to grešino jêd. Ta kje na jem sedu, kje jemu tri glave prau: Zakaj si ne upaš v to grešino jêd, tjeb se ni drujga treba bât, koker tist'ga kje od kuzle rojen sin pa bôh vê kje je tist'. Kojn je začev naprej jêd, pride čez môst mahne ta od kuzle rojen sin z mečam, odbije mo precej dve glave, in s to treko še pregovori: Ljub' môj od kuzle rojen sin, pust' me še na svet živet! mi bojo še zrasle te dve glave! Od kuzle rojen sin je rêku: Jest te na postim dergêč na svet živêt, de mi ti poveš, al' je še kjer hüj na svet koker si ti? prav: Môj brät je še hüj, kjer' ma šest glav. Tedej mahne od kuzle rojen sin po te trêk glau, mo jo odsêka jo vârže v vodo, in tûd trup^l in kvonja. Šou je nezaj v grešino v cimer h svojim bratom, se uleže na pôstu, sladko zaspi.

Zjutrej ko se dan naredi, se zbudijo in vstanejo gvor, ko

so fruštikal ga vprašata brata: Kaj s' kej vidu al' pa čou? on odgovori: Jas nis^m neč vidu in šlišov. Potem so se unterhotal v grešin zupet nôč pride prau od kuzle rojen sin: Necôj bo šov vaj jedⁿ na vahto! Te dva odgovorita: Preljub najn brät, pejd še ti n^côj na vahto, marebit de n^côj pride kej hud'ga čez nas, ti si korajžⁿ premâgaš use. No rihtek gre zupêt od kuzle rojen sin na vahto, tej koker je biu predⁿ večêr; stoji tam per tem môst, anajst ura odbije, perjâha jedⁿ tej nanm bel^m šim^lln, kjer je jemu šest glau, in šimel obstoji. Jezdec kje na jem sedu, ko je jemu šest glau, prau takô: Šim^l zakaj ne greš utô grešino kjer si že večkrat tej šou? šimel odgovori: Jas si ne upam jêd v tô grešino. Ta ko na jem sedi mo rêče: Nabôj se ti drujga koker tist'ga kje od kuzle rojen sin, pa bôh vê kje je tist. Zdej šim^l gre naprej, ko pride čez môst, mahne od kuzle rojen sin po glavih in mo jeh v pârn bâr pet odsêka. Zdej mo je komej jena sama ustala, no mo prau takô: Pust me še na svet živet! Od kuzle rojen sin prau takô: Ne pstim te dergâč na svet živet, de mi ti povâš al' je ša kjer hüj koker sti, al ne? on odgovori: Jas sem hüj biu koker muôj brät kje jemu tri glave, jas jih mam pa šest, un brät ta trek juh 'ma pa devet, je pa še hüj. U tist^m mahne od kuzle rojen sin po te šest glau, mo jo odbijje, varže, glave, trup^l no kvonja nater v vodo pod môst, gre v grešino h svojim bratom, se uleže dvol na pôstu no zaspi. Zjutrej ko se dan naredi se zbudijo in ustanejo gvor, se napravjo in na fruštkejo in ga prašata brata: Kaj skej vidu al' šlišov? on prav: Jas neč. Potem so se unterhotal v grešin de je spêt nôč päršla, prau od kuzle rojen sin: Zdej s^m že jas dva večera na vaht biu, necôj pejd vaj jedⁿ! Te dva odgovorita: Ljub' najn brät, pejd še ti n^côj na vahto ko si že dva večera biu, bôd še ta trêkiga ksi navajen, na bojiš se pa neč, premâgaš use. Rihtik gre od kuzle rojen sin na vahto. Stoji tam pred môstam, anajst ura odbije, pride an šim^l preke jem in ga praša ta ko je na jem sedu, ko je jemu devêt glau: Šim^l zakaj ne greš v grešino? ko si vsako bârt räd šov? Šimel odgovori: Jas si ne upam, me je strâh jêt v njô. Ta ko je na jem sedu, ko je jemu devêt glav prav takô: Ti na smeš drujga se bât, koker tist'ga kje od kuzle rojen sin. Šim^l gre naprej, pride čez môst, ta od kuzle rojen sin mahne iz svojim mečam po glevih no mo juh v pârn bâr ôsem odbije; ta devêta mo je še ostála no prau: Preljub' môj od kuzle rojen sin, pust me še na svet živêt, mi bo še teh ôsem glau zráslo! Od kuzle rojen sin prau: Jas te na pstim d^orgâč na svet živet, de mi povêš al' je ša kjer huj koker si ti? On odgovori: Muoja mât je še hüj, kje tri ure djeleč tako pječe koker bi vogⁿ liježov, kje dve ure djeleč ga že požre. Utistem ta od kuzle rojen sin, mahne po tê devêt glav, jo odbije, vârže glave, trup^l no kvonja pod môst u vodo. Zdej gre vgrešino, v cimer h svojim bratom se uleže dvol na pôstu, no sladko zaspi. Zjutrej ko se dan naredi, se zbudijo, ustanejo gvor, in se napravjo in tûd nafruštkejo, no ga prašata brata: Kaj skej vidu ali čou? on prau: Jas neč nistem čou, tûd ne vidu, tôte napravmo se in pejmo dalej naprej. gredo uštalo nasedlajo svoje kvonje, sedejo na njê, grejo na rajžo, naprej gredo po cest; Ta od kuzle rojen sin jâha narnaprej, praša svoje dva brata: Kök vama kej gre? mo odgovorita: prov slab', tök naj pječe koker bi v žerjavc ležála, grejo dalej naprej in zupet juh praša: Kök vama še

gre, al' vaja ša pječe al' ne? brata odgovorita: Naj že ulejšče dvol iz kôjn, gredo še naprej, pogleda nezaj ta od kuzle ruojen sin, pa bratov ni več vidu. Žalostⁿ je gratov ni vedu kaj bi začev, gre dalej naprej, kvoini in psi grejo za njem, če pro bratov ni blo. Zdej ko je žê tega ulejk'l dvol skvonja, žalostⁿ je biu kjer je mislu de bo smärt sturu, zasukne svoj meč, no je zmislju takô, nej se ta muôj meč utô žvât zapikne to ijco dejla: zagnov je svôj meč, zapiknu se je vtô kačo nôt v gartⁿ, vsa ijca je mnila. Gre tej nater ta od kuzle rojen sin praša tisto kačo: Al' je ša kjer hüj koker si ti? vona odgovori: Nobjedⁿ ni hüj koker s^m jest. Ta od kuzle rojen sin uzame meč n^ogovga brata iz kvonja; začev je jo od kraja per rëp sêkat na štik^lce, in je rëku takô: Jas te bom izsêkov na drobne štik^lce, če ti ne daš muoje brate nezaj! vona mo odgovori: Jest ti juh dam pa sta sežgana koker ôgu. Začev je jo spët sêkât naprej, bolêt je jo začêl; värgla je te dva brata iz sjebe, kjer sta bla sežgana koker ôgu in riekla je takô: Pejđ v to 'zdano grešino, uta trek cimer, utistm cimer je ana polica, na polic so vse sorte glaž, v jeh vse sôrte gajsti; uzam tega krajnega, ko se urate preke jem odpërajo; no prid sám nezaj, boš namazov nmal svoje brate, no bota ožvela, bota frišna no zdrava, koker deb jima n^kol neč na falil. On se zasukne, sede na svojga kvonja, jâha preke tê izdan grešin, ko pride v grešino v ta trek cimer, uzame glaž dvol iz police, ga njese van iz tega cimra, sêde na kvonja, jâha nag^l naprej, pride do tê kače, pomaže brate stem mazilam, brata ustaneta no sta riekla: Zahvalma te kjer snaj rëšu. In zdej jema je rëku od kuzle rojen sin izsêkajta tô kačo na drobne kôse kje vaja vsjeb mêla. Začela sta jo brata sêkat in kača juh je začela prost: Pusta me še na svet žvet! Brata prauta: Midva te na pstima na svet žvet dergâč, de ti povêš, al' je ša kjer hüj koker si ti? vona odgovori: Ni-nobjenga hüjga koker s^m jas. Tadej sta jo začela sêkat naprej, ko sta jo nardila fertik na drobne kôsce; zdej jo usa nje ijca mine, in grejo dalej naprej; pridejo vtô grešino nezaj koker so pred bli tri večëre, je rëku od kuzle rojen sin: Zdej se pa jedⁿ med vama tega kralâstva podstôp, ko je biu izdan, mi dva pa grema dalej naprej, ko je še več dežjel za rešt. Zdej pa pustmo tega tukej nej kralúje koker če, in pejmo za unim dvema bratama dalej naprej.

Zdej greta utisti krej kjer je biu an mest izdan anm lintveri, de so mo mogel usak dan ob devetih ano jungfravo za fruštik dat'. Zrovn mésta je biu jizer, nat v izeri je biu lintver, h tem jizeri so mog^l usak dan ob devetih ano jungfravo perpelat, de je šla molt v kapelo ko je zrovn jizera stala, de kader je päršu lintver je jo uzev in požaru, Rihtik zdej prideta u tát mest, ko je blo vse s čärnim preprežⁿ, greta nan gasthaus, in ond prašata kaj je kej noviga tukej. Ušter prav: Neč drujga koker dvons ob devetih bo naš kral dau princzejzo lintveri, jo že kučej tej v kočij pélâ de bo šla molt in čakat v kapelo pr izer jo uzame. Zdej gre ta od kuzle rojen sin ta nater h izer zažvižga v pärste pride lintver po jizer, ta je mahnu iz svojim mečam po jem, in odbev mo <je> usej šterindvejšet glau, in tem glavam jezike porêže, juh da v svoj rajze toš^l in gre na svoj kvartêr v mest h svojim brat. No kučej kje princzejzo vozu zagleda lintverje in jehove glave, pobjere glave in juh v paruč dene in je rëku princzejzi:

Če si mi ti ne zarečëš in ne oblubiš de boš mjene uzêla za svojga moža, in de sⁿ jas tega lintverja ferderbov, preko svuojmo učetu te bom pa värgu nâter v ta jizer, de boš utonila, pa bojo mis^l de te je lintver požaru. Vona se je bala, kjer je mislila na mara de me useglih zna v vodo urečt; mo je pa riekla: Preljub môj kučej če očiš an let počakat puvol se boma pa uzela, in zdej se pelata damu, se prestraš kral kjuh zagleda in ju praša: Kôk je tô de te lintver ni uzev? Kučej odgovori: Jas sem fedêrbov lintverja ko je jemu šter in dvejšet glau. Krâl se razveseli in šov glave gledât v paruč, zdej kjoh prešteje, rihtik blo juh je šter in dvejšet. Juh dvober hranjo in praša kučēja: Kôk si narêdu de si lintverja fedêrbou? on prau takô: Kjer s^m je princzejze škôda zdelo dëb jo lintver fedêrbov s^m pa šou, in mo odbev vseh šter in dvejšet glau, za tô, ko mi je princzejza oblobila de me bo uzela za svojga moža. Kral prau: Tô se ja lahko zgodi; naredmo pismo, no oklic dejmo nâter, de bo porôka in ôhctet boma napraul. Princzejza prau: Pred létam ne, kj^r sem se bogu oblobila, de ga bom za rešenje zahvalila. Vona je pa le mislila na ta prauga de bo päršu nezaj, in de se bo zvedu kjer je lintverja ferdêrbov. Te dva brata greta pa dalej naprej po svet, greta tók djeleč de že blizo an let hvodita: zdej se varneta nezaj v ta mest, prideta umest ko je že ravno an let blo kar je on princzejzo rëšu in lintverja fedêrbov, greta na tist gasthaus in prašata kaj je kej tukej novga, ko je vse z rdêč^m tintoham preprežⁿ? Birt prau: Al' ne veta de se naš'ga krala princzejza moži. Od kuzle rojen sin prau: Al' je pa rës takô? tók tedej bom šov tej na ohctet. Ošter mo odgovori, de pet vaht pred haustoram stoji. Od kuzle rojen sin prau takô: Jas bom napisov an brief kralu, de on nej skerbi za mê kjer s^m jem rešu n^ogovgo princzejzo pred lintverjam. Zdej pride tát brief pred krâlâ, ga urôke prime, ga prebjere, je napisov drugi brief de pridem sam do tjebe, ga da pso de ga njese nezaj. On gre uštalo in rieče kučëju naprečt paruč de se popelemo na špancer. Zdej ko napreže, se usedata iz princzejzo v paruč, se pelata naravnast h tem gasthaus kjer je biu od kuzle rojen sin na kvarteri ko je tô princzejzo rëšu: kral juh pokliče, in oba brata uzame v paruč in se pelajo nezaj na kraljev dvor, gredo v cimer pokliče juh več uköp no je reku kral: Tök zdej se zmenta kjer je fedêrbov lintverja! Kučej prav: Jas s^m ga fedêrbov kmam šter in dvejšet glau od jega! Un od kuzle rojen sin pa tûd' prau: Jas s^m ga fedêrbov k mam od šter'ndvejšet glau jezike na v svojem rajzetoscheln. Zdej so šli gledat glave, rihtik nobjena glava ni mela jezika, in je rëku kral kučëji: Kôk ti morš tô govorit, de si ti fedêrbou lintverja? on je rëku: Jas s^m mislu de bo mjene prec uzêla! Kral odgovori: Al' si upaš ti tô govorit kar rës ni. Princzejza je tûd' povedla kôk mo je mogla oblobit, de ga bo uzêla, in kôk de je mogla doma riečt, čëb' bla kjerkët kej povêdla od tega, dëb' jo biu kar fedêrbov. Kral mo rieče: Zdej pa kâkšno smärt si zvoliš, tako dobiš. Kučej je rëku: Narbulj je za mjene de me zšterem kojni pretârgate, de bom narpret fêrtk. Zdej so ga raztêrgal iz šterem kojni, no je biv fêrtk. Princzejza je uzela od dëkle rojenga brata, ne pa tega od kuzle rojeniga sina, in sta živela srečⁿ in vesel ukop nâter do hladniga groba. In ta od kuzle rojen sin je uzev precej po ôhctet slavo od jeh, no je rëku takô: Zdrava ustanta, rada se jemta, mjene

je sam bôh otu mêt na svêt, de s'n te dve reči premagov, kralestu in dežjelo rêšu; svoje dva lastna brata sprau na dvober, in zdej bom jas mogu umret kjer s'm od kuzle rojen sin biu. Preljubi môj brat, no vsi znanci no prejatli, ostante zdrau; na tem svêt se na boma neč več vidl', koker na unm. Zginu je spred jeh, niso vidl' al' je šou uloft al' uzemljo.

36 ŠZ 3/31

Ajnšpegler

**Križnik, Gašpar/ cca 1890/ Srebotna pri Motniku/
Arhiv ISN: Gašpar Križnik, Od treh bratov, pola 8,
št. 31/ Povedal Gašpar Reberšek, kmečki sin / AaTh
1542/**

Njemu je dnarjev zmanjkalo, potlej je šel na lov, v borštu pride do nekih peči. Je rekel: čez te peči bom cesto naredil. Ondí so plesali hudiči, so se pa bali de bi jo res delal de ne bojo mogli ondí plesati. Mali hudič mu je rekel: koliko ti damo de ne boš kopal ceste čez škale? Ajnšpegler mu reče: stojv goldinarjev. Mu jih je pa dal. On je tem večem hudiču povedal de je dal Ajnšpeglerju 100 gl. zato de ne bo ceste čez peči delal ker oni plešejo. (Zdej je on velikimu povedal de je Ajnspeglarju 100 gl. dal) Veliki mu reče: te je golfov, mende ja veš de čez škale ne bo nakopaval ceste, kar ze njim de nej ti denarje nezaj da. On je šel, ga dojde na potu, ni mu hotel koj povedati ka je za njem prišel ga bilo sram. Po ovinkih ga je skušal ali bo delal cesto ali ne, pa ga ni mogel pripraviti de bi se bil zagovoril. Potlej mo reče: sej ne boš ceste delal čez peči? Ajnšpegler mu reče: ja ne, sej s mi dal 100. gl de jo ne bom delal. Hudič mu reče: ta stari me bo tepel če mu ne prinesem denarjev damu. On mu jih ni hotel dati. Hudič mu reče: se skusiva ker bo huje če boš mene premagal, ne boš nezaj dajal denarjev če jas tjebe premagam mi jih boš mogel dati. Ajnšpegler reče: no le skusiva se! Ajnšpegler vzame sklesk, hudič ranto, je menil de ga bo dobro namuzil, pa mu je spodletelo. Uni ga je tako s kleskom namuzil de je kar stokal. Hudič mu reče: na polji si ti huji, pejva na pot. Sta šla. Na poti mu reče hudič: dej mi ranto bom tebi sklesk dal. On je rekel: meni je vseeno. Sta menala. Ajnšpegler je iz ranto hudiča tako s koncem v prsi suval de je kar stokal. Hudič je šel damu ga je blo sram povedat kako ga je Ajnšpegler s kleskom namuzil, in z ranto osuval. On gre tudi damu in mladega dekleta v peč porine. Ko sosed pride h njemu mu reče: jas znam iz starih bab mlade delati, koliko mi daš te navčim? Sto goldinarjev reče sosed. Uni je staro babo v peč porinil, mlado ko je jo prej noter imel pa ven potegnil. Sosed reče: ja, zdej pa že znjam. Potlej je šel damu je ročno svojo staro babo začel v peč metati pa dvol inati, ni hotela mlada gratati. Ja ta hudič me je že golfal, je rekel, ga bom že dobil de mo bom plačal. Ajnšpegler je zdej kozlu grošev uret namašil potlej ga je pa na sejmen gnal; tam je rekel: kedo ima takega kozla de bi groše sral, jaz ga imam, koliko mi de kdo zanj? Jeden reče: koliko dam? On mu reče: stojv goldinarjev je ureden, kar po rit ga more udarit, pa kar groš izserje. Mu jih je pa dal, ko ta kozla damu prižene, je še en čas sral denarje ko ga je

po riti udaril, potlej jih ni več. Kozla mu je nezaj gnal de mu more denarje nezaj dati, de ga je golfal. Ajnšpegler mu je rekel: de ga ni prov udaril po riti in mu ni hotel jih dati nezaj. Ajnšpegler je imel šparhert in negova žena je kuhala kosil. Mu reče: unle pisker mi predej ko sam ure mu ni potrebe neč ukuriti, za pisker me ja ne boš golfal ko sam vidim de na ognišu ure; koliko ti dam za njega? Mu reče: stojv goldinarjev je ureden se ti bo v enem letu splačal ko ne bo neč drv pogorelo, boš kar tako lahko skuhal. Mu jih je dal. Ko ga damu prinese je rekel ženi jiti žgance kuhat, pa ni hotel zavreti. Potlej se je spolnil de je Ajnšpegler kašo v njem kuhal. Je pa kašo dal kuhati, spet ni hotel na ognišu zavreti, in reče: hudik more biti de me zmerom golfava, bom ga kar vbil. V nekem mestu pri morji je bil sejmen on in Ajnšpegler sta šla kje kej. Na sejmu je več takih prišlo vkup, ko jih je ukanil: so ga prejeli in zvezali in h morju ulejkli de bi ga bili vergli noter. Vkop začne zvoniti rečejo sedaj ga pustimo le <nej> obudi grevengo, ko nezaj pridemo bomo te vergli u morje. Uni so ideli v cerkev njega pa pustili. Neki oficer memo pride, on v žakelj je opil: za cesarja so me zvolili ne znam ne pisati ne brati. Ofcer reče: jas znam pisati no brati, kar vas bom odvezal, pa mene zavežite noter. Uni reče: no le! ga odveže gre noter oficer, ta ga zaveže in tamkej pusti. Ko maše mine pridejo uni in so vergli častnika v morje, je rekel: lop! lop! lop! Ajnšpegler je šel za morje nakupit svêne, jih je toliko dobil de jih je prodal na trgu za 1000. gl. nekej <jih je> še gnal domu, in tukej poklal lepe koline napravil mene povabil, sem dobil <iz> fingreta jest, z rešeta pit z loparjam po rit mam še zdaj graben na rit.

37 ŠZ 2/28

O prevzetni nevesti

**Križnik, Gašpar/ cca 1890/ Arhiv ISN: Gašpar
Križnik, Pravljice, ŠZ I, št. 28/ AaTh 900/**

Jedenkrat je živel moder marlivi princ, ki je podedoval po svojem učetu veliko kraljestev ter mnogo podložnikov. Razglasil je, da naj se use ženske, v njegovem kraljestu, ktere so se namenile omožiti fotografirajo ter mu potem pošlejo slike, da katera mu bode dopadla, in znala boljše modro odgovoriti, njo bode on potem ozel za ženo. Podložnice izpolnijo njegov ukaz. Zberi. Izvoli si naj goršo ter jej soproči svoj pozdrav, da bi bila njegova zaročenka. Ona se njemu ošabno nezaj odreže, da ob njega ne obriše čevljev. Nejovalen je bil in ni vedel kaj bi počel, da bi ošabnico naučil, kako se občuje z ljudmi ter služi ljubi kruhek. Z glave dene kraljevo krono, oblejče delovsko sukno, uzame vroke popotno palico, ter dene tri prstane v žep. Potem se poda v tisto graščino, ki je bila ošabna njegova izvolenka doma. Ponudi se za vrtnarja, ki ravno niso imeli imenovanega posla, ga precej sprejmejo. Pohleven, obogliv, zeno besedo imel vse lastnosti dobrega posla. Tako so bili žnim zadovoljni boljše, ko združen enake vrste delalci.

Neki večer, ko pride v sojo sobo spati si domisli: Moram si prstane premeniti. Izsname tistega ter ga položi na okno, ki se je svetil, kakor zvezda. Pri grašini so živeli tri hčere, in

naj mlajšo bi on rad za ženo. Ta večer se je naj ta starša sprehajala zunaj graščine, kar zagleda, ko se je svetilo nekaj v oknu, v kateri sobi je bival mladi vrtnar. Ona se poda v imenovano sobo ter ga radovedno praša: Kaj se na njegovem oknu tako lepo sveti, kakor zvezde? On jej pokaže prstan. Ta prstan je nje tako dopadel, da ga je začela kupovati od jega. On jej je pa rekel, da drugače ji ga ne da ako mu reši zagonetko! Kaj je ostalo na križu, ko so doli izsneli Kristusa? Ona mu je ročno povedala: Svetost. Dobila je prstan.

Drugi večer je pa dal na okno tistega, ki se je svetil kakor mesenc. Sredna hčer se je zunaj graščine sprehajala zvečer, ko zagleda na oknu nekaj, kar se je svetilo kakor mesenc. Jo je skrbelo, in je menila: Kaj bi to moglo biti, ko se sveti na oknu tako kakor mesenc. Ona se poda v sobo in praša vrtnarja, kakor prva in potem ga praša: če ga proda in koliko bi hotel za jega. On jo praša: Če mu vé sledečo zagonetko: Kaj je Marija storila, da je zdaj v nebesih; ko bi bila katera druga mati bi bila pogubljena? Da je svojega sina molila za Boga! Ko mu je princezinja tako modro odgovorila koj jej poda prstan.

Tretji večer je dal tisti prstan na okno, ki se je svetil kakor solnce. Ta večer se je naj mlajši kraljičina sprehajala ob graščini, ko zagleda v vrtnarjevemu oknu, ki se je nekaj svetilo kakor solnce. Ročno gre gori in praša vrtnarja: Kaj da ima na oknu, ki se sveti kakor solnce? On jej pa pove ter pokaže prstan. Ona ga začne od jega kupovati. On ga ne da' drugače da mu pove: po kateri poti pridejo svatje po nevesto? ona mu precej pove: Da po sedmi, « ker je sedmi zakrament sv. zakon, ročno jej poda zahtevani prstan. Ter jo praša: če bi hotela biti njegova žena? Ona mu reče, da to se lahko zgodi pozneje. Potem jo je on večkrat nagovarjal, da bi šla žnim na njegov dom. Sčasama jo je on h temu pregovoril ter se podasta jedenkrat v vrtnarjevo domačijo. Ko prideta daleč od doma, on utaji svoj denar ter jej reče, da ga več nima. Njeniga sta kmalo potrošila, ko prideta v neko mesto. Reče jej on: Tukaj boma mogla iti prositi, ker nama je pošel denar in brašno. Zdaj sta šla vsak po eni strani ulic. Na drugem koncu, kakor sta se zmenila, sta se zopet sešla. Ona ko je prišel tje je sedela na enimu kamnu ter krajcerje štela, ki jih <je> priprosila pri osmilenih ljudeh. On jej je potrdil in pokazal (ko je na tihem desetak zmenal) da je še več dobil. On ni prosil, je šel v kasarno ter ondi od vojakov kupil komisa (kruha).

Zdaj se podata naprej, prideta v drugo mesto, pošelj jima je zopet živež in denar. On jej reče: dobra je beračija pa ljudem, ko so tudi ubogi na smema biti nadležna rajši prodajva prstane in uhane! Ona je zadovoljna s predlogom. On nese te reči prodajati po mestu. Ni jih prodal, skrivaj uteknil v žep. Nje povedal, da jih je prodal za pet kron. Za božjo voljo, se začudi ona, sto kron so velali. Ti jih daš tako vredno.

Podasta se naprej prideta v tretje mesto do tu jima je zopet pošelo brašno in denar, Menita se kaj bi počela. On jej svetuje, prodaj iz vratu zlate koravde usaj jih ne potrebuješ, ko popotujeva, kakih pet kron lahko dobiva za nje. Ona mu jih da, da jih nese prodajati po mestu. Ni jih prodal skriva jih v potno torbo in nje reče, da jih je prodal za pet kron. Ona se

začudi in je djala: Dvesto kron so velali, ti jih daš tako vredno. Kam pridema.

Ko potem prideta do neke raztrgane hiše, ji on reče: da je to njegov dom, tukej nama, reče ne bo za živeti rajši pejva po svetu. Prideta v neko mesto, blizo ondé ker je bil on dama. Najmeta hišo, jej kupi polonjak vina in reče: Gostilno bova napravila to bo za tebe kratkočasno življenje in točenje prinaša precej dobička! On se poda na sprehod, gre na tihem v kosarno ter reče vojakom, da tukej in tukej ena gospodina je novo gostilno napravila, pojte tjekej pijte in jejte na zadne, ko bi menili plačati se stepite! Vojaki radi tako naredijo. Zvečer ko pride dam jo ročno praša kako je točila? pove mu, da je bilo prav fletno, vojaki so bili prav židane volje, da nazadne, ko bi imeli plačati, so se stepili ter jej posodo podrobili mize in stole preobrnili. S tem že ne bo nič, jej reče on, kupu ti bom črnila ter pojdeš na trg ondi boš črnila vojakom škorne, pojdem jim v kosarno povedat, da jih črniš po reparji. On se poda drugi dan na sprehod, ona pa na trg. Zvečer jo praša: Koliko je kaj prislužila? Ona se zelo pohvali, da to je prav dober zaslužek. Drugokrat ji kupi loncev, skled in piskrov. Pravi: to bo dobra kopčija ker posodo potrebujejo pri vsaki hiši. Ona je zadovoljna z nasvetom. Drugi dan gre žena zlonci na trg on pa na sprehod, kolikor voznikov vrajma na cesti, vsakemu naroči, da naj kateri bo pelal skuz trg, naj pelje črez posodo, ki jo ta in ta ženska prodaja, da se ji podrobi.

Ona je lonce en čas dobro prodajala, kar pridrvijo vozniki ter jej večidel vso posodo podrobijo. Ona je klicala in upila: Stojte. Stojte! Vozniki so storili kar jim je naročil gospod. Zvečer ko pride dam se je ona jokala ter mu začela tožiti, kako so svojeglavni vozniki peljali vozove in konje črez posodo, da so ji vso podrobili da poprej jo je dobro prodajala. - Kaj bova zdaj počela, jej on sočutno reče, denarjev nimam več, zaslužka ni. Pojdeva prosit. Juter je tu in tu vezitenga, gotovo bova kaj dobila, da se preživiva. Podasta se drugi dan, kakor sta se zmenila zvečer na pojedino ali veselico v graščino. Prineso jima za jesti kaše eno skledo, bokal vina za piti. On je jedel in pil malo, njo je silil da jejo opijani. Kašo sta v malho djala prav jej: Le uzemiva kašo pride nama k dobrem ko gratama lačna. Ko je jo uže malo opijani jo je začel nagovarjati, da sta šla plesati v drugo sobo. On jej na tihem prereže malho (bisago ali vrečo), tako, da ko plešeta babna kašo raznaša po sobi, da so se drugi gostje smejali na glas. On si misli: dosti je tega. Pelje jo v drugo sobo, tukej joj postrežnice preoblječejo v kraljevo obleko. Ravno tako je tudi sam zmenjal popotno obleko s kraljevo. In se ji je dal spoznati in pa povedal jej je, da ji je jedenkrat pisal. Si mi nezaj pisala: De še noge ob mene ne osnažiš (obrišeš) Poglej, koko si zdaj za mano hodila!

Nauk: zarečeniga kruha je ved'no več povžitega, kakor rečeniga.

38 ŠZ 2/16

Od moškra

**Križnik, Gašpar/ 1876/ Kokarje pri Mozirju/ Arhiv
ISN: Gašpar Križnik, Pravljičice I, št. 16/ Povedala
lončarica / AaTh 875/**

Včasi je b'la ena moškra, zdej jih je pa še več, ko je vani zunej na klope sedela, in eno srajco šivala. Zdej je an gospôd memo šov je jo pa vprašov: Moškra kaj delaš? ona mu je rekla: Kar se samo ne more. Potem jo je vprašov: Kaj voče delajo? je pa rêkla: Išejo hišnega prostora. Potlej jo je prašov: Kaj mati delajo? Je pa rêkla: To snedeno umeh napravljajo. Potem jo praša: Kaj dekla dela? Je pa rêkla: Na dilah ta lansk smeh zible. Njem se je čudno sitno zdelo, ko mu je tok povêdla. Drug dan pošle po jenga učeta in ga praša: Kok de 'mate vi tok prevzêtno moškro, ko me je učerej tok zasêgala? voče praša: Kaj so jo pa von sprašvale? je reku: To sem jo vprašov: Kaj delaš? Je pa rêkla: Kar se samo ne more. Voče je rêku: Srajco je delala, se ni mogla sama naredit. - Puolej sem jo vprašov: Kaj voče delajo? je pa rêkla: išejo hišnega prostora. Voče reče: Sem ga ja jeskov, ko sem šou po metličje. - Potlej sem vprašov: Kaj mate delajo? je pa rêkla: to snedeno umeh napravljajo. Voče reče: Je ja napravljala, ko smo lane naposodo uzele, lect smo pa urečvale. - Zdej sem jo vprašov: Kaj dêkla dela? je pa rêkla: De na dilah ta lansk smeh zible. Voče reče: Ga je ja zibala, vlane se je smejala lect se je pa ... (skrbala). - otroka zible. -

Potem je rêku gospod: Ko 'mate vi tok kunštno moškro, neste ji tale pakles in povese prediva, nej naredi kolorat in preslico pa sto pračev dolgo balo platna s tega povese. Ko ji voče to prinese in pove vona pa reče: Voni so kunšten, de so mi tok rêkel naredit, pa jaz nisem, de bi tok naredla. Potlej voče nese to reč nezaj in pove gospôdu kok mu je rêkla dekla. Gospôd mu da obet pejsker ali luonc, de bi ga zaflikala; ko ga voče prinese ji pove kok mu je rêku gospod, vona pa prave: Le nazaj ga nesite, naj ga obrnejo gospôd, potlej ga bom pa zaflikala. Voče nese nezaj obet pejsker in mu pove kok mu je povedla in gospôd reče: Če je tok kunštna vaša moškra, nej pride kmene, de ne bo šla in ne jahala; de ne bo obuta in ne bosa; in ne gologlava pa tud' ne pokrita; če pride tok h mene, bom ji dau kar si bo zbrala. Tedej ko je imela pridt, je gospod doste drugih na kosilo povabu, de so gledale dol iz gornih lin, tedej ko se je po ceste peljala, ji gre ročno gospôd naprôt in ji roko poda v cimer pelja in reče: Kar si zdej zbereš tô ti pa dam. On je biu pa ledig. Se pa njega prime, ga kušne in objame in reče: Njeh čem 'met! Kar sem želela, to sem dobila. Je pa rêku: Jaz te bom že ozev, če nihčemu ne boš nič povedla, ko se bojo l'de (ljudje) tožvate hodil. Ona reče: Da ne bo. Pa je b'la precej porôka.

Zdej, jenkret sta se pa prišla dva brata tožvat, jed'n se je pripelov v bagerle, drug je pa prijahov, vsak iz svojoj kobiloj. Zdej je pa tistga kobila žrebe povrglo, ko je prijahov na ne. Un je pa trucov, de njegova. Greta nezaj gospôda prašat, on je pa rêku, da je bagrle žrebe povrglo. Zdej je pa une mož ko je njegovo žrebe blo, van iz kanclije šov in se je jokov. Tukej ga gospodova žena vrajma in ga praša, zakaj se joka, ji pa pove in ona mu reče: Neč se ti ne jokej, pejde, pa uzjeme an

sak, pa pejde po našmu travniku ribe sačt; gospôd te bô pa vidu in te bo prašov: Kdaj si pa vidu po suhmo travniku ribe sačt? ti pa rec: Kdaj so pa voni videl, da je bagrle žrebe povrglo? Zdej je pa on res tok naredu, in mu je rêku gospôd: Pejte vi dam iz svojim žrebetam, jaz bom pa svoj frav beg dau, ko vas je to naučila. Potem ji je pa rêku: Pober svoje kar si prinesla in se podej proč od mene! Jaz pa nimam drujga vzet koker tebe, mu je rêkla. Ponoči ko sta ležala, in je on spav, ga zadene na ramo in ga nese h svojmu očet v koučo (kajžo), in ga dene v posteljo in leže hjem; ko se gospod prebudi, se vstraši, kje je, ona mu pove, pri mojmu očet sva, ko si rêku, de naj to svoje ozamem, ko si ti moj, sem pa tebe ozela. In on ji je rêku: No, pejva zdej na najin dôm, jaz te na bom neč več gvonu preč. Zdej sta bla pa ukupej do smrte.

39 ŠZ 2/13

Od štavvarja

**Križnik, Gašpar/ 1876/ Vranksko/ Arhiv ISN: Gašpar
Križnik, Pravljičice I/ AaTh 530/**

No je biu jenkret premôžen grof, ki je jemu tri sine; dva sta bla grofa, starej in drug; ta mlaj je biu pa sromak; so ga za norca mêl, de je nor, prismojen; in ni družga dêlov koker po štalah okôli živine hodil, jo komdêral, ji kladu, spodkidoval; in je biu vas ôsran, pa se še opucet ni otu; in so mu tud' zbral ime: Ta ôsran štavvar. Zakaj on ni porajtov, če se je tud' kop dreka držal na nem, neč se ni mênu, In je voče umaru, je tud' zašafov: De morjo pridit, ta paru večêr naj starej vahtat na grob, drug večêr srêd'n, in trêk večêr naj ta mlajš. Zdej pride tist večêr, ko môre jet ta starej vahtat; ga je začel zlo skerbêt, kaj bo tam na pogrob. In je začev s tem mlajšim glihat. Ta mlajš brat prav: Le pejd, kader bo na mene paršla versta bom žê šou! - Na grem za nobene dnarje. - In ta starši brat je le glihov žnim, in prosu ga: kolk ti dam? kolk ti dam pejd? On se je pa še le sile branu. Je reku: Ne grem za nobene dnarje. Potlej ga je le preprosu, in sta zglihala za sedem stô goldinarjev, de je šou ta mlajš na pogreb na vahto.

Pride večêr pa gre, in stoji tam pri grob, k' je anajsta ura odbila, se pa grob odpre. Voče prau: Ali si to? sin pa: Sem. In mu poda en klabuk in reče: Kader ga boš na glavo djau, kjêr si boš zmislil, tam boš najenkret. Sedaj si pa že opravil. Le pejd! In ta sin gre damu in kar u štalu pa se dvol uleže in zaspi. In te dva brata komej čakata, de se je svit narêdu. In gresta barž uštalo: Ali je še živ brat, ali ne? ali ga je ta star podrôbu? In ta brat je lepo spau uštal. Ga barž prašata: No kako je blo? In ta pravi: N'côj je že še blo. Drev, drev bo Bog pomagej. In ta srêdniga brata je še hujši skerbêlo, ko bi mogel iti vahtat očeta. In začev je s tem mlajšim glihat: Kolk ti dam? pejd namest mene še n'côj ti! Mlajši brat prau: Tô se ne stri za nobene dnarje. In ga je le prosu, prosu, tako dov, tako dov, de sta le zglihala za dvanajst stou goldinarjev. In ta naj mlajši sin gre spet vahtat svojga očeta na pogreb.

Je b'la ura anajst je že stau tam, kar ura odbije in se grob odprê. In oče pravi: Ali si to? prau: Ja. Voče prau Tukej 'maš parstan, ko ga boš na parst nataknu, kar boš spovnu, tô

boš jemu! no, si že upravit. Le pejd! Grê lepo damu uštalo, doli leže, pa zaspi. Ta starejša brata komej čakata, de se je narêdu svit, barž letita uštalo gledat, al' je še živ, al' ga je voče podrôbu. In prideta uštalo, je lepo spau. Barž ga prašata: No, kako je blo? - No, je rêku, Je žê blo za prestat.

In potem je paršu večêr, de sam šou za sebe na vahto; in grê, ko je b'la anajst ura je ža biu pri grob; ko anajsta ura odbije, se spet odpre grob, in voče prau: Al' si to? sin se oglas: Ja, No, voče prau: To 'maš ano mošno dnarjev, jih nucev koker ôčiš, ti jih n'kol zmankal na bo! Le pejd, si že opravil! In sin grê lepo damu, uštalo, se ulêže na pôstlo, mirno zaspi. Starejša komej čakata, da se je dan narêdu; in barž let'a uštalo: Al' je še živ mlajš brat, al' ne? al' ga je podrôbu ta star?

In je lepo spau. Ga prašata: no, kokô je pa n'coj b'lo? Ho, prau, je žê b'lo za prestat.

Zdej je pa jemu klabuk, parstan in dnarje, ko mu je voče dau; jen tud te dnarje kar sta mu brata dala za lôn, ko je šou namest neh na vahto, teh tôrej devetnajstô. In potlej potem je biu an star kralj k' je jemu svoje kraljestu, pa ano samo hêr. In je rêku: Jaz s'm se naveličov teh r'çi. In je ukazov tri klaftre širok grab'n skopat, in zravn je naprau an lep gank, in je dau publicêrat: Kêr bô prijahov in de bo ta grab'n preskvoču s kojnam bô jemu kraljestu in mojo hêr za ženo! In pride tist dan, so šli usi grofi, generali s konji, jen tud' te dva brata, grofa, sta šla: ta mlajš brat je stal na prag uštal: in jeh je za norca jemu. No, prau, koga bota vidva, sta prekilova, deb' vaj kêr preskvoču ta grab'n. In bratama se je sila za špot zdêl, ko sta b'la grofa; in ta mlajš brat pa ôsrn štavvar. In gresta naprej. Kader odjideta, ta mlajš brat pa natakne svôj parstan na parst. In si zmisl': Takš'n gvont, koker ta nar lepš general, in tac'ga kvojna, de bo šou koker blisk. In se usêde na kvojna, dene klabuk na glavo. In zmisl': Najenkret bi rad tam biu. Kar najenkret prileti kje. Zakaj tam je imêla tista princjêzna gank že narejen, de je gori stala, de bô zamêrkala in spoznala tist'ga kêr bô preskvoču ta grab'n. In ta štavvar prileti kje, jih je blo strašno velik, so premenaval kêr bi preskvoču ta grab'n. Nobjed'n se ni upou. In ta od deleč zaupije: Prostar za jen'ga moža! In kar pritisne kvojna iz svojim špôrom; in preskôč grab'n ko blisk, hiter naprej in ritensk nezaj; in kar zavije kvojna, teb' neč, men neč, pa je šou. In ta princjêzna ni neč vêdla, kdô je biu in kaj, ga ni poznala, b'la je glih taka ko prej. In krâl j prau preke svoj hêr: Zdej pa nei ne vêva kdô je biu ta člouk, sile šikan in lep je biu. In ta krâl j dau udrug van publicêrat: De nej pridejo spet usi tist, ko so unkrat bli, de bôjo grab'n preskočil. In ta ôsrn štavvar je uzev parstan z rokê, in klabuk z glave; je biu glih tak ko prej in grê damu pa kar uštalo, in uštal na prag stoji, ko prideta njego brata, grofa dam usak iz svojim konjam, se jima je široko smejav in za norca jih jemu: kêr je preskvoču vaj ta grab'n, mende nobed'n, vi dva sta prekilova! Tema dvema bratoma se je tô za velik zdêl, kêr sta b'la grofa, ta pa ôsrn štalar k' jeh je za norca jemu. In spet pride tist čas, koker je ta star krâl j dau van publicêrat, de bojo spet šli skakat čez ta grab'n. In spet gresta te dva brata, in usi drugi kar jih je prêd b'lo poskušat svojo srêčo kêr bi preskvoču grab'n. In ta ôsrn štalar jih je jemu spet za norca: po koga

gresta, je rêku, sej bo an drêk z vama, ko sta prekilova! Tema dvema se je pa sile za velik zdêl, ko sta bla imenitna in grafa, ta pa ôsrn štavvar. Ko odjideta, spet natakne ta mlajš svoj parstan na rôko, jen se spet spovne: tak gvont koker ga ima ta nar gorž general; in tak'ga kvojna koker blisk. No use tô je jemu. In kar dene klabuk na glavo, in se spovne: rôč'n be rad tam biu. In perleti taj kêr je princjêzna stala na tist'm gank. In je rêkla: dons ga bom pa bolj zamêrkala, kêr je ta, ko bo preskvoču grab'n. Jen ta štavvar zaupije: Plac za jenga moža! Kar hiter preskôč grab'n naprej koker blisk, jen rôč'n nezaj ritensk. Ta princjêzna o tist'm hipu plane in ga po lic oprasne. In potlej prau svojim oçêt: Zdej s'm ga pa žê zacahnala, zdej ga bom pa žê poznala, kdô je ta človk. Ta štavvar pa kar rôč'n zavije skojnem, teb neč, men neč, pa je šou. Pa je uzêl parstan zrokê, klabuk zglavê, je biu tak k prej. In grê damu, grê uštalo. Je že stau na prag, ko njegova dva brata prideta za njim damu, In je rêku: No, kêr je dvons preskvoču grab'n? - mende nobjed'n, za tô, ko vidva nista za tô? gravžal s jima je, pa kaj sta si ota pomagat. In ta star krâl j spet prau princjezen: Neč ne vêva kdô je ta človk, skusu bom napravt ano pojêdno bom povabu use prince in generale kêr so per grab'n bli, de ga boš spoznala kêr je preskvoču ta grab'n. Ko pride tist dan, dau je krâl j van publicêrat: de 'mam kosil perpravlen, de kêr ste bli per grab'n pridte usi na pojêdno! In tud' gresta te dva brata, grofa. Jen ta mlajši jeh je spet za norca jemu: No, prau: tok zdaj vama je žê jêst zmankal doma! Za špot se jima je zdêl, kêr jih je za norca jemu, pa si nista mogla pomagat.

No zdej so šli na pojêdno usi. Jen tega ôsranga štalarja je pa ferbec jemu kôlk bojo kej snêd'l; jen tud' ta štavvar, pa ne na pojêdno, on je šou le gledat, pa ne ucimer, on je šou uštalo. Ko noter uštalo pride, klade, nastila, spodkidava in kojne komendêra. Usi princi no generali so bli na pojêdni; jih pride ta hçi gledat kêr bi biu opraskan, ko ga je tadej oprasnila, ko je čez grab'n skočil: Jen nobenga ni blo usak je jemu lep ksiht. In potlej kravarica prau: Tle tle dvol u naš štal je jed'n, kje opraskan po lic. Ta hêr ta starga krala ga grê skrivaj gledat, in špegat, kob' utêgnu rês tist bit. Jen ga gleda, rihtik je biu ta prau. Jen se ostras, kar prau: Ja, môj Boh kaj bom počêla ta ôsrn štavvar men ni za uzêt, prav hçi preko svojmo oçêt. Ja voče prau: Kar je, t je, svoje roke ne bom nezaj karču, ali umaknu, qar s'm rêku, s'm rêku.

In potem so ga uzêl za zêta, za tega mlad'ga krala. In so ôhcet napravlal no rovnal; ta se pa ni neč menu, kar uštal je biu pri kvojnih, je on kojne komendêrou, štrelov in vas ôsrn hvodu zmeram po štal.

In kralica, nevesta se večkrat joka: Môj Bôh, de je mene tako štrafov, de bom jaz mogla tega ôsranga dêca uzêt. Napravl so ôhcet, in gredo h porôk; princjêzna se naprav lepô: ta mlad'ga so pa prosil, deb' se razprav, preoblejku in lepo umev deb' šou h porôk: in so ga komej naprosil, de se je an mal umev, preoblejku pa neč: pa je šou tok ves ôsrn h porôk. Prencjêzna se jôka, de se je dvol vargla: kaj bom počêla, bô me ja sram. Kaj bojo l'dê riek'l: Ta nova kralica 'ma ôsranga krala.

Potem gredo h porôk.

Pridejo od porôke nazaj: ta mlad pa kar uštalo

spodkidavat jen nastilat jen kone rihtat. Druga družba so mël ôhcet'n vesele; ženin je pa le kar uštal biu; so pil na zdravje ženina jen nevéste; ko ženina ni zraven b'lo; jen gredo uštaló ga lepo prost: de prid h nam, in se znam boš vesêlu. In ta štavvar grê, pije glaž vina, in ozame košček kruha, pa zahval pa grê nazaj uštaló. In princêzna se jôka: Kaj bom počêla, stem obôgim butelnam.

No potem zvê an kral, de je tukej nov kral, kar pôslo an prief, kêr ôče poskust tega nov'ga krala, kakšen bo kej za vojsko. In je b'lo zapisan u prif: Udvêh mësencah naj se perprau ta nov kral za vojsko. In ta star kral prau: Sem mislu, de bom djau zglave te moje skerbi pa vid'm, de drugač ni de bom mogel še sam jet na vojsko. In grê prašat tega mlad'ga uštaló. In prau: Zdej je paršu pis'm, de môrš jet na vojsko! ta mlad prau: Pejte vi, bom že paršu za vam. Ta star prau: Bôh pomagej Boh pomagej! sej s tem butelnam ne bo neč. Mogu se bom le sam opêrat. Jen so mël per tistmo grad anga starga kôjna so mu rêkel Pezjônar. Zakaj, k' je biu mlad je sile l'pô generala nosu. General ga pa ni otu preč dat. Je rêku: Nej bo nôt uštal dokler môre kej marvo grist, potlej nej pa pogine sam. No, ta star grê iz svojo ermado na vojsko in reče tem mladimo: Zdej grem na vojsko, pejd tud' ti! Ta mlad prau: Pejte sami, bom že paršu za vam. Vzame tistga starga kvojna, pa se usêde najn tako, de je k' je od dôma šou, nazaj preke dom glêdov. Prencêzna ga gleda, prau: Lejte, lejte! Kako je ta naša šêma na kvojna sêdu, kako bô kej pomagov na vojsk, sej še jahat ne zna, ko <od> dôma grê, pa dam gleda.

Ta mlad kral gre s tem starim kvojnam počas, cambia, can, ca! In pride nôt uhôsto, privêže tega starga pezjônarja h' nmu garmu: natakne parstan na rôke in se spovne na tak'ga kvojna koker blisk, pa tak gvont, koker nar lepš general, pa tak meč, de bo vagov tri cênte, pa n'gov ruok regêrov koker perô. In dene klabuk na glavo, in se spovne: najenkret be rad tam biu. In perleti u vojsko kêr je bla nar huj iz šturmam; on plane med nê z svojim mečam; in je tako sêkou na use plati; de je kar use ležal pod njim; kar hmal mu pokažejo fano, de si dobiu. On se še ni neč menu svôj pôt je tesov pogumno naprej. In mu pokažejo drugo fano: Use premagov, Use je tvoj! In se oberne skvonam nazaj teb' neč, men neč, kar šou je. In pride nezaj ta uhôsto, kar uzame parstan zrokê, klamuzo zglave, je biu tak ko prej. Pa sêde na tist'ga svojga pezjônarja, pa grê počas damu.

Ta star pa pride iz svojo ermado damu. Ta mlada ga praša: Ali je biu kej ta mlad tam? ta star prau: Jaz ga nis'm neč vidu. Ta mlada prau: Kokô bo pa šou. Na tega starga pezjônarja je sedu to le dama, pa je šou počas žnim zdôma koker an madov, in takô je sedu najn, de je nazaj dam gledov: stô našo šêmo ne bo neč, sej še na kvona ne zna sêst, kar se bo vojskvat znov.

Ta mlad pride počas dam iz starim pezjônarjem. Ta mlada ga zagleda kêr prau: Lejte, lejte! Zdejle grê ta šema damu. K' je zdôma šou je dam glêdov, zdej pa dam grê pa zdôma glêda.

Ta star prau: Vid'm de stô šlevo ne bo nič, bom se ša mogu sam opêrat. In potem pride drug pis'm še jenkret, prau, tist kral hôčem ta novga krala poskust zvojsko! Ta star spet

prau: No zdej je spet pis'm to, prau tem novmo kral, al' boš šou na vojsko? ta mlad prau: Pejte le vi! bom žê paršu za vam! Ta star prau: Vid'm, de ne bo drugač, sej bom mogel sam skerbêt. In ta star grê iz svojo ermado na vojsko: ta mlad pa počas za nim iz svojim starim pezjônarjem. Pa je glih tako sêdu najn koker prêd. Ta mlada prav: »Lejte, lejte, ta šema je glih tak jenkret koker udrug, je glih tok narêdu zdej koker un dan. In grê počas iz tistim pezjônarjem naprej. In pride h anmu germ, ga spet privêže tam. In kar natakne parstan na rôke, in spovne: tacga kojna koker blisk; in tak gvont koker ta nar lepš general; in tak meč, de bo vagov tri cente in v negov rok regêrov koker perô. In dene klabuk na glavo, in se spovne deb' hiter rad tam biu. In perleti tej kêr je bla naj hujš vojska, glih tako koker to pervokrat. On plane med nje je začev sêkat iz svojim mečam naprej in nezaj use nazskriž'm, kêr ga an huzar rani na njegovo nogô. In ta star mu da an fasu, de si je on nogo obêzov: in spet sêka naprej, tako, de je blo use pod nim, koder je šou se je kar plâc delov pod njegovim mečam. In mu hmal pokažejo fano, de s' dobiu vojsko: in on še neč porajtov ni, on je svôj pôt sekov še naprej. In mu spet pokažejo fano, de čist use si dobiu, use je tvoj! On se zavije skojnem, pa gre uhôsto tebi nčč, meni neč.

In uzame svoj klabuk zglave, pa parstan z roke, pa je biu glih tak ko prej. Pa se usêde na tist'ga starga pezjônarja, pa je šov počas damu. In ta star pride dam iz svojo ermado. Ga ta mlada praša: Ste kej vid'l tega mlad'ga? ta star prau: E, neč, prau: An drug je dobiu unkrat vojsko, in zdej spet. Ta mlad'ga pa nis'm neč vidu. In potem pride ta mlad iz svojim pezjônarjem počas. Ta mlada ga zagleda, prau: Lejte, žê gre naša šêma! koker je jenkret presmojen tako je udrug.

Ta star prau: Ja, deb' jaz vêdu kdô je tist člouk k' je men uselej vojsko dobiu? In naprau pojêdne, in reče: bom ukop sklicov use generale jen prince, Zakaj sej tist je ranen, kêr je men vojsko dobiv; kêr bo šantov paršu na kosil, tist je. Jen je dau van publicêrat: Ta in ta dan bo kosil ste povabljeni usi princi jen generali k moj pojêd'n in veselic! In peršl jih je strašno velik princov in generalov; pa šantovga nobjenga ni blo. Potem so se pogovarjal sami med seboj, ko so pil no jêd'l: Kjê be biu kak tak. Na môrjo ga najdt sam in ta svojim mislim in besêdam. Kravarica gre noter uštaló krave molzt: kêr povê gospê: Naš štalar je pa šantov glih rano preobezuje na nog! Gospa ročno povê gospôdu starmu generalu kaj štavvar dela uštal. Ta star hitro gre špêgat u štaló. Ta mlad se glih preobezuje; je pa glih tist facanetelj jemu, ko mu ga je na vojsk dau, de je svojo rano obêzov. Ta star pa facanetelj pozna, kêr je skrivaj špêgov kaj ta mlad dêla. Hitro pošlejo punj. In ga prôšjo lepô: de povej nam ti, kader vočiš si tak, de nobjed'n tak, kader pa ne, pa ne, s' pa ves ôsran! No, ta mlad prau: Zdej vam bom pa povêdov: Jaz imam dva brata, k' sta oba grofa, pa je voče umaru, je pa zašafov: de ga môrjo jed vahtat tri večêre: ta paru večêr ta naj starej; in ta drug večêr ta s'red'n; ta trêk večêr pa ta naj mlaj. Puolej je ta paru večêr ta starej zglihov zmenôj, de s'm jaz šou namest njega na vahto. M' je dau sêd'm stou goldinarjev. So to le: ta drug večêr je zglihov ta drug zmano, m je dau dvanajst stô. So tale. Ta paru večêr, ko s'm šou na vahto od anajste do

dvanajste ure; koker je anajsta ura odbila, se je pa odperu grob. Voče prau: No, al' si to? jaz s'm réku: ja, in mi je dau klabuk, je réku: če boš ta klabuk na glavo djau, kamor si boš zamislu, tam boš najenkret; ta drug večer mi je dau voče parstan; in je réku: kader boš ta parstan na rôko nataknu, kar si boš zmislu, to boš jemu: ta trêk večêr mi je dau voče pa možno. Je réku: To noter je dnar ga nucej koker hočiš, nikol ti ga zmankal ne bo. No tukej je zdej klabuk, parstan no možna in use! Ta mlada princêzna: O ljub' moj mož! serce me veseli do tebe! de si ti tak teč! In ga objame, poljubi in stisne na persi.

Ta nou kralj kar natakne parstan na roke, pa spovne: tako kočijo, de bo kar ženketala, pa take konje ko blisk: pa se je usêdu iz svojo gospo u kočijo, in se je pelou na špencêr, de je use gledal za njim. Se je pelov ta nov kralj takô, de je use ženkatal za njim, in šlo ko blisk. Jaz s'm se pa naveličov biti pri te istorji, s'm pa šou dam iz suhim petam in mokrim jezikom.

40 ŠZ 2/20

Od gvaževnate goré

**Križnik, Gašpar/ Šentožbalt pri Trojanah/ 1877/ Arhiv
ISN: Gašpar Križnik, Pravljiice I, št. 20/ Povedal 18
letni mladenč / AaTh 461 + 531/**

Jenkret je biu an grof, je jemu anga snú, in mu je réku: Ti môrš suôjga učeta obrit, pa, če jih bôš kej urêzov te bôm kar ob gvavo djau. Pôp se je silno bau, ko je učeta breu. In vtem je ana zvata tica mem vokna zleteva, in voče je jo zamêrkov, se je premêzu, in sin je učeta anmav urêzov na lic. Njegov voče je precej hnjem skoču, in mu réku: Zdej bôš šov do tega gvaževnat'ga moža, ko ima tud' tico, in pa tri zvate perêse, te môrš ti men prinest, če ne te bôm ob gvavo djau. Sin je biu kontent, in mu je dau grof konja in dost dnarja.

In sin je šov, de bi prinesu tiste tri zvate perêse. Pride do ene hiše, dene konja v hlel (hlev), on gre de bi an mav piv no jedu. O tem so ga sprašoval: Kam greš? In on je povêdov: Mene so voče posval to in to do tega gvaževnatga gospôda, ko ima zvatiga tiča in tri zvate perêse na gvav, (nekteri pa rečejo: na gval), in te tri zvate perêse jem môrm prinest, če ne me ob glavo denejo. Potem jih je prašov, če je še kej deleč, pa mu niso vêd'l povêdat. Naročil pa so mu, ko so jenkret jenga dekleta zgbil, ko je na svêt prišva, za to ko tist' gvaževnat gospôd vê po celem svêt kaj se godi, on bô vêdu kam je prešva. Mvadenč je réku: Bôm že zvêdu, če pridem srečen kje in nezaj. In se je podav naprej, pride do druge hiše, in tukej je spet djav konja v hlev, gre v hišo, pije maselc vina, in med tem so ga sprašoval: Kam grêš mvadenč? in jem je povêdov: To in to, do tega gvaževnat'ga gospôda, ko ima zvato tico, in pa tri zvate perêse, te môrm mojmo očet dobit, če ne me ob glavo denejo. Potem so mu povêdal: Pri nas smo od ene zvate škrince zvat ključ zgbil; tist gospôd, ko po celim svêt vse vê, on vê, kam je prešu, in če prideš srečin kje ga prašej, kam je prêšu. No je réku: Bôm že. In se poda naprej, in pride do tistiga vodnarja, ki l'di (ljudi) čez vodo vôz v čovn, in ga je prašov kje be biu tist' gvaževnat gospôd,

in vodnár mu je povêdov: To in to po te cêst pejd, bôš prišu do ane gvaževnate grašine, potrkej na vrate ti bô že prišu kdo odpêrat, in pa prešej kolk cajta bôm še mogu l'di čez vodo vozit.

Mvadenč gre naprej po tist' cêst, pride do gvaževnate grašine k' se je svetiva tako de je kar šajn stav od nje, kje bva gvaževnata. Potrka na vrate, in mu pride ena deklet odpêrat in se mu zagrozi: O, ti nasrečn fant k' si prišu tukej, ko nezaj šou ne boš! In gre v hišo, in ni b'lo tist'ga gospôda doma. Potem ji je povêdov, kako, de mu je njegov voče zapovêdov, de môre od gvaževnat'ga gospôda tri zvate perêse dobit, če ne me bojo ob glavo djal. Ko sem rajžev, pridem do jene hiše, tukej so me vprašal: Kam grem jim povêm, so mi pa rekel: prašej tist'ga gvaževnat'ga gospôda, ko po celem svêt vse vê kaj se godi: Pri nas smo jenga dekleta zgbil, ko je ravno rojena bva, kam je prešva; grêm naprej, pridem do jene hiše tukej me uprašajo: kam grêm, jim povêm, pa me prôšjo: če srečen do tist'ga gvaževnat'ga gospôda prideš prašej ga: pri nas smo od jene zvate škrince zvat ključ zgbil, on, ko po calem svêt vse vê gotou vê, kam je prešu; potem grêm naprej, pridem do jenga vodnarja, ko je čez vodo vozu, me vpraša: kam grêm, mu pa povêm, me pa prôš: de nej pri tistim gvaževnatim gospôd zvêm, kôlk cajt bo še on mogel čez vodo vozit. In deklet mu je rékva: Čakej to bôm skusva zvedet, in pa tiste tri zvate perêse dobit; tebe bôm pa v pepevnjak v pepev zakopava. Ko pride gospôd damu jo bara: Al' nis meva nekej kršenga pri hiš? je rekva: Da ne. In mu je šva večêrjo pripravt, ko se najêsta, je jemu gospôd tako navado, de mu je mogva deklet vselej po večêrji uši po glav jeskat: če jih prov neč ni jemu, in glih tako koker b' se ji zadremal, zruje tisto gospôd zvat perô dvol zgvale. In skoč gôr in prau: Kaj me vasaš? in deklet je rekva: Nekej sem je sajnau, de so tam pri jen hiš anga deklet zgbil kje komej na svêt prišva. In je réku: Glih ti si tista. In je nezaj dvol se potuknu, de mu je spet uši jiskava, in se naredi glih tako koker b' se ji spet dremal, in mu drug zvat perô iz gvale zruvava, gospôd skôč gôr in reče: Kaj de me takô hdô vasaš? če me še jenket, te bôm takô zdrôbu, de te ne bô prah ne pepev. In ona je rékva: Sem je nekej sajnau, de so tam pri jen hiš od zvate škrince zvat ključ zgbil, pa ne vêjo kam je prešu. Gospôd reče: Rês so ga zgbil, pod pragam v smeteh leži; zmeram hodjo čez njega, pa ga ne môrjo nešt. In se je nezaj dvol potuknu, de mu je spet uši jiskava. In kakor b' se ji zadremal, mu zruje ta trec perô, in skoč gor serdit: Takô te bôm zmev, de te ne bô prah ne pepev! In ona ga je presiva in mu rékva: Sem je sajnau, de je ta vodnar réku: Kaj de more to bit, de môrem jaz zmerej l'di (ljudi) čez to vodo vozit? Gospôd reče: Perviga, ko ga bo pelov čez nej ga na sred vode nôter prebrne, potem bô pa un mogu vozit ta bo pa rešen. Zdej sta še an mal piva in večerjava, in potem je šou gospôd spat. Ko dobro zaspi, vzame deklet tiste tri zvate perese in pa nekej gvanta, in gre po fanta v pepevnjak in mu je rekva: Pejd, greva, jaz sem tista, koker so me tam pri tist hiš zgbil. In ko sta šva mu je gredôč vse povedava, kako, de je. Ko prideta do vodnarja ga praša: Si zvêdu? mu reče: Le rôčn me pel čez, ti bôm potlej povêdov, kako se bôš rêšu men se mudi. In, ko jih je pripêlov kje na uno stran vode mu

je réku: Ta perviga ko ga boš čez tô vodo pelov ga na sred vode noter zverni in bôš rêšen. In je reku: Zakaj mi nis pred povêdov biu tjebe nôt zvarnu, de be biu rêšen. In te dva gresta naprej. Doma se pa zbudi gvaževnat gospôd, in skoč van jih je zamerkou kôt sta šva, uzame konja in gre za njima, pride dvol do vodnarja in mu je réku: Bel hit! vodnar je biv pa veseu, je réku: Čakej bôm že htiv, je mislu te bom prebarnu noter v vodo. Pa gre po njega kje na uno pvat vode, ko ga pripelje na sredo, ga pa prebarne noter v nô. In potlej je mogu tist gvaževnat gospôd vozit čez vodo. Te dva sta pa šva naprej, prideta do tiste hiše kje biu tist kluč zgubljen, gresta nôt, so se zveselil, kje prišu nezaj, so ga vprašal: Kje bi biu ta zgubljen kluč, je réku: pejte zmano! In je šou van pred prag (prag), je anmal smetje preč odmádu, in je nejšu kluč noter pri prag. In so se zveselil ko ga je nešu, in so mu rekel: Zdej pa pejd, boš odklenu, in dnarjev ozev kolker ôčiš! Je šou, je odklenu, in ni otu neč dnarjev vzet. Sam de s'm le srečen prišu nezaj, za tô nôčem neč, je djau. In sta se podava naprej, ko prideta do tiste hiše, kje bva delke doma, sta šva noter, ročen so ga uprašal: koko si zvêdu? on reče: dvober sem zvêdu, to sem jo pripélov, ktera je bva vam ukradena! Tedej so bli zlo vesel pri tist hiš, so jo napravl, in pelal krstit in birmat, in tega so prašal: kolk bi ti otu 'met za lon, pa je réku: Neč, sam de sem srečen prišu nezaj. In potlej je šou sam damu. Ko pride dam, dá učetu tiste tri zvate perêse, ko jih je dobiu pri tistem gvaževnatim gospôd. In voče je vesev biu in mu je réku: Zdej pa vêm, de kar rečem svojmu snú mi use stri, in potem mu je reku: Še nekej bôš mogu strit preden prevzameš kraljestvu, to in to v tem kraj je jena taka, de ima ves zvat gvont, to môrš men pripelât. Sin je biu kontent, in voče mu dá konja, dost dnarjev, in je še prosu učeta, če bi sme v dva prijatva za tovarša uzet, tud' tega mu ni odrêku. Dobi dva prijatva, napravijo brešno, zasedejo konje in se podajo na rajžo, pridejo do jene hiše, vprašajo: kôd bi mi mogli jet, de bi prišli preko zvat princez'n. In so jêm povêdal: to gor je an bližen in an daln pôt. Ti se podajo po tem bližnim, pridejo do anih tičev, ko jih je blo takô velik, de niso mogel koračit naprej. So se menli med sabo: kaj čemo zdej strit. In so konje razsêkal in med tiče razmetal, in tiči so kônjske kôse ročno pozobal, in so ulce ali prostor naredil, de so ti šli lahko naprej. V tem se tiči kralj ogvas, in reče: Ko ste te moj žval dal zobat, jaz ti bom še v veliko pomoč. In se podajo naprej, pridejo do mrovl jeh je blo tolk, de niso mogel naprej, in so se menli: kaj nam je pa spet zastrit, ko so še 'mel pri seb malo kruha in mesa, so med nje vrgel, in so mrovle precej prostor naredile, da so vahko šli skuz, in vtem se je ogvasu mravljinski kralj, in je reku tistem fant: Vi ste dal moj žval jêst, bôm prišu še teb na pomôč. In se podajo naprej, zagledajo tisto hišo, ko je bva zvate princezne; rôčno ko jih ona zagleda jim je že naprôt šva, in z rokô odmejvala, de neč ne bô, in ko pride do njih jih bara: Kaj b' rad? in mladenč je djav: Vas prosem te dva puste, sam mene obdržte; sem prišu po vas, če bote hotel zmano jet! in ona je djava: Če bôš to sturu kar ti bom ukazava pojdem že. Ga pele v jano sobo, v kter je imeva povn vbešenih mrličev za gvave in mu je rekva: Če ne bôš tako sturu koker ti bom vkázava, boš tako obešen kakor se ti!

Potem gresta vkašto, kjer je imeva povn z smetjem zmešanga žita in mu reče: To žito morš ti do juter do čistega zbrat, tok pojdem stabôj, če ga pa ne zbereš, te bôm pa v uno sobo obesva, koker sem une! Ta kje bva noč je švatov noter po žit, pa ni mogu neč zberat, ko vidu ni. In se je spovnu na tiste mrovle in je reku: Kob' ble zdeje tiste mrovle tle bi pa hmal ta žit zbrale, in bi mene rášle. Komej je tô zgovôru, so precej začele po vukencah noter vršati, in žito zberati, ko ga zberô, pride mrovlinski kralj hnem in mu je djav: Jaz sem zdej tebe rešu, juter zutrej pa ti pri vratih stôj, kader jih princezna pride odperat, ko jih odpre, ji sez v pest in rec: kaj imajo pa to le, bo pa imeva nekej smetja, da bi ga v žit vrgva in djava, de še ni zbran, tedej ga bo pa še pred vratem dvol spustiva, in ti bôš rêšen. Zutrej pride tista zvata gaspa, in odpre vrata, ta je že pri njih stau, in ji ročno seže v pêst, in reče: Kaj imajo pa to le? pa je smetje zunej dvol spustiva na tva in dvava: Neč! In je šva noter gledat, prav: Rês je vas žit zbran, pa ti ga nis sam zbrav, srečen si de tje kdo pomagov. Potem gresta v drugo sobo, sta kosva, in mu je djava: Zdej še ne grem stabo, ti mi môrš dobit take vode, de bô za žive in mrtve! In mu je dava an let za odloh (odlog), de oblet jo mora prineset. Podav se je po svêt, hodu je po vseh krajih, n'kjer jo ni mogu dobit, že let pretêka, ne manka več, kakor šter dni, in zdej se spovne na tist'ga tičega kralja, ko bi on biu ta le, bjo pa dobiu. Komej je tist izreku, je že pri njem biu in ga bara: Kaj si tako žalosten? Ja, je dajva, zakaj bi na biu žalosten ko nimam kar bi rad. Ga bara: Kaj bi pa rad? - Toko vodo mi je rekva tista gospa dobit, de bô za žive in mrtve. - Čakaj, tjo bôm že dobiv, če bo mogôče. Mu je djav tiči kralj. In se jo poda jeskat, posôd je hodu in sprašvov, pa nkjer jo ni mogu dobit, nič več kakor en dan je še mankal: spovne se: v peclu še nisem biu, marebit de jo imajo dvol. In se poda kje dvol, pa jen sam je jo jemu in je jo dobiu pri njem. Te ga je že zlo skrbel, ko ni več mankal kakor pov dne, in zdej mu jo prinese in reče: Tukey je tista voda, sem je teško, teško dobiu, pa, ko si mi žvav nafutrov, zato sem se pa pomujev, da sem jo dobiv. In potem mu je réku: Prim se ti mene, de te nesem kje gor, ko se že zlo mudi, ko ura prihaja. Ta se ga prime, in teč ga bliz tiste hiše prinese, ga dvol dene, in mu je dav tisto vodo in réku: Na le nes ji jo! On jo uzame, nese, in ko ji jo prinese, ji jo dá, pa ni vrjela, de je živa voda. Vzame meč, mu odseka glavo preč, žvake je zvodo pomazava in djava glavo nezaj, prijeva se je vratu, de se ni neč poznava kje je blo prerêzan. In je rékva: To je ta prava živa voda, zdej pa pojdem stabo, ko si jo mi dobiv. In sta našêrava konje, jih zajêzdita in <se> podasta preke dom. Ko gresta preke mest kjer je biv voče doma, silno se je svetil, in on je vedu de sin pelje tisto zvato princezno. Podav se mu je naprôt, ko jih zamerka, de res gresta, se je strašno obveselu in je djav: Kar rečem svojmu sinu vse mi stri. Potem so šli vkop, ko dam pridejo gredo v cimer, južnajo, in potem gredo na špencêr, tukey je sin nekej očet čez čast réku. Voče je biv jezen, potegne iz nožnice svoj meč, pa odseka sinu glavo preč. Zvata princezna je ozeva učet meč, pa mu odseka glavo preč. Mladenču žvake stisto vodo pomaže, dene glavo nezaj, precej se je prijela, de se mu ni nič poznal. Očeta so pa pokopal in te dva sta potlej kraljovala do smrt.

41 ŠZ 2/23

Od jêža

**Križnik, Gašpar/ 1901/ Blagovica/ Arhiv ISN: Gašpar
Križnik, Pravljičje I, št. 23/ AaTh 441/**

Enket je biu an grad bliz anga mesta, paršu je h tistmo grad usak let an berač, in jem je uselej nekej nov'ga povedou. Ta zaden let pride, ko ga potlej več ni blo. Gospod ga praša: Kaj nam boš pa kej letas nov'ga povedov? berač prav: Predn bo let obtorej bote imel porod. Gospa prav: To je nemogoče ko bova že oba stara po šestdeset let. Pa rada b' ga imela, če prov anga jêža porodim. Žena se je pregrešila, pa je res oblet jêža povila. In njega denejo potlej v šupo. Ko gre enket gospôd na sejm, ga pa praša: Jež, kaj bom pa teb za sejm kupu? Kupte mi an korobač, pa ano pišuko. Mu reče. Drugo krat gre na sejm ga praša: Jež, kaj bom pa teb kupu za sejm? Kupte mi anga petelina, de bo jemu zlat klun pa srebarn rep! V tretič gre gospod na sejm ga vpraša: Jež, kaj bom pa teb kupu za sejm? Kupte mi par prašičkov, pa nobeden ne sme biti rêzan. Oče mu vse nakup, koker mu je jež rekel. In zdej ko je jemu vse te reči, se vsede na petelina, vzame v roke korobač, de je pokov, in žene tiste prašičke v gojzd; pasu jih je vond sedem let, kateri so se mu tako pomnožil, da jih je bla cela čeda; kader so se razgubil, je pa v pišuko zabrlizgov, so pa vsi h nem paršli.

Zvedu je an kralj za nje, šov je z jago nad nje; pridejo v gojzd, prašič so nagnal jagre in pa pse, de so šli, de se je kar kadil za njim. Kralj je biu pa kasen, so ga pa prešči dohajal; splejzov je gvor v jen drevô; prešči vidjo človêka v drevês, so drevô hotel spodrit. Upev je ta gvor v drevês: Če je kak človk, tok pomagej mi! Mu dam pov kraljestva, pa ano hčer za ženo. Dokler je vpev, de človk pomagej mi, ni otu jet jež mu pomagat, kader je vpev: Čje kaka živa stvar, pejd men pomagat! Mu je pa šov jež pomagat. Prijezdu je tistga petelina, pa pokov skorobačam, prašičke zapodu, de je rešu kralja. zdej sta pa precej pisem naredila, da mu bo dau kralj pou kraljestva in pa hčer za ženo.

On pa pase prašičke drugih sedem let, zvedu je zanje an drug kralj, šou je z jago nad nje, ko pridejo v gojzd, prešič so gnal jagre, pse in kralja, de se je kar kadil za njim. Kralj je pa bel kasen biu, so ga prešičk dohajal, je pa splejzov v jen drevo prešči so človeka videl v dreves, so ga otel spodrit, on je vpev gvor v dreves: Če je ktera živa stvar, tok pomagej mi, mu dam pol kraljestva in dnarjev kolker bo otu! Jêž je to slišov, perjezdu je tistga petelina, je poču s korobačam, prešičke stran zapôdu. Potem pa s kraljem naredita pismo, de mu bo dau pou kraljestva in pa dnarjev, kolker jih bo otu.

Zdej pa začne jêž premišlovat, ta mi dá pou kraljestva, un mi ga dá pou; na cev kraljestu se pa lohk uženm.

Gnov je prešičke dam, blo jih je tolk v mest, de jeh niso 'mel kam devat v hleve. Pokov je s tistim korobačem, piskov v tisto pišuko; če prešič niso te štíme slišal, bli so tako hdi, deb' bli kar raztergal ljudi. Potem pa gre učeta vprašat za privolenje, za uženit, pa on mu je djav: Kdo te bo pa uzev, ko si jež. Pa on mu pove: De mu an kralj da pou kraljestva in pa hčer za ženo; drug pa spet pov kraljestva in pa dnarjev kolker jih čem; na cev kraljestu se pa tud lohka uženm.

Poda se h tistmu kralj, koker mu je obljubu pov kraljestva in pa dnar in ga praša: Mi boš dau pov kraljestva in pa dnar koker smi oblubu? - Kar sem obljubu, to bom tud dau. Dau mu je koker sta imela izgovorjen. Podau se je h tam drugmo kralj. Mi boš dau, kolker smi oblubu, pov kraljestva in pa hčer za ženo? Kar sem oblubu to bom tud dau. Mu reče kralj. Pove te starej hčer pa ta ga ni ota, reče kučeju, de se peleta v drug mest, de jest tega ne bom slišala, de bi ježa za moža imela. Pride ta drug dan h kralju in reče: Mi boš dau pov kraljestva in pa eno hčer za ženo? Kar sem obljubu to bom tud sturu. Pove to te sredni hčer, pa ta ga tud ni marala, reče kučeju napravit kočijo, de se popeleta v drug mest, in de ne bo ježa za moža imela. - Pride ta trek juter: Boš dau pou kraljestva in pa hči za ženo? Kar sem oblubu, bom tud dau. Kralj to pove svoji hčer in ona reče: Ko bi se melo kej hudga pri kraljestu nardit, ga bom usegljih uzela za svojga moža; mu bom pa dala zlat foglovš ulit, de ga bom noter devala. Poslal so jih h porok, ko jih mašenk žegnano vodo pokropi, pa ježu koža pôč, - pa lep mladenč pred altarjem zraven neveste stoji, vse se začud koko b to moglo bit. - Une dve sta potlej tako žalvale, da sta zbolele in pomrle. Te dva sta srečno in dolgo kraljovala do svoje smrt.

42 ŠZ 3/56

Od sovvčne zvezde

**Križnik, Gašpar/ cca 1890/ Arhiv ISN: Gašpar
Križnik, Od treh bratov, št. 56/ AaTh 510 B/**

Jenkert je b'la ana gospa ino jena princezna hči njenja. Zdej so mele obe sovvčne zvezde not v glav, de so se svetle koker sovvnce. In zdej po tistem je b'la grofova žena bolana za smart. Ji je reku grof: kaj bom zdej počevv ko ti umarješ? kero bom uzevv za svojo ženo? Je rekla: sej zdej je tako de žiher svojo hči uzame. In je rekla: reci ji de te more ozet za svojga moža. Zdej po tistm grofovka žena umarje in sklene. Zdej prav grof: preljuba moja dekle Jula, zdej boš ti mogla mene za moža ozet! In je rekla: jas tega nestrim raj potegnem udruge dežeje. Ja, grof je reku: na pomaga neč, ja sej so mama tako zašafal de morš ti mene za svojga moža uzet. No! je rekla: če mi vi vdveh dneh tak gvont nardete de se bo svetu koker sovvnce, puolej vas uzamem za svojga moža. In grof hiter piše umest po takšn gvont, predn je b'lo drug dan opovne je bivv že tukej. In zdej je rekla: tak še ni za dvost, zdej morte še takega napravv de se bo svetu koker mesenc. In zdej hiter piše umest ta grof po tak gvont de se bo svetu koker mesenc; in barš hmal ga je spet dobivv. In zdej je princezna še nekej dnarjev dobila in reče kučari na pravv dva kvojna, in je ozela svoj gvont, in sta sedla vsak na jenga kvojna, in zdej sta tako šla koker tica po luft, zdej sta šla v druge dežeje, ker jo ni grof neč več vidu in najdu. In zdej prideta udruge deželo, in tam najdeta eno kamnito kamerco tam not deneta tisto lepo obljačilo, in tiste dva kvojna. In zdej se je napravla pravv v en slap gvont in je rekla: kučar ti tukej bod tolk cajta de jas pridem nezaj. Zdej je šla kje u ano grašino deb' jo uzal služv. Zdej pa prav ana dekla: drujga na nucamo zdej koker ano svenarico tisto b' še

nucal. Zdej je rekla: sej rada ustanem. Zdej mela je pa larfo na čjel de se ni tista sovvnčna zvezda vid'la. In je rekla tista dekla: tolk merkej de te ta mlad gospod ne bo vidu, za to ko kaka gerdo deklo vid je kar bolan. Zdej v nedelo pa gre dekla kje bla za svenarico, kje u tisto kamerco ino uzame tisto svojo larfo dvol, de se je vidla tista sovvnčna zvezda. Zdej se naprav utist gvont kse je svetu koker sovvnce. Zdej kadar ura preteče de je b'lo za ucerku jet, je sed'la na kvojna je tako šla koker tica po luft kje preko cerku. Zdej pa hiter zamerka tist grof koker je služla per nemu, in ki se ni mislu nikol uženit, zdej sje zmislu kob' jas mogu tole dobit, to bi pa useglijh uzevv, za to ko je b'la tako lepa de ni za izrečt. Zdej koker jenkert mine maša, hitro se oberne in skoči na kvojna, in ta mlad grof jo oče dobit, in kje b'la tako hitra koker tica v luft in ni jo mogu ujet. Zdej pride kje damu u kamnito kamerco, urno se slejče in da gvont kje u kamerco in kvojna. Hitro gre svoje svene opravlat kje ugrašino. Zdej je b'la pret doma koker ta grof, in jo zagleda ko je svenam nesla je jo tako barcnu uret, de je čevelj urit ustov, za to ko ni vedu de je tista princezna. Zdej drugo nedelo spet svoje žival oprav in se zasukne, gre u tisto kamnito kamerco in se naprav, uzame tist'ga kojnička in gre koker tica po luft preko cerku. In spet je vahtov tist grof tisto princezno k'ma sovvnčno zvezdu u čjel in mo je bla tako per srcu de od vesela ni vedu kaj bi počevv kob' jo bivv za svojo ženo dobivv. In zdej ona se mu hiter zmuzne noter ucerku. Ta je bivv tako žalosten za to ko ga neč ni ota počakat, zdej jo čaka spet med uratm. In princezna pride van on jo rajta oprášat od kod je doma, in se mo ni dala neč spoznat, je skočila na kvojna, je rajtala zletet koker tica po luft, in je jo vdaru z mečem kje unogo in jo ni dobivv, šla je tako po luft koker tica. Zdej pride damu in se barš slejče da kojnička in gvont not v kamnito kamerco. In hitro dene larfo na čjel de se ni vidla tista sovvnčna zvezda, in čudn se abeže tisto svojo nogo. In gre damu in doma je pa svojmo grof meso kuhala, in mo je vargla ano zlato rinko not u župo. K zdej grof tisto župo je, in ker zagleda tisto rinko noter u žup, in apráša kuharco: kdo je bivv dvons u kuhn? in prav kuharca: drug nobeden koker svenarica. Zdej prav more prit gvor h men! in prav kuharca: puol bojo pa še bolj bolan za to če vidjo kako tako gardo žensko puol so pa še bolj bolan. Ja prav vseglijh more prit gvor pa je viža van. In pride svenarica gvor hnem u cimber in opráša grof: od kod spa ti doma? je rekla: Tam ker z čevlam uret barcajo, pa čevlj urit ustane. In grof skoč izza mize in je udaru svenarico za uh, in ji je zbev v larfo dvol iz glave, in je zagledov sovvnčno zvezdo noter učjel. Ha! ha! je reku: dolg cajt sme ti za nos vodila zdej sem te pa staknu. In ročno je oblejče v grofovski gvont in zdej jo ozame h seb za mizo, in pošle po velik gospode in prav kaj se je zgodil, in puol so pa napravlj poroko de je jo ozel za ženo. Zdej je pa istorija preč.

43 ŠZ 3/21

Kristus in sv. Peter

**Križnik, Gašpar/ cca 1890/ Arhiv ISN: Gašpar Križnik,
Od treh bratov, št. 21/ AaTh 779/**

Zakaj more tako velk rištenge šuštar nosti ko hodi po kmetih šivati, žnidar pa tako malo. Ko je še Kristus po svetu hvodu je enkrat žnidarja srečov ko je lesenga človeka nesu. Kristus mo reče: kaj tako teško neseš? Žnidar reče: Boh mi je tega človeka davv de gvant delam ljudem po njem. Kristus mo reče: odrtegrj cvernato net in žjo pomeri ude ljudem, puol boš pa po nit ljudem gvont delov. Od tega cajta žnidari le znitjo merijo gvont ljudem; prej so mogli pa lesenga človeka iz sabo nositi. Ko je pa šuštarja srečov ga je oprášou: Kaj tako teško neseš? Sam hudič mi je tolk rištenge ustvaru preklet. Kristus mo reče: če ti jo <je> pa hudič ustvaru je pa le nos. Zato morjo šušтари od hiše do hiše po šterah tako teško rištengo nvost.

44 ŠZ 3/36

Od hudiča izdajnga

**Gašpar Križnik/ cca 1890/ Arhiv ISN: Gašpar Križnik,
Od treh bratov, št. 36/ Povedal Goste, Mihael/ AaTh
756 B/**

Tem na Goriškem je bivv posestnik ko je bivv strašno veliko dolžan; dolžniki so ga zmerom hodili terjati. Jenkrat je pa ševv na sprehod, na cesti ga sreče mož ino mu reče: zakaj si tako žalostn? ta mo reče: zato ko sim tolko dovžan, pa jim ne morem vernit ko nimam dnarjev, terjat me pa zmerom hodijo. In mož mu reče: če men tist daš kar se doma po hiš vala ti pa nanosim povvno kašto dnarjev. In ta reče sam pri seb': po hiš se ne more drujga valat, koker smeti al' pa metla. Zatorej reče temu možu: dam ti! In mož mo še pravi: gvor na kaštnih vratih mate nekej namalanga, tist zdej precej dolj postergejte, in pa urate široko odprete, puol vam bom vse povvno dnarjev n'coj na nvosu. In zdej gre ta posestnik damu in vse tako priprav, kaštne urate odpre, in potlej si še spovvne, ko zamerka božjo podobo gvor na uratih, de mu je reku tisto dvol postergati in je jo postrgov koker mo je reku. In puolej je b'la pa noč je ševv pa spat; ko zjutrej ustane gre gledat če je na nvosu dnarje al' ne. In ko pride v kašto zamerka povvno dnarjev in se začudi in pravi: zdej bom pa že poplačev kar sem dovžan. Puolej je poklicov vse doužnike in jim je vse plačov kar je bivv dovžan. Puotlej je dobro birtvovv, in ko je domačo reč uorengo spravv se je spovvnu kdo je bivv tist kse je po hiš valov de njegov majhni sin; in zdej prav sam per seb: zdej sem ga pa že izdav hudiču! oh! kaj bo pa zdej? Oče je bivv zlo žalosten posebno kader ga je postvov; in ko je fant malo zrasel ga je v klošter davv ušolo. In čez en mesenc je ševv fant damu na ukance, in ko voče fantu kroh reže je bivv žalosten. Fant gleda očeta zakaj so uselej žalostn ko mo kroh režejo, on meni de so mo kruha fovš in de se jim ga škoda zdi, ko jem neč ne delam. In ko fant gre nazaj v šola zdej je pa povedov mnihu kako so voče žalosten kader mo kroh režejo. Manh mo reče: rec učetu de

ti morjo povedat zakaj so tako žalostn kader ti kroh režejo in reci de te ne bo več na ukance, potlej ti bojo že povedali. In zdej gre fant vdrugeč na ukance, in ko mo oče zopet kroh reže je bivv silno žalosten in sina pogleduje. Sin začne očeta trucat deb' mo povedal zakaj de je žalosten kader mo kroh reže. Oče mo nč prov rad ne pove sin zopet reče: marebit mi kroh tako teško dajate, če ne poveste zakaj ste tako žalostn me ne bo več na ukance. Zdej mo voče pove: Zato sim tako žalostn ko sim tebe hudiču izdavv, tako mi je blo hudo tolk sem bivv dovžan, de sem mislu vsa moja kmetija pojde na kant in potlej sem pa šovv na sprehod me je pa srečov an mož in me je aprašov zakaj s tako žalostn? Sem mo pa reku: Za kaj b' nabijv ko bo kmalo vse moje imetje predan ko sem tolk dovžan in tist mož mi prav: če men tist daš kar se zdej po tvoj hiš vala t' pa nanosem povvno kašto dnarjev. Jas sem pa reku le nanosi jih, s se pa glih ti tačas valov po kleh in sem pa tebe izdav hudiču in zdej ne vem kedaj pride po te. Sin gre zopet žalostn v klošter in vse to mnihu pove. Manih mo reče: zdej pa neč drugja ni zastrit koker v Rim morš jet h papežu. In fant se perprav na pot. Manih mo dajo še mnišk štek de se opaše, za to ko so se že bali za njega deb' ga ne po potu ne ozevv, in mo še rečejo: zdej pa kar ročno pejd proti Rimu, če si pred tam bolj je.

In zdej gre fant naglo proti Rimu in se mo pridruži dvanajst ravbarjev in mo rečejo: »Kam greš? jim reče: V Rim h papežu. In ravbari rečejo boma pa šli ukop mi gremo pa tudi v Rim. Zdej ko pridejo v Rim grejo ravbari narpret h papežu <h> spovd, in papež jem naložijo tako pokoro de morjo vsi v razbeleno peč jet če očjo de jim bvojo greh odpušen. Zdej gre fant h papežu, in ga oprášajo kaj boš pa ti povedov ko si še tako mlat? fant reče: paršu sem h Vam kob mi molj pomagat moj voče so me hudim izdali, in neč ne vem, kdaj bo paršu po me. Papež pravjo se bo že pomagal, z božjo pomočjo: in zdej mo rečejo: zdej k' bote s tem dvanajstem ravbarjam šli damu, in jest ti bom ano tronpeto daw de kader bote paršli not v boršt <boš> v njo zatrobu in mo še en kratek štek dajo vroke, in pod klobuk mo pa denejo sveto hostijo, in reko: pa ne smeš več pogledati kaj imaš na glav, in ravbari pa dajo an mejhn zvonc in rečejo: Zdej pa pejte vsi ukop koker za abhajilam in ko bote not v en boršt paršli tam vto trompeto zapiskej, in potlej bo paršlo vse povno teh hudih iz pakla; in potlej zavpi: ker ima moj balet? Potlej če se ne bo nobedn oglasu udrugič zatrob in zopet upi: ker ima moj balet? Če se spet nobeden ne oglas pa otreke zatrob, bo paršlo spet vse povno hudih duhov iz pakla in zopet zavpi: ker ima moj balet? In ker se bo oglasu rec de nej ga da sam, puolej ga udari s tem štrikam in puol ti bo pa daw balet, in fant je vse natanko poslušov kar so mo papež pravili. In zdej grejo vsi okop iz Rima in zvenklajo zvončkam in molijo po pot koker deb' za svetem obhajilam šli. In ko pridejo v veliko gmajno zatrobi de se je skorej po vsem svet slišalo, in zdej je vse čarno hudih duhov kob bi b'li iz zemlje zrasli. In fant zavpije: ker ima moj balet? usak prav: jest ga nimam! jest ga nimam! In puolej vsi duhovi zinejo. In fant udrugo zatrobi de se je kar svet stresu in tudi v drugo pride vse povno hudih duhov in fant zopet zavpije: ker ima moj balet? hudi duhov pa: jest ga nimam! jest ga nimam! In so

spet vsi zinlj. In fant vtreke zatrobu, de se je kar svet pogugov, in spet vse povno pride hudih duhov, in zavpije: ker ima moj balet? Hudi duhovi vpijejo: jest ga nimam! jest ga nimam! In preko zadnim še en šantov pride in prav: jest ga mam! In fant mo reče: dej ga sam! In hudič reče: ne dam ga! In zdej ga fant s tistem štrikam udari hudič začne vpiti: ojoj! ojoj! ojoj! na! na! na! balet in pa nikar me s tem čudnim štrikam ne tep, in hudič mo varže kje balet, in fant ga pobere, in hudič se še enkrat nazaj oberne in prav fantu: še tri dni je mankalo de nisem po te paršu, in ko si mi ti fant to naredu, de te nisem mogu ozet, nekej ti pa vander lahko nardim, ti bom tudi naredu: tadej ko boš nova mašo začevv pet ti bom naredu de boš pardnu vpričo vseh duhovnov in drugih ljudi na vas glas, tako de set bojo vsi ljudje po cerku smejal, de te bo sram in ti nekaj sramote strim. Ko to izgovori zgine. In potlej grejo proti eni apnenci in ko do ne pridejo grejo ravbari not koker jim je blo naložen, če očjo bit zveličan. In ko not poskačejo, se beli golobci proti nebesam zleteli iz apnence.

In zdej gre fant h mnihu in učeniku, in mo pove kako je hvodu v Rim in nazaj, in mo še reče: papež so mi nekaj pod klobuk djali in rekli de ne smem sam klabuka dvol uzet. Manih mo klobuk dvol vzamejo in zamerkajo sveto hostijo in jo vzamejo ven. In fant se je zdej dvobro učivv, kje jemu dvobro glavo, se je nauču vse in puol je nova mašo pevv, in zdej ko je nova mašo začev pet upričo vseh duhovnov in zdej je na vas glas pardnu, de se je po vse crkvi čutil; duhovni in drugi ljudje so se mo tako nasmejale de ga je b'lo sram, koker mo je hudič zažugov. Ko je nova maša mnila so anga obsedenga perpelal deb' b'li duhovni hudiča iz njega zgnali, pa nobedn ga ni mogu in na zadne še novo mašnik reče: jest ti zapovem pejd van! in se oglesi hudič noter v nem: ti pa! ti pa! ti si še nedovžen te drugi so vsi že grešili! in ko to izgovori gre ven glih tist šantov hudič, ko je novamašnik rešen bivv od njega, in hudič je drugja mislu dobit, pa mo je spodletel.

45 ŠZ 8/146

Hudiču se ni zapišati

Ferlan, Ivan/ cca 1877/ Poljane/ Arhiv ISN:
Wiesthalerjeva dijaška zbirka/ AaTh 812 + H 963/

Živeli so nekdam trije bratje bili so vsi trije dijaki eden iz VIII., drugi iz VII. in tretji iz VI. šole. Enkrat so se šli po gozdu sprehajat, grede so se menili, kaj hočejo storiti, ker jim je denarja zmanjkalo. Najstareji reče: »Denarja nimamo, veste jaz vam bom prav svetoval, veste kaj hudiču se zapišimo!« Zamišljeni gredo dalje, kar se vstopi prednje lovec in jih vpraša, ako so še tiste misli, kakor so bili poprej, odgovore mu »Še.« On jim (pa) reče: »Tukaj imate jamo v kterej boste dobivali denarja kolikor ga bodete potrebovali za celo leto. Kadar pa leto preteče, vam bodem dal tri uganjke, ako je boste uganili bodete prosti, ako pa ne, bodem vse tri vzel. Vsi so bili pri volji in so se zapisali hudiču v lovski obleki. Stareja dva sta celo leto pila, in jedla in dobro živela. Najmlajši pa je vedno k Materi božji molil, in jo prosil, da bi mu razodela uganke, ktere bo jim hudič zastavil.

Neko noč se mu je sanjalo, da naj gre v gozd k najvisokejšemu hrastu, tam bo zvedel uganke. Stori, kakor se mu je sanjalo, gre v gozd in zleze v hrast (bil je namreč votel). Kar prifrčejo trije krokarji bili so hudiči. Prvi spregovori: »Jaz imam tri dijake, ki jih bom jutri vzel, ako mi treh reči ne ugamejo. Naredil bodem namreč iz konjskih nog podstavo za mizo, iz konjskih reber plošo za mizo in na mizo bom postavil vrč iz konjske glave in gotovo ne bode nobeden uganil kaj da je to.« Zdaj reče drugi: »Jaz sem se pa zmenil z zidarjem, ki zida cerkev, da jo ne bode v enem letu sezidal, in ako jo ne sezida ga bom vzel pa kar po dnevi naredi mu po noči poderem; ko bi pa on to vedel in šel na goro Sida in iz studenca, ki izvira na tej gori vzel štiri kamne in v vsaki ogel enega vtaknil, bi ne mogel več podirati.« Tretji pa pravi: »Jaz pa imam princezno, ki je po dnevi zdrava, po noči jo pa jaz mučim, ko bi šla na goro Sida, in bi kozarec studenca izpila, bi ne mogel več jo mučiti, sicer jo bom pa čez mesec dni vzel.« Ko so hudiči to povedali so zleteli, dijak je pa šel domu, bratoma pa ni ničesar povedal. Leto je prešlo. Bratje gredo v gozd uganjke uganjevat. Ko pridejo v sredo gozda postavi hudič prednje zgoraj omenjene reči in vpraša prvega brata: »Iz česa je podlaga pri mizi?« Pa nikakor ni mogel uganiti. Potem vpraša drugega brata: »Iz česa je ploša pri mizi?« Tudi ta ni uganil. Slednjič reče najmlajšemu, ako pa ti ugameš iz česa je ta vrč, ki na mizi stoji, bodete vsi trije rešeni. Najmlajši odgovori: A a to je konjska glava. Hudič jezen, da mu je upanje po vodi splavalo, popade vrč, ga vrže ob tla, vrč se spremeni v konjsko glavo. Potem ga vpraša iz česa je podlaga pri mizi, on mu odgovori, da so to konjske noge. Vtretjič ga vpraša: »Iz česa je ploša pri mizi?« On mu odgovori, da so to konjska rebra. Hudič popade vso mizo in jo vrže na tla, in glej miza se spremeni v konjska rebra in noge. Vsi bratje so bili rešeni. Hudič pa jezno zagrmí: »Z dijaki se nikar nobeden ne pečaj, dijaki so sami lumpi.« pri teh besedah se hudič v zemljo vdrl. Potem se mladi brat poda k princezini, in jej reče: »Jaz vas pa lahko ozdravim. Ona mu je odgovorila: »Ako me ozdraviš, vzamem te za moža. Zdaj gre on po kozarec vode na goro Sida in jej da piti. Ko je bila ozdravljena hotla ga je za moža vzeti, on je pa rekel, da bode šel še nekoliko po svetu. Od princezine gre naravnost k zidarju, in mu pove, kaj da mora storiti, da bo lahko cerkev zidal, zidar mu je bil zelo hvaležen in mu je postavil krasen spomenik. Potem se vrne nazaj k princezinji, kjer se je oženil, bilo je veselo ženitovanje, tudi mene so povabili, pa zavoljo deževnega vremena nisem mogel iti. Princezina in nje mož pa še zdaj živita, ako še nista vmrla!!

46 ŠZ 8/156

Prekanjeni kmet

Lenasi, Paul/ cca 1880/ Arhiv ISN: Wiesthalerjeva
dijaška zbirka/ AaTh 1194*/

Živel je nekdam kmet kateremu je nek bogat gospod za malo denarja kopanje grabnov čez dal. Ko je denar imel je imel veliko delavcev, ko so pa delavci vidili, da mu denarja

primanjkuje mu ni hotel nihče delati. Tedaj se sam na delo poda in začne kopati, ko pa vidi, da mu delo ne gre spod rok zažene jezen lopato od sebe in zaupije: »Hudič naj vse vzame.« Komaj to izreče že stoji mož pred njim kateri pravi: »Kaj hočeš, kmet odgovori: Pomagaj mi pri delu.« Hudič pravi: »Če mi daš tvojo hčer za ženo pa ti bom vse naredil kar boš hotel in bom toliko časa delal dokler boš kaj dela imel in če mi boš kaj tacega narediti ukazal, kar ne bom znal boš lahko svojo hčer obderžal.« Kmet je bil zadovoljen in ukaže hudiču kopati. Hudič pa vse tako izverstno naredi da je kmeta začelo skrbeti, vendar ga je veselilo ker je videl kako se njegovo premoženje bolj in bolj množi. Kmalo je začelo kmetu dela za hudiča primanjkovati in mislil je cele noči kaj bi dal hudiču delati. Nekega dne si nekaj posebnega zmisli namreč: On vzame vrečo s pšenico gre k luknji skoz katero se seno meče, strese pšenico skoz luknjo na tla nastavi vrečo pri luknji in reče hudiču: »Vzemi senene vile in verži z njimi tole pšenico gori v vrečo.« Hudič vzame vile drega v kup pšenice pa ne more neč verčiti v vrečo, in ker ni mogel nič opraviti verže vile proč in zaupije: Zdaj si me dobil drugič me pa več ne boš. Kmet je bil zelo vesel da se je hudiča znebil, in ker ga je hči prosila da bi ji se dopustil omožiti z nekim pridnim in delavnim gospodarjem ji z veseljem privoli. In začeli so se pripravljati na ženitev in tudi kmet pošlje v bližnje mesto po krojača kateri je, kakor se je govorilo, naj bolje delati znal. Ko hudič zve da je kmet po krojača poslal gre k krojaču in mu pravi: Jaz vem da so pote poslali in jaz ti dam hudičke v škatli, kateri znajo prav dobro šivati, samo reči jim ne smeš: Hudič vas vzemi. Ko bo treba h kmetu iti ne smeš jih z sabo vzeti ko tje prideš tako naredi da bo hči po nje šla, zakaj jaz vem da bo odperla in ker jim dela ne bo mogla dati jo bodo rastergali in tako se bom maščeval. Ko, tedaj krojač k kmetu pride reče proti družini: Škatlo brez katere ne morem delati sem doma pozabil, ko hči to sliši reče proti krojaču: Jaz grem že tako v mesto dajte mi ključ povejte mi kje imate škatlo in prinesla vam jo bodem. Krojač ji da ključ in ji pove kje ima škatlo. Ko hči proč gre ji krojač reče: »Pa tudi ključek mi prinesi kateri je zraven škatle, da bom lahko škatlo odperl.« Ko v mesto pride in ko svoje reči opravi gre še v krojačevo stanovanje vzame škatlo in gre proti domu po poti ktera skoz gozd pelje da bi pred domu prišla. Kar naenkrat zasliši cvilenje v škatli in bila je zelo radovedna kaj je v škatli, gleda skoz ključavnico pa nič ne vidi vtakne ključ v ključavnico in počasi odklene. Prav malo odpre in hoče skoz špranjo pogledati pa pritej priči se vratca odpro in iz škatle skoči dvanajst kosmatih černih hudičkov kateri iz vsega gerla upijejo: »Mojsterca dela, dela«. Ona se ne pomišlja dolgo in reče: »Iznosite vse igle na en kup. «Hudički so bili zadovoljni in začeli so igle na kup nositi. Ko so že velik kup naredili jim reče: »Zlezite na kup in poskočite vsi naenkrat v škatlo. Hudički na kup zlezejo in ko so vsi v škatlo poskočili zapre škatlo in gre dalje, ko domu pride se krojač zelo začudi, ko vidi, da je hči zdrava nazaj prišla. In ker krojaču ni bilo treba šivati in ker so mu hudički šivali se je zelo napil in je šel zvečer ves piajn proti domu. Po poti se mu po nesreči škatla ktero je zakleniti pozabil, odpre. Hudički poskačejo ven in začno vpiti:

»Mojster dela, dela«. Krojač jim reče znosite veliko kamnja na en kup, in ker bi rad hudičke nazaj dobil se vleže na tla in jih čaka, pa med tem zaspi. Ko ga hudički zbude in začno vpiti, zaupije jezno: »Hudič vas vzemi«, komaj to izgovori ga hudički zgrabijo in ga začno po kupu, ktereга so naredili, vlačiti dokler ne umrje. Ko ga raztergajo hudički vse popuste in se k hudiču nazaj povrnejo s sklepom se nikdar več na ta svet prikazati. Od tistega časa je imel kmet mir, in njegova hči je srečno s svojim možem živela.

47 ŠZ 8/163

Trije sinovi

**Mali, Anton/ cca 1880/ Šmartno pri Kamniku/ Arhiv
ISN: Wiesthalerjeva dijaška zbirka/ AaTh 530/**

Nek oče je imel tri sinove, ker je imel pa malo premoženja jim je rekel, da naj si grejo sami kruha služiti. Naj starejši je šel prvi služiti, ko je šel po poti pride do neke grajščine, ki je gospod skoz okno gledal in vpraša gospod fantiča kam da gre, on mu odgovori službe grem iskat, pojdi gori reče gospod se bova midva pomenila. Deček je šel k gospodu in gospod mu je rekel vsak dan ti bom dal 100 goldinarjev ako boš mojih 100 krav za vodo pasel; fantič mu je obljubil, da bo vse krave pasel. Drugi dan je gnal krave pa mu je všla ena čez vodo, ker je bila voda zelo velika si ni upal po njo iti. Ko je zvečer krave domu prignal jih je bilo samo 99. Gospod razserden reče poberi se potepuh od koder si prišel in mu ni nič plačila dal. Tretji dan je šel mlajši sin službe iskat, tudi ta je šel po tej poti in je prišel do grajščine in ga je gospod tako vprašal kakor poprejšnega toda da boš boljši, kakor včerajšni; torej bom tudi tebi 100 gold. vsak dan dal da boš 100 krav pasel tudi ta mu obljubi. Četrti dan žene krave pa tudi temu je všla čez vodo in ni zmožel po njo iti. Zvečer prižene samo 99 krav ga tudi gospod od sebe spodi. Peti dan je prišel naj mlajši sin do grajščine in sta se z gospodom ravno tako pogodila kakor z unimdvema. Pervi dan je gnal krave po cesti in se je vsedil na kravo in je šel na travnik. Krave so se rade pasle ki so bile zelo lačne ki sta jih prednja dva zmiraj po cesti gonila. Zvečer je gnal krave domu in jih je bilo 100 kakor jih je gnal in so bile zelo site; gospod reče ta pa že bo je vse krave domu prignal. Drugo jutro je gnal krave in zopet na travnik, na travniku je bil hlev v katerem so bili trije konji, ko je prišel skoz prve vrata in je prišel do lepega rujavega konja in mu reče tukaj imaš to škrlatasto opravo in škrlatasto obleko in vsedi se name da se malo sprehodim in napijem; celi dan je jahal konja. Zvečer je gnal krave vse domu. Tretji dan je gnal že spet krave na travnik. Gre zopet v hlev skozi prve vrata in mu reče prvi pojdi skozi te vrata in je šel, prjšel je do lepega belega konja in mu reče tukaj imaš to sreberno opravo in sreberno oblačilo in pojdiva se malo sprehodit in ga je tudi celi dan jahal, zvečer je djal konja v hlev in potem je vse krave domu gnal. Četrti dan je že zopet gnal krave in je šel v hlev k tretjemu konju, ki je bil prav lepo rumen, konj reče tukaj imaš zlato opravo in zlato oblačilo, osedlaj me in napravi se v to oblačilo

in pojdiva se sprehodit. Zvečer izsedla konja in se sleče potem pa žene vse krave domu.

Ko peti dan žene krave zjutraj je zvedel, da je gospodo vojska napovedana, ko pride v hlev do prvega konja mu reče vsedlaj me v to škrlatasto opravo in to škrlatasto oblačilo se obleci da greva tvojemu gospodu napomoč, ki ga sovražniki zelo stiskajo, kar hitro gresta in pobije pastir s sablo skoraj vse sovražnike, gospod to vidivši je hotel temu mladenču povermit ga pelje domu med 16. vojaki 4 so bili spredaj 4. na desni 4 <na> levi strani 4 zadaj. Ko vidi mladenč da se bo dal vpoznati, ako ne uide, vdari konja in je skočil čez vse sprednje vojake. Ko mladenč v hlev pride se isleče in konja izsedla in potem žene krave domu, gospa pride naprot, ter reče fantičku, danes bi bil moj gospod premagan od sovražnikov, ako bi mu ne bil prišel nek lep v škrlatu oblečen deček napomoč z škrlatom oblečenim konjem. Gospod ga je hotel domu pripeljati, da bi mu bil povrnol ta mu je pa ušel, e kaj mi boš to pravila kruha mi daj jaz sem lačen.

Že zopet drugi dan žene krave na pašo in gre k drugemu konju in ta konj mu reče tukaj imaš sreberno opravo in sreberno oblačilo in pojdiva tvojemu gospodu napomoč, danes ga še hujši sovražniki oblegujeje kakor so ga včeraj oblegovali, pojdiva ga rešit! hitro ga pojdiva rešit. Kako je začel ta mladenč s sablo tolč, da je skor vse sovražnike pobil. Ko je vse potolkil mu je hotel <gospod> za njegovo milost povrnit, ga je hotel domu peljati, djal ga je med cel škadron vojakov, peljali so ga kakor najhujšiga hudodelnika, vidi da mora zdaj uteči če ne se bo moral dati spoznati, buti konja in je všel. Ko je že zopet krave domu prignal, mu pride gospa naprot in mu reče, danes je bil moj gospod še hujši stiskan in mu je prišel še lepši mladenč s sreberno opravo in obleko na pomoč je prav sovražnike s sablo potolkel. Kaj mi boš to pravila kruha kruha mi daj jaz sem že lačen. Ko je tretji dan že zopet krave past gnal in že zopet je bila gospodu vojska napovedana. Ko je prišel v hlev k tretjemu konju in ta mu reče tukaj imaš to zlato opravo in zlato oblačilo tukaj me osedlaj in obleci se v to oblačilo; pojdiva tvojemu gospodu na pomoč, če ne bo gotovo premagan. Kar hitro sta šla in sta vse potolkla, da ni bilo nobenega več sovražnikov. Grof zelo vesel, je hotel saj temu povrniti za toliko milost, ga dene med vse vojake kolikor jih je še imel. Ko so že daleč po poti šli, bližal se je že grofov dom ta vdari konja in je preskočil predne vojake, nek vojak ga je v stegno s sablo butil, da mu je hlače predrl in ter ga tako v stegno sunil da mu je kri tekla, ta gre v hlev razsedla konja ter se izleče svojo zlato obleko, potem je pa gnal krave domu že zopet mu pride gospa naprot, mu pove da je bil <gospod> še hujši kakor včeraj oblegovan, pa mu je prišel lep v zlati obleki napravljen <mladenč na pomoč> ter je vse sovražnike pobil, gospod mu je hotel povrnit pa je ravno tako ušel kakor sta una dva, eden izmed vojakov ga je pa v stegno sunil, da mu je kri tekla, kaj mi to praviš kruha mi daj, jaz sem lačen, ko je pa pastir naprej šel je šantal, gospa mu reče, kaj ti je da šantaš, e trn se mi je v nogo usadil pa bo kmalu boljše, pojdi k zdravniku da te obeže, e jutri bom pa že dober. Drugi dan je pa zopet krave na pašo gnal, kmalu

potem sta šla grof in njegova gospa na sprehod že oddaleč sta zagledala tistega fantiča na enem konju je sedel druga dva je pa okoli sebe imel kmalu sta tudi zagledala hlače rastergane in sta spoznala, da je pastir hodil pomagat gospodu kar hitro sta šla domu sta kočijo napregla ter sta šla po pastirja krave je pa pustil na travniku, se vsede na voz ter so se peljali domu jaz sem moral pa krave domu gonit. Pastir se je zaročil z grofovo hčerjo ter je bilo veselo ženitvanje, jaz sem prišel v kuhno so mi te preplete babe dale za lon iz fingreta jest in iz rešeta pit, pa to še ni blo zadost so me še v štuk nabasali, ter v luft spustili, da sem tukaj sem padel, pa ne znam nič več domu.

48 ŠZ 7/217,1

Škrat

**Peterlin, Fran-Sreboški/ 1870/ okolica Lašč in Ribnice/
Arhiv ISN: Povédke slovenskega naroda / AaTh 756
B/**

V necem kraji sta živela dva brata; eden je bil bogat, a brez otrok; drugi je bil zelo reven, a imel je kup lačnih in strganih otrok. Necega dne gre revni brat v krčmo, ter ga poliček za poličkom ljuka. Baha se, da ima veliko več premoženja, kakor njegovi brat, da mu smejo brez straha dajati na upanje, kolikor bi hotel. Celi dan je tako v krčmi preživel, otroci doma pak so lačni šli spat. Ko opolnoči domu prikrevsa, se precej spravi na posteljo spat k ženi. Žena ga nič ne ogovori, dela se, kokr bi spala. Zjutrej, ko se zbudita, mu reče: »Glej, dragi moj mož! - kaj ti pomaga, da si včeraj celi dan bil v gostilnici; danes te bo pak na dve viži glava bolela: prvič te bo glava bolela, ker si včerej preveč pil; drugič te bo glava bolela, ker ne boš imel danes kej jesti!«

Možu so bile te pohlevne pak resnične besede njegove žene kot pšica, ki človeku predere srce. Ves prepaden gre po necem samotnem potu, čes, da bi si vmislil kaj mu je sedej početi. Ko še v bolj samoten krey pride, sreča ga neki gospod in ga vpraša, kaj mu je, da se tako žalostno drži. Kmet mu vse natanko pové, in gospod reče: »Lahko se vam pomaga, ako mi daste tisto, za kar ne veste, da imate doma, - in tisto bom šele čez 20 let vzel, - vam dam denarjev kolikor jih potrebujete ali kolikor jih boste mogli trikrat domu nesti. Če ste take volje, narediva pismo.« Kmet si misli: »Kaj pak hočem, mar bom denarje imel« - in podpiše pismo. Res je denarjev trikrat komej domu nesel.

Žena ga doma povpraša: »Kje si dobil denarje?« Mož jo pak zavrne: »E, kaj te to skrbi, sej ti nima biti nič mar!« Nejevoljna zavpije žena: »Ne pak, ki bi kej hudega zaklabuštral! Brž mi povedi, kje si dobil denarje, da ne bomo zarad tega kej opraviti imeli z gosposko. Mož jo tolaži in brez ovinkov pové, da je necemu gospodu, ki bi najbrž škrat bil, prodal tisto, za kar ne ve, da ima doma. Vsa prestrašena na to, zavpije žena: »Za Božjo voljo! - jaz sem noseča, pak ti nisem še povedala; zato nisi vedil kaj imaš doma. Bogu se usmili! - otroka si prodal v mojem telesu. Zgubljen je! - oh, kaj nam bo početi!«

Ko se otrok porodi, so stariši tiho premišljali njegovo

smrt v 20. letu. Rojstvo tega sina jima je prineslo več žalosti, kakor so njima prinesle rojstva vseh drugih otrok veselja. Ko sin izraste, so se očetu vselej utrnile solze v očeh, kadar je pogledal svojega prodanega sina; večkrat se je tudi izjokal, ko sta sama bila v hiši. Necega dne ga povpraša fantič: »Čemu se jokate nad menoj? Morde nisem vaš sin, kakor so drugi otroci naši. - Brž mi povejte, čemu se jokate!« - Na to reče oče: »E, tako, kaj ti bom pravil!« Ker je bil sin ravno na praznike iz šole prišel domu, hoče precej spet iti od doma, če mu oče noče povedati zakaj se tolikokrat joka nad njim. Oče mu povedati noče, in sin ostane mož beseda, ter gre od doma; - čez nekoliko let pak zopet nazaj pride. Čvrst mladenič stoji v hiši in čaka očeta, kateri se zopet precej zjoka, ko ga zagleda. Zdej ga mladenič jako na vse viže sili, da mu more povedati, zakaj se joka. Sin ob enem tudi pové, da je sam se za duhovna izšolal. Na to mu oče vendar pove, da ga je prodal škratu še v materinem telesu. Študent pak reče: »Zakaj mi niste pak vže popred tega povedali, da bi se bil rešil, dokljer sim še tiste bukve imel. Zdej pak tudi bodite brez skrbi za me, ker jaz grem se precej rešiti, in do tedaj me ne boste videli več!« Mladenič gre od očeta naravnost k učniku, kterega povpraša, kaj mu je storiti, da bi se rešil vražje oblasti, kterej ga je oče prodal. Učenik mu veli papeža povprašati za svet. Študent gre precej v Rim k papežu, kteremu natenko razloži svojo reč. Sv. oče mu velijo, naj gre v pekel in se izbriše, ali pak tirja tamkej pismo nazaj. Povedo mu tudi, da predno dojde na polje pri bližnjemu gojzdu, tam je beli grad, v kterem prebiva glavar razbojnikov, ki lahko pové, kje je pekel. Mladenič ponižno zahvali za dobri svet, se poslovli in gre dalje svojo pot.

Kmalu potem pride do enega gradu, v kterega gre notri, da bi se malo okrepčal. Na pragu ga sprejme neka mlada deklica, ki ga vpraša, kaj želi. Mladenič odgovori: »Lačen in žejin sim: dej mi kej jesti in piti!« Deklica obojega prinese zelo urno, a vsake reči jako malo, zraven ga pak še opominja, naj hitro jé in pije, ker zdej zdej bodo prišli razbojniki. Kadar pojé, ga pelje deklica v skrit krey, ter mu pové, da bi ga drugače utegnili razbojniki umoriti, ker tudi njo so ukradli in zdej vsaki čas čaka smrti.

Na to pride tolovajski poglavar domu, in precej, ko čez prag stopi, vpraša: »Kdo je tukej? Tukej po žegnih smrdi!« Deklica odgovori: »E, en fant je bil, pak je vže proč šel. Grem pogledati, morebiti ga dobim še kje na česti.« Zdej gre deklica ponj in ga pripelje v izbo. Glavar ga vpraša: »Kaj iščeš ti tukel?« Mladenič odgovori: »Rad bi prišel v pekel, da bi dobil moje pismo, kjer sem zapisan, da me je bil moj oče prodal v pekel, ko sem bil še v materinem telesu. Ker pak za pekel ne vem, vas prosem, če kej veste vi zanj, povejte mi!« Tolovaj si misli med tem: »Če se vže za nedolžnega vrti tako huda, kaj bo pak še le z menoj, ki sem prelil toliko nedolžne krvi!« Obrne se tedej k mladenču in mu reče: »Pojdi čez ta gojzd in prideš na ravno polje, ki se ti bo zdelo globoko morje, á še čevljev si ne boš zmočil. Ko prideš do sredi polja, potrkaj, in odprl se ti bo pekel; - v peklu pak tirjaj pismo nazaj. Vendar ne pozabi še povprašati, kakošno trpljenje čaka mene!«

Mladenič odide čez gojzd na ravno polje, ki se mu vidi

široko morje, á ko notri stopi si še čevljev ni zmočil. V sredi potrka, in Lucifer pride ven. Ko ga Lucifer zagleda, se raztogoti nad njim in razkačen na vse grlo zakriči: »Ti pozemeljski črv, kaj nam nadlego delaš!« Mladenič pogumno odgovori: »Pismo hočem imeti nazaj, v katerem sem zapisan, da me je moj oče še v materinem telesu vam prodal!« Lucifer se na to zadere: »Jaz nič ne vem zanj, tukej ga ni; a tudi ni res, da bi te bil prodal. - »Jaz ga pak hočem imeti!« zatepta fant. Na to Lucifer skliče vse iz pekla in jih povpraša, če kdo ve za tisto pismo; á nobeden ni vedel zanj. Na to se obrne Lucifer k mladenču in mu reče: »No zdej menda vender vidiš, da ni nič. Ko bi mi smeli tako delati, koliko duš bi vže imeli v peklu!« Mladenič pak se s tem ne da potolažiti, ampak zmirej resno tirja pismo nazaj. Nevoljin Lucifer zavpije: »Kdor ima tisto pismo, naj ga da nazaj, če ne bo moral iti na 'ravbar - Martinovo posteljo' spat!« Brž se oglasi eden in vrže pismo nazaj. - Mladenič gre s pismom pred uni grad, ter zavpije pod oknom: »O Martin za vas je taka postelja pripravljena v peklu, da sam hudič ni hotel iti na njo ležat, rajši mi je dal moje pismo nazaj!« Tolovaj gre koj iz grada in za mladenčem, ter mu reče: »Pred ne grem od tebe, da stopiš v duhovski stan in potem me boš moral spovedati!«

Ko je bil mladenič posvečen za duhovnega, ga je tudi spovedal in obhajal, potem pak mu je rekel: »Za pokoro pak vzamite ta kolec, in ga nesite na pusto goro, kjer drevesa ne rasto in rožice ne cveto; - tamkej kol v zemljo zasadite, zraven njega doli pokljeknite in tako dolgo molite, da bo iz tega kola drevo, ter bo to drevo sad rodilo: - takrat bodo vaši grehu spokorjeni!«

Grešnik vzame kolec, ga nese na strmo goro, kjer drevesa ne rasto, rožice ne cveto in ptički ne čvrlo: - tam ga zapiči v črno zemljo ter pokljekne zraven na skalo sivo. Čez pet let pridejo duhovni gospodje na tisto goro, in jabelko - poprejšni kolec - je vže zelenelo. Ko je vže osmo leto po spovedi preteklo, - tri leta po tem, - so spet prišli ti gospodje gori na sprehod. Začeli so lepe jabelka trgati. Ko so vse potrgali, je poleg drevesa iz prstenega z mahom obraščenega kupčika zletel bel golobec proti nebu in za njim so šle vse jabelka.

Pravijo, da so te jabelka bile duše tistih, ki jih je bil ta razbojnik vmoril, ktere pak se niso bile še spokorile za svoje grehe, in sedež rešene po pokori njih ubijalca so ž njim šle v nebo.

49 ŠZ 7/217,10

Coperniki

**Peterlin, Fran-Sreboški/ 1870/ okolica Lašč in Ribnice/
Arhiv ISN: Povédke slovenskega naroda / AaTh 313/**

Šel je nekdo po svetu iskati službe. Pride do enega gradu in zaprosi službe. Grajščak ga vzame za hlapca in mu obljubi veliko plačilo, če bo vse storil po njegovi volji. Pove mu pak, da ga prej ne bo pustil iz službe, da bo raztrgal prve čevlje, ki mu jih bo on napravil. Napravi mu pak železne čevlje, in reče: »Dokljer tih čevljev ne raztrgaš, si v moji oblasti!«

Mladenča je zeló skrbelo, kako bo raztrgal te čevlje.

Kmalo potem gre gospod od domi, - in hčerka njegova stopi k mladenču, ter mu pové, da je v copernikovi oblasti. »Ni se ti pak zavoljo tega treba nič bati« - reče deklica - »jaz bom za te skrbela, ker si ti meni jako všeč in te skorej vže v srcu ljubim. Čevlje boš kmali raztrgal, če vsaki dan svojo vodo na nje spustiš á nikar ne pozabi dan na dan to zjutrej na tešče storiti.« Mladenič jo zahvali za svet in stori tako. - Res je bil kmalo strgal čevlje, rujavica jih je bila snedla. Pove in pokaže to coperniku, ter tirja pogojeno plačilo; a copernik mu noče nič dati in ga tudi ne spustiti iz službe, marveč si še eno zvijačo zmisli in reče mladenču: »Ne pustim te od sebe in ti ne dam plače, če ne okopaš planjave, kjer je sedež pesek in ne raste nobena zelenjad, in če ne požanješ na nji danes do večera zrele pšenice, te ne pustim od sebe, ampak zmirej boš moral biti moj suženj. Ako pak to storiš ti bom dal mojo hčer za ženo.« - Žalostno gre mladenič na planjavo in obupano koplje od jutra do poldne, potem poškrupi z vodo peščenino, ter vseje pšenice po planjavi in čaka, kdaj bo skalila. Ura je vže tri odbila, á še nobena kal ni pognala iz zemlje. Obupano in trepetaje stoji mladenič na pusti planjavi, kar se prikaže devica, ki ga potolaži, ter mu da ljulke in prahu s smetmi namešanega, pak mu reče: »Posej to po planjavi in zvečer boš žel zrelo pšenico!« Mladenič jo sluša, ter stori tako. Kmalo je pšenica pognala kali, očitvidno je rastla, in predno je šlo solnce za goro, dozori pšenica. Mladenič jo požanje, zveže v snopke in pokaže coperniku, kteremu se je precej malo dozdevalo, da mora tukej pomagati njegova hči; reče tedej: »Hčer mojo si zaslužil, á sedež moraš še za ženitovanski obed preskrbeti; zato moraš pak v 6 urah za 20 oseb pripraviti srebrnih žlic, vilic in nožev, pridelano pšenico smleti, iz nje speči kruha in pripraviti jedila za ženitovanski obed.« - Mladeniča je to tudi jako skrbelo, á kmalo mu to skrb odvzame hči copernikova in sedež njegova neveta, ker v enem hipu naredi s coperniško močjo, da je vse to bilo pripravljeno, kar je oče copernik tirjal za ženitovanski obéd.

Ko se je copernik prepričal, da je vse storjeno po njegovem ukazu, je dovolil, da se smeta mladenič in njegova hči poročiti, in precej na to je bila poroka ter ženitovanje. Po dokončanem ženitovanju odkažejo ženinu in nevesti posebno sobo za spalnico in shrambo njunih reči. Nedavno potem se copernik odpravi na potovanje po svojih opravilih, skrb za mladi par pak izroči stari copernici, svoji materi.

Ko copernik odide, razodene mladenču njegova žena svoje misli in reče: »Napraviva se za odhod od tukej, ker dokljer sva tukej, ne bova nikoli svobodno živela, ampak zmirej bova sužnja copernikova. Zatorej poslušaj moj svet! Storiva se bolna in leživa tri dni zmirej na postelji; potem bova copernico ukanila in zbežala. V daljni deželi bova vzela v last grad na hribu, ki je jako lep, á vže davno ves zapuščen, kakor sem ga sama vidila, ko sem še hodila z materjo v coperniško družbo.« Mladenič rad privoli, ker tudi njemu je bilo zoperno biti v copernikovi oblasti. Tedaj se odpravita na odhod; - vse reči deneta v red in se bolna storita. Stara copernica njima donaša potrebne reči, in ko njima vže za osem dni nanese vsega potrebnega, hodi le še ljukati na ključavnično ljuknico, če še dišeta in živita. - Tretjo noč

reče žena možu: »Vstaniva in urno odriniva od tod, ker stare copernice ni doma, jaz pak bom naredila, da bo naju čutila, kadar pride domu.« Potem pljune na zglavje dvakrat zaporedoma, in slišalo se je dihanje dveh oseb, ker vsaki pljunic je dihal kakor en človek. Precej potem pak odideta naglo.

Stara copernica pride drugo jutro domu, posluša pri vratih in čuti, da še oba dišeta. Popoldne pak pride tudi copernik domu; brž gre k starki in jo povprašuje o mlademu paru; in ko zvê, da sta oba bolna, hoče ključ imeti, da bi šel k njima pogledati. Stara mu ga precej da; in ko pride v sobo mladega para, ne najde nikogar na postelji, samo dihanje sliši, tedej bolj natanko pregleduje, in zapazi dva pljunica. Sedej še le spozna vso zvijačo svoje hčere, in ves razkačen pokljiče vrage iz pekla, ter jim zapove to zvijačo poravnati. Lucifer peklenjski glavar, pošlje za njima najhitrejšega hudirja, kateri precej njuni sled najde. Copernik mu da najhitrejšega konja in peklenšček brzo jaha po sledu za njima, á dolgo časa ne vidi nikogar. Mlada copernica naglo zapazi hudnika za seboj in reče možu: »Stisni se k meni, ker vrag gre za nama; - jaz postanem kobila, ti pak vojak. Sedi na me in jahaj, da nas zlodi ne bo poznal!« - ko zlomak prijezdi do vojaka, ga povpraša, če je videl eno žensko in enega moškega; vojak pak odvrne, da ni videl nikogar. Peklenšček, kteremu se je s tem tudi zmešal sled, se vrne nazaj.

Ko pride v copernikov grad nazaj, pove Luciferju, da ne more nič najti. Lucifer ga vpraša, kaj je videl na poti. Odgovori mu: »Druzega nič, kakor enega vojaka sem videl, ki je jahal na kobili. Prašal sem ga, če je videl eno žensko in enega moškega; pak je rekel, da ne.« »Lej prismode! To je bil mladi par; mož je bil vojak, kobila pak žena; - pripeljal bi bil oboje semkej!« - se zadere Lucifer - »sdej grem pak jaz, boš videl, da jih priženem.«

Lucifer jaha še hitrejšo kot uni hudobac. Ko je še precej delječ od nju, ga vže zapazi mlada copernica in reče možu: »Lucifer gre za nama; da naju ne bo poznal postanem jaz kapela, ti pak mašnik. Mašuj, in Lucifer bo naju zgrešil.« Zgodi se tako. Lucifer prijezdi do kapele, pogleda notri, in ko družega ne vidi, kakor mašnika, jezdi naprej. Med tem zgreši sled, in se vrne nazaj.

Ko v copernikovo palačo pride, ga na pragu čaka stara copernica in ga vpraša, kakšno poročilo ji donese. Lucifer ji vse pove, kar se mu je na poti primerilo. Stara copernica ga na to okrega: »Si li še ti tako neúmen, da si nisi mogel misliti, da je mogla kapela biti ženska in mašnik možki! Malo počakaj, in videl boš, da jih bom jaz dobila še brez konja.« - Na to zleti stara copernica črez hribe in doline. Mlada copernica čuti vže njen prihod od delječ, reče tedej svojemu možu: »Mati gre za nama, á nič se ne boj; jaz bom raca in bom po potoku plavala, ti boš pak lovec. Strelaj tisti čas gosi po vodi. Mati bo žaba, in bove se trgale. Tedej vstrelj vanjo!«

Vse se res zgodi tako, in ko je mož žabo vstrelil, se žaba razpoči, in tako sta bila on in njegova žena, mlada copernica, rešena sužnosti starega copernika. Kmalo sta potem posedla vže namenjeni grad, sta bila jako srečna, in če še nista vmrla, gotovo še sedež živita.

Ko sta še Kristus in sv. Peter po svetu hodila, prideta neki večer do jako lepe hiše, koja je blizo pota stala na samoči. Sv. Peter pravi: »Gospod, jaz sem truden, potrkajva tukaj; sej sem vže večkrat slišal, da so po samočah dobri ljudje, nadjam se tedej, da nas bodo z veseljem sprejeli. Potrkata in prosita, da bi ju prenočili. Bogatin vpraša: »Ali imata kaj denarja pri sebi?« Sv. Peter odgovori: »Nič.« - »Torej vaju ne morem sprejeti in prenočiti« - odgovori bogatin - »kdor hoče pri meni čez noč ostati, mi mora kaj skupiti dati, ker jaz imam gostilnico in zastonj ne prenočim nobenega.« Sv. Peter reče Kristusu: »Gospod, kaj hočeva začeti, noč je vže tukej, nobene druge hiše ni blizo, kakor ta krčma, denarja nimava, da bi dala kaj skupiti in drugače naju nočejo prenočiti!« - Kristus ga zavrne: »Kaj se mešaš v nepotrebne stvari, maloverni! Vdari s palico na to skalo (mu jo pokaže) in bo denar iz sebe dala!« Sv. Peter vdari prvič, á denarja ni. Bog pravi: udari še!« Sv. Peter vdari vdruugič, á denarja še ni. Veli mu Kristus še vtretjič vdariti na skalo. In, glej, čudo! Ko sv. Peter vtretjič po skali vdari, se izsuje toliko srebrnega in zlatega denarja iz nje, da sta ga komej nesla. - Zopet gresta k poprejšni krčmi, potrkata in pokazeta denar. Veselo sedež gostilničar sprejme, njima postreže z vsem, kar sta pozelela. Drugi dan pak, ko gresta iz gostišča svojo pot, ju nedelječ proč bogatin počaka za grmom pri poti, kjer sta imela memo iti. Skopuha so mikali denarji ktere sta popotnika seboj imela; vstrelj tedej iz germa, in krogla zleti memo sv. Petra. »Oh,« - zavpije ta - zdej bom mogel nesrečno umreti!« Jezus ga tolaži: »Ne boj se, sej bom jaz pri tebi; ne bo te ta grdun vstrelil ne!« Skopuh vstrelj vdruugič in vtretjič, a vselej med oba popotnika. Kristus se mu nasmeja in reče: »Kaj pak strelaš, osel!« In glej, čudo! - tisti trenutek je postal bogatin osel; Kristus pak in sv. Peter sta ga peljala po svoji poti naprej.

Pridejo do necih ljudi, ki so kamen vozili za novo cerkev. Kristus jim ponudi osla za voziti kamen. Ker je bil osel na videz jako močan, je bila ta ponudba ljudem jako všeč. - Čez pol leta prideta zopet do zidarjev in vzameta osla nazaj. Močno so ga hvalili in dobro plačo so njima dali za njegovo delo. Potem odrineta z oslom dalje; neki večer pak prideta ž njim do tiste hiše, kjer je bil popred ta osel še v človeški podobi za gospodarja. Potrkata in poprosita ju prenočiti. Gospodinja ju sprejme prijazno in reče, da ju bo prenočilča, čeravno težko.

Ko jih otroci zagledajo, se razvesele in tečejo povedat materi, da so oče prišli; - mati pak je le osla videla. Ko ga pripeljata v hišo, je postal človek. Vpraša ga Kristus, kje da je bil, kaj misli. Bogatin mu odgovori, da meni, da je mnogo let služil, veliko trpel, a sam Bog vé, kje!

Enaka pravljica, le z nekterimi razložki, je znana na

Dolenskem o sv. Lukeži. Pravijo namreč, da je radovoljno in z Božjém dopuščanjem kot voliček ali v volovski podobi za cerkev vozil kamenje, in zato ga še sede malajo v podobi vola. V Laščah pak pravijo, da je sv. Luka zato človeško podobo spremenil v volovsko, da bi se umaknil posvetni časti, ktera mu je zarad njégove lepote, modrosti, zgovornosti in učenosti došla.

51 ŠZ 7/217,26

Kaj ptiči pojo

**Peterlin, Fran-Sreboški/ 1870/ okolica Lašč in Ribnice/
Arhiv ISN: Povédke slovenskega naroda / AaTh 671/**

Kmet je imel sina, ki je v mestu hodil v šolo. Ko se je vže več let učil, ga je kmet hotel doma imeti, da bi delal; sin pak ga poprosi, naj bi ga pustil še eno leto, ker bi se rad učil, kaj žabe regljajo. Kmetu se je sicer to čudno zdelo, vendar mu pusti veljati. Predno pak je leto minulo, ga prosi zopet sin, da bi ga pustil še eno leto, učil bi se, kaj psi lajajo. Oče mu dovoli. Potem, ko je vže drugo leto minulo, gre kmet zopet v mesto in noče nikakor več pustiti sina. Vendar sin ga prosi in prosi, še bi se rad učil, kaj ptiči pojo, ker to je največ vredno, vse drugo je nič proti temu. Kmet nekoliko časa mrmra, potem pak gre domu in pusti sina v mestu.

Ko je pak zopet leto preteklo, pride sin sam domu k očetu in dela sam ž njim od zjutrej do noči; vse mu je šlo dobro od rok, kar je očeta jako veselilo. Enkrat sta šla oba iz polja domu čez gozd. Zvečer je bilo in ptički so žvrgoleli svojo večerno pesem. Na to povpraša kmet svojega sina: »Kaj ptiči pojo?« Sin se brani in noče povedati; a oče ga le sili, in ga zagotovi, da mu bo odpustil, naj si bo še tako hudobno. Sin se da pregovoriti in pove: »Ptiči pojo, da bom jaz enkrat vaš oče!« Šla sta naprej; á kmeta so jako jezile te besede in jih ni mogel pozabiti. Drugi dan zapove svojima hlapcema: »Ko bosta drva sekala v gozdu, ubita mojega sina!« Hlapca in mladenič gredo drugo jutro drva pripravljati v gojzd, kjer se vest obudi hlapcema, svojemu mlademu gospodu popadeta k nogam, spoznata svojo hudobijo, in mu povesta, da se sede ne upata domu, ker je njima oče trdo zapovedal, njega umoriti. Tedej ga ob enem poprosita, da bi ju obdržal pri sebi. Mladenič odpusti obema; in tako so šli vsi trije naprej, brez da bi vedili kam. Pridejo do enega samotnega gradu pred katerem so štirje psi lajali. Na to reče gospodič hlapcema: »Počakita enmalo grem poslušat, kaj psi lajajo!« Kmalo pride nazaj in pové: »Psi lajajo, da naj se napotimo v Rim.«

Ko so prišli na cesto, se obrnejo proti Rimu. Trudni in sparjeni pridejo proti večeru na neki most, kjer počivajo v senci pod drevjem. V bližnjem potoku pak je regljalo veliko žab. Gospodič poslušá in kmalo veselo pove: »Žabe regljajo: Ko je enkrat šel papež tod, se most vdere, ter se papež in njegovi spremljevalci potopijo. Še sedež leži v vodi palica svetega Očeta, jaz jo moram dobiti in ž njo v Rim iti!« Na to ga hlapca spustita po vrvi v vodo, in našel je srebrno palico; - potem pak so šli naprej.

Ko so vže marsikej pretrpeli, in tudi večkrat zašli, pridejo necega dne v sveto mesto. V vsih cerkvah zazvonijo zvonovi,

ljudje hitijo v cerkev svetega Petra, kjer so kardinalji, škofje in drugi duhovni sedeli, pak vgibali koga bi zvolili za papeža. Ti trije popotniki gredo tudi v cerkev, se vsedejo na zadnje klopi in molijo pobožno. Vse je bilo tiho v cerkvi, a ko bi trenil se zasliši plosk perutnic in bel golobec se vse študentu na glavo. Nihče ni zapazil golobca na mladenčevi glavi, in odletel je preč. Ko pak spet vdrugeč pride, postanejo ljudje nemirni. Vtretjič pridšega golobca zagledajo tudi kardinalji, gredo po njega in ga povprašajo, od kod je prišel. Vse zvesto pove mladenič in jim da tudi palico papeževo. Nekoliko časa so glave skupej držali, potem pak so razglasili, da so zvolili novega papeža, in ta je tisti popotnik, ki je prinesel papeževo palico; sam sveti Duh ga je cerkvi postavil glavarja. Potem ga posadijo na tron in volil je kardinale; svoja dva spremljevalca obdari bogato in ju za svoja služabnika sprejme. Vladal je modro in srečno. Prigodi se pak potem, da začne kmeta peči vest, ker je zapovedal umoriti svojega sina; srčno obžaluje doprinešeno hudodelstvo, kamorkoli pak gre k spovedi, nikjer ne najde polajšanja. Zato skljene v Rim iti k papežu, ga ta precej spozna in mu reče, da ne more danes spovedovati, naj pride jutri, h kosilu, sej vže vè, kaj mu teži vest. Kmet zahvali in se čudi temu. - Drugi dan pride kmet h kosilu odločeni čas; a kako se čudi, ko mu velijo na častni sedež sest. Še bolj pak ostrmi, ko mu začne papež očitati njegovo hudobijo, kako je znabiti njegov sin umrl v pregrehah in je za vselej oropan večnega zveličanja, za kar se bo oče njegov moral stokrat hujši pokoriti. Kmet pade ves zgrevan papežu k nogam in jokaje govori: »Ni ga več zveličanja za me ne v tem življenji, ne po smrti!« - »Še, še oče!« še - zakliče papež - »ker Vaš sin živi, in ni umrl, kakor ste Vi mislili; - jaz sem Vaš sin!« Na to objame kmet svojega sina, in sin reče: »Ptiči so vendar prav imeli, ko so peli, da bom jaz Vaš oče!« Ves vesel zavpije kmet: »Bog je vse prav storil, njega zahvalimo!«

Živela sta potem oba, papež in njegov oče, srečno skupej, ter sta oba v Rimu pomrla.

52 ŠZ 7/217,29

Rojenice

**Peterlin, Fran-Sreboški/ 1870/ okolica Lašč in Ribnice/
Arhiv ISN: Povédke slovenskega naroda / AaTh 934 +
410* + D 1470.1.15/**

Kralj in kraljica sta imela sina, kteremu so pri rojstvu prerokovale rojenice, da ga bo v sedmem letu ubila strela. Kralj je bil zato silno žalosten; pokliče vse modre in učene na svoj dvor, da bi mu svetovali, kako bi to nesrečo odvrnil od svojega otroka; a nihče mu ni vedil pomagati. Na to se vzdigne kralj sam, ter potuje po vsih deželah, in pride na visoko goro v puščavi, kjer je prebival stari puščavnik, kteri je kralju prerokoval, da bo šel njegov sin na morje, ko bo sedem let star. Takrat bo vstal silni vihar in strela bo vdarila v barko, ki bo vse pokončala. Potem mu da puščavnik ene bukve, iz kterih naj kraljevi sin zmirej moli v barki, in tako bo le on sam rešen. Kralj zahvali starčka in gre nazaj v svoje kraljestvo.

V svojim sedmim letu pak gre kraljevi sin v barko in po puščavnikovem opominjevanju neprenehljivo moli iz skrivnostnih bukev. Necega dne vstane strašni vihar na morji, križem se bliska, in nagloma trešči tako hudo v barko, da se je zdrobila v tri kose. Vsi so se potopili, kar jih je bilo v barki, le edini kraljevi sin se reši na eni izmed žaganic, ki so okoli plavale. - Ko se je vže dolgo na plohu vozil po morju, pride ves truden na enem otoku na suho. Ko malo bolj natanko pogleda okoli sebe, vidi, da je ves otok pust in prazen, da ni drevja ne žita na njem, ampak le črno skalovje. Noč napoči in kraljič si mora med skalovjem poiskati postelje. Tukej zasliši glas, ki mu veli višej iti. On, ki ni bil nikoli strašljivec, zavpije: »Če ima kdo kaj do mene, naj pak doli gre, saj je ravno tista pot!« Na to se prikaže na skalnem robu črna ostudna ženska, ki mu pové, kako je bilo tukej nekdej lepo mesto in je okamenelo zaradi pregreh, ki so jih prebivalci doprinašali. »Samo jaz sem ostala«, pravi dalje, - »ki se nisem udeležila njih hudobij, vendar nisem čisto nedolžna, ker nisem opominjevala mojih someščanov; zato se pak pokorim v ti podobi, jaz, ki sem bila popred zala devica. Ti pak - skljene - zamoreš rešiti to mesto, če ostaneš stanoviten, ker tri noči boš moral najostudnejši podobe gledati, kakor si jih zamore človek izmisliti. Te bodo na té padale, vendar te ne bodo poškodovale, če boš miren, kakor hitro bi pak hotel bežati, bi te raztrgale v sto koscev!« Kraljič se nekoliko zdrzne pri teh besedah, vendar pak obljubi zvesto prestati, naj pride, kar hoče. Na to mu ženska razloži še vse bolj na tanko, in kako bo kralj, če mesto reši.

Precej tisto noč se pripravi počakati reči, ktere bodo prišle. In pridejo tudi; ker proti polnoči razsvetli bliščeča ljuč nagloma vso okolico, in jako strašne reči se prikazujejo, ki plešejo in skačejo, vse eno čez drugo, da kraljiču vstanejo lasje po konci, ker zdelo se mu je, da so se vsi peklenščeki sešli tukej; - vendar je vse srčno prestal, - in čez eno uro se vse razsniže z bliskom in gromom. Še strašnejša je bila druga, najstrašnejši pak tretja noč, ker tukej so hudi duhovje napeli vse svoje moči; kraljič pak prestoji vse skušnjave. Kako se je pak čudil, ko se zjutrej prebudi po tretji noči ter zagleda veliko lepo mesto in praznično oblečene ljudi, ki so ga s slovesnostjo prepeljavali po vsih cestah, ga pozdravljali kakor svojega kralja in rešenika; ker una zakleta devica, sedej v svoji pravi podobi, jim je vse povedala, in on je bil kralj čez mesto, se je oženil z uno devico, ter je kraljeval modro in srečno.

Potem pride na misel kraljici, da bi sama kraljevala; zato gre h kralji, - ga speljuje in zvé, da ima čudodelni ali coperniški prstan, ktereга duhovi spolnjujejo vsako povelje njim dano od prstanovega posestnika. Ko je necega dne kralj sedel na vrtu in se prijazno pogovarjal s svojo kraljico ter jo za roko držal, mu ona prstan vzame iz roke in ga vošči čez vse gore doma pri njegovih stariših. In ko bi trenil, je bil mladi kralj pri svojem očetu v kraljevi palači. Ta in pak mati sta se srčno veselila srečnega prihoda njihovega sina, ter sta hvalila svet starega puščavnika, da ga ni udarila strela.

Mladi kralj pak ne more pozabiti zgube svojega kraljestva, in dasiravno sta ga oče in mati prosila s solzami v očeh, da naj ostane doma, se on vendar na pot poda.

Prehobil je vse dežele, prebrodil vse morje, in po večletnem potovanju stopi na pustem otoku na suho. Ko je potem okoli preiskaval, zapazi v eni jami neizrečno velicega moža, kteri se mu zdi pripraven, da bi mu zamogel kaj o njegovem zgubljenim kraljestvu povedati. Stopi tedej v votlino, kjer ga velikan sprejme mrmraje. »Kdo si ti?« - ga vpraša kraljič. - »Jaz sem kralj vetrov!« - mu nazaj zagromi. - »Tedej si moj mož!« mu reče kraljič - »ti mi boš povedal, kje je zakleto mesto.« - Jaz sam ne vem zanj,« - pravi kralj vetrov, - »vendar hočem poklicati moje služabnike.« Grozno je zažvižgal, in precej privihra mnogo vetrov v votlino. Velikan je vse povprašal za zakleto mesto, a nobeden ni vedil zanj, in vsi so odišli. Drugi žvižg se oglasi, pak tudi sedej se nič ne zvé; ravno tako vtretjič. Na to vstane vetrovski kralj in tako strašno zažvižga, da kraljiča ogluší. Na ta klic se privlečejo tri meglice zelene v jamo. Vetrovski kralj jih praša: »Ve li kteri od vas za zakleto mesto?« Le eden je vedil. »Nesi precej tega kraljiča tja!« - zapove velikan, - in tisti trenutek je bil kraljič v svojem mestu. Ljudje so mu prišli z veliko slovesnostjo naproti; ravno tako njegova žena, ktere je vse odpustil. Ljudstvo ga je postavilo zopet za svojega kralja, in on je temkej kraljeval srečno do konca svojega življenja.

Rojenica in terta

Mlad kmet je vroči spomladni dan oral ledino pod strmo goro, na kteri je bilo veliko leskovega in trnjevega grmovja a družih rastlin malo. Kmet si pripravi, kakor si je najbolj vedil in znal, leskovo terto, ktera se mu je pak nagloma vtrgala. Vrezal si je še drugo, tretjo itd., pak vse so se mu trgale. Ravno taka se mu je godila z brezovemi trtami. Ves razkačen začne kmet preklinjati suhoparno vreme, trdo zemljo in slabo leskovino.

V tem hipu pak se z vrhunca bližnjega hriba oglasi rojenica v beli obleki visoko na eni nogi stoječa, in reče: »Nikar ne preklinjaj modro vstvarjenih reči, ampak naredi terto drgavet, da bo imela stanovet!« kmet jo sluša, ter vreže v drobotovim grmu terto, jo uvije, in ni se mu več trgala. - Zato čislajo še sedaj drobotnico.

53 ŠZ 7/217,34

Zacoprane kraljične

Peterlin, Fran-Sreboški/ 1870/ okolica Lašč in Ribnice/
Arhiv ISN: Povedke slovenskega naroda / AaTh 311 +
312/

Neka mati je porodila v eni noči tri sinove, prvega v deseti, drugega v enajsti in tretjega v dvanajsti uri po noči. Vsaki sin je brž potem zginil, ko ga je mati porodila. Vsi so se čudili čez to, in mati je bila silno žalostna, ker ni vedila, kam so njeni sinovi prešli. Leto za letom je prešlo, a o sinovih ni bilo duha ne sluha. Šest let in pol je vže preteklo, kar je nesrečna mati tri sinove porodila in precej po porodu zgubila, pak ni jih bila še po porodu pozabila, ampak zmirej je bolj in bolj tarnala za njimi. Ko tako tožuje, se necega dne

neznana beračica v pogovor poda ž njo o tej reči. Beračica ta je bila desetnica (deseta sestra). Prerokuje ji, da bodo sinovi v sedmim letu na ravno tisti dan in v ravno tistih urah prišli nazaj, kakor so bili rojeni; vendar ne bodo prišli pohlevni kot sinovi, ampak sirditi kakor sovražni divjaki. Da jih bode mati ukrotila, mora jim pripraviti vsacemu eno srajco iz sedem let starega platna, za večerjo pak žgance iz sedem let stare moke in zabeliti jih z zabelo sedem let staro. - Jako je skrbelo mater, kako bo dobila toliko stare reči; vendar nevtrudljivo išče in povprašuje, dokljer ni pod necem mlinom, ki je vže sedem let bil podrt, dobila sedem let stare poliske, pri necem tkalcu sedem let starega platna in v eni opuščeni štacuni sedem let stare masti.

Ko se je sedemletni rojstni god zgubljenih sinov približal, je mati vse potrebno pripravila in čakala ure, o kateri bode prišel najstari sin. Ko deseta ura odbije, se vrata odpro in stopi v hišo najstari sin; osorno se obnaša in jezno zahteva večerjo. Ko mu pak mati prinese žgance iz sedem let stare moke, zabelene s sedem let staro zabelo in srajco iz sedem let starega platna, je sin povečerjal, se srajco preoblekel in je bil krotak kakor navadni otroci pri sedmih letih. Ravno tako je bilo o enajsti uri z družem sinom in o polnoči z najmlajšem. Potem so šli vsi počivat.

Kralj tistega kraja je bil zvedil, da bodo ti sinovje, ki so pred sedmimi letmi bili rojeni in so zginili, na ta 7letni večer domu prišli. Pokliče jih tedaj k sebi precej drugi dan, in prišli so zvečer zaporedoma o urah v katerih so bili rojeni. Prišel je o 10. uri prvi sin in kralj ga vpraša: »Kje si bil teh sedem let?« Odgovori mu: »Jaz sem bil nad zemljo v oblakih, sem videl vse ptice in vse zvezde.« Kralj ga nadalje vpraša: »Veš li kej od mojih treh hčeri?« Odgovori mu: »Vse oblake sem prehodil, a tvojih treh hčeri nisem nikjer videl, pak tudi nisem nič slišal od njih!« - O 11. uri pride drugi sin, in kralj ga vpraša, kje je bil sedem let. Odgovori mu, da je bil na zemlji. Kralj ga dalje vpraša, če kaj vé od njegovih treh hčeri. Odgovori mu: »Jaz sem prehodil vse dežele in kraljestva zemlje, sem videl vsakovrstna ljudstva, vse kralje, vladarje, grofe ter vse plemenite gospe in gospodične, pak tudi vse živali, á tvojih treh hčeri nisem našel nikjer, pak tudi nisem nič slišal od njih.« - O polnoči pride najmlajši sin h kralju, kateri ga vpraša, kje je sedem let bil. Odgovori mu, da je bil pod zemljo. Na to ga še povpraša kralj: »Veš li kej o mojih treh hčeri, ktere sem zgubil?« Odgovori mu: »Videl sem pod zemljo hude duhove, škrate, lintverne in vso oblast tame; á tudi sem videl tvoje zacoprane tri hčere v oblasti škratov in lintvernov!« Kralj ga potem vpraša, če bi jih bilo mogoče rešiti, in ako bi morebiti on si upal to storiti. Mladenič mu na to reče, da je še mogoče jih rešiti in da bode on to storil. Kralj mu da vsega, kar je hotel in napravil se je na pot, da bode kraljičine rešil. Posrečilo se mu je, da je vse tri rešil in kralju na dom pripeljal. Potem se je z najmlajšo zaročil in bil je kraljevi naslednik; brata njegova pak sta vsaki eno ostalih kraljičin vzela za ženo, in veselja ni bilo konca ne kraja po vsem kraljestvu.

54 ŠZ 7/217,43

Ne zaničuj nobenega človeka

Peterlin, Fran-Sreboški/ 1870/ okolica Lašč in Ribnice/
Arhiv ISN: Povedke slovenskega naroda / Q 40/

Neki kmet pripelje na dvorišče bogatega kupca voz drv in zapazi tam, da so delalci nov brus postavili, starega pak, komej na pol porabljenega, zatočili v kot. Ko je kmet šel po denar k gospodu, ga vpraša, koliko bi hotel za ravno zavrženi brus. Gospod reče: »Le vzemite ga zastonj, da nam ne bo več delal napotja.« - »To je lepo« - reče kmet - »za to vam hočem vže kej dopadljivega storiti. Za sedež pak lepo zahvalim.« - »Kaj vi mi hočete kej dopadljivega storiti?« - mu reče smehljaje gospod - »kdo pak menite, da ste? Če vas bom kedej potreboval, vam hočem vže plačati. Vzemite vaš denar in ne nadlegujte me dalje!« - Na to se mož odpravi, vzame denar, se priklone in reče: »Gospod, ne zamerite, mislil sem na prigovor, ki med kmeti velja: 'Vse se pripeti živemu človeku'.« Potem gre z brusom domu.

Ko gre pak v nedeljo potem kmet k večernicam, zagleda kočijo, ki se neizrečno hitro pelje proti njemu. Konji so se splašili in voz omahuje na 2 stranskih kolesih. Gospod v vozu - bil je bogat kupec - razbije šipe v vozu, ter kliče na pomoč. »Tukej je čas pomagati« - si misli kmet - »Bog me ne zapusti!« - S silno močjo vstavi konje, se pred nje vstopi in prime za uzdo. Živali so se vstrašile in obstale, voz pak visi na stran, pak ves prebleden stopi gospod iz kočije: »Kar sem prijel, držim trdno. Le mirni bodite, sej ni več nevarnosti!« - reče srečni rešitelj.

Gospod potegne dobro z denarjem napolnjeno mavho iz žepa in jo hoče hvaležno ponuditi svojemu rešitelju. Ta se vendar brani stanovitno, in reče: »Vidite, da se vse lahko pripeti živemu človeku. To je tedaj vračilo za stari brus, ki ste mi ga podarili.«

55 ŠZ 7/217,45

Toliko čevljev

Peterlin, Fran-Sreboški/ 1870/ okolica Lašč in Ribnice/
Arhiv ISN: Povedke slovenskega naroda/

V necem trgu na Dolenskem je potujoča Nemka, ki je malo umela slovenski, pri čevljarji naročila čevlje, ktere je hotela imeti še tisti teden.

»Ni mogoče,« - jo zavrne čevljar, - »jaz moram za sveto Telo še 40 parov čevljev narediti!« - »Bog se usmili! Kdo je tisto presneto telo, ki potrebuje toliko čevljev?« - izdihne začudeno Nemka.

56 ŠZ 7/218,4

Vrag

Peterlin, Fran-Sreboški/ 1870/ okolica Lašč in Ribnice/
Arhiv ISN: Povedke slovenskega naroda / AaTh 826/

Neko nedeljo je videla jako pobožna ženska vraga, ki je po cerkvi na oslovsko kožo zapisoval ljudi, kateri so se smejali

ali pogovarjali pri službi Božji. Vže vso kožo je bil popisal, in nič ni bilo več praznega prostora na nji; zato je prijel kožo v zobé, da bi jo raztegnil, á vtrgala se mu je, in vdaril je z glavo ob zid. Na to se je nasmejala še ta ženska, in zapisal jo je vrag na kožo; - tako, da so bili takrat vsi ljudje opisani na koži, kar jih je bilo v cerkvi.

57 ŠZ 7/200,1

Potempljana betica

**Bercer, Jože/ po 1874/ Kamnje pri Št. Rupertu / Arhiv
ISN: II. Šopek raznih narodnih pripovedk / AaTh
1574 C/**

Ker je sploh navada po kmetih, de gospodarji sploh rokodelce najemo na svoj dom, in de tolko časa tam ostanejo, de je delo podelano kar je potreba. Tako je tudi en kmet enkrat najel enga čevljarje de bi njemu in sploh njegovi družini obutala ponaredil, to se ve da usnje je vse gospodar ali kmet poprej sam kupil. Ko gre kmet med tem časom, ko mu čevljar doma delo izvršuje, neko jutro tud ravno po svojim delu, namreč kolje sekati za vinograd, najde pod svojim domom, /ker je imel stanovanje na hribu/ v nekim grabnu njegov bet ali betica ki je za kladje razbijat, in ko bolj natanko to betico ogleda in se prepriča de je njegova zapazi da je na drugi strani en par podplatev gor pribitih. To se mu čudno zdi, pa ne dolgo, kmalo ta pravo pogodi, vzeme betico in jo doma shrani. Ko čevljar svojo delo dokonča, imata račun, namreč de mu kmet plača zaslužek od narejenih čevljev. Ta mu precej veliko našteje in mu izračuni kolko je naredil hlapcu, dekli, otrokam i.t.d. in potem koliko je od novih čevljev - kolko od vdelenih in od templaje in no sevej da tud kake stare je zakerpal in tako je bil račun kmal končan<, > se gotovo vej de je čevljar dobro se hvalil de je čevlje prav izvrstno in terdno naredil.

Zdej misli čevljar de bo dobil precej denarje, mu kmet pa še prinese betico ki so bli podplatje gor pribiti in mu reče: dragi moj, na to betico ste pa čisto pozabili ki ste je potemplali, morava še od tega dela račun imet, ker jest sim pošten in nečem de bi se kaj pozabilo - Čevljarji se hudo nos zasuka, tiho brez de bi kaj odgovoril pobere svoje kopita in se hitro pobere od hiše. Čevljar je mislil, ko bo domo šel, de bo tiste podplate; ki jih je bil na betico nabil in v dolino zatočil gredoč vzel, ker je morebit ravno sam rastergane imel.

58 ŠZ 7/200,2

Kovač in tergovc

**Bercer, Jože/ po 1974/ Kamnje pri Št. Rupertu/ Arhiv
ISN: II. Šopek raznih narodnih pripovedk/ AaTh
1654/**

Bila sta enkrat in tergovc in pa en kovač jako prijatla, tako de sta prav posebno rada eden družiga imela. In tako sta naredla pogodbo, de je mogel kovač en dan tergovca in tergovc en dan kovača obiskat. Pripetilo se je pa de je kovaču nekaj železa zmajnkalo, ker pa denarje ni imel, šel je k' tistim

tergovcu in je železo na up uzel kar mu ga je tergovc prav rad dal, seveda ker sta bla posebno prijatla. Ko je pa enkrat versta prišla de bi imel tergovc kovača obiskat, ga pa ni blo, ker je imel tergovc nekaj posebniga opravka doma. Zdaj si misli kovač, je že jezen tergovc na mene ker nisem še železa plačal zato ga ni k' men. Ko drugi dan pride, de bi imel kovač tergovca obiskat, si ne upa jit k' njemu, ker se je bal de bi ga morebit tergovc tirjal al pa de je jezen na njega. Pride zopet drugi dan, in kovač misli de tergovca ne bo k' njemu, ker ga tud en dan že ni blo, pa kmalo žena kovačeva zapazi od deleč, de tergovc jih gre že obiskat, hitro to možu naznani in ga uprašá kaj hočeta naredit ker sta se bala, de bi jih tergovc okregal. Možu hitro v glavo pade in reče ženi - ti prinesi noter v sobo tisto velko klop ki je v veži, in jest se bom na njo vlegel in ti me pregerni in reci de sim umerl. In to res naglo tako naredta in ko tergovc že blizo vrat pride, mu hiti žena kovačeva na prot, in se ihti in plaka moj mož je umerl - Temo tergovcu se to žalostno zdi, de je njegov največ prijatelj tako nenadno vmerl, gre vender noter in vidi moža že poravnaniga, pa vidi tudi de nobena svečava pri njem ne gori, kakor je pri merličih sploh navada, zatorej vpraša ženo, zakaj pri njem nobena sveča ne gori? Žena mu hitro na to odgovori in pravi - Ker smo revni in nimam zakaj kupit. Na to tergovc v žep seže in ji da denarje de gre potrebnih reči nakupit kar je pri merliču potreba<, > on pa vedno ostane tam pri merliču in pravi: Jest ne grem pred od njega, da ga bom noter do groba spremil, ker jest nisem imel večjiga prijatla, ko je bil ta kovač.

Žena si misli de bo že šel od njega, saj domu jest ali spat pa tega ne dočaka, tergovc je vedno pri namišlenmu merliču sedel in ga obžaloval. Bilo je pa to kovačevo stanovanje blizo ene mertvašnice. Ko gre vender enkrat tergovc k' svoji potreb, hitro žena merliča (moža) pograbi in ga v mertvašnico zanesa in tam položi. Ko tergovc nazaj pride in vidi de že nej merliča vpraša ženo, kam da je tako hitro merlič prešel - ta mu povej de ga je v mertvašnico zanesla, ker nima tolko, de bi mu spodoben pogreb napravila, in de bo tako ko en reven pokopan. Ta tergovc nič ne mara, gre pa v mertvašnico in vedno pri njem sedi, de kakor je obljubil, de ga ne bo prej zapustil, da ga bodo pokopali.

Noč pride, bilo je že blizo okol polnoči, kar zasliši tergovc od zunej nekakovo mermrajnje, in misli kaj to more bit ali kdo hodi ob taki nenavadni uri okolj, gre in se skrije zad za altarček, ki je bil tud tukej notri narejen, in pričakuje, kaj bo iz tega ali kdo bo notri prišel. Kmalo pride noter več tolovajev, ki so ravno to noč nekiga bogatina v mestu obropali in so prinesli polne vreče denarjev. In tako so se pomenkovali, de tukej je najbolj pripraven kraj de se razštejejo. Ko njih poglavar denarje razšteva, se drugi med tem časom pogovarjajo, se ve da kar njih posel zadene. Bil je pa pri njih en novinc, kater ni še nobenga človeka vmoril in ta novi tolovaj reče, jest nisem še nobenmu človeku glave odsekal, zatorej pa hočem na tem mertvim poskusit, če mu bo kej hitro glava odletela. Eni mu ktemo delu branijo in pravijo, da z' mertvimi se ni norčevat, drugi ga pa silijo de nej le poskusi. Na to tisti novi tolovaj reče - jest bom pa le poskusil in ravno misli zamahnit - ko ta namišlen merlič

zavpije rekoč: Pridite na pomoč vsi duhovi - na to se pa za altarčkam vskriti tergovec oglasi - smo že vsi tukej - Tolovaji se grozno prestrašijo, popuste ves tisti denar in naglo zbežijo. Zdaj ta merlič vstane in tud tergovc pride iz skrivališča se hitro pomenita kako in zakaj je to kovač naredil de se je za mertviga podhlinil, pa se ne pogovarjata dolgo ker jih velika kopica denarjev moti, ki so je tolovaji popustili. Zdej se začneta tud te dva razštevati z' denarjem - pride na zadne do enga vinarja, kterga nista mogla razpoloviti in se ravno prepirata rekoč: Kovač pravi moj bo vinar, kobi mene ne bilo, bi tudi ti ne bil dobil tolko denarje - in tergovc pa pravi moj bo vinar ker tud brez mene bi ne bilo nič. Kar pride en radoveden tolovaj nazaj skoz okno gledat, kolko de je vender duhov skupej. Ko ta tolovaj skoz okno pogleda, kar se notri hitro kovač okolj ozre in skoči hitro k' oknu in tolovaju kapo z glave popade in je tergovcu verže rekoč: Na to imaš ti kapo jest pa vinar in potem sta šla oba z denarjam zadovolna domo. Ta tolovaj pa, ki mu je kovač tako hitro kapo vzel, zbeži naglo zopet nazaj k' svojim tovaršem, ki so ga že komaj pričakovali in ta jim ko se odahne povej, de je blo tolko duhovov skupej, de še eden enga vinarja ni dobil čeravno je blo veliko denarja, zatorej mu je pa en duh, ko je za njega vinarja zmanjkalo, pa še kapo vzel - (no pa jest nisem bil zraven).

59 ŠZ 7/200,3

Od Wedeža

**Bercer, Jože/ po 1874/ Kamnje pri Št. Rupertu/ Arhiv
ISN: II. Šopek raznih narodnih pripovedk/ AaTh
1641/**

Živel je svoje dni v enim mestu en star čevljar kater je v svoji mladosti kakor tudi v starosti ves svoj zaslužek na žganju zapravil bil je namreč en šnopsar. Ko se tedaj za svoje stare dni ni nič prihranil, in tud delat ni že tako mogel, razen če je kake stare čevlje še zakerpal, bil je zelo reven, al pri vsem tem ni še žganja piti opustil kolkor mu je mali prislužek dopustil. Zatorej premišlja kaj bo še počel, da bi od same revščine ne umerl.

Pade mu enkrat v njegovi pijanosti v glavo, da se bo za vedeža razglasil ker bil je zelo muhast. In tako res napravi napis nad svojim stanovanjem da tukaj noter prebiva vedež, kater vse vej.

Bil je pa v tistem mestu en škof, katermu je blo par konj vkradenih po katerih ni blo sledu ne tiru. Tako se kmalo potem pela tisti škof po ulici kar zapazi na eni hiši napis - Tukaj noter stanuje vedež - Dobro si misli škof, ta mi bo pa že povedal kdo je moje konje ukradel. Pošle tedej svojga strežaja notri s tem sporočilom, de nej ta vedež povej kdo je konje škofu ukradel in da bo plačilo dobil po tem kakoršnega bo tirjal. Res gre strežaj notri. - Ko stopi v omenjeno stanovanje pa nobenga človeka ne vidi. Se ogleduje okol, vidi vse umazano revno, kar zapazi de noter pod klopjo en raztergan in pijan človek leži - zakliče ga, in ga vpraša kje da je vedež - Ta mu nekako sirovo odgovori - Kaj pa je - jest sim. - Na to gre strežaj zopet ven in povej škofu de to ne

more bit, de bi ta pijana in raztergana šleva kaj vedil. Škof pa reče strežaju - nič ne de - sej je napis gori de je vedež, pojdi še enkrat notri in povej mu vse to, če ne bo pa za goljufijo kaznovan. Ko strežaj zopet noter pride in tistimu vedežu vse tako povej kakor mu je bilo naročeno, se čevljar vender en malo boji, de bi se mu kaka neprijetna prigodila, ker on je dobro vedel de ne vej nič. Gre vender lahkomišelnost k' svoji stari omari - jo odpre in nekaj starga papirja preobrača, najde pa med tistim rečmi nekakov star recept, pa ni vedel za kaj de je narejen, to da strežaju in pravi - pojdi stem listom k' lekarju in on ti bo dal nekaj pijače, katero nej škof zavžije in potem bo precej zvedel za konje - ker ta čevljar si je mislil - samo de bi ga še enkrat odpravil potem bom pa napis dolj stergal. Ta strežaj gre res k' lekarju in res dobi eno majhno posodco nekakove pijače, in nese domo škofu, in škof nato rad vse zavžije, samo de bi za konje zvedil. Kmalu mu začne huda driska tako hudo nagajat, de misli škof. de bo mogel umreti, pa kmalo mu je bilo en malo boljši. De bi se škof en malo po tej hudi nadlogi razvedril, veli napreči in de se bo pelal en malo ven z' mesta na sprehod. Jezil se je pa škof nad tem sleparskim vedežam, ker je zdej vedel de ga je za praznik naredil, se vej ga je tud mislil kaznovat. Ko se že škof precej ven z' mesta pripele, do enga gostiga smrečja, kar ga zopet nažene de je mogel jiti k' svoji potrebi - Veli vstaviti in gre bolj globoko v hosto, pa nanagloma zapazi svoje ukradene konje, ki so bili privezani pri enem drevesu, ko je ravno en cigan preč zbežal. Škof ves vesel pokliče strežaja in konja odvezeta in pelata domo. Zdej si misli škof, to je že - res in ta je ta pravi vedež. Pošle tedej strežaja k' vedežu de nej pride po plačilo. In res gre strežaj in najde tistiga čevljarja zopet v pijanem stanu in mu povej de nej gre po plačilo k' škofu, in mu povej de je škof na tak in tak način res konje najdel. Presneta bod si misli zdej čevljar, kater je bil v svoji pijanosti pozabil napis dolj stergati, če mi je pa res ratalo tako po naključji - Pa si vender ne upa jiti sam k' škofu ker se je bal kake zvižaje, zatorej reče modro k' strežaju: Jest sim dobro vedel de bo škof konje nazaj dobil - zakaj sim pa vedež - pa vender ne grem sam po plačilo, ampak škof mi nej pošlejo sami, kolkor hočejo - Strežaj gre, pa kmalo mu prinese nazaj 300 goldenarja za tako vmetno delo. Zdej se čevljar zahvali za prejeti denar in strežaj odide. Šembrajte zdej sim pa na terdim, še nikolj nisem imel 300 gl, zdej mi pa že ne bo tako hitro zmanjkalo si misli čevljar in ga vedno bolj pije - ne dela pa nič. Ko leto mine bil je zopet tisti vedež, ta stari reven čevljar ker je že vse potrošil več delj na žganju. Pride pa ravno ob letu en mlad cesar u tisto mesto in bil je ravno enkrat pri obedu pri tistim škofu, ko se tukej razni mogočni gospodje marsikej pomenkvajo, povej tudi cesar, de je njegovi nedavno ž' njim zaročeni cesarici en dragocen perstan ukraden kater je imel posebno veliko veljave. Pa škof mu na to povej, de nej bo le brez skerbi, de bo že perstan nazaj se dobil, ker je ravno v tem mestu en tak vedež - kater vse vej in mu povej tud dogodbo od njegovih ukradenih konj, kako mu je ta vedež pripomogel, de jih je nazaj dobil. To cesarju je posebno všeč, in precej pošle po tistiga vedeža - stariga čevljarja. Ko ta povelje dobi, de mora hitro k' omenjenimu cesarju, de bo

povedal kdo da je njegovi cesarici perstan ukrádel se grozno prestraši, ker si misli, to ne bo tako šlo, kakor z' škofovim konjem (ker ni vedel nič). Ta se zopet brani in odriva de bo že sam prišel. Ker pa le ni hotel jit, je bil z' silo pritiran pred cesarja, kater ga z' smertjo nagrozi, ako mu ne povej, kdo je tat perstana. Zdej si misli ta stari čevljar, je že vse eno, sej sim že star dolgo že tako nebom živel, če me da prav vmorit vender si še eno zmisli in pravi: To ni tako - jest moram cesarico sam vidit. Na to mu da cesar boljši opravo, ker je bil ves rastergan in se pelejo skupej u poglavitno mesto k cesarici. Ko ta cesarico vidi, pa to mu še nič ne pomaga, in cesar zdej tirja, de zdej mora povedat, kdo ima perstan, če ne ga bo pustil pa precej obesit. Zdej mu je šla tesna temu vedežu, pa se vender ojači in pravi: Meni morate dat tri dni odloga, in kar bom zahteval in ta tretji dan bom pa povedal.

Tako si je mislil zviti čevljar saj za tri dni življenje še podalšat in de bo v tem času saj dobro jedel in pil. Precej prvi dan pride en strežaj knjemu in ga upraša kaj de zahteva za dans. Ta stari vedež pa ugible kaj bi blo najboljši in tako si nameni de bo vsak dan en bokal žganja spil, de bo le zmirej pijan in tud kadar ga bodo obesili, de bo tud pijan de bo laglej prebil, ker ni mogel povedat kje da je perstan, ker ni vedel nič. In tako mu precej ta prvi strežaj prinese en bokal žganja. Ko mu ga na mizo postavi reče čevljar - Čast Bogu enga že mam - namreč on je pomenil de ima en bokal žganja. Ta strežaj pa se hudo ustraši in gre ven od njega k svojim drugim dvema strežajema kateri trije so bili res perastan cesarici ukradli, in jima povej, de ta je res en vedež, ker je precej njega poznal, ker je rekel - Čast Bogu enga že imam. Drugi dan nese pa ta drugi strežaj temu vedežu bokal žganja in zdej reče ta vedež - Čast Bogu zdej imam že dva - ker zopet pomenil na dva bokala žganja. Zdej si mislijo ti strežaji gotovo nas pozna in še pričakujejo kaj bo za ta tretji bokal povedal. Ko ta tretji bokal žganja pa ta tretji strežaj nese in mu ga postavi, pravi ta vedež - Čast Bogu zdej imam pa vse tri - si zopet misli bokale. Zdej si pa mislijo ti trije strežaji, kaj hočejo naredit ker pozna jih gotovo, ker je rekel - Čast Bogu zdej imam pa vse tri - Gredo knemu in mu razodenejo, de so res oni trije perstan ukradil in so ga prosili nej kako drugač to reč zviže, de mu bodo že dobro plačali, ker jim je zdej tud za nohte šlo. Ta stari čevljar je pa zopet vesel, de mu je ta reč spet prav izšla. Spomni se pa, de je videl pri cesarici enga maliga kužka ali peska in reče zdej strežajem: Nej bo - bom prizanesel vam - prinesite semkej perstan, pa tistiga maliga kužka, ki je vseskoz pri cesarici, pa tako, de nebo nobeden vidil. To se res naglo zgodi in ta vedež porine u golt malimu kužku perstan tako de ga je mogel požreti. Ko zdej kmalo tista ura pride, de bo mogel za perstan povedat ali pa osmertem biti, stopi noter k' nemu cesar in druga straža, in zdaj ga upraša cesar kdo da je perstan ukradel, če ne poveš, no boš pa obešen kakor sim ti povedal - Nato ta vedež modro odgovori - to je moja ta mala skrb - tisti kužek, ko je vse skoz pri cesarici, tisti ga je požerl. Zdej hitro pusti cesar tistiga kužka razparati - in res najdejo v njem ta pravi perstan.

Zdej dobi ta vedež veliko denarja od cesarja tako de so mogli na vozu denarje ž njim pelati in pa spet od strežaju je

bil dobro plačan. Pride nazaj v svoje poprejšno mesto, si precej kupi eno grajšino in v njej posebno dobro živi in se sam sebi čudi, kako de mu je vsa ta reč tako dobro izšla. Vedli so pa drugi mestjani da to je večdel en slepar, de res ne vej nič, tako ga je zopet en drugi grajšak povabil na kosilo in je pustil napravt raznih jedil. Za ta zadno jed je pa tisti gospod pa prihranil enga kuhanga raka, kater je bil v čisto pokriti posodi na mizo prinešen. Zdej ga ta grajšak upraša, kaj de je tukaj noter za ena jed - če mu ne povej ga precej vstrelil bo z pištolo, ki mu jo je precej nastavil na persa. Ta vedež zdej zopet v stiski izdihne in reče: O ti ubogi rak ti. Pomenil je pa za sebe ker on se je ravno Rak pisal. Ta gospod zdej zopet vidi de je uganil se zlo začudi, ker bil je res rak v pokriti posodi. In zdej je bil povsod za praviga vedeža razglašen in visoko čislan - pa tudi tukej nisem bil jest priča tega.

60 ŠZ 7/200,6

Od treh naukov ali svetov

**Bercer, Jože/ po 1874/ Kamnje pri Št. Rupertu/ Arhiv
ISN: II. Šopek raznih narodnih pripovedk/ AaTh 910/**

Živela sta enkrat v en vasi dva mlada pa neoženjena kmeta, katera sta bla posebno prijatla. Namenila sta se obdva vedno v prostim stanu živet, pa ne terpi to dolgo, eden z' med teh dveh se kmalo oženi, in tako si napravi čedalej več skrbi, ker Bog ga čedalej bolj od leta do leta z' otročičkam brez' skrbiljuje za katere je treba tud za kruhek brez skrbet. Ta drugi pa se ne oženi tako berš, pa tudi on se kmalo naveliča v samčevskimu stanu živet. Toda ta, ko se je v prvič oženil, mu zlo brani, ter mu pripoveduje, de kolkokrat bo pri ženi ležal, tolko funtov ali liber bo lažej ko bi se tehtal. Pa ta mu tud vsega ne verjame, in kmali se tud ta oženi in v dveh letih mu Bog že tud priverže dvoje fantičkov zraven tega pritisnejo še slabe letne, zatorej se tud temu čedalje bolj skerb vteplje, in se tako prav hitro naveliča tega zakonskiga stanu, kar se tud čedalje bolj in bolj kesa, de se je oženil. Zatorej si kmal naprej vzeme, de bo svojo ženo in domačijo popustil, in se podal po svet si kake druge službe poiskat.

In res se eniga dne napravi, vzeme svoj poročni (rinko) perstan, ga prelomi, da polovico ženi in polovico pa sam obderži in shrani, in jo tako počasi odrine po svet. Tako pride do enga gradu popraša za službo, pa je tud precej dobi, ker je tistimu grajšaku ravno enga pešca majnkalo. Pa služi eno leto prav zvesto, tako de je posebno gospodu dopačil, de ga je ob let, ko je šel v eno mesto k' enmu gospodu za strežaja služit, prav nerad preč pustil. Tam služi zopet prav marljivo pri tistimu gospodu celih dva in dvejet let, in tako je veliko denarja prislužil, pustil je pa vsako leto lon ali zaslužek pri gospodu, s tem namenom, de kadar bo šel preč, de bo skupej plačilo potegnili. Služila je pa tudi pri tistim gospodu ena stara kuharica, katera je marsikter dober nauk dala temu strežaju, zatorej je jo pa tud vse rad bogal. Zdej že po tolkih letih, se mu je s' tožilo po domovini in je jel premišlevati - Bog vej kaj počnejo - moja žena in otročički doma - ali so še zdravi al ne, al so morebit že pomerli i.t.d.

Zato se nameni na vsak način jiti v svoj rojstni kraj k' svojim domačim ker je ravno k' koncu leta šlo. Zatorej prosi svojga gospoda za skupno plačilo in za spričala. Gospod mu brani, de nej ga nikar še ne pusti, ker ga je posebno rad imel, bil je namreč prav svest in priden služabnik. Pa ta ne odjenja in tako ob kratkim se napravi domo. Zdej mu gospod našteje precejšno kopička denarjev, kar je skoz celih dva in dvajset let pošteno zaslužil in mu zraven še reče - na ta denar, to je tvoj zaslužek - ako pa hočeš ta denar pustit meni, ti bom dal pa tri lepe nauke ali svete kateri ti bodo morebit več koristili kakor pa ta denar - Zdej premišljuje ta strežaj, kaj bi blo boljši vzet - domisli se kuharce, katera mu je vselej prav svetvala - gre in jo vpraša - ta mu reče, de bolši je, de nauke zadobi kakor pa denar. Gre tedaj nazaj k' gospodi in si izvoli nauke ali svete, ktere mu gospod obljubil je povedat. Zdej mu gospod povej tako namreč: Pervi nauk je - Ogiblej se ozkih in stranskih potov. Drugi: Kar ti mar ne gre - nikdar ne sprašuj - in tretji Nikar se nikdar ne prenagli kar bi imel danes storit, to za jutri odrini -. Tako se poda zdej domo stem naukim in z' nekimi malimi denarji katere je skoz vse leta prihranil, ki jih je za kako darilo od kakih gospodov dobil.

Precej prvi dan proti noč, dojde dva mesarja, katera sta bla namenjena na smenj. Gredo en čas skupaj in se pomenkvajo med seboj - pa zdej zavijeta te dva mesarja na ena bližno, bolj ozko pot. Pa ta gre tud en čas z' njima, kar se domisli perviga nauka - Ogiblej se ozkih in stranskih potov - se verne precej nazaj na cesto in one dva sili, pa početa jiti zatorej gre pa sam po široki in prostorni cesti.

Čez eno uro dospe, do ene velke oštarije ali kerčme in tam, ker je bila že noč - prenoči. Drugo jutro ko vstane in se napravi naprej popotvat, pride eden k' tisti hiši povedat, de je najdel, dva ubita mesarja in obropana ležati na stezi, ki je bla bolj bližna pot do te hiše. Zdej previdi tu, de je prav de je šel po široki cesti, ko bi bil šel z onim dvema - bi bil tud ta ubit. in tako si misli, precej ta prvi svet ali nauk je boljši ko ves denar, katerga bi imel dobit. Gre tedej naprej, in si še bolj utisne v spomin nauke. Ta drugi večer pride zopet do ene velke kerčme, in tud tam želi prenočit. Ko pride noter vidi eno hčer u hiši, grozno gerdo in po eni ne natorni boleznj popačeno, katera je bla skoz en pregrešek od staršev skoro od hudga duha obsedena, in vsak kdor je prišel v hišo, vsak je uprašal, kaj de je, de je taka namreč tako grda. Ta se pa spomni ta drugiga nauka namreč - kar ti mar ne gre, ne poprašuj - tako tud zdej nič ne poprašuje in kar je samo potreba to poprašja in se pogovarja. Ko drugo jutro tudi tukej vstane in opravi, vidi tisto hčer vsa drugačno - prej gerdo in ostudno - zdej lepo in zalo - bil jo je namreč rešil skoz to, ker ni popraševal, kaj ji je de je taka - kar je še vsak vprašal kdor je noter prišel. Zdej pa mu tukej dado lepo plačilo, za to, ker so posebno veseli bli, de je hčer rešena. In tako se dobro obdarjen dalej na pot poda prot domu. Ko še le ta četerti dan pride do svojga doma vidi že od daleč, ker bilo je že zlo v noč, vso hišo razsvetlenu in petje se vse skoz razlega od hiše nasprot. To se mu čudno zdi, kaj bi pač to moglo bit. Gre tiho do hiše in se splazi pod okno in pogleduje noter - Kaj vidi - svojo ženo precej spozna, a zraven okol

mize je pa še veliko drugih - na mizi vse lepo z pijačo in nekaj jedil napolnen - gorelo je po več sveč na mizi - vsi čedno in praznično opravleni - a si misli, kaj vruga to more bit - prav tiho posluša in pogleduje - aha tam zraven tud vidi dva mlada duhovna njegovo ženo poljubujeta - a to mu je pa vendar preveč - kdo bi se mogel prederznit, pa že clo en duhoven mojo ženo poljubovat - si misli - prime ga ljubosumnost - in jeza čedalje bolj - he vrug te naj pocitra - in misli precej to troje postrelit skoz okno, in je že samokres ali pištolo napel - kar se domisli tretjega navka - ne prenagli se, in kar bi imel danes storit, to za jutri odrini. - Nej bo, bom pa juter to druhal razpodil, sej kakor kaže, ne bodo šli tako kmal narazen - in tako še en čas gleda pa vse skoz kaj čudniga vidi in sliši-

Gre vender v hišo in si misli sej me ne bo nobeden poznal, ker sim drugač opravlen in tud človek se že v tolkih letih spremeni, in tako prosi za prenočišče. Tukej se zdej zlo branijo, s tem da ni prostora, in ne bo imel kje ležat ker je veliko ljudi, in bodo jutri imeli posebno vesele, ko bota ravno te dva duhovna imela novo mašo, ker sta sinova od te matere in nocoj so pa na vencih ali na krancelnih i.t.d. Zdej ta hitro zvej kaj de je in je prav zelo vesel, de je poslušal ta tretji svet ali nauk: Ne prenagli se i.t.d. no ko bil prej v naglosti to troje postrelil, bi bil ženo in svoja sina ubil. Pa ta zdej le še nadalje prosi in obljubi, de ne bo nobene sitnost delal, in če bodo hoteli, bo šel pa <na> listje ležat. No pa bodi, mu je blo rečeno, gre k' peči in tam precej en čas sedi. Ko so že, ti, okolj mize zlo veseli postali in marsiktero kupco spraznili, se spomnijo tud na tega ki je pri peči sedel, velijo mu k mizi, de bi se tud on žnjim kratkočasil in veselil, ker bil je tud zlo čedno opravlen. Ne brani se jim dolgo - gre, in se prav spodobno obnaša kakor se pri takih spodobi, in tud marsikaj povej kako je po svetu, kaj se vidi ali sliši. Prigodi se pa, de se enkrat nekako presedejo in de ta tujc ali popotnik ravno pri svoji ženi in materi dveh novomašnikov, seveda nepoznan sedi. Ko tako eden drugmu na zdravje novomašnikov napijajo, spusti ta tujc ali mož, na tihoma u kupico tisto polovico perstana, kar že vemo, de ga je bil prelomil in en del dal svoji ženi, in enga pa sam obderžal, in tako postavi v veselji kupco pred ženo in jo natoči. - Ko zopet v drugič pijejo, kar prilaze z' vinom polovico perstana v usta in - o kaj pa to pravi žena - pogleda - in vidi polovico - žalostna nastane in ne reče nič in gre ven k' deklam, jih enmalo okrega, kako, de so do tega prišle, in ji v vin na mizo prinesle, ker to, je mislila, de je tista polovica perstana ko ji je bil mož pred odhodom zapustil in zdej Bog vej kjej v kaki stiski živi ali je pa že mertev in spomin na svojga moža ji čedalje bolj žalost napravlja. Dekle se celo roté, de tega ja še nobena ni vidla in de tega ja nobena ni kriva.

Zdej žena nese nazaj spravit, naj bolj dragocen spominek svojga moža, v predalo, ko je pred bil in - o kaj zapazi tudi svojo polovico na pravim mestu - stakne skupaj in bil je tu pravi in celi poročni perstan svojga moža -. In zdej se ji oči odpro, zadosti jasno zdej sprevidi, gre v hišo vsa solzna od veselja - objeme tujca - svojga moža - in zdihlej na zdihlej, ljubi moj mož - in zopet ljuba moja žena po triindvajsetih letih - Ko to sinova ta prizor vidita, se ne mudita dolgo, in

bil je zopet objem na objem in ljubi oče - ljubi oče - Bilo je drugi dan veliko večji veselje na novi maši dveh sinov in marsiktera solza je kanila z' oči, ko bi scer ne bila, in marsiktera kupca izpraznena, ko bi ne bila. Pa vendar jest sim bil vedno žejen, ker nisem nič dobil. in menda tud ne bom.

**61 ŠZ 7/200,13
(Brenta denarja)**

**Bercer, Jože/ po 1874/ Kamnje pri Št. Rupertu/ Arhiv
ISN: II. Šopek raznih narodnih pripovedk/ AaTh 810
(S 241)/**

Pripovedka je de je kmet na njivi oral in po naključji je ono brento denarja izoral in de na tisto se mu en mož za herbtom oglasi, namreč de nej denar pusti pri miru, ker je njegov, bil je namreč hudič, pa de mu ga tud prepusti, ako mu tisto da, kar ga bo na potu domo grede srečalo. Kmet ne pomišljuje dolgo, ker je bla že navada, de ga je mal pesek srečal njegov - in mu obljubi in denar vzeme. Ko domo gre, srečalo ga je pa ta mlajši otroče, in koj ga je vihar v zrak vzela - in de ob letu je pa zopet prišlo nazaj, katerga je pa samo boter ali kuma njegov vidil in de ga je otroče nagovorlu namreč - boter! vi me pa lohka rešite - boter se vstraš, ne reče nič in teče k' fajmostru za svet vprašat. - Ko pa nazaj pride, že ni blo otroka nikjer. In de je tisti denar še dandanašni v tisti hiši, samo de se je globoko pogreznil.

**62 ŠZ 7/52
Kovač**

Zore, Janez/ 13. 5. 1876/ Arhiv ISN/ Lašče/ AaTh 330/

V neki vasi je živel ubog kovač, ki je imel zelo malo železa. Nekega dne pride sv. Jožef v vas z osličkom na katerem je Marija sedela. Osličku se je bila pa ravno podkev razbila in sv. Jožef popraša, če je tukaj kak kovač? Radi mu ga pokažejo in on gre k njemu, ga poprosi, da bi osličku novo podkov pribil. Kovač pravi: Ravno še za eno podkov imam železa, zdaj hočem pa še to prodati. Ko je imel osliček novo podkev pribito, mu sv. Jožef reče: »Tri reči si zberi kakoršne koli hočeš za plačilo.« Kovač je bil zadovoljen ter si zbere te tri reči: Kteremu bodem rekel na to črešnjo iti ne bode mogel doli priti ako mu jaz ne bodem pustil, drugo reč si je izvolil: Kdor bode skoz to okno gledal ne bode mogel več preč iti, ako mu jaz ne privolim in v tretje si je volil: Kteremu bodem jaz zapovedal v to vrečo iti, ga bode to železno kladivo toliko časa teplo, dokler jaz ne privolim, da ga pusti. Sv. Jožef mu pravi: vse to dobiš. Kovač je bil zelo vesel ter je zdaj začel pridno delati in tako si je veliko denarja zaslužil. On je sedaj pijančeval in je bil zelo hudoben. Ko je že ostarel, pride neki človek, ki je bil hudobec k njemu ter mu reče, da naj gre ž njim. ako ne, ga bode zelo pretepel. Kovač se čez to zelo razjezi ter mu veljeva na črešnjo iti. Njegovo povelje se je zgodilo. Ali ko je hotel doli iti ni mogel ter prosi kovača, da naj ga doli pusti. Po dolgi prošnji ga je vendar spustil in

mu reče: »Ako mi še enkrat prideš te ne bodem nikdar spustil.« On je bil zelo vesel ter gre v svoj kraj vsi so ga zasramovali, ker ga ni s sabo pripeljal. On potem vse pove kar se je zgodilo. Kmalu potem pošljejo dva. Ko prideta k njemu zelo derzno spregovorita: »Bodeš šel pa zdaj znama, zakaj nisi šel z unim zdaj bodeš pa veliko veliko več preterpel, kakor bi prej imel.« Kovač zelo čez to razserjen ukaže obema, da naj gresta skoz okno gledati preden se odpravim. Ko sta videla, da ne moreta od okna preč ga prosita, da naj jih spusti, pa on jih še dalje tam pusti. Po dolgi prošnji jih vendar spusti ter jima reče: Ako se mi vidva še enkrat derzneta sem priti vas ne bodem nikdar več spustil. Ko prideta domov jih še bolj zasramujejo kakor onega, potem jim pa oba povesta, kaj da se je pripetilo. Kmalu potem pridejo pa trije, ko so k njemu prišli tako zelo zaupijejo, da se je on vstrašil ter mu rečejo: »Ako poprej nijsi šel bodeš šel pa zdaj in te bodemo veliko bolj mučili, kakor bi te bila ona dva. Kovač zelo razjezen ukaže vsem trem v vrečo iti ter veljeva, da naj železno kladivo tolče kolikor more po njih. Vsi so zelo vpili in ga prosili pa on se nič ne zmeni. Vendar jih po dolgi prošnji spusti, ter mu obljubijo, da nobeden se ne bode več drznil po njega priti. Ko so šli nazaj je kovač vedno pazil, kam da gredo. Ko je videl, da so šli v neko jamo se on hitro napravi za njimi in vzame tudi kladivo in bokal vina seboj. Prišedši do jame gre notri ter najde v njej ogenj goreti in ljudi v ognju. Tam vidi gorečo posteljo in na njej leži človek i.t.d. Ko gre dalje zagleda velike vrata, katera so bila zaperta. Hudobe so se ga tako bale, da so vrata tako tiščale, da so se kremplji skozi vrata pokazali. On vzame kladvo ter vsem kremplje zakrivi. Vsi so zelo tiščali pa vendar je prišel notri, vsi so se po kotih poskrili. Ker ni mogel nič opraviti je šel pa visoko gori. Prišedši do malih vrat poterka in sv. Peter se oglasi: »Kdo je?« »Jaz sem« pravi kovač. Pa še zdaj se niso vrata odperla. Še enkrat poterka in reče sv. Petru, da mora odpreti, ako ne bodem vrata razbil. Sv. Peter prestrašen hitro vrata odpre in glej, kar vse se je zasvetilo. Kovač zelo vesel se vsede na kovaški predpasnik in da sv. Petru bokal vina shraniti. Peter ga vzame. Ko je bil že dolgo tukaj mu sv. Peter reče: Poberi se, ker nisi zaslužil, da bi bil tukaj. Kovač mu pa odgovori: »Saj sedim na svojem.« Ko je že predpasnik strohnel mu reče sv. Peter, sedaj ne sedi več na svojim. Zdaj kovač zahteva bokal vina a sv. Peter ga ni več imel, hitro mu nalije v bokal svetega olja. Kovač zapustivši kraj se poda k hudobami. Hudobe se ga zelo boje. Ko je bil žejen je pil sv. olje, in da tudi terpečim piti. Hitro so bili vsi očiščeni, kateri so pili sv. olje, so se veseli podali v nebesa in tudi kovač je bil med njimi.

63 ŠZ 5/10

Vod sv'etga Greg'orja

Kramar, Franc/ 9. 7.1910/ Borovnica pri Vrhniku/ Arhiv ISN: Franc Kramar, Narodopisno gradivo/ Povedal 79-letni Janez Korenčan, Radeckijev veteran/ AaTh 933/

Je bla j'ènkrať j'èna grafna k' je jm'èla j'ènga sina, kt'èrga je bla pa ták' »p'òstran« dobila. K' se ga b' pa rada znebila, ga je pa j'ènkrať povila v cujne pa v j'èno cajno dála, j'ò zamazala, pa po v'òd spèstila. Cajna je plavala, pa je pèrplavala do j'inga malna, tam se je v'òb »grableh« pa vstavla. Tist' malèn je biv pa v'èlèk, na p'èt tečajev, - jèn k' se je tista cajna v'òb tistèh »grableh« vstavla - se pa kàr na j'ènkrať vstavjo vsi kol'èsa v malni. Malnar leti pogl'èdat zakaj de stoj'è k' pa nàj prec vuržeha zam'èrkov zakaj stoj'è, je začev pa v'òd same začudenast' k'è vokol' malna l'ètat pa varžeha jèskat. Kàr zam'èrka jeno cajno tam pèr »grableh«, pa jo pot'ègne brš z v'òde pa jo v hišo n'èse. Tam jo pa v'òfna, - pa je votr'òka n'òt' v cajn' dobiv! Zdej v malni so začel' pa spet kàr sami vod sebe kolesa vokol' letet' pa ml'èt kè pret. (Tu je pomenil' de bo tist' votrok jenkat še svet moš).

Glih tačes je pa jm'èla ž'èna t'èga malnarja tud' j'ènga sinčka, jèn je bla v votr'òčji p'òstli. Malnar ji povej kaj je dobiv v v'òd', jèn ž'èna pa prav': »Kar jømejva ga, ga bva že redila!« Nø, jèn puòl je pa vøstov pèr hiš'.

K' sta votr'òka ønmal' vodrasla, sta pa vkøp v š'òlo hodila, se jøgrala, jèn včas' pa tud' štrajtala. Kødèr sta se k'èj štrajtala ga je vselej zm'èrjov ta domač' sinèk: »Grègorčèk, pèrplavarčèk! Grègorčèk, pèrplavarčèk!« Sv'èt' Gr'ègor pa nàj nèč v'èdu de nàjma pravèh staršev, ampèk je mislu de so tú nøgov' starši. K' je vodrastu je šov pa po svet'.

K' gre ták' po svet' pa pride glih do tiste grafne k' je b'la nøgova mat', pa se j' ponud' v službo. Ta ga je sprejela, jèn k' se je prov fajn vobnašov jèn zravnè je biv pa še prov l'èp, ga je pa začela silt' de jo nej vzame za ž'èno. Ta jo je vzev, - jèn k' se je j'ènkrať preblaču, je pa vid'la »ž'èna« pèr nem' na vràť j'èno svetinco k' mi jo je tačes na vràť dela k' ga je po v'òd' spèstila, - jèn po tist' svetinc' je pa spoznala de je n'èn moš - nièn sin.

Brš mu tú pov'è, jèn k' sin tu sliš' se pa strašnu prestraš' jèn gre pr'òč vod matere. Tam je bla pa j'èna velika v'òda, jèn tam blis pa prov j'èna velika pušava, jèn v t'ò pušavo gre zdej sv'èt Gr'ègor. Tam pa najde j'èno skalnato votlino, gre n'òt jèn prav': »Jest sèm s sojo materjo grešiv, morem pokuro d'èlat!« Zdej pa tisto votlino za sabei zakl'ène, jèn vrže tiste kluçe skoz' jeno lukno v tisto vodo de so se potopli - jèn začne pokuro d'èlat.

Glih v tejmi cajt' je pa v Rim' papeš vmèrù. Po vsøm Rim' je samú zgonil', - jèn zdej nejso nèč vejdlì, kdu bo p'òl za papeža. Glih tačes je pa v tist' vod' j'èn ribèč ribe loviv, pa je tiste kluçe najdu. P'òl so pa djal': »Pejmo še v pušavo h Greg'òrji!« So šli, so vodklenil', pa so ga d'òbli. Na ram' m' je pa j'èn bev golobčèk sèdù, jèn v klunčki je pa jen bev listèk dèržòv. G'òr' je blu pa zapisan': »Griègor nej bo za papeža!« Jèn p'òl so ga pa zvolil' za papeža.

Sv'etga Greg'orja mat' pa nej nèč vod t'èga v'èdla. V'èst

je je pa strašnu p'èkla, jèn je pršla v Rim h ta novmi papeš' h spovd'. Papeš jo je pa spoznov de je negova mat', ji je pa djav: »Baba gàrdà, stran' se m' sprav'!« Jèn nàj je tú ne spov'èdat ne vodv'èze ji dàť.

64 ŠZ 5/4

Kumštna uganka

Kramar, Franc / 1910 / Borovnica pri Vrhniku / Arhiv ISN: Franc Kramar, Narodopisno gradivo / H 805 /

Jena grafna je zastavla pèr fruštki ta-le uganka: Kaj je tu? Na lubezni sedim, z lubezni pijem, jèn z lubezni j'èm? - Vsi so si glavé belil' pa vobedèn jo nej m'ògu vgønèt. P'òl pa prav' grafna: »Kø vidèm de je voben na vgane, je bom pa sama pov'èdala jèn razložila! Vid'te, jest sèm jm'èla j'ènga lubčka, j'ènga hautmana. Zdulej pod zièmlo sèm jømièla pa p'òvhnø vor'òžja: sabèl, flint, pøšt'òl, jèn ták' naprej. G'òr nad tistèm vor'òžjem je biv pa jen cimèr, jèn je blu ták narj'èn', de kdur je stopu tri stopine vod vrat de se je vsakmu pod nogàm vdrì, pa je padu d'òl' med tist' vor'òžje pa ga je prec' do smrt' fèrd'èrbal'. J'ènkrať je pršov tud' ta m'òj lubčèk-hautman k'è v tist' cimèr, k' sèm ga po nesr'èč' vodkl'ènenga pèstila. Jest letim za jnim de b' mi na pèstila not', - pa je blu že prekasnø, se je že zvrnu n'òt' v globočino! Strašnu sèm za nim žalvala, jèn s' vočitála de sèm jest sama vuržeh, k' mi najsèm že prejt v ta cimèr prepov'èdala h'òdèt. Zdej sevajde naj vob'èna žavba več p'òmagala, - mrtù je biv pa je blu! De b' jømièla pa j'èn spomin za nim, sèm dala pa z nøgovèh k'òsti si naredit' stov, žlico, jèn pa k'òzarc; z nøgove čøpine pa - skl'èdco. Zatu pa še j'ènkrať: Na lubezni sèdim - na st'òl'. Z lubezni pijem - s kozarca. Z lubezni j'èm, - tu je pa žlica jèn sklejsca.« - Vsi so djal', de je r'ès ta uganka t'òk zaplet'èna jèn kumštna, - de kdur nàj povučen o ni de jo r'ès na more vganit.

65 ŠZ 5/176

Kakú se je Ribènčenov sin spovdvov

Kramar, Franc/ 1910/ Borovnica pri Vrhniku/ Arhiv ISN: Franc Kramar, Narodopisno gradivo/ ad AaTh 1804/

Ribènški vuòče prav' svojmu sinu: »Lub' muj sin, vajš, boš m'ògu jit' k spovdi!« - »K'òga b'òm pa pavajdov?« vpraše sin. »Jø kar sè soje dni dajlov«, prav' v'òče. Sin gr'è in se spovduje: »Naparø sèm lajščovje sajkov. Puòl sèm vitre dròv. P'òl' sèm rešèjta naplajtov. P'òl' sèm se pa s s'òho r'òbo po svajt' porivov!« - Fajmošter pravjo: »V žagrad pejd', tam bò pa obhajilu!« - Ta gr'è v žagrad, fajmošter pridejo pa ga d'òbru k'è po rit' s pal'co natrejskajo. K' pride damú ga vpraša v'èče: »Nu lub' muj lajpi sin, kokú je k'èj blu?« Sin prav': »Spov'd je bla še precej fajn, al' obhajilu se je pa po rit' lomilu!«

Tərjè lumpje sa vidli anga km'èta k' je osla pa koza v sëmən gnòv. Osla je jejdzu, koza je jəmù pa za štərk za oslov r'èp pərv'èzana. Kozi je pa še zgančək na vrat pərv'èzov, zatù, de je vejdu de za jnəm gr'è, de mi nēj blu treba nəč nazaj gl'èdat. Ta parvi lump prav': »Jest mi bəm tək koza vkròv, de na b'ò nəč čutu!« Ta druh prav': »Nə čə m' bəš ti koza, jest mi bəm pa osla!« Ta tr'ètji pa prav': »Nə čə m' b'tà vədva koza pa osla, jest mi bəm pa gvant, tək' de b'ò nāh!« - Ta parvi je zdej šu, pa je nalāhkə kozi z vratù zgonc adv'èzov pa osli ga za r'èp pərv'èzov zdej je pa nalāhkə koza adv'èzov pa je šu ž n'ò! (Sevejde, ta km'ètəč pa nēj nəč ne vidu ne čutu k' je biv kə àbarnèn, pa še masa zamišlen je biv.) Tà druh lump je tejga km'ètəča pa da šrange slədív. Na šrang' pa prav' km'ètəč: »Zdej bəm plačov šranga ad tejga-le osla pòl pa ad koze!« - »Ad kt'ère koze?« pravjè un'. »Ji, ad tiste, k' je tl'a osli za ta rièp pərv'èzana!« _ »Ji, sèj je nēj nək'èr, le paglejte de ne«, pravjè un. Ta paglièda - pa je rejs nēj blu. Zdej je zač'èv pa sevejde cajhnat jən jamrat kēj de je, pa kl'èv je tud' sevejde. Zdej pa pərst'òp' un tadruh lump pa prav': »Oče, jest səm pa vidu tistga k' je vam koza vkròv, - glih pa tistle gas' je je gnòv! Čə je čtè dābət, le brš pejte za jəm, - bəm pa jest v tejmi cajt' vam osla pādàržòv!« - Nə tá pərsmàdè m' je rejs osla pustu de m' ga je pādàržòv, pa je za tatam leatu. Sevejde, ta lump je pa v tejəm cajt adkúru je s tistəm oslam Buh-vej kam! Km'ètəč pride prov j'èzən nazaj k' nēj dabiv tatù, - àlè! tukej pa še osla nēj zdej blu! Še nəkul' nēj biv ta km'ètəč tuk pəkl'ènskə jiezən kə tist' dan! Zdej kə nēj jəmù ne osla ne koze, je pa kār prut' dum' vdār', kajpək je tù! Zdej un ta tr'ètji lump ga je biv pa ž'è ab cest' čakov. Kə pride km'ètəč da n'aga mi pa prav' ta lump: »Oh, oče, tl'a m' ke v ta-le bəč àn štənf dnarjè n'òt' pāl', al' bi tli vi pujnga jət, sèj bəm vam dōbrə plačov!« Pòl dā tejmi km'ètč'i pa rejs kār àn cev fufcigar. Ta ves'èv de bò tuk zaslužu, d'ène tist' fufcigar v kamž'òla, se vəs gvant slejče, pa gr'è n'òt v bəč pa tist' štənf. (V rəsnic' je biv pa v tistəm štunf' le kamən k' ga je un lump n'òt' dū.) K' je biv km'ètəč n'òt' v bəči, pa ta lump zgrab' tist' nəgòv gvant, pa zbeži ž nim kār sa m' nag'è dale. Zdej n'òt v kamž'òl' je dabiv pa še tist' fufcigar k' ga je biv prejnt km'ètč'i dav. Pòl pa ta km'ètəč nāj jəmù ne koze, ne osla, ne gvanta! Un tərjè lumpje sa se bli pòl v ànəm damēnenəm kraj' pa vkəp səšli, pa sa bli takú ves'èl' kār se je dal' k' se jəm je takú vse fajnt pa sr'èč' isšlò! Kaj na b' bli ves'èl', sèj sa bli žihər, k' sa v ànəm saməm dn'èv' tuk dabil'! Km'ètəč je biv pa le tav'èlk' reveš, k' sa ga ab tuk' bli dèl'.

Ankat je jəmù àn Ribənčən takú lepa ajda na pul', de je je hodu skorej zm'èrej gl'èdat taku je bla lepa. Zdej ankat kār zam'èrka kakú sa se čəb'èle abešale pa ni, k' sa mièt jəskale. Je pa rièku: »O ti presn'èmane kr'òte, poglej jih nu poglej, kakú mi ajda osiplejà! Le čakejte, bəm že vam pokazov!« - Zdej pa leti damú, pa vzame ànà dovga prekla pa prav' sojəm št'èrəm hlapcam de nēj trage vzm'ò pa de nēj na pule gr'èdà ž nim. Zdej prideje kə k' je bla tista ajda pa prav' gəspadar: »Vajste vi, zdej b'òm jest čəb'èle stran z ajde otejpov, k' mi tükšno šk'òdo dajlajo! K' se pa bojim prav' de na b' preveč ajdo pohodu, zatu me b'òte m'ògli pa vi št'èrje po niv' s tragam' prenašat! - Nə zdej sa ga pa rejs del' na trage, pa sa ga takú pa niv' nasil' de je blu kār ves'ale. Sevejde, ta je pa na vse strani s tista dovga prejkla atepov kə pa ajdi pa zm'èrej se krejgov: »O ti presn'èmane kr'òte od žəvali ti! Poglej jih nu t'è presn'ète čəb'èle, k' mi bdò vsò ajdo osule! ---«

Ankat sta se dva Ribənčena sr'èčala. Zdej pa tà pàrvi zam'èrka de ta druž'mi slama s čəvlə vən mali. Se je tù pa z n'aga norca delat m' je pa rièku: »Oh, kuk m'òrèš ti šele v glav' ànè slame jəmət, k' je maš že v čəvləh tük de t' kār vən gl'èda!« - »O, le pačàs prjatu!« prav' un, »kə na vejš kaj prav' damač preguvar: Čə nemaš v glav', maš pa v - petàh!«

Ankat sta šla dva g'òdca z ànè km'èčke v'òhceti. Zdej jəmà je pa pər plač'ili (pər »l'armi«) za 'n vinar navskriš hadil'. Zdej sta se pà p'òt' za tist vinar pa krejgala: »Vinar je muj!« - »Vinar je muj!« - Zdej je biv pa prov dəš vdaru, sta zač'èla pa akul' s'abe gl'èdat kam b' šla kēj pàt streha. Zdej sta šla pa glih məm britafa, sta pa vid'la de je kapèl'ca na britaf' adpàrtà, sta šla pa kār v tista kapèl'ca vedrit. Zdej je bla tam v kapèl'c' pa glih ànà prazna mərvtvaška truga, se je pa tà parvi g'òdəc kār v tista mərvtvaška truga vliègu, ta drug' je šu pa na altar l'èč' pa sta paspala. (Pad zglava sta s' pa vsak soje v'òrgle dela.) - Zdej a punoč'i se pa v tista kapèl'ca cela tropa ravbarjə pərdərv'i, de b' tukej dnar səštèl' kār sa ga nakrāl'. Zdej sa pa nàpàrù pa kapèl'ci prov ànà velika ruha pagərn'il', pòl sa pa vəs dnar gor' najne strièšli kukər sa ga nakrāl', pòl sa ga pa zač'èl štət kuk' de ga je. Zdej pa v

tejm̄ cajt k' sa drug' dnar štel', sa se drug' ravbarji pa arôžje sukat učil'. - Zdej sevejde une dva g'ôdca sta se bla pà tistòm pa abâ hmal' zbudla k' sa ravbarji pøršli n'ot', k' sa masa štipicàl' sëm jøn kè. Zdej sta se tiè dva g'ôdca pa glih takú nar'iedla kukør k' b' bla abâ mørliča: sapa sta pørdøržvala kâr se je dal' jøn tak' naprej. Sevejde, ravbarjem pa tud' še na mar nêj pøršlè de sta tiè dva žøvâ člavejka, sa jømel' abâ za mørliča. - Zdej je pa r'èku haukman - ravbar ànmà tac'mi ravbarji k' je biv še navinc: »Nø, paskus' tejmile ta mærtvømi kø tli'a na altarji leži glava adsejkat, de bøm vidu če s' se žè kèj fajñ navadu sabla sukat!« Zdej pa zavzdigne tist' ravbar sabla de b' tejmi glava adsejkov, - tist' g'ôdæc pa plane pakonc' pa zarjove: »Martvi, pamagajte! Martvi, pomagajte!« Un g'ôdæc v truh' se je pa aglasu: »Al' tud' jest? al' tud' jest?« - sevejde ravbarji sa se pa tuk' strašnú vstrašli kâr se je dal', de sa tak' strašnú vøn s kapêl'ce bež'al', de b' hmal' petè pagübli! Sevejde dnar sa pa vøs tam v kapêl'ci pustli kükør sa ga jømêl'. - Zdej sta pa tiè dva g'ôdca nàpàrù vrata zaklenila, pøl sta pa vøs tist' dnar pabràla kukør ga je blu pa ruh' razlaž'anga. Zdej k' sta tá dnar vøs v v'òrønga dela sta se začìela pa sp'èt za tist' vinar krejgat: »Vinar je muj!« - »Vinar je muj!« - Zdej un ravbarji sa pa kâr naprej bež'al', tuk' cajt de sa v àn gäst pørbež'al', tam sa se šele vstavli. Zdej sa zač'èl' pa gruntat kàk' bi da tist'ga sojga dnarjè nazaj sp'èt pøršli. Zdej sa se pa takú damønìl', de nêj b' šu àdøn nazaj na britaf skøz kapêl'čni okøn paglìèdat kaj kèj tà mærtvi z dnarjem pačnuò, tak' de če b' glih navàrnø na blu, de b' šli mårdè še lahkø nazaj pa dnar. - Zdej pa gr'è rejs àdøn zmed tan'èrbøl karajžnøh ravbarjè nazaj na britaf pagl'èdat kaj de ta martvi pačn'ò z dnarjem, je pa glih tačes biv kè pršu k'sta se bla une dva še za tist' vinar krejgala: »Vinar je muj!« - »Vinar je muj!« - Zdej je pa ta ravbar pagl'èdov skøz òkøn de b' vidu kuk' je mærtvøh k' se žè za 'n vinar krejgajè, - ga je biv pa žè àdøn zmed unøh dvejøh g'ôdca zam'èrkov! Zdej pa prejden se je m'ògu ta ravbar vmækønt, ga je pa žè un g'ôdæc takú za lase zagrabu, de b' mi hmal' kuòža z glav'è pat'ègnu, - tak' de m' je cev šap ravbarjovøh las v rok' astàl'! - Ta ravbar pa zarjove kø zverina, pa beži h unøm ravbarjem, pa žè ad zd'èleč vpije: »Bežima! bežima! - tuk' je anøh tà mærtvøh v kapêl'c' de se ž'è za 'n vinar krejgajè kt'èrga de buò! M'an' b' pa hmal' k'òža z glav'è pategnil', takú me je àdøn zagrabu! - le paglejte kuk' mi anøh las manka!« - Sevejde zdej sa pa ravbarji še skorej bøl bež'al' kø prejt; tiste dva guòdca sta pa le zdej jømèla dost' dnara. Žøvtà pa še zdej, če nejsta še vmørta. - Takú, zdej je ta st'òrja pa vsa.

70 ŠZ 5/113

Zakaj muørje šuštarji še dandønøs kàpìta pa skrinca na hrbti nòst, kèdør grìeje v »štìera«?

**Kramar, Franc/ 23. 11. 1913/ Brest pri Tomišlju/ Arhiv
ISN: Franc Kramar, Narodno blago/ Povedal Janez
Zalar, črevljar/ AaTh 779/**

Tačes k' je še Kristus pa svejti hodu, pa je srièčov àn'gà žnidarja k' je àn'gà s slama nafilèngà màžà na hrbti nièsu k' je šu v »štìera«. Ga je pa vprašov Kristus: »Zakaj pa nuòsøš

tejga slamnat'ga mažea s sabej na hrbti?« Prav' žnidar: »Zatu, k' na tejmi muòži gvant vrihtam pòlej pa pàm'èrøm de pòtlej prov pride!« Prav' Kristus: »Tù nêj nøč fajñ pà tøjøm! - ti m' pa jest drgâč' pàkazov, de t' na bò treba tejga slamnat'ga màžà pa »štìerah« nòst!« Polej ga je pa tak' navadu mièrt kòkør zdej vsi kmìèčki žnidarji pà dæžèal' mièrjè. Nø tøk àd tačes potlej náj treba kmìèčkøm žnidarjem nøč več tist'ga slamnat'ga màžà kè pa »štìerah« nòsøt, k' je Kristus tist'ga žnidarja drgâč' mièrt' navadu. - Polej čez øncajt je Kristus pa šuštarja srièčov, k' je šu glih tak' na štìera kø un. Je pa tà šuštar pa cev narúòčaj tistøh kàpìtø na hrbti nièsu, polej pa še tista skrinca s šuštarska rištønga, - tak' de je kâr stuokov pàd tista tièža! Zdej ga je pa Kristus vprašov: »Zakaj pa nuosøš tük tejøh kàpìtø na hrbti, pòlej pa še ta skrinca?« Zdej je biv pa šuštar masa jìèzøn k' je muogu tak' teškú nest', m' je pa prov èmièrnø adgavuru: »E, kâj ti'm präv' zakaj? - sèj mè tak' na muòreš nøč pàmáगत!« Sevejde, zdej je šu Kristus pa kâr naprej, m' náj tù nøč pamagat, k' mi je tak' nazaj adgavoru! Tøk àd tačes se muòrma mi vbuogi revčki ad šuštarjè pa še zmièram s tejmø zasmalèanøm kàpìt tak' matrat, de jøh muòrma prov stièška prenašat àd hiše dà hiše; pøl za namèjčøk pa še tista vmazana skrinca! Tèjga je pa vse tist' šuštar vržeh, kjpøk! K' b' še àn pavejdov zakaj tù nuòs' kòkør je žnidar, pa vøm de b' ga Kristus glih tak' kèj navadu kòkør je un'ga! Zdej se žnidarji nam pa smèjèjè!

71 ŠZ 5/115

Ad trejøh bratø

**Kramar, Franc/ 23. 11. 1913/ Brest pri Tomišlju/ Arhiv
ISN: Franc Kramar, Narodno blago/ Povedal Janez
Erjavec, črevljar / AaTh 551**/**

Ankat je àn oče jømù tri sine. Zdej ta mlajga sa jmêl' pa tak' bøl za 'nga norčka. Zdej jøh je pa oče prièdse paklicov pa jøm je rièku: »Zdej pejte pa kâr pa svejt', pa ktièr bø lepši sukne damú prnièsu tistmi bøm potlej grønt čìès dav!« Nø zdej sa pa šli pa svejt'. Prideje v àn gäst, sa pa šli prov dovh pa neami. Zdej pa prideja da 'nga raspúòtje k' sa blíè tri støziè, sa šli pa kâr vsak h sèab' pà soj' støzi. Zdej pa tà mlaj' griè pa tist' støzi, kâr ga ànà žèana srièča. Prav' žèana: »Kam pa grièš?« Ta pa prav': »Dela grièm jøskàt!« Zdej pa prav' žèana: »Alè, kâr h mèan' pejd' služøt, jest bi glih an'ga tac'ga nucala kuòkør si ti!« Je biv pa prec' vkøntønt, pa je šu ž nuò. Zdej pa prideta kè kièr je bla tista žèana damâ, m' je pa reàkla: »Zdej pa druž'ga na bøš pør mean' delov, k' sàm pàd tejmilè kotlam bøš kuru, pa na smejš nøkul' v vajnga paglìèdat!« Nø zdej je biv tà pa tam. Je pàd kotlam kuru, pa prov dobrø se m' je gadìl'. Zdej je bla pa tista žèana pa cupørnøca, je muògla pa ànà nuč na Klèk jøt, je biv tà pa sàm damâ. Je pa advzdigne ønmal' tist' pokrov pr kotle, pa je nuòt' v kotu paglìèdov. Sa se pa sâme duše nuòt' kuhale, pa sa prec' zavpile: »Spust' nas vøn, spust' nas vøn s tejga kotla!« Ta se je pa vstrašu tist'ga vpøtjìè, je pa brš pøkrov nazaj pavejznu, pa naprej kuru. Zdej je pa tista cupørnøca pa damú s Klèka pršla, ga je pa prec' vprašala: »Al' s' kèj paglìèdov v tejmi cajt' v kotu?« Je rièku: »Nøč!« M' je pa vørjìela de nêj, pa je

ădšlă v suj cimər. Zdej drug' dan ga je pa h sĕab' paklicala, pa m' je reākla: »Nə, zdej je žtĕ tist' cajt mənĭv, dakliĕr sva se zmənĭla de bəš pr meān'! Kaj čəš pa zdej za luōn'« Je pa riĕkū: »Tāka jən tāka lepa sukna!« Prav' žĕāna: »Rāj' ti dam tri žakle dnarja, kōkər tāka jən tāka lepa sukna!« Zdej je pa le prosu, le prosu, pōl m' je pa vse glih dala tāka jən tāka lepa sukna - pa je šu damū. Zdej unəm dvema bratama se nimej je pa prov slabu pa svejt' godil'. Še tuk sta kumej zasləžila, de sta jəmāla za prut, pōl pa de sta ānĕ stare, rastārgānĕ sukne s' kəpĭla. Poley pa pridejĕ vsi tərjĕ damū, - pa un ta mlajš' je jəmū tāka lepa sukne de je blu veseale vidət; une dva pa prov starĕ pa rastārgane! Pa sta jəh šəvāla pa pucāla, pa nĕj vse vkəp nəĕ nuca!'. - Zdej je pa riĕku oĕe: »Zdej pejte pa spĭtəm pa svejt', pa ktĭĕr' bō lepšĭga kojnĕ damū prgnōv, tist'mi bəm grənt čĭēs dav!« Zdej sa šli pa spĭtəm pa svejt'. Pa prideje spĭtĕm dā tist'ga raspūōtjĕ k' sa blĕ tiste tri stəžĕ, pa sa šli spĭtĕm vsak pa soj' stəžĭ. Zdej pa griĕ ta mlajš' spĭtĕm pā tist' stəžĭ, kār ga spĭtĕm tista žĕāna sriĕĕa. Prav' žĕāna: »Kam griĕš?« Prav' un: »Jə dĕla griĕm spĭtĕm jəskāt!« Prav' žĕāna: »Nə, pa spĭtĕm kār h meān' pejd'!« Ta prav': »Nə bəm pa šu!« Pa je šu spĭtĕm h nā, pa je tam spĭtĕm pāt tistĕm kotlam kuru, pa dobrə se m' je godil'. Zdej k' je spĭtĕm tist' cajt pršu de b' jəmū strān jət, ga je pa spĭtĕm vprašala žĕāna: »Kaj čəš pa zdej za 'n luōn'« Je pa riĕku: »Tac'ga jən tac'ga lep'ga kojnĕ!« Je pa reākla žĕāna: »Rāj' ti dam 50. sukən, kōkər tac'ga jən tac'ga lep'ga kojnĕ!« Zdej je pa spĭtĕm le prosu, le prosu, ga m' je pa vse glih dala. Ga je pa kār zajahov pa ga je prūt dūm jejjzdu. Pa glih prejden je da dūma prjejjzdu, je pa sōja dva brata sriĕĕov, k' sta prov nā nĕh kumərnh pa ābtovĕenəh »picəh« jejjzda, pōl pa v tistĕh stārəh, rastārgānəh suknh sta blā. Tā je jəmū pa prov lep'ga, debtĕl'ga kojnĕ, pōl pa v tist' lĕp' sukni je biv ablejĕen, tāk' de sa ga takū lədiĕ glĭĕdal', unəm dvejem sa se pa prov sməjal'. Zdej sta ga tlā brata pa kār vbət, tāk' sta bla nājnga jĭĕzna; ənĕāš: tĕ, k' ga māmā rānk za 'nga norĕka, taku vse fajn pa svejt' dabĭ, mədṽā pa tāk grdū pa zānəĕ! Zdej je pa riĕku oĕe: »Nəĕ ga na b'ta zmerjĕāla! Kār pejte še 'nkrat pa svejt', pa ktĭĕr bō veĕ dnāra prniĕsu, tist'ga bō potlej grənt!« Zdej sta pa une dva brata reākla: »Zdej pa ĕe le hudiĕ nĕj, tək muōrva mədṽā veĕ dnarja si prdābət kōkər s' ga buō un norc!« Nə zdej sa šli pa spĭtĕm pa svejt'. Prideje da tist'ga raspūōtja, pa sa šli spĭtĕm vsak pa soj' stəžĭ. Zdej tā mlajš' griĕ pā tist' stəžĭ, pa ga spĭtĕm tista žĕāna sriĕĕa. Prav' žĕāna: »Kam pa spĭtĕm zdej griĕš?« Ta prav': »Jə, službe griĕm spĭtĕm jəskāt, ĕe je bəm kā dabiv!« Prav' žĕāna: »Jə, pa pejd' kar spĭtĕm h meān', kəgā bəš pa dərĭgi dela jəskov!« Je pa šu spĭtĕm h ni, pa je spĭtĕm tuk cajta tisti kotu kuru de je tist' cajt pršu de b' jəmū spĭtĕm strān jət. Prav' žĕāna: »Nə, kəgā čəš pa zdej za luōn'« Ta prav': »Tri žakle dnarja!« Prav' žĕāna: »Rāj' ti dam 50 kŭjn, kōkər tri žakle dnarja!« Ta jĕ jĕ pa spĭtĕm tuk' cajta ləpū prosu de b' mā jəh dala, de je nazadne reākla: »Nə, nĕj buo, k' s' tuk cajt' pr mean' služu, t' jəh bəm pa dala!« Zdej m' je pa dala tist' dnar pa je šu ž nim damū, pa prov pev je pa vriskov. Zdej pa stūōp' damā v hiša - pa ān je prniĕsu damū tri žakle dnarjĕ, nəgōva brata pa vsak ān pĕāhar ušĭ! Zdej je dav pa oĕe prec' tā mlajšəm sini grənt, pōl une dva brata sta pa za hlapca pr neām' sləžila. Pōl se je

pa ažĕānu, je bla pa tāka vuohĕet, de sa takū jel', pil' pa plesal', de b' hmal' znarĕl' ād veseale, tuk je blu luštĕn! Nəkul' na'm pazabu: Meān' so dal' pa z rašĕāta pət pa s fingrata jəst, pa z lapārjem pa rit', pa 'mam še zdej grabən na rit'!

72 ŠZ 5/112

**Ad maĕhe, ad nĭĕne pāstarke, pōl pa od nĭĕne hĕĕere
Kramar, Franc/ 23. 11. 1913/ Št. Janž pri Tomišlju/
Arhiv ISN: Franc Kramar, Narodno blago/ Povedala
Marija Cimperman, rojena l. 1859/ AaTh 480 B***

Je bla ānā maĕeha k' nāj muōgla prmažĕānga dākliĕta od ta parve matere vidət. Je je pa paslala v ān zakliĕt grat k' sa blĕ same hədobe v neāmi. Pa ji je dala sabej za jəst: papiĕv za muōka, pĕjsək pa za sū! K' je pršla dəkle pa v grat, je pa s papiĕla muoka ratala s pejska pa sū - pa s' je začĭĕla kuhat. Pōl je pršla h ni pa 'na mucka pa ji je reākla: »Meāv, meāv!« Je pa reākla dəkliĕ: »Čakaj mucka, kār bəm jest pāpala tū bəš pa še ti!« Ji je pa dala veĕĕerje k' je blu kuhan'. Je pa pršla punuĕ, pa je hədoba pršla pa je reākla: »Micka, tanc, tanc!« Prav' dəkliĕ: »Mucka, kaj ĕəm reĕt?« Prav' mucka: »Le rec' de nemaš šulənĕkə!« Je pa reakla de nema šulənĕkə, pa ji je hədoba prec' zlate šulənĕke prneasla. Zdej je pa ura āna vdarla, je hədoba pa kār zginla. Ta drug' veĕĕer a punaĕi je hədoba pa spĭtĕm pršla. Prav' hədoba: »Micka, tanc, tanc!« Prav' dəkliĕ: Mucka, kaj ĕəm reĕt?« Prav' mucka: »Le rec' de nemaš fiĕrtaška!« Je pa reakla de nema fiĕrtaška, pa ji je hədoba prec' žĭdan fiĕrtažək prneasla. Zdej je pa ura āna vdarla, je hədoba pa spĭtĕm zginla. Pōl ta triĕtji veĕĕer a punaĕi je hədoba pa spĭtĕm pršla. Je pa reākla: »Micka, tanc, tanc!« Prav' dəkliĕ: »Mucka, kaj ĕəm reĕt?« Prav' mucka: »Le rec' de nemaš kikəlĕce!« Je pa reākla de nema kikəlĕce, pa ji je hədoba prec' žĭdana kikle prneasla. Zdej je pa ura āna vdarla, je pa spĭtĕm zginla hədoba. Ta ĕĕtārt' veĕĕer ā punaĕi je hədoba pa spĭtĕm pršla. Je reākla: »Micka, tanc, tanc!« Prav' dəkliĕ: »Mucka, kaj ĕəm reĕt?« Prav' mucka: »Le rec' de nemaš kaĕemalkice!« Je pa reakla de nema kaĕemalkice, ji je hədoba pa prec' žĭdana kaĕemalkica prneasla. Pōl je pa ura āna vdārta, je hədoba pa spĭtĕm zginla. Ta piĕt veĕĕer ā punaĕi je hədoba pa spĭtĕm pršla. Prav': »Micka, tanc, tanc!« Prav' dəkliĕ: »Mucka, kaj ĕəm reĕt?« Prav' mucka: »Le rec' de nemaš rutice!« Je pa reākla de nema rutice, pa ji je hədoba prec' žĭdana ruta prneasla. Zdej je pa ura āna vdārta, je pa zginla hədoba. Je pa ta dəkliĕ zdej vsa žĭdana domū pršla. Zdej je bla maĕeha pa strašnu jĭĕzna nājnĕ. Poley je pa še soja hĕĭĕer poslāla v tist' grat; ji je pa vse suōrte za jəst nalažĭla: muōke, salĭ, špĕāha, ušĕāna, jən tāk' naprej. Je pa pršla v ta grat, je začĭĕla pa kuhat. Je pa spĭtĕm tista mucka pršla pa je reākla: »Meāv, meāv!« Ta je pa zarežala: »Bejš, pašast! Sej buo še mean' premal!« Poley je pa pršla ura punuĕ, je pa pršla hədoba pa je reākla: »Micka, tanc, tanc!« Zdej je pa ta vse glih mucke vprašala: »Mucka, kaj ĕəm reĕt?« Mucka je pa reākla: »Sāma pāpkala, pa sāma adgavarjala!« Zdej je pa pršla hədoba, pa je tuk cajt plesala z nuō, de je je prov dā glave znucala, - tāk' de je nazadne sama glava ad niĕ astala! Je hədoba tista glava k' je ad trplājne

kår režála pa v okøn dela, pa je šla stran. Zdej je niëna mat' pa misøla de se ji v tejmi gradi prov dobrø gadí, k' je tuk cajt damú nøy, - je je šla pa v grat abiskat. Je pa že tuk blis gradú pršla, de je že àd soje hčìrø glava v okni vid'la. Je pa reàkla: »Jey, tu muore nàš' punc' tukej dõbrø bæt, k' se takú smeje!« Zdej k' je zdravøn pršla, je bla pa sàma glava! Se je pa takú mat' prestrašla, de je kår dol' pala pa mil' jekàla. Zdej je pa damú pršla, je pa una pàstarka zdej glih taku rada jømèla kø bla niëna, je nøy veç sovražila. Pøl sta pa abøy še dovh srìèècnø žævèle, pa tud' srìèècnø vmàrle!

73 ŠZ 5/116

Kak' je šu àn fant pà tri funte hudièeve vovne na glažova gura

**Kramar, Franc/ 23. 11. 1913/ Št. Janž pri Tomišlju/
Arhiv ISN: Franc Kramar, Narodno blago/ Povedala
Marija Cimperman/ AaTh 461/**

Ankat je ànà maèeha jmèla ànga prmažèanga fanta k' ga nøy muògla vidøt. De ga b' bla pa s puot' spravla, se je pa kår prov hædu bovna nardila pa m' je reàkla: »Jest søm strašnu hædu bovna! Pa druga ørcnija me na muòre azdràvt, kuokør èe m' ti prneàseš tri funte hudièeve vovne z glaževe garìè!« - Nø zdej je pa šu fant pujnè. Zdej je pa pršu dà 'ne vasi, k' je bla na srejd' vasi prov velika štìerna. Sa ga pa lædiè vprašal': »Kam pa grièš?« Je pa rièku: »Na glaževa gura, pa tri funte hudièeve vovne!« Sa m' pa reakli: »Dèj nø kø bøš že tam vprašat, zakaj naša vàškà štìerna veç vode na dà? Prejt je blu zmièrøj dost' vodiè v ni, zdej je pa kår nøè veç na dà s seàbe!« Je pa rièku: »Bøm žiè!« Zdej je pršu pa da 'ne velike hruške, pa sa ga lædiè vprašal': »Kam pa grièš?« Je pa rièku: »Na glaževa gura, pa tri funte hudièeve vovne!« Sa m' pa reakli: »Lej, ta-le vièlka hruška je dà zdej zlate hruške radila. Zdej se je pa kår pasøšila, de nuòèe veç ràdit! Dèj nø ti vprašat kø bøš že tam kaj je pad nuò zakapàn' de se je pasøšila?« Je rièku: »Bøm žiè!« Zdej je pršu pa da 'nga bradnàrja, k' je že dujst lejt èz vuda lædi prepelèavov, pa nøy naben'ga èlavèjka jømù, de b'mi biv tist' bradarèjne èiès zruoçu - k se je že àn navelièov. Ga je pa vprašov bradnàr: »Kam pa grièš?« Tà prav': »Na glaževa gura, pa tri funte hudièeve vovne!« Prav' bradnàr: »Dèj nø ti kø bøš že tam vprašat, køy b' jest an'ga tac'ga èlavèjka dabiv, de b' mi ta-le muj bradnarèjne èiès zruoçu? Žè dujsit lejt se s tøjøm šeftam matram, - søm se ga že takú navelièov!« Prav' ta: »Bøm žiè!« Zdej pa griè tå naprej, pa prìde da 'nga star'ga pøšavnaka. Prav' pøšavnøk: »Pazièmølski èrvièøk, kaj s' pa ti da mèane pršu? Še naben'ga èlavèjka nøy blu nøkul' h mèani, ti s' pa pršu!« Ta fant pa prav: »Kaj søm pršu? Za moja maèeha grièm na glažuva gura tri funte hudièove vovne jøskat de b' azdràvla! Zdej pa na vem køy se griè, - èe b' mi tli pavèjdat! Zdej pa pøšavnøk na 'na pišèuka zažvižga, pa je prec' àn kozu h neam' prlèātu. Zdej pa prav' pøšavnøk kozli: »Al' bi tù ti tejga-le fanta na glažuva gura nest'? - sej vejš køy je!« Prav' kozu: »E, ga 'm žiè, zakaj ne?« Zdej sta pa vzièla sabøj tri velike kuòse mesà, pa m' je rièku kozu: »Zdej me pa kår zajejzdi, - pa kødør 'm nazaj paglìèdov, pa m' àn

kuòs mesà vrzi!« Zdej ga je pa zajejzdu, pa sta jejdla dealeè, dealeè. Zdej pa paglìèda nazaj kozu - ta m' våržè àn kuòs mesà, pa sta spièt jejdla neprej. Zdej drug' dan pa prideta da 'nga velic'ga gozda, pa jèjzda pa neam' dèaleè, dèaleè, - še vse bøl dèaleè kø prejt. Zdej pa spièt kozu nazaj paglìèda - ta m' våržè tå drug' kuòs mesà, pa grièsta spièt naprej. Zdej sta pa tejm guòzdi še vse bøl dovgø jejdla kø prejt - tri dni jøn tri naçi! Zdej pa spièt kozu nazaj paglìèda - ta m' pa våržè še ta triètji kuòs mesà, pa sta šla spièt naprej. Zdej èz øncajt kår sta pršla vøndør že ankat na glaževa gura. Zdej je pa pøšavnøk tejga fanta tàk' navadu prejdan sta šla - de k' ga buò kozu prnièsu na glažova gura, de muòre kozla kår trikat akul' zasukat pa v røt sunt - pa bo stran ad nèaga nazaj zbejžov. Zdej je pa zasukov kozla trikat akul' pa sunu ga v røt, pa je nazaj zbejžov kozu. Zdej je pa šu nuòt' v glaževa gura, je bla pa sàma Pašast damà, - hudièa nøy blu, je šu lædi zapelèavat pa svejti. Prav' Pašast: »Pa káj s' pršu, pazièmølski èrvièøk? Še nøkul nøy biv naben èlovk pršu dà nas, ti s' pa pršu!« Prav' fant: »Za moja maèeha søm pršu læat tri funte hudièeve vovne jøskat, de je bdà jømel' za arcnièje, de bdà azdravli!« Prav' Pašast: »Je bøš že dabiv, sàm' paèakat bøš muògu de hudiè damú prìde!« Prav' fant: »Poglej pa tú søm pršu vprašet, zakaj v tøj jøn tøj vasi štìerna veç vode s seàbe na dà? Potlej pa zakaj se je tøj jøn tøj hruška pasøšila, k' je prejt zlate hruške radíla? Kaj je vøndør pàd nuo zakapànø, de se je pasøšila? Polej pa køy bi tå jøn tå bradnàr kø že dujsit lejt bradnàr' an'ga tac'ga èlavèjka dabiv, de b' mà tú bradarèjne zruoçu? An se je žiè strašnu navelièov!« - Prav' Pašast: Tú 'm že jest vse àd hudièa zvejdlà kødør buò damú pršu, - pøl bøš pa že zvejdu!« Zdej ga je pa pàd špampet skrila, de ga ne b' hudiè dabiv kødør b' damú pršu. Zdej a punaçi je pa hudiè damú pršu. Je pa rièku: »Kàrst mi døši!« Pašast je pa reàkla: »E, kašøn kàrst? - teab' se le zdi! Kè pa svejt' si hodu, k' s' kàrsène duše v grejh zapelèavov, pa s' še àd unøh lædi kàrsøn duh sabøj prnièsu, pa misløš de je tud' læati pa ga nøy, - kdu ga bo dav?« Zdej je šu hudiè pa lièèè. Zdej je šla pa Pašast na stráp, pa je kår ànà brana najnga vàrglà, pa je prec' zaspav! Zdej je pa šla pa je spølila hudièu àn fønt vovne, pa je je fãnti pàd špampet vàrglà. Zdej se pa hædiè zbødi pa prav': »Kaj pa je?« Pašast pa prav': »Mèan' se je sejneál' de b' rada vejdlà, zakaj nàèe tista vèl'ka vàškà štìerna vadiè dàt', k' se je pasøšila?« Prav' hudiè: »An suod je dnarja nuot' zakapànga. Kår tist' suod nøy vøn vøzmuo, pa bo spièt dost' vadfè!« (Sevejde fant pàd špampetam je pa vse slišov.) Je pa šla Pašast spièt na stráp, pa je vàrglà spièt brana na hudièa, pa je spièt prec' zaspav. Zdej je pa šla pa m' je spølila spièt àn fønt vovne, pa je je fãnti pàd špampet zagnala. Hudiè se je pa spièt zbudu pa zavpije: »Køgà pa je øncuoj, de gmaha náj?!« Prav' Pašast: »Mèan' se je sejneál' de b' rada vejdlà, zakaj se je tista hruška pasøšila, k' je zlate hruške radíla?« Prav' hudiè: »Zatu k' je àn suod dnarja pàd nuo zakapàn! Kår tist' suod nøy vøn spàd niè skuòpleje, pa bu spièt zlatiè hruške radíla!« Zdej pa griè Pašast spièt na stráp, pa våržè brana najnga, pa je spièt zaspav. Zdej m' je pa spølila spièt àn fønt vovne, pa je je spièt fãnt' pàd špampet vàrglà. Hudiè se pa spièt zbødi pa zarjove: »Kaj pa je za 'n zludi øncuoj, de nøy nøkul' gmaha, de še spàt na muòrem!«

Prav' Pašast: Nəkar na zamjēr', lub muj muōš'! Spjēt se m' je sejneal' de b' rada vejdlā, kēj bi tist' bradnār kə žiē dujst lejt bradnār' an'ga tac'ga člavejka dabiv, de b' mi bradnārstvə čičēs zruōču, k' se je an žē tāk' naveličov?« Prav' hudič: »Ktiērga člavejka bō zdej an nāpāru čēz vuda prepēalov, tist' člov'k bō muogu za nīm bradnārstvə prevzēt!« Zdej pa griē Pašast na strāp, pa zažēane spjēt tista brana na hudiča, pa je prec' spjēt zaspav. Zdej je pa fant zavjēzov tiste tri funte hudičove povne v anā cul'ca, pa je zlezju spād špampeta. Zdej ga je Pašast pa še tuk deāleč spremila de m' je puōt pakazāla, pa sta se lačila. Zdej pa napāru pride da tistga bradnārja. Prav' bradnār: »Kaj s' kēj tam zvejdu?« Prav' fant: »Le napāru me čēz vuda prepēal', ti m' žē polej pavejdov!« Ga pa prepelēā čēz vuda, pa m' prav' fant: »Kəgā sēm tam zvejdu? Je riēku hudič: 'Ktiērga člavejka bəš ti nāpārū čēz vuda prepēalov, tist' člov'k bi muōgu polej za tābej služba prevzēt!' Zdej pa k' b' jest tū teāb' na una stran vadiē pavejdov, bi muōgu jest za tēbej bradnārstvə prevzet, - zdej pa vejš de ga nuočēm! Bəš muōgu kār čakāt de bo spjēt kəšən pršu, de t' buō na una stran vadiē povejdov kār t' ma za pavejdat, - tistmi bəš pōl pa suj bradnārstvə čičēs dav!« - Zdej pa griē fant naprej, pa pride da tiste hruške k' se je pasəšila. Pravjē lədiē: »Kaj s' kēj tam zvejdu?« Prav' fant: »Drgač na pavēm, če bō tist'ga kēr je pād hruška zakapān'ga pū moj'ga!« Sa djal': »Buō!« Prav' fant: »Le kaplīte!« Pa sa kapāl' pa sa skapāl' an suōd dnarja spad niē, pa sa m' ga dal' pū, pa je šu naprej. Zdej pride pa da tiste vasī k' je bla pasəšēana štīerna. Pravje lədiē: »Kaj s' kēj tam zvejdu?« Prav' fant: »Drugāč na pavēm, če bō tist'ga kār je v štīerni zakapān' pū moj'ga!« Sa djal': Buō!« Zdej pa prav' fant: »Le kaplīte!« Sa pa kapāl' pa sa skapāl' an suod dnarja vən s štīerne; pa sa m' ga dal' pū, pa je šu damú. Zdej je pa tista hruška spjēt zlatiē hruške radila, tā štīerna je spjēt voda dajala, tó fant je jəmū pa an suōd dnāra! Zdej se je pa neām' dobrə gadil', mačeh' pa slabú, kə ga je prej tāk' zanəčvala. Je misəlla, de m' buō slabu nardila k' ga je kə paslala, pa m' je dobrə! Zdej jé pa vse.

74 ŠZ 5/141

Ad an'ga guōdca, ad an'ga ta martvəga, pōl pa ad trejəh duš, kak' sa se matrale
Kramar, Franc/ 1913/ Št. Janž pri Tomišlju/ Arhiv
ISN: Franc Kramar, Narodopisno gradivo/ AaTh 470
A/

Ankat je bla nēk anā vuōhčet. Sa šli pa h parūok', je pa ab puot' ādən na gavgah abejšen visu. Zdej je pa riēku guōdəc: »Ti abejšenəc, kaj tlēā vəsiš? - mi sma pa tak' dobre vuōle! Alē, pejd' z manej!« Je pa ta martvi spregavuru: »Nə, bəm žē pršu, drev' zvečjēr!« K' se je začjēl' prut' večjēr' mračət, je začjēl' pa guōdca strašnu skərbət, kaj de buō! Zdej je šu pa starašineta vprašat kaj nēj nardí. Starašina je pa riēku: »Gəspuda muōreš jət vprašat!« Je pa šu h gəspudi vprašat, pa sa reākli de buō tā martvi gvišnə h neam' pršu! Sa m' reakli: »Zdej muōrte pa glih v tist' hiš' kiēr je vuōhčet,

v anəm pasiēbnəm cimri de b'ta čist' samā nuōt' - za dva člavejka jedí prpravt, pōl pa duje vilce pa dva nuōšca de b'ta jála. Zdej pa kēr bo un gavuru, tū pa vi gavarite!« Je pa naštimov guodəc vse taku kōkər sa m' gəsput naruočli, pa je čakov prov strahamújā tā martvəga. Zdej k' je ankat anajst ura adbila - so se pa kār hišne vrata adpārle, pa je kār pršu tist' ta martvi nuōtri, pa je šu məm vsəh vuōhčetnəkə v tist' cimər kiēr ga je guōdəc čakov. Se je pa tā martvi kār h tejmi guōdci prū pa m' je riēku: »Zdej pa le jēj jən pí!« Je pa še guōdəc riēku: »Zdej pa le jēj jən pí!« Zdej sa pa tud' rejs še prej tėjmi guodci fajmaštər tud' tū naruočli: če buō slab cahən pr tā martvəmi vidu, tək će le muōre nēj vən s cimra zbeži, - na buō dobrə zajnga! Če buō pa duōbər cahən pr neam' vidu, se pa nēj treba nəč bat'! Slab cahən buō tū, če buō jəmū na nōgah padkviē, - če jəh pa na bō jəmū, bō pa duōbər cahən! Zdaj ga je pa guōdəc pād nuge paglīədov, pa nēj jəmū nəč padkví na nāgah, tāk' de je biv duōbər cahən! Zdej k' sta ankat tist' pajála je pa riēku tā martvi guodci: »Ti si mēane pavabu na večjērjē, zdej bəš šu ti z mānej pa na kasil'!« Zdej se je pa ta guōdəc strašnu tejga branu, pa se nēj muōgu vbrant. Zdej k' je ankat ura punuč adbila, pa sta kār vstala pa sta šla, - je muōgu jət guodəc ž nīm! Sevejde, vuōhčetnəkə b' blu pa hmal' konc' tak' jəh je blu groza tejga tā martvəga k' je šu z guōdcəm məm nəh. Sa s' misəlli: »Tejga guōdca žē na bmā nkul' več vid'li!« Pa ga rejs nejsa.

Zdej je pa tejga guodca tamartvi pēalov v anā padziēməlska strašnu lejpa glažova hiša. Nuōt' v tej hiš' je bla pa anā lepa tič'a, k' je vsake suōrte viže pa pesmi pela; jən tū tak' nezrečēānskə ləpú, de b' je človk zmjērej paslušov! Zdej je šu tā martvi pa z duma tāk' de je sam'ga guodca pustu. Pa m' je naruoču: »Če bō kəšən pršu, pa če bō vprašov kēj sēm? pa kār rec' de səm šu h Bugi!« - Zdej k' se je guōdci zdel' de muōre bət anā ura tukej, je pa ādən anā mrtvaška truga prstí prniēsu, pa je je kə pā tləh zagnov. Zravən je pa taku mil' zajamrov, de se je guōdci v sārčē vsmilu. Prejdən je ādšu, je pa vprašov: Kam je šu pa un?« Prav' guōdəc: »Je šu h Bogi!« K' se m' je zdel' de muōre bət žē dvā ur' tukej, je pa ādən anā četārt mesā v hiša prniēsu, pa ga je s tāka sila kə pa hiš' zagnov, de se b' hmal' vəs razletu. Zajamrov je pa taku mil', de se je strašnu guodci vsmilu. Zdej prej dən je ādšu je pa vprašov: »Kam je šu pa un?« Prav' guōdəc: »Je šu h Bogi!« Zdej k' se m' je zdel' de muōre bət žē tri ure tukej, je pa ādən anā mošna cəkinə prniēsu, pa jəh je prov z jiēza kə pa hiš' zagnov, - tāk' de se je kār hiša patriēsla. Zdej je pa tāk' strašnu mil' zajamrov, de se je guōdci strašnu, strašnu vsmilu. Prejdən je pa ādšu je pa vprašov: »Kam je šu pa un?« Prav' guōdəc: »Je šu h Bogi!« Zdej je h tejmi guodci pa un ta martvi nazaj pršu. Je pa vprašov guōdca: »Kdu je v tejəm cajt' lēati pršu, k' nej blu mēane?« Je pa riēku guōdəc: »Vsaka ura je ādən pršu, tāk' de v tejəh trejəh urah sa trjē pršli! Ta pərva ura je ādən anā mrtvaška truga prstí prniēsu, pa je je kə pā tləh zagnov. Zdravən je pa taku mil' zajamrov, de se je mēan' v sārčē vsmilu. Tā druga ura je pa ādən anā četārt mesā v hiša prniēsu, pa ga je s tāka sila kə pa hiš' zagnov, de se b' hmal' vəs razleatu. Zajamrov je pa taku mil', de se je mean' strašnu vsmilu. Polej ta triētja ura je pa ādən anā mošna cəkinə prniēsu, pa jəh je s tāka jiēza kə

pa hiš' zagnov, de se je hiša kâr patriësla. Zdej je pa taku strašnu mil' zajamrov, de se je meân' strašnu, strašnu vsmilu. Prejdøn je pa vsak ad tejøh trejøh ådšu, je pa vsak zåte vprašov kěj si ti? Søm pa vsakmi adgavuru de s' šu h Bugi!« - Zdej je pa riëku tâ mårtvi: »Prelub' muj lubèak, kuk' cajt pa misløš de si ti tukejle?« Prav guòðac: »Tri ure!« Tâ mårtvi pa prav': »Ti si žè celøh tristu lejt tukej, pa misløš de s' sàm' tri ure! Ta-le tičca k' tàk' lèpú poje, te je tuk prematíla de se t' tàk' kratøk cajt zdi!« - Ta guòðac pa vseglìh nēj tù vrjèt de je tuk cajt' ti, je še zmièrej mislu de je rejs sàm' tri ure. Zdej je pa vprašov tâ mårtvøga: »Zdej pa paváj kaj tu pamèn', k' sa un trjiè tist' blagú tàk' søm nasil' pa tàk' mil' jamral! Nàpàrù, kaj pamèn' k' je tâ pàrvì v mrtvaški trugi pàrst v hiša prniësu pa ab tlå je zagnov?« Prav' tâ mårtvi: »Jest søm biv kmet, pa m' je muj sùòsød nive ådàràvov pa mejnike prestavlov. Zdej bo muògu pa da sùòdnøga dniè tista pàrst meân' nazaj nosøt, vsake stu lejt ànå mrtvaška truga!« »Kaj pa tu pamèn', k' je ådøn ànå četårt mesá v hiša prniësu, pa taku ga ab tla zagnøv de se b' hmal' vøs razlèatu?« Prav' tâ mårtvi: »Jest søm biv kmet, pa søm tejmi ànè vòl' predav, pa søm s' ànå četårt seáb' zgavúru; pòl m' je pa tiste četårti nēj nækul' tù dat'! zdej m' buò pa tiste četårt dà sùòdnøga dniè nazaj nosu, na vsake stu lejt ànkåt!« »Kaj pa tu pamèn', k' je ådøn ànå mošna cøkinø v hiša prniësu, pa jøh je takú ab tlå zagnøv, de se je kâr hiša patriësla?« Prav' tâ mårtvi: »Zavoll tejøh cøkinø søm pa jest pa nadòvžnøm biv na gavgah abějšen! Muj prjatu jøh je vkrøv, pa jøh je mean' pàd zglavje skrù. Polej sa pa prejèskåval', sa jøh pa pr meân' pad zglavjem najdli. Jest søm tàrdù de jøh nejsøm vzìev, pa nēj vse vkøp næč nucal', kâr na gavge sa me absadil' pa sa me gor abejslì! Zdej bo muògu pa tâ dà sùòdnøga dniè tista mošna s cøkini h meân nazaj nòsøt, vsake stu lejt ankat! Pa meân' nēj treba naben'ga dnarja, jest 'mam čist' vsøga zadost'!« - Zdej pa prav' guòðac (k' še zdej nēj vrjìev de je že tristu lejt tukej, je še zmièrej mislu de je sàm' tri ure): »Zde-le bo glih »larma« na vuohcet', pa pruosøm, če b' muògu spièt na un svejt!« Zdej ga je pa tâ mårtvi glih vøndièkej spustu na tá svejt, kièr je tačes tista hiša stala kièr je bla tista vuohcet. Je biv pa žè zdej na tistøm mesti àn vèaløk klúojštør sæzidan, k' je blu hädú dost' patrø v nømi. Zdej je pa tâ guòðac pa taku strašnu čudnø àkæl seåbe glièdov, k' je blu vse drgač kø prejt, pa čudu se je, de je blu kěj. Sàm nej vejdu, al' sa sájne al' røsnica kâr zdej àn glièda, al' je vse zaklìtø! Zdej je biv tá pa sevejde strašånskø žè star pa paråščen pa abrazi, tàk' de je biv kâr strašån za vidøt! Je pa àn påtør glih skøz okøn glièdov, ga je pa vidu tájga, kak' je čudnø àkæl seåbe glièdov. Ga je pa vprašov: »Kaj b' radi?« Je pa tâ adgavuru: »Kaj je tú, de se je takú vse spremènlø tlèa akul? Tlèa je bla prejt pred trejøm uram še ànå kmìèčka hiša, zdej je pa tukšøn klúojštør tukej! - kěj søm vstån' tu zastúopøt pa razumt' Al' je zaklìtø, al' se m' sájne, al' køga je tu!« - Sevejde, påtør je pa mislu de je tu àn prsmuknenøc, k' na vøj kaj gavari. Zdej pa k' je tá le tàrdù, le tàrdù, de je bla tukej prejt kmìèčka hiša k' je zdej klúojštør, je šu pa påtør v prov ànè stare bukve paglìèdat. Je pa tuk cajt pà bukvøh jøskøv, de je rejs najdu, k' je blu v ànøm kråj' zapisan', de je bla pred tristu lejt' tukej ànå kmìèčka hiša, pa de je bla vuohcet pa de je guòðca pòl pa

an'ga tâ mårtvøga z gavg zmankal'. Zdej sa se pa taku strašnu čødil' patri tejmi muòži de se m' bøl nejsa muogli! Polej je šu pa tá muoš dol' pa štengah, - zdej je biv pa masa star, se je pa spatøknù, je pa pøv. Zdej se je pa telú kâr v àn kupčøk papièla zgrudlø, - præt nebìesam je pa àn bev galuòbčøk zlèatu! Zdej je pa konc.

75 ŠZ 5/123

Dva tâta jøn fajmaštør

**Kramar, Franc/ 20.7.1910/ Cirknik pri Mirni/ Arhiv
ISN: Franc Kramar, Narodno blago/ Povedal Fr.
Janežič, berač/ AaTh 1791/**

Bla sta dva lumpa, narslapš' člavájka v tist' far'. Adøn nēj biv nækul' kaštrunov'ga mesa søt, ta druh pa arehov'ga adørčèvja ne. Zdej sta se bla pa ankat zmønìla de b'ta šla (spièt) krast. Ta parvi je vejdu za 'n'ga fajnga kaštruna deb'èl'ga, ta druh pa za 'n' fajn pøn ørøh. Zdej sta se pa še taku' zmønìla, de b'ta tist'ga kaštruna pòl pa noč' kâr na britaf' sp'akla pòl pa arèhe tàrlå; tú pa zatú, de se b' vsak bav, de b' potlej ànå dvå prov breskarbi kørìla pa j'ala. Nø pòl sta pa šla krast. Unga k' je šu kaštruna krast sa vj'èl' pa zapàrli. Un k' je šu pa nad arehe, jøh je pa dost' dabiv, jøn pòl je ž nim' pa na britaf' šu, kukør sta se bla prejt zmønìla. Tam je pa zakuru za kaštruna, polej pa arèhe je na 'n' dil' tovku, tàk' de je kâr dan'al', pa je unga čakov kdaj bo pršu s kaštrunam. - Zdej m'èžnar pa zasliš' tist' tàrkájne na britafi, pa letí glièdat kaj de je - pa zagl'èda tist' øgon k' je tam goru - pa un je sevejde še zmièrej razbijov, k' je še zmièrej arèjhe tovku. Sevejde, ta se pa tejga silnø, silnø prestraš, pa letí brš h fajmaštri v cimør pa jøm prav': »Nēj gred'ò na britaf, k' je tâka rejč tam! Mrtvi kurjè pa rapatåjà de je groza!« - Fajmaštør pa pravjå: »Ja, jest bi žè šu na britaf s tistøm ta v'èlcøm čarnøm' bukvam', pa me takú noga balí, na vem če 'm muògu jøt!« Nø tøk pòl sta se bla vønder takú zmønìla, de jøh bø m'èžnar kâr v k'òši na britaf' n'èsu. Zdej jøh pøm'ase kè na britaf, pa zagl'èda tú un tat, je pa sevejde mislu de un tat kaštruna n'ase - je pa zavpù: »Dèj ga brš, dèj, de ga brš vbijeva jøn ad'areva!« - Sevejde, fajmaštør pa tú zasliš', se pa tàk' strašnú vstraš' de kâr brš vøn s koša sk'òč', pa zaž'ane ad'ase tiste čarnè bukve de je løzej bejžov, pa je takú šu de se je kâr kadíl' za ním. Drug' dan je bla pa tista noga čist' zdrava, - prejt je pa nēj muògu nábèn d'òhtar azdråvt'! Polej je pa fajmaštør ad sam'ga ves'alè k' m' je noga azdravla - celøh p'ètstu gulðinarjø tejmi m'èžnarji š'ènkov. Prov je narìèdu!

76 ŠZ 5/177

Ribønška

**Kramar, Franc/ 1910/ Cirknik pri Mirni/ Arhiv ISN:
Franc Kramar, Narodopisno gradivo/ ad AaTh 778/**

Ankat se je àn Ribønčen p'alov s soja sùha r'òba pa svejt' - pa pride da 'n'ga klanca k'èr nēj muògu sp'alet. Tam je bla pa glih ànå Marína kapèl'ca pa je djav Ribønčen: »O luba

Mat' Božja, pamâgej mi, - pa t' bəm dav pú tōvora vbúgajm'è!« Potlej je pa kàj (konj) kâr šu naprej, je pa sp'alov. Čez əncajt pa prav' sin ač'èt' (k' je biv šu tud' ž nəm pa svejt'): »Oče, vi ste naúmni, ste preveč abləbíl'!« Oče m' pa prav': »Š'èma, de səm le sp'alov pa je dôbrə, sěj dav na 'm nəč!« Pól sta šla pa naprej - pa ač'èta je vsegljə ənmal' gréval'. - Tist' lejt' na V'èlk' p'ètək je blu pa ták' mres de je vse škripâl'. Ta oče zdej prav' sini: »Bagâ pejt kušənt!« Sin pa prav': »Pa Ga vi pejte, sěj 'mate v'èč' žnable kə jest!« Oče gr'è jən Ga kušne; k' je blú pa strašnú mrès, pa kriš želejzən tá pa žnable makr'è, ga je pa želejs takú za žnable prij'ev, de jəh nək'òkər nēj m'ògu stran' àdtàrgàt! Zdej s' je tá pa damislú kaj je Marij' dužàn, je pa sevejde kâr čist' zagvišnə mislú de ga je zdej zatú pa Buh štrafov. Zdej je zač'èv pa brš abějtat de bò žè dav tiste pú tōvora če ga bò spustlə. Nə pól ga je blu pa rejs spustlə, de je žnable stran' àdtàrgòv. - Če je pa tiste pú tōvora kt'èrkat potlej dav Mariji kukər je abejtov tist' pa jest na vem, zatú k' nejsəm biv zravn; zdej vprašov ga pa tud' nəkul' nejsəm.

77 ŠZ 7/36,1

(Okamneli svatje)

Petelin, Davorin/ 1875-76/ okolica Ljubljane/ Arhiv
ISN/ Q 551.34/

Ako gremo iz Ljubljane v Ribnico in ako pridemo uže v Žlebič, prvo vas ribniške doline, zagledamo pred saboj na »Velikej gori« nad Dolenjo vasjo kakih 10 sežnjev visoko skalo. In ako vprašáš kakega Ribničana, kako se one skale imenujejo, odgovoril ti bode: »To so stene«, zraven ti pa še to-le pravljico povedal:

V starih časih je živel na Brodu, nekem trgu na kranjsko-hrovaški meji, star, pa bogat žid. Ker se je pa bil uže postaral, i ker so vsled tega njegove telesne moči zeló opešale, se ni mogel več pečati s svojim obrstvom. Zaradi tega je sklenil, da bode svoje premoženje i obrstvo svojemu edinemu sinu prepustil. Da bi tedaj svojemu edinemu otroku, kojega je zeló ljubil, vse storil, kar zamore dober oče svojemu sinu storiti, hotel mu je tudi dobro tovarišico preskrbeti. Pri svojem trštvu i obrstvu je bil v Ribnici tako pošteno, i za svojega sina pripravno dekle spoznal. Tudi se je bil uže poprej z njenimi stariši pogovoril, ki so jo le pod tem pogojem njegovemu sinu v zakon dati obljubili, ako bode h katoliškej veri pristopil. Uže so se bili sporazumeli i ženitovanjski dan določili. Mladega žida so doma mej tem časom v katoliškej veri podučevali, da bi na dan pred svojo zaročbo s katoliškim dekletom iz Ribnice vpricho njenih starišev sv. krst prejel. Uže se je bližal zaželeni dan. Ženin se napoti s svojimi stariši i sorodovinci v daljno Ribnico. V vsem skupaj je bilo desetero oseb i dan, kojega so se bili izbrali za popotovanje, je bil zeló vroč poleten dan. Do poludne so bili sè svojim popotovanjem še dosta zadovoljni; proti poludne pa je nastala tolika vročina, da so jo komaj prenašali. Ko pa pridejo na vrh gore, odkodar se Ribnica vidi, jame vročina zeló, zeló pritiskati. Jeli so tedaj mrmrati i preklinjati Boga i solnce. Pa glej, Bog je kaznuje s tem, da

so se ravno na tem prostoru z vsem, kar so pri sebi imeli, spremenili v velikanske skale, kjer bodo do sodnjega dne, ko je bodo angelji s trobentinim glasom vzbudili i zopet v ljudi spremenili.

78 ŠZ 7/37,1

(Hudobec tlačan)

Petelin, Davorin/ cca 1876/ okolica Ljubljane/ Arhiv
ISN/ iz »Domačih vaj«
/ AaTh 810A/

Bil je grajščak, ki je pozval svoje kmete na tlako. Ko se dela potijo, pride (tako pravi pripovedka) hudobec ter sné nekemu tlačanu kruh iz mavhe. Zvečer pride hudobec v pekel i vidi Luciferja, kakó vse hudobne izprašuje, kako so podnevu ljudi zapeljevali itd. Ko na našega hudobca vrsta pride, pravi: Snel sem bil nekemu kmetu na tlaki kruh, kojega si je prihranil za južino mené, da bo klel i se pridušal. Pa mirno je rekel: »Naj se zgodi volja božja, gotovo je bil kdo drugi bolj potreben.« »Osel« zakriči Lucifer - »ne veš li, da je kmet le v nesreči pobožen, v sreči pa ošaben. Za kazen greš jutri mesto kmeta na tlako.« In hudobec je prišel drugo jutro h kmetu v beraškeje obleki ter se mu ponudil za namestnika pri tlaki. Kmet ga rad pusti. Ko pride tja, so ravno želi in hudobec reče vsem iti domov. Zdaj pride gosp. grajščak i vidi samo tega na njivi. (Izpromenil se je bil v kmeta, kojega je nadomestoval.) Mirno mu razodene hudobec, da on je vse druge poslal domov. Zdaj začne žeti i kmalu je vse požeto. Na jednom koncu je žel, na drugem se je pa vže žito majalo. Grajščak mu da za plačilo snopovja, kolikor ga more nesti. Hudobec začne metati snope na ramo in kmalu je vsa njiva prazna. Da bi mu vsega ne odnesel, izpusti grajščak divjega bika za njim. Bik zarujevo ter poleti za hudobcem, ta se obrne, prime bika za rep, vrže ga na ramo in koraka dalje. Prišedši do kmetovega doma, povrne kmetu za kruh, kojega mu je bil snedel, ter mu podari snopovje i bika. Potem prisili še grajščaka, kmeta oprostiti tlake žugaje mu, da bo grad podrl. Kmet pa je postal prevzetan i prišel je slednjič v pekel.

79 ŠZ 7/226,4

Najden

Žlogar, Anton/ 1872/ Suhor pri Metliki/ Arhiv ISN:
Narodno blago. 5. sešitek/ AaTh 930 A/

Ano nuč je spal an bogat trgovec na oštariji. V unem cimri je glih ana postrajnska rodila dete; zato ga silijo ven v drugo hišo (cimer) On pa reče: da je truden, da naj one delajo svojo reč, da bo on vele zaspal. A prav zato ni htel iti, ker je ravno čul, da bo tu dete njegovo vse premoženje pojerbalo. On je tako štimo čul, so bile vre rojenice.

Drügo jütro veli materi: bi - li pa vi hteli le to dete prodati, ja glih nimam deci, bogat sem, fala Bogi! pa bi tega fantička ozel. Bilo mu je pa na tem, da bi ga sprudil, ker ga je jezilo, da bi bilo to dete njegov zet. - Mati ga je rada dala, ker je bilo táko, da ne bi sitnosti imela. Trgovec odide z detetom.

Ko pride v lozo, naveže dete z robcem za vrat na eno brezo ter gre naprej. Ni ga htel glih vmoriti sam, mislil si je, bo vre vmrlo samo. - Dete je jafkalo onako prvezano. Pastirji prrenejo živino na pašo i čujejo jafk. Ogledujejo se i aden zagleda na brezi dete: Glejte glejte ono vèsi. Snamejo ga i nesejo h krsti. Koko mi bo jème. Zmišljujejo se i velijo; Najden naj bo. Potem se je skojil na ovi oštariji bil je jako fin fant, hodil je v šulo, vse mu je šlo rado v glavo. Un trgovec je ostajal na te oštariji, ko je hodil po sveji baratiji. Fant je zmir hitro stregel, konja lepu spravil v štalo, i vse no, kaj je treba. Trgovec oprasha vse zadeve o tem fanti Najdeni, dasi je vse znal, ker so ga tako zvali. Iše zmirom je on mislil, kako b' ga sešendral.

Napiše pismo do svoje góspe, da naj fanta, ki prnese tu pismo malo prdrži peč rezbeli ter ga vrže noter. Najdena da pismu ter mi veli, naj ga hitro nese na njegov dum.

Fant gre, na poti sestane dva gospuda. Kam greš ga prašata? - »A meni se mèdi, ne moram z vami štentati.« - veli fant. »Počkaki no, ano malo, pokaži nama pismo.« Ej ker morem hiteti. Gospuda ga pa prdržita, pismo preprišeta, da fant ni videl(,) na gospo tako: »Ti vele tega fanta poroči z mejo hčerjo, da bo moj zet.« - ter mu pismo oddata. Fant teče hitro naprej. Gósipa stori kot jej je pismo velevalo. - Trgovec misli, da je zdej pó njem, ker ga ni názaj. Ko pride damuh, mu veselo Najden naproti pride rekoč: Dober večer, gospud očka! Kaj si iše živ, Najden. - Sem po bože vule. - Morbet si moj zet. - Sem do bože vule.

Trgovec se jezé peni. Zmirom še misli kako bi ga sprudel.

Napravi velike góstje. Jèmel je veliko trtje - okuli i okuli trtja postavi sudate za stražo ter jim naroči, da prvega vstrelijo, ki pride po grozdje. - Trgovec pošlje najprej Najdena. On brž prnese lepega grozdja kot samo salo. »Kaj dela straža? vpraša trgovec. »Žmali so vsi. Trgovec se iše belj rezjadi i naroči štirim naj belj srditim sudatom, da pazijo natanko. Fant gre glih ondi i naj lepšega grozdja prnese. Zdej pa sam trgovec leti kot bürja ondi, kot so 4 sudati stali, da bi jih ošpotoval, kako to merkajo. Oni vsi štiri na an pot: cmok na njega, koko vrata odpre. I on je bil mrtev. Pokle je Najden bil gospodar vsega premoženja, kot so rojenice povedale.

80 ŠZ 7/226,2

Od treh bratov

**Žlogar, Anton/ 1872/ Suhor pri Metliki/ Arhiv ISN:
Narodno blago. 5. sešitek/ AaTh 1535/**

Oča je jemel tri sine. Tem vsem zapesti an sod pa ano kravo. Sod je bil povn vina.

»Kako bi si mi tri to razdelili« se povprašujejo. Starejša brata sta jemela mladega za bedaka. »Dajmo tako sod razdeliti.«

Ti - veli stari mlajšeme - boš jemel svoj del od zdolaj v sodi, ti - veli drugeme (-) na sredi, ja pa od zgoraj na vrhi.

Stareja brata sta se pomenila poprej, naj le on bedak jezpije prej od zdolaj to kovno (kalno), bova midva pókle čisto.

Tako hodi pa pij ti sveje, - velita mlajšeme. - Saj grem i odide. Vno se ve da zmir čisto teče, on lèpo pije prvi, pije drugi dan...

Si ti več jèspil sveje - vpraša ga starejši. - Nisem iše, odgovori. Tako jèzpij brž. On spek pije, tako da skoro vse vino jizpije, samo iše nekaj patok pesti.

Ko se unima dvema to le predolgo vidi, gresta, da bi ona svoj del pila. Ali vina ni bilo več, samo iše nekaj kovnega dobita, ker ko stareji gorenji čep otrobi, nič, srednji čep, spek nič.

Tako sta se stareja goljefala.

Zdej se posvetvajo koko bi kravo rezdelili, da bi bilo prav?

Dajmo, sezidajmo vsak svojo štalo. V ktereга štalo krava zajde, keda jo jizpustimo, temè naj bo krava.

Zdaj una dva zidata lepe štale, mlajši pa več sèšatra iz vejevja nekaj šator (ali pleter), pa vrata naredi.

Poklje kravo jizpestijo. Hej ona okuli unega veja, pa smèk noter čez vrata; na zidane štale se še ogledala ni.

Tako je spèt bédasti dobil.

Starejša brata se jezita, koko bi mu kaj škodovala. »Dajva, ubijva mu ženo. I res storita tako. Mlajši pa deno svojo ženo na konja ter jo gre po cesti prodajati. Pride do anega grada i prosi dekle vodi, da je njegova žena od žeje skoro več omagala. Dekla prnese povnek (= korec) vodi i dava ženi pití. Ona le neče (Koko ti bo pila mrtva baba!) Dekla jezna, da ne pije, düne ženo - ona lop ná -kla.

No zdej si mi ubila ženo, jo serota! Kaj čo ga ja zdej začeti, tako jamra mož i se žalosti. Z grada prletijo ven: Kaj je za božo vuljo, kaj?

E ženo mi je dekla sünila, da je na kla pala i se vbila.

Tiho bodi, tiho, na ti besago denarjev - veli grof - samo movči, poberi ženo pa zakóplji tam v lozi. Mož odide z denarji damuh.

Pojdi, pojdi - reče detéti - po kepljenčič (= pol mernik) k strici, bomo denarje merili.

Dete gre i reče strici: Dajte nam stric kepljenčeč, so ate rekli, bomo denarje merili.-

Ko prnese názaj kepljenčeč praša stric, ka so res merili? pa kje so jih dobili? - Mamo so bili nesli na prudaj.

Starejši gre k drugemu bratu, pa mu dopóve, kaj se je zgodilo. Daj storiva tüdi midva táko - reče drugi brat.

Ona dva tüdi vbijeta svoje žene, pa neseta prodavat ter krčita: Ej žene na prodaj, žene! - Ljedi pridejo skèp ter jih pogledajo.

Ka se mrtve žene prodavajo vi goljüfi, - pa udri pó njih. Vsa tepena prbežita damuh.

Še belj sta jezna na mlajšega Kaj bi me storila, se zmišljüjèta. Zrüšita mu peč. - Kaj če, mlajši jo dene v žakelj, pa na konja ter nese po sveti. Pride na ano oštarijo odprti konja i zanese žakelj fišo, pa reče, Bog vari, naj se ga nihče ne dotakne i gre spat. - Dekla bi bila rada vedela kaj je pač noter. Bliža se i prtakne žaklja. On je izlukával iz pod plahte, ko se dekla dotakne, začne jafkati i se premetava po póstelji, kaj da bo on zdej samo záčel vsa roba je zdej samo črčpje ratalo.

E, tiho bodite, saj vam platimo kaj tirjate i dajo mu an

pùn žakelj denarjev. On se odpravi damuh. Pa spek pošlje dete po kepljenčec k stricu, da bodo denarje merili.

Ko zvesta stareja, kaj se je zgodilo rečeta: Dajva i midva zrušiva svoje peči ter jih nesiva prodavat. Ali spek sta se spekla i tepena pršla damuh.

Vbiti ga ne smeva, kaj čeva zdej ž njim. Deniva ga v žakelj ter ga nesiva k vodi, bo se vre valičkal vele do vódi ter noter pal. Rečeno - storjeno. Žakelj pustita tam pri vodi.

Trgovci prrenejo tje živino i zagledajo žakelj, ki zmir govori:

Bogme oče - bogme neče.

Kaj to žlobedra, si misli trgovec.

E za kneza me silijo, pa ja nečo.

Trgovec ga odveže pa reče, bom pa ja za kneza, zaveži mene. No te pa bom, i ga zaveže ter povalička proti vodi, da se vtópi.

Pokle rene damuh živino. Ko brata vidita toliko jato, veli da je to bilo vse v vodi. - Hota z mano, bom Vama pokazal, lahko si prreneta. Potem rene ž njima živino na pašo tje k vodi. Voli se pasejo ob vodi ter se noter vidijo. Glejta jih notrè, kaj jih je, kateri prej skoči noter, več bo izplodil ven. Na ankr planetu noter ter se vtopita. - Vse premoženje ostane prešnjemu - bedaku - sedaj imenjaku - glih boža vulja je bila tako.

81 ŠZ 7/226,10

Od pastirja

**Žlogar, Anton/ 1872/ Suhor pri Metliki/ Arhiv ISN/
Narodno blago. 5. sešitek/ AaTh 826*/**

Bil je svoje dni pastir, ki ni bil, dasiravno 30 let star, iše nikdar per maši. Mati mu an pot reče, da naj vender gre. I ano nedeljo se res odpravi z drugimi ljedmi. Pridejo do vodi. Drugi se vstopijo na brud ter se prepeljajo, a pastir stopi v vodo, ki se vele razdeli, da on po sühem pride čez. Vse se temu čudijo. Pridedo do cerkve, maša se začne. Pastir se ogleda na cèrkven velb i vidi ondi kozle, kako pišejo na kože. Aden je več napisal kože ter mu zminka prostora; zgrabi jo s čeljustjo ter jo trešči na velb. Zdej posili pastirja smeh, v tem hipu pa on nič več ne vidi. Ko gredo od maše, pridejo spet do vodi. On stopi kot poprej v vodo, ali ona se mu ne razdeli. Vele se vrne ter gre k popi, pove mu, de se mu neče voda več rezgrmiti kot prej. Tudi mu pove, kaj da je videl. Pop zapove ter mu reče, naj le tako živi kot prej. Nazaj grédoč se mu voda razdeli, da gre po sühem, i živi pokle kot mu je bil pop naročil, rekoč majki: »Majko, majko, da ja ne grem v cerkev, ne bi bil gršil.« Tako se je postaral čez 70 let. Pokle veli, zdaj pa ne bom več pasel, ker bom vmru. Pride góspud i ga osloveri (s sakramenti previdi) i on vmre.

82 ŠZ 7/38,1

(Neumni medved)

**Kosi, Josef/ cca 1890/ okolica Ljutomera/ Arhiv ISN/
AaTh 155/**

Enkrat se je zavec hoda z mladih medvedov norca delat, ko stari domu pride se mu ti mladi tožijo. On pa reče jaz bom ga že počaka. Ko ednok zavec pride ga je ti stari medved tira po šumi in ko prideta do enih gačin na hrasti, je zajec skoz skoča, medved pa je tudi namena skoz skočiti te pa se je notri zgraba pa je ne moga več vunt. Te pa pride en kmet drv sekat, pa ga je medved jako prosa da bi ga on reša, da bode mu on že dva koša meda da. Kmet ide pa ga je reša, te pa mu je medved med da pa je reka nikomi ne pravi da sem ti ga jaz da, če boš komi poveda te si nič dobrega ne troštaj. Kmet pela med domu, medved pa je ša za jim pa ga je pod oknom poslušša. Doma kmeta žena pita gde si to doba, on pa ne upa povedati, žena pa še ga drugoč pita pa deca tudi če si ga gde vkra ali kak si to doba? On pa reče en neumen medved se je v gačine zgraba te pa sem ga jaz za toti med reša.

Dere je medved to pod oknom začuja je čemerem odiša. Drugi den pride kmet na polje delat, ko ga medved zagleda gre včasig k njemu in reče zdaj boš ti trpa zakaj si poveda što ti je med da. Kmet prosi da bi mu medved notri v žakel ša da bode ga on za pokoro po polji sem no ta nesa. Medved pa je ša notri pa si je misla to bode za me ena velka čast, ko je medved že v žakli vkup zavezani bija je prišla ena lisica z šume pa je sploh pravila v glavi pamet v roki pa palco, ko to kmet začuje se je včasig spotja pa je vzeja otiko in je medveda v žakli dol zatuka. Zdaj pa pride lisica pa reče, kaj pa boš meni za to da, da sem te to spotila. Kokoši? ne toga nečem, reče? toga tudi ne; kaj pa češ imeti? tvoj nos reče lisica, kmet se prestraši pa si misli da bi rajši prle medved buja, onti bom zdaj tüdi moga preč biti, in mu od straha en prdec vujde, lisica pa reče kaj je to? On se po dvakrat sprdne, lisica pa že vsa prestrašena drgoč pita kdo to dela? On pa reče snoči sem dva mesarska psa (zaprl), zdaj pa čujeta tvoj glas pa bi rada vün šla, ona pa reče prosim te do tačas jih vün ne spüščaj da jaz v šumo odbežim.

83 ŠZ 7/38,2

(Hudič in črnošolec)

**Kosi, Josef/ cca 1890/ okolica Ljutomera/ Arhiv ISN/
AaTh 325 /**

En kmet je ima vmajega sina, da je sploh pri peči leža. Če so ga oča pri enem kraju vün naturali, je že od druge strani drgoč k peči priša. Ko kmet enok z sejema domu pride mu je prinesa za en groš vojko, pa je reka idi se negi obesi za drügo si tak ne. On pa resen gre v šumo pa je iska eno drevo kde bi se obesa. Te pa pride en hudič k njemu pa je reka kaj tü delaš, on pa reče obesa se bon; hodi rajši z menoj boš pod kotlom küra pa boš 200 f na mesec slüža. On pa resen z njim gre. pa je že neke dneve tan küra.

Enok je hudič nekan odiša, ovi pa gre v zadnjo hišo, tam pa je dosti knjig najša, pa si je ene vzeja, da bi pri ognji tisto

šteja. Tam notri pa so same coprnije bile. Ko pa hudič domu pride je ovi hitro knige naopak obrno da bi on misla da šteti ne ve. Hudič pa ga pita kaj to delaš, on pa reče jaz to gledam, da je tak lepo črno na belem, ja če neveš šteti te že smeš notri gledati. Ovi pa se je vse coprnije z tistih knjig navča te pa je od hudega odiša, pa je drgoč ša zapeč ležat domu. Zdaj so se oča drugoč mogli nad jin čemeriti, da je samo pri peči leža.

Ko pa je v bližjen trgi en sejen bija, je on reka jaz se bom v eno telico spremenja, pa me morete na sejen gnati, pa od 500 fale ne dati, pa vajke nesmite v kraj dati.

On se resen v telico spremeni pa so ga oča na sejen gnali. Tam pa je nenok dosti küpcov vküp prišlo, da je lepa telica bila, pa so jo včasig za 500 rajš odali. Ko oča z sejema domu pridejo so že sina najšli za pečoj ležati. Dere drugi sejem pride se je sin v bika spremenja, pa je tudi reka da ga od 500 rajš fale nesmejo dati, pa vajke nesmejo od sebe dati.

On ga drgoč žene pa ga je po tak nenok za 500 rajš oda, ko pa domu pride pa je sin že pa za pečoj leža. To tretjo krat pa se je sin v enega kujja spremenja. Zdaj pa je ti hudi to zveda pa je sam ša na sejem da bi ga on küpa. On obeča včasig 500 rajš, pa da bi mu vojko tudi kcoj dali, oni pa so dolgo ne šteli, potem pa so že le dali so si mislili saj mam tak 1500 ranjš že pri sebi. Ko pa oča domu pridejo pa je sina ne za pečoj bilo, te pa jin je jako žal bilo da so mu vojko tüdi dali. Hudič pa je ovega k kovači gna da bi ga on vkova, pa ga je za slivo priveza pa je notri v kovačnico odiša. Ko konj tak žalostno okoli gleda je v gorjen štaki zagleda dekilno da je dol skoz okno gledala, pa je njo prosa, da bi ga odvezala. Ona pa gre dol pa ga je odvezala, on pa je odbeža proti domu. Ko hudič to preštima se je hitro v psa vrga pa je za njim beža, konj pa se v goloba vrže dabi psovi vujša hudič pa se hitro v jastreba vrže da bi tistega goloba zgraba, golob pa je skoz eno okno zleta na mizo pred eno deklino ki je šivala, pa se je v zlati prstan vrga, deklina pa si ga je hitro na prst djala. Hudič pa si je na dvorišče dol seja pa se je v človeka spremenja pa je ša v hišo in je tisto deklino za prstan prosa, ona pa reče toga jaz nesmem dati to je meni moj mož da. Hudič pa joj je strah dela da bi mu mogla dati, ona pa je z rokoj mahnola pa joj je prstan dol opa pa se je v pšenično zrno spremenja, hudič pa se je v kokota vrga dabi tisto zrno po zoba, ovi pa je se v lesico spremenja pa je kokota razčesa. Potli pa je damu odiša, pa še lahko zdaj za pečoj leži.

84 ŠZ 7/38,3

(Vojak reši zakleto ženo)

Kosi, Josef/ cca1890/ okolica Ljutomera/ Arhiv ISN/
Aath 307/

V enem mestu je bila zakleta ženska, vsa črna notri v trügi v enoj cirkvi. Pa je bilo rečeno što bi jo reša, da bi velko plačilo doba. Da keru bi tri noči cele tam notri v cirkvi na jo vahta tisti bi jo reša. Dosti ludi je že hodilo, pa kadar je jena vüra prišla to je bilo ob 12 uri, je ona iz truge stanola pa je vsakega pojela kosti pa na küp zdevala. Zdaj pa pride en stari soldak v mesto, pa ko je on to zveda, je on ša vahtat.

Dere je na poti bija je sreča enega starega človeka, tisti pa ga je pita kam greš, on pa mu pove da gre tiste ženske vahtat. Tisti stari pa je jegov angel varih bija, pa mu je reka: Prvo noč dere bade štela se tista vüra približati se moreš za največkšega svetnika skriti; drugo noč pa na predgajncu; tretjo noč pa v senco njene trüge na levi strani, ko pa bode ona na pravoy strani vün z strüge odišla moreš ti notri v trugo iti. Ko soldak notri v cirkev pride je že telko kosti bilo da je komaj prek vida. On se postavi poleg truge pa je vahta, dere pa je štela 12 üra biti je se ža za tega največkšega svetnika skriva. Ko je tista ženska stanola je po vsej cirkvi iskala, pa dere bi že mogla drgoč v trügo iti te ga je zagledala, te pa je že prekesno bilo, ona pa je rekla ti nesrečni človek da bi te jaz prle zagledala bi te vsega razčesala. Drugo noč pride, pa je že vida da je tista ženska po nogah bela grotala. Zdaj pa se je v predgajco skriva, pa ga je tüdi ne prle vidla dere je že prekesno bilo. To tretjo noč pride pa je že samo po glavi črna bila. Ko se je 12 ura bližala se je v trügino senco lega, ko pa je ona šla vun s trüge, je pa on notri ša. Ko bi ženska mogla v trügo iti je prišla pa je ovega prosila dabi vün ša, on pa je ne šteja iti, te pa si je najega legla pa sta obadva mrtva gratala. Drugi dan pridejo mašnik mešivat pa je že ova ženska vsa bela bila, pa sta obadva živa gratala.

85 ŠZ 7/126,1

(Kdo je pojedel sir?)

Lasbajer, Jakob/ Sv. Jurij na Ščavnici/ Arhiv ISN/ /
AaTh 785 + 753/

Nekdaj je Židov pod senčnatim hrastom sejem imel, pa samo otročje igrače. Potlej pa prideta Gospod Kristus pa njegov učenec Peter k njemu pa rečeta: Püsti to blago pa hodi z nama, mi si znamo leži krüh služiti.« Židov gre ž njima, te pridejo naj prle v en (trk) varaž, tam najdejo grofosko hčer ka je že tri leta v postelji ležala da bla betežna. Kristus stopi k joj no reče, da jo naj na štiri tale (dele) razsekajo, potle pa vsaki tal posebi mujejo (vmijejo) no znavi vküp zložijo. To se zgodi, te pa reče Kristus: »Živi«, no je bila zdrava. te pa pita grof kak je bija oča tiste hčeri: Koliko hočete za to dobroto meti da ste mi jo ozdraveli? Kristus pa reče: »Sto zlatov.« To pa je Židovi ne bilo po volji, reče: »Zake pa ne tristo, se je bogat. Kristus pa ba tiho. grejo dalje. Zdaj pridejo v malo mesto. Tam znovi najdejo hčer bogatega grofa. Tüdi tota bla betežna. Tü stopi Kristus k joj, pa reče tiste besede kak pr ovoy v varaži te pa kda je bila zdrava pita gospod, keko čejo zato meti ka so jo ozdraveli: »Sto zlatov reče Kristus. Židov pa znovi reče: »Ja zake pa ne tristo se je bogat pa niše je ne moga drügi ozdraveti, kak mi. Zdej grejo pod en hrast, dabi sir pojeli kak so še ga meli. Kda pridejo pod hrast meni Kristus sir vün vzeti, pa blo ga ne več. Te pita Kristus: »Kdo je sir poja? Židov: Ja jaz sem ga ne; Peter: ja jaz pa sem ga tüdi ne. Zdaj grejo dalje. Te pridejo v glavno mesto tistega cesarstva. Tam je bila tüdi cesarova hčer betežna. Tam pa stopi Židov naprej, no si misli: »Jaz pa mo (bom) taužent zlat račüna. Reče tiste besede ka kak prle Kristus, nazadno pa reče »Živi!« pa je ostala mrtva.

Zdaj je būja Židov pred sodbo peljan, no k smrti obsojen. Za tri dni bo obešen. Priša je den da bi bija Židov obešeni. Ali Kristus začne Židovi praviti: »Če dovoliš ka si ti tisti sir poja, te mo te reša ka neš (neboš) obešeni. Židov: »Jaz sem ga ne. Potle še ga Kristus le reši, pristopi k deklici, no reče: »Živi.« Pa je živela. Židov je bija smrti rešeni. Potle pa cesar pita: »Keko čete zato meti ka ste jo ozdraveli? Kristus reče sto zlatov. Židov ba zdaj tiho, da je prle nič ne moga napraviti. Zdaj grejo ta kak so prle namenili sir jesti, da bi si peneze raztalali. Kristus začne šteti peneze na štiri kupa pa ne samo na tri. Potlej pa reče: »Totega bom jaz meja, totega pa Peter, totega pa Židov. Ali Židov ne moga čakati dabi Kristus tega zadnega komu da je moga prle pitati: »Kdo pa de ovega meja? Toti pa naj tistega čaka ker je sir poja; pravi Kristus. Jaz sem tisti sir poja reče Židov. (Penezi so bili jegovi).

86 ŠZ 7/126,2
(Zviti kovač)

**Lasbaher, Jakob/ Sv. Jurij na Ščavnici/ Arhiv ISN/
AaTh 330 B/**

Nekda je bija kovač pa tūdi močen človek. No je prav nesmileno živeja. Zato pošle gospod Bog smrt, da bi ga sveta spravila. Kome je smrt k njemi prišla, reče kovač: »Ljuba žena samo teko (toliko) še me pūsti ka tisto vino s čutore spijem, pa po kolača krūha pojem, te pa me že smeš vzeti sobo. Smrt mu dovolji, ali kovač še reče: »Pa se moreš skriti ka što nede vida ovači bi kaj neblo dobro«. - »Kam se naj skrijem? »Jaz bom hitro vino spija, potle pa lahko greš v čutaro. Kovač spiye na enok (naenkrat), smrt pa se potegne notr. Kovač pa ba (je bil) pameten; zadela čutoro, pa jo nese na visoki breg, pa počī čutoro vgrabo, pa se ravno nameri da prleti v būkev tak ka seje čutoro strla, smrt pa si je vse rebra spotrla, no rekla: »Pokovača več nikdar ne grem. Te pa pošle Bog dva zlodja po jega (ponjega), da je smrt ne štela več iti: Kovač je ravno te prav vekī falet železa kova, kda zlodja ta prideta, pokaže jima kovač žarečo železo, kovača sta pa se strašila no odbežita, no rečeta: »Po kovača več nikdar neva (nebova) šla.

Zdaj pa jih pošle gospod Bog devet, toti na do (bodo) za deno doj spravili. Pridejo knjemi no rečejo: »Zdaj pa boš le moga znami iti. Kovač: Zdaj pač zdaj! celo rad se mi je že tak dugi čas na sveti: Samo neka še bi rad. Črešnje so že tak lepo ardeče (rudeče) tote še bi za zoba enkrat. Zlodjovje rečejo: »Te pa le idi, pa nam tudi neke prnesi. Ja - bom že prnesa pa se morete prle skriti; Ka niše nede vida ka za vas črešnje berem. »kam?« »V meh.« (Kak ga je meja v kovačnici). Zlodjovje grejo notr, á kovač pa nē ša po črešnje, luknjo je doj zadela, no začne meh goniti, tak ka so ga začeli prositi, naj jih vūn spūsti, se je mi ne do nič včīnli (storili) odišli bodo hitro, naj je le pūsti domo iti. On pa ozeme hamer no začne enega za drugim vūn spūščati pa še je vsakega prav zlo po hrbt vdara s hamrom da je časi odbeža. Zlodjovje so ptem rekli po kovača pa že več ne mo šli.

Potle še je kovač en čas na sveti živeja, potle pa ba mu že le dugi čas na sveti, pa stari je grata, pa gre k nebesam, če

bi se moga notr priti. On pride pa potrka na dveri; Smrt se zglesi: »Kdo je?« »Kovač.« »Ne poznam te idi dalje. Zdaj pa gre če bi moga v pakja priti dabi na sveti nede. Ravno so si na sred pekla kurili; pa kda ga zlodjovje zagledajo, reče eden: »To pa ravno tisti kovač s hamron hodi kak nas je tam vmehi meja. Zdaj še bi nas pravi brščas rad bija, pa zaprejo dveri doj pa tak močno coj tiščijo zrokami ka so jim škrampli skoz koz železne dveri priglednoli (so skoz koz dveri prišli da so zlo tiščali). Kovač pa je vsem škramplje od zvūnah doj zakova. Za to pa zaj nemrejo več vūn priti, to je laž ka zaj zlodjovje vūni po sveti hodijo. Te pa gre znavi knebesam te pa je ravno smrt odišla nekan po enega grešnika, te pa ba sv. Peter pr dverah, pa potrka na dveri, Peter pa se zglesi no reče gdo je? »Kovač,« »Tebe ne poznam,« »Pa mi deno samo teko odpri ka mo vida kak notri jē, se ti notri nemo sila. Peter mu odpre gor kovač pa počī svoj hamer notri, pa reče: »Zaj pa si morem iti po hamer dami je notr vujša, pa si sede na hamer pa reče zaj pa me le pūsti zaj na mojem sedim.

87 ŠZ 7/126,3
(Cesar in mašnik)

**Lasbaher, Jakob/ Sv. Jurij na Ščavnici/ Arhiv ISN/
AaTh 922/**

Nekda je bija boj, gda pa so premagali sovražnika grejo nazaj v Beč domo. Kak so domo šli pridejo do enega samostana, ka so ravno pred dvermi debeli zarašeni mešnik sedeli. Kak je cesar z vojsko mimo ša, so se mešnik ne odkrili, pa ne gor stanoli. Kak cesar to vidi, ka se mešnik ne genejo reče: Ali ne vete kaka čast sliši cesarju no soldakom (vojakom) gda tak imenitno delo končajo?«, Mešnik: »Ja se me venda vidite da ne morem stanoti, ka sem predebeli!« Cesar: »Za eno leto dni moreš kmeni priti, pa mi povedati; kak je svet širok, keko sem jaz vreden, pa ka si jaz mislim; či ne boš kaštigani (kaznovani). Cesar si misli zdaj bo že laki grata da de si dosti misla.

Minulo je potem leto ali mešnik še niso vedeli ne enega pitanja, ne dabi vse tri. Kda pridejo ta še le hodijo pred cesarjevim dvoriščem sem pa ta. Kar jim na proti pride en šterc (berač) no pita mešnika: Kaj ste tak žalostni gospod?« Mašnik: »Ja vi mi tak nemrete pomagati či vam ravno povem.« Zake ne?« Mašnik: »Te tri pitanja morem odgovoriti. Ta kak mo <bom> jaz to veda <odgovoriti>, se sem ne nikoli okoli sveta hoda. Kak pa mo to veda, keko je cesar vreden, se sem nikoli ne ljūdi odava. Kak pa mo to veda, ka si cesar misli se sem ni Bog, ka bi človeške misli veda. Šterc pa reče: »Jaz pa vem to vse pa mo jaz ša mesto vas notr. Mešnik mu da dovoljenje pa tūdi obleko svojo ka si cesar nebi misla ka je kaki drūgi stari ded priša.

Šterc potrka na dveri pa stopi notr no reče: »Zej sem jaz priša praviti vih treh pitanj. Cesar: »No ali kak je te svet širok? 24 ur. Zake? »Da v štiriindvajsetih vūrah solnce enok okoli pride. Keko sem jaz vreden 28 godinarjev. Zake? Da ba Kristus za 30 goldinarje odan, no ba Bog no človek vi pa ste samo človek, no ste zato menje vredni! Ka pa si jaz mislim? »To ka je tisti mešnik toga priša praviti, to pa ni

resen, tisti mešnik čaka vüni pred dvermi, pa je drügi šterc priša pravit.

88 ŠZ 7/127,1

(Neumni sin)

**Lasbaher, Jakob/ Sv. Jurij na Ščavnici/ Arhiv ISN/
AaTh 1681 A*/**

Oča no mati sta mela nekda sina, ka ba ne prav pri zdravi pameti. Mati ga enok pošlejo po iglo v štacün (prdajalnica) Pa pasko me ka je neš zgüba. On gre pa na poti sreje enega forara (voznika), ka je ravno slamo pelja, on pa si hitro zmisli ka so mu mati doma pravili. Vtekne iglo v slamo. Potle pa gda je domo priša pa ne moga igle najti. Mati ga doma pitajo: »Kama si dja iglo? Gda je forar slamo pela sem sijo ntr vtekna ka bi je nebi zgüba, potl pa sem je več ne moga najti. Mati: Gda drogč kaj takega nosa tisto si za klabük vtekni te neš zgüba. Zdaj ga pošlejo po smüko (to je tista reč ka majo kmetje ka plük domo vozijo tako podoba ma A) On gre med potjo pa se spani ka so mu doma mati pravili. Vtekne si smüko za klabük pa nese domo. Gda domo pride se mu začnejo mati smejati. Gdaš kaj takega nosa tisto moreš na rami nesti. Zdaj ga pošlejo po konja. On gre pa se med potjo sponi ka so mu mati doma pravili. Si dene kobilo na ramo pa gre žnjo domu. Gda domo pride začnejo se mu mati smejati, no rečejo: gda boš kaj takega nosa moreš vseli rajši jezdit. Zdaj pa ga pošlejo po špeh. On gre pa se sponi kaj so mu mati doma pravili, začne špeh po blati vleči, tisto pa ka se jemi je zblatili je vkrai vreza te se je znovi dalje blatilo je pa vkrai vrza pata<k> naprej, da je skoro vse vkraj zreza, no domo zelo malo prvleka.

Zdaj pa so ga oče poslali po vino pa ma naročili naj lüneke pas ko ma (lünek je tisti klin kak drži kolo ka se zosi ne zmekne) ka nede zvrna. On pa se je ba ka jih nebi zgüba je spiplje vün no vžep zdevlje. Voz se zvrne no je samo lüneke domo prnesu. Kregani ne moga biti da je lüneke domo prnesa. Potle so pa liste grabljali. Oča ga pošlejo domo naj pripreže štiri konje k vozu pa pride žnjimi v les (v gojzd). On pa vpraša, kak bi štiri konje zaprega sem še ni nikdar vida?« »Dva bolje napre, dva pa od zaja. On gre pa napreže dva pri ojev dva pri repici, tako da so bili z glavami od endruga obrnjeni. Zdaj vleče enok eden par, zdaj ovi, no so ne nikam prišli. Oče čakajo no čakajo pa nič ne pričakajo pa le grejo glejat kaj naš tercl dela (tercl je tako zaničljivo ime) ka ga nega, pridejo domo pa ga najdejo kako norčijo je dela. Zdaj sta zmaterjo jela žüpo (oče ni bilo doma) v žüpi pa je bija bob ka so bili moli notri (moli so take male stvari) in so v žüpi plavali. On pita: Mati! Kaj to? »Moli. On pa začne moliti. Potle pa znavi pita: Mati kaj to? »Moli! se sem že mola. Pa vzame skledo pa počí vse vküp pod dveri. Mati mu rečejo: Ti boš še pač ljudske dveri gleda. On pa vzeme hišne dveri pa sije na hrbet prveže no reče: Zdaj pa do me moje, odide.

89 ŠZ 7/128,1

(Kuhana jajca)

**Lasbaher, Jakob / Sv. Jurij na Ščavnici / Arhiv ISN /
J 1191.2/**

Trije študenti so bili v eni krčmi, no si dajo prnesti kühane jajca. Po tle pa odidejo, ne dabi kaj plačali. Dva sta gratala potle dohtara eden pa mešnik. Potle pa je začelo le mešnika grivati ka so ovega krčmara tak norili. Gre ali knjemi pa reče: Vešte kaj? Mismo te enok prav norili, jajca smo pojeli te pa odišli, plačali pa nič. Jaz ti čem zdaj to plačati. Krčmar pa si začne to računiti keko let je že od tistoga minolo, keko bi zaj že lahko stistoga mladih pišanc bilo, keko bi že tisti na nesli, keko bi že stistoga pa znovi mladih bilo, no ta napre. On je že zračina na taužente gold. Mešnik pa mu neče teko plačati, on le če samo tisto kaj so te pojeli. Krčmar ga gre tožit. On pa ostane dve uri duže doma kak bi moga ta priti (namreč mešnik) Potle kda ta pride reče Pecirks (=rihtar): Ge si bija tak dugo neveš ka bi <moga> že pred dvema vürama tü biti. Ka si dela? He, bob sem küha eno vüro eno vüro pa sadija. »Ja ti osel ti! Ka de ti te z kühanega boba zraslo? »Ja ti butl ti! ka de se ti te z kuhanih jac skotilo. Pa odide.

90 ŠZ 128,2

(Mrtvi na gostüvanji)

**Lasbaher, Jakob/ Sv. Jurij na Ščavnici/ Arhiv ISN/
AaTh 470 A/**

En kmet sej namena ženiti, pa gre kre enega brütiva vrh po poti. Med potjo pa brsne v eno mrtvečko čunto, pa reče: O da bi tüdi ti vida kak mo jaz vujtro veseli. Pride čas gostüvanja v noči o ponoči pa pride res tisti mrtvi, od kerega je tista čunta bila. Si vsede med tiste ljudi kak so tam bili. Sedi dve vüri tam, pa nič ne je, pa nič ne pije, pa nič ne zguči. Potle kda nameni oditi reče. Vujtro pa ti k meni pridi<,> odide.

Ovi pa je tüdi moga te potli k njemi iti ovači bi ga priša ti mrtvi ponoči cukat. On gre prti brütivi mrtvemu naproti. Mrtvi pa mu pokaže v eno hišo iti in zapre dveri pa zaklene, in odide. Kak je bija ovi notr zaprt, pride eden kre hrama pa začne javkati: »Aj jaj jaj-jaj ge je dens tisti kak sem ga jaz tak noro jaz bi jemu rad vse nazaj plača. Kome odide ta, na pa že pride drügi, aj aj jaj ajaj ge je dens tisti kak sem mu ja to vkra, jaz sem unum nazaj prnesa pa ga nigi nega. Kome je odiša že pride tretji. Oj jaj jaj-jaj ge je dens tisti kak sem ga jaz teko jezija? Kak bi ga zej rad odpuščenja prosa. Ti odide pa pride ti mrtvi po ovega kak ba zaprt no je to čüja kak so ovi trije javkali (tisti je čüja kak ba zaprt) pa ga pita: Če je što pita za me? Ja eden ka je enemi neke vkra, ede<n> pa ka je nekoga cigana, eden pa ka je nekoga jezija, pa so vsi aj jaj jaj-jaj javkali.

Ti mrtvi ga püsti domo.

91 ŠZ 7/35

Dva brata

Klemenčič, Svojmir/ Stanetinci/ Arhiv ISN/ Domača naloga/ AaTh 613/

Enok je ena mati prav siromačko živela, mela je dva sina. Mlajši od njedva je bija slep. Tistega je starši moga voditi. On pa se je že navola totega dela zato je reka enok svojemi brati: »Ti tū ostani jaz nama grem po friško vodo, no hitro pridem ktebi nazaj.« Bilo je vsredi naj vekšega lesa, ka še so te bili, polek pa je teka bistri potok. Starši brat se je misla: »Tak se ga najleži rešim, tū do ga že divje stvari požrle ali pa de se potok zvrna.« Pa zlo se je zmota. Njegov mlajši brat je čaka, pa staršega ni bilo. Noč se bliža in on spleze na hrast keru je bija poleg potoka, no pod kerin so se comprnice vshajale. Večer pride no tudi one so prišle mlajšega brata pa neso vidle. Rekle so: »V totem potoki je taka voda, ka gdo si, če je slepi, žnjo oči pomoči drugoč vidi no bole kak prle.« Druga se oglasi: »V totolj bližnoj hujki je taka smola ka se žnjo vsi stūdenci lahko odprejo ka de znavič dobra voda pritekla.« To vse je naš slepec vse dobro sliša. Comprnce pa so se znave razišle. Jūtro se dani in slepec izpleze iz hrasta. Naravnoč se proti potoki izpleze in si muje oči, spet je vida pa bolše kak prle. Popotova je in si je pot no kraj v kterem teče toti potok dobro zapomna. Pride do nekega grada tisti lepi stūdenci so bili vsi zadelani no zato je bila voda draga. Kda je to zveda je ša nazaj vtisti les no je smole iz tiste zacoprane hujke nastrga. Nazaj je ša no za dobro plačo vse studence oddela. Pri tej priliki je si tūdi vode tistega potoka v en glaš natoča. Zdaj se je po gospočko obleka, no od sebe reka da je doktor, no da vsakemi slepci, pogled znaver za dobro plačilo spravi. Tak je priša znover do enega grada. Tista princezinja je bila slepa, kero je ozdrava. No tak še je na večih krajeh in si je dosti penez prislūža. Zdaj je popitava po njegovoj domovini, ker še bi jo rad enok vida, posebno pa njegovo mater kera je že davno molila za njegovo dūšo, ker si je mislila da je njeni slepi sin že med mrtvimi. Pa kak se je razveselila kda je pod tistim gospodom svojega sina spoznala. Toti joj je razloža kak se je mi je godilo no kak je k pogledi priša. Pa staršega brati ne doma najšče. Vest mo je ne mira dala no klata se je po sveti kak nekda Kajn.

92 ŠZ 7/46

(Razbojnik ženin)

Misleta, Franz/ Arhiv ISN/ AaTh 955/

Enkrat so v enoj krčmi prelje prele in so si med soboj gučale, kera bi tak sagurna bila, ka bi šla k gogan, samo kera bode šla, tista more eno znamenje prnesti, ka je resen pri gogah bila. Ena gre resen k gogan in najde okoli gog tolovaje spati in na sredi med njimi je bija en kunj privezani za goge. Ona si premišljuje, kak bi ona totega kunja izmed tolovajov vūn dobila. Ona gre in odveže pa ga žene izmed tolovajov vūn na stran. Na kunji pa je bija en žakel. Ona vzame tisti žakel s kunja, in ga nese v bližno mesto, kunja pa je tan pistila. Notri v tistem žakli pa so bili sami penezi,

te pa je ne štela več iti domu, gre v bližno mesto in ker je v tistem mestu ravno en hram na odajo bija, si se je tisti hram kúpila in tan si je tam krčmo nastavila. Ko so se tolovaji zbudili, pa so našli kunja na strani pa žakla ne bilo na njem. Ti prvi izmed tolovajov gre hitro v tisto bližno mesto in praša v enoj krčmi, če bi znali za enoga moškega, keru bi se na hitrem zboatja, pa mu rečejo ka ne vejo za nobenega moškega keru bi se na hitrem zboatja. On vpraša drgoč, če znate za eno žensko ki bi se na hitrem zboatila pa če bi se htela ženiti. Oni mu rečejo da znajo za eno, ki je prle nič ne mela, zdaj pa si je tak hitro en velik hram kúpila. On jih prosi, da bi toti hram jemu pokazali. Oni pa mu pokažejo za toti hram. On gre notri v hram in jo nagučovlje, da bi si njega vzela. Potem joj pravi, da je on en grofoski sin, pa njegovi starši čejo ka bi si grofosko hčer vzeja, jaz pa tega nečem, jaz si rajši eno prosto žensko vzemen. Teše mu ni hotela obečati, ka bi si ga vzela. Potem on odide. Ona gre hitro k farmeštri če bi si totega grofoskega sina ziher vzela, ki je meni vogledi priša. Farmešter joj rečejo, le obečaj mu, pa le tak gledi, ka de skoz neše pri vama, sama ne smeta nigdar gučati. Ko drugokrat pride jo zopet nagovarja, da bi si ga vzela. Ker pa ona ne štela, ka bi sama gučala, ka nebi niše poleg bija, ga je to svadilo pa je od čemerov odiša, ona pa za njim. On jaše po cesti ona pa gre po strani skoz za njim, tak ga vidla, kon je jaha. On pa nje ne vida, ka je ona za njim šla. Ko prijaše v šumo in na sredi te šume je stal en veki grod okoli tega groda pa je gosto trnje raslo. Ko prijaše do groda, zabrizga in naenkrat je 24 tolovajov iz groda prišlo. Ko so toti tolovaji odišli, ona pa gre notri v grod. V prvoh hiši je bilo puno pušek, pištol, sabel in nožov. V drugoh hiši je najšla puno sūkna, zlato pa srebra na mizi. V tretjoh pa je našla tri kadi, dve sta bili puni človeškega mesa ena pa je prozna bila. Kak je ona to gledala, pridejo tolovaji z enoj ženskoj domu. Ona ni znola, kon bi se skrila pa skoči hitro notri v prazno kad. Ko so ovo v hišo prnesli jo pita ti prvi, kakšno smrt češ meti glavo odsekano ali čes vstreljena biti. Ona pa reče: »glavo odsekano pa tako še me živo pūste ka grivingo z molim.« Potem njoj glavo odseka, na prsti pa je mela en lep prstan; eden bi rad prstan dol dobil pa je ne moga. Tapa se je ti predji zdera, pūsti toti prstan boš ga že potli najša, mi še moremo nicoj eno žensko tū meti. On pa hitro odseko prst s prstanom vred in ta prst je opa v kat na tisto živo žensko. Zdaj se drgoč zdere ti prvi, pūsti to, pa hodi, mi še moremo nocoj eno žensko tū meti. Ko tolovaji odidejo, gre ona tudi domu, tisti prst pa je s seboj vzela. Ko v mesto pridejo gre prvi k tistoh ženski, ki je on joj vogledi hoda. Ker pa nje ni doma bilo pita deklo, kam so gospa odišli, jaz sem zdaj priša, tak kak sma si zgučala, ka bi gnez gostūvanje slūžili. Ker nje ni doma bilo on odide. Ko on odide pride ravno gospa domu. Dekla joj pove, ka je tisti grofoski sin se priša, ka bi gostūvanje meli. Gospa je tak žalostna bila, pa je godrnjola ka je ne doma bila. Dekli pa nič ne povedala kaj je vidla. Ona gre hitro k farmeštri pa jim pove, kaj je vidla, pa kakši je to grofoski sin, ki meni vogledi hodi, kaj to ne grofoski sin ampak to je tolovaj. Potem še njih pita si ga vzela ali ne. Le vzemi si ga pa le gledi ka ne ta nigdar samo gučala. Ko so gostūvanje že slūžili so farmešter

rekli naj nam vsakši nekaj pove, kak je te bilo, dere je stidera ali dere je po sveti hoda kak se mu je kaj godilo. Najprle so farmašter pravili, kak se jin je te godilo, dere so štiderali. Potli so farmešter rekli. Zdaj pa naj naš mladi ženin pove, kak se je jim kaj godilo. Oni pa so rekli: Ja, jaz nič ne vem, jaz sen nič ne posveti, ka bi se mi kaj godilo. Zdaj priša red na hlapca 2: Ja mija tudi nič ne vema. Zdaj pa nan naj naša sneha nekaj povejo, kak se je jin kaj godilo. Jaz drugo nič ne vem kak eno senjo bom povedala. Meni se je senjalo, ka je meni en grofoski sin vogledi priša pa ga je to svadilo, ka sem jaz ne pistila, ka bi se samo pogučovala, pa je zategavoljo čemeren bija pa je odiša, jaz pa za njim, ka bi vidla kon je jaha. Pa je v eno gosto šumo, na sredi šume pa je bija grod. Ko do groda prijaše, je zabrizga in naenkrat pride 24 tolovajov z groda. Ko so tolovaji odišli, grem jaz v grod, to se mi je senjalo. V prvoy hiši sem najšla puške, sable, pištrole in nože. V drugoy hiši sem najšla samo sukno, zlato in srebro. V tretjey hiši sem najšla 3 kadi. 2 kadi sta bili puni človeškega mesa in ena kad je bila prazna. To se mi je senjalo. Te so pa tolovaji prišli z enoy ženskoj domu. Jaz pa nisem znola kon bi se skrila, pa sem hitro notri v prazno kad skočila. Te pa je prvi jo pita, kakšno smrt če meti, glavo odsekano ali vstreljena. Ona reče »Glavo odsekano, pa teko še me živo pūste, ka grivingo zmolim. Ta ženska pa je mela na roki lep perstan. Eden bi rad prstan hitro dolj zeja, pa ne moga, tepaje prst odseka, tisti prst pa je na me opa. Če pa ne verješ, pa ga to moš. Zdaj pa so hitro tolovaja in njegova hlapca zgrabili in je bujli. Te pa so še šli v grod, ka bi še ove poklali. Te pa so jo pitali, če bi je bujli ali ne, da tak prosijo. Ona reče: »Le bujte je, ovači mojo življenje ni varno. Potem so pokljali vse tolovaje, in ona je bila prav bogata pa si drugega moža vzela.

93 ŠZ 7/201,1

Vojak

Kramberger/ Arhiv ISN/ AaTh 330 A/

Enkrat je en stari vojak z vojaščine ša, in je napot 3 kolače krūha in 12 krajcarov doba. Po poti pa je on več sormakov najša, da je on krūha no penez ne nūca je on vsakmu nekaj da, in tako da je počasen vse razdala. Ko pa on popoti dale gre, sreča on enega zlo lepega gospoda. Vojak se mu prijazno odkrije in ga pozdravi. Gospod pa mu reče: Jaz vidim da si ubog in nemaš veliko, zato si izvoli kaj si češ, in vse to bo se zgodilo. Vojak pa si zvolil prvič ene take gosli ka to vsen same igrale, in drugič en taki kanjer ka te vse notri šlo, in res vse to se je zgodilo. Vojak gre dalje in pride do ene vasi kjer nobenega človeka ne bilo. Vojak gre veno hišo in najde ene gosli en kanjer polek pa krūh in vino, on vse to vzeme vino pije, krūh jé, kanjer obesi na klin, in goslam zapove naj igrajo, in res gosli so začele igrati on pa jé in pijé kaj je moga na enkrat pa na tveri neše potrka, in on reče notri, notri pa stopi en hujdič ali zlodi. Vojak pa ga vpraša, kaj češ? on pa reče, tebe bi rad v pegel nesa. Vojak pa odgovori, marš v kanjer in res skoči hujdič v kanjer, zdaj pa več zlodjov pride in na vrata poterkajo on pa reče notri, in vsi zlodjovje

skočijo notri, on pa je vpraša kaj čete? oni odgovorijo tebe bi radi v pegel nesli, on pa reče marš v kanjer in vsi zlodjovje skočijo v kanjer on pa kanjer močno doj zaveže in vzeme palco pa tak hujtiče poka, da so vsi tak mali bili kak hroščovje in kda je se navolil spūsti hujdiče vūn in vsi oditejo. On pa gre spat in drugo jūtro kda je vstana pride smrt po njega in reče jaz sen po te prišla in te bon umorila. Vojak joj reče marš v kanjer in smrt je včasi vkanjeri bila. Vojak pa kanjer vzeme in ga na slivo vrže. Smrt je sedem let na slivi bila in noben človek je ne umrl. Sedmo leto pa pride Aeingel in vpraša Vojaka kje je smrt? on pa reče vūni na slivi. Aeingel gre vūn in vpraša smrt če še živi, ona pa reče eno malo še, on kanjer ovna in smrt gre vūn in je znovič ludi morila kakor poprej in še je mori.

94 ŠZ 7/194

O kraljični, ki se ni znala smejati

Šnuderl, Maks/ 1913/ Rimske Toplice/ Arhiv ISN/
AaTh 559/

Nekoč je živel kralj. Ta je imel hčerko, ki je bila vedno take volje, da se ni mogla smejati, čeprav so se trudili vsi plemenitniki in visoka gospoda, da bi jo pripravili do smeha. Prirejali so veselice, zbijali so šale, govorili neumno, pa vse ni nič pomagalo, kraljica jih še pogledala ni. Kralj je bil v velikih skrbeh za svojo edino hčer in je nazadnje sklenil razpoislati po vsej deželi poslanca, ki bi raztrobili, da dobi tisti, ki pripravi kraljično do smeha, pol kraljestva. Res, prišlo jih je sila veliko, pa nobenemu se ni posrečilo, da bi uganil tako, ki bi bila kraljici po volji. Čez eno leto kralj zopet razpošlje poslanca notri do devete dežele in obljubi tistemu, ki bi znal to umetnost, celo kraljestvo in pa še kraljično povrh. Spet jih je prišlo poskušat sila veliko. Kralji in siromaki, vsi so uganjali neumnosti pred kraljično, celo na glavo so se postavljali in spakovali so se, pa zastonj. Kraljična se ni smejala pa se ni! Enkrat pa je res prišel sin cesarja iz tretje dežele. Zmenita se on in njegov hlapec, da si bosta izmislila kakšno pošteno. Kakor hitro prideta pred kraljično, počli hlapec kraljeviča tako salamensko krog ušes, de je bil ves siv in je pri tem usta tako bridko zategnil, da so vsi na dvoru bušili v smeh. Ko je kraljična slišala klofuto, se je ozrla in se zaničljivo nasmejala. Čeprav zaničljivo, a bilo je prvokrat v njenem življenju. Kraljiča je sicer malo bolelo, pa vendar je imel še toliko poguma, da je zahteval, da kralj izpolni obljubo. Kralju pa se je le zdelo, da ni bilo od srca, ko se je nasmejala hčerka, zato ker ja bila potem ravno taka ko prej. Zato mu reče: »Ne dam ti je, pa tudi ne odrečem! Ostani tu pri meni in če čez leto dnij ne bo nikogar, ki bi jo spravil bolj v smeh, kot si jo ti, potem ti dam hčerko in kraljestvo.« Kraljiču to pravzaprav ni bilo prav, pa si ni mogel pomagati in sklenil počakati leto dnij.

Medtem pa se je raznesla vest o čudni kraljični do devete dežele, kjer je vladal mogočen kralj, ki je imel tri sinove. Prva dva sta bila sila pridna in učena, bila sta po vseh šolah, znala sta vse, kar zmora človeška pamet. Zato pa je bil tretji nepridov. Ni znal ne pisati ne brati, ko je bil majhen je dražil

očeta in mater, je smukal iz kuhinje medico in smetano, ko je pa dorasel, je hodil na lov in dražil dekleta. Zato so ga imele vse rade, ker je znal povedati takšne, da so se najbolj posvetne prijemale za ušesa.

Ko je najstarejši sin slišal o kraljični, ki se ne zna smejati, je prosil očeta, da ga naj pusti, da gre poskusit svojo učenost. Kralj mu dovoli. Vsede se na konja in gre v vsakem mestu, kamor pride, v šole, kjer se učijo hudobijo in druge take stvari. Četrť leta potem, ko je oni kraljevič pripravil kraljično, da se je malo posmehljala, je prišel do gradu ta najstarejši sin, še trikrat bolj pameten, kakor je odšel od doma. Postavi se pred kraljično, se prikloni, kakor se mora takšni gospodi in začne zavijati učene besede, staviti jih tako narobe, da bi se tak, ki bi jih razumel gotovo smejal. Govori, govori, pa vse zastonj. Kraljična ga še pogledala ni. Malo nevoljen se poslovi in se odpravi domov v deveto deželo.

Zdaj stopi še drugi sin pred očeta in ga prosi, da sme iti poskusit svojo srečo in učenost. Hodí po vseh mestih, kamor pride, v šole za hudobije in nepotrebne stvari in čudno učen res pride do kraljične. Vse tako stori kakor njegov brat. Zavija učene besede, stavi jih narobe, jih meša in preobrača pa vse zastonj. Kraljična ga še pogledala ni. Zato se odpravi nazaj v deveto deželo.

Doma sta imela starejša brata slabe čase. Mlajši brat jih je imel za norca in jih dražil, da je vsa njihova učenost za nič in tako naprej. Nazadnje pa rečeta brata očetu, da naj spodi najmlajšega poskusit svojo neumnost, da jih ne bo zmerom dražil. Kralj ga pokliče pred se, ga obleče v raztrgane cape, mu da palico in reče: »Hajd! Zdaj pa le pojdi po sveti, se boš navadil pameti. V deveto deželo pojdi, tam je kraljična take volje, da se ne more nikoli smejati. Če jo spraviš do smeha, pa dobiš kraljestvo in še kraljično povrhu!« Sinu pravzaprav ni bilo po volji, a vzel je klobuk, zaloputnil vrata in šel; še »Srečno« ni rekel. Tako je hodil po sveti. Uganjal je take, da je bilo strah. Kamor je prišel, je uganil kaj hudobnega, a nikdo mu ni zameril, ker je bil tako smešen, da so se morali smejati še najbolj pusti ljudje. Ljudje so že naprej vedeli, da pride neka šalobarda in so ga povsod že čakali in ga pogostili.

V tretji deželi je stala grajščina. Čez pol leta je prišel do nje ta kraljevič, ves raztrgan in nič kaj podoben sinu takega gospoda. V tistem kraju je izvedel, da je ta grajščina zakleta in da stražijo hudobe čuda lepo kraljično v njej. Vpraša, kako bi jo rešil. »Takega poguma pa nima živa duša,« so mu odgovorili. »Dosti jih je že bilo, ki so poskušali. Eno samo noč mora prečuti oni, ki hoče grad odrešiti, v njem, pa je rešen grad in kraljična. Pa nobeden ni še vzdržal cele noči do jutra. Kajti o polnoči pridejo taki strahovi, da jih človeški jezik ne more izpregovoriti!« Kraljič pa je ljudem pokazal jezik in rekel: »Mevže ste, vsi skupaj, kolikor vas je. Jaz bom prečul do jutra, če se vsi na glavo postavite!« Ljudje so se mu smejali in ga spustili v grad.

Ko je prišel vanj, se je ravno temnilo. Napravil si je mehko posteljo, povečerjal skorjo kruha, se iztegnil in enkrat obrnil, pa zaspal kakor boben. O polnoči pa ga zbudi strašen ropot. Stene so se začele majati, strop se je udiral, tla so se odpirala in skoz in skoz so švigali zeleni in rumeni plameni.

Kar naenkrat je zagorela srebrna luč in črna rakev se je zazibala od stropa navzdol. Ko je bila na sredi sobe, se je naenkrat odprla in ven je zletela mrtvaška glava, lasje so še stali na njej in oči, kakor dva oglja. Priletela je čisto kraljiču pod noge, on pa jo je brcnil v luknjo v tleh. »Tam ostani, kamor so te dejali!« Potem krvava noga in roka, ki mu je žugala. On pa se je le smejal in rekel: »Viš, viš, tega pa še nisem videl!« Naenkrat pa se je vdrla rakev in grozno bobnela v črno luknjo sredi sobe. Prej ko je kraljič spet dobro pogledal, je že stal sredi sobe velikanski vrag. Lase je imel čisto rdeče in brado špičasto, brke pa dolge in za ušesi zvezane. Rep mu je mahal semtertje, z nogo pa je gonil brus z velikim kamnom. Na njem si je brusil žareč in dolg jezik. Ko ga je kraljič zagledal, je buhnil v tako silen smeh, da je začel vrag kar pihati od jeze. Približal se mu je tako blizu, da bi ga bil skoro opekel z jezikom. Kraljevič pa je sunil z nogo v kolovrat in rekel: »Skidaj se, odkoder si!« in vrag je izginil. Potem pa je prišla grozna zmešnjava. Vse polno majhnih in velikih hudičev je skakalo okoli njega, suvalo z vilami proti njemu, sunil ga pa le ni nobeden, ker ga je kraljevič precej tako pogledal, da ga je kar minilo. Smrti so letete semtertje, smrt mu je grozila, on pa ji je kazal osla. Bila je strašna noč. Kar naenkrat pa udari ena. Naenkrat je izginilo vse, počilo je strašno in namesto stare grajščine je stal grad iz dragega kamna in kraljevič je stal v zlati dvorani, kjer je stopala k njemu kraljična, kakršne ni druge na zemlji. Objela je rešitelja in ga poljubila, da se je mladeniču zdelo prav dobro. »Zahvaljujem se ti, rešenik moj!« je dejala. »Zdaj pa si izberi za plačilo kar hočeš. «Ali kraljestvo, ali ta grad in mene.« Pri tem ga je pogledala tako ljubeznjivo, da bi se bilo vsakega drugega prijelo. Naš kraljevič pa ji je rekel: »Kaj bom s teboj, slabo življenje bi imela pri meni, z grajščino in kraljestvom pa tudi ne vem kaj početi. Daj mi rajši tistega-le tiča tamle,« je dejal, »da si bova žvižgala. Veš jaz grem v tretjo deželo od tu, k tisti kraljični, ki se smejati ne zna, pa bi jo rad naučil!« »Dam ti ga,« mu je odvrnila ona, »dobro si volil. Kajti ta tič ima to lastnost, da vsakega, ki ga pogleda, potegne nase in se ne more več ločiti od njega in mora vedno hoditi za njim. Srečno hodi!«

Kraljič je tiča vzel in šel. Ker pa je bilo šele dve čez polnoč, je šel v gostilno spat. Ponoči pa začne tiček tako čudno žvrgoleti, da je gostilničarjeva hčer, ki ga je slišala, vstala in v sami srajci letela gledati tička, ki je pel v kletki v veži. Ko ga pogleda - joj, ni mogla več nazaj. Kmalu potem pride tudi druga hčer, ta pa še srajce ni imela, da bi videla tiča. Ko ga pogleda ni mogla več stran. Zjutraj se zbudi kraljevič zgodaj, vstane in stopi po kletko, a glej mrho, poleg sta stali lepi hčerki in nista mogli stran. Kraljič pokima, vzame tiča, odide, ker so še vsi spali, brez plačila in za njim obe hčerki, obe lepi, obe mladi, ena na pol, druga čisto naga. Niso še hodili dolgo, kar jih zagledajo fajmošter. Začnejo se kragati in zmerjati, kakšno pohujšanje je to. - a vseeno morajo za njimi, ker so videli tiča, in sicer ravno za drugo hčerko, ki še srajce ni imela. Mlinar je gonil mimo z moko obloženega osla in se smejal čudni procesiji, pa mrha, osel se je obrnil in začel hoditi za fajmoštrom. V neki gostilni so igrali godci, ker je bila nedelja, in so zapazili, kaj gre mimo

hiše, kar jih je potegnilo ven in igrali so nepretrgano. Nekje je pred hišo tepel ded svojo babo, ko pa zagledata ptiča, jih potegne nase, ded ne more prenehati pretepati, žena ne upiti. Ljudje so hodili v procesiji, a ko srečajo to procesijo, se ji morajo pridružiti in moliti venomer dalje. Tako je romala ta truma iz kraja v kraj, povsod se je prijelo nekaj prismodije več. Pari so plesali za njimi, na glavo so se postavljali, grdobije take, da se še misliti ne sme, so uganjali. Vse skupaj je bil pohujšan svet.

Tako so prišli v deželo tistega kralja, ki je imel hčer take volje, da se ni nikdar smejala. Kralj je izvedel naprej, da pride človek k njemu, ki hoče njegovo hčerko ozdraviti. Zatorej jo pripelje na hodnik, ki je bil na gradu. Tam so sedeli kralj, kraljična in vsi velikaši in plemenitniki dežele. Zdaj se je začela pomikati procesija mimo.

Spredaj je hodil kraljevič moško, visoko po zraku je mahal s ptičem, ko je stopil mimo kraljične, se je priklonil, kakor se spodobi za tako gospodo in pokazal kraljični osla; za njim je priletela gostilničarjeva hčer v srajci in zmerom vpila: »Kakšen tiček, kakšen tiček!«; potem njena sestra, tista, ki še srajce ni imela in je bila vsa rdeča, ker je tekela za njo župnik in jo venomer zmerjal z prešestnico; potem je moško prijahal mlinar na oslu in vedno poskušal, kako bi ušel, a se mu ni dalo; za njim so igrali godci; potem za zadnjim godcem je pretepal ded babo, ki je kričala, da je prevpila muzikante; procesija devic, ki so udano molile in klicale Boga na pomoč; plesalci, gospoda, tatovi in še nešteto drugih ljudi.

Ko je kraljična slišala ta silen trušč, je pogledala na procesijo, pri kraljeviču, ki ji je pokazal osla, se je nasmehnila, ko pa je videla ono, ki še srajce ni imela in pa župnika, se je začela prav potihoma smejati in čim več je videla, tem bolj se je smejala, pri babi, ki jo je ded pretepal, se je smejala tako glasno, da je bilo slišati kakor zvonjenje.

Tretji sin kralja devete dežele, nepridav in tepec, je zmagal! Šel je pred kralja, še »dober dan« ni rekel, šel je in dejal: »Kar si obljubil, to daj, če si za kaj!« Kralj ga je povabil na večerjo, a zmagovalec se je vedel tako neslano, da so se vsi plemenitniki bali, kaj bo. Kost je metal pod mizo, koščice je prožil v obraz, komur je priletelo, kolcal je, da je bilo grdo. Pri tem pa je bil umazan kakor rokomavh in raztrgan huje od berača. Zato je kralj rekel: »Ti si res zmagal in ozdravil kraljico, a si nepridav in grdoba, oni pa jo je spravil le do smehljaja, pa je kraljevič. Zato me poslušajta: Vidva bodeta spala nocoj na široki postelji, na vsaki strani kraljične, ki bo sredi vaju. H komur bo drugo jutro kraljična obrnjena, tistemu bom dal, kar sem obljubil!« Seveda zmagoslavnemu kraljeviču ni bilo prav, da mu dela tako krivico, a je malo pogodrnjal in se udal. Pripravili so veliko posteljo, dosti široko, da je bila za tri. Na vsaki strani kraljične sta spala pridni in hudobni kraljevič, ta pa je bila na sredi. Seveda je hudobni zvečer mnogo dobrih jedij požrl in ga je zdej obšla sila. Kaj pa naj stori? Okno je previsoko, vrata zaprta. Zato je tiho vstal, zlezal v kot in tam napravil, kakor je bilo treba. Ni še bil prav zaspal, ko ga pokliče pridni kraljevič: »Ti, meni je sila, kam naj grem?« »Le počakaj!« mu je dejal oni in prižgal luč. Glej, mrha, kraljična je bila obrnjena k

pridnemu kraljeviču. Kar naenkrat pa jo je uganil. Hitro upihne luč. »Kaj pa delaš?« ga vpraša oni. »Le tiho bodi, to je zato, da se ona ne zbudi, saj viš, da je obrnjena k tebi!« Tjale v kot zlezi, pa bo.« Kraljič gre in napravi tam, kakor je bilo potreba. »Ti!« mu reče, »tukaj pa ne sme ostati, kaj pa bo rekel kralj!« Oni mu odvrne: »I seveda ne! Odkoder je prišlo, tja mora nazaj, snesti moraš!« Kraljevič je vzdihnil in cmokal nekaj časa v kotu. Ko je bil gotov, je zlezal v posteljo nazaj: »E, ti, povej no, ali je bilo dobro?« Kraljič mu reče: »No ja, Bog ve kaj ni bilo, samo to se mi zdi čudno, da je bil eden topel drugi pa že čisto mrzel!« in je zaspal.

Hudobni kraljevič pa se je začel tako smejati, da ni mogel več zaspati. Pridnemu pa je začelo iz ust salamensko smrdeti in ker je dihal kraljični ravno v lice, je menda že vohala v spanju in se obrnila od njega stran - k onemu.

Drugo jutro navsezgodaj je prišel kralj in videl, da je zmagal oni umazani pritepenec.

Zdaj pa je bilo tako. Na ta dan je bila nastavljena poroka kraljične z onim pridnim kraljevičem, ker je bilo ravno leto in dan, ker pa je ravno en dan prej izgubil to pravico, je kralj zapovedal, da se danes poročita hudobni zmagovalec in pa kraljična. Kraljico so oblekli v čuda lepo obleko, trikrat lepša je bila ko ona v začaranem gradu. Vsi so sedeli v zlati dvorani v zlatih oblekah in čakali na ženina. Kralj je bil jezen in zlovoljen, saj je bil lahko!

Kar se vrata odpro in notri stopi v krasni obleki z mečem ob strani kraljevič zmagovalc, lep v obraz in stasit. Vsi so ostrmeli. On pa je stopil na pripravljeno mesto in dejal: »Tudi jaz dam svoje poročno darilo. Jaz sem kraljevič, tretji sin kralja devete dežele!« in je potegnil meč pa ga dal kralju. Kraljični se je razjasnil obraz kakor solnce in tedaj je vzljubila lepega kraljeviča.

Potem so se svatovali, da ni bilo konca. Premagani kraljič pa je vzel potem ono gostilničarjevo hčer, ki še srajce ni imela, ker se mu je hudo dopadla.

Kraljična pa je od tega časa postala take volje, da se je smejala do konca dnij.

95 ŠZ 7/195

Pravljica o peklenskem botru
Šnuderl, Maks/ 1913/ Rimske Toplice/ Arhiv ISN/
AaTh 756 B/

Svoj čas, tedaj še ni bilo železnic ne drugih takih ropotij, da bi prevažale blago v druge kraje, kdor je hotel preseliti kako stvar, je moral najeti voznika ali furmana, tako so pravili takim ljudem. Ti furmani so bili skoro vsi hudobni in so znali preklinjati in se rotiti, da je greh, če se človek zmislji na nje.

Tako je bilo, da je enkrat vozil neki voznik težek voz blaga v hrib. Pride pa do srede hriba, glej šmenta, pa se mu zlomi kolo, voz se prebrne in voznik ni vedel ne kako ne kam. Daleč je bil od vsake hiše, kraji so bili v tistih časih zaradi tolovajev silno nevarni. Od same jeze je začel voznik preklinjati in se priduševati tako nazarensko, da je strah. Klical je samega - hudiča na pomoč, ne da bi se spomnil

križanega Boga in pa dobrotljivih svetnikov. Kliče, kliče, se duši, roti - kar zapazi pred seboj človeka v zeleni obleki: »Klical si me na pomoč,« mu pravi, »prišel sem ti pomagat!« Voznika je bilo malo strah, pa vendar se je potolažil, ko se je zmisllil, da mu bo voz vzdignil. »Prav,« reče vrag, »pa zapisati moraš na ta-le papir s svojo lastno krvjo, da daš tisto, kar srečaš prvo na potu domov, čez dvajset let meni!« Voznik je podpisal. Vrag pograbi kolo, ga natakne na os, postavi voz nazaj na cesto pa hijò, požene konje. Potem pa je izginil kakor kafra. Čeprav je bil voznik vesel, ga je vendar pekla vest, da je storil takšen greh; a potolažil se je kmalu, ko se je zmisllil, da mu pride njegov psiček vedno prvi nasproti.

Čez nekaj dni pa pride srečno domov, na ono stvar z vragom je že skoro pozabil. Ko je bil že blizu hiše, se odpro vrata in ven pride njegova žena z otrokom na roki. Ko je zagledala moža, postavi otroka na tla in dete steče prvo svojemu očetu nasproti. Voznik grozno prebledi, objame otroka in ga nese v hišo. Od te ure dalje ni imel več srečne in mirne ure. Kadar mu je rezal kruh, se je razjokal in si brisal solze. Ko je bil deček star deset let, je bil že čuda pameten in moder. Zato pa vpraša enkrat očeta: »Oče, zakaj se pa jočete zmerom, kadar mi režete kruh?« Dolgo mu oče tega ni hotel povedati, nazadnje pa mu le pove: »Zato, ker sem se vragu zapisal in ker pride, ko boš star dvaindvajset let po tebe!« Dečku se je milo storilo a je vseeno rekel očetu, da se naj nič ne boji, da Bog ne bo dopustil takšne hudobije. Poslal ga je v latinske šole, kjer so se vsi čudili učenosti njegovi in pa pameti, ker je vse takoj znal in preudaril. Vendar pa niso vedeli, zakaj je zmerom tako tih in žalosten, ker so ga večkrat videli, kako se je jokal kje na samem. Ko je bil star enaindvajset let, je bil že z vsem gotov, le premlad je še bil, da bi ga posvetili v mašnika. Zato se je odločil, da pojde po svetu notri do pekla, da iztirja ono pogodbo od vraga. Poslovi se od starišev in znancev, pa gre.

Ni še romal ravno dolgo, ko pride do neke temne hoste. Sredi nje je sedel ob potu velikanski človek, z črno brado, dolgimi lasmi. Rezal je ravno na močno grčavko majhno in ozko brazdo, podobno črti. Ko ga zagleda, plane s palico nanj in že je misllil sin, da ga bo ubil. Kar se razbojnik premisli in reče: »Nak, ne bom te ubil, zato ker ne spravim na to palico nobene črte več, nove pa še nimam!« Oni ga pogleda in mu reče, da ga ne razume, kaj da misli. »Kaj ti je mar!« se zadere razbojnik nad njim, »dovolj je, če veš, da sem jaz Peklenski boter pa da sem te pustil živega. Povej rajši, kam greš?« Voznikov sin je bil ponižnega srca in je vse lepo povedal po pravici, da ga je oče hudiču zapisal, da pride čez leto ponj, da pa gre on sedaj v pekel iztirjat tisto pogodbo nazaj. Boter posluša, posluša, potem pa mu začnejo kapati solze iz oči. »Poslušaj me<>, mu pravi: »Devetindevetdeset takih palic kakor je tale grčavka že imam doma, tale pa je stota in na vsaki palici je sto črt zarezanih, kar pomeni, da sem jih z vsako palico ubil sto. Zato pa mi ljudje pravijo, da sem boter peklenški. Zdaj pa me je začelo grevati, ko si mi pravil, da greš v pekel. Lepo te prosim, daj za mene poizvedeti, kaj bi moral storiti za pokoro, da mi Bog odpusti vse te grozne in strašne grehe. Jaz ti pa zato

povem, kod moraš hoditi, če hočeš priti do pekla. Na vsaki križpoti, kamor boš prišel, se obrni na levo, zmerom na levo. Prišel boš do velikanske votline, kjer so taka vrata, da je joj. - Samo žegnane vode ne pozabi vzeti s seboj!« Sin mu obljubi, da bo vprašal, kaj ga lahko reši, se zahvalil in šel dalje proti peklu.

Storil je, kakor mu je rekel Peklenski boter. Dobil si je blagoslovljene vode in kjer je prišel do križpotja, tam je krenil na levo. Po dolgem času pa je v resnici prišel do peklenških vrat. Ko ga vrage zagledajo, se poženejo od znotraj v vrata in tiščijo tako, da so jim na drugi strani kremplji prilezli ven, kajti živega človeka se v peklu neznansko boje. Sin pa je pograbil kamen in vse kremplje zabil kakor žeblje, če lukajo na drugi strani deske ven. Potem pa je potrkal na vrata in ker mu jih vragovje niso hoteli odpreti, je vzel blagoslovljeno vodo in vrata poškopil. Kar naenkrat so se odprla s tako silo, da je vsem vragovom potrgalo kremplje iz rok, ki so potem zagnali grozen trušč in vpitje. Sin je potem šel v pekel. Tam je bila neki tako strašna vročina, da si je sin kar slekel suknjo in še to mu je bilo premalo. Na vsaki strani pota so bili velikanski kotli, kjer so se kuhale hudobne duše. Sin je jednega odkril, pa je kar zopet položil pokrivačo nazaj, tako grdobo je videl. Kajti silno grde so grešne duše, če jih Bog razodene človeškim očem. Na drugi strani so mali hudički na ražnju vrteli drugo dušo, tam so bile zložene druge kakor grmade skupaj in so goreli z velikim plamenom, pa niso dogoreli; zopet druge so jih zbadali vragovi z žarečimi vilami, bilo je groza pogledati. Sin vpraša prvega vraga, ki se mu je zdel malo bolj imeniten, kje je tista pogodba, ki jo je sklenil njegov oče pred skoro dvajstimi leti. Vrag ni vedel ničesar in mu je rekel, da naj gre do peklenške matere. Sin je šel in je prišel res kmalu do peklenške matere. To je bila šele grda ženska. Dolga in strašno suha, oči udrtje in na njih debele velike očale, ki so ji pa sedele skoro na konci nosa, razkuštrana in sitna, da je bilo joj. Oblečena je bila v raztrgane cape, le da je namestu krila imela napol hlače in vzadaj - rep. V roki je vihnela brezovo metlo, kakor jih imajo coprnice. Ravno se je drla nad tropom vragov, ki so kar trepetali pred njo. Ko pa je mati peklenška zagledala človeka, je tako ostrmela, da je pozabila zmerjati, vrage pa so jo popihali. »Jaz sem pošten človek,« je pričel sin, »prišel sem po pogodbo, ki jo je napravil neki vrag z mojim očetom. Ker pa sta proti božji volji barantala z nedolžno krvjo, mi mora dati vrag pogodbo nazaj. Na tisti pogodbi stoji, da sme mene sedaj, ko je minilo skoraj dvajset let odnesti!« Baba je začela strašno pihati in se zaletavati vanj, kako si upa to zahtevati, klicala je škrate, vragove in hudiče, da bi ga prijeli in vrgli v ogenj. Že je šla trda sinu, kar se spomni blagoslovljene vode. Hitro seže po stekleničico in komaj jo privleče ven, se polasti vseh hudob takšen strah, da kar naenkrat popadajo na tla. Ko vidi, kakšno moč da ima voda, reče: »Jaz pa hočem ono pogodbo, če ne poškopim ves pekel z žegnano vodo!« Hudobe so začele tarnati in vzdihovati, ker bi morali potem trpeti iste muke kakor nesrečne duše. Zato se vsede peklenška mati na metlo in odjadra po svojega sina, peklenškega poglavarja Luciferja. Kmalu se vrmeta. Sin pove Luciferju, ki je bil videti trikrat

hujši in močnejši od drugih vragov, po kaj je prišel in obenem tudi pove, da bo poskropil pekel z blagoslovljeno vodo, če ne bo po pravici. Lucifer se prestraši in skliče zborovanje vseh svojih podložnikov. Prišli so hudiči, da se jih je vse trlo, ti so vsi oblečeni rdeče in so najhujši. Potem so prišli vragovi, ti so bili črni in niso tako strašni ko prvi. Nazadnje so priskakljali še škrti, ti pa so zeleni in imajo rdeče kapice na glavi, ti so samo za porednost in škodo. Lucifer jim vse natanko razloži in zahteva, da se naj tisti, ki ima pogodbo, oglasi. Hudobe so se spogledovale, oglasila pa se ni nobena. Kralj pekla grozi, zmerja, sin preti z vodo - oglasi pa se nihče. Že je bila strašna zmešnjava po peklu in sam Bog ve, kaj bi se bilo še zgodilo, da ni prišepal k zborovanju o pravem času star, majhen in grbast vrag, ko ta izve, za kaj se gre, se oglasi pri Luciferju. »Kje pa si hodil, ko sem sklical zborovanje?« se je zadril nanj poglavar. »Na svetu sem bil,« pravi, »iskal sem sina tistega voznika, pa je izginil kakor kafra. Hotel sem iti do Petra, da bi mu pokazal pogodbo in zahteval dušo, če jo ima on. Ker pa je bil tu takšen krik, sem šel pogledat, kaj da je.« Pogodbe pa ni hotel dati. Sin hitro potegne blagoslovljeno vodo in že hoče zliti po hudobah, ko planejo vsi na grbavega vruga in mu vzamejo pogodbo. Sin se je lepo zahvalil in sam Lucifer ga je še spremil. Prideta mimo neke postelje, kjer je bilo namesto slame in rjuh žareče oglje posejano. »Komu pa je to namenjeno?« vpraša sin poglavarja. »To je za Peklenskega botra,« pravi Lucifer. »Aha,« pravi spet sin, »tega razbojnika pa poznam! Ali pa res ni mogoče, da bi se še skesal?« Lucifer odkima z glavo in pravi: »Skoro da ne. Zadnjo palico mora posaditi v suh pesek, vse druge pa v krogu okoli. Na sredi mora klečati, moliti in palico greti s svojim dihom tako dolgo, dokler se palica ne ozeleni in ne rodi sadu!« Sin se je lepo zahvalil in odšel iz pekla, le tisti vragovi in škrti, ki so svoje kremplje pustili v vratih, so kazali pesti za njim.

Na poti nazaj je prišel zopet do Peklenskega botra. Pove mu, da je videl žarečo posteljo pripravljeno za njega in pa to, kar mu je povedal glavar peklenski. Da mora namreč zadnjo palico zasaditi v suh pesek, druge pa v krogu okoli, da mora na sredi klečati, moliti in palico greti s svojim dihom tako dolgo, dokler se palica ne ozeleni in obrodi sadu. Boter vzame butaro, zasadi zadnjo palico na suh pesek, ostale vse pa okoli, poklekne in začne moliti. Sin pa se poslovi in odide domov.

Napotil se je najprej v šole. Tam so ga posvetili v mašnika, potem pa je šel domov. Ko pride v svojo rojstno hišo, najde očeta na smrtni postelji, sama žalost in pokora sta ga dušila tako zelo, da je zbolel. Ko zagleda sina - mašnika in vidi, da še živi, čeprav je minilo že dvajset let, ga prosi, da ga naj obhaja in previdi za zadnjo pot. Sin to stori. Potem pa mu da tisti listek, ki ga je zapisal sam s svojo krvjo. Očeta pa prešine tako veselje, da ga je bolezen minila in je še dolgo živel v sreči in zadovoljnosti.

Tako je minilo mnogo, mnogo let. Sin je bil tako pobožen in svet, da je šel glas o njem čez vso deželo in so ljudje romali k njemu kakor k svetniku. Bil je že star, ves bel je že bil po glavi, roke so se mu že tresle. Nekoč pa so ga poklicali k bolniku, ki je daleč v gori želel, da ga previdi on. Čeprav

je bil star, napotil se je, obhajal bolnika in odšel. Ko pa sta šla z mežnarjem nazaj, sta zgrešila pot in prišla do nekega velikega in temnega gozda. Duhovnik je premišljeval, zakaj se mu zdi ta hosta tako znana, a spomniti se ni mogel. Kreneta jo zato skozi. Nista še hodila dolgo, kar pogleda mežnar na mal griček sredi hoste in vidi tam nekaj človeški postavi podobnega. »Kaj je neki tisto tam-le na hribu?« pravi župniku. »Meni se zdi, da je človek. Pojdima gledat!« Res se napoti na grič. In glej!

Sredi majhnega vrtca, ki je bil omejen z nizko živo mejo, je stala vitka mlada jablana in na njej tako lepa rdeče rumena jabolka, da mežnar še ni videl take. Pod njo pa je klečala človeška postava; bila je vsa obrastena z mahom, lasje so bili sivi kakor pajčevina, brada se je bila razpredla krog debla kakor mah. Tedaj se je spomnil duhovnik, kedo da je ta človek. Povzdignil je Rešenje Telo, blagoslovil in rekel:

»Moj Bog, daj temu spokorniku večno kraljestvo!«

V tistem trenutku se je vsa postava razsula kakor pepel, jablan in živa meja sta izginili in iz kupa pepela je splaval bel golobček proti nebu.

Takrat je bila rešena duša Peklenskega botra.

96 ŠZ 7/196

Pravljica o ptiču Vedomcu

Šnuderl, Maks/ 1913/ Rimske Toplice/ Arhiv ISN/
AaTh 461/

Revna kajžarska zakonska je Bog na stare dni blagoslovil z majhnim nebodigatreba. Kaj hočeš, nekega jutra je bilo tu, žena je bleda ležala na postlji, mož se je grabil po lasih. Kruha je bilo za nju sama premalo, kaj še za tako izbirčno stvar. Revna žena pa tudi nima moči, da bi lahko dojila. Žena je jokala, mož je klel, dokler si nista zmisliła zvijače. »Viš žena,« je pričel mož, »zdaj ko je prišlo, je prišlo, nazaj ga ne moreš poslati več, veš da ne! Zato bom dečka danes lepo povil, ponoči ga bom pa nesel v cerkev in ga položil na altar. Zraven pa bom daj listek kakor da bi Bog poslal to stvarco našemu kralju. Bog, ki ga je poslal, bo že gledal, da bo prav!« Žena je vzdihnila, rekla pa ni ne bev ne mev - kaj pa hočeš, saj je videla, da drugače ne gre. Mož zvečer povije dečka, napiše na lep listek: »To darilo pošilja Bog - kralju!«, ga nese v cerkev in položi na altar. Potem pa je šel domov in živel s svojo ženo v stradanju in trpljenju kakor prej tudi še dalje.

Drugo jutro pride mežnar v cerkev in zagleda na oltarju otroka. Hitro leti po fajmoštra in oba pregledata to čudno stvar. Ko zagleda župnik listek in na njem zapisano: »To darilo pošilja Bog Kralju!«, ukaže mežnarju, da nese otroka v kraljev grad, sam pa gre naznanit kralju čudno prigodbo. Kralj se grozno začudi, pogleda otroka in ker vidi, da je lep in zdrav, sklene, da ga bo vzel v svoje varstvo; tako na tihem pa se je le bal če morda res ni Bog poslal otroka, da bi ga skušal v dobrotljivosti in v ljubezni do njega. Zaukaže torej, da ga naj vzgojijo z njegovimi lastnimi otroki, saj je imel

sam že tri sinove. Fajmošter se je vrnil, vesel, da se je nadloge iznebil še tako lahko.

Ta novica se je hitro raznesla po vsej deželi in vse ljudstvo je hvalilo kralja, da je tako dobrotnega srca. Tako je imel kralj že na zemlji povračilo za svojo dobrotljivost v ljubezni in spoštovanju podložnikov. Deček pa je rasel, se krepil in odlikoval po moči, lepoti in pameti kmalu od drugih kraljevskih sinov. Takšen je bil, da je bil kos vsakemu konju, pa če je bil še tako silen in pa divji, vsakega je potolkel, če se mu je kdo postavil po robu nalašč ali pa tudi ne. Lep je bil pa tako, da so ženske kar stale na cesti, če je jahal mimo v obleki, kakor se spodobi za kraljeviča. Pa ne samo to, pameti je bil take, da je bilo čudo, vsako, še tako težko uganko je uganil in preudaril po pameti in razumu. Zato pa je kralja začelo skrbeti, kaj bo z njegovimi lastnimi sinovi, ki so bili tudi seve prevdarni in močni, a so ljudje le držali z najdencem, tako bi pa lahko prišlo, da nazadnje še postavijo njega za kralja, njegovi sinovi pa ostanejo potem sirote brez oblasti in časti, kakor jo mora imeti sin kraljevski. Zdaj pa je izvedel kralj, da živi nekje na svet nek velikanski človek, ki je napol mož, napol pa ptič. Tisti ptič je zletel zjutraj, zvečer pa priletel zopet nazaj. Pravili so mu ptič Vedomec in to zato, ker je vse vedel za vse stvari, ki so na zemlji, pod zemljo in pa nad njo. Njegova peresa so imela tako moč, da je tista kraljevina, ki je imela tri njegova peresa, bila srečna in blagoslovljena do konca dnij. Drugače pa je bil ptič Vedomec hudoba in je žrl človeško meso. Na tega Vedomca se je spomnil kralj in sklenil, da pošlje tega najdenca po Vedomečeva peresa. Pokliče ga pred se, pa mu reče: »Viš, ljubi moj, povedati ti moram, da ti nisi moj sin, čeprav sem te imel v časti kakor svoje sinove. Nekega jutra smo te našli na cerkvenem oltarju in zraven listek: 'To darilo pošilja Bog kralju!' Vzel sem te, pa te vzredil kakor sam veš in vidiš. Ker pa se tako zelo odlikuješ od mojih sinov, da v resnici zaslužiš, da postaneš kralj, ti prepustim krono in kraljestvo, ako mi prineseš tri peresa od ptiča Vedomca, ki prebiva skoro na koncu sveta. Njegova peresa imajo tako moč, da je tista dežela, ki ima le tri njegova peresa, srečna in blagoslovljena do konca dnij. Drugače pa je ptič Vedomec hudoba in žre človeško meso, zato se ga boj in mu ne hodi preblizu!« Tako je rekel kralj, dal sinovcu lepega konja, denarja in lepo obleko in ga poslal na svet. Seveda je bil kraljevič žalosten, pa je le zajahal konja, dal kralju roko, mu rekel: Srečno, gospod kralj! pa šel v daljni svet.

Dolgo je jahal, žalosten in zapuščen, dokler po dolgem času ni prišel v tretjo deželo. Oglasil se je pri kralju, kakor pač dela taka gospoda. Kralj ga je slovesno sprejel in priredil njemu na čast velikansko pojedino, tako da so pirovali in se veselili celih tri dnij. Kraljevič je bil prvi dan vesel, drugi dan je bil že žalosten, tretji dan pa tako nesrečen in pobit, da ni mogel ne piti ne jesti, čeprav so bile dobre reči na mizi, še govoriti se mu ni dalo. Zato ga prime kralj za roko in ga vpraša, kaj mu je pravzaprav. Oni pa mu pove vse po pravici. »Gospod kralj, kaj bi ne bil žalosten, ko pa še imam tako pot pred seboj, da ne vem, če se bom vrnil kdaj ali ne! Do ptiča Vedomca moram, do tistega, ki vse ve in ki žre človeško meso. Tri peresa moram prinesiti za svojega krušnega očeta!«

Zdaj pa je imel kralj tako jablan, ki je rodila zlata jabolka in pa hčerko - kraljično, ki je bila pusta in nesrečna. Dolgo že ni tista jablan obrodila in kralj je bil že poklical vse učenjake, da bi pretuhtali, kaj ji manjka. Zato je tudi bila kraljična pusta in nesrečna. Tako reče kralj kraljiču: »Če greš pa ti k ptiču Vedomcu, potem pa ga vprašaj, kaj je z mojo jablano. Tri leta že ni obrodila sadu, kajti zlate jabolke rodi in moja hčerka je vsa pusta in nesrečna. Vprašaj ga, vprašaj, kako bi se ji pomoglo! - Zato ti pa povem pot. Pojdi do sedme dežele in vprašaj tam kralja; on ti bo že povedal kako in kaj!« Kraljevič obljubi, da bo že storil, se poslovil in odide dalje.

Dolgo, dolgo je jahal, dokler ni prišel do sedme dežele. Zopet gre h kralju, ta ga je sprejel, ga pogostil, da so pirovali in se veselili celih tri dnij. Zopet je bil kraljevič prvi dan vesel, drugi dan žalosten, tretji dan pa tako pobit, da se mu še govoriti ni dalo. Kralj ga prime za roko in ga povpraša, po kaj se drži tako nesrečno. »O gospod kralj, kako da ne bi bil žalosten, če pa moram do ptiča Vedomca, do tistega, ki vse ve pa žre človeško meso!« Pove mu vse po resnici in po pravici. Zdaj pa je imel tudi ta kralj čudovito stvar. Imel je vodnjak, ki je bil napolnjen z živo vodo, to je taka voda, da te vsa bolezen mine, če se namočiš z njo in še mrtvega oživiš, če imaš vero. Tri leta pa že ni dal več ta vodnjak vode, da so ljudje umirali a se niso mogli rešiti. Zato reče kralj kraljeviču: »Če greš pa ti k ptiču Vedomcu, pa povprašaj, kaj je z mojim vodnjakom. Tri leta že ni dal vode od sebe, ljudje mi umirajo, pa jim ne morem pomagati. Ker v tem vodnjaku je živa voda, ki ima tako moč, da še mrtvega oživiš, če ga pomočiš z njo, če imaš le vero. Vprašaj, vprašaj, kaj bi pomagalo, da bi spet pritekla živa voda. - Zato ti pa povem pot do Vedomca. Pojdi do devete dežele, tam vprašaj kralja, on ve zanj, da ti pove!« Kraljevič obljubi, da bo že storil, se poslovil in odide proti deveti deželi.

Zopet je jahal nazarensko dolgo. Ko je bil že ves truden in pobit, pride v deveto deželo. Tukaj pa ga niso pogostili, vse je bilo pusto in prazno; ta dežela je bila zakleta in vsi ljudje okameneli. Pride do kraljevske palače in tam zagleda starega moža s sivo brado, to je bil kralj, ki je bil sam prost. Stopi k njemu in ga povpraša, kod bi prišel do ptiča Vedomca. Kralj se ga razveseli in mu reče: »Sedem dnij še hodi, pa boš videl na črni gori belo hišico, tam je doma Vedomec; po noči pa nikar ne hodi, ker takrat je doma in te požre, zato glej, da prideš podnevu. Če greš pa ti res k Vedomcu, pa ga povprašaj, kaj smo zagrešili, da je dežela začarana! Vprašaj, vprašaj, kaj bi ji pomoglo!« Kraljič se zahvali, obljubi povprašati in gre dalje.

Čez sedem dnij je zagledal hišico na črni gori. Proti večeru pride do nje in potrka na vrata. Odpre mu silno grda in stara ženska, da ga je kar spreletelo po hrbtu. Baba ga gleda, gleda, potem pa mu reče: »O ti nesrečni sin, zdaj pa le beži! Če pride Vedomec domov te požre, saj veš! Kaj pa hočeš pravzaprav?« Kraljič ji pove vse po pravici, da mora imeti tri peresa za svojega krušnega očeta, pa da mora izvedeti, kaj manjka jablani v tretji deželi, vodnjaku v sedmi in pa zakaj je zakleta deveta dežela. Pove ji vse po pravici. Kraljič pa se je babi dopadel, ker je bil mlad in pa lep. Zato mu reče: »Ker si tako lep, se te usmilim. Skrij se tu notri

pod postljo in vse lepo poslušaj, jaz bom starega že vse vprašala. Le miren moraš biti in pa zaspati ne smeš!»

Ko se je kraljevič skrnil, prileti ptič Vedomec in kar naenkrat je bila po svetu noč. Bil je silno velik, le namestu rok je imel dolge in črne perotnice. Stopi v hišo, pa precej zakriči: »Baba, človeško meso je v hiši!» Baba taji in ker je bil truden, se vleže na posteljo, ona pa k njemu kraj njega. Vedomec je začel kmalu drmuhati. Ob najstih pa mu izdere baba pero in ga vrže kraljiču pod postljo. »I, kaj pa ti je?» zarenči Vedomec. »Oh, ljubi mož, veš, meni se je sanjalo, da ima neki kralj tako jablan, ki rodi zlate jabolka. Tri leta pa že ni rodila nobene več in kraljična je vsa nesrečna. Kaj pa bi pomagalo temu drevesu?» »I, kaj! Spodaj med koreninami se plazi črv. Tistega naj iztrebijo, pa bo!» Vedomec se obrne in zaspi. Proti enim, mu baba zopet iztrga pero in ga vrže pod postljo. »Ali me ne pustiš spati, baba?» je rohnel ptič Vedomec. »Kaj ti pa je?» »Oh,« se je izgovarjala, »veš, ti, ko si vsevedež, povej mi no, kaj pomenijo te sanje. Sanjalo se mi je, da živi kralj, ki je imel vodnjak z živo vodo, zdaj mu pa že tri leta ne daje več kaplje. Kaj pa je krivo, da se je vodnjak posušil?» »Kaj« je godrnjal Vedomec, »žaba je notri, veš da ne more teči živa voda, če je taka stvar na tleh. Izkopljejo jo naj, pa bo! Zdaj me pa pusti pri miru!» Spet zaspi. Kraljevič pod posteljo pa si je dobro zapomnil, kaj je rekel. Ob treh izpulil baba tretje pero iz ptiča. Zdaj pa je skočil pokonci, začel kričati in rentočiti, baba ga pa prosila zapetran, da ji nej razloži še tele sanje. Sedmo deželo je videla zakleto in vse ljudi okamenela. Kaj je neki krivo temu in pa kako bi se pomagalo?» »Kaj ti je mar, baba, ne ongavi se za stvari, ki ti ne silijo v nos!» se je zadržal ded, ko se je oblačil. Ona pa ga le prosila in rotila, dokler ji res ni povedal. »Kraljična ima na okameneli nogi zlat šoln, tistega ji naj slečejo, pa bo vse dobro. Zvečer pa se le pripravi, da ti jih bom namazal po hrbtu za tvoje prismojene sanje!» Tako je rekel, razprostrl perotnice in se vzdignil pod oblake. In glej, kar se je začelo svitati in ko se Vedomec ni več videlo, je bil dan.

Kraljevič je izlezal spod postelje, vtaknil peresa za klobuk in se lepo zahvalil. Baba se je seveda malo kislo držala, a mu je dala roko in še za njim je gledala, ko je kobacal po hribu navzdol. Spodaj je spet zajahal konja in se ves srečen in vesel napotil v deveto deželo.

Ko pride tja, ga kralj pozdravi lepo in ga vpraša, kako in kaj da je opravil. Kraljič mu reče, da ga naj pripelje do kraljične. Kralj ga privede v lepo sobo, le da je bilo vse kamnito. Sredi te dvorane pa je stala bela soha, le zlat čevljev je imela na nogi. Kraljič se pripogne, potegne čevljevček z noge in glej, takrat je tresnilo in zagrmelo tako silno, da se je vse zamajalo. A naenkrat se je začelo vse gibati, služabniki so letali, plemenitniki so se priklanjali kralju in pod gradom je nešteto ljudstva klicalo kralju: Slava, slava, slava! In kraljični so se odprle oči, bile so lepše ko nebesa in lasje so še solnce temneli; v lice pa je bila taka, da si človek take lepote še misliti ne more, kaj da bi jo še izpregovoril. Gostili so se tri tedne, pirovali in se veselili; le to je bilo čudno, da sta kraljevič in kraljična zmirom plesala skupaj in glave pritiskala drug k drugemu. Zato je kralj videl, da pač ni

drugače, kakor da jih mora oženiti, saj sinov tako ni imel. No, zdaj je bila pa še svatba, da nas Bog obvari, toliko veselja in druge ropotije je bilo tam zraven.

Vendar pa je moral kraljevič še iti prej v sedmo in tretjo deželo. Zato je lepo poljubil svojo kraljico in se poslovil za tri leta, pa odjahal. Ni bilo dolgo, ko je prišel v sedmo deželo. Stopi pred kralja, pa mu reče, da ve, kaj je vodnjaku, le delavcev mu naj da, pa bo že napravil. Kralj mu da, kar je hotel. Razkopavajo po zemlji, na globoko in široko so že prebrskali vodnjak, nazadnje pa res najdejo tako grdo žabo, da je bilo strah. Ubijejo jo, pa je kar pritekla zopet živa voda in napolnila vodnjak do vrha. Seveda je bil kralj grozno vesel in priredil pojedino, ki je tudi trajala cele tri tedne, jedli so, pirovali in se veselili, da je bilo skoro že preveč. Po vsej deželi pa ni bilo naenkrat nobenega bolnika več, ker so vsi zajemali žive vode in se močili z njo, pa so ozdraveli. Ko je bila že vsa slavnost skoro pri koncu, je kralj sklical zborovanje in tam mazilil kraljiča z živo vodo. »Kdor je maziljen z živo vodo,« je rekel, »ta nima smrti, zato pa tudi jaz nisem bil še bolan, ko so vsi drugi že ležali, ki niso maziljeni. Mazilim te zatorej v imenu Očeta in Sina in Svetega Duha. Vstani kraljič, živi na vekomaj in vladaj srečno do konca dnij!» Kraljevič je vstal, se zahvalil, poslovil pa romal naglo proti tretji deželi do kralja, ki je imel bolano jablan.

Ko je prišel do njega, je zopet ukazal, da mu naj da kralj delavcev. Odkopali so zemljo krog jablani in kmalu našli ostudnega črva. Kakor so ga ubili, se je drevo streslo in naenkrat je viselo na njem vse polno jabolok, samih zlatih. Kralj je bi grozno vesel, pa je naredil pojedino, da je preveč, če se človek zmisli na njo, tako imenitna je bila. Ko je bilo skoro že vse končano, je sklical kralj zborovanje in rekel kraljiču, pa mu dal najlepše jabolko: »Vzemi to jabolko, ona je znamenje moči in sreče. Nad državo, ki jo vlada to jabolko ne bo prišla nikoli kuga vojske in nesreče. Vstani kraljevič, živi in vladaj srečno na vekomaj!» Kraljič je vstal, se zahvalil in poslovil, pa romal naglo proti rojstni deželi k krušnemu očetu.

Grozno veselje je bilo po vsej deželi, ko se je vrnil kraljič, ki so mislili, da je že mrtev. Kralj je bil žalosten, a sreča dežele ga je potolažila. Kraljič stopi pred njega in mu reče: »Ne boj se, moj dragi oče, kraljestvo in krono prepustim tvojim sinovom. Tukaj pa imaš troje peres od ptiča Vedomec!» Kralj je bil ves srečen, zopet priredil pojedino in sklical zborovanje. »Moj sin,« mu je rekel, »blagoslovjam te v imenu Očeta, Sina in Svetega Duha. Očetovski blagoslov naj te spremlja do konca dnij.« Kraljiča so še silili, da bi naj ostal a on je rekel: »Kraljestvo imam in kraljico, moram domov!» Z velikanskim slovesom so ga spremili do meje. Potem pa se je poslovil in odjahal.

Ravno tri leta potem, odkar je odšel, se je vrnil. Kraljica je bila še lepša kot nekdanj in mu je prinesla nasproti dve leti starega sinčka.

Odslej sta nerazdružljivo vladala nad najsrečnejšo deželo najpopolnejši kralj in najlepša kraljica do konca dnij.

V neki deželi, sam Bog ve kje, je vladal kralj, ki je bil najmočnejši v deželi in tak, da ga ni bilo strah za kar bodi. Ta kralj je imel tri sinove. Ker je bil sam tak korenjak, je seveda tudi sinove vzgojil tako, da je ne bi pobrisali pred vsakim smrkvcem in rokomavhom, kakor je to pri takih gospodah sedaj v navadi. Zato jih ni pustil drugega veliko učiti, toliko, da so znali brati in pisati, pa je bilo dosti. Zmerom pa so sedeli na konju se podili za merjascem ali pa za medvedom, se klestili s tati in potepuhi. Vendar pa kralju to še ni bilo dosti. Zdaj pa je premišljeval takole: »Tri sine imam, krono kraljevsko pa samo eno, zato moram dati vse skupaj samo enemu. Vendar pa so vsi junaki korenjaki, vsakemu bi storil krivico. Zato jih bom poslal po sveti po strah. Kdor ga najde, to se pravi, kdor se ne ustraši treh najhujših krajev, to je roparskega brloga, pokopališča in pa zakletega grada, ta dobi kraljestvo. Da bom pa vedel, da so res bili pri tistih strahovih, pa mora tisti, ki se še zakletega gradu ni ustrašil, pripeljati s seboj zakleto kraljično, ki je spremenjena v kačo!«

Tako je premišljeval kralj, pa poklical svoje sinove in jim rekel: »Ljubi moji! Troje vas imam, krono pa le eno, korenjaki pa ste vsi. Zato vas pošljem enega za drugim po strah. Prvi greš ti,« je rekel najstarejšemu in mu vse lepo povedal, kakor je premišljeval. Da mora skoz roparski brlog, čez pokopališče po noči in pa do zakletega grada po kačokraljično. Če se ne ustraši, pa dobi krono in kraljestvo.

Sin gre. Vzame si konja, pa lepe oprave in denarja. Ni še jahal dolgo, ko pride do tako velikanske hoste, da ni bilo videti ne konca ne kraja in pa gosta je bila tako, da je komaj gonil konja skozi njo. Dolgo jaše tako, kar naenkrat pa zagleda rdeč žar. Pride blizu in zagleda velik ogenj, na njem raženj, kjer so vrteli lepo mlado žensko; najbolj požrešni so s prstom pokušali maščobo, ki se je cedila od telesa. Ko je kraljevič dobro pogledal in videl to grdobijo pa tako divje roparje, se je tako vstrašil, da je vsega streslo; zato se je konj splašil, zahrskal, roparji so planili po konci pa jo ubrali za njim, ki je kakor blisk letel nazaj. Komaj jim je pobrisal. Ves preplašen pride domov in pravi, da je našel strah.

Dobro. Zdaj pošlje kralj še drugega sina. Zopet si vzame konja, le namesto denarja je vzel s seboj meč in šel. Ravnotako pride do velikanske hoste, zagleda rdeč žar, gre bliže in zagleda roparje. Zdaj jih je bilo pa malo skupaj in še ti so dremali. Kraljevič potegne meč, plane med nje pa jih pokolje, še prej ko so vedeli prav, kako in kaj. Kar so imeli denarja in takih dragotin jim pobere in jaha naprej. Jahal je cel drugi dan in še pozno v noč, dokler ni prišel do velikega pokopališča. Ob dvanajstih je moral iti gor in ostati do ene, tako mu je naročil oče. Ko bije tričetrt, gre na pokopališče in stopi v mrtvašnico. Tam je ležal na mizi utopljenec, že ves siv in črn po lici. Malo mu je bilo sitno, pa je vseeno sedel na klop in hotel zadremati. Kar bije ura dvanajst. Vrata se odpro in skoz nje vidi zunaj, kako se črni križi majajo,

kako se suje zemlja z grobov in vstajajo ven smrti, v bele halje oblečene. Na pragu pa je stal naenkrat tako grd vrag, s tako čeljustjo in jezikom pa s tako strašnimi rogovi, da je v kraljiča kar udarilo in so mu lasje vstajali kakor ščetine ali pa igle ježu, če mu ni kaj povolji. Zdaj se dvigne tisti mrtvi utopljenec, vrag ga hoče prijati, oni pa ga klofne po čeljusti in začneta se pretepati. Menda ga je že hotel vrag nesti, pa se mu ni dal prav. Vse to je videl kraljevič tako naglo, kakor bi rekel »ena - dve!«, kajti potem jo je tako nazarensko naglo pobrisal, da se še misliti ne da. Zdaj so ga hudobe ino smrti šele zagledale. Uberejo jo za njim, da so šklepetale čeljusti in pa druga ropotija ko bognasvar. Kraljevič jo je brisal s konjem, kar se je dalo, če mu je kaka smrt prišla preblizu, je mahnil z mečem, pa mrha, videl je, da je zadel, pa čutil ni, kakor da bi mahal po zraku, mu je bilo. Vendar je tista smrt potem odnehala in se prijela za bučo. Ko je vdarila ena, je vse izginilo, siromaku pa so lasje osiveli, tako preplašen je prišel domov.

Ko se je starejšima kraljičema obneslo tako slabo, je oče poslal še najmlajšega, ki jih menda še dvajset ni imel prav. Toti vzame klobuk, reče: »Srečno«, pa ne vzame ne konja, ne denarja, ne lepe obleke, ne meča, kar tako jo mahne po svetu. Tako proti mraku pride do roparskega brloga kakor že prej njegova dva brata. Bilo jih ni doma, le dva stražnika sta drnuhala pod visokim hrastom. Spleza nanj in premišljuje, kaj bo. Ni še dolgo čepel na veji, ko jih pride kakor listja in trave, črnih, čisto zamazanih in so gonili s seboj lepo mladó deklé. Vsi se vsedejo krog hrasta, kraljič je bil pa v pasti. Dekleta slečejo, bilo je lepo kakor greh, seve, kakšno pa bo drugače! Že je potegnil eden nož, da bi ga započil v dekleta, kar se kraljič nagne malo preveč čez vejo, da bi boljše videl, a zlodve, naenkrat mu spodrsne in - bumf, cepne ravno na sredo roparjev kakor snop. Roparji planejo pokonci pa jo pobrišejo na vse strani. Prej ko se je mladenič ozrl, je bil sam z onim lepim dekletom. Seveda se mu je dobro zdelo in tudi smejal se je, odvezal žensko, ji dal obleko in rekel, da se naj obleče. Ona se mu je tisočkrat zahvaljevala, da se je kraljiču nazadnje zdelo že malo nadležno. Ko se stori jutro, se napotita dalje, pa nobenega roparja nista srečala. Ženska mu pove, da je hči kralja te dežele, pa da bo grozno poplačan in še njo dobi povrhu, če mu je kaj. On pa reče, da se mu dopade, pa da je neče za ženo. Tako jo pripelje do gradu, ji reče, da je tretji kraljevski sin sosednje dežele in jo pobriše naprej. Kraljična je klicala za njim, da naj počaka, pa se ni zmenil za to.

Do druge dežele je moral iti, da je prišel do tistega pokopališča, kjer je našel njegov brat take strahove. Vse stori, kakor brat, ob tričetrt na dvanajst gre v mrtvašnico in sede. Na mizi je sedaj ležal drug mrtvec, obešenec, tak, ki se je obesil sam. Zopet nastane grozota, ko vdari polnoč. Vrata se odprejo in skoz nje zagleda kraljič, kako se križi majejo, kako se sipljejo grobovi in vstajajo smrti v belih rjuhah. Mislite, da se je kraljevič kaj bal? Še dobro se mu je zdelo. Zdaj je prišel pa tisti nazarensko grdi vrag in obešenec je vstal, pa sta se začela pretepati. Vrag ga butne z rogom, oni pa ga klofne po čeljusti. Menda se je šlo za dušo, pa je obešenec ni dal rad iz rok. Ko se je zdelo kraljiču zadosti,

zakliče: »Mir dajta že enkrat!« Kar se obrne vrag proti njemu in vse smrti in vsi drugi hudiči. Tisti prvi hudič ga je hotel zboosti. Kraljič pa pograbi čepinjo, ki je ležala v kotu in jo zafasti (t.j. zažene) vragu v bučo, da je kar jeknil. Vrag pograbi drugo čepinjo, pa jo zažene nazaj. Tako sta kegljala, dokler ni obešenec vstal, smuknil skozi okno pa jo pobrisal. Ko bi bili vragovje kraljiča že skoro nabili, pa zavpije »Mrlič je všel!« in vse se zažene proti smeri, kamor jo je ucvirnil. A zdaj udari ena, vse izgine. Kraljič na pokopališču ni našel straha.

Ko jo zjutraj mahne v tretjo deželo, v zakleti grad, ga sreča na poti tisti obešenec ves zdrav in živ. Zahvali se mu, da ga je rešil in mu reče: »Če greš do zakletega gradu, le zmirom kaži figo, pa te ne bo strah!« Dobro si misli kraljevič in gre dalje. Hodi, hodi, nazadnje pa le pride v tretjo deželo h gradu. Gre notri in pride v dvorano. Tam pogleda skozi okno in zagleda tako grdo in dolgo kačo, da je strah. Kraljič se ne zmeni dosti, si napravi posteljo, pa leže spat, saj truden je bil takointako, le desno roko je stisnil v figo. Ko pride dvanajsta ura, počí, da se mladenič vzbudi in pridejo strahi; mislite si vse grozote, pa boste zadeli. Bliskalo je, mrtvaške truge so se odpirale, hudiči so brusili kremplje in jezike na kolovratih, lintverji, kuga in smrt so mu grozili, on pa je le kazal figo, vsak drug bi jo bil popihal, on pa se ni ustrašil, nazadnje pa švigne proti njemu ona grozna kača; skoro bi bilo po njem, ko udari ena. Zopet je počilo pa salamensko - in kača se je preklala in ven je stopila kraljična, lepša ko paradíž, gotovo da. Luči so gorele po pozlačenem gradu, imenitniki so ga častili za kralja in ga hvalili, da jih je odrešil. Seveda se je oženil z rešeno kraljično in zavlada čez tretjo in domačo deželo, ker se ni ustrašil nikogar.

Le nekaj se je še zgodilo. Ko sta prišla kraljična in kraljič k njegovemu očetu, je bil ta grozno vesel in srečen. Slavili so imenitno poroko in vsi kralji in cesarji so prišli počastit kralja, ki se ni še nikogar ustrašil. Ali šment je šment! Kraljič menda že ni držal fige ali kali, zgodilo se je! Ko so šli iz cerkve, sta šla kraljič z kraljično, zdej sta bila že mož in žena, skupaj domov in kraljič je nekaj tako lepega pravil, da se je kraljična zmerom smejala. Kar pa prideta mimo žabje luže; ko pa neka žaba zunaj zagleda ljudi, prestrašena štrbunkne v mlako, kraljič pa se je tega tako ustrašil, da je ves prebledel.

Kraljič, ki se ni ustrašil razbojnikov, strahov in hudičev, se je ustrašil - žabe!

98 ŠZ 7/198

O zlatem ptiču, o najhitrejšem konju in od Morskega dekleta

Šnuderl, Maks/ 1914/ Rimske Toplice/ Arhiv ISN/
AaTh 550/

Neki kralj je imel jablan, ki je rodila zlata jabolka. A zgodilo se je, da je vsako noč zmanjkalo ene, sam Bog ve kako. Kralju se je seve škoda zdelo lepih jabolok in ukazal svojim trem sinovom, da pretuhtajo kdo krade in pa kako. Prvo noč gre najstarejši sin; vleže se pod drevo in čaka. A

naenkrat postane tako zaspan, da zaspí. Ko se drugo jutro prebudi, je zopet manjkalo ene jabolke. Kralj je bil jezen in poslal drugega sina na stražo. Zopet se vleže pod drevo, a kakor njegov brat postane tako zaspan, da zaspí. Ko se drugo jutro prebudi, vidi, da je zopet ene jabolke manj. Nazadnje kralj pošlje še tretjega sina. Tudi ta se vleže pod jablan, a ko ga hoče posiliti spanec, vstane, pa hodi gorindol. Kar naenkrat se vrt razsvetli kakor po dnevi in na jablan prileti velik ptič, čisto zlat in perje mu je svetilo tako, da je kraljiča kar bleščalo. Ptič pograbi jabolko, kraljevič pa sproži puščico vanj, a mu odbije samo pero. Zlati tiček se ustraši, pusti jabolko, pa odleti, pero pa je sfrfotalo na tla. Sin ga pobere in se grozno čudi, kajti svetilo se je kakor luč in vse naokoli razsvetljevalo. Tako gre k očetu kralju. Pove mu, kaj je videl, da je priletel čuda lep zlat ptič, da se je svetilo kakor podnevi, da je sprožil vanj, pa ga ni prav zadel in mu dal zlato pero. Ker se je to pero le tako lepo svetilo, se zahoče kralju po tiču in zaukaže, da naj zopet stražijo vsi in ga naj ujamejo. Stražijo eno noč, dve, tri, a ptiča ni bilo več. Jabolok kralju zdaj ni več zmanjkovalo, a tiča, ki ima zlato perje, se ni mogel več izbiti iz glave in si zaprisegel, da ga hoče dobiti in hoče. Zato pokliče najstarejšega sina pred se in mu reče: »Imam vas troje sinov, ne vem pa, komu bi zapustil kraljestvo. Ker pa si ti najstarejši in najpametnejši, dam tebi vse po svoji smrti, le če mi prineseš zlatega ptiča!« Kraljevič je bil napuhljen pa je rekel, če drugega ni, to bo že opravil kar gredoč in se pripravi na pot.

Vzame si konja in jedila, denarja in drugega dosti in se napravi po svet. Ko je hodil že precej časa po sveti, pride nekega dne do križpotja sredi velikega gozda. Stopi s konja, se vleže v travo in se začne mastiti z mesom. Ko tako je, pride k njemu medved, spregovori in reče: »Ljubi moj kraljič, lej, lačen sem, daj mi kaj za snesti!« Kraljič pa se zadere v napuhu: »Stran se poberi, mrcina, saj bo še za mene premalo!« »Dobro,« reče medved in počasi odkobaca v hosto nazaj. Ko se kraljevič naje, sede na konja in gre kar po prvi cesti, ne da bi kaj pomislil, naprej. Proti večeru pa ga napadejo roparji, mu vzamejo denar in konja, pa še ubili bi ga bili, da se ni podal in rekel, da ga naj vzamejo med se za razbojnika, kakor so drugi. Seveda so ga radi vzeli, še dobro se jim je zdelo, da so dobili tako imenitnega hudobneža med se. Kraljevič se jih je kmalu privadil in postal razbojnik kakor vsi drugi.

Ko je minilo leto in dan, še kraljiča vedno ni bilo nazaj. Zato sklene kralj poslati drugega sina za njim, da poizve, kam je zašel brat in pa da dobi zlatega ptiča. Res, vzame si konja in jedil, denarja in drugega dosti, pa se napoti v svet. Tudi pride ravnotako do križpotja sredi velikega gozda. Stopi s konja in se začne mastiti z mesom. Ko tako je, pride medved, spregovori in ga poprosi za jed. Kraljič pa ga nažene in reče, da je še njemu samemu premalo. Ko medved gre, planejo razbojniki nanj in mu vzamejo vse, pa še življenje bi mu bili vzeli, da se ni podal in postal razbojnik kakor vsi drugi.

Zopet je minilo leto in bratov, ne enega ne drugega, še ni bilo nazaj. Kralju se je milo storilo in odločil se je, da ne pošlje najmlajšega z doma, ker ga je skrbelo za kraljestvo.

Ko ga pa ta le prosi in prosi, se nazadnje le odloči in ga pošlje za zlatim ptičem. No res. Gre, vzame konja in jedil, pride do križpotja in začne jesti, ker je bil lačen. Kakor k bratoma, pride k njemu medved in spregovori. Kraljič pa je bil dobrega srca in da medvedu kos mesa rekoč: »Eh, malo imam, pa če si lačen, tu imaš!« Medved se vsede in žre, žre, nazadnje pa plane še na konja, ga raztrga in pohrusta. Kraljič ga gleda, nazadnje pa le reče: »Ja viš, kaj si pa storil? Kako pa naj pridem dalje?« »Oj,« mu reče mrcina, »le na mene se vsedi, pa bo! Zdaj mi pa povej kam greš in po kaj?« Res mu pove vse po pravici, da gre po zlatega tiča, ki doma zlata jabolka obira in ga prosi naj mu pomaga. Potem se vsede na medveda in ta ga nese naprej. Kmalu prideta do nekega grada. Medved ga strese raz sebe in mu reče: »Tukajle noter je zlati ptič, kar pojdi po njega, noči še počakaj. Prišel boš v velikansko dvorano, tam pa je tičkov od sile! Tu pa bodi pameten in le prvega zagradi, ki je železen, v njem je pravi zlati tič. Če pa me ne ubogaš, boš pa že videl, kaj bo!« Ko nastopi noč, se splazi kraljevič v grad in pride srečno skozi zaspane straže do dvorane. Tam je bilo pa še stokrat bolj svetlo ko pod solncem; na stenah so viseli tičniki, zlati in srebrni, v njih pa tički take lepote, da je groza! Sama zlata peresa so imeli, ki so dajala tako luč, da je nima solnce podobne! Le en sam tičnik je bil železen. Kraljič stopi notri, gleda in se čudi in že je zgrabil za železni tičnik, kar si misli: »Eh, tič je tič, saj so vsi enaki in podobni. Tičnik pa je ta za nič, drugi so pa zlati. Kaj se mi neki more zgoditi, če vzamem drugega?« Gre pa vzame najlepšega raz stene in stopi proti vratom. A v tem trenutku začnejo vsi ptiči tako prepevati in kričati, da so se stražniki zbudili in kraljiča prijeli. Prav mu seveda ni bilo, pa kaj je hotel! Zjutraj ga postavijo pred kralja. »Ti seme tatinsko, kaj pa kradeš ptiče?« se zadere nad njim. Ta pa lepo pove, kako in kaj, da je kraljev ptič kradel očetove zlate jabolke in da ga je oče poslal po ptiča. Kralj jo kmalu ugane, da je fant prebrisan in reče: »Ker vidim, da ne lažeš, ti dam zlatega ptiča, le pripeljati mi moraš tistega konja, ki preleti v četrto ure ves svet!« »Zdaj pa že ne bom imel nikoli tiča!« si misli kraljevič žalostno in gre naprej.

Kmalu ga dojde medved: »Ali ti nisem rekel, da ti bo huda, če me ne boš ubogal? Zdaj si pa le išči konja sam!« Kraljič pa ga prosi in roti za pet ran božjih, da mu naj pomaga. »Lej, konja si mi požrl, zdaj mi pa še ne pomagaš ne!« Medved je nekaj zagodrnjal in privoli. Mladenič sede nanj in zopet jo brišeta naprej. Proti mraku nekoč prideta do sedme dežele. »Viš,« pravi mrcina, »v tem-le gradu je tisti konj. Splazi se ponoči v hlev in ga tiho pripelji ven. Pa le uzde ne vzemi, drugače bo slaba. Pa le glej, da me ubogaš!« Res gre kraljič proti polnoči v grad in odtod v hlev. Tam je stal čuda lep konj in zraven zlata uzda. Že je bil s konjem pri vratih, kar si misli: »Eh, kaj bi s konjem brez uzde! Vzamem jo, kaj bo neki!« Komaj jo popade, pa začne uzda tako neznansko cviliti kakor če bi pes popadel človeka. Seveda se stražniki prebude in ga tirajo pred kralja. Temu kraljič pove vse po pravici, da ima njegov oče zlato jablan, pa mu zlat ptič odnaša jabolka. Že je imel zlatega tiča, ko ga primejo stražniki in kralj mu naloži, da mora prignati najhitrejšega konja. Ko kralj to sliši, se ga usmili in mu reče: »Je že prav!

Jaz te izpustim in tudi konja ti dam, če mi le prineseš najlepšo deklico pod solncem, to je Morska deklica!« »Se že ne bova več videla!...« si misli kraljevič in jo pobriše z gradu. Ko se snideta z medvedom, pa plane medved na siromaka in ga hoče raztrgati. Ko pa ta le tako prosi in prosi in ko mu vzame konja v misli, ki ga je bil raztrgal, se ga usmili. Kraljič se vsede nanj in mahmeta jo v svet.

Tako prideta do devete dežele. Medved se ustavi in mu reče: »Pojdi zdaj in si nakupi raznih ropotij, rut, svile, lišpa in drugega, postavi k morju oder in tam prodajaj blago. Prišle bodo k tebi morske deklice in katera se ti bo zdela najlepša, tisto primi nazadnje za roko in si misli: 'O, če bi bil zdajle tam in tam!' in kar se ti bo zgodilo. Pa le tisto glej, da ne vzameš dveh!« Kraljič res nakupi sila lepih stvari, napravi si štant in ga postavi k morju. Prišle so k njemu čuda lepe Morske deklice in kupile pri njem. Enkrat pa pride ena tako lepa, da jo je kraljič kar uganil, da je ta najlepša. Za slovo jo prime za roko, jo stisne, vzdihne in si misli: »Oh, če bi bil zdajle pri kralju sedme dežele!« Komaj si je mislil, je bil tudi že tam, on in kraljična. Stopi pred kralja in mu reče: »Pripeljal sem ti Morsko deklico, zdaj mi pa daj konja!« Kralj mu ga pripelje, še zlato uzdo mu da povrhu. Ko se pa kraljič vsede nanj, reče, če bi smel le še enkrat podati deklici roko. Kralj mu privoli in deklica stopi k njemu ter mu poda roko. Zdaj pa jo kraljič bliskoma potegne k sebi na konja, ga vzpodbode in kakor bi trenil je bil že iz dežele. Seveda se je kralj jezil, pa si ni mogel pomagati.

Tako je prišel do kralja, ki je imel zlatega ptiča. Ko mu da konja, dobi tička in še kletko iz čistega zlata mu da povrhu. On pa se ni mogel ločiti ne od konja ne od tička in zato zgrabi konja za uzdo in si misli: »O, če bi le bil zdajle pri medvedu!« in kakor bi trenil je bil on, Morska deklica, tiček in konj že v gozdu pri medvedu. Kraljič se mu presrečno zahvali za vse dobrote in se poslovil od medveda. »Samo to ti rečem,« mu pravi medved v slovo, »da ne kupiš mesa izpod vislic!« »Kaj sem menda tako prismojen!« si misli ta, a ne zine besede in odjaše z tičem in deklico proti domu.

Na poti pa pride do nekega mesta, kjer je bilo vse črno ljudi. Vpraša, kaj je in kaj se godi. Povedo mu, da obešajo dva silna roparja, ki sta pomorila ljudi, da jim ni števila. In res sta stala pod vislicami že dva roparja, črna in vsa zaraščena. Ko ju kraljič ugleda, spozna, da sta to njegova brata, hiti k njima, ju objemlje in jih naposled odkupi za visoko ceno. Ves vesel se poda ž njima proti domu. A ko pridejo skozi nek temen gozd, planeta brata nanj in ga ubijeta. Vzameta mu konja, tička in deklico, pa gresta domov. Doma ju oče sprejme s silnim veseljem, seveda bi bil rad kaj poizvedel tudi o najmlajšem, ko bi se dalo. Le to mu ni šlo v glavo, zakaj tič ni nič pel in bil vedno bolan, zakaj je deklica jokala in hirala, pa zakaj je konj zmerom hrskal in ni pustil nikogar blizu.

Oni nesrečni kraljevič pa je ležal mrtev na cesti. Kar pride nekoč mimo oni medved in se silno vžalosti, ko zapazi mladeniča mrtvega. Potegne ga na kraj ceste, sam pa gre daleč, daleč v gore in poišče žive vode. To pa je taka voda, da bolnika ozdravi in še mrtvega obudi, če imaš le vero v njeno moč. Ko pride čez dolgo zopet nazaj, ga polije z ono

vodo in res, kraljič je odprl oči, trohnoaba je izginila in, mladenič je oživel. Silno vesel se začne medvedu zahvaljevati. Ta pa nekaj zagodrnja in reče: »Dobrota te je ubila! Ali ti nisem rekel, da ne kupuj človeškega mesa izpod vislic. Brata sta ti vzela tiča, konja in deklico, pa sta sedaj doma in se mastita. Zdaj le pojdi domov, menda si dobil že dosti izkušenj, da boš lahko že pameten!« Kraljič pa se je zahvaljeval in objemal medveda, jokal je, tako mu je bilo hudo. »No,« reče medved, »če ti je pa res kaj za mene, pa me zabodi z nožem in mi preparaj trebuh!« Mladenič se prestraši in se brani na vse kriplje, pa ni nič pomagalo. Nazadnje pa mu le zasadi nož v trebuh in mu ga prepara. In glej! Naenkrat je skočil iz medvedje kože mlad in krasen mladenič in objel začudenega kraljiča. Povedal mu je, da je bil začaran v medveda, ker se je bil nekaj pregrešil in da ga je zdaj rešil kraljič zato, ker ga je imel rad in pa ker je imel usmiljenje z njim. Tako se oba napotita proti domu.

Ko prideta na kraljičev dom, se je najstarejši sin ravno pripravljaj na poroko z Morsko deklico in vse mesto je bilo okrašeno, le nevesta je jokala. Ko pa stopi najmlajši sin pred kralja, pa se zjasni obraz dekličin in tudi tiček začne peti. Izpriča vse po pravici, pove, da je on našel tiča, konja in deklico, da je on rešil brata izpod vislic pa da sta ga zato ubila, njegov prijatelj, ki je bil zaklet v medveda pa ga je rešil. Ko kralj to izve, se strašno razjezi in najstarejši kraljič je stopil namesto pred altar - pod vislice in ž njim njegov drugi brat.

Najmlajši kraljič pa se je še isti dan poročil z deklico, njegov prijatelj pa je šel, ker je tudi nanj čakalo kraljestvo. Stari kralj je sinu kmalu dal vlado; njegova žena mu je prepevala, tiček je žvrgolel in konj ju je bliskoma nosil iz kraja v kraj. Živela sta še dolgo vrsto let srečna in vesela.

99 ŠZ 7/199

Pravljica o potepuhu

Šnuderl, Maks/ 1914/ Rimske Toplice/ Arhiv ISN/
AaTh 592/

Saj veste, kaj se pravi, imeti grdo mačeho, ki svojega otroka ne more videti. Tako je živel nek deček, ki je imel tudi mačeho take lastnosti, da ni mogla videti svojega moža otroka. Daleč je moral goniti živino na pašo, za jesti pa ni dobil drugega, če kakšno škorjo ali pa ješprejn. To ga je pa v srce bolelo, ker je bil drugače priden in dobrega srca. Tako se je nekoč poleti klatil po hosti, živini pa je prepustil, naj se pase koder se hoče. Vedel pa ni, da si je v mislih nabral v žep praprotovega semena. Ko je zvečer gonil živino zopet domov, pa naenkrat vidi in sliši, kako se nagne mladi vol k svojemu tovarišu in spregovori! Bila pa je kresna noč, kresni večer! »Eno noč še bova skup,« je rekel vol, »potem pa nikoli več!« Deček je bil radoveden in hitro vpraša: »I zakaj pa ne?« Vol ga debelo pogleda in mu reče: »I,kaj ne veš, da me bo jutri tvoj oče ubil? Tebi pa povem nekaj dobrega, ker si bil vedno prijazen zmenoj in tako. Lej! Ko bodo parali moj trebuh, pa seži hitro v želodec, da te ne bo nikdo videl. Kar boš notri našel, tisto je tvoje; vzemi in shrani si to, pa ti bo

še dobro šlo na zemlji!« Tako je povedal vol in žalosten legel v hlev, ko so prišli domov. Deček pa je storil to. Ko so drugi razparali trebuh, so šli k mali južini, on pa je naglo segel v želodec in privlekel ven tri reči: Prva stvar je bila vrv, še ne predolga, pa ta vrv je imela to lastnost, - tako je bilo pripisano, da živa duša ne utrga in ne odveže tega, kar se ž njo priveže ali zveže. Drugič je privlekel ven puško, kjer je bilo pisano, da vse zadene, kdor strelja ž njo. Tretje pa so bile gosli, javorjeve gosli. Kdor da zaigra na nje, ta upijani vse, ki poslušajo, da začnejo plesati in se vrteti, dokler godejo. Deček poskusi, gosli zapojejo in njegova mačeha, ki je ravno prišla na prag gledat, kaj dela fant, se je začela vrteti in plesaati, da je bilo smešno, nehati pa ni mogla. Deček pa je pobral šila in kopita in odšel v svet.

Pa se mu je dobro godilo po sveti. Godel je, pa je dobil piti in jesti, kolikor se mu je dalo. Ali pa je ustrelil kako zverjad, jo spekel in snedel. Tako je hodil dolgo po sveti in ljudje so mu pravili: Potepuh. Poznali pa so ga povsod po dolgem in širokem. Kadar so začeli ljudje plesati in skakati, so že vedeli, da gode potepuh in radi so ga imeli.

Nekoč pa je prišel mimo nekega gradu v širen gozd. Grof je bil ravno na lovu in streljal jerebice, a ni zadel nobene. Potepuh pa ga nekaj časa gleda, potem pa le stopi do njega in mu reče: »Slabo streljate gospod! Jaz pa zadnem, kar hočete!« Grof se silno razjezi in se zadere nad njim: »Potepuh bahati! Če ti zadeneš kako jerebico, pojdem nag ponjo!« »Zapomnite si, kar ste rekli,« deje potepuh, pomeri, ko je ravno priletela jerebica, sproži, tica se zavrti in pade v največje trnje, ki je rastle v gozdu. »Zdej pa le po njo,« zagrozi potepuh in grof se je moral hočeš-nočeš sleči in iti po ptico. S težavo je razgrnil grmovje in hotel pobrati jerebico. Zdaj pa začne potepuh gosti na gosli in joj, grof začne plesati po samem trnju! Vpil je od bolečine, seve, če je bil pa nag, kričal, prosil, a vse ni nič pomagalo, plesati je moral. »To je za potepuha bahatega, kakor si mi bil rekel, grof!« in je godel in igral dalje. Ko pa je bil grof že ves krvav, je nehal in pustil grofa v grmovju.

Nato je šel dalje v svet. Kmalu pa so ga prijeli in postavili pred sodnike. Nič mu ni pomagalo; ker je užalil grofovsko oblast, so ga obsodili na vislice. Že je stal pod vešali, ogromno ljudi je gledalo. Ko mu povedo, kaj je zadnja želja njegova, je rekel, da bi še rad enkrat zagodel na svoje gosli. Dajo mu jih, ali ojoj! Komaj zaigra, pa se začne vrteti vse, vse ljudstvo, sodniki, grof in rablji, on pa gode in gode, dokler ne popadajo vsi, do smrti izmučeni po tleh. Obljubijo mu, da sme prost hoditi po sveti, da ga nikoli ne bodo prijemale posvetne gosposke, da ima lahko za norca berača in grofa! Potepuh se je nasmejal, spravil gosli in potegnul iz žepa vrvico. Prijel je sodnike, grofa in rablje pa jih privezal k vešalam, z vrvico, ki jo ne zna živa duša odvezati. Še sedaj so tam, če se jih potepuh ni usmilil. On pa je šel po svetu, godel in streljal, da je bilo groza. Pravijo pa ljudje na skrivaj, da še sedaj živi ta potepuh in kadar začnejo ljudje noreti in plesati, da je takrat ta potepuh v vasi.

Prosto po ljudskih pravljicah - katere sem tu in tam še nahajel po skritih kočah v starljivih prsih vam povem »basem«, kako se je Šum - most čez visoke vodopade zgradil.

Nemci so most čez šum gradili, ali ni bilo mogoče temelj postaviti: Kar so izzidali podne - zdrla je neko čudovita moč po noči, sredstva ni bilo temu položaju. Maše; blagoslovljena voda molitvanje ni pomagalo nič. Naprosili so vele znano »Oslovo« čarovnico. Poskusila je vso njeno močno skrivno umetnost - vse zamanj: vse kar so zgradili pod njeno čarovno močjo - vse je bilo zjutraj razvaljano.

Neki daleč - pri sveti Uciji je bil stari samotar ki je slovel že na tem svetu za svetnika, ker je že občeval z Angelci. Prosili so njega; ali on je zmajal z glavo: Pri šumi je stal star malinkovski altar, tam nimamo mi nobene moči, tam je črni rogač gospodar vsam in pred vsem.

Bil je pa neki malopridnež - kateri je vkradel blagoslovljeno knjigo in kateri je znal hudobnega priklicat. K temu so šli in prosili za posredovanje. Prišla je noč svetega Miklavža in šli so tri stari možje in malopridnež k šumu. Zarisal je okrog z čarovno palico mladiko, zapalil na sredi ogenj, prižgal tri sveče od pokopališča vzeti ter začel dovtipne kletvice brati, skropiti z mrtveško vodo in metati v ogenj čudne korenine in smoline ki so povzročile ostuden, valujoč pregost dim. - Možjakom so se tresle hlačice kot brezove šibice. Na enkrat se objavi v dimu grozovitna pošast z ognjenimi očmi in žarkim ustom. Čudni rogovi so molili z glave, dolg čopast rep se je vil krog parkljastih nog ko razkačen modras. Nogi zateptajo v tla - da se svet kar strese in peklenska druhal zagrmí: Kaj me zakletiš? Ali veš posledice tvojega postopanja? Malopridnež poškropi z blagoslovljeno vodo možje, sebe ino krog - pošast se strese in odskoči dva koraka. Malopridnež se zdrzne ter odgovori: Velegospod črnega podzemlja: Priklicaj sem Vas, ker sem bil primoran. Most čez »Šum« nam ni mogoče zgraditi, kar podne zgradimo - to -

Hudi. Da! da! to moji fanti ponoči razvalijo! V krogu mojega območja ne bote gradili mostove nikoli ne!

Malopridnež: Nujno potrebujemo most in radi pozlatimo Vašo predrago voljo!

H. Ha! ha! kaj mi je mar zlata! Duše, duše hočem imeti - zale, lepe, nežne dušice.

M. Teh pa ne smemo dati.

H. Dobro! vi ne smete - pa jas smem! Zgradim vam lep, visok, trden most, ali moja naj bo prva dušica - ko gre čez most.

Možjaki. No gospod naj pa velja. Sklenili so pogodbo črno na belo - podpisali so seveda z lastno krvjo: Malopridnež, zidarski mojster ter druge dva možjaka.

Hudič vzame pogodbo ter krohote izgine v temno noč. -

Za tri dni je stal lep, močen, visok most prava umetna stavba.

Dobro - stal je - ali čez most se ni upal nobeden ker pogodba se je kot požar pojavila.

Šli so k samostavniku, rekel je: Pogodba je pogodba - in kri je kri - kri drži. Čarovnica pa: Hudič, je hudič, duša pomaga drugo nič.

Malopridnež se popraska za ušesi in dejal: Eh! saj sem že karkoli pošteno za nos zavil kako da bi ta šmenčanega rogača ne mogli. Dobite mi iz Brodeh črnega kozla - strašnega pokolenja more biti. Šli so toraj k posestniku »Strahu« in kupili velikega kozla - bil je kot črna vrana. Dobro! je rekel - potem so ga krstili, seve da je to napravil Malopridnež. Kozla so dali - »Kozanjaku - ki je sosed Sapotnice na rejo. Ta mu pa dva dni jesti prav nič ni dal - samo blagoslovljeno vodo je smel piti.

Vse Plajparžanske device so se napravile semensko - kakor na prangenje, - popred je nesla najlepša - najnežnejša Križnikova Nežica lep okinčan križ. Med seboj so peljale skrivno »Straheva stradenega kozla. Na unkraj mosta pa je bil kmet Strah prinesel bremce sena.

Hudičeva mamica je menda prva zagledala slavilni prihod ter poklicala črnca. No, rogatec! ljubček moj! - hiti le na most: tvoja dušica pridiši!

V tem hipu je stal hudoben na mostu, zelo vesel je bil prelepe Nežice in prenežne njene dušice, pripravil se je da bi jo zgrabil in odnesel. -

Ali deklice izpuste kozla - ta hiti na seno čez most in naravnost gospodu črncu v naročje. Satanus ga zgrabi in vrtoglav se prekucni v brodeči šum.

Mamica so menda črnca dobro ošteli in vsi hudiči so se mu srčno posmehovali. - Razburjen zgrabi črnc starko ter jo prav pošteno z vilimi natolče in skoplje v šumu da je črna voda pritekla celo v Dravo!

Od tega dneva pravijo Nemci »Šumu« »Teufelsbrücke« in vsi domačini pa še dandanes vedejo povedati da je hudič mamico v šumi skopal.

Kdor mi ne verjame naj jih pa le vpraša sam: bodisi - Straha, Kozanjaka, Sepotnjaka ali Križnika!

KAZALO PRIPOVEDNIH TIPOV IN MOTIVOV

Št. pripovednega tipa po Aarne- Thompson, Type Index (AaTh)	Zaporedna št. pravljice oz. povedke	Št. pripovednega tipa po Aarne- Thompson, Type Index (AaTh)	Zaporedna št. pravljice oz. povedke
155	82	652	34
300	11, 35 (drugi del)	671	51
300A	35 (prvi del)	706	25
307	84	753*	50
311	53	753A	85 (del)
312	16, 53 (drugi del)	756B	33, 44, 48, 95
313	24 (drugi del), 49	778	76
325	26, 83	779	43, 70
326	3 (prvi del), 97	785	85 (del)
330A	62, 93	810A	78
330B	86	812	45 (prvi del)
361	13	826	56
365	15, 31	826*	81
410*	52 (drugi del)	851A	18
441	41	875	38
450	22	900	37
461	5, 40 (prvi del), 73, 96	901	21
470A	74, 90	910	60
480B*	72 (varianata)	911*	6
506	23	922	85
510	29	930A	79
510A	8 (drugi del)	933	63
510B	42	934	10 (prvi del), 52 (prvi del)
513	1	955	92
530	39, 47	1030	2
531	10, 27, 40	1045	3 (tretji del)
537	24 (prvi del)	1062	4 (prvi del)
546	18 (varianata)	1063B	3 (drugi del)
550	98	1083	4 (tretji del)
551	20	1096	4 (drugi del), 30
551**	71	1164D	9
559	94	1191	100
566	17	1194*	46
570	28 (drugi del)	1525A	19
571	94	1525D	66
592	99	1525J2	66
610	28 (prvi del)	1535	80
613	91	1542	36 (varianata)
613*	14	1574C	57 (varianata)
613A*	12	1640	3 (četrti del)

**Št. pripovednega
tipa po Aarne-
Thompson, Type
Index (AaTh)**

**Zaporedna št. pravljice
oz. povedke**

1641	59
1654	58, 69
1681A*	88
1737	19
1791	75
1804	65 (varianta)
1837	32

**Št. pripovednega
tipa po S. Thompson,
Motif - Index of
Folk Literature**

D.150	22
D.838.9	12
D.1311.11.1	10 (prvi del)
D.1470.1.15	52
H.805	64
H.1023.3	8
J.1191.2	89
J.1932	67
N.452	14
Q.40	54
Q.551.3.4	77
S.241	61
X.680	68

LITERATURA

- Aarne, Antti & Thompson, Stith, *The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography*. FFC 184, Helsinki 1961.
- Aarne, Antti, *Die Magische Flucht. Eine Märchenstudie*. FFC 92, Helsinki 1930, 165 str.
- Antonijević, Dragan, *Značenje prirode u bajkama*. Glasnik Etnografskog instituta SANU knj. 34, Beograd 1985, str. 97-102.
- Apo, Satu, *Family relations in Western Finnish folk tales*. The 8-th Congress for the International Society for Folk Narrative Research. Bergen 12.6.-17.6. 1984. Papers I. 309-320.
- Barjaktarović, Mirko, *Još o nekim narodnim predanjima kod nas*. Glasnik Etnografskog instituta SANU knj. 34, Beograd 1985, str. 97-102.
- Beit, Hedwig von, *Symbolik des Märchens. Versuch einer Deutung*. Bern 1952.
- Bolte, Johannes & Polivka, Georg, *Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm*. I-V, Leipzig 1913-1932.
- Bošković-Stulli, Maja, *Regionalne razlike medju narodnim pripovjetkama. The Regional Differences among Folktales*. Jugoslovenski-američki seminar. Novi Sad 1965, 27 str.
- Bošković-Stulli, Maja, *Narodna predaja o vladarevoj tajni*. Zagreb 1967, 345 str.
- Brednich, Rolf Wilh. *Volkserzählungen und Volksglaube von den Schicksalsfrauen*. FFC No. 193, Helsinki 1964.
- Burkhart, Dagmar, *Aspekte des Weiblichen im bulgarischen Tier- und Zaubermärchen*. Fabula 23/1982, 207-220.
- Cevc, Emilijan, *Veronika z Malega gradu*. Kamniški zbornik 4/1958, str. 111-145.
- Clauss, Manfred, *Mithras Kult und Mysterien*. München 1990, 215 str.
- Davidson, H. R. Ellis, *Gods and Myths of Northern Europe*. Penguin Books 1981.
- Dolenc, Metod, *O pravnih spominih v slovenskih narodnih pesmih*. Vodnikova pratika 20/1942, str. 57-66.
- Dollerup, Cay/ Holbek, Bengt/ Reventlow, Iven/ Rosenberg Hansen, Carsten: *The Ontological Status, The Formative Elements, the »Filters« and Existences of Folktales*. Fabula 25/1984, 241-265.
- Dournes, Jacques, *Des Monts et des Eaux. Position de recherche sur un corpus indo-chinois. Le monde alpin et rhodanien*, no. 1-4/1982, Grenoble, str. 301-311.
- Dömötör, Tekla, *The philosophy of our times in traditional narratives*. The 8th Congress for the International Society for Folk Narrative Research. Papers III, Bergen 1984, 243-254.
- Eliade, Mircea, *Schamanismus und archaische Ekstasetechnik*, Stuttgart 1954, 472 str.
- Eliade, Mircea, *Die Sehnsucht nach dem Ursprung. Von den Quellen der Humanität*. Suhrkamp Verlag 1976.
- Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung 1-6*, Berlin/New York 1977-1990.
- Genep, A. van, *La Formation des Légendes*. Paris 1910.
- Glonar, Joža, *»Monoceros in Diptamus« (Postanek in zgodovina povedke o Zlatorogu in stare cerkvene pesmi »Jager na lovu šraja...« ČZN 7, Maribor 1910, str. 34-106.*
- Goljevšček, Alenka, *Mit in slovenska ljudska pesem*. Ljubljana 1982, 222 str.
- Grafenauer, Ivan, *Slovenska pripovedka o hudi mucu in njena inačica v srvnem. slovstvu*. Slovenski jezik III/1940, str. 52-55.
- Grafenauer, Ivan, *Bog-daritelj, praslovensko najvišje bitje v slovenskih kosmoloških bajkah*. Bogoslovni vestnik 24/1944, str. 57-97.
- Grafenauer, Ivan, *Slovensko-kajkavske bajke o Rojenicah-Sojenicah*. Et 17/1945, str. 34-51.
- Grafenauer, Ivan, *Legendarna pesem o spokorjenem grešniku in staroalpska krvnoduhovna sestavina slovenskega naroda*. SAZU 2. razred, Razprave 1/1950, str. 5-52.
- Grafenauer, Ivan, *Srednjeveška pripovedka o Salomonu in Markolfu in prekmurska pravljica o Mačaškrali ino dekli*. SE 8/1955, str. 129-144.
- Grafenauer, Ivan, *Zmaj iz petelinovega jajca*. SAZU r. za filol in liter. vede, Razprave 2/1956, str. 311-333.
- Grafenauer, Ivan, *Človeška stavbna daritev v slovenskih narodnih pripovedkah in pesmih*. Slavistična revija 10/1957, str. 41-60.

- Grafenauer, Ivan, Zveza slovenskih ljudskih pripovedk z retijskimi. SE 10/1957, 97-112; 11/1958, 49-68; 12/1959, 135-162.
- Grafenauer, Ivan, Bogastvo in ubožstvo v slovenskih narodnih pesmih in irski legendi. SAZU 2. razred, Razprave 4/1958, 37-100.
- Grafenauer, Ivan, Spokorjeni grešnik. SAZU 2. razred, Dela 19/1965, str. 7-168.
- Halliday, W. R. Indo-European Folk-Tales and Greek Legend. Cambridge 1933, 158 str.
- Harshaw, Benjamin, Fictionality and Fields of Reference. Remarks on a Theoretical Framework. Poetics Today (Jerusalem) vol. 5, No 2, 1984, str. 227-251.
- Holbek, Bengt, The Many Abodes of Fata Morgana or The quest for Meaning in Fairy Tales. The 8th Congress for the International Society for Folk Narrative Research. Plenary Papers, Bergen 1984, str. 5-16.
- Honko, Lauri, Methods in Folk-Narrative Research. Their Status and Future. Ethnologia Europaea 11/1, 1979/80, str. 6-27.
- Horn, Katalin, Das Kleid als Ausdruck der Persönlichkeit: Ein Beitrag zum Identitätsproblem im Volksmärchen. Fabula 18/1977, str. 75-104
- Jones, Steven Swann, The New Comparative Method: Structural and Symbolic Analysis of the Allomotifs of »Snow White«. FFC 247, Helsinki 1990, 134 str.
- Kahn, Otto, Die Rätselprinzessin. Kommentar zur Volkserzählung vom Gifträtsel Ath 851. ÖZV 86-87/1983, str. 238-250.
- Katičić, Radoslav, Hoditi-roditi. Spuren der Texte eines urslawischen Fruchtbarkeitsritus. Wiener Slavistisches Jahrbuch. Bd 33/1987, str. 23-43.
- Katičić, Radoslav, Nachlese zum urslawischen Mythos vom Zweikampf des Donnergottes mit dem Drachen. Wiener Slavistisches Jahrbuch Bd. 34/1988, str. 57-75.
- Katičić, Radoslav, Weiteres zur Rekonstruktion der Texte eines urslawischen Fruchtbarkeitsritus. 1, 2. Wiener Slavistisches Jahrbuch Bd. 35/1989, str. 57-97; 36/1990, str. 61-93; Nachträge..., str. 187-189; Bd 37/1991, str. 37-39.
- Kelemina, Jakob, Bajke in povedke slovenskega ljudstva. Celje 1930.
- Kotnik, Fran, O svetem Štefanu, zaščitniku konj. ČZN 23/1928, str. 250-255.
- Köhler, Reinhold, Kleinere Schriften zur Neueren Litteraturgeschichte, Volkskunde und Wortforschung. Hgg. von Johannes Bolte. I-III, Weimar 1898, Berlin 1900.
- Krek, Gregor, Einleitung in die slavische Literaturgeschichte. Akademische Vorlesungen, Studien und kritische Streifzüge. Graz 1887, 887 str.
- Kretzenbacher, Leopold, Die Seelenwage. Zur religiösen Idee vom Jenseitsgericht auf der Schicksalswaage im Hochreligion, Bildkunst und Volksglaube. Bucherei des Landesmuseums für Kärnten, Bd 4, Klagenfurt 1958.
- Kretzenbacher, Leopold, Der Hahn auf dem Kirchturm. Sinnzeichen. Biblexegese und Legende. Rheinisches Jahrbuch für Volkskunde 9/1959, Bonn, str. 194 - 206.
- Kretzenbacher, Leopold, Teufelsbündner und Faustgestalten im Abendlande. Bucherei des Landesmuseums für Kärnten. Klagenfurt 1968.
- Kretzenbacher, Leopold, Rechtslegenden abendländischer Volksüberlieferung. Kleine Arbeitsreihe des Instituts für europäische und vergleichende Rechtsgeschichte an der Rechts- und staatswissenschaftlichen Fakultät der Universität Graz. Graz 1970, 32 str.
- Kretzenbacher, Leopold, Mystische Einhornjagd. Deutsche und slawische Bild- und Wortzeugnisse zu einem geistlichen Sinnbild-Gefüge. Bayerische Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Klasse 6/1978 (München).
- Kumer, Zmaga, Dichtung und Wahrheit in einer slowenischen Volksballade. Jahrbuch für Volksliedforschung 33, Berlin 1988, str. 52-58.
- Kuret, Niko, Maske slovenskih pokrajin. Ljubljana 1984.
- Kuret, Niko, Praznično leto Slovencev I-II, Ljubljana 1989.
- Lecouteux, Claude, Aspects mythiques de la montagne au Moyen Age. Le monde alpin et rhodanien 12/1982, št. 1-4, str. 43-54.
- Levin, Isidor, Etana. Die keilschriftlichen Belege einer Erzählung. Zur Frühgeschichte von AaTh 537 (= AaTh 222B* + 313B). Eine textkritische Erörterung. Fabula Bd. 8, Hf. 1/2, Berlin 1966, str. 1-63
- Lüthi, Max, Das Europäische Volksmärchen. Form und Wesen. Bern 1947, 132 str.
- Lüthi, Max, Märchen Rapunzel. Zürich 1958, 36 str.
- Lüthi, Max, Märchen. Stuttgart 1962.
- Ludvik, Dušan, Izvor desetništva. SE 13/1970.
- Mahnich, Joža. Roža mogota. Slavistična revija 3/1950, str. 125-136.
- Maily, Anton von, Leggende del Friuli e delle Alpi Giulie. Edizione critica a cura di Milko Matičetov. Gorizia 1986.
- Majciger, Janez, Voda in njene moči v domišljiji štajerskih Slovencev. Kres 3/ 1883, 455-458, 502-505, 558-561, 601-604..
- Majciger, Janez, Zrak in njegove moči v domišljiji in povesti štajerskih Slovencev. Kres 4/ 1884, 401-405, 448-452.
- Mallory, J. P. In Search of the Indo-Europeans. Language, Archaeology and Myth. London 1989, 288 str.

- Matičeto, Milko, Attila fra Italiani, Croati e Sloveni. »Ce Fastu?« (Udine) 24/1948, n. 5-6; 25/1949, n. 1-6, str. 116-121.
- Matičeto, Milko, K prekopavnju mrličev pri Slovanih. SE 6-7/1953-54, str. 195-196.
- Matičeto, Milko, Ljudska proza. Zgodovina slovenskega slovstva. Ljubljana 1956, str. 119-138.
- Matičeto, Milko, La costola di legno. Di un tema narrativo diffuso nel territorio alpino orientale. *Alpes orientales* 1, SAZU 2. razred, Dela 12, 1956 (izšlo 1959) str. 79-90
- Matičeto, Milko, Sežgani in prerajeni človek. SAZU 2. razred, Dela 4, Ljubljana 1961, 278 str.
- Matičeto, Milko, Sulla metempsicosi in Europa nella narrativa e nelle credenze popolari odierne. *Acts du VI. Congres International des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques. Paris II/2* 1964, str. 65-71.
- Matičeto, Milko, Peto Abano. Racconto resiano del tipo AT 756 B. *Schweizerisches Archiv für Volkskunde* 61, Basel 1965, str. 32-59.
- Matičeto, Milko, Pitanje vetra pri Slovencih. *Narodno stvaralaštvo - folklor* 15-16/1965, str. 1211-1214.
- Matičeto, Milko, Sui mascheramenti nella narrativa popolare. *Alpes Orientales* 4, Firenze 1966, str. 91-94.
- Matičeto, Milko, Il furto del fuoco a Resia, in Sardegna e nel mito prometeico. *Studi in onore di Carmelina Naselli (Castania)* 1/1968, str. 165-191.
- Matičeto, Milko, Die Legende von »Josaphat und Barlaam« in Resia. *Typisches Beispiel absteigender Tradition. »Volksüberlieferung« Festschrift für Kurt Ranke, Göttingen* 1968, str. 197-209.
- Matičeto, Milko, La legenda di »Giosafat e Barlaam« a Resia tipico esempio di tradizione discendente. *Studi di letteratura popolare friulana. Udine* 2/1970, str. 32-64.
- Matičeto, Milko, Elementi di cultura pastorale nei racconti del popolo sloveno. *Alpes Orientales, München* 6/1972, str. 87-93.
- Matičeto, Milko, Godovčičaci. Zur Deutung slowenischer Varianten vom Typ AT 480. *Dona Ethnologica. Beiträge zur vergleichende Volkskunde. (München)* 1973, str. 309-320.
- Matičeto, Milko, Il bimbo rapito dalla culla e sostituito con uno spurio. »Demologia e folklore« In *memoriam Giuseppe Cocchiara. Palermo* 1974, str. 211-229.
- Matičeto, Milko, Čas. Un essere mitico dalla Val Resia. *Ethnologia Slavica (Bratislava)* 7/1975, str. 221-226.
- Matičeto, Milko, Po sledovih medveda s Križne gore. *Mednarodni pravljlični motiv AT 1910 v hagiografiji, ikonografiji, literaturi in ustnem izročilu. Loški razgledi. Škofja Loka* 1987, str. 163-200.
- Meletinsky, E, Die Ehe im Zaubermärchen. Ihre Funktion und ihr Platz in der Struktur des Märchens. *Acta Ethnographica* 19/1970, 281-292.
- Merkelbach, Reinhold, Eros und Psyche. Amor und Psyche, Hgg. Gerhard Binder & Reinhold Merkelbach, Darmstadt 1968, str. 392-408.
- Milošević - Đorđević, Nada, Zajednička tematsko-sižejna osobina srpskohrvatskih neistorijskih epskih pesama i prozne tradicije. Beograd 1971.
- Moser, Dietz-Rüdiger, Plädoye für eine historische Volkserzählforschung. *Ethnologia Europea* 11/1, 1979/80, str. 28-35.
- Moser, Oskar, Der Teufel mit dem Sündenregister. Zu einer barocken Kalendergeschichte aus Österreich. *ÖZV NS* 36/1982, str. 389-401.
- Moser, Oskar, Der starke Hans und seine Zwei Gefährten. Zu einer neuen Aufzeichnung des Drei-Brüder Märchens (AT 301 AB) aus der Weststeiermark. *ÖZV NS* 36/ 1982, str. 253-265.
- Musek, Janek, Simboli, kultura, ljudje. Ljubljana 1990.
- Nilsson, Martin P. Die volkstümlichen Feste des Jahres. Tübingen 1914, 74 str.
- Nilsson, Martin P. Geschichte der griechischen Religion I. München 1976.
- O'Giolláin, D., The man in the moon. The 8th Congress for the International Society for Folk Narrative Research. *Papers II, Bergen* 1984, str. 131-137.
- Palavestra, Vljako, Narodna predanja o starom stanovništvu u Dinarskim krajevima. *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Etnologija n. s. zv.* 20-21/1966, str. 5-86.
- Papamichael-Koutroubas, Anna J. The Socio-cultural Aspect of Folk Narratives. *Samples of Folktales from the Island of Syme the Dodecanesos. Fabula* 31, Heft 1-2/1990, str. 85-96.
- Petzoldt, Leander, Der Tote als Gast. *Volkssage und exempel. FFC* 200, Helsinki 1968, 273 str.
- Pibernik, France, Med tradicijo in modernizmom. *Pričevanja o sodobni poeziji. Ljubljana* 1978, 325 str.
- Pocs, Eva, Fairies and Witches at the Boundary of South-Eastern and Central Europe. *FFC* 243 Helsinki 1989.
- Propp, V. Ia., Le radici storiche dei racconti di fate. *Torino* 1949, 578 str.
- Ranke, Kurt, Die Zwei Brüder. Eine Studie. *FFC* 114, Helsinki 1934.
- Rooth, Anna Birgitta, The Cinderella Cycle. *Lund* 1951, 268 str.
- Röhrich, Lutz, Märchen und Wirklichkeit. Eine Volkskundliche Untersuchung. *Wiesbaden* 1956, 260 str.
- Röhrich, Lutz, Sage und Märchen. *Erzählforschung heute. Freiburg-Basel-Wien/Herder* 1976.

- Röhrich, Lutz, The Quest of Meaning in Folk-Narrative Research. What does Meaning Mean and what is the Meaning of Mean? The 8th Congress for the International Society for Folk Narrative Research, Papers IV, Bergen 1984, str. 163-177.
- Röhrich, Lutz, Zur Deutung und Be-Deutung von Folklore-Texten. *Fabula* 26/ 1985, str. 3-28.
- Sälzle, K. Tier und Mensch, Gottheit und Dämon. Das Tier in der Geistesgeschichte der Menschheit. München 1965
- Seidenspinner, Wolfgang, Sage und Geschichte. Zur Problematik Grimmscher Konzeptionen und was wir daraus lernen können. *Fabula* 33/ 1992, 14-38.
- Schenda, Rudolf, Remarques sur le contenu socio-historique des recits legendaires. *Le monde alpin et rhodanien* 1989, n. 1-4, str. 185-188.
- Schneider, Ingo, Tot und doch nicht tot. Zur Überwindung des Todes im Märchen. *Salzburger Beiträge zur Volkskunde*, Bd. 4 (Tod und Wandel im Märchen). Salzburg 1990, 151-165.
- Smolej, Viktor, Nesrečna nočna pot zaradi stave. Slovenske variante k AT 1676 B. *Traditiones* 5-6/1976-77, str. 329-333.
- Schwartz, Stephen P. *Poetry and Law in Germanic Myth*. University of California Press, Berkeley-Los Angeles-London 1973, 61 str.
- Spiess, Karl, Das Nachleben des »Etana-Mythos«. *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde*. NS Bd. 11, Wien 1957, str. 179-193.
- Stanonik, Marija, Janez Vajkard Valvasor in slovstvena folklor v njegovem duhovnem obzorju. *Valvasorjev zbornik*. Ljubljana 1990, str. 287-310.
- Stanonik, Marija, Vprašanje realizma v slovenski folklori pripovedi. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana 1982, str. 519-533.
- Šmitek, Zmago, Neevropski motivi in vplivi v slovenskem ljudskem izročilu. *Primerjalna književnost (Ljubljana)* 2/1983.
- Thompson, Stith, *The Folktale*. New York 1951
- Thompson, Stith, *Motif-Index of Folk Literature I-VI*, Copenhagen 1955-1958.
- Uther, Hans - Jörg, Die letzte Bitte Verurteilter. Zur Umsetzung von Rechtsvorstellungen in Volkserzählungen. *Estudios en honor de Yolando Pino Saavedra. Anales de la Universidad de Chile*, 5. Serie no. 17. Santiago 1989, str. 441-449.
- Vilfan, Sergij, Pravni motivi v slovenskih narodnih pripovedkah in pripovednih pesmih. *Et* 16/ 1944, 1-29
- Vilfan, Sergij, Pes Marko. *SE* 8/1955, str. 145 - 151.
- Voigt, Vilmos, Semantics and Meaning in Folktale. The 8th Congress for the International Society for Folk Narrative Research. *Papers II*, Bergen 1984, str. 257-272.
- Vries, Jan de, *Das Märchen von den klugen Rätsellösern*. FFC 73, Helsinki 1928.
- Vries, Jan de, *Betrachtungen zum Märchen besonders in seinem Verhältnis zu Heldensage und Mythos*. FFC 150, Helsinki 1954, 184 str.
- Wesselski, Albert, *Versuch einer Theorie des Märchens*. *Prager deutsche Studien* 45, Reichenberg i.B. 1931

NEKATERE MANJ ZNANE BESEDE

adàravati - odorávati, odorati sosedu kos njive
adkúrt - odkuriti, pobrisati jo
ama - dojlja
arcnija - zdravilo
aržet - žep

bagerle - manjši voz
bal - ples, veselica
balet - pogodba
banderce - zastavica
bar; v parn bar - v prvokrat
barati - vprašati
barigla - sod, sodček
bəč - vodnjak, v katerem voda sama izvira, obložen s kamenjem

besaga bisaga - popotna torba, vreča
bet, betica - leseno veliko kladivo
birt - gostilničar
bobovnjek - bobek, okrogel iztrebek
boršt - gozd
bot, tri bote - trikrat
bradnar - brodar, čolnar
bradnarějne - brodarjenje, čolnarjenje
bravinec - mravljiniec, mravlja
brašno - hrana za na pot
brgeše - bregeše, široke hlače iz domačega platna
bremce - bremence, kolikor se lahko nese z eno ali obema rokama

brenta - lesena, zgoraj širša posoda, ki se nosi na hrbtu
brief - pismo
britaf - pokopališče
brjaž - divjak, razbojnik
brütiv - pokopališče
büku - bukev
butiti - butniti, vzpodbosti

cagov - neodločen, plah
cahən - znamenje
cajg - roba, blago (groba bombažna tkanina, hlačevina)
cajgnez - izkaz
cajhmati - tarnati
cajna - manjša košara z ročajem
cajt - čas
ciganiti - ogoljufati
cimerman - tesar

cimr - soba
cvernat - cvirnast, sukančast
cvikar - 1. pritiskavec; 2. cviker, ščipalnik, naočniki, ki se pritrdijo na nos

časi - hitro
čeda - čreda
čelkor - karkoli
čepinc - čep, lesen zamašek
či - kje
čemér - nejevolja, jeza
čotasti - šepast
črepje - črepinje
čunta - čonta, kost
čutura - čutara, ploščata posoda za nošenje pijače
čvrleti - cvrčati, čivkati

dere - ko, kadar
desiravno - čeprav
dočer - dokler
dreti - olupiti lubje
drobotov - dobrovitin grm (dobrovita, viburnum lantana)
düiniti dúniti - udariti, suniti
duže - dlje
dveri - vrata

ərcnija - zdravilo
einkaufati - nakupovati

facanetelj - ruta, robec
fajfa - pipa
fajmaštər - župnik
fala - novec, iz filer, madžarski kovanec
falet falàt- kos
fana - zastava
farmeštr - župnik
farovž - župnišče
fasu - ruta, robec
fentati - uničiti
ferderbati, fərd'ərbati - uničiti, pokvariti
fērtk - gotov
fièrtašək - predpasnik
fingrat, fingret - naprstnik
flinta - puška
foglovš - kletka

forar - voznik, prevoznik
 fovš(ija) - nevoščljiv(ost)
 frajla - gospodična
 frbac - firbec, radovednost
 frišati - osvežiti
 frišen - svež
 friški - svež
 frušt - zajtrk
 fruštøk - zajtrk
 funt - utežna enota, cca. 454 g
 furman - voznik

gačina gáča, debelna rogovila
 gajst - 1. duh; 2. mast
 gank - lesen pokrit hodnik
 gartøn - vrt
 gasa - ozka pot
 gasthaus - gostilna
 gavge, gauge - vislice
 genjati - jenjati, nehati
 glaš, glaž - kozarec, čaša, steklo
 glažov - steklen
 glup - neumen
 gmah - mir, pokoj
 gmajna - neobdelan, redko porasel svet, navadno skupna
 last vaščanov
 gnez - danes
 goge - gavge, vislice
 gol - obsekano deblo za drva
 gorši - zaljši, lepši
 gortnar - vrtnar
 gostüvanje - gostija ob poroki
 gratati - postati, posrečiti se
 grønt - grunt, zemljišče
 grêvati, grivati - kesati se, obžalovati
 grevenga, grivinga - kesanje
 gruntati - premišljevati
 gučati - govoriti, pogovarjati se
 gvant, gvont - obleka
 gver - puška

hamer - kladivo
 haukman - stotnik, kapetan
 haustor - vežna vrata
 hautman - stotnik, kapetan
 hiša - glavni stanovanjski prostor v kmečki hiši
 hram - kmečka hiša
 hujka - hoja, smreka
 huzar - vojak konjenik

ijca - vročina
 inati - notri poriniti
 izdan - zavdan, zaklet
 izdati - napraviti, da je nekdo (nekaj) nekomu zapisan(o)
 izlukávati - gledati, oprezovati

jafk - javk, stok

jafkati - javkati, stokati
 jaga - lov
 jêrb - dedič, naslednik
 jôh - kobila za most 'na kobile'
 južina - kosilo

kačemalkica - kočemajka, ženska jopa
 kambra - kamra, manjša soba v kmečki hiši
 kamžuòla - kamižola, kratek moški suknjič
 kanclija - pisarna, urad
 kanjer - torba
 kanon - top
 kapac - zmožen
 kaštigati - kaznovati
 kavran - gavran, krokar
 kcoj - zraven, poleg
 kepljenčič - mernik
 kerlc - postaven, močan moški
 kladje - več klad
 kloftra - klafta, dolžinska mera, 1,896 m
 klošter - samostan
 kolje - več kolov
 komdêrati - komandirati, voditi, skrbeti za koga
 kompliti - končati
 kontent - zadovoljen
 kopičca - kupček
 kôštati - stati, veljati
 kovno - kalno
 kozlati - bruhati, bljuvati
 krepati - poginiti, umreti
 krukla - bergla, hodulja, greblja
 kr^oòta - krota, krastača, mrcina
 kučer, kučej - kočijaž
 kuhanca - kuhalnica
 kumørn - mršav, kilav
 kunšten - bister, pameten, učen
 kvartêr - kvartir, stanovanje, bivališče

lajščovje - leščevje, leskovo grmovje
 larfa - krinka
 larma - zbiranje denarja med svati za nevesto
 leat, leati - le tu, tukaj
 leerpôb - vajenec, učenec
 lerar - učitelj
 les - gozd
 lês - sem, semle
 libra - denarna enota raznih vrednosti
 lintvern - zmaj
 ljukati - piti iz steklenice, srkati
 ljukati - gledati, kukati, oprezati
 lôn - plačilo, plača
 loza - gozd
 lučati - metati
 lüft - zrak
 lünek - lunek, klin, ki preprečuje, da kolo ne pade z osi
 luon - plačilo, plača

madov - norček
 malinkovski - malikovalski, časteč malike
 marva - mrva, posušena trava, seno
 masa - zelo, veliko
 maselček - maselj, prostorninska mera, cca 3,5 decilitra
 medežija - zdravilo
 merkati - paziti, čuvati
 mernik - prostorninska mera za žito, cca 30 litrov
 metličje - šibje
 mjedh - zdravnik

 nagučovljati - nagovarjati
 namuziti - oklofutati, nabiti
 napipati - napuliti
 našerati - vpreči, napreči
 navica - nevesta
 navihati jo - ubežati
 navoliti - naveličati se
 nenok - kar
 neša - niša, vdolbina v steni; manjši stranski prostor
 nevidijoč - neviden
 načku - ničkoliko
 noriti - spravljati v zmedenost, za norca imeti koga
 notrka, notrika - notri
 nucat - rabiti, koristiti

 obečati - obljubiti
 oblačilnik - soba za obleke
 obrajtati - ceniti, imeti v čisljih
 obravnati - urediti
 obtorej - ob tem času
 oddelati - odmašiti
 ôhčet - poroka
 oje - ojnice, vprega za žival
 okinčan - okrašen
 opati - vreči
 osloveriti - oskrbeti, prevideti s poslednjimi zakramenti
 ošpotovati - ozmerjati
 oštarija - gostilna
 oštiman - urejen
 oštir, ošter - gostilničar
 otika - orodje za odstranjevanje prsti; motika; pralica
 otrobiti - odrobiti, odstraniti
 otvezati - privezati okrog česa
 ovači - sicer, drugače
 ovnati - odpreti

 pakles - oklestek, polence
 pat - rok, čas
 patoka - tropinsko vino
 pecirks - okrajni sodnik
 pekljač - berač
 penez - novc majhne vrednosti
 pepeliše - prostor pod kuriščem peči za pepel
 pergôdba - prigodba, dogodek, zgodba
 perilnik - deska ob katero udarjajo perilo pri izplakovanju
 pærsmâdè - prismoda

peršôna - oseba
 pil - znamenje, kip
 pisker - lonec
 pitati - vprašati
 platiti - plačati
 ploh - debelejši ploščat kos lesa iz podolžno razžaganega
 debela
 podrobiti - zrobiti
 pokrivača - pokrovka
 polajšanje - olajšanje
 poliček - polič, prostorninska mera, cca 7,5 decilitra
 poliska - paliska, močnati prah, ki ostane v mlinu
 polonjak - polovnik, pol mernika; prostorninska mera,
 približno 15 litrov
 pop - pravoslavni duhovnik
 porajtati - opaziti, meniti se
 posesti - zavzeti
 potroštati - potolažiti
 potukniti se - pripogniti se
 potuš - potepuh
 povalničica - povalnica, zvit kruh, potica
 povese - povese, v šop zvito očiščeno predivo za
 predenje
 povnek - korec, kozarec
 požeruh(a) - črevo
 prač - vatel, laket, dolžinska mera
 pranganje - procesija pri kateri se nosi monštranca
 praznik; za praznik nekoga narediti - imeti nekoga za norca
 predgajnca - pridigovalnica, prižnica
 preke - preko, proti
 premeziti se - premuzniti se, skrivaj se premakniti
 preštimate - preceniti
 prief - pismo
 prtiti si - razdeliti si
 puntok - obroč in igla za spenjanje kit zvitih na zatilju

 rajniš - renski goldinar
 rajze tošal - popotna torba, nahrbtnik
 rajža - potovanje
 rajžati - potovati
 rank - ravno tako, kar, kot
 ranta - debelejši drog
 raubar - ropar, razbojnik
 razjaditi se - razjeziti, razsrditi se
 razšteti se - šteti, razdeliti
 razporiti - razparati
 reghirati - voditi, vladati
 regárov - vodniški
 repica - zadnji del sore, t. j. droga, ki povezuje sprednji in
 zadnji del voza
 reščejo - rešeto
 rihtar - sodnik
 rihtik - prav, v redu
 rištenga - pribor, orodje
 rónvo - raven svet, ravan
 rujavica - rja

sak - mreža v obliki vreče, pritrjena na palici, za lovljenje rib in rakov
 sačt - ribariti s sakom
 saguren - siguren, gotov, samozavesten
 sestati - srečati
 sešendрати - uničiti
 sčeniti se - počeniti, sesesti se
 semenski - sejemski
 sešatrati - splesti
 seženj - dolžinska mera, 1,896 m
 shota - pokrit prostor
 sinovec - posvojenec; vnuk(Plet.), nečak (SSKJ)
 sklenica - steklenica
 sklesk, klesk - šiba, okleščena veja
 skojiti - vzgojiti
 skujati se - premisliti si
 skupiti - dobiti, zaslužiti
 smüka - plaznica, drsalo, drsna ploskev za vleko pluga
 smukvica - jagoda
 soldak - soldat, vojak
 sorodovinec - sorodnik
 spipati - izpuliti
 spodlosti - spodnesti, speljati
 spotiti se - spomniti se
 spruditi - spriditi, pokvariti, uničiti
 stanica - soba
 strpača - majhna, nekoliko upognjena rovnica, motika
 st^oòrja - storija, zgodba, povest, dogodek
 svaditi - raniti, prizadeti

šajhati se - sramovati se, bati se
 šalobarda - šema, neumen človek
 šaldo - silno, zelo
 šantov - šepav
 šembran - presnet, šmentan
 šenk - dar, nagrada
 šikan - čeden, urejen
 š'ènkati - podariti
 šimel' - konj bele barve
 škadron - eskadron, osnovna enota v konjenici
 škrampli - kremplji
 škrinca - skrinjica
 šoln - čevelj
 špampet - postelja
 špancerat - sprehajati se
 španpèt - postelja
 šparhert - štedilnik
 špegat - skrivaj gledati, kukati
 špegu - ogledalo, vzor
 špencár - špancier, sprehod
 špôr - ostroga
 špot - posmeh
 šranga - 1. zapora pred mostom, mitnica; 2. zapenjavca, pregrada za odkupnino neveste
 štacüna - trgovina
 štak - »štuk«, nadstropje
 štala - hlev

štant - stojnica
 štapícati - stopicati
 štənf - »štunf«, nogavica
 štenghe - stopnice
 štentati - truditi se, postaviti
 štera - dnina
 šterc - berač
 šterna - »štirma«, vodnjak
 štetí - brati
 štièra - dnina
 štièrna - vodnjak
 štima - glas
 štrafati - kaznovati
 štrajtati - pripraviti se
 štrek - »štrik«, vrv
 štuk - nadstropje
 šturm - vihar, naskok
 šüləncək - čeveljček
 šuma - gozd
 šupa - lopa, kolnica
 šuštar - čevljar
 švatati - otipavati

tal - del
 tancati - plesati, skakati
 tercl - tepček
 tirati - gnati, poditi
 tkavnica - ničalnica, osnutek za tkanje
 tovalič - krožnik
 trage - nosila
 trenčerati - razkosati
 tronpeto - trobenta
 troštati - tolašiti, obetati, upati
 trpeti - trajati, ohranjati se
 trüga - krsta
 tveri - dveri, vrata

ucvimiti - ucvreti, hitro oditi
 ukance - počitnice
 unterholtati - vzdrževati, kratkočasiti
 uržah - razlog, vzrok

vádle - vadjle, tikoma
 vahta - varovanje, straža; čuvanje mrliča
 vajka - vojka, vajeti
 valičkati se - valiti se, kotaliti se
 valjce - vadjle, takoj, precej
 varaž - varaš, trg, mesto
 vasati - lasati
 včasig - včasik, takoj, precej
 vejati - pihati, vihrati
 velb - obok
 vele - velje, vadjle, takoj, precej
 veleti - reči, praviti
 vəndièkej - tjakaj
 vezitenga - obisk
 vitr - tanek trak lesa

vkøntønt - zadovoljen
 vogledi - ogledi, obisk na domu bodoče neveste
 vojka - vajeti
 vostrup'ti - zastrupiti
 vre - že
 vržeh - razlog, vzrok
 vserod - vsepovsod
 v°ðfnati - odpreti
 vuohcet' - poroka
 vuòrønga - red, ureditev
 vuržeh - razlog, vzrok

zabrdrsniti - zagnati
 zabrlizgati - zapiskati
 zabrizgati - zapiskati
 zacahnati - zaznamovati
 zafastiti - zagnati
 zagonetka - uganka
 zahøn - znamenje
 zaklabuštrati - zameštrati, zmešati
 zamerkat - opaziti
 zasegat - odvzeti besedo
 zašafati - obljubiti, zabičati, zapustiti v oporoki
 zašrájat - zakričati
 zatočiti - zakotaliti, zavaliti, zatrkljati

zatuči - zatolči, pobiti
 zdati - zavdati
 zéjtra - zjutraj
 zgančøk - zvonček
 zgrevan - skesan
 zluštati se - poželeli si
 zmeniti se - spremeniti se
 znaver - znova
 zuna - razen

žagrad - zakristija
 žakl - vreča
 žavba - mazilo, krema
 židan - svilen
 žihør - lahko
 žleht - hudoben
 žlobedrati - žlobudrati, hitro in nerazločno govoriti
 žlofniti - mahniti
 žmati - mižati, dremati
 žnidar - krojač
 žrnada - dnina
 žüpa - juha
 žvaka - rana, poškodba
 žvenkelj - kembelj

IMENSKO IN STVARNO KAZALO

- Aarne, Antti 15, 18, 151
Abanus 144, 257
Amor in Psihe 18, 106, 257
Amîs 91
Anderson, Walter 91
Andrejev, Nikolaj Petrovič 131
Andromeda 149
angel 62, 132, 139, 155, 160, 161
animizem 117
Apolon 136, 149, 150, 158
apokrif 96, 118, 144
Apophis 149
Argonavti 160
arhetip 61, 149, 160, 163
Arlotto 91
Artemida (gl. Diana)
Atila 23
Azadovskij, Mark Konstantinovič 19
- Baba Jaga 159
Barlaam 19, 114, 257
Bédier, Joseph 17
Beit, Hedwig von 154, 255
Benfey, Theodor 17, 140
Bog 24, 97, 119, 124, 127, 130, 136
Bolte, Johannes 15, 17, 151, 255
Bošković-Stulli, Maja 22, 255
Burkhart, Dagmar 83, 85, 159, 255
- Cevc, Anton 19, 136
Cevc, Emilijan 137, 139, 255
Charon (gl. Haron)
Christensen, Artur 85
Cox, Marian Roalfe 17
- čarovnica 70, 77, 83, 113, 119, 131, 132, 140-143, 167
čarovnik 33, 34, 38, 61, 62, 64, 77, 98, 117, 132, 133-134, 140-143
črnošolec 52, 117, 143
- Danae 149
daritev 23, 73-74, 98, 119, 134, 163, 255
Dégh, Linda 19
demon 21, 70, 74, 119, 129, 131, 139, 142, 157
deset 33, 127, 157
- Desetnica 69, 126-127, 256
Desetnik 61, 90, 109, 110, 126, 127, 256
devet 39, 45, 52, 61, 66, 67, 76, 82, 96, 104, 105, 111, 129, 150, 151, 152
Diaconus, Paulus (gl. Pavel Diakon)
Diana 17, 142
difuzionizem 17
divja jaga 143
divji lovec 124
Don Juan 128
drevo, čudežno 38, 132, 137, 142, 152, 154
Dundes, Alen 19, 161
duša 23, 33, 47, 62, 73, 74, 97, 98, 100, 101, 107, 110, 118, 128-134, 141, 144-145, 151-154, 158-159
dvanajst 50, 121, 129, 133, 135, 148
- Edda 134, 160
Eliade, Mircea 150, 255
Epona 157
Etana 155, 256
Eulenspiegel 111
Ezop 87, 156
- Faronika 137, 149
finska šola 17, 18
Frazer, James, George 17, 152
Freya 134
Friar Tuck 91
Frøj 157
- Gaidoz, Henri 17
Gennep, Arnold van 107
Gerndt, Helge 21
Gilgameš 154
Glonar, Joža 18, 22, 255
gora, kozmična 152
Grabancijaš 134
Grafenauer, Ivan 18, 19, 23, 98, 125, 134, 255, 256
Grimm, Jacob 13, 15-17, 20, 136, 155
Grimm, Wilhelm 15, 17, 20, 136
Grošelj, Milan 18
- Hades 149, 153, 154
Harivamša 117
Haron 149, 154

- Hartland, Sidney E. 13, 17, 147
 Hefajst 45
 Helios 136, 149
 historično-geografska metoda 17
 Horn, Katalin 83, 256
 Hubad, Franc 17
 hudič 24, 33, 34, 42, 54, 48, 51, 52, 67, 69, 73, 74, 76-80,
 97-99, 108, 113, 117, 121, 123, 130-135, 142, 148,
 151-153
- Indra 149
 iniciacija 83, 139, 141, 150
- Jagić, Vatroslav 18, 134
 Janežič, Anton 16
 Jarnik, Urban 16
 Jazon 151, 152, 160
 Josaphat 19, 114, 257
 Jupiter 145, 148
- Kalevala 160
 kaos 149-151
 Karadžić, Vuk 16, 18
 Kastelic, Miha 16
 Kelemina, Jakob 18, 256
 komparativna metoda (gl. historično-geografska metoda)
 konj, čudežni 18, 45, 52, 67, 105, 119, 129, 140, 142, 145,
 150, 151, 157, 256
 Kopitar, Jernej 16, 18
 Kotnik, France 18, 157, 256
 kovač 45, 46, 77, 90, 99, 159
 Kralj Artur 94
 krava, čudežna 63, 77, 97, 197, 155, 159
 Krek, Gregor 17, 114, 256
 kresna noč 111, 112
 Kretzenbacher, Leopold 23, 256
 Kristus 46, 53, 54, 74, 75, 89, 90, 118, 120, 121, 123, 144,
 145
 Krohn, Julius 18
 Krohn, Kaarle 18
 kruh 33, 55, 61, 62, 64, 65, 104, 110, 126, 132, 133, 163
 Kujiša, Don Anton 91
 Kumer, Zmaga 23, 256
 Kunšič, Ivan 17
 Kurent 16, 41, 45, 77, 159
 Kuret, Niko 15, 256
- Lang, Andreu 17, 84, 93
 Le Goff, Jacques 20
 Lenora 129
 Leviathan 149
 Levin, Izidor 155
 Lévi-Strauss, Claude 19, 161
 Liljeblad, Sven 160
 Löwis, A. von, of Menar 21
 Ludvik, Dušan 127, 256
 luna 70, 107, 134, 148, 149, 157, 159
- Lüthi, Max 21, 107, 147, 154-156
- mačeha 35, 42, 62, 63, 69, 82-84, 86, 95, 106, 110, 141,
 152, 159, 160
 mačka 73, 158, 159
 Majar Ziljski, Matija 16
 Majciger, Janez 17
 Matičetov, Milko 19, 20, 23, 257
 medved 19, 32, 40, 136, 155, 156, 159, 257
 Meletinsky, Eleazer Moiseevič 21, 83, 257
 Melusina (Mélusine) 17, 20, 137
 Metelko, Franc 16
 Meuli, Karl 107
 Midas 22
 Midgardorm 149
 Miklošič, France 16-18, 128
 Mimir 114
 miš 155, 157, 158
 mitološka šola 16-18
 Mitra 62, 136
 Mojre (Moirae) 126
 Mojzes 96, 127
 Monoceros 18, 22
 mravlja 62, 104, 105, 155
 Müller, Max 17
 Murko, Matija 18
- Navratil, Ivan 17
 nebesa 99, 128, 132, 155
 nevesta 61, 64, 84, 92-94, 97, 102-109, 118, 122, 130, 159
 Nisos 151
- Ojdip 96, 127, 144
 Oldenberg, Hermann 17
 Orfej 18, 114, 123
- Pajek, Janko 17
 Palavestra, Vlajko 22, 257
 Panzer, Friderich 20
 Parke 126
 partenogeneza 65, 149
 pasjeglavec 23
 pastir 35, 60, 65, 67, 71, 76, 78, 82, 88, 99, 113, 123, 141,
 145, 156, 165
 Pavel, Avgust 18
 Pavel, Diakon 114
 Pavliha 33, 37
 Pehtra 143
 pekel 128-131, 135, 151, 153
 Pentikäinen, Juha 19
 Pepelka 78, 82, 83, 85, 94, 105-107, 159
 Persefona 153
 Perzej (Perseus) 149
 pes 113, 158
 Pes Marko 23
 Peuckert, Will-Erich 21
 poligenetska teorija 17

- Polivka, Jiri 15, 17, 151, 255
 Pozejdon 151
 praprotno seme 111, 112
 pregovor 16, 85, 118, 141, 151
 preja 48, 112, 126, 136
 Prometej 129
 Propp, Vladimir 19, 21, 83, 141, 147, 150, 156, 160, 257
 prstan 38, 55, 66, 70, 96, 118, 126, 140
 Pterelaos 151
 ptič 35, 41, 65, 69, 94, 105, 107, 111, 117, 119, 122, 128, 136, 137, 140, 151, 156
- Ramayana 117
 Ranke, Kurt 21, 149, 257
 Ravnikar Poženčan, Matevž 16
 Rha 149
 Rhampsinit 53, 58
 Ribničan 43, 49, 50
 ris 134, 143
 Röhrich, Lutz 13, 21, 41, 155, 257
 Rojenice 34, 69, 86, 109, 110, 126, 127, 164, 165, 255
- Saintyves, Paul 21
 sedem 36, 63, 68, 98, 103, 124, 126, 137, 130, 147-149, 152, 161
 Scheinigg, Janez 17
 Schenda, Rudolf 24, 258
 simbol 35, 39, 61, 62, 64, 65, 67-70, 76-78, 96, 103, 107, 110, 116, 122, 124, 126, 127, 129, 131, 138, 139, 141, 143, 147-150, 152, 154, 156, 158-161, 257
 Sizif 34, 129
 Sojenice (gl. Rojenice)
 sonce 70, 90, 118, 134, 136, 148, 149, 151
 spokorjeni grešnik 19, 39, 131, 145, 256
 sv. Aloj 44, 45
 sv. Andrej 144
 sv. Albanus 19, 144
 sv. Anton 47, 144
 sv. Eligij (gl. sv. Aloj)
 sv. Florjan 124
 sv. Gregor 70, 96, 144
 sv. Janez Nepomuk 124
 sv. Jedrt 158
 sv. Jožef 37, 44, 93
 sv. Jurij 148, 149
 sv. Luka 87, 96, 144
 sv. Matija 87, 96, 134, 144
 sv. Marjeta 149
 sv. Miklavž 134
 sv. Peter 53, 74, 75, 89, 90, 99, 144, 145
 sv. Štefan 157
 sv. Volbenk 134
 Stadler, Eda 18
 Stanonik, Marija 19, 258
 strukturalizem 19
 Sydow, Carl Wilhelm von 21
- Šafarik, Pavel Josef 16
 Šašel, Josip 18
 Šašelj, Ivan 18
 Škrat 20, 69, 131, 134
 Šmitek, Zmago 19, 258
 Štrekelj, Karel 14, 15, 18, 164
- Tantal 129
 Tegethoff, Ernst 21
 Thompson, Stith 15, 18, 155, 255, 258
 Thorkill 151
 totem 21, 23, 155, 156
 Trajan 153
 tri 84-86, 133, 136, 137, 144, 147-153, 159
 Trnjulčica 109, 136
 Tylor, Sir Edward Burnett 17, 155
- uganka 16, 42, 91-93, 97, 98, 102, 104, 114, 118, 121, 133, 151, 166
 Urbas, Viljem 17
 Uršanabij 154
 Utgard 151
 Utgardhiloki 151
 Utnapištim 154
 uzda 102, 103
- Valjavec, Matija 17, 18
 Valvasor, Janez Vajkard 37, 43, 73, 119, 134, 258
 Veda 17, 21
 Veronika 137, 255
 Väinämöinen 160
 Vilfan, Sergij 19, 23, 96, 258
 Virgilius 134
 Vodnik, Valentin 16
 Volčič, Jakob 164
 Vraz, Stanko 16
 Vries, Jan de 21, 84, 85, 93, 148, 150, 155, 160, 258
 Vritra 143
- Wesselski, Albert 21, 117, 258
 Wundt, Wilhelm 20
- Zeus 149, 155, 158
 zlato 19, 36, 38, 65, 67-71, 76, 83, 84, 93, 104, 106, 107, 136, 137, 149, 151, 152, 154, 156, 157, 159
 Zlatorog 22
 zmaj 41, 147-151, 155, 255
 znamenje 57, 77, 78, 124, 147, 149, 150, 159
 zvezda 70, 71, 107
- Žalik žena 34, 123, 126
 ženin 64, 68, 92, 94, 102, 104-109, 127, 128, 130, 147, 149
 Žid 53, 54, 63, 90, 101, 145
 živalska govornica 117, 118

FOLK TALE AND REALITY

The Reflection of Reality in Slovenian Folk Tales Based on Examples from Štrekelj's Legacy

This study, based on one hundred folk tales selected from the legacy of Karel Štrekelj, analyzes the reflections of reality in them. Štrekelj's legacy is preserved in the archives of the Institute of Slovene Ethnology at the Centre for Scientific Research of the Slovenian Academy of Sciences & Arts. Although folk tales, that is folk narrative in which credible and incredible elements, natural and miraculous events are closely intertwined, are basically the common heritage of many nations, they nonetheless show specific traits in every country. In their variants they are deeply rooted in the environment in which they have been narrated and have been transferred from generation to generation. For this reason, folk tales are necessarily influenced by the reality in which they have been related. The folk tales analyzed, written in Slovenia in the second half of the 19th century, reflect both the culture and reality of that time and of past epochs.

Folk tales and legends highlight man's connections with (super)natural powers and his relation to the Universe which he could not satisfactorily explain, yet perceived as something of primal importance. Often it is difficult to understand them literally, as structures of past social regulations, religious beliefs, etc., are reflected in them. On the other hand, they can disclose elements from the narrator's reality and details from his everyday life. The narrator drew these elements from his consciousness as well as his subconsciousness which were molded by his time, his environment, and his social class. He incorporated these elements into the inherited frames.

The Reflection of Economic Conditions

Economic matters mentioned in the analyzed folk tales and legends reflect a time when capitalism was already firmly entrenched in the countryside. Even though the tales sometimes depict a rich landowner, they most frequently dwell on the toilful life of the Slovenian farmer.

Plowing, at the time the most characteristic and most strenuous work on the farm, which has almost become an allegory of agriculture, is the most frequently mentioned farm activity in folk narratives; they quite realistically picture plowing as it was done at the time, the devices used then and the names for them, while stressing the drudgery of the plowing farmer.

In our folk-tales and legends, just as in real life, cattle is raised by wealthy or well-off social classes or by people who have professional ties to cattle: drivers, shepherds, cattle-traders.

The shepherd could combine cattle-grazing with some other job. For example, the shepherdess in Tale 29 had to spin at the same time. In Tale 23 the castle shepherd grazed cattle with a handgun so that he could shoot game and birds. While the shepherd in Tale 23 was rewarded with food and clothing, the way shepherds most frequently got paid for their work in those days, the third brother in Tale 47 received a fairy-tale reward: 100 goldinars a day.

Horse-breeding has an old tradition in Slovenia: Valvasor (in the 17th century) already points out it was a good source of income for quite a few people. In tales and legends, horses and the work they did on the farm are often mentioned. In the coastal area of Slovenia, donkeys were, as elsewhere in the Mediterranean (somewhere to the present day), used for harnessing and carrying loads and, if the need arose, for riding. It is no coincidence Tale 3 (St. Joseph), where a donkey is mentioned, was recorded in Primorska (the coastal region of Slovenia). A poor sexton was supposed to pick the best horse on which he would lead the king's army to victory against a formidable enemy. Instead he picked a donkey, as he was unfamiliar with horses.

In the selected tales and legends gardens appear almost exclusively in connection with castles. Aristocrats were proud of their beautiful gardens, which were part of their culture; gardens, especially castle gardens, were often singled out among the artistic achievements of their time. So it is no wonder the lord of the manor in Tale 7 (Aath 516 »Faithful John«) commissions an artist to paint the garden wall for him.

The owner was usually very upset about any damage done to the garden. In fairy tales it most frequently was the theft of golden apples, sometimes even quite ordinary fruit, such as in Tale 25 (Aath 706 »The Maiden Without Hands«), in which a maiden whose hands were cut off by her stepmother comes to the castle garden to nibble at the fruit.

In Tale 16 (*A Tale about Three Daughters*) from the Karst region, the Devil comes to check with a carnation whether his wife respected his order. The story reflects the custom of growing flowers in garden plots around the house. Carnations - a window decoration so typical of Slovenia - were

a must. In Upper Carniola, as well as elsewhere in Slovenia, all farmers' wives used to grow carnations.

In the selected tales and legends vine and wine-growing are only mentioned here and there, exclusively in tales from wine-growing regions: Carniola (57), Bela krajina (79) and Vipavsko (2).

Besides other farm work, forest-related activities play a role in some tales and legends, especially in those recorded in regions where wood was a significant source of income. Farmers used to cut wood for their own use; frequently, though, it was also their main income. In Tale 21 from Inner Carniola (*How to Tame Shrews*), the farmer-forester our hero stumbles on was obviously cutting wood for sale. Whenever he went to the forest to cut wood, his wife tied a bell to his hand, so that she could constantly keep an ear on whether he was working. This leads to the conclusion that he was working in his own forest and that his wife was so vigilantly watching over his work out of greed.

Some folk tales (such as Tale 6 from the coastal region) mention the fact it was sometimes necessary to stay in the forest for several days. This means, although our story does not explicitly state it, that farmers used to build in the forest temporary shelters. The simplest of them had a gable roof reaching to the ground.

In folk narratives hunting is most frequently mentioned in connection with certain motives, such as in Tale 99 (AaTh 593 »The Dance Among Thorns«), in which the neglected stepson finds a wondrous gun in a ox's stomach, shoots a partridge with it, thus winning a bet with the count.

To what extent is Tale 35 (*A Son Born out of a Bitch*) connected with hunting depends on the explanation of the motive which usually appears in fairy-tale type AaTh 300. According to L. Röhrich, fairy tales with this motive preserve the memory of a prehistoric custom bidding the hunter to cut off his prey's tongue (and claws, to dig out its eyes or break its legs). Only after these acts did the hunter feel safe from the animal. In the fairy tale it is primarily the proof the hero has really killed the dragon.

In Slovenia fishing was among ordinary people more widespread than hunting. However, because of the swift development of agriculture and cattle-raising, fishing fell on hard times, so that it is no wonder it is only rarely mentioned in the tales analyzed. For example, in Tale 38 (AaTh 875 »The Clever Peasant Girl«), the cunning wife of the master advises the poor farmer to go fishing on a meadow with a fishnet, to prove to his unjust master the senselessness of his decision.

Even though bee-keeping was very developed in Slovenia, in our sample tales bees are mentioned only twice - in the humorous story 67 about some natives of Ribnica and in the fable 82 (»The Stupid Bear«) from the surroundings of Ljutomer. Neither example has much in common with reality. The first pokes fun at the Ribnica people: the »clever« bee-chasing master orders four servants to carry him through a buckwheat field, so that he won't trample the buckwheat. It is a fact, though, that in the 19th century buckwheat was

still grown in Ribnica: in mid-century buckwheat was still the number one staple grown in Slovenia. From the second tale from the surroundings of Ljutomer, we can only deduce that bee-keeping in straw and willow-wicker hives was already known at the time the story was recorded.

Elements Concerning Handicrafts, Trade and Traffic

In Slovenian folk narratives, especially in anecdotes, different craftsmen are often at the center of the action, often so that people could make fun of their weaknesses. Sometimes their adventures are depicted; it is possible that the fact the hero is a particular craftsman plays a secondary role or that his profession was chosen at random.

Because of the nature of their work, blacksmiths have in some fairy-tale types replaced the primeval mythical hero. In some Slovenian tales of this type appears the smith Aloj (after Saint Eligius, the patron of the Škofja Loka craftsmen's guild, who according to legend nipped off with his tongs the nose of the Devil who, disguised as a woman, urged him to cut off the horse's leg while shoeing him; the legend is illustrated on the pendant of the Škofja Loka Parish Church and on the banner of the blacksmiths' guild). Among our tales there are two instances (62 and 86) in which the fairy-tale hero is a blacksmith.

In Tale 62 a smith shoes the donkey on which Mary was sitting. A grateful Saint Joseph rewards him with three prizes he may pick himself. This is a variant of the fairy-tale type AaTh 330 »The Smith Outwits the Devil«, in which the smith fools the Devil. The same is true of Tale 86. Some blacksmith terms used in the story have a distinctive local flavor.

In our examples shoemakers and tailors most often appear in funny stories, even though the fun is not always at their expense. Examples 43 and 70 mirror the custom of shoemakers and tailors plying their trade in the customer's house. When Jesus asked the tailor why he was carrying a straw man on his back, he amiably answered he was using it as a mannequin. Afterwards Jesus taught him how to take measurements with a thread. However, as a punishment for his impatient answer, the shoemaker still has to carry heavy tools. Shoemakers and tailors started house-touring in November and kept calling on farms all winter. Their visit was an event for the whole household, especially for children who could look forward to culinary treats. The housewife in Tale 9, for example, starts making cheese pie at the arrival of the shoemaker.

In Tale 57 (*Snitching Soles*) the shoemaker who was working on a farm sewing and repairing shoes for the whole family tries to snitch a pair of soles by nailing them to his wooden tool. The farmer discovers his ruse and deducts the soles from the bill. Although the anecdote makes fun of the impoverished shoemaker, it reveals more than dry figures could the poverty shoemakers and other small craftsmen found themselves in. Faced with the competition of new manufac-

turing and industrial plants, theirs was an uphill struggle to make a living.

Judging by this and similar stories, we could conclude shoemakers were thought of being less trustworthy than tailors; however, on beehive illustrations and in folk songs (»The Tailors Outrunning the Snail« and »The Line and Character of Tailors«, Š 8618-8638) it is the tailor who is the most frequent butt of ridicule.

In our examples, such as in Tale 8 (*The Orphan*, AaTh 510A), spinning - which was a home occupation - is mentioned as an additional task for the cattle-grazing stepdaughter. In Tale 92 (*The Brigand Bridegroom*, AaTh 955), a party of women spin at the inn. Since spinning was a home occupation with women taking turns as hostesses, spinning in an inn is a blatant contradiction of reality.

Millers appear in fairy tales and legends as often as cheats and misers, but in Tale 63 (*Of Saint Gregory*, AaTh 933), the miller is the adoptive father of the fairy-tale hero: the basket into which the countess lays her child, lowering it into the river, gets caught in the mill rake. Water mills were of different sizes. As the narrator says, this was a big one, backing his claim with the fact that it had five pivot bearings, which means that it had at least five wheels.

Making and peddling homemade woodenware was so characteristic of the Ribnica valley that it has become almost synonymous with it. It is often mentioned in humorous stories about Ribnica natives such as Tale 65 (*How a Young Man from Ribnica Makes His Confession*), in which he lists to the priest - not his sins but his activities connected with woodenware. The humorous story 76 describes the problems hawkers came across while peddling their wares and the promises which were readily made and equally readily forgotten.

Making different wooden tools is mentioned as an additional farmer's skill in Tale 19 (*The Cunning Thief*, AaTh 1525A) from Bloke near Cerknica. The uncle - a thief - tested which one of his nephews would be most suitable to be trained as apprentice thief. He concluded that the two eldest would not do: when he came into the forest, the first one immediately saw a branch which would be great for making a hay fork, while the second grabbed a stick which would be just right for a rake handle. In areas where wood was used to make more sizeable objects, the preliminary work was done in the forest and completed later on at home. The brothers in Tale 1 from the coastal region (*The Boat Which Sailed on Land*, AaTh 513) intended to make a boat right in the forest. Instead of molding a boat, the two older ones, who had chased away an old man without giving him to eat, produced to their dismay something quite different - one a cart-load of ladles, the other one a cart-load of wooden spoons. One of the trades that have almost vanished nowadays but were alive till World War II is grinding. With grindstones on a spinning wheel, grinders used to go from house to house. In folk narratives the grindstone is most often connected to the Devil, who was supposed to whet sharp tongues - such as in Tale 94 (*The Princess Who Didn't Know How to Laugh*). The princess in Tale 37 (*The Haughty Princess*) performs a

job quite unbecoming to her station, which is not unusual in fairy-tale type AaTh 900 »King Thrusbeard«. Her husband, though also a prince, wanted to cure her of her haughtiness by making her clean soldiers' shoes.

Jews often appear in folk tales as merchants and craftsmen. They are usually depicted as merciless usurers. Legend 85 (*Who Ate the Cheese?*) stresses the avarice of the Jew who »kept shop under a shady oak tree«, selling children's toys. He readily confessed the sin - that he had eaten the cheese - he kept denying even under the gallows when he learned the last pile of money would go to the person who had eaten the cheese. In other variants of this story, the hero may be a soldier, a voyager or another person. Perhaps it is not a coincidence the legend was recorded in the immediate vicinity of Prekmurje, a region with the strongest Jewish community in Slovenia, where there were almost until the outbreak of World War II three synagogues - in Murska Sobota, Lendava and Beltinci. In Legend 77 (*The Petrified Wedding Guests*) the rich old Jew from Brod - a town on the border between Slovenia and Croatia - is also a merchant. The story has two common points with reality; that Jews were in fact mostly merchants, craftsmen and bankers and that they most often converted to Christianity with the intention of getting married.

In our fairy tales and legends the only means of transportation mentioned are horses, coaches and ships - some magical - and boats; the train is mentioned in the beginning of Tale 95, although it did not exist yet as a means of transportation at the time of the story. It was in 1846 that the first railroad tracks on the line Vienna-Trieste were laid on Slovenian territory (up to Celje). Until then goods were loaded on animals, usually horses or - a more recent development made possible by the building of roads suitable for traffic - they were transported on waggons. Such services were often provided by professional drivers who usually did not have too good a reputation. »He swears like a coachman« is a saying known throughout Slovenia and very much present in narrative folklore, such as in Tale 34, in which drivers have to cross the river with their cargo of goods and cattle. Coaches for transporting people were considered to be prestigious vehicles. That they are an indicator of an individual's wealth in folk narratives as well is proven by many stories; among others in Tale 54, a merchant rides a coach. In Tale 59 the bishop »goes on a little ride out of town«.

Food and Its Significance

In folk narratives the motive of food and drink is rather frequent. Comparative analysis often leads to the conclusion that food in motive archetypes most frequently had a symbolic significance. Among other things, cooking was supposed to mark the passage from nature to culture (C. Levi-Strauss, »Le cru et le cuit«). In the archaic mind food consumption plays a decisive role in the transition into a for-

eign world (the next world) (V. Ja. Propp, »Istoricheskie korni volshebnoi skazki«).

In all Slovenian fairy tales and legends, not only in the ones we analyzed, bread plays the most prominent role by far: it is often the symbol of food as such and a metaphor for a gift from Heaven (33, 23), or a bond which links people if they eat it together (39).

Although bread plays the leading role in folk narratives, in the second half of the nineteenth century in the Slovenian countryside, especially in poorer families, bread was not every day on the table. Bread was replaced by mush, porridge or any other dish that was customary or was dictated by poverty. Extreme poverty is reflected in Tale 33, in which turnip is the only food of a destitute family.

In folk narrative other dishes are usually mentioned in passing, although some can take over the symbolism of bread. In Tale 53 (*The Bewitched Princesses*), for example, mush as the most common food has replaced bread and taken over its bonding function. Mush also plays here the role of cultural intermediary: it is supposed to »refine« the sons who had grown into »savages« in the other world and turn them into civilized beings.

Two fairy tales show traces of using food for cult purposes. In Tale 23 (*The Poor Man*) some remnants of the belief in the rescuing power of sacrifice have most likely been preserved. In Tale 1 (*The Boat Which Sailed on Land*, AaTh 513) appears the motive in which the hero must gulp down in one night huge quantities of food and drink. Unusual gluttony, consuming huge amounts of food was supposed to bring about prosperity and abundance and to stimulate nature's fertility.

Clothes and Personal Articles

Clothes in fairy tales and legends, besides playing a magical role, also are a prime identifier marking an individual's social position. That nice clothes can boost a person's status is a widely accepted fact, clearly reflected, as illustrated by our examples, in fairy tales which also reflect the common view that an evil being can hide under beautiful garments: in Tales 13, 16, 33 the Devil is a »gentleman«. He is a gentleman because he looks like one, mostly thanks to the way he is dressed.

In some fairy tales clothes can have a symbolic and magical power. Besides splendid and magnificent clothes in which fairy-tale heroes win or perform great exploits, we encounter in our stories quite a different kind: magical garments which do not stand out with their beauty and splendor but are quite simple and inconspicuous, though they are made of some special fabric. For example, in Tale 53 (*The Bewitched Princesses*), upon the return of her three sons who have disappeared at birth, the mother must cloak them with shirts sewn out of seven-year-old linen. This - besides the mush mentioned above - was supposed to tame the sons who had grown wild and hostile in the other world. Thus it is shirts - of course, special ones - which have in fairy tales

the power to help lift a spell, rescue, tame and incorporate people into a new life. The incorporative power of the shirt, which is also a symbol of protection and material well-being, is also reflected in the wedding custom in which the bride gives the bridegroom the shirt he will wear on their wedding day as a symbol of the family bond they are about to enter. Folk narratives occasionally mention specific garments (under their dialectal names). In Tale 72 they are listed in such a way as to give a complete picture of the typical female costume of the 19th century.

Mentions of the hat in Tales 39, 59 and 96 reflect the fact that the hat used to be - and in some parts of Slovenia still is - the most stylish part of a farmer's costume. A young man's status grew with the number and gaudiness of the feathers stuck in his hat. The custom of boys getting their first hat, an adult size, at confirmation was widespread throughout Slovenia.

Building

In ancient epochs, when building prominent structures such as churches and bridges, a sacrifice was offered in order to pacify and ward off chthonic forces, a custom whose memory is preserved in some Slovenian folk tales. An outgrowth of this belief were legends about some constructions, usually of churches, which were not making any headway: whatever was built during the day was demolished over the night by dark forces (examples 45, 100).

As in the cases of churches and bridges, people used to spin stories about other outstanding or luxurious buildings, such as castles. In Tales 11 and 64 the folk notions about castles being big fortresses with many large chambers and small (some even secret) rooms, with underground passages and prison cells are enriched with scary details.

A special building technique is hinted at in Tale 38, in which the seamstress cunningly answers her master's enquiry about her father's whereabouts. Her father, she says, is out looking for more home space. In other words he went to the forest to pick up some shrub out of which he would weave panels, coat them with clay, smooth them and paint with lime, a building technique which was popular in eastern Slovenia. In Styria and Prekmurje, where this tale was recorded, such houses were known as »koš« (basket). As the need arose, farmers added new rooms and outbuildings to their modest home by using old building techniques.

The threshold, the lock and key are prominent elements which both open and close the interior of the house to the outside world. They are mentioned in Tale 5 (*Three Pounds of the Devil's Wool*), in which the overnight guest tells his hosts who have a mute daughter there is a pot of money under the house threshold; if they wish to cure their daughter, they must dig up the threshold and pull out the money. This and other similar stories reflect other superstitions and beliefs related to the threshold. With time they went into oblivion, which is evident in fairy tales as well. In Tale 40 (*Of a Glass Mountain*), for instance, the Glass Gentleman,

asked where the golden key which opens the golden box could be, answers it was swept under the threshold together with the trash. (In some houses the threshold was covered with a movable board concealing a hollow the trash was swept into). The door itself, which opens (and closes) entry, was especially in the countryside often decorated with symbolic images or with protective (apotropaic) tokens. Of the selected tales only Tale 44 (*The Double-Dealing Devil*) bears testimony to this custom. It mentions the door of the barn bore God's image, which the Devil required the farmer to remove. Since barns were the pride of every farmer, they were frequently beautifully decorated, most often with religious frescoes. Poor farmers, who could not afford wall paintings, adorned at least the door with symbolic images, usually a cross.

Out of the other farm buildings the most frequently mentioned are stables and sheds (19, 35, 39, 40, 77, 78, 99) since domestic animals often play an important roles in fairy tales and legends.

The Reflection of Social Conditions

While the reflection of material culture in fairy tales and legends is pretty clear and the data obtained fairly tangible, the reflection of both social conditions and religious beliefs is much more blurred and concealed, and shows more archaic elements.

Social Life

An analysis of the main drives behind the plot in folk narratives shows that most of the conflicts are not so much between the individual and society; the problems which trigger the action grow out of the relationships between individuals who already are or are about to be linked by family ties. In fairy tales there is an obvious pattern - both in relationships within the family and between higher and lower social classes - of the same persons appearing in the same roles as stereotypes of set behavior.

In some fairy tales the plot mover may be the relationship between husband and wife. The problem may be the husband's carousing and drinking (60), a habit the wife tries to cure in different ways (a motive already known in Aesop's fables). On the other hand, descriptions of scenes from married life are rarely longer than a line. The relationships between the characters, dictated of course by their social position and their individual attributes, are depicted in a direct and informal manner. As far as the relationship between master and servant is concerned (10, 34), for example, fairy tales are a pretty accurate reflection of reality.

In general it seems that the gap between classes was wider in real life than in fairy tales, where it is not stressed and the whole picture of social differences is rather blurred. Members of the highest and lowest classes (cook and master - 34, princess and gardener - 42) directly contact on an al-

most equal footing and jointly mold the plot and denouement of the tale.

The treatment of beggars and other wayfarers is described in Tales 5, 7, 10, 25, 41, 48. They reflect the custom, which was respected at the time the tales were recorded, of offering hospitality to any stranger who knocked at the door. Also bearing testimony to this are tales in which the stranger is not welcomed; in such cases, the violation of this nice custom is punished or at least disapproved of (50). In folk narrative kindness toward wayfarers weighs heavily in favor of the hero's success (93).

The representatives of particular classes are portrayed rather stereotypically; the priest is undoubtedly regarded as the most learned person in the village. Not only are priests highly esteemed for their knowledge, but in traditional story-telling they are also sometimes called upon to solve problems which are out of the ordinary. Among the analyzed fairy tales and legends, there are several examples of a priest giving assistance or advice: 31 (AaTh 365) and 74 (AaTh 470A), in which the priest advises a musician who had invited, in a fit of gallows humor, a hanged man to the wedding, how to deal with a dead man. In Tale 92 (*The Brigand Bridegroom*, AaTh 955), the innkeeper asks the priest for advice on how to catch the robbers. These three examples reflect the great trust people had in priests whom they turned to in times of trouble and before important decisions or when they felt danger lurking.

In contrast to this, in some fairy tales and even more so in humorous stories, a mocking attitude toward the clerical profession can be felt. The fairy tale *The Emperor and the Bishop*, AaTh 922, a variant of which is the humorous story 85, is the most well-known parody of priesthood. No less popular are the humorous stories which report the witticisms of comic priests such as Friar Tuck, Don Arlotto, Don Anton Kujiša - example 32 (*The Holy Ghost*, AaTh 1837).

Legal Elements

Folk tales describe legal elements in a way that is both simple and concrete. The phenomenon of the hereditary priority of the third brother (or sister) can be discussed from a historical point of view. Three brothers namely appear in fairy tales as a kind of formula or stereotype, in which the hero is always the youngest brother. Although he is seen as a fool or a loser, although he is pushed about and made fun of, he turns out to be the most successful. Some researchers see in this the reflection of hereditary rules that were valid in the past. Andrew Lang was the first to point to the principle of ultimogeniture which is supposedly borne out by this formula. This inheritance practice, which used to be prevalent in many European countries, determined the youngest son as the legal heir. This custom was also known in Slovenia and is named in our legal terminology »the right of the youngest«. According to it the farm was actually inherited by the youngest son (or daughter if there were no sons), while the others only got an indemnity. J. de Vries disputes Lang's

explanation by pointing out that in fairy tales it is the oldest son who first gets the chance to prove himself by carrying out a dangerous task. According to him, the fairy tale uses this ancient mythical motive as a narrative formula. Three brothers do not only appear in fairy tales; they are also prevalent in family groupings in mythological as well as dynastic and genealogical and heroic stories based on the Indo-European tripartite system and its mythological significance. However, this does not mean that the fairy-tale character of the third brother has not been shaped by other influences as well. The fact that the two older brothers are usually bad guys - just as the two older sisters in stories with three sisters - could indicate that the starting position of the fairy-tale hero, who is supposed to be dumb, slovenly, lazy or otherwise marked, only highlights the bad luck which seems to be his lot at the beginning. This might point to a similarity with Cinderella and other fairy-tale heroines who start at the bottom as downtrodden and unattractive only to experience a complete metamorphosis at the end of the tale, when they are spiritually reborn and mature as persons. The two older brothers, unchosen and unfit for a lofty position, are being punished for trying to reach something only the third brother was chosen for.

In the field of property law, among the selected fairy tales No. 62, with a motive which usually appears in this type (AaTh 330) of fairy tales, is particularly interesting.

A blacksmith who wants to come to heaven throws his coat into it and sits on it. He quotes the rule that nobody can throw him out, although he is trespassing, since he is sitting on his property. In this ruse the blacksmith quotes a practice which was actually accepted in Slovenian common law.

Folk story-telling often mentions arguments between neighbors in drawing boundary lines. How sensitive people were where property was concerned is obvious in folk tales and stories, in which every land thief gets punished - if not sooner, then in the other world (74). In fact, neighbors usually settled their disputes alone according to the so-called »neighborly law«. Nevertheless, most of the suits farmers brought to court dealt with land.

In folk tales we quite often come across matters touching on civil law. However, it is difficult to evaluate them from a legal point of view. Fairy tales mostly portray the helplessness of the downtrodden, people who in righteous anger condemn the abuse of power by the privileged classes and the unfair social system in general (4, 78). The almost boundless power enjoyed by stepmothers in fairy tales cannot be explained by a matriarchal system, since it is a moral and ethical issue. From a legal point of view, it can only be said that fairy tales disclose no social sanctions which could prevent family violence or the abuse of children, especially stepchildren. However, the hypothesis that the stepmother in these fairy-tale plots represents a social institution is not without foundation. Meletinski's argument that this is a reflection of endogamy violation seems quite convincing. The stepmother is a woman who has come from a foreign clan and as such is hostile.

A contract - be it a contract for the sale of a yet unborn child, or a contract for the sale of one's soul, or a work or building contract - is in fairy tales most often signed by blood. However, it becomes invalid if one of the concerned parties succeeds to snatch the document (33, 44, 48, 95). This quite agrees with the layman's assumption that one cannot prove the truth if he has no written proof.

Certain local peculiarities are apparent especially in passages depicting legal situations which still existed during the narrator's life or just before it. Especially in fairy tales from southern Slovenia, traces of the time when accounts were still settled by blood feud can be found.

Some reflections of fair law are also quite realistically depicted - such as the payment of fair taxes, taxes for stands and taxes on purchased cattle. An example of how customs and fairy-tale elements intertwine is the sale of the son who was transformed into an animal in the fairy tale »The Magician and His Pupil« (AaTh 325, Nos. 26, 83). After the buyer and the seller had made a deal, it was - and somewhere still is - customary for the seller to hold a rein in his palm which the buyer was supposed to clap as a sign a deal had been struck. Once they had clapped each other's palm, the buyer took the rein. In this custom (as well as in fairy tales), the rein has a symbolic meaning. It represents having control and power over somebody. That is why the sorcerer's apprentice had to warn his father not to hand over the rope after selling him at the fair in the form of an animal: with it the sorcerer would actually regain control over his pupil.

Passages in which the plot obviously contradicts reality show that fairy tales alone are not to be trusted. For example, in the variant No. 36 of the motive K842, a scene in which villagers catch and throw a cheating joker into a sack takes place at a fair, which is a violation of legal rules. During a fair, »fair peace« was in effect, which meant that everybody had to refrain from settling disputes by force.

Some very popular narrative motives also include very old legal elements. For example, in the fairy-tale type AaTh 506 »The Rescued Princess« (No. 23) appears the Q271.1 motive, which deals with punishment for debtors. In this fairy-tale type, the hero comes across a dead man wearing only a loin cloth, a sign that his property has been seized. Because of his unpaid debts, creditors deny him burial. In light of the belief that the soul is saved from torment only once earthly debts have been settled and the body has been buried, by paying back the deceased's debts the king's servant has saved the man from an unusually cruel punishment. In Tale 99 (*The Tale about the Tramp*, AaTh 592), we come across the motive in which the last wish of the condemned is fulfilled. The last wish, the right of the condemned to his last words, is taken for granted in real life, though the condemned is seldom actually asked about it. However, in Slovenia the practice of granting a last wish - a minor one, of course - to the condemned just before the execution of the death sentence, though not required by law, is still known today.

Customs and Manners

Fairy-tale wedding customs - if we include in them the way a fairy-tale bridegroom or bride looks for his or her partner and all that is connected with the wedding itself - are in fairy tales rather varied. Some elements in them seem to be related to the contents or the meaning of some folk customs. In some tales the suitor or his emissary gives all the riches he has taken on his wedding expedition to animals which then help him carry out the tasks on which the success of the proposal depends. Thus in both Tales 27 and 40 the hero is helped out by ants and birds (the king of ravens or the king of birds) to which he has given his provisions. A particularly interesting fact is that the hero of Tale 27 knows that he must take on his journey 99 donkeys loaded with bread. Numbers such as 99, 999 represent in fairy tales an uncountable amount. After he has given away all his food and his horses, he wins the sympathy of ants and birds which »build a bridge between him and the golden princess«. We cannot ascribe this exaggerated offering of animals and food only to the suitor's generosity; we are probably justified in seeing in it the traces of a distant past. The animals which block the way of the suitors remind us of a custom still preserved in Slovenia and in other countries: to put barricades on the road on which the wedding party with the bride and bridegroom is proceeding to the wedding. Of course, fairy-tale blockades are not put up by young men from the bride's village, as the case is in traditional weddings in real life, but by enchanted beings such as ants and birds, which come from the same place as the golden princess to whom the king's emissary was supposed to hand in the marriage proposal. Even though the fairy-tale blockade was put up before the proposal and not before the wedding, it is still very reminiscent of the payment of a bride ransom. The fairy-tale beings which get the ransom help the bridegroom overcome obstacles, rescue him and thus obviously assist him in his passage from one community to the other. This fairy-tale element gives the wedding custom an apotropaic dimension. The wedding blockade could therefore be a memory of both a legal deed (a ransom) and an apotropaic act.

Another wedding custom which seems to be connected with fairy tales is the false bride: the suitors who come to get the bride first find at the door another person masked as the bride. By the end of the 19th century, some researchers (P. Arfert) already saw a connection between Cinderella's half-sister, who meets a sad fate, and the false bride in wedding customs from Slovenia and elsewhere. Nevertheless, the similar role played in other fairy-tale types (AaTh 300 »The Dragon-Slayer«, 301 »The Abducted Princesses«, 531 »Ferdinand the True and Ferdinand the False«), the false or not meant-to-be bridegroom - the coachman (35, 11), the Gypsy (27), the count (10), the father (40) gives an inkling that this fairy-tale element has not an exclusively apotropaic meaning but springs from other sources as well. Most likely it is rooted in notions closer to transition customs, what wedding customs basically are after all. As we have pointed out,

while the false bride in folk customs has a primarily apotropaic meaning, fairy tales give the impression its role was not only in warding off a potential danger or an evil force from the bride and the groom at a time of transition. Judging by fairy tales, anybody who was unauthorized to enter a significant relationship, including spiritual ones (pledges to the gods, the priesthood), but did so anyway was punished. Hence the many tasks fairy-tale heroes and heroines must perform and the trials they must withstand. Only they get the assistance of magical helpers and thanks to it they make it; not only do the unauthorized fail, but they also get punished for attempting to step into the shoes of the chosen.

Although it seems unlikely at first glance, by analyzing and comparing wedding masks in real life and in fairy tales one could argue the case there might be a link between them. In Slovenian fairy tales there are quite a few fairy-tale types (i.e. AaTh 361 »Bear-Skin«, 425 »Cupid and Psyche«, 530 »The Princess on the Glass Mountain«) which feature a transformed groom, who is either completely unkempt or appears in the shape of an animal. In some tales the bride is »masked « as well. In Slovenia the motive of the masked bride has probably most often been preserved in the fairy-tale type AaTh 510 »Cinderella and a Cap o' Rushes«, 480 »The Kind and Unkind Girls«, and in 510 B »The Dress of Gold, of Silver, and of Stars« (examples 8, 24, 29, 42). If we compare the hidden identity of fairy-tale heroes to the masks at the wedding banquet, we see that the main difference is that at the wedding banquet the bride and groom are not masked as they are in fairy tales, but some uninvited though welcome guests are. Although this gap between customs and fairy tales appears unbridgeable, according to K. Meuli the wedding banquet masks once had a deep meaning. They supposedly represented the souls of ancestors who, embodied in the masked guests, were supposed to bring their blessing to the young couple. If we accept Meuli's explanation of wedding masks and the thesis accepted by most experts of rituals being the common source of customs and some fairy tales, if we take into account that this kind of fairy tales and customs are widespread all over the world and that they obviously are among the oldest, we have grounds to assume that both wedding masks and some fairy tales with the motive of the »masked« groom (or bride) have a common source in a ritual based on a particular cult, which was supposed to guarantee the newlyweds the blessing and help of their ancestors, or even better, to link them to their ancestors so as to make it possible for them to receive their help. It is the assistance of dead ancestors (a dead father, a dead mother) which links such tales featuring a masked groom or bride - such as the stable boy in Tale 39 and Cinderella (8, 24, 29, 42) - to the custom of wedding masks. The hero and heroine mentioned above receive the assistance of the dead directly, since they are themselves related to the other world: : in the period before their marriage they were not their true »worldly« self, which was temporarily practically dead or equal to a state of nothingness, a transitory state illustrated by their »mask«. In this respect the most striking example is a vari-

ant from Resia, in which Cinderella wears the skin of her dead mother (M. Matičetov), which stresses her inclusion into the realm of the dead. Each in its own way, the motive of the »masked« groom (or bride) in both tales and the custom of wedding masks bear testimony to a common source; each in its own way because there is a crucial difference between them: a custom is hampered by the limitations of real life while a fairy tale is not.

As far as customs connected with death are concerned, Tale No. 95 mentions the administration of extreme unction. The funeral itself is not mentioned in our fairy tales; however, many events take place at the cemetery, at the graveside right after the funeral and in morgues or wherever the dead person lies (examples 15, 58, 69, 97). The wake and the custom of lighting candles by a corpse are included in the humorous story 58 (*The Blacksmith and the Merchant*). The story also reflects the fate of homeless people and beggars with no relatives or extremely poor people whose corpses ended up in the morgue, with no one to watch by them.

Motives connected with the folk belief that anybody who has some fern seed on himself on Midsummer Night can understand animal talk are very frequent in Slovenian narratives. Though not a custom, it is a belief linked to one particular holiday in the year - St. John's (June 24). We come across it in example 99 (*The Tale about the Tramp*, AaTh 592). Here the motive of the special power of fern seed on Midsummer Night replaces the more usual motive of a talking animal which acts as a magical helper.

Education, Knowledge and Healing

The analyzed fairy tales and legends clearly show that people in the countryside had a mixed attitude towards schooling and education. In some cases they have a positive opinion of schools, in others they put them down. To a great extent, their attitude depends on the story plot, which is partly determined by the hero's virtues, which are in magical tales most often of a heroic nature. The rod as a well-known and ancient symbol of schooling (it is interpreted as a support in gaining knowledge) is mentioned in Tale 13.

We come across sorcery in Tales 26 and 83 (AaTh 325 »The Magician and his Pupil«, while Tale 51 (»What Birds Sing About«, AaTh 671) deals with learning animal tongues (Mot. B 217). In all likelihood, the magical learning of animal tongues is an allegorical way - a very concrete and clear way - of picturing the abstract notion of fathoming nature's language. The belief that a select few understand this language stems from animism, according to which nature and all its phenomena have a soul.

Healing as described in our tales is more of a magical nature. »Fairy-tale doctors« most often rely on herbs (28), miraculous objects (96), in example 20 even a miraculous being, miraculous water (27, 45, 91, 96) and ointments (11, 27, 33, 45), which must usually be fetched from the next world, a task performed by a magical helper (a fox, a bird, a bear...).

Some descriptions of healing as preserved in folk narratives are similar to ancient rituals. In Tale 12, the count's son is rubbed with the foam which appeared between the shoulder blades of a black horse while he was galloping to death. It would be difficult to say whether this description is in any way connected to folk medicine either in Slovenia or anywhere else. The most familiar element seems to be the sacrifice of the horse. In both Indian and Celtic vocabulary the same proto-Indo-European term for a ritual drink 'ekwomeydhō' has been preserved. This fairy-tale therapy might be a recollection of such rituals, reflecting elements from archaic times when medicine was the domain of sorcerers and witch doctors.

The treatment in Tale 85 (*Who Ate the Cheese?*) is rather unpalatable, but the international fairy-tale motive of resurrection and cure by chopping up and washing bones stems from similar mythological motives and cult practices, and should be looked upon as a means of regenerating life. In myths and primitive medicine it often appears as a prerequisite for a cure, for resurrection or rejuvenation. Through a motive which seems to be quite fantastic, fairy tales and legends explicitly state in their typically literal way what some rituals symbolized. Just as this motive is international, so is the later attribution of such miraculous cures and resurrections to Jesus Christ.

In some countries the belief that the parents are to blame for their child's unusual disease still persists. Such a belief is reflected in Tale 60 (*Three Advices*), in which the daughter falls ill and is disfigured because of her parents' sin.

Together with »exotic« ways of treating diseases, folk tales also contain elements from medical and pharmaceutical practice, which was at the time they were recorded already firmly entrenched and widespread. Tale 87 (*The Emperor and the Priest*) depicts a facetious way of losing weight through worry. The emperor punishes a priest who was too fat to properly greet him by giving him several riddles to solve in a year's time. He figures that in this time the strain of racking his brain will slim the priest down. The instantaneous cure of a paralyzed leg is also jocularly reported in the humorous story 75 (*Two Thieves and a Priest*), in which the priest, whom the sexton carries in a basket to the cemetery so he could chase away some strange ghosts with his holy books, is so scared by the thief's screaming that he jumps out of the basket and races home. The therapeutic effect of jogging on the priest's leg is of course drastically overblown.

Music and Dance

Music and dancing are constant companions of parties and merry-making. In folk narratives they are mostly mentioned in connection with weddings. Such is the case in Tale 69 (*Of Two Fiddlers and a Robber*) and 74 (*Of One Fiddler, One Corpse and Three Suffering Souls*), where »larma«, the custom of collecting money for the bride among the wedding guests, is also mentioned. A village dance is mentioned in Legend 14 (*Of One Boy and One Girl Whom He Meant*

to *Marry if She Wasn't a Witch*). The legend obviously mirrors the custom of the »first dance«, which was prevalent in the coastal region, from where the story originates. The »first dance« was an ancient male prerogative. Just like the boy in the legend, each boy selected his partner for the dance - the girl whom he wanted to marry - in advance. Tale 99 (*Of a Tramp*) from Rimske Toplice includes the motive of the magic fiddle. The incredible power of music in fairy tales - although they were sounds from a magic fiddle - confirms the fact that music and dancing have played an important role since time immemorial not only in entertaining people through their artistic power, but also - maybe even more so - in the sphere of cults and rituals: the ecstatic effect of dancing and music has been used for witchcraft, religious and healing purposes.

The Reflection of Beliefs

The Predictions of the Fates and the Tenth Son or Daughter

As elsewhere in Eastern Europe, the belief in the Fates, supernatural beings who determine the fate of all people on earth at their birth, has also been preserved in Slovenia. Among the selected examples Tale 52 (*The Fates*), whose first part deals with the possibility of avoiding the destiny predicted by the Fates. In this tale the hero escapes God's thunderbolt which was, according to the Fates' presage, supposed to kill him at age seven.

Usually, though, there is no way of foiling fate. In Tale 79 (*Foundling*, AaTh 930A), for example, a rich merchant, after hearing by accident the Fates' prediction that the newborn son of a maid will become his heir, desperately tries to get rid of him. However, everything he does has the opposite effect and leads to the marriage of his daughter and the maid's son. At the end he falls in the trap he has set up for his unwanted son-in-law.

In Tale 10 (*Of a Mare Colt and a Small Boy*) the hero was doomed to die in his tenth year. The tenth brother who reveals this to the boy's father tells him what the boy should do to escape his fate. In Tale 53 (*The Bewitched Princesses*) the tenth daughter advises the desperate mother whose triplets have vanished at birth how to keep her three sons in this world once they have returned in their seventh year from three different worlds - the heavenly, the earthly and the underground world.

Oral tradition tells us that the tenth sons and daughters were destined for special missions. Moses asked for one tenth of the crops; the ancient Greeks sacrificed to the gods one tenth of their crops or spoils. The fate of the tenth daughter stems from an ancient Indo-European attitude toward their offspring: in order to placate the gods, the tenth daughter must leave the parental home; wherever she goes, ostracism, extreme poverty and total discrimination are her lot. The Irish words »deachma«, »deachmadh« allegedly mean »wander-

ing«. This wandering can be interpreted literally or in the allegorical, symbolic sense of renouncing material possessions in order to get closer to the next world and draw special powers from it.

Death and the Other World

In our examples, such as in two variants of the fairy-tale type AaTh 470 B »Don Juan« (90, 74), we find many instances of popular notions about the next world and about what people have seen there. The motive of punishment for desecrating the bones of dead ancestors or for disrespectful behavior towards the dead is a very popular theme in Slovenian narratives.

Examples 15 and 31 belong to the fairy-tale type AaTh 365 »Lenora«. Both clearly reflect the folk belief that dark forces are in charge from eleven p.m., the last hour of the day, till the first cock's crow at dawn's break.

Many pagan gods and demigods have later taken the form of demons. That is why popular belief has it that devils do not reside only in hell but also on earth, where they try to dictate the fate of people's souls. They take to hell those who fall prey to them, while unwittingly helping those who know how to resist them.

Most often the Devil attempts to gain control over a man's soul with a contract. Instances of a contract with the Devil are very frequent in the narrative motive S 241 (»Jefte's Pledge«), in which the father unwittingly sells his son to the Devil. In example 61 the Devil permits the farmer to keep the buried money if he gives to him whatever he first meets on his way home. When he comes across his youngest child in front of his home, a storm lifts the boy into the air. A year later the child appears to his godfather who, scared to death, runs to the priest for advice and misses the opportunity to save him.

Such stories reflect the pre-Christian beliefs that those who cross the border between two worlds become demons just as those who carry them over. The sold son in fairy-tale type AaTh 756A, very frequent in Slovenia, avoids such a fate. No less than four of the selected examples (33, 44, 48, 95) fall into this narrative type. The motive in which the father unwittingly sells his son to the Devil by signing a contract is an introduction to the story of the »sold son« going to the other world in search of the contract. On his way he meets a bandit who shows him the way to hell. This is the well-known motive of the penitent sinner. In Slovenia and neighboring Croatia both the legendary song and the story with this motive have been patterned after a sermon our ancestors heard when they converted to Christianity, although probably not from missionaries but from the folk tradition of Christian Vlachs.

Spells

Spellbound castles, towns and countries with bewitched princesses are a frequent motive in Slovenian folk narrative tradition. Many etiological legends tell the story of different rocks and peaks which are supposed to be petrified people and giants (Ajdi) and savage men and women. Most often they were petrified as a punishment for their sin. In Tale 77 (*The Petrified Wedding Guests*) God punishes the guests for cursing the sun and God by petrifying them.

In Slovenia there are many fairy tales in which the princess has been bewitched into a snake. Even more numerous are legends with such a motive, whose meaning is quite different due to the big differences between the two narrative genres. Fairy tales usually have a different explanation of the princess's bewitched condition since the cause of the spell - if at all mentioned in the fairy tale - is also different. While in legends the transformation into a snake is as a rule a punishment, in fairy tales it usually represents, just as other changes in the outward appearance of the hero, a period of transition. In the same way, we can consider the bewitched princess turning into a black, petrified or dead woman to be a fairy-tale allegory of a transition state.

There are many spell motives in folk stories since in principle almost all fairy tales deal with deliverance. Almost all of them have the same aim: rescue or deliverance from a state. Although it frequently was not present in the original form of the fairy tale, a spell is often used later to explain how the fairy-tale character got into such a state.

Witchcraft

Fairy tales and legends record a wide variety of magical exploits, some of which just help the story move along; others, however, are based on popular notions of what wizards and witches are capable of. They were supposed to be able to change one's appearance or to read one's fate, to break a spell and cure a person or, on the contrary, to cast a spell and make somebody fall ill. In the period of witch-hunts they were accused of having contacts with the Devil to whom they allegedly sold themselves. Even the services of village witch doctors, often free of charge, were branded as witchcraft. While in legends the wizard or the witch is a member of the community and the accent is on the damage they can cause, on their meetings to which they come on a broom, a pig or a neighbor transformed into an animal, on the way they use magical tricks for their own purposes, fairy tales often have a positive attitude toward magical phenomena and powers.

With the persecution in the Middle Ages, especially after the 1484 decree of Pope Innocent VIII, which legalized the persecution of witches and wizards and triggered numerous processes against them, the aura of even more far-fetched notions around them grew and spread wider and wider, wilder and wilder. At least some of them were an outgrowth of ancient beliefs and rituals. What nowadays seems to be

just a figment of popular imagination, although in a very adapted and exaggerated form, stems from them.

Christian Elements

In the analyzed fairy tales there are few components which are directly related to Christianity. Some of them have already been mentioned: for example, the Host, holy water (frequently used in fairy tales to chase away demons), the evening ringing of bells for the Ave Maria. Among the customs mirrored in fairy tales, a few of them are related to sacraments, most frequently to baptism and confession (penitence). Jesus and some saints can take the place of fairy-tale characters. For example, in fairy-tale type AaTh 330A, the unknown gentleman who fulfills the hero's three wishes is replaced by Jesus (93). Saints have also come into the narrative tradition through the intermediary of folk apocryphic legends, such as the story about St. Gregory (63).

In the selected stories, only St. Anthony is mentioned as patron saint. Even he plays an unusual role as the protector of tailors who intercedes for the sinful soul of a tailor (30). As elsewhere in folk story-telling, Jesus and St. Peter journey all over the world. Wherever they come across generosity, Jesus rewards it, although sometimes in a seemingly incomprehensible way; on the other hand, in Legend 40, for example, he punishes misers and the arrogant rich.

Cosmological Components

In the motives of some of the analyzed fairy tales an allegorical message can be detected. This is made possible by numerous symbols. Although the type of fairy tales in which symbols are predominant are the furthest away from reality as we know it and as the Slovenian narrators of the tales knew it, we cannot assert they do not reflect actual archaic religious notions. The messages which can be interpreted through the semantic analysis of fairy-tale symbols are not about some kind of a »pantheon of gods«, but are mainly related to basic existential issues such as creation, the other world, death, rebirth.

From this point of view, the folk-tale motive of the Dragon-Slayer is particularly interesting. It presents an abstract message in a concrete sort of way through the fairy-tale protagonists, magic animals and events. In contrast to the mythical narrative in which the fate of the community, of the human race, of the world as a whole is being discussed, the fairy tale portrays the fate and adventures of one individual. In the fairy tale the primeval mythical narration has lost its depth and the legendary fight with the monster has rather the character of a wooer's test. Still, if we analyze its allegorical morphology, we discover that, compositionally and with its symbolism of numbers, its prototype reflects the cosmological origin of the myth on which this motive is based. The scheme of the Dragon-Slayer fairy-tale motive

is reminiscent of the basic mythical archetype Indra - Vritra or the threatening ancient chaos, impersonated by a dragon (snake) living as a rule in the depths of primeval waters. It has been preserved in the Babylonian myth of the creation of the world, as well as in the old Kanaan and Hetit messages and in the messages of the Old Testament. The Greek variants of the fight with the snake are well-known, and they have been preserved even in Christian legends.

Some folk tales - including one of the analyzed variants (35) - include the motive of the dragon or snake swallowing and spitting out the youth. An analysis of fairy-tale semantics has shown that in interpreting this motive we can concur with M. Eliade that the dragon represents the symbol of chaos or death, and would have for this reason »ritually swallowed« the initiate during the initiation. Similarly, J. De Vries sees in the fight against the dragon the central act of the hero's life, and simultaneously the act of creation, which is therefore joined to the initiation ritual.

The gentleman from the other world, who appears most frequently in fairy-tale type AaTh 461, also appears in four of the analyzed fairy tales (40, 5, 73, 96). The fairy-tale hero must obtain, just as Jason had to get the Golden Fleece, three feathers of the bird Vedomec or three pounds of the Devil's wool. The glass man is not just a figment of the narrator's imagination; it has come into folk story-telling from a myth. Only if we take into account its mythical origin, can we understand why it is so difficult to get those feathers (or wool). In the four analyzed tales - as in all fairy tales of this type - the point of plucking feathers (or wool) is not to gain power over their owner, but to bring prosperity to the person who gets them.

The glass man lives on a glass (40, 73) or black (96) mountain, which in the fairy tale symbolizes the realm of the souls; he is the ruler of the cosmic mountain. According to a Mesopotamian belief, a mountain in the center of the world joins the earth and the sky. Similar notions can also be found in other Oriental and European mythologies (Mircea Eliade, *Schamanismus und archaische Ekstasetechnik*. Zurich und Stuttgart 1954, 256). Of course, the all-knowing »master of souls« is not well-disposed towards the living. Although the fairy tale hero is about the journey to the other world, death and birth in this fairy-tale type go hand in hand. The roads which the heroes in the four variants of the fairy-tale type AaTh 461 must cross represent the road to the other world. The water of life, apple trees with magic fruit, a wide water, the glass mountain, the wife of the master of souls - all those are elements which go back a long way. The reality reflected in the variants of the analyzed fairy-tale type AaTh 461 is related to the tradition of the oldest civilizations (for example, the Epic of Gilgamesh). Some archaic elements derived from these variants are still preserved in Slovenian belief, tradition and customs.

In many fairy tales the hero has on his side an animal or human helper endowed with supernatural powers that perform impossible tasks and rescue him from dangerous situations.

From an allegorical point of view, animal helpers such as a bird, a bear, a mouse, a horse, a cow are particularly interesting; among anthropomorphic ones, the unusual helpers in fairy-tale type AaTh 513 »The Extraordinary Companions« (example 1) stand out.

At the end of the study there is a comparison between three Slovenian and three Croatian stories (from Istria) from the same period. The comparative analysis has revealed pronounced differences in the way of thinking and feeling between the Slovenian and Croatian narrators. The Slovenian one leans towards realism and is inclined to bring events more into line with real possibilities. The narrator often includes activities which help create a cozy atmosphere. His way of narrating the story and his choice of plot details show his self-confidence; unimpressed by kings and emperors, he prefers to stay on the tough ground of reality.

Translated by Nina Majcen

SINOPSIS

Pravljica in stvarnost. Odsev stvarnosti v slovenskih ljudskih pravljicah in povedkah ob primerih iz Štrekljeve zapuščine

Študija temelji na stotih ljudskih pravljicah in povedkah iz Štrekljeve zapuščine, ki so bile zapisane na Slovenskem v drugi polovici 19. stoletja. V njih se odražata stvarno življenje in kultura tistega časa in starejših obdobij. Nekatera od sporočil, ki jih pravljice in povedke vsebujejo, so bila namreč pravljicam dana že ob nastanku v preteklosti, ki se nam časovno izmika. Tako odsevajo v ljudskih pravljicah in povedkah na eni strani arhaične predstave s področja družbene in duhovne zgodovine starih obdobij, na drugi pa sestavine pripovedovalčevega vsakdanjega življenja in njegove resničnosti. Te sestavine je pripovedovalec črpal iz svoje zavesti, kakor tudi podzavesti, ki sta se izoblikovali v njegovem kulturnem okolju, vnesel pa jih je v podedovane okvire pripovednih arhetipov.

Folk Tale and Reality. The Reflection of Reality in Slovenian Folk Tales Based on Examples from Štreklj's Legacy

This study is based on one hundred folk tales selected from the legacy of Karel Štreklj, recorded in Slovenia in the second half of the 19th century, reflecting both the culture and reality of that time and the past epochs. Folk tales and legends highlight man's connections with (super)natural powers and his relation to the Universe which he perceived as something of primal importance. Often it is difficult to understand them literally, as structures of past social regulations, religious beliefs, etc., are reflected in them. On the other hand, they can disclose elements from the narrator's reality and details from his everyday life. The narrator drew these elements from his consciousness as well as his subconsciousness which were molded by his time, his environment, and his social class. He incorporated these elements into the inherited frames.

Monika KROPEJ, dr.
Inštitut za slovensko narodopisje,
Znanstvenoraziskovalni center
Slovenske akademije znanosti in umetnosti,
Gosposka ul. 13,
61000 Ljubljana

Monika KROPEJ, Dr.
Institute of Slovene Ethnology
Centre for Scientific Research of the
Slovenian Academy of Sciences and Arts
Gosposka ul. 13,
SI-61000 Ljubljana, Slovenia

Zbirka ZRC

1

Dušan Kos
Med gradom in mestom

2

Eva Holz
*Razvoj cestnega omrežja na Slovenskem ob
koncu 18. in v 19. stoletju*

3

Dušan Kos
Imago Iustitiae

4

Pot na grmado (Historični seminar)

